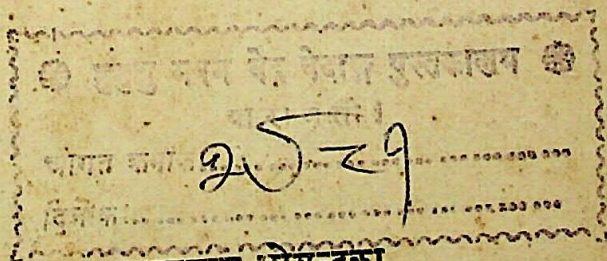

तत्त्वचिन्तामणि

भाग ५

जयदयाल शोचन्दका

प्रकाशक .

मोतीलाल जालान

गीताप्रेस, गोरखपुर

सं०	१९६६ से २०११ तक	२३,२५०
सं०	२०१८ षष्ठ संस्करण	३,०००
सं०	२०२३ सप्तम संस्करण	५,०००

कुल ३१,२५०

मूल्य

अजिल्द पंचानवे पैसे

पता-गीताप्रेस, पो० गीताप्रेस (गोरखपुर)

मुद्रक : बाबूलाल जैन फागुल्ल, महावीर प्रेस, भेलुपुर, वाराणसी-१

तरी आम्ही कां जन्मावें । कवणालागीं जियावें ।
 जें वाडिलां यां चिंतावें । विरुद्ध मनें ॥ १४ ॥
 पुत्रातें इत्सी कुल । त्याचें कायि हेंचि फल ।
 जे निर्दालिजे केवल । गोत्र आपुलें ॥ १५ ॥
 हें मनींचि कोवि धरिजे । आपण वज्राचेयां बोलिजे ।
 वरी घडे तरी कीजे । भलें प्यां ॥ १६ ॥
 आम्ही जें जें जोडावें । तें समस्तीं इहीं भोगावें ।
 हें जीवितही उपकारावें । काजीं यांच्या ॥ १७ ॥
 आम्ही दिगंतीचे भूपाळ । विभांडूनि सकळ ।
 संतोषविजे कुळ । आपुलें जें ॥ १८ ॥
 तेचि हे समस्त । परी कैसें कर्म विपरीत ।
 जे जाहले असती उद्यत । झुजावया ॥ १९ ॥
 अंतौरियां' कुमरें । सांडोनियां भांडारें ।
 शस्त्राग्री जिव्हारें । आरोपुनी ॥ २० ॥
 ऐसियांतें कैसोनि मारूं । कवणावरी शस्त्र धरूं ।
 निज हृदया करूं । घातु केवीं ॥ २१ ॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

हे नेणसी तूं कवण । परी पैल भीष्म द्रोण ।
 जयांचे उपकार असाधारण । आम्हां बहुत ॥ २२ ॥
 एथ शालक सासरे मातुळ । आणि बंधु कीं हे सकळ ।
 पुत्र नातू केवल । इष्टही असती ॥ २३ ॥
 अवधारीं अति जवळिकेचे । हे सकळही सोयरे आमुचे ।
 म्हणोनि दोष आथि वाचे । बोलतांचि ॥ २४ ॥

एताव हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

हे वरी भलतें करितु । आतांचि एथें मारितु ।

परि आपण मनें घातु । न चिंतावा ॥ २५ ॥

त्रैलाकेयचिं अनकलित^१ । जरी राज्य होईल एथ ।
तरी हें अनुचित । नाचरें मी ॥ २६ ॥

जरी आजि एथ ऐसैं कीजे । तरी कवणाच्या मनीं उरिजे ।
सांगें मुख केवीं पाहिजे । तुझें कृष्णा ॥ २७ ॥

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।

पापमेवाश्रयेदस्मान् हृत्वंतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

जरी वधु करुनि गोत्रजांचा । तरी वसौटा^२ होऊनि दोषांचा ।
मज जोडलासि तूं हातींचा । दूरी होसी ॥ २८ ॥

कुळहरणीं पातकें । तिर्यें आंगीं जडती अशेरवें ।
तये वेळीं तूं कवणें कें । देखावासी ॥ २९ ॥

जैसा उद्यनामाजीं अनळु । संचरला देखोनि प्रबळु ।
मग क्षणभरी कोकिळु । स्थिर नोहे । २३० ॥

सकर्म सरोवरु । अवलोकूनि चकोरु ।
न सेवितु अत्हेरु । करुनि निघे ॥ ३१ ॥

तयापरी तूं देवा । मज झकों न येसी मावा ।
जरी पुण्याचा वोलावा । नाशिजैल ॥ ३२ ॥

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

म्हणोनि मी हें न करीं । इये संग्रामीं शस्त्र न धरीं ।
हें किडाळ^३ बडुतीं परीं । दिसतसे ॥ ३३ ॥

तुजसीं अंतराय^४ होईल । मग सांगें आमचें काय उरेल ।
तेणें दुःखें हिर्यें फुटेल । तुजवीण कृष्णा ॥ ३४ ॥

म्हणवूनि कौरव हे वधिजती । मग आम्हीं भोग भोगिजती ।
हे असो मात अघडती । अर्जुन म्हणे ॥ ३५ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रदोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यदभिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १. संपूर्ण. २. वसतिस्थान. ३. निघ. ४. ताटातूट, वियोग.

हे अभिमानमदें भुलले । जरी पां संग्रामा आले ।
 तन्ही आम्ही हित आपुलें । जाणावें लागे ॥ ३६ ॥
 हें ऐसें कैसें करावें । जे आपुले आपण मारावें ।
 जाणत जाणतांची सेवावें । काळकूट ॥ ३७ ॥
 हां जीं मार्गी चालतां । पुढां सिंह जाहला अवाचितां ।
 तो तंव चुकवितां । लाभु आशी ॥ ३८ ॥
 असता प्रकाशु सांडावा । मग अंधकूप आश्रावा ।
 तरी तेथ कवणु देवा । लाभु सांगें ॥ ३९ ॥
 का समोर अग्नि देखावोनी । जरी न वाचिजे वोसंडोनी ।
 तरी क्षणा एका कवळूनि । जाळूं सके ॥ ४० ॥
 तैसे दोष हे मूर्त । अंगीं वाजों^१ असती पहात ।
 हें जाणतांही केवीं पथ । प्रवर्तावें ॥ ४१ ॥
 ऐसें पार्थ तिये अवसरीं । म्हणे देवा अवधारीं ।
 या कल्मषाचीं^२ थोरी । सांगेन तुज ॥ ४२ ॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।

धर्मो नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

जैसें काष्ठें काष्ठ मथिजे । तेथ वन्हि एक उपजे ।
 तेणें काष्ठजात^३ जाळिजे । प्रज्वळलेनि ॥ ४३ ॥

तैसा गोत्रींची परस्परें । जरी वधु घडे मत्सरें ।
 तरी तेणें महादोषें घोर । कुळचि नाशे ॥ ४४ ॥

म्हणवूनि येणें पापें । वंशजधर्मु लोपे ।

मग अधर्मुचि आरोपे । कुळामार्जीं ॥ ४५ ॥

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।

स्त्रीषु दुष्टासु वाष्ण्येय जायते वर्णसंकरः ॥ ४१ ॥

पथ सारासार विचारावें । कवणें काय आचारावें ।

आणि विधिनिषेध आघवे । पारुषती ॥ ४६ ॥

असता दीपु दवडिजे । मग अंधकारीं राह्याटिजे ।

तरी उज्ज्वल का आडळिजे । जयापरी ॥ ४७ ॥

* १ आढळूं. २ पापाची. ३ लांकूड.

तैसा कुळीं कुळक्षयो होये । तये वेळीं तो आद्यधर्म जाय ।
मग आन कांहीं आहे । पापावांचुनी ॥ ४८ ॥

जै यमनियम ठाकती । तेथ इंद्रियें सैरा विचरती ।
म्हणवूनि व्यभिचार घडती । कुळस्त्रियांसी ॥ ४९ ॥

उत्तम अधर्मी संचरती । ऐसे वर्णावर्ण मिसळती ।
तेथ समूळ उपडती^१ । जातिधर्म ॥ २५० ॥

जैसी चोहटाचिये^२ बळी । पाविजे सैरा काउळीं ।
तैसीं महापापें कुळीं । प्रवेशती ॥ ५१ ॥

संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।

पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

मग कुळा तया अशेरवा । आणे कुळघातकां ।
येरयेरां नरका । जाणें आर्थी ॥ ५२ ॥

देखें वंशवृद्धि समस्त । यापरी होय पतित ।

मग वोवांडिती स्वर्गस्थ । पूर्वपुरुष ॥ ५३ ॥

जेथ नित्यादि क्रिया ठाके । आणि नैमित्तिक कर्म पारुरवे ।
तेथ कवणा तिळादेकें । कवण अर्पी ॥ ५४ ॥

तरा पितर काय करिती । कैसेनि स्वगां वसती ।

म्हणोनि तेही येती । कुळापासीं ॥ ५५ ॥

जैसा नरवागीं व्याकु^३ लागे । तो शिरवांत व्यापी वेगें ।

तेवीं आब्रह्म कुळ आघवें । आप्लाविजे ॥ ५६ ॥

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः ।

उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।

नरकेऽनियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

देवा अवधारीं आणीक एके । एथ घडे महापातक ।

जे संगदोषें हा लौकिक । अंशु पावे ॥ ५७ ॥

१. १ मुळांपासून उबडले जाताने. २. उबडले पावे. ३. उबडले त्या. ३ साप.

जैसा घरीं आपुलां । वानिवसें^१ वन्ही लागला ।
 तो आणिकांहीं प्रज्वालिला । जाळूनि घाली ॥ ५८ ॥
 तैसिया तया कुलसंगती । जे जे लोक वर्तती ।
 तेही बाधु पावती । निमित्तें येणें ॥ ५९ ॥
 तैसें नाना दोषें सकळ । अर्जुन म्हणे तें कुळ ।
 मग म्हाघोर केवळ । निरय^२ भोगी ॥ ६० ॥
 पडिलिया तिये ठायीं । मग कल्पांतीहीं उगंडू^३ नाही ।
 येसणें पतन कुलक्षयीं । अर्जुन म्हणे ॥ ६१ ॥
 देवा हें विविध कानीं ऐकिजे । परी अद्भुनिवरी त्रासु नुपजे ।
 हृदय वज्राचें हें काय कीजे । अवधारीं पां ॥ ६२ ॥
 अपेक्षिजें राज्यसुरव । जयालागीं तें तंव क्षणिक ।
 ऐसें जाणतांही दोख । अक्हेरूं ना ॥ ६३ ॥
 जे हे वडिल सकळ आपुले । वधावया दिठी सूदले ।
 सांग पां काय थेकुलें । घडलें आम्हां ॥ ६४ ॥

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।

वार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

आतां यावरी जें जियावें । तयापासूनि हें बरवें ।
 जे शस्त्रें सांदूनि साहावे । बाण यांचे ॥ ६५ ॥
 तयावरी होय जितुकें । तें मरणही वरी निकें ।
 परी येणें कलमषें । चाड नाही ॥ ६६ ॥

ऐसें देखून सकळ । अर्जुनें आपुलें कुळ ।
 मग म्हणे राज्य तें केवळ । निरयभोगु ॥ ६७ ॥

संजय उवाच : एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

ऐसें तिये अवसरीं । अर्जुन बोलिला समरीं ।
 संजयो म्हणे अवधारीं । धृतराष्ट्रातें ॥ ६८ ॥
 मग अत्यंत उद्धेगला । न धरत गह्विरु आला ॥
 तेथ उडी घातली रवालां । रथांनियां ॥ ६९ ॥

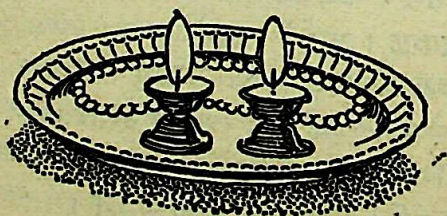
CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ अकस्मात्. २ नरक. ३ सुदका.

जैसा राजकुमार पदच्युत । सर्वथा होय उपहतु^१ ।
 कां रवि राहुग्रस्तु । प्रभाहीनु ॥ २७० ॥
 नातरी महासिद्धिसंभ्रमें । जितला तापसु भ्रमें ।
 मग आकळनि कामें । दीनु कीजे ॥ ७१ ॥
 तैसा तो धनुर्धरु । अत्यंत दुःखें जर्जरु ।
 दिसे जेथ रहंवरु । त्यजिला तैणें ॥ ७२ ॥
 मग धनुष्यबाण सांडिले । न धरत अश्रुपात आले ।
 ऐसे ऐकें राया तेथें वर्तलें । संजयो म्हणे ॥ ७३ ॥
 आतां यावरी तो वैकुंठनाथु । देखोनि सरवेद पार्थु ।
 कवणेपरी परमार्थु । निरूपील ॥ ७४ ॥
 ते सविस्तर पुढारी कथा । अतिं सकौतुक ऐकतां ।
 ज्ञानदेव म्हणे आतां । निवृत्तिदासु ॥ २७५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ (इलोक ४७ ओव्या २७५)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय दुसरा

संजय उवाच : तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णकुलेक्षणम् ।

विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

मग संजयो म्हणे रायातें । आडकें तो पार्शु तेथें ।

शोकाकुल रुदनातें । करितुसे ॥ १ ॥

तें कुळ देखोनि समस्त । स्नेह उपनलें^१ अद्भुत ।

तेणें द्रवलें असे चित्त । कवणेपरी ॥ २ ॥

जैसें लवण जळें झळंबलें^२ । ना तरी अश्र वातें हाले ।

तैसें सधीर परी विरमलें । हृदय त्याचें ॥ ३ ॥

म्हणोनि कृपा आकळिला । दिसतसे अति कोमाडला ।

जैसा कर्दमीं रुपला । राजहंस ॥ ४ ॥

तयापरी तो पांडुकुमरु । महामोहें अति जर्जरु ।

देखोनी श्रीशाङ्गधरु । काय बोले ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच : कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।

अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥

म्हणे अर्जुना आदि पाहीं । हें उचित काय झये ठायीं ।

तूं कवण हें कायी । करीत आहासी ॥ ६ ॥

तुज सांगें काय जाहलें । कवण उणें आलें ।

करितां काय ठेलें । खेदु कायिसा ॥ ७ ॥

तूं अनुचिता चित्त नोदिसी । धीरु कंहींच न संडिसी ।

तुझोनि नामें आपयशीं । दिशा लंघिजे ॥ ८ ॥

तूं शूरवृत्तीचा ठावो । क्षत्रियांमार्जी रावो ।
 तुझिया लाठेपणाचा^१ आवो^२ । तिहीं लोकीं ॥ ९ ॥
 तुवां संग्रामीं हरु जिंतिला । निवातकवचांचा ठावो फेडिला ।
 पवाडा तुवां केला । गंधर्वासी ॥ १० ॥
 हें पाहतां तुझेनि पाडें । दिसे त्रैलोक्यही थोकडें ।
 ऐसें पौरुष चोरवडें । पार्था तुझें ॥ ११ ॥
 तो तूं कीं आजि एथें । सांडूनिया वीरवृत्तीतें ।
 अधोमुख रुदनातें । करितु आहासी ॥ १२ ॥
 विचारीं तूं अर्जुनु । कीं कारुण्यें कीजसी दीनु ।
 सांग पां अंधकारें भानु । ग्रासिला आशी ॥ १३ ॥
 ना तरी पवनु मेघासी बिहे । कीं अमृतासी मरण आहे ।
 पाहें पां इंधनाचि गिलोनि जाये । पावकातें ॥ १४ ॥
 कीं लवणेंची जळ विरे । संसर्गें कालकूट मरे ।
 सांग महाफणीं ददुरें । गिलिजे कायी ॥ १५ ॥
 सिंहासी झोंबे कोल्हा । ऐसा अपाडु^३ आथि कां जाहला ।
 परी तो त्यां साच केला । आजि एथ ॥ १६ ॥
 म्हणोनि अबुनी अर्जुना । झणें चित्त देसी या हीना ।
 वेगीं धीर करुनियां मना । सावधान होई ॥ १७ ॥
 सांडीं हें मूर्खपण । उठीं घे धनुष्यबाण ।
 संग्रामीं हें कवण । कारुण्य तुझें ॥ १८ ॥
 हां गा तूं जाणता । तरी न विचारिसी कां आतां ।
 सांगें झुजावेळें सद्यता । उचित कायी ॥ १९ ॥
 हे असतिये कीर्तीसी नाथु । आणि पारत्रिकासी अपभ्रंशु ।
 म्हणे जगन्निवासु । अर्जुनातें ॥ २० ॥
 क्लेशं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
 क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥
 म्हणोनि शोक न करी । तूं पुरता धीरु धरीं ।
 हे शोच्यतां अच्चेरी । पंडुकुमरा ॥ २१ ॥

तुज नव्हें हें उचित । येणें नासेल जोडलें बहुत ।
 तूं अङ्गुनिवरी हित । विचारीं पां ॥ २२ ॥
 येणें संग्रामाचेनि अवसरें । एथ कृपाळुपण नुपकरे ।
 हे आतांचि काय सोयरे । जाहले तुज ॥ २३ ॥
 तूं आधींचि काय नेणसी । कीं हे गोत्र नोळखसी ।
 वायांचि काय करिसी । अतिशो' आतां ॥ २४ ॥
 आजिचें हें झुंज । काय जन्मा नवल तुज ।
 हें परस्परें तुह्यां व्याज । सदाचि आर्थी ॥ २५ ॥ (३००)
 तरी आतां काय जाहलें । कायि स्नेह उपनलें ।
 हें नेणिजे परि कुडें केलें । अर्जुना तुवां ॥ २६ ॥
 मोह धारिलिया ऐसें होईल । जे असती प्रतिष्ठा जाईल ।
 आणि परलोकही अंतरेल । ऐहिकेंसी ॥ २७ ॥
 हृदयाचें दिलेपण । एथ निकयासि नव्हे कारण ।
 हें संग्रामी पतन जाण । क्षत्रियांसीं ॥ २८ ॥
 ऐसेनि तो कृपावंतु । नानापरी असे शिकवतु ।
 हें ऐकोनि पंडुसुतु । काय बोले ॥ २९ ॥
 अर्जुन उवाच : कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
 इषुभिः प्रति योत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥
 देवा हें येतुलेवरी । बोलावें नलगे अवधारीं ।
 आधीं तूंचि चित्तीं विचारीं । संग्रामु हा ॥ ३० ॥
 हें झुंज नव्हें प्रमादु । एथ प्रवर्तलिया दिसतसे बाधु ।
 हा उघडा लिंगभेद । वोढवला आम्हां ॥ ३१ ॥
 देखें मातापितरें अर्चिजती । सर्वस्वें तोष पावविजती ।
 तियें पाठीं केवीं वधिजती । आपुलां हातीं ॥ ३२ ॥
 देवा संतवृंद नमस्कारिजे । कां घडे तरी पूजिजे ।
 हें वांचूनि केवीं निदिजे । स्वयें वाचा ॥ ३३ ॥
 तैसें गोत्रगुरु आमुचे । हे पूजनीय आम्हां नियमाचे ।
 मज बहुत भीष्मद्रोणांचें । वर्ततसे ॥ ३४ ॥

जयांलागीं मनं विरु^१ । आम्हीं स्वप्नींही न शकों धरूं ।
 तयां प्रत्यक्ष केवीं करूं । घातु देवा ॥ ३५ ॥
 वर जळो हें जियालें^२ । एथ आघवेयांसि हेंचि काय जाहलें ।
 जे यांचां वधीं अभ्यासिलें । मिरविजे आम्ही ॥ ३६ ॥
 मी पार्थु द्रोणाचा केला । येणें धनुर्वेदु मज दिधला ।
 तेणें उपकारें काय आभारैला । वधीं तयातें ॥ ३७ ॥
 जेथींचिया कृपा लाभिजे वरु । तेथेंचि मनं व्याभिचारु ।
 तरी काय मी भस्मासुरु । अर्जुन म्हणे ॥ ३८ ॥

गुरूनहत्वा हि महानुभावान् श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।

हत्वार्थकामास्तु गुरूनिहैव भुञ्जीय भोगान्धिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

देवा समुद्र गंभीर आइकिजे । वर तोहि आहाच^३ देरिवजे ।
 परी क्षोभु मनीं नेणिजे । द्रोणाचिये ॥ ३९ ॥

हें अपार जें गगन । वर तयाही होईल मान ।
 परि अगाध भलें गहन । हृदय याचें ॥ ४० ॥
 वरी अमृतही विटे । कीं काळवशें वज्र फुटे ।
 परि मनोधर्मु न लोटे । विकरविला हा ॥ ४१ ॥

स्नेहालागीं माये । म्हणिजे तें कीरु होये ।
 पण कृपा ते मूर्त आहे । द्रोणीं इये ॥ ४२ ॥

हा कारुण्याची आदि । सकळ गुणांचा निधि ।
 विद्यासिंधु निरवधि । अर्जुन म्हणे ॥ ४३ ॥

हा येणें मानें महंतु । वरी आम्हांलागीं कृपावंतु ।
 आतां सांग पां येथ घातु । चिंतूं येईल ॥ ४४ ॥
 ऐसे हे रणीं वधावे । मग आपण राज्यसुख भोगावें ।
 तें मना नये आघवें । जीवितेंसी ॥ ४५ ॥

हें येणें मानें दुर्भर^४ । जे याहीहुनि भोग सधर^५ ।
 ते असतु येथवर । भिक्षा मागतां भली ॥ ४६ ॥

ना तरी देशत्यागें जाइजे । का गिरिकंदर सेविजे ।
 परी शस्त्र आतां न धरिजे । इयांवरी ॥ ४७ ॥

देवा नवनिशतीं' शरीं । वावरोनि यांचां जिव्हारीं ।
भोग गिंवसावे रुधिरीं । बुडाले जे ॥ ४८ ॥
ते काढूनि काय कीजती । लिप्त केवीं सेविजती ।
मज नये हे उपपत्ति । याचिलागीं ॥ ४९ ॥
ऐसें अर्जुन तिये अवसरीं । म्हणे श्रीकृष्णा अवधारीं ।
परि तें मना नयेचि मुरारीं । आडकोनियां ॥ ५० ॥
हें जाणोनि पार्थु बिहाला । मग पुनरुपि बोलों लागला ।
म्हणे देवो कां चित्त या बोला । देतीचिना ॥ ५१ ॥

न चैतद्विद्यः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि ना नो जयेयुः ।

यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

येऽहवीं माझां चितीं जें होतें । तें मी विचारुनि बोलिलों एथें ।
परी निकें' काय यापरांतें । तें तुम्ही जाणा ॥ ५२ ॥

पै विरु जयांसि ऐकिजे । आणि या बोलीचि प्राणु सांडिजे ।
ते एथ संग्रामव्याजें । उभे आहाती ॥ ५३ ॥

आतां ऐसेयांतें वधावें । कीं अव्हेरुनिया निधावें ।
या दोहोंमाजीं काड करावें । तें नेणों आम्ही ॥ ५४ ॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमदचेताः ।

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तस्मै शिष्यस्तेऽहं शाधि मां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

आम्हां काय उचित । तें पाहतां न स्फुरे येथ ।

जे मोहें येणें चित्त । व्याकुल माझें ॥ ५५ ॥

तिमिरावरुद्ध जैसें । दृष्टीचें तेज भ्रंशे ।

मग पांसींच असतां न दिसे । वस्तुजात ॥ ५६ ॥

देवा मज तैसें जाहलें । जें मन हें भ्रांतीं ग्रासिलें ।

आतां काय हित आपुलें । तेंही नेणें ॥ ५७ ॥

तरी श्रीकृष्णा तुवां जाणावें । निकें तें आम्हां सांगावें ।

जे सखा सर्वस्व आघवें । आम्हांसि तूं ॥ ५८ ॥

तूं गुरु बंधु पिता । तूं आमची इष्ट देवता ।

तूचि सदा रक्षिता । आपदी आमुतें ॥ ५९ ॥

जैसा शिष्यातें गुरु । सर्वथा नेणें अव्हेरु^१ ।
 कीं सरितातें सागरु । त्यजी केवीं ॥ ६० ॥
 नातरी अपत्यातें माये । सांडूनि जरी जाये ।
 तरी तें कैसेनि जिये^२ । ऐकें कृष्णा ॥ ६१ ॥
 तैसा सर्वापरी आम्हांसि । देवा तूंचि एक आहासि ।
 आणि बोलिलें जरी न मानिसी । मागील माझें ॥ ६२ ॥
 तरी उचित काय आम्हां । जें व्यभिचरेना धर्मा ।
 तें झडकरी पुरुषोत्तमा । सांगें आतां ॥ ६३ ॥

न हि प्रपश्यामि समापनुद्याद् यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।
 अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

हें सकळ कुळ देखावोनि । जो शोक उपजलासे मनीं ।
 तो तुझिया वाक्यावांचुनि । न जाय आणिकें ॥ ६४ ॥
 एथ पृथ्वीतळ आपु^३ होईल । हें महेंद्रपदही पाविजेल ।
 परि मोह हा न फिटेल । मानसींचा ॥ ६५ ॥
 जैसीं बीजें सर्वथा आहाळलीं^४ । तीं सुक्षेत्रीं जन्ही पेरिली ।
 तरी न विरुढतीं संचलीं । आवडे तैसीं ॥ ६६ ॥
 ना तरी आयुष्य पुरलें आहे । तरी औषधें कांहीं नोहे ।
 एथ एकचि उपेगा जाये । परमामृत ॥ ६७ ॥
 तैसे राज्यभोगसमृद्धि । उज्जीवन नोहे जीवबुद्धि ।
 एथ जिव्हाळा कृपानिधि । कारुण्य तुझें ॥ ६८ ॥
 ऐसें अर्जुन तेथ बोलिला । जंव क्षण एक भ्रांती सांडिला ॥
 मग पुनरपि व्यापिला । उमीं तेणें ॥ ६९ ॥
 कीं मज पाहतां उमीं नोहे । हें अनारिसें गमत आहे ।
 तो ग्रासिला महामोहें । कालसर्वे ॥ ७० ॥
 सर्वर्म हृदयकल्हारीं । तेथ कारुण्यवेळेच्या भरीं ।
 लागला म्हणोनि लहरी । भाजोचि ना ॥ ७१ ॥
 हें जाणोनि ऐसी प्रौढी । जो दृष्टिसर्वे विष फेडी ।
 तो धावया आहरी गारुडी पातला कीं ॥ ७२ ॥

तैसिया पंड्रकुमरा व्याकुला । मिरवतसे श्रीकृष्ण जवळा^१ ।
 तो कृपावशे अवळीळा । रक्षील आतां ॥ ७३ ॥

म्हणोनि तो पार्थु । मोहफणिग्रस्तु ।
 म्यां म्हणितला हा हेतु । जाणोनियां ॥ ७४ ॥

मग देखा तेथ फाल्गुनु । घेतला असे भ्रांती कवळूनु ।
 जैसा घनपडली^२ भानु । आच्छादिते ॥ ७५ ॥

तयापरी तो धनुर्धरु । जाहलासे दुःखें जर्जरु ।
 जैसा ग्रीष्मकाळीं गिरिवरु । वणवला कां ॥ ७६ ॥

म्हणोनि सहजें सुनीळु । कृपामृतें सजळु ।
 तो वोळलासे^३ श्रीगोपाळु । महामेघु ॥ ७७ ॥

तेथ सुदर्शनाची द्युति । तेचिं विद्युल्लता झळकती ।
 गंभीर वाचा ते आयती^४ । गर्जनेची ॥ ७८ ॥

आतां तो उदार कैसा वर्षेल । तेणें अर्जुनाचळु निवेल ।
 मग नवी विरुढी फुटेल । उन्मेषाची ॥ ७९ ॥

ते कथा आडका । मनाचिया आराणुका ।
 ज्ञानदेवो म्हणे देखा । निवृत्तिदासु ॥ ८० ॥

संजय उवाचः एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप ।
 न योत्स्य इति गोविन्दसुव्रत्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ ९ ॥

ऐसें संजयो सांगतु । म्हणे राया तो पार्थु ।
 पुनरपि शोकाकुलितु । काय बोले ॥ ८१ ॥

आडकें सरवेदु बोले श्रीकृष्णातें । आतां नाळवावें तुम्ही मातें ।
 मी सर्वथा न झुजें येथें । भरंवसेनि ॥ ८२ ॥

ऐसें येकि हेंलां बोलिला । मग मौन करवनि ठेला ।
 तेथ श्रीकृष्णा विस्मो पातला । देखोनि तयातें ॥ ८३ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
 सेनयोऽभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः ॥ १० ॥

मग आपुलां चित्तीं म्हणे । पथ हें कायी आदरिलें येणें ।
 अर्जुन सर्वथा काही नणें । काय कीजे ॥ ८४ ॥

हा उमजे आतां कवणेपरी । कैसेनि धीरु स्वीकारी ।
 जैसा ग्रहातें पंचाक्षरी । अनुमानी कां ॥ ८५ ॥
 ना तरी असाध्य देखोनि व्याधी । अमृतासम दिव्य औषधी ।
 धेद्य सूची निरवाधी । निदानीची ॥ ८६ ॥
 तैसे विवरतु असे श्रीअनंतु । तया दोहीं सैन्याआंत ।
 जयापरी पार्थु । भ्रांति सांडी ॥ ८७ ॥
 तें कारण मनीं धारिलें । मग सरोष बोलों आदरिलें ।
 जैसे मातेच्या कोपीं थोकलें । स्नेह आधी ॥ ८८ ॥
 कीं औषधाचिया कडुवटपणीं । जैसी अमृताची पुरवणी ।
 ते आहाच न दिसे परी गुणीं । प्रकट होय ॥ ८९ ॥
 तैसीं वरिवरि पाहतां उदासें । आंत तरी अतिसुरसें ।
 तियें वाक्यें हृषीकेशें । बोलों आदरिलीं ॥ ९० ॥
 श्रीभगवानुवाच : अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ ११ ॥

मग अर्जुनातें म्हणितलें । आम्ही आजि हें नवल देखिलें ।
 जें तुवां येथ आदरिलें । माझारीचि ॥ ९१ ॥
 तूं जाणता तरी म्हणविसी । परी नेणिवेतें न सांडिसी ।
 आणि शिकवूं म्हणों तरी बोलसी । बहुसाल नीति ॥ ९२ ॥
 जात्यंधा' लागे पिसें । मग तें सैरा धावे जैसें ।
 तुझें शहाणपण तैसें । दिसतसें ॥ ९३ ॥
 तूं आपणपें तरी नेणसी । परी या कौरवांतें शोचूं पहासी ।
 हा बहु विस्मय आम्हांसीं । पुढतपुढती ॥ ९४ ॥
 तरी सांग पां मज अर्जुना । तुजपासूनि स्थिति या त्रिभुवना ।
 हें अनादि विश्वरचना । तें लटकें कार्या ॥ ९५ ॥
 एथ समर्थ एक आधी । तयापासूनि भूतें होती ।
 तरी हें वांयाचि काय बोलती । जगामार्जी ॥ ९६ ॥
 हो कां सांप्रत' ऐसें जहालें । जे हे जन्ममृत्यु तुवां सृजिले ।
 आणि नाशु पावे नाशिले । तुझेनि कार्या ॥ ९७ ॥

* १ जन्मापासून आंधळा. २ आंता.

तूं भ्रमलेपणें अहंकृती । यांसि घातु न धरिसी चित्तीं ।
तरी सांगें कायि हे होती । चिरंतन ॥ ९८ ॥

कीं तूं एक वधिता । आणि सकळ लोक हा मरता ।
ऐसी भ्रांति झणें चित्ता । येवों देसी ॥ ९९ ॥

अनादिसिध्द हें आघवें । होत जात स्वभावें ।
तरी तुवां कां शोचावें । सांगें मज ॥ १०० ॥

परा मूर्खपणें नेणसी । न चिंतावें तें चितिसी ।
आणि तूंचि नीति सांगसी । आम्हांप्रति ॥ १ ॥
देखें विवेकी जे होती । तें दोहीतेंही न शोचती ।
जे होय जाय हे भ्रांती । म्हणऊनियां ॥ २ ॥

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥

अर्जुना सांगेन आइक । एथ आम्ही तुम्ही देख ।
आणि हे भूपति अशेख' । आदिकरुनी ॥ ३ ॥
नित्यता ऐसेचि असोनी । ना तरी निश्चित क्षया जाउनि ।
हे भ्रांति वेगळी करुनी । दोन्ही नाही ॥ ४ ॥

हें उपजे आणि नाशे । तें मायावशें दिसे ।
येहवीं तत्त्वता वस्तु जे असे । ते अविनाशचि ॥ ५ ॥
जैसें पवनें तोय हालविलें । आणि तरंगाकार जाहलें ।
तरी कवण कें जन्मलें । म्हणों ये तेथ ॥ ६ ॥
तेंचि वायूचें स्फुरण ठेलें । आणि उदक सहज सपाटलें ।
तरी आतां काय निमालें । विचारीं पां ॥ ७ ॥

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

तथा देहान्तरप्राप्तिर्धोरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

आइकें शरीर तरी एक । परी वयसा भेद अनेक ।
हें प्रत्यक्षचिं देख । प्रमाण तूं ॥ ८ ॥
एथ कौमारत्व दिसे । मग तारुण्यां तें भ्रंशे ।
परी देहचि न नाशे । एकेकासणें ॥ ९ ॥

तैसीं चैतन्याच्या ठायीं । इयें शरीरांतरें होती जाती पाहीं ।
ऐसें जाणे त्या नाही । व्यामोहदुःख^१ ॥ ११० ॥

मात्रास्पर्शस्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥

एथ नेणावया हेचि कारण । जे इंद्रियां आधीनपण ।
तिहीं आकळिजे अंतःकरण । म्हणऊनि भ्रमे ॥ ११ ॥

इंद्रियें विषय सेविती । तेथ हर्षशोक उपजती ।
तें अंतर आप्लविती । संगें येणें ॥ १२ ॥

जयां विषयांच्या ठायीं । एकनिष्ठता कहीं नाही ।
तेथ दुःख आणि कांहीं । सुखहि दिसे ॥ १३ ॥

देखें हें शब्दाची व्याप्ति । निंदा आणि स्तुति ।
तेथ द्वेषाद्वेष उपजती । श्रवणद्वारें ॥ १४ ॥

मृदु आणि कठीण । हे स्पर्शाचे दोन्ही गुण ।
जें वपूचोनि संगें कारण । संतोषखेदां ॥ १५ ॥

भ्यासुर आणि सुरेख । हें रूपाचें स्वरूप देख ।
जें उपजवी सुखदुःख । नेत्रद्वारें ॥ १६ ॥

सुगंधु आणि दुर्गंधु । हा परिमळाचा भेदु ।
जों घ्राणसंगें विषादु- । तोषु देता ॥ १७ ॥

तैसाचि द्विविध रसु । उपजवी प्रीतित्रासु ।
म्हणूनि हा अपभ्रंशु^२ । विषयसंगु ॥ १८ ॥

देखें इंद्रियांआधीन होईजे । तें शीतोष्णांतें पाविजे ।
आणि सुखदुःखां आकळिजे । आपणवें ॥ १९ ॥

या विषयांवांचूनि कांहीं । आणीक सर्वथा रम्य नाही ।
ऐसा स्वभावाचि पाहीं । इंद्रियांचा ॥ १२० ॥

हे विषय तरी कैसे । रोहिणीचें^३ जळ जैसें ।
कां स्वप्नांचा आभासे । भद्रजाति^४ ॥ २१ ॥

देखें अनित्य तियापरी । म्हणऊनि तूं अव्हेरी ।
हा सर्वथा संगु न धरी । धनुर्धरा ॥ २२ ॥

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

हे विषय ज्ञातें नाकळिती^१ । तया सुखदुःखें दोन्ही न पवती ।

आणि गर्भवासुसंगती । नाही तया ॥ २३ ॥

तो नित्यरूप पार्था । वोळखावा सर्वथा ।

जो यां इंद्रियार्था^२ । नागवेचि^३ ॥ २४ ॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

आतां अर्जुना आणिक कांहीं एक । सांगेन मी आडक ।

जें विचारें परलोक । वोळखिती ॥ २५ ॥

या उपाधिमाजी^३ गुप्त । चैतन्य असे सर्वगत ।

ते तत्त्वज्ञ संत । स्वीकारिती ॥ २६ ॥

सलिलीं पय जैसैं । एक होऊनि मीनलें असे ।

परी निवडूनि राजहंसें । वेगळे कीजे ॥ २७ ॥

कीं अग्निमुखें किडाळ^४ । तोडोनियां चोरवाळ ।

निवडिती केवळ । बुद्धिमंत ॥ २८ ॥

ना तरी जाणिवेचिया आयणी । करितां दधिकडसणी ।

मग नवनीत निर्वाणीं । दिसे जैसैं ॥ २९ ॥

कीं भूस बीज एकवट । उपणितां राहें घनवट ।

तेथ उडें तें फलकट । जाणों आलें ॥ ३० ॥

तैसैं विचारितां निरसलें । ते प्रपंचु सहजें सांडवलें ।

मग तत्त्वता तत्त्व उरलें । ज्ञानियांसी ॥ ३१ ॥

म्हणोनि अनित्याच्या ठायीं । तयां आस्तिक्यबुद्धि नाही ।

निष्कर्षु दोहीही । देखिला असे ॥ ३२ ॥

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

देखें सारासार विचारितां । भ्रांति ते पाहीं असारता ।

तरी सार ते स्थावता । नित्य जाण ॥ ३३ ॥

हा लोकत्रयाकारु । तो जयाचा विस्तारु ।
तेथ नाम वर्ण आकारु । चिन्ह नाहीं ॥ ३४ ॥

जो सर्वदा सर्वगतु । जन्मक्षयातीतु ।
तया केलियाहिं घातु । कदाचि नोहे ॥ ३५ ॥

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥

आणि शरीरजात आघवें । हें नाशवंत स्वभावें ।
म्हणोनि तुवां झुंजावें । पंढुकुमरा ॥ ३६ ॥

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

तूं धरुनि देहाभिमानातें । दिठी सूनि^१ या शरीरातें ।
मी मारिता हे मरते । म्हणत आहासीं ॥ ३७ ॥

तरी अर्जुना तूं हें नेणसी । जरी तत्त्वता विचारिसी ।
तरी वाधिता तूं नव्हेसी । हे वध्य नव्हतीं ॥ ३८ ॥

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २१ ॥

जैसें स्वप्नामाजिं देरिवजे । तें स्वप्नीचि साच^२ आपजे ।
मग चेऊनियां पाहिजे । तंव कांहीं नाहीं ॥ ३९ ॥

तैसी हे जाण माया । तूं भ्रमत आहासीं वायां ।
शस्त्रें हाणितलिया छाया । जैसी आंगीं न रुवे ॥ १४० ॥

कां पूर्ण कुंभ उलंडला । तेंथ बिंबाकारु दिसे भ्रंशला ।
परी भानु नाहीं नासला । तयासवें ॥ ४१ ॥

ना तरीं मठीं आकाश जैसैं । मठाकृती अवतरलें असे ।
तों भंगलिया आपैसैं । स्वरूपाचि ॥ ४२ ॥

तैसें शरीराच्या लोपीं । सर्वथा नाशु नाहीं स्वरूपीं ।
म्हणऊनि तूं हें नारोपीं^३ । भांति बाका ॥ ४३ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ घालून. २ खरा. ३ आरोप करूं नये.

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

जैसें जीर्ण वस्त्र सांडिजे । मग नूतन वेढिजे ।

तैसें देहांतरातें स्वीकारिजे । चैतन्यनाथें ॥ ४४ ॥

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

हा अनादि नित्यसिद्धु । निरुपाधि विशुद्धु ।

म्हणऊनि शस्त्रादिकीं छेदु । न घडें यया ॥ ४५ ॥

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

हा प्रलयोदकें नाप्लवे । अनिग्दाहो न संभवे ।

एथ महाशोषु न प्रभवे । मारुताचा ॥ ४६ ॥

अर्जुना हा नित्यु । अचळु हा शाश्वतु ।

सर्वत्र सदोदितुं । परिपूर्णु हा ॥ ४७ ॥

हा तर्काचिये दिठी । गोचर नोहे किरीटी ।

ध्यान याचिये भेटी । उत्कंठा वाहे ॥ ४८ ॥

हा सदा दुर्लभु मना । आपु नोहे साधना ।

निःसीम्नु^१ हा अर्जुना । पुरुषोत्तमु ॥ ४९ ॥

हा गुणत्रयरहितु । व्यक्तीसी अतीतु ।

अनादि अविकृतु । सर्वरूप ॥ १५० ॥

अर्जुना ऐसा जाणावा । हा सकलात्मकु देखावा ।

मग सहजें शोकु आघवा । हरेल तुझा ॥ ५१ ॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

अथवा ऐसा नेणसी । तूं अंतवंतचि^२ हें मानिंसी ।

तन्ही शोचूं न पवसी । पंडुकुमरा ॥ ५२ ॥

जे आदि-स्थिति-अंतु । हा निरंतर असे नित्यु ।
 जैसा प्रवाहो अनुस्यूतु^१ । गंगाजळाचा ॥ ५३ ॥
 तें आदि नाही खंडलें । समुद्री तरी असे मिनलें ।
 आणि जातचि मध्यें उरलें । दिसे जैसें ॥ ५४ ॥
 इयें तिन्ही तयापरी । सरसीच सदा अवधारी ।
 भूतांसि कवणी अवसरी । ठाकती ना ॥ ५५ ॥
 म्हणोनि हें आघवें । एथ तुज नलगे शोचावें ।
 जे स्थितीची हे स्वभावें । अनादि ऐसी ॥ ५६ ॥
 ना तरी हें अर्जुना । नयेचि तुझिया मना ।
 जे देखावोनि लोक अधीना । जन्मक्षया ॥ ५७ ॥
 तरी येथ कांहीं । तुज शोकासि कारण नाही ।
 जे जन्ममृत्यु हे पाहीं । अपरिहर ॥ ५८ ॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

उपजे तें नाशे । नाशलें पुनरपि दिसे ।
 हें घटिकायंत्र तैसें । परिभ्रमे गा ॥ ५९ ॥
 ना तरी उदो अस्तु आपैसे । अखंडित होत जात जैसे ।
 हें जन्ममरण तैसें । अनिवार जरी ॥ ६० ॥
 महाप्रलयअवसरे । हें त्रैलोक्यही संहरे ।
 म्हणोनि हा न परिहरे । आदिअंतु ॥ ६१ ॥
 तू जरी हें ऐसें मानसी । तरी खेदु कां करिसी ।
 काय जाणतचि नेणसी । धनुर्धरा ॥ ६२ ॥
 एथ आणीकही एक पार्था । तुज बहुती परी पाहतां ।
 दुःख करावया सर्वथा विषो नाही ॥ ६३ ॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥

जें समस्तें इयें भूतें । जन्माआदि अमूर्तें ।
 मग पातलीं व्यक्तीतें । जन्मलेया ॥ ६४ ॥

तियें क्षयासि जेथ जाती । तेथ निभ्रांत आनं नव्हती ।
देखें पूर्व स्थितीच येती । आपुलिये ॥ ६५ ॥

येर मध्यें जें प्रतिभासे । तें निद्रिता स्वप्न जैसें ।
तैसा आकारु हा मायावशें । सत्स्वरूपी ॥ ६६ ॥

ना तरी पवनें स्पर्शिलें नीर । पढियासे^१ तरंगाकार ।
का परापेक्षां अलंकार- । व्यक्ति कनकी ॥ ६७ ॥

तैसें सकळ हें मूर्त । जाण पां मायाकारित ।
जैसें आकाशीं बिंबत । अभ्रपटल ॥ ६८ ॥

तैसें आदींचि जें नाही । त्यालागीं तूं रुदसि कायी ।
तूं अवीट तें पाही । चैतन्य एक ॥ ६९ ॥

जयाची आर्तीचि^२ भोगित । विषयीं त्याजिले संत ।
जयालागीं विरक्त । वनवासिये ॥ ७० ॥

दिठी सूनि जयातें । ब्रह्मचर्यादि व्रतें ।
मुनीश्वर तपातें । आचरताती ॥ ७१ ॥

आश्रयवत्पश्यति कश्चिदेनमाश्रयवद्वदति तथैव चान्यः ।

आश्रयवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥

एक अंतरीं निश्चल । जें निहाळितां केवळ ।
विसरले सकळ । संसारजात ॥ ७२ ॥

एका गुणानुवादु करितां । उपरति^३ होऊनि चित्ता ।
निरवाधि^४ तल्लीनता । निरंतर ॥ ७३ ॥

एक ऐकतांचि निवाले । ते देहभावीं सांडिले ।
एक अनुभवं पातले । तद्रूपता ॥ ७४ ॥

जैसें सरिताओघ समस्त^५ । समुद्रामाजिं मिलत ।
परी माघौते न समात । परतले नाही ॥ ७५ ॥

तैसिया योगीश्वरांचिया मती । मिलणीसवें एकवटती ।
परी जे विचारुनि पुनरावृत्ति । भजतीचिना ॥ ७६ ॥

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।

तस्मात्सर्वानि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३९ ॥

* १ भासते. २ इच्छा. ३ वैराग्य. ४ अमर्याद. ५ सावणारा.

जें सर्वत्र सर्वही देही । जया करितांही घातु नाही ।
तें विश्वात्मक तूं पाही । चैतन्य एक ॥ ७७ ॥

याचेनिचि स्वभावे । हें होत जात आघवे ।
तरी सांग काय शोचावे । एथ तुवां ॥ ७८ ॥

एन्हवीं तरी पार्था । तुज कां नेणों न मनं चित्ता ।
परी किडाल हें शोचितां । बहुतीं परीं ॥ ७९ ॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ।

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥

तूं अद्भुनि कां विचारिसी । काय हें चिंतितु आहासी ।
स्वधर्मु तो विसरलासी । तरावे जेणें ॥ १८० ॥

या कौरवां भलतें जाहलें । अथवा तुजचि कांहीं पातलें ।
कीं युगाचि हें बुडालें । जन्हीं एथ ॥ ८१ ॥

तरी स्वधर्मु एक आहे । तो सर्वथा त्याज्य नोहे ।
मग तरिजेल काय पाहें । कृपाळूपणें ॥ ८२ ॥

अर्जुना तुझें चित्त । जन्ही जाहलें द्रवीभूत ।
तन्ही हें अनुचित । संग्रामसमयीं ॥ ८३ ॥

अगा गोक्षीर' जरी जाहलें । तरी पथ्यासि नाही म्हणितलें ।
ऐसेनिहि विष होय सुदलें । नवज्वरीं देतां ॥ ८४ ॥

तैसें आनी आन करितां । नाशु होईल हिता ।
म्हणऊनि तूं आतां । सावध होई ॥ ८५ ॥

वायांचि व्याकुल कार्या । आपुला निजधर्मु पाही ।
जो आचरितां बाधु नाही । कवणें काळीं ॥ ८६ ॥

जैसें मार्गेचि चालतां । अपावो' न पवे सर्वथा ।
कां दीपाधारें वर्ततां । नाडालिजे ॥ ८७ ॥

तयापरी पार्था । स्वधर्में राहाटतां ।

सकलकामपूर्णता । सहजें होय ॥ ८८ ॥

म्हणोनि यालगीं पाही । तुम्हां क्षत्रियां आणीक कांहीं ।
संग्रामावांचूनि नाही । उचित जाणें ॥ ८९ ॥

* १-गार्हपत्येनैव । २-हान्ते । Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

निष्कपटा होआवें । उसिणा^१ घाई जुंझावें ।
हैं असो काय सांगावें । प्रत्यक्षावरी ॥ १९० ॥

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥

अर्जुना झुंज देखें आतांचें । हैं हो काज दैव तुमचें ।

कीं निधान सकल धर्माचें । प्रगटलें असे ॥ १९१ ॥

हा संग्रामु काय म्हणिपे । कीं स्वर्गुचि येणें रूपें ।

मूर्त कां प्रतापें । उदो केला ॥ १९२ ॥

ना तरी गुणाचेनि पतिकरें^२ । आर्तीचेनि पडिभरें^३ ।

हे कीर्तीचि स्वयंवरें । आली तुज ॥ १९३ ॥

क्षत्रियें बहुत पुण्य कीजे । तैं झुंज ऐसें हैं लाहिजे ।

जैसें मार्गे जातां आडलिजे । चिंतामणीसी ॥ १९४ ॥

ना तरी जांभया पसरें मुख । तेथ अवचटें पडे पीयूख^४ ।

तैसा संग्रामु हा देख । पातला असे ॥ १९५ ॥

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं सङ्ग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

आतां हा ऐसा अव्हेरिजे । मग नाथिले शोचूं बैसिजे ।

तरी आपण आहाणा^५ होईजे । आपणपेयां ॥ १९६ ॥

पूर्वजांचें जोडलें । आपणाचि होय धाडिलें ।

जरी आजि शस्त्र सांडिलें । रणीं इये ॥ १९७ ॥

असती कीर्ति जाईल । जगाचि अभिशापु देईल ।

आणि गिंवसित पावतील । महादोष ॥ १९८ ॥

जैसी भातारेंहीन वनिता । उपहति^६ पावे सर्वथा ।

तैशी दशा जीविता । स्वधर्मवीण ॥ १९९ ॥

ना तरी रणीं शव सांडिजे । तें चौमेरी गिधीं विदारिजे ।

तैसें स्वधर्महीन अभिभाविजे । महादोषीं ॥ २०० ॥

अकीर्ति चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽज्ययाम् ।

संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ उसना. २ अनुभव. ३ अधिकता. ४ अमृत. ५ नाश. ६ मानहानी.

म्हणोनि स्वधर्म हा सांडसील । तरी पापा वरपडा होसील ।
आणि अपेश तें न वचेल । कल्पांतवरी ॥ १ ॥

जाणतेनि तंवाचि जियावें । जंव अपकीर्ति आंगा न पवे ।
आणि सांग पां केवीं निगावें । एथोनियां ॥ २ ॥

तूं निर्मत्सरु सदयता । येथूनि निघसी कीर माघौता ।
परी ते गति समस्तां । न मनेल ययां ॥ ३ ॥

हे चहूंकडूनि वेढितील । बाणवरी घेतील ।
तेथ पार्था न सुटिजेल । कृपाळुपणें ॥ ४ ॥

ऐसेनिहि प्राणसंकटें । जरी विपायें पां निघणें घटे ।
तरी तें जियालेंही वोरवटें । मरणाहुनी ॥ ५ ॥

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥

तूं आणीकही एक न विचारिसी । एथ संभ्रमें झुंजों आलासी ।
आणि सकणवपणें निघालासी । मागुता जरी ॥ ६ ॥

तरी तुझें तें अर्जुना । यां वैरियां दुर्जनां ।
कां प्रत्यया येईल मना । सांगें मज ॥ ७ ॥

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यन्ति तवाहिताः ।

निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥

हे म्हणतील गेला रे गेला । अर्जुन आम्हां बिहाला ।
हा सांगें बोलु उरला । निका कार्या ॥ ८ ॥

लोक सायासें करुनि बहुतें । कां वेंचिती आपुलीं जीवितें ।
परी वाढविती कीर्तीतें । धनुर्धरा ॥ ९ ॥

ते तुज अनायासें । अनकळित जोडिली असे ।
हें अद्वितीय जैसें । गगन आहे ॥ २१० ॥

तैसी कीर्ती निःसीस । तुझां ठायीं निरुपम ।
तुझे गुण उत्तम । तिहीं लोकीं ॥ ११ ॥

दिगंतीचे भूपति । भाट^१ होऊनि वारवाणिती ।

जे ऐकिलिया दचकती । कृतांतादिक^२ ॥ १२ ॥

ऐसा महिमा घनवट । गंगा तैसी चोरवट ।
 जया देखी जगीं सुभट । वांठ^१ जाहली ॥ १३ ॥
 तें पौरुष तुझें अद्भुत । आइकोनियां हे समस्त ।
 जाहले आथि विरक्त । जीवितेंसी ॥ १४ ॥
 जैसा सिंहाचिया हांका^२ । युगांतु होय मदमुरवां^३ ।
 तैसा कौरवां अशेरवा । धाकु तुझा ॥ १५ ॥
 जैसे पर्वत वज्रातें । ना तरी सर्प गरुडातें ।
 तैसे अर्जुना हे तूतें । मानिती सदा ॥ १६ ॥
 तें अगाधपण^४ जाईल । मग हिणावो अंगा येईल ।
 जरी मागुता निघसील । न झुंजताचि ॥ १७ ॥
 आणि हे पळतां पळों नेदिती । धरुनि अवकळा करिती ।
 न गणित कुटी बोलती । आइकतां तुज ॥ १८ ॥
 मग ते वेळीं हियें^५ फुटावें । आतां लाठेपणें कां न झुंजावें ।
 हें जितलें तरी भोगावें । पृथ्वीतळ ॥ १९ ॥

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।

तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

ना तरी रणीं एथ । झुंजतां वेंचलें जीवित ।
 तरी स्वर्गसुख अनकलित । पावसील ॥ २२० ॥
 म्हणोनि ये गोठी । विचारु न करी किरीटी ।
 आतां धनुष्य घेऊनि उठीं । जुंझें वेगीं ॥ २१ ॥
 देखें स्वधर्म हा आचरतां । दोषु नाशे असता ।
 तुज भ्रांति हे कवण चित्ता । एथ पातकाची ॥ २२ ॥
 सांगें प्लवेंचि काय बुडिजे । कां मार्गीं जातां आडलिजे ।
 परी विपायें चालों नेणिजे । तरी तेंही घडे ॥ २३ ॥
 अमृतें तरीचि मरिजे । जरी विरवेंसीं सेविजे ।
 तैसा स्वधर्म दोषु पाविजे । हेतुकपणें ॥ २४ ॥
 म्हणोनि तुज पार्था । हेतु सांडोनि सर्वथा ।
 आत्रवृत्तीं झुंजतां । घाय नाहीं ॥ २५ ॥

* १ चकित. २ गर्जना. ३ मदोन्मत्त हत्ती. ४ महत्त्व. ५ छाती.

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

सुरवीं संतोषा न यावें । दुःरवीं विषादा न भजावें ।

आणि लाभालाभ न धरावे । मनामार्जी ॥ २६ ॥

एथ विजयपण होईल । कां सर्वथा देह जाईल ।

हैं आधींचि कांहीं पुढील । चिंतावेना ॥ २७ ॥

आपण्यां उचिता । स्वधर्मातेंचि रहाटतां ।

जें पावे तें निवांता । साहोनि' जावें ॥ २८ ॥

ऐसेया मनें होआवें । तरी दोषु न घडे स्वभावें ।

म्हणोनि आतां झुंजावें । निभ्रांत तुवां ॥ २९ ॥

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।

बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ ३९ ॥

हे सांख्यस्थिति मुकुलित । सांगितली तुज एथ ।

आतां बुद्धियोगु निश्चित । अवधारीं पां ॥ २३० ॥

जया बुद्धियुक्ता । जाहालिया पार्था ।

कर्मबंधु सर्वथा । बाधूं न पवे ॥ ३१ ॥

जैसें वज्रकवच लेइजे । मग शस्त्रांचा वर्षावो साहिजे ।

परी जैतेंसीं उरिजे । अचुंबिता^२ ॥ ३२ ॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

तैसें ऐहिक तरी न नशे । आणि मोक्षु तो उरला असे ।

जेथ पूर्वानुक्रम दिसे । चोरवाळत^३ ॥ ३३ ॥

कर्माधारें राहाटिजे । परी कर्मफल न निरीक्षिजे ।

जैसा मंत्रजु न बाधिजे । भूतबाधा ॥ ३४ ॥

तियापरी जे सुबुद्धि । आपुलाल्या निरवाधि ।

हा असतांचि उपाधि । आकळूं न सके ॥ ३५ ॥

जेथ न संचरे पुण्यपाप । जें सूक्ष्म अति निष्कंप ।

गुणत्रयादि लेप । न लगती जेथ ॥ ३६ ॥

* १. महत्त कारणे, २. समस्त न करितां, ३. शुद्ध.

अर्जुना ते पुण्यवशे । जरी अल्पचि हृदयीं बुद्धि प्रकाशे ।
तरी अशेषही नाशे । संसारभय ॥ ३७ ॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।

बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

जैसी दीपकलिका धाकुटी । परी बहु तेजातें प्रगटी ।

तैसी सद्बुद्धि हे थेकुटी^१ । म्हणों नये ॥ ३८ ॥

पार्था बहुती परी । हे अपेक्षिजे विचारशूरी ।

जे दुर्लभ चराचरी । सद्भासना ॥ ३९ ॥

आणिकासारिखा बहुवसु । जैसा न जोडे परिसु ।

कां अमृताचा लेशु । दैवगुणें ॥ ४० ॥

तैसी दुर्लभ जे सद्बुद्धि । जिये परमात्माचि अवाधि^२ ।

जैसा गंगेसी उदधि । निरंतर ॥ ४१ ॥

तैसा ईश्वरावांचुनि कांहीं । जिये आणीक लाणी^३ नाही ।

ते एकचि बुद्धि पाहीं । अर्जुना जगीं ॥ ४२ ॥

येरी ते दुर्मति । जे बहुधा असे विकरती ।

तेथ निरंतर रमती । अविवेकिये ॥ ४३ ॥

म्हणोनि तया पार्था । स्वर्ग संसार नरकावस्था ।

आत्मसुख सर्वथा । दृष्ट नाही ॥ ४४ ॥

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चित्तः ।

वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

वेदाधारें बोलती । केवळ कर्म प्रतिष्ठिती ।

परी कर्मफळी आसक्ती । धरुनियां ॥ ४५ ॥

म्हणती संसारी जन्मिजे । यज्ञादि कर्म कीजे ।

मग स्वर्गसुख भोगिजे । मनोहर ॥ ४६ ॥

एथ हेंवांचुनि कांहीं । आणिक सर्वथा सुखचि नाही ।

ऐसें अर्जुना बोलती पाहीं । दुर्बुद्धि ते ॥ ४७ ॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।

क्रियाविशेषबहुला मायैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥

* १ लहान. २ शेवट. ३ आश्रय.

देखें कामना अभिभूत^१ । होऊनि कर्म आचरत ।

ते केवल भोगीं चित्त । देऊनियां ॥ ४८ ॥

क्रियाविशेषें बहुते । न लोपिती विधीतें ।

निपुण होऊनि धर्मातें । अनुष्ठिती ॥ ४९ ॥

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तथापहृतचेतसाम् ।

व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥

परि एकचि कुडें करिती । जे स्वर्गकामु मनीं धरिती ।

यज्ञपुरुषा चुकती । भोक्ता जो ॥ २५० ॥

जैसा कर्पूराचा राशि कीजे । मग अग्नि लाऊनि दीजे ।

कां मिष्टान्नीं संचरविजे । कालकूट ॥ ५१ ॥

दैवें अमृतकुंभ जोडला । तो पायें हाणोनि उलंडिला ।

तैसा नासिती धर्म निपजला । हेतुकपणें ॥ ५२ ॥

सायासें पुण्य अर्जिजे । मग संसार का अपेक्षिजे ।

परी नेणती ते काय कीजे । अप्राप्त देखें ॥ ५३ ॥

जैसी राधवणी रससोय निकी । करुनियां मोलें विकी ।

तैसा भोगासाठीं अविवेकी । धाडिती धर्म ॥ ५४ ॥

म्हणोनि हे पार्था । दुर्बुद्धि देख सर्वथा ।

तयां वेदवादरतां । मनीं वसे ॥ ५५ ॥

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।

निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो नियोगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥

तिन्हीं गुणी आवृत^२ । हे वेद जाणें निभ्रांत ।

म्हणोनि उपनिषदादि समस्त । सात्त्विक ते ॥ ५६ ॥

येर रजतमात्मक । जेथ निरूपिजे कर्मादिक ।

जे केवल स्वर्गसूचक । धनुर्धरा ॥ ५७ ॥

म्हणोनि तूं जाण । हे सुखदुःखासीच कारण ।

एथ झणें अंतःकरण । रिगों देसी ॥ ५८ ॥

तूं गुणत्रयातें आव्हेरी । मी माझें हें न करी ।

एक आत्मसुख अंतरी । विसंब जाणी ॥ ५९ ॥

यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।

तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ४६ ॥

जरी वेदें बहूत बोलिलें । विविध भेद सूचिले ।

तन्ही आपण हित आपुलें । तेंचि घेपे ॥ २६० ॥

जैसा प्रकटालिया गभस्ती । अशेषही मार्ग दिसती ।

तरी तेतुलेही काय चालिजती । सांगें मज ॥ ६१ ॥

कां उदकमय सकळ । जन्ही जाहलें असे महीतळ ।

तरी आपण घेपे केवळ । आर्तीचजोगें^१ ॥ ६२ ॥

तैसे ज्ञानीये जे होती । ते वेदार्थातें विवारिती ।

मग अपेक्षित तें स्वीकारिती । शाश्वत जें ॥ ६३ ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

म्हणोनि आइके पार्था । याचिपरी पहातां ।

तुज उचित होय आतां । स्वकर्म हें ॥ ६४ ॥

आम्ही समस्तही विचारिलें । तंव ऐसेंचि हें मना आलें ।

जे न संडिजे तुवां आपुलें । विहित^२ कर्म ॥ ६५ ॥

परी कर्मफळीं आस न करावी । आणि कुकर्म^३ संगति न व्हावी ।

हे सत्क्रियाचि आचरावी । हेतूविण ॥ ६६ ॥

योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।

सिद्धयसिद्धयोः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥

तूं योगयुक्त होउनी । फळाचा संग सांडुनी ।

मग अर्जुना चित्त देउनी । करीं कर्म ॥ ६७ ॥

परी आदरिलें कर्म दैवें । जरी समाप्तीतें पावें ।

तरी विशेषें तेथ तोषावें । हेंही नको ॥ ६८ ॥

कां निमित्तें कोणें एकें । तें सिद्धी न वचत^४ ठाके ।

तरी तेंथिंचोनि अपरितोखें^५ । ओभावें ना ॥ ६९ ॥

आचरतां सिद्धी गेलें । तरी काजाचि कीर आलें ।

परी ठेलियाही समुण जहालें । ऐसंचि मानी ॥ २७० ॥

* १ इच्छा. २ शास्त्रानें सांगितलेलें. ३ पोहोंचणें. ४ असंतोष.

देखें जेतुलालें कर्म निपजे । तेतुलें आदिपुरुषीं जरी अर्पिजे ।
तरी परीपूर्ण सहजें । जहालें जाणें ॥ ७१ ॥

देखें संतासंतीं कर्मी । हें जें सरिसेपण मनोधर्मी ।
तेचि योगस्थिति उत्तमी । प्रशंसिजे ॥ ७२ ॥

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाध्वनंजय ।

बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।

तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

अर्जुना समत्व चित्ताचें । तेंचि सार जाण योगाचें ।

जेथ मना आणि बुद्धीचें । ऐक्य आशी ॥ ७३ ॥

तो बुद्धीयोग विवरितां । बहुते पाडें पार्था ।

दिसे हा अरुता^१ । कर्मभागु ॥ ७४ ॥

परी तेंचि कर्म आचरिजे । तरीच हा योगु पाविजे ।

जें कर्मशेष सहजें । योगस्थिति ॥ ७५ ॥

म्हणोनि बुद्धियोगु सधरु । तेथ अर्जुना होई स्थिरु ।

मनं करीं अट्हेरु । फलहेतूचा ॥ ७६ ॥

जे बुद्धियोगा योजिले । तेचि पारंगत जाहले ।

इहीं उभयबंधीं सांडिले । पापपुण्यां ॥ ७७ ॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ ५१ ॥

ते कर्मी तरी वर्तती । परी कर्मफळा नातळती ।

आणि यातायाती^२ लोपती । अर्जुना तयां ॥ ७८ ॥

मम निरामयभारित^३ । पावती पद अच्युत ।

ते बुद्धियोगयुक्त । धनुर्धरा ॥ ७९ ॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।

तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

तूं ऐसा तें होसी । जें मोहातें या सांडिसी ।

आणि निरामय भारिती^३ । संवरेल ॥ ८० ॥

मग निष्कलंक गहन^१ । उपजेल आत्मज्ञान ।
तेणें निचाडें होईल मन । अपैसैं तुझें ॥ ८१ ॥
तेथ आणिक कांहीं जाणावें । कां मागिलातें स्मरावें ।
हें अर्जुना आघवें । पारुषेल ॥ ८२ ॥

श्रुतिविव्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगजवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

इंद्रियांचिया संगती । जिये पसरू^२ होतसे मती ।
ते स्थिर होईल मागुती । आत्मस्वरूपी ॥ ८३ ॥
समाधिसुखी केवल । जें बुद्धि होईल निश्चल ।
तें पावसी तूं सकल । योगस्थिति ॥ ८४ ॥

अर्जुन उवाच : स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत ब्रजेत किम् ॥ ५४ ॥

तेथ अर्जुन म्हणे देवा । हाचि अभिप्रावो आघवा ।
मी पुसेन आतां सांगावा । कृपानिधी ॥ ८५ ॥
मग अच्युत म्हणे सुखें । जें किरीटी तुज निकें ।
तें पूस पां उन्मेखें^३ । मनाचेनि ॥ ८६ ॥
या बोला पार्थे । म्हणितलें सांग पां श्रीकृष्णातें ।
काय म्हणिजे स्थितप्रज्ञातें । वोळखों केवीं ॥ ८७ ॥
आणि स्थिरबुद्धि जो म्हणिपे । तो कैसां चिन्हीं जाणिजे ।
जो समाधिसुख भुंजे^४ । अखंडित ॥ ८८ ॥
तो कवणे स्थिती असे । कैसेनि रूपी विलसे ।
देवा सांगावें हें ऐसैं । लक्ष्मीपती ॥ ८९ ॥

तंव परब्रह्मअवतरणु । जो षड्गुणाधिकरणु ।
तो काय तेथ नारायणु । बोलतु असे ॥ २९० ॥
श्रीभगवानुवाच : प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

म्हणे अर्जुना परियेसी । जो हा अभिलाषु प्रौढ मानसी ।
तो अंतराय^५ स्वसुखेंसी । करीत असे ॥ ९१ ॥

जो सर्वदा नित्युत्पत्तु । अंतःकरणभरितु ।
 परी विषयांमार्जि पतितु । जेणें संगें कीजे ॥ ९२ ॥
 तो कामु सर्वथा जाये । जयाचें आत्मतोषीं मन राह्ये ।
 तोचि स्थितप्रजु होये । पुरुष जाणें ॥ ९३ ॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

नाना दुःखीं प्राप्तीं । जयासी उद्धेगु नाहीं चितीं ।
 आणि सुरवाचिया आर्ती । अडपैजेना^१ ॥ ९४ ॥
 अर्जुना तयाच्या ठायीं । कामक्रोधु सहजें नाहीं ।
 आणि भयातें नेणें कहीं । परिपूर्णु तो ॥ ९५ ॥
 ऐसा जो निरवाधि । तो जाण पां स्थिरबुद्धि ।
 जो निरसूनि^२ उपाधि । भेदरहितु ॥ ९६ ॥

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

जो सर्वत्र सदा सरिसा । परिपूर्ण चंदु कां जैसा ।
 अधमोत्तम प्रकाशा-। मार्जी न म्हणे ॥ ९७ ॥
 ऐसी अनवाछिल^३ समता । भूतमात्रीं सदयता ।
 आणि पालदु नाहीं चित्ता । कवणे वेळे ॥ ९८ ॥
 गोमटें कांहीं पावे । तरी संतोषें तेणें नाभिभवे^४ ।
 जो ओरवटेनि नागवे । विषादासी ॥ ९९ ॥
 ऐसा हरिवशोकरहितु । जो आत्मबोधभरितु ।
 तो जाण पां प्रज्ञायुक्तु । धनुर्धरा ॥ ३०० ॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

कां कूर्म जियापरी । उवाडला अवेव पसरी ।
 ना इच्छावशें आवरी । आपुले आपण ॥ १ ॥
 तैसी इंद्रियें आपैतीं होती । जयाचें म्हणितलें करिती ।
 तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पातली असे ॥ २ ॥

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

आतां अर्जुना आणि कही एक । सांगेन ऐकें कवतिक ।

या विषयांतें साधक । त्याजिती नियमं ॥ ३ ॥

श्रोत्रादि इंद्रियें आवरिती । परि रसने नियम न करिती ।

ते सहस्रधा कवलिजती । विषयीं इहीं ॥ ४ ॥

जैसी वीरवरी पालवी खुडिजे । आणि मुळीं उदक घालिजे ।

तरी कैसेनि नाशु निपजे । त्या वृक्षा ॥ ५ ॥

तो उदकाचेनि बलें अधिकें । जैसा आडवेनि आंगें फांके ।

तैसा मानसीं विषो पोखे । रसनाद्वारें ॥ ६ ॥

येरां इंद्रियां विषय तुटे । तैसा नियम न ये रस हटें ॥

जें जीवन हें न घटे । येणेंविण ॥ ७ ॥

मग अर्जुना स्वभावें । ऐसियाही नियमातें पावे ।

जै परब्रह्म अनुभवें । होऊनि जाइजे ॥ ८ ॥

तै शरीरभाव नासती । इंद्रियें विषय विसरती ।

जै सोऽहंभावप्रतीति । प्रगट होय ॥ ९ ॥

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

येन्हवीं तरी अर्जुना । हें आया नये साधना ।

जे राहटताती जतना । निरंतर ॥ ३१० ॥

जयातें अभ्यासाची घरटी । यमनियमांची ताटी^१ ।

जे मनातें सदा मुठी^२ । धरुनि आहाती ॥ ११ ॥

तेही किजती कासाविसी । या इंद्रियांची प्रौढी ऐसी ।

जैसी मंत्रज्ञातें विवसी^३ । भुलवी कां ॥ १२ ॥

देखें विषय हे तैसे । पावती ऋद्धिसिद्धिचेनि मिळें ।

मग आकळिती स्पर्शें । इंद्रियांचेनी ॥ १३ ॥

तिये संधीं मन जाये । मग अभ्यासीं ठोटावलें ठाये^४ ।

ऐसें बलकटपण आहे । इंद्रियांचें ॥ १४ ॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

म्हणोनि आइकें पार्था । यातें निर्दली जो सर्वथा ।

सर्वविषयीं आस्था । सांडूनियां ॥ १५ ॥

तोचि तूं जाण । योगनिष्ठेसि कारण ।

ज्याचें विषयसुरवें अंतःकरण । झकवेना^१ ॥ १६ ॥

जो आत्मबोधयुक्तु । होऊनि असे सततु ।

जो मातें हृदयाआंतु । विसंबेना ॥ १७ ॥

एन्हवीं बाह्य विषय तरी नाही । परी मानसीं होईल जरी कांहीं ।

तरी साद्यंतुचि^२ हा पाहीं । संसारु असे ॥ १८ ॥

जैसा कां विषाचा लेशु^३ । घेतलियां होय बहुवसु ।

मग निभ्रांत करी नाथु । जीवितासि ॥ १९ ॥

तैसी या विषयांची शंका । मनीं वसती देखा ।

घातु करी अशेरवा । विवेकजाता ॥ ३२० ॥

ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते ।

सङ्गात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

जरी हृदयीं विषय स्मरती । तरी निसंगाही आपजे संगती ।

संगीं प्रगटे मूर्ति । अभिलाषाची ॥ २१ ॥

जेथ कामु उपजला । तेथ क्रोधु आधींचि आला ।

क्रोधीं असे ठेविला । संमोह जाणें ॥ २२ ॥

संमोहा जालिया व्यक्त । तरी नाथु पावे स्मृति ।

चंडवातें ज्योति । आहत^४ जैसी ॥ २३ ॥

कां अस्तमानीं निशी । जैसी सूर्यतेजातें ग्रासी ।

तैसी दशा स्मृतिभ्रंशीं । प्राणियांसी ॥ २४ ॥

मग अज्ञानांध केवळ । तेणें आप्लविजे सकळ ।

तेथ बुद्धि होय व्याकळ । हृदयामाजीं ॥ २५ ॥ (६००)

* १ फसवणें. २ संपूर्ण. ३ थेंब. ४ ताडण केलेली.

जैसें जात्यंधा पळणी पावे । मग ते काकुळती सैरा धांवे ।
तैसे बुद्धिसि होती भवें । धनुर्धरा ॥ २६ ॥

ऐसा स्मृतिभंशु घडे । मग सर्वथा बुद्धि अवघडे ।
तेथ समूल हें उपडे । ज्ञानजात ॥ २७ ॥

चैतन्याचां भंशी । शरीरा दशा जैशी ।
तैशी पुरुषा बुद्धिनाशी । होय देखें ॥ २८ ॥

म्हणोनि आडकें अर्जुना । जैसा विस्फुलिंग लागे इंधना ।
मग तो प्रौढ जालिया त्रिभुवना । पुरों शके ॥ २९ ॥

तैसें विषयांचें ध्यान । जरी विपायें वाहे मन ।
तरी येसणें हें पतन । गिंवसीत पावे ॥ ३० ॥

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

म्हणोनि विषय हे आघवे । सर्वथा मनौनि सांडावे ।
मग रागद्वेष स्वभावें । नाशतील ॥ ३१ ॥

पार्था आणिकही एक । जरी नाशले रागद्वेष ।
तरी इंद्रियां विषयीं बाधक । रमतां नाहीं ॥ ३२ ॥

जैसा सूर्य आकाशगतु । रश्मिकरीं जगातें स्पर्शतु ।
तरी संगदोषें काय लिंपतु । तेथिंचेनि ॥ ३३ ॥

तैसा इंद्रियार्थी उदासीन । आत्मरसेचि निर्भिन्न ।
जो कामक्रोधविहीन । होऊनि असे ॥ ३४ ॥

तरी विषयांतुही कांहीं । आपणपेवाचुनि नाही ।
मग विषय कवण कार्या । बाधितील कवणा ॥ ३५ ॥

जरी उदकें उदकीं बुडिजे । कां अग्नि आगी पोळिजे ।
तरी विषयसंगें आप्लविजे । परिपूर्ण तो ॥ ३६ ॥

ऐसा आपणचि केवळ । होऊनि असे निरवळ ।
तयाची प्रज्ञा अचळ । निभ्रांत मानीं ॥ ३७ ॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।

प्रसन्नचित्तसो ह्यशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

देखें अखंडित प्रसन्नता । आधी जेथ चित्ता ।
 तेथ रिगणें नाहीं समस्तां । संसारदुःखां ॥ ३८ ॥
 जैसा अमृताचा निर्झर । प्रसवे जयाचा जठर ।
 तया क्षुधेतृषेचा अडवरु^१ । कहींचि नाहीं ॥ ३९ ॥
 तैसें हृदय प्रसन्न होये । तरी दुःख कैचें कें आहे ।
 तेथ आपैसी बुद्धि राहे । परमात्मरूपीं ॥ ३४० ॥
 जैसा निर्वातीचा दीपु । सर्वथा नेणें कंपु ।
 तैसा स्थिरबुद्धि स्वस्वरूपु । योगयुक्तु ॥ ४१ ॥

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।

न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् ॥ ६६ ॥

ये युक्तीचिं कडसणी । नाहीं तयाच्या अंतःकरणीं ।
 तो आकळिला जाण गुणी । विषयादिकीं ॥ ४२ ॥
 तया स्थिरबुद्धि पार्था । कहीं नाहीं सर्वथा ।
 आणि स्थैर्याची आस्था । तेही नुपजे ॥ ४३ ॥
 निश्चलत्वाची भावना । जरी नव्हेचि देखें मना ।
 तरी शांति केवी अर्जुना । आपु होय ॥ ४४ ॥
 आणि जेथ शांतीचा जिव्हाळा नाहीं । तेथ सुख विसरोनि न
 रिगे कहीं । जैसा पापियाच्या ठायीं । मोक्षु न वसे ॥ ४५ ॥
 देखें अग्निमाजीं घापती^२ । तियें बीजें जरी विरुढती ।
 तरी अशांता सुखप्राप्ती । घडों शके ॥ ४६ ॥
 म्हणोनि अयुक्तपण मनाचें । तेंचि सर्वस्व दुःखाचें ।
 या कारणें इंद्रियांचें । दमन^३ निकें ॥ ४७ ॥

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुबिधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नाविबाम्भसि ॥ ६७ ॥

ये इंद्रियें जें जें म्हणती । तें तेंचि जे पुरुष करिती ।
 ते तरलेचि न तरती । विषयसिंधु ॥ ४८ ॥
 जैसी नाव थडिये ठाकितां । जरी वरपडी^४ होय दुर्वाता ।
 तरी चुकलाही मागाता । अपावो पावो ॥ ४९ ॥

* १ धाक. २ घालणें. ३ निग्रह. ४ प्राप्त.

तैसीं प्राप्तेंही पुरुषें । इंद्रियें लाळिलीं जरी कौतुकें ।
तरी आक्रमिला देख दुःखें । सांसारिकें ॥ ३५० ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियानार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥

म्हणोनि आपुलीं आपणपेया । जरी ये इंद्रियें येती आया ।

तरी अधिक कांहीं धनंजया । सार्थक असे ॥ ५१ ॥

देखें कूर्म जियापरी । उवाडला अवयव पसरी ।

ना तरी इच्छावशें आवरी । आपणपोंचि ॥ ५२ ॥

तैसीं इंद्रियें आपैतीं होती । जयाचें म्हणितलें करिती ।

तयाचीं प्रज्ञा जाण स्थिती । पातली असे ॥ ५३ ॥

आतां आणिक एक गहन । पूर्णाचें चिन्ह ।

अर्जुना तुज सांगेन । परिस^१ पां ॥ ५४ ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

देखें भूतजात निदेलें । तेथेंचि जया पाहलें^२ ।

आणि जीव जेथ चेडले । तेथ निद्रितु जो ॥ ५५ ॥

तोचि तो निरुपाधि । अर्जुना तो स्थिरबुद्धि ।

तोचि जाणें निरवाधि । मुनीश्वर ॥ ५६ ॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।

तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकासी ॥ ७० ॥

पार्था आणीकही परी । तो जाणों येईल अवधारी ।

जैसी अक्षोभता सागरी । अखंडित ॥ ५७ ॥

जरी सरितावोघ समस्त । परिपूर्ण होऊनि मिळत ।

तरी अधिक नोहे ईषत्^३ । मर्यादा न संडी ॥ ५८ ॥

ना तरी ग्रीष्मकाळीं सरिता । शोषूनि जाती समस्ता ।

परी व्यून नव्हे पार्था । समुद्रु जैसा ॥ ५९ ॥

तैसा प्राप्तीं आद्विसिद्धी । तयासि क्षोभ नाही बुद्धी ।

आणि न पवता न बाधा । अधृते^४ तयाते ॥ ३६० ॥

* १ ऐक. २ उजाडलें. ३ अल्प. ४ अवयव.

सांगें सूर्याच्या घरीं । प्रकाशु काय वातीवेरी ।
 कीं न लविजे तरी अंधारीं । कोंडेल तो ॥ ६१ ॥
 देखें ऋद्धिसिद्धि तयापरीं । आलींगेली से^१ न करी ।
 तो विगुंतला असे अंतरीं । महासुखीं ॥ ६२ ॥
 जो आपुलेनि नागरपणें । इंद्रभुवनातें पाबळें^२ म्हणे ।
 तो केवीं रंजे पालिवणें^३ । भिळांचोनि ॥ ६३ ॥
 जो अमृतासि ठी^४ ठेवी । तो जैसा कांजी^५ न सेवी ।
 तैसा स्वसुरवानुभवी । न भोगी ऋद्धि ॥ ६४ ॥
 पार्था नवल हें पाहीं । जेथ स्वर्गसुख लेखनीय नाहीं ।
 तेथ ऋद्धिसिद्धि कारी । प्राकृता होती ॥ ६५ ॥

विहाय कामान्यः सर्वान्मुमांश्चरति निःस्पृहः ।

निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

ऐसा आत्मबांधें तोषला । जो परमानंदें पोखला ।
 तोचि स्थिरप्रभु भला । वोळख तूं ॥ ६६ ॥
 तो अहंकारातें दंडुनी । सकळ कामु सांडोनी ।
 विचरे विश्व होऊनि । विश्वाचि माजीं ॥ ६७ ॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

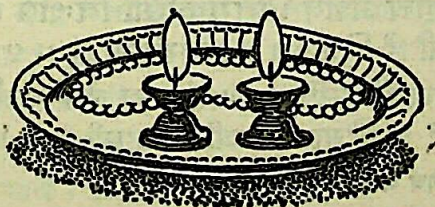
हे ब्रह्मस्थिति निःसीम । जे अनुभवितां निष्काम ।
 पातले परब्रह्म । अनायासें ॥ ६८ ॥
 जे चिदूर्पीं मिळतां । देहांतीची व्याकुलता ।
 आड ठाकों न शके चिता । प्राज्ञा जया ॥ ६९ ॥
 तेचि हे स्थिति । स्वमुखें श्रीपति ।
 सांगत अर्जुनाप्रति । संजयो म्हणे ॥ ३७० ॥
 ऐसें कृष्णवाक्य ऐकिलें । तेथ अर्जुन मनीं म्हणितलें ।
 आतां आमुचियाचि काजा आलें । उपपत्ती इया ॥ ७१ ॥
 जें कर्मजात आघवें । एथ निराकारिलें देवें ।
 तरी पारुषलें म्यां हुंजावें । म्हणूनिया ॥ ७२ ॥

*१ आठवण. २ तुच्छ. ३ पाल्याचें खोपट. ४ नावें. ५ भाताची वेज.

ऐसा श्रीअच्युताचिया बोला । चितीं धनुर्धरु उवायिला ।
 आतां प्रश्नु करील भला । आशंकोनियां ॥ ७३ ॥
 तो प्रसंगु असे नागरु^१ । जो सकळ धर्मासि आगरु ।
 कीं विवेकामृतसागरु । प्रांतहीनु ॥ ७४ ॥
 जो आपण सर्वज्ञनाथु । निरूपिता होईल श्रीअनंतु ।
 ते ज्ञानदेवो सांगेल मातु । निवृत्तिदासु ॥ ३७५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ (श्लोक ७२; ओव्या ३७५)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय तिसरा

अर्जुन उवाच : ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।

तौ कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

मग आइका अर्जुनं म्हणितलें । देवा तुम्ही जें वाक्य बोलिलें ।
तें निकें म्यां परिसलें । कमळापती ॥ १ ॥

तथ कर्म आणि कर्ता । उरेचिना पाहतां ।

ऐसें मत तुझें अनंता । निश्चित जरी ॥ २ ॥

तरी मातें केवी हरी । म्हणसी पार्था संग्राम करीं ।

इये लाजसीना महाघोरीं । कर्मीं सुतां^१ ॥ ३ ॥

हां गा कर्म तूंचि अशेष । निराकरिंसी निःशेष ।

तरी मजकरवीं हें हिंसक । कां करविंसी तूं ॥ ४ ॥

तरी हेंचि विचारीं हृषीकेशा । तूं मानु देसी कर्मलेशा ।

आणि येसणीं^२ हे हिंसा । करवीत अहासी ॥ ५ ॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

देवां तुवांचि ऐसें बोलावें । तरी आम्ही नेणती काय करावें ।

आतां संपलें म्हण पां आघवें । विवेकाचें ॥ ६ ॥

हां गा उपदेशु जरी ऐसा । तरी अपभ्रंशु तो कैसा ।

आतां पुरला आम्हां धिंवसा । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥

वैद्य पथ्य वारुनि^३ जाये । मग जरी आपणाचि विष सुये ।

तरी योगिया कैसेनि जिये । सांगी मज ॥ ८ ॥

* १ घालतांना. २ एवढी. ३ सांगणें.

जैसे आंधलें सुईजे^१ आव्हांटा^२ । कां माजवण^३ दीजे मर्कटा ।
 तैसा उपदेशु हा गोमटा । वोढवला आम्हां ॥ ९ ॥
 मी आधींचि कांहीं नेणें । वरी कवळिलों मोह येणें ।
 कृष्णा विवेकु या कारणें । पुसिला तुज ॥ १० ॥
 तंव तुझी एकेकी नवाई^४ । एथ उपदेशामाजिं गांवाई^५ ।
 तरी अनुसरलिया काई । ऐसें कीजे ॥ ११ ॥
 आम्ही तनुमनुजीवें । तुझिया बोला वोटंगावें ।
 आणि तुवांचि ऐसें करावें । तरी सरलें म्हणे ॥ १२ ॥
 आतां ऐसियापरी बोधिसी । तरी निकें आम्हां करिसी ।
 एथ ज्ञानाची आस कायसी । अर्जुन म्हणे ॥ १३ ॥
 तरी ये जाणिवेचें कीर सरलें । परी आणीक एक असें जाहलें ।
 जें थितें हें डहुळलें । मानस माझें ॥ १४ ॥
 तेंवींचि कृष्णा हें तुझें । चरित्र कांहीं नेणजे ।
 जरी चित्त पाहसी माझें । येणें मिळें ॥ १५ ॥
 ना तरी झकवीतु आहासी मातें । कीं तत्त्वाचि कथिलें ध्वनितें ।
 हें अवगमितां निरुतें । जाणवेना ॥ १६ ॥
 म्हणोनि आइकें देवा । हा भावार्थु आतां न बोलावा ।
 मज विवेकु सांगावा । मन्हाटा जी ॥ १७ ॥
 मी अत्यंत जड असें । परी ऐसाही निकें परियसें ।
 कृष्णा बोलावें तुवां तैसें । एकनिष्ठ ॥ १८ ॥
 देखें रोगातें जिणावें । औषध तरी देयावें ।
 परी तें अतिरुच्य व्हावें । मधुर जैसें ॥ १९ ॥
 तैसें सकळार्थभरित । तत्त्व तरी सांगावें उचित ।
 परी बाधे माझें चित्त । जयापरी ॥ २० ॥
 देवा तुजऐसा निजगुरु । आजि आर्तीधणी कां न करूं ।
 एथ भीड कवणाची धरूं । तूं माय आमुची ॥ २१ ॥
 हां गा कामधेनुचें दुभतें । दैवे जाहलें जरी आपैतें ।
 तरी कामनेची कां तथे । वानी कीजे ॥ २२ ॥

जरी चिंतामणी हातां चढे । तरी वांछेचें कवण सांकडें^१ ।
 कां आपुलेनि सुरवाडें^२ । इच्छावें ना ॥ २३ ॥
 देखें अमृतसिंधूतें ठाकावें । मग ताहाना जरी कुटावें^३ ।
 तरी सायासु कां करावे । मागील ते ॥ २४ ॥
 तैसा जन्मांतरीं दहूतीं । उपासितां लक्ष्मीपती ।
 तूं दैवें आजि हातीं । जाहलासी जरी ॥ २५ ॥
 तरी आपुलिया सवेसा^४ । कां न मगावासि परेशा ।
 देवा सुकाळु हा मानसा । पाहला असें ॥ २६ ॥
 देखें सकळातींचें जियालें । आजि पुण्य यशासि आलें ।
 हे मनोरथ जहाले । विजयी माझे ॥ २७ ॥
 जी जी परममंगलधामा । देवदेवोत्तमा ।
 तूं स्वाधीन आजि आम्हां । म्हणऊनियां ॥ २८ ॥
 जैसें मातेचां ठायीं । अपत्या अनवसरु नाहीं ।
 स्तन्यालागूनि पाहीं । जियापरी ॥ २९ ॥
 तैसें देवा तूतें । पुसिजतसें आवडे तें ।
 आपुलेनि आतें । कृपानिधि ॥ ३० ॥
 तरी पारत्रिकी^५ हित । आणि आचरितां तरी उचित ।
 तें सांगें एक निश्चित । पार्थु म्हणे ॥ ३१ ॥
 श्रीभगवानुवाच : लोकेऽस्मिन्निविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।
 ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३२ ॥
 या बोला अच्युतु । म्हणतसे विस्मितु ।
 अर्जुना हा ध्वनितु^६ । अभिप्रावो ॥ ३२ ॥
 जे बुद्धियोगु सांगतां । सांख्यमतसंस्था ।
 प्रकटिली स्वभावता । प्रसंगें आम्ही ॥ ३३ ॥
 तो उद्देशु तूं नेणसीचि । म्हणोनि क्षोभलासि वायांचि ।
 तरी आतां जाण म्यांचि । उक्त दोन्ही ॥ ३४ ॥
 अवधारीं वीरश्रेष्ठा । यें लोकीं या दोन्ही निष्ठा ।
 आजि मागूनि प्रगटा । अनादिसिद्धा ॥ ३५ ॥

एक ज्ञानयोगु म्हणिजे । जो सांख्यीं अनुष्ठिजे ।
 जेथ ओळखीसवें पाविजे । तद्रूपता ॥ ३६ ॥
 एक कर्मयोगु जाण । जेथ साधकजन निपुण ।
 होऊनिया निर्वान । पावती वेळे ॥ ३७ ॥
 हे मार्ग तरी दोनी । परि एकवटती निदानी ।
 जैसी सिद्धसाध्यभोजनी । तृप्ति एकी ॥ ३८ ॥
 कां पूर्वापर सरिता । भिन्ना दिसती पाहतां ।
 मग सिंधुमिळणीं ऐक्यता । पावती शेरवीं ॥ ३९ ॥
 तैसीं दोनी ये मतें । सूचिती एका कारणातें ।
 परी उपास्ति^१ ते योग्यते- । आधीन असे ॥ ४० ॥
 देखें उत्प्लवनासरिसां । पक्षी फळांसि झांबे जैसा ।
 सांगें नरु केवीं तैसा । पावे वेगां ॥ ४१ ॥
 तो हळूहळू ढाळेंढाळें । केतुकेनि एकें वेळें ।
 मार्गाचेनि बळें । निश्चित ठाकी ॥ ४२ ॥
 तैसें देख पां विहंगममतें । अधिष्ठांनी ज्ञानातें ।
 सांख्य सद्य^२ मोक्षातें । आकळिती ॥ ४३ ॥
 येर योगिये कर्माधारें ॥ विहितेंचि निजाचारें ।
 पूर्णता अवसरें । पावते होती ॥ ४४ ॥

न कर्मणासनारम्भान्नेष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

वांचोनि कर्मरंभ उचित । न करितांचि सिद्धवत ।
 कर्महीना निश्चित । होईजेना ॥ ४५ ॥
 कां प्राप्तकर्म सांडिजे । येतुलेनि नैष्कर्म्या होईजे ।
 हें अर्जुना वायां बोलिजे । मूर्खपणें ॥ ४६ ॥
 सांगें पैलतीरा जावें । ऐसें व्यसन^३ कां जेथ पावे ।
 तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केवीं ॥ ४७ ॥
 ना तरी तृप्ति इच्छिजे । तरी कैसेनि पाकु^४ न कीजे ।
 की सिद्धही न सेविजे । केवीं सांगें ॥ ४८ ॥

जंव निरार्तता नाही^१ । तंव व्यापारु असे पाहीं ।
 मग संतुष्टीच्या ठायीं । कुंठे सहजें ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि आइकें पार्था । जया नैष्कर्म्यपदीं आस्था ।
 तया उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥ ५० ॥
 आणि आपुलालिया चाडे^२ । आयादिलें हें मांडे ।
 कीं त्यजिलें कर्म सांडे । ऐसें आहे ॥ ५१ ॥
 हें वायांचि सैरां^३ बोलिजे । उकलु तरी देखों पाहिजे ।
 परी त्यजितां कर्म न त्यजे । निभ्रांत मानीं ॥ ५२ ॥

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

जंव प्रकृतीचें अधिष्ठान । तंव सांडी मांडी हें अज्ञान ।
 जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥ ५३ ॥
 देखें विहित कर्म जेतुलें । तें सळें जरी वोसंडिलें ।
 तरी स्वभाव काय निमाले । इंद्रियांचे ॥ ५४ ॥
 सांगें श्रवणीं ऐकावें ठेलें । कीं नेत्रींचें तेज गेलें ।
 हें नासारंघ बुझालें । परिमळु नेघे ॥ ५५ ॥
 ना तरी प्राणापानगति । कीं निर्विकल्प जाहली मति ।
 कीं क्षुधातृषादि आर्ति । खुंटलिया ॥ ५६ ॥
 हे स्वप्नावबोधु^३ ठेले । कीं चरण चालों विसरले ।
 हें असो काय निमाले । जन्ममृत्यू ॥ ५७ ॥
 हें न ठकेचि जरी कांहीं । तरी सांडिलें तें कायी ।
 म्हणोनि कर्मत्यागु नाही । प्रकृतिमंतां ॥ ५८ ॥
 कर्म पराधीनपणें । निपजतसे प्रकृतिगुणें ।
 येरीं धरीं मोकलीं अंतःकरणें । वाहिजे वायां ॥ ५९ ॥
 देखें रथीं आरुढिजे । मग जरी निश्चळा बैसिजे ।
 तरी चळा होऊन हिंडिजे । परतंत्रा ॥ ६० ॥
 कां उचालिलें वायुवशें । चळे शुष्क पत्र जैसें ।
 निचेष्ट आकाशे । परिभ्रमे ॥ ६१ ॥

तैसें प्रकृतिआधारें । कर्मेन्द्रियविकारें ।

निष्कर्म्युही व्यापारे । निरंतर ॥ ६२ ॥

म्हणऊनि संगु जंव प्रकृतीचा । तंव त्यागु न घडे कर्माचा ।

ऐसियाहि करुं म्हणती तयांचा । आग्रहोंचि उरे ॥ ६३ ॥

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

जे उचित कर्म सांडिती । मग नैष्कर्म्य होऊं पाहती ।

परी कर्मेन्द्रियप्रवृत्ती । निरोधुनी ॥ ६४ ॥

तयां कर्मत्यागु न घडे । जें कर्तव्य मनीं सांपडे ।

वरी नटती तें फुडें । दरिद्र जाण ॥ ६५ ॥

ऐसे ते पार्था । विषयासक्त सर्वथा ।

ओळखावे तत्त्वता । येथ भ्रांति नाहीं ॥ ६६ ॥

आतां देई अवधान । प्रसंगें तुज सांगेन ।

या नैराश्याचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥ ६७ ॥

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेर्जुन ।

कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

जो अंतरीं दृढ । परमात्मरूपीं गूढ ।

बाह्य तरी रूढ । लौकिकु जैसा ॥ ६८ ॥

तो इंद्रियां आज्ञा न करी । विषयांचें भय न धरी ।

प्राप्त कर्म न अक्हेरी । उचित जें जें ॥ ६९ ॥

तो कर्मेन्द्रियें कर्मी । राहटतां तरी न नियमी ।

परी तेथिचोनि उर्मी । झांकोलेना ॥ ७० ॥

तो कामनामात्रें न घेपे । मोहमळें न लिंपे ।

जैसें जळीं जळें न शिंपे । पद्मपत्र ॥ ७१ ॥

तैसा संसर्गामाजि असे । सकळांसारिखा दिसे ।

जैसें तोयसंगें आभासे । भानुबिंब ॥ ७२ ॥

तैसा सामान्यत्वे पाहिजे १ । तरी साधारणुचि देखिजे ।

येरवीं निर्धारितां नेणिजे । सोय जयाची ॥ ७३ ॥

ऐसा चिन्हीं चिन्हितु । देखसी तोचि मुक्तु ।
 आशापाशरहितु । वोळख पां ॥ ७४ ॥
 अर्जुना तोचि योगी । विशोषिजे जो जर्गी ।
 म्हणोनि ऐसा होय यालागीं । म्हणिपे तूतें ॥ ७५ ॥
 तू मानसा नियमु करीं । निश्चळ होय अंतरीं ।
 मग कर्मद्वियें हीं व्यापारीं । वर्ततु सुरवें ॥ ७६ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

म्हणशी नैष्कर्म्य होआवें । तरी एथ तें न संभवे ।
 आणि निषिद्ध केवीं राहाटावें । विचारीं पां ॥ ७७ ॥
 म्हणोनि जें जें उचित । आणि अवसरेंकरुनि प्राप्त ।
 तें कर्म हेतुरहित । आचर तू ॥ ७८ ॥
 पार्था आणीकही एक । नेणसी तूं हें कवतिक ।
 जें ऐसें कर्म मोचक^१ । आपैसें असे ॥ ७९ ॥
 देखें अनुक्रमाधारें । स्वधर्मु जो आचरे ।
 तो मोक्षु तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥ ९ ॥

स्वधर्मु जो बापा । तोचि नित्ययज्ञु जाण पां ।
 म्हणोनि वर्ततां तेथ पापा । संचारु नाही ॥ ८१ ॥
 हा निजधर्मु जें सांडे । कुकर्मिं रति घडे ।
 तैचि बंधु पडे । संसारिकु ॥ ८२ ॥
 म्हणोनि स्वधर्मानुष्ठान । तें अखंड यज्ञयाजन ।
 जो करी तया बंधन । कहीच नाही ॥ ८३ ॥
 हा लोकु कर्म बांधिला । जो परतंत्रा भुतला^२ ।
 तो नित्य यज्ञातें चुकला । म्हणोनियां ॥ ८४ ॥
 आतां येचिविशीं पार्था । तुज सांगेन एकी मी कथा ।
 जें मूढचादि संस्था । ब्रह्मोनि केली ॥ ८५ ॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेव वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

तैं नित्ययागसहितें । सृजिलीं भूतें समस्तें ।

परी नेणतीचि तियें यज्ञातें । सूक्ष्म म्हणउनी ॥ ८६ ॥

ते वेळीं प्रजीं विनाविला ब्रह्मा । देवा आश्रयो काय एथ आम्हां ।

तंव म्हणे तो कमलजन्मा । भूतांप्रति ॥ ८७ ॥

तुम्हां वर्णविशेषवशें । आम्ही हा स्वधर्मुचि विहिला^१ असे ।

यातें उपासा मग आपैसें । काम पुरती ॥ ८८ ॥

तुम्हीं व्रतें नियमु न करावे । शरीरातें न पीडावें ।

दुरी केंही न वचावें^२ । तीर्थासी गा ॥ ८९ ॥

योगादिकें साधनें । साकांक्ष आराधनें ।

मंत्रयंत्रविधानें । झणीं करा ॥ ९० ॥

देवतांतरा न भजावें । हें सर्वथा कांहीं न करावें ।

तुम्ही स्वधर्मयज्ञीं यजावें । अनायासें ॥ ९१ ॥

अहेतुकें चितें । अनुष्ठा पां ययातें ।

पतिव्रता पतीतें । जियापरी ॥ ९२ ॥

तैसा स्वधर्मरूप मखु^३ । हाचि सेव्यु तुम्हां एकु ।

ऐसें सत्यलोकनायकु । म्हणता जहाला ॥ ९३ ॥

देखा स्वधर्मतिं भजाल । तरी कामधेनु हा होईल ।

मग प्रजाहो न संडील । तुमतें सदा ॥ ९४ ॥

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।

परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

जें येणेंकरुनि समस्तां । परितोषु होईल देवतां ।

मग ते तुम्हां ईप्सिता^४ । अर्थातें देती ॥ ९५ ॥

या स्वधर्मपूजा पूजितां । देवतगणां समस्तां ।

योगक्षेम निश्चिता । करिती तुमचा ॥ ९६ ॥

तुम्ही देवतातें भजाल । देव तुम्हां तुष्टतील ।

ऐसी परस्परें घडेल । प्रीति जेथ ॥ ९७ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ सांगितला. २ जावें. ३ यज्ञ. ४ इच्छिलेले.

तथे तुम्ही जें करुं म्हणाल । तें आपैसैं सिद्धी जाईल ।
वांछितही पुरेल । मानसीचें ॥ ९८ ॥

वाचासिद्धी पावाल । आज्ञापक होआल ।
म्हणिये तुमतें मागतील । महाआश्चर्य ॥ ९९ ॥
जैसे ऋतुपतीचें द्वार । वनश्री निरंतर ।
वोळगे^१ फळभार । लावण्येसी ॥ १०० ॥

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।

तैर्दत्तान्प्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

तैसें सर्व सुखेंसहित । दैवचि मूर्तिमंत ।
येईल देखा काढत । तुम्हांपाठीं ॥ १ ॥
ऐसे समस्त भोगभरित । होआल तुम्ही अनार्त ।
जरी स्वधर्मकनिरत । वर्तल बापा ॥ २ ॥
कां जालिया सकल संपदा । जो अनुसरेल इंद्रियमदा ।
लुब्ध होऊनियां स्वादा । विषयांचिया ॥ ३ ॥
तिहीं यज्ञभाविकीं^२ सुरीं । जे हे संपत्ति दिधली पुरी ।
तयां स्वमार्गीं सर्वेश्वरीं । न भजेल जो ॥ ४ ॥
अग्निमुखीं हवन । न करील देवतापूजन ।
प्राप्तवेळे भोजन । ब्राह्मणाचें ॥ ५ ॥
विमुखु होईल गुरुभक्ती । आदरु न करील अतिथी ।
संतोषु नेदील ज्ञातीं^३ । आपुलिये ॥ ६ ॥
ऐसा स्वधर्मक्रियाराहितु । आथिलेपणें प्रमत्तु ।
केवळ भोगासक्तु । होईल जो ॥ ७ ॥

तया मग अपावो^४ थोरु आहे । जेणें तें हातींचें सकल जाये ।
देखा प्राप्तही न लाहें । भोग भोगूं ॥ ८ ॥
जैसें गतायुषीं शरीरीं । चैतन्य वासु न करी ।
कां निद्वैवाच्या घरीं । न राहें लक्ष्मी ॥ ९ ॥

तैसा स्वधर्म जरी लोपला । तरी सर्व सुखांचा थारा मोडला ।
जैसा दीपासवें हरपला । पकडु जाय ॥ १० ॥

तैसी निजवृत्ति जेथ सांडे^१ । तेथ स्वतंत्रते वेंस्ती न घडे ।
आइका प्रजाहो हें फुडें । विरंचि म्हणे ॥ ११ ॥

म्हणऊनि स्वधर्म जो सांडील । तयातें काळु वंडील ।
चोरु म्हणूनि हरील । सर्वस्व तयाचें ॥ १२ ॥

मग सकळ दोष भंवते । गिंवसोनि घेती तयातें ।
रात्रिसमयीं स्मशानातें । भूतें जैशीं ॥ १३ ॥

तैशीं त्रिभुवनींचीं दुःखें । आणि नानाविधें पातकें ।
दैन्यजात तितुकें । तेथोंचि वसे ॥ १४ ॥

ऐसें होय तया उन्मत्ता । मग न सुटे बापा रुद्रतां ।
परी कल्पांतींही सर्वथा । प्राणिगण हो ॥ १५ ॥

म्हणऊनि निजवृत्ति हे न संडावी । इंद्रियें बरळों नेडावी ।
ऐसें प्रजातें शिकवी । चतुराननु ॥ १६ ॥

जैसें जळचरा जळ सांडे । आणि तत्क्षणीं मरण मांडे ।
हा स्वधर्म तेणें पाडें । विसंबों नये ॥ १७ ॥

म्हणोनि तुम्हीं समस्तीं । आपुलालिया कर्मीं उचितीं ।
निरत व्हावें पुढतपुढती । म्हणिपत असे ॥ १८ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषः ।

भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

देखा विहित क्रियाविधी । निहंतुका बुद्धी ।

जो असातिये समृद्धी । विनियोगु करी । १९ ॥

गुरु गोत्र आग्नि पूजा । अवसरी भजे द्विजीं ।

निमित्तादिकीं यजी । पितरोद्देशें ॥ २० ॥

या यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेशीं हवन करितां ।

हुतशेष स्वभावतः । उरें जें जें ॥ २१ ॥

तें सुरुवें आपुलां घरीं । कुटुंबेंसी भोजन करी ।

कीं भोग्यचि तें निवारी । कलमषातें^२ ॥ २२ ॥

तें यज्ञावशिष्ट भोगी । म्हणोनि सांडिजे तो अर्घी ।

जयापरी महारोगी । अमृतसिद्धी ॥ २३ ॥

* १ सुदतो. २ पाप.

कीं तत्त्वनिष्ठु जैसा । नागवे भ्रांतिलेशा ।
 तो शेषभोगी तैसा । नाकळे दोषा ॥ २४ ॥
 म्हणोनि स्वधर्में जें अर्जें । तें स्वधर्मेंचि विनियोगिजे ।
 मग उरें तें भोगिजे । संतोषेंसीं ॥ २५ ॥
 हें वांचूनि पार्था । राहाटों नये अन्यथा ।
 ऐसी आद्य हे कथा । मुरारी सांगे ॥ २६ ॥
 जे देहचि आपणपें मानिती । आणि विषयांतें भोग्य म्हणती
 यापरतें न स्मरती । आणिक कांहीं ॥ २७ ॥
 हें यज्ञोपकरण सकळ । नेणतसांते बरळ ।
 अहंबुद्धी केवळ । भोगूं पाहती ॥ २८ ॥
 इंद्रियरुचीसारखे । करविती पाक निके ।
 ते पापिये पातकें । सेविती जाण ॥ २९ ॥
 जे संपत्तिजात आघवें । हें हवनद्रव्य मानावें ।
 मग स्वधर्मयज्ञें अर्पावें । आदिपुरुषीं ॥ ३० ॥
 हें सांडोनिया मूर्ख । आपणपेयांलागीं देख ।
 निपजविती पाक । नानाविध ॥ ३१ ॥
 जिहीं यज्ञु सिद्धी जाये । परेशा तोषु होये ।
 तें हें सामान्य अन्न न होये । म्हणोनियां ॥ ३२ ॥
 हें न म्हणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण ।
 जें जीवनहेतु कारण । विश्वा यया ॥ ३३ ॥

अज्ञाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥

अन्नास्तव भूतं । प्ररोह^१ पावति समस्तं ।

मग वारिषु^२ या अन्नातें । सर्वत्र प्रसवे ॥ ३४ ॥

तया पर्जन्या यज्ञीं जन्म । यज्ञातें प्रगटी कर्म ।

कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ ३५ ॥

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

* १ वाढणें. २ पाऊस.

मग वेदांतें परापर । प्रसवतसे अक्षर ।
 म्हणऊनि हें चराचर । ब्रह्मबद्ध ॥ ३६ ॥
 परी कर्माचिये मूर्ती । यज्ञीं अधिवासु श्रुती ।
 ऐकें सुभद्रापती । अखंड गा ॥ ३७ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।

अघायुरिन्द्रियाराभो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

ऐशी हे आदि परंपरा । संक्षेपें तुज धनुर्धरा ।
 सांगितली या अध्वरा^१ । लागौनियां ॥ ३८ ॥
 म्हणूनि समूळ हा उचितु । स्वधर्मरूप क्रतु ।
 नानुष्ठी जो मत्तु । लोकीं झये ॥ ३९ ॥
 तो पातकांची राशी । जाण भार भूमीसी ।
 जो कुकर्में इंद्रियांसी । उपेगा गेला ॥ ४० ॥
 तें जन्म कर्म सकळ । अर्जुना अति निष्फल ।
 जैसैं कां अभ्रपटल । अकालींचें ॥ ४१ ॥
 कां गळा स्तन अजेजे^२ । तैसैं जियालें^३ देखें तयाचें ।
 जया अनुष्ठान स्वधर्माचें । घडेचिना ॥ ४२ ॥
 म्हणोनि ऐकें पांडवा । हा स्वधर्मु कवणें न संडावा ।
 सर्वभावें भजावा । हाचि एकु ॥ ४३ ॥
 हां गा शरीर जरी जाहलें । तरी कर्तव्य वोघें आलें ।
 मग उचित कां आपुलें । वोसंडावें ॥ ४४ ॥
 परिस पां सव्यसाची । मूर्ती लाहोनि देहाची ।
 खंती करिती कर्माचि । ते गांवडे गा ॥ ४५ ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

देखें असतेनि देहधर्में । एथ तोचि एकु न लिंपे कर्में ।
 जो अखंडित रमे । आपणपांचि ॥ ४६ ॥
 जे तो आत्मबोधें तोषिला । तरी कृतकार्यु देखें जाहला ।
 म्हणोनि सगळें सांडवला । कर्मसंगु ॥ ४७ ॥

* १ यज्ञ. २ बोकड. ३ जगणें.

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाक्षयः ॥ १८ ॥

तृप्ति जालिया जैसी । साधनें सरती आपैसी ।

देखें आत्मतुष्टी तैसी । कर्म नाली ॥ ४८ ॥

जंववरी अर्जुना । तो बोध भेटेना मना ।

तंवचि याया साधनां । भजावें लागे ॥ ४९ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

म्हणजानि तूं नियतु । सकळ कामरहितु ।

होजनियां उचितु । स्वधर्में रहाटें ॥ १५० ॥

जे स्वकर्म निष्कामता । अनुसरले पार्था ।

ते कैवल्य पर तत्त्वतां । पातले जगीं ॥ ५१ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

देख पां जनकादिक । कर्मजात अशेख ।

न सांडितां मोक्षसुख । पावते जाहले ॥ ५२ ॥

याकारणें पार्था । होआवी कर्मी आस्था ।

हे आणिकाहि एकां अर्था^१ । उपकारेल ॥ ५३ ॥

जे आचरतां आपणपेयां । देखी^२ लागेल लोका ययां ।

तरी चुकेल हा अपाया । प्रसंगेंचि ॥ ५४ ॥

देखें प्राप्तार्थ जाहले । जे निष्कामता पावले ।

तयांही कर्तव्य असे उरलें । लोकांलागीं ॥ ५५ ॥

मार्गीं अंधासरिसा । पुढें देखणाही^३ चाले जैसा ।

अज्ञाना प्रकटावा धर्मु तैसा । आचरोनि ॥ ५६ ॥

हा गा ऐसें जरी न कीजे । तरी अज्ञानां काय वोजे^४ ।

तिही कवणेपरी जाणिजे । मार्गतिं या ॥ ५७ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ कामाला. २ किता. ३ डोळस. ४ समजणें.

एथ वडील जें जें करिती । तया नाम धर्म ठेविती ।
 तोंचि येर अनुष्ठिती । सामान्य सकल ॥ ५८ ॥
 हें ऐसें असे स्वभावें । म्हणोनि कर्म न संडावें ।
 विशेणें आचरावें । लागे संती ॥ ५९ ॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

आतां आणिकाचिया गोठी । तुज सांगां काई किरीटी ।
 देखें मीचि इये राहाटी । वर्तत असें ॥ १६० ॥
 काय सांकडें कांहीं मातें । कीं कवणें एकें आतें ।
 आचरें मी धर्मातें । म्हणसी जरी ॥ ६१ ॥
 तरी पुरतेपणालागीं । आणिक दुसरा नाहीं जगीं ।
 ऐसी सामुग्री माझां अंगीं । जाणसी तूं ॥ ६२ ॥
 मृत गुरुपुत्र आणिला । तो तुवां पवाडा देखिला ।
 तोही मी उगला^१ । कर्मीं वर्तें ॥ ६३ ॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।

मम वर्तमानवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

परी स्वधर्मीं वर्तें कैसा । साकांक्षु कां होय जैसा ।
 तयाचि एका उद्देशा । लागोनिया ॥ ६४ ॥
 जे भूतजात सकल । असे आम्हांचि आधीन केवल ।
 तरी न व्हावें बरल^२ । म्हणोनिया ॥ ६५ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।

संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

आम्हां पूर्णकाम होउनी । जरी आत्मस्थिती राहुनी ।
 तरी प्रजा हे कैसेनि । निस्तरेल ॥ ६६ ॥
 इहीं आमुची वास पाहावी । मग वर्तती परी जाणावी ।
 ते लौकिक स्थिति आघवी । नासिली होईल ॥ ६७ ॥
 म्हणोनि समर्थु जो एथें । आथिला सर्वज्ञते ।
 तोणें सविशेषें कर्मातें । तयजावें न ॥ ६८ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

देखें फलाचीया आशा । आचरे कामुकु जैसा ।

कर्मी भरु होआवा तैसा । निराशाही ॥ ६९ ॥

जे पुढतपुढती पार्था । हे सकल लोकसंस्था ।

रक्षणीय सर्वथा । म्हणऊनियां ॥ १७० ॥

मार्गाधारें वर्तावें । विश्व हें मोहरें^१ लावावें ।

अलौकिक नोहावें । लोकांप्राप्ति ॥ ७१ ॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

जें सायासें स्तन्य सेवी । तें पक्वान्नें केवीं जेवी ।

म्हणोनि बालका जैशीं नेदावीं । धनुर्धरा ॥ ७२ ॥

तैशीं कर्मी जया अयोग्यता । तयाप्राप्ति नैष्कर्म्यता ।

न प्रगटावी स्वेकतां । आदिकरुनी ॥ ७३ ॥

तेथें सत्क्रियाचि लावावी । तेचि एकी प्रशंसावी ।

नैष्कर्म्यही दावावी । आचरोनी ॥ ७४ ॥

तया लोकसंग्रहालागीं । वर्ततां कर्मसंगीं ।

तो कर्मबंधु आगीं । वाजेलना^२ ॥ ७५ ॥

जैसी बहुरुपियांची रावो राणी । स्त्रीपुरुषभावो नाही मनीं ।

परी लोकसंपादणी । तैशीच करिती ॥ ७६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहंकारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

देखें पुढिलाचें वोडें । जरी आपुलां माथां घेईजे ।

तरी सांगें कां न दाटिजे । धनुर्धरा ॥ ७७ ॥

तैसीं शुभाशुभें कर्में । जियें निफजती प्रकृतिधर्में ।

तियें मूर्ख मतिभ्रमें । मी कर्ता म्हणे ॥ ७८ ॥

ऐसा अहंकाराधिरूढ । एकदेशी^३ मूढ ।

तया हा परमार्थ गूढ । समजावा ना ॥ ७९ ॥

* १ मार्गाला. २ प्राप्त होणार नाही. ३ मर्यादित.

हैं असो प्रस्तुत । सांगिजेल तुज हित ।
तें अर्जुना देऊनि चित्त । अवधारी पां ॥ १८० ॥

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति सत्त्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

जें तत्त्वज्ञानियांच्या ठायीं । तो प्रकृतिभावो नाही ।
जैथ कर्मजात पाहीं । निपजत असे ॥ ८१ ॥
ते देहाभिमानु सांडुनी । गुणकर्म वोलांडुनी ।
साक्षीभूत होउनी । वर्तती देही ॥ ८२ ॥
म्हणूनि शरीरी जरी होती । तरी कर्मबंधा नाकळती ।
जैसा कां भूतचेष्टा गभस्ती^१ । घेपवेना^२ ॥ ८३ ॥

प्रकृतेर्गुणसंभूदाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥

एथ कर्मी तोचि लिंपे । जो गुणसंभ्रमें घेपे ।
प्रकृतीचेनि आटोपें । वर्ततु असे ॥ ८४ ॥
इंद्रियें गुणाधारें । राहाटती निजव्यापारें ।
तें परकर्म बलात्कारें । आपादी^३ जो ॥ ८५ ॥

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

तरी उचितें कर्म आघवीं । तुवां आचरोनि मज अर्पावीं ।
परी चित्तवृत्ति न्यासावी । आत्मरूपीं ॥ ८६ ॥
हैं कर्म मी कर्ता । कां आचरेन या अर्था ।
ऐसा अभिमानु झणें चित्ता । रिगों देसी ॥ ८७ ॥
तुवां शरीरपरा नोहावें । कामनाजात सांडावें ।
मग अवसरोचित भोगावें । भोग सकळ ॥ ८८ ॥
आतां कोदंड घेऊनि हातीं । आरूढ पां इये रथीं ।
देई आलिंगन वीरवृत्ती । समाधानें ॥ ८९ ॥
जगीं कीर्ति रूढवी । स्वधर्माचा मानु वाढवी ।
यया भासापासोनि सोडवी । मोडिनी हे ॥ १९० ॥

* १ सूर्य. २ लिप्त होत नाही. ३ आपल्याकडे घेतो. ४ पृथ्वी.

आतां पार्था निःशंकु होई । या संग्रामा चित्त देई ।
एथ हें वांचूनि कांहीं । बोलों नये ॥ ९१ ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।

श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

हें अनुपरोध मत माझें । जिहीं परमादरें स्वीकारिजे ।
श्रद्धापूर्वक अनुष्ठिजे । धनुर्धरा ॥ ९२ ॥

तेही सकळ कर्मीं वर्ततु । जाण पां कर्मरहितु ।
म्हणोनि हें निश्चितु । करणीय गा ॥ ९३ ॥

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढास्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

नातरी प्रकृतिमंतु होउनि । इंद्रियां लळा देउनी ।
जे हें माझें मत अट्हेरुनी । ओसंडिती ॥ ९४ ॥

जे सामान्यत्वे लेरिवती । अवज्ञा करुनि देरिवती ।
कां हा अर्थवादु म्हणती । वाचालपणें ॥ ९५ ॥

ते मोहमदिरा भ्रमले । विषयविरवे घारले ।

अज्ञानपंकीं बुडाले । निभ्रांत मानीं ॥ ९६ ॥

देखें शवाचां हातीं दिधलें । जैसें कां रत्न वायां गेलें ।
नातरी जात्यंधा पाहलें^१ । प्रमाण नोहे ॥ ९७ ॥

कां चंद्राचा उदयो जैसा । उपयोगा नवचे वायसा^२ ।
मूर्खा विवेकु हा तैसा । रुचेल ना ॥ ९८ ॥

तैसे ते पार्था । जे विमुख या परमार्था ।

तयांसी संभाषण सर्वथा । करावेना ॥ ९९ ॥

म्हणोनि ते न मानिती । आणि निंदाही करुं लागती ।
सांगें पतंग काय साहती । प्रकाशातें ॥ १०० ॥

पतंगा दीपीं आलिंगन । तेथ त्यासी अचुक मरण ।
तेवीं विषयाचरण । आत्मघाता ॥ १ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।

प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

म्हणोनि इंद्रियें एकें । जाणतेनि पुरुरवें ।
 लाळावीं ना कौतुकें । आदिकरुनी ॥ २ ॥
 हां गा सपेंसी रवेळों येईल । कीं व्याघ्रसंसर्ग^१ सिद्धी जाईल ।
 सांगे हाळाहाळ जिरेल । सेविलिया काई ॥ ३ ॥
 देखें रवेळतां अग्नि लागला । मग तो न सांवरें जैसा उधवला ।
 तैसा इंद्रियां लळा दिधला । भला नोहे ॥ ४ ॥
 एन्हवीं तरी अर्जुना । या शरीरा पराधीना ।
 कां नाना भोगरचना । मेळवावी ॥ ५ ॥
 आपण सायासेंकरुनि बहुतें । सकळहि समृद्धिजातें ।
 उदोअस्तु या देहातें । प्रतिपाळावें कां ॥ ६ ॥
 सर्वस्वें शिणोनि^२ एथें । अर्जवावीं संपत्तिजातें ।
 तेणें स्वधर्मु सांडूनि देहातें । पोस्वावें काई ॥ ७ ॥
 मग हें तंव पांचमेळावा । शेखीं अनुसरेल पंचत्वा ।
 ते वेळीं केला कें गिवसावा । शीणु आपुला ॥ ८ ॥
 म्हणूनि केवळ देहभरण । ते जाणें उघडी नागवण^३ ।
 यालागीं एथ अंतःकरण । देयावें ना ॥ ९ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥

एन्हवीं इंद्रियांचियां अर्था- । सारिखा विषयो पोरिवतां ।
 संतोषु कीर चित्ता । आपजेल ॥ २१० ॥
 परी तो संवचोराचा^४ सांगातु । जैसा नावेक स्वस्थु ।
 जंव नगराचा प्रांतु । सांडिजेना ॥ ११ ॥
 बापा विषाची मधुरता । झणें आवडी उपजे चित्ता ।
 परी तो परिणामु विचारिता । प्राणु हरी ॥ १२ ॥
 देखें इंद्रियां कामु असे । तो लावी सुरवदुराशे ।
 जैसा गळीं मीनु आमिणें । भुलविजे गा ॥ १३ ॥
 परी तयामाजी गळु आहे । जो प्राणातें घेऊनि जाये ।
 तो जैसा लाळा नोहे । सांकेपणें वा ॥ १४ ॥

* १ वाघाची संगत. २ कष्ट करून. ३ घात. ४ वरून सम्य दिसणारा चोर.

तैसे अभिलाषें येणें कीजेल । जरी विषयाची आशा धरिजे ।
तरी वरपडा होईजे । क्रोधानळा^१ ॥ १५ ॥

जैसा कवळोनियां पारधी । घातेचिये संधी ।

आणि मृगातें बुद्धी । साधावया ॥ १६ ॥

एथ तैसीची परी^२ आहे । म्हणूनि संगु हा तुज नोहे ।

पार्था दोन्ही कामक्रोध हे । घातुक जाणें ॥ १७ ॥

म्हणजनि हा आश्रोचि न करावा । मनींही आठवो न धरावा ।

एकु निजवृत्तीचा वोलावा । नासों नेदीं ॥ १८ ॥

श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

अगा स्वधर्मु हा आपुला । जरी कां कठिणु जाहला ।

तरी हाचि अनुष्ठिला । भला देखें ॥ १९ ॥

येरु आचारु जो परावा । तो देखतां कीर बरवा ।

परी आचरतेनि आचरावा । आपुलाचि ॥ २० ॥

सांगें शूद्रघरीं आघवीं । पक्वान्नां आहाति बरवीं ।

तीं द्विजें केवीं सेवावीं । दुर्बळु जरी जाहला ॥ २१ ॥

हें अनुचित कैसेनि कीजे । अप्राप्य केवीं इच्छिजे ।

अथवा इच्छिलेंही पाविजे । विचारीं पां ॥ २२ ॥

तरी लोकांचीं धवळारें^३ । देखोनियां मनोहरें ।

असतीं आपुलीं तणारें । मोडावीं केवीं ॥ २३ ॥

हें असो वनिता आपुली । कुरूप जरी जाहली ।

तरी भोगितां तेचि भली । जियापरी ॥ २४ ॥

तेवीं आवडे तैसा सांकडु । आचरतां जरी दुवाडु ।

तरी स्वधर्मुचि सुरवाडु । पारत्रिकीचा ॥ २५ ॥

हां गा साकर आणि दूध । हें गौल्य कीर प्रसिद्ध ।

परी कृमिदोषीं विरुद्ध । घेपे केवीं ॥ २६ ॥

ऐसेनिही जरी सेविजे । तरी ते आळुकीची उरेल ।

जे तें पारिणामी पश्य नव्हेल । धनुर्धरा ॥ २७ ॥

* १ रागरूपी अग्नी. २ प्रकार, तन्हा. ३ उंच चुनेगच्ची घरें.

म्हणोनि आणिकांसी जें विहित । आणि आपणपेयां अनुचित ।
तें नाचरावें जरी हित । विचारिजे ॥ २८ ॥

या स्वधर्मातें अनुष्ठितां । वेचु होईल जीविता ।

तोहि निका वर उभयतां । दिसत असे ॥ २९ ॥

ऐसें समस्तसुरशिरोमणी । बोलिले जेथ श्रीशार्ङ्गपाणी ।

तेथ अर्जुन म्हणे विनवणी । असे देवा ॥ ३० ॥

हें जें तुम्हीं सांगितलें । तें सकळ कीर म्यां परिसलें ।

परी आतां पुसेन कांहीं आपुलें । अपेक्षित ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच : अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।

अनिच्छन्नपि वाष्ण्यं बलादिव नियोजितः ॥ ३२ ॥

तरी देवा हें ऐसें कैसें । जे ज्ञानियांचीही स्थिति भ्रंशे ।

मार्गु सांझुनि अनारिसे । चालत देखों ॥ ३२ ॥

सर्वजुही जे होती । हे उपायही जाणती ।

तेही परधर्मे व्यभिचरति । कवणें गुणें ॥ ३३ ॥

बीजा आणि भुसा । अंधु निवाडु नेणें जैसा ।

नावेक देखणाही तैसा । बरळे कां पां ॥ ३४ ॥

जे असतां संगु सांडिती । तेचि संसर्गु करितां न धाती^१ ।

वनवासीही सेविती । जनपदातें ॥ ३५ ॥

आपण तरी लपती । सर्वस्वें पाप चुकविती ।

परी बलात्कारें सुडजती । तयाजि मार्जी ॥ ३६ ॥

जयांची जीवें घेती विवसी । तेचि जडोनि ठाके जीवेंसी ।

चुकविती ते गिवसी । तयातेंचि ॥ ३७ ॥

ऐसा बलात्कारु एकु दिसे । तो कवणाचा एथ आग्रहो असे ।

हें बोलावें हृषीकेशें । पार्थु म्हणे ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच : काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३९ ॥

तंव हृदयकमलआरामु । जो योगियांचा निष्कामकामु ।

तो म्हणतसे पूरुषोत्तम । सांगेन आडक ॥ ३९ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ तुप्त होणें.

तरी हे काम क्रोधु पाहीं । जयांतें कृपेची सांठवण नाही ।
 हे कृतांताच्या ठायीं । मानिजती ॥ २४० ॥
 हे ज्ञाननिधीचे भुजंग । विषयदरांचे वाघ ।
 भजनमार्गीचे मांग । मारक जे ॥ ४१ ॥
 हे देहदुर्गाचे धोंड । इंद्रियग्रामीचे कोंड^१ ।
 यांचें व्यामोहादिक बंड । जगावरी ॥ ४२ ॥
 हे रजोगुण मानसाचे । समूळ आसुरियेचे ।
 धायपण^२ ययांचें । अविद्या केलें ॥ ४३ ॥
 हे रजाचे कीर जाहले । परी तमासी पढियंते भले ।
 तेणें निजपद यां दिधलें । प्रमादमोहो ॥ ४४ ॥
 हे मृत्यूचां नगरीं । मानिजती निकियापरी ।
 जे जीविताचे वैरी । म्हणऊनियां ४५ ॥
 जयांसि भुकेलियां आमिषा । हें विश्व न पुरेचि घांसा ॥
 कुलवाडी यांची आशा । चालीत असे ॥ ४६ ॥
 कौतुकें कवाळितां मुठी । जिये चवदा भुवनें थेंकुटीं ।
 ते भ्रांति तिये धाकुटीं । वाल्हीदुल्ही ॥ ४७ ॥
 जे लोकत्रयाचें भातुकें । खेळतांचि स्वाय कवातिकें ।
 तिच्या दासीपणाचोनि बिकें^३ । तृष्णा जिये ॥ ४८ ॥
 हें असो मोहें मानिजे । यांतें अहंकारें घेये दीजें ।
 जेणें जग आपुलेनि भोजें । नाचवीत असे ॥ ४९ ॥
 जेणें सत्याचा भोकसा काढिला । मग अकृत्य तृणकुटां भरिला ।
 तो दंभु रुढविला । जगीं इहीं ॥ २५० ॥ (१००)
 साध्वी शांति नागविली । मग माया मांगी शृंगारिली ।
 तियेकरवीं विटाळविलीं । साधुवृंदें ॥ ५१ ॥
 इहीं विवेकाची त्राय फेडिली । वैराग्याची खाली काढिली ।
 जितया मान मोडिली । उपशमाची ॥ ५२ ॥
 इहीं संतोषवन खांडिलें । धैर्यदुर्ग पाडिले ।
 आनंदरोप सांडिलें । उपद्रुनियां ॥ ५३ ॥

इहीं बोधाचीं रोंपें लुंचिली^१ । सुखाची लिपी पुसिली ।
जिव्हारीं आगीं सूदली । तापत्रयाची ॥ ५४ ॥

हे आंगा तंव घडले । जीवींचि आथी जडले ।
परी नातुडती^२ गिंवसिले । ब्रह्मादिकां ॥ ५५ ॥

हे चैतन्याचे शेजारीं । वसती ज्ञानाच्या एका हारीं ।
म्हणोनि प्रवर्तले महामारी । सांवरती ना ॥ ५६ ॥

हे जळेंवीण बुडविती । आगींवीण जाळिती ।
न बोलतां कवाळिती । प्राणियांतें ॥ ५७ ॥

हे शस्त्रेंवीण साधिती^३ । दोरेंवीण बांधिती ।
ज्ञानियासी तरी वधिती । पैज घेउनी ॥ ५८ ॥

हे चिरवलेंवीण रोंविती । पाशिकेंवीण गोंविती ।
हे कवणाजोगे न होती । आंतोटेपणें ॥ ५९ ॥

धूमेनाव्रियते बन्धिर्यथादर्शो मलेन च ।

यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

जैसी चंदनाची मुळी । गिंवसोनि घेवे व्याळीं ।
नातरी उल्बाचीं खोळी । गर्भस्थासी ॥ २६० ॥

कां प्रभावीण भानु । धूमेंवीण हुताशनु ।
जैसा दर्पणु मळहीनु । कहींच नसे ॥ ६१ ॥

तैसें इहींवीण एकलें । आहीं ज्ञान नाहीं देखिलें ।
जैसें कांडेनि पां गुंतलें । बीज निपजे ॥ ६२ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

तैसें ज्ञान तरी शुद्ध । परी इहीं असे प्ररुद्ध ।
म्हणोनि तें अगाध^४ । हाऊनि ठेलें ॥ ६३ ॥

आधीं यातें जिणावें । मग तें ज्ञान पावावें ।
तंव पराभवो न संभवे । रागद्वेषां ॥ ६४ ॥

यांतें साधावयालागीं । जें बळ आणिजे आंगीं ।
तें इंधन जैसें आगी । सावावो होय ॥ ६५ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ उपटली. २ सांपडत नाहीत. ३ ठार करतात. ४ कठीण.

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसे उपाय कीजती जे जे । ते यांसीचि होती विरजे ।

म्हणोनि हटियांतें जिणिजे । इह्मीचि जगीं ॥ ६६ ॥

ऐसियांही सांकडां बोला । एक उपायो आहे भला ।

तो करितां जरी आंगवला^१ । तरी सांगेन तुज ॥ ६७ ॥

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

यांचा पहिला कुरुठा इन्द्रियें । एथूनि प्रवृत्ति कर्मातें विये ।

आधीं निर्दळूनि घालीं तियें । सर्वथैव ॥ ६८ ॥

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

मग मनाची धांव पारुषेल^२ । आणि बुद्धीची सोडवण होईल

इतुकेनि थारा मोडेल । या पापियांचा ॥ ६९ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

हे अंतरीहूनि जरी फिटले । तरी निभ्रांत जाण निवटलें ।

जैसें रश्मीवाण उरलें । मृगजळ नाही ॥ ७० ॥

तैसे रागद्वेष जरी निमाले । तरी ब्रह्मीचें स्वराज्य आलें ।

मग तो भोगी सुख आपुलें । आपणाचि ॥ ७१ ॥

जे गुरुशिष्यांची गोठी । पदपिंडाची गांठी ।

तेथ स्थिर राहोनि नुठी । कवणे काळी ॥ ७२ ॥

ऐसें सकळ सिद्धांचा रावो । देवी लक्ष्मीयेचा नाहो^३ ।

राया ऐके देवदेवो । बोलता जाहला ॥ ७३ ॥

आतां पुनरपि तो अनंतु । आद्य एकी मातु ।

सांगेल तेथ पंडुसुतु । प्रश्नु करील ॥ ७४ ॥

तया बोलाचा हन पाडु । का रसवृत्तीचा निवाडु ।

येणें श्रोतयां होईल सुरवाडु । श्रवणसुरवाद्या ॥ ७५ ॥

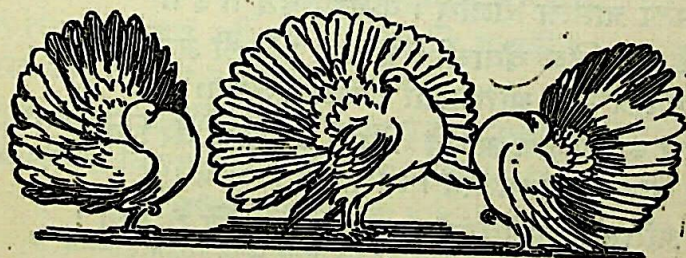
CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ चांगला वाटला. २ थांबेल. ३ नवरा, पती.

ज्ञानदेवो म्हणे निवृत्तीचा । चांग उठावा करुनि उन्मेषाचा ।
मग संवादु श्रीहरिपार्थाचा । भोगा बापा ॥ २७६ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
संवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ (श्लोक ४३ ओव्या २७६)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय चौथा

आजि श्रवणेंद्रिया पिकलें । जे येणें गीतानिधान देखिलें ।
आतां स्वप्नचि हें तुकलें । साचासरिसें ॥ १ ॥

आधींचि विवेकाची गोठी । वरी प्रतिपादी कृष्ण जगजेवी ।
आणि भक्तराजु किरीटी । परिसत असे ॥ २ ॥

जैसा पंचमालापु सुगंधु । कीं परिमळु आणि सुस्वादु ।
तै भला जाहला विनोदु । कथेचा इये ॥ ३ ॥

कैसी आगलिक दैवाची । जे गंगा वाळली अमृताची ।
हो कां जपतपें श्रोतयांचीं । फळा आलीं ॥ ४ ॥

आतां इंद्रियजात आघवें । तिहीं श्रवणाचें घर रिघावें^१ ।
मग संवादसुरव भोगावें । गीतारुख्य हें ॥ ५ ॥

हा अतिसो^२ अतिप्रसंगें । सांडूनि कथाचि ते सांगें ।
जे कृष्णार्जुन दोघे । बोलत होते ॥ ६ ॥

ते वेळीं संजयो रायातें म्हणे । अर्जुन अधिष्ठिला दैवगुणें ।
जें अतिप्रीती नारायणें । बोलिजतु असे ॥ ७ ॥

जें न संगेचि पितया वसुदेवासी । जें न संगेचि माते देवकीसी ।
जें न संगेचि बलिभद्रासी । तें गुह्य अर्जुनेंशीं बोलत ॥ ८ ॥

देवी लक्ष्मीयेवढी जवळिक । तेही न देखे या प्रेमाचें सुख ।
आजि कृष्णस्नेहाचें पिक । यातेंचि आशी ॥ ९ ॥

सनकादिकांचिया आशा । वाढीनल्या होतिया कीर बहुसा ।
परी त्याही येणें मानें यशा । येताचिना ॥ १० ॥

या जगदीश्वराचें प्रेम । एथ दिसतसे निरुपम ।
कैसें पार्थे येणें सर्वोत्तम । पुण्य केलें ॥ ११ ॥

हो कां जयाचिया प्रीती । अमूर्त हा आला व्यक्ती ।
मज एकवंची याची स्थिती । आवडतु असे ॥ १२ ॥

एन्हवीं हा योगियां नाडले । वेदार्थासी नाकले ।
जेथ ध्यानाचेही डोळे । पावतीना ॥ १३ ॥

तें हा निजस्वरूप । अनादि निष्कंप ।
परी कवणें मानें सकृप । जाहला आहे ॥ १४ ॥

हा त्रैलोक्यपटाची घडी । आकाराची पैलथडी^१ ।
कैसा याचिये आवडी । आवरला असे ॥ १५ ॥

श्रीभगवानुवाच : इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।
विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥

मग देव म्हणे अगा पंडुसुता । हाचि योगु आम्ही विवस्वता ।
कथिला परी ते वार्ता । बहुवां दिवसांची ॥ १६ ॥

मग तेणें विवस्वतें रवी । हे योगस्थिति आघवी ।
निरुपिली बरवी । मनूप्रती ॥ १७ ॥

मनूनें आपण अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकुवा उपदेशिली ।
ऐसी परंपरा विस्तारिली । आद्य हे गा ॥ १८ ॥

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥

मग आणिकहि या योगातें । राजर्षि जाहले जाणते ।
परि तेथोनि आतां सांप्रतें । नेणिजे कोणी ॥ १९ ॥

जे प्राणियां कामीं भरु । देहाचिवरी आवरु ।
म्हणोनि पडिला विसरु । आत्मबोधाचा ॥ २० ॥

अव्हांटलिया^२ आस्थाबुद्धि । विषयसुरवाचि परमावधि ।
जीवु तैसा उपाधि । आवडे लोकां ॥ २१ ॥

एन्हवीं तरी खवणेयांचां^३ गांवीं । पाटाउवें^४ काय करावीं ।
सांगें जात्यंधा रवी । काय आधी ॥ २२ ॥

* १ पलिकडचा. २ आड मार्गाला गेलेला. ३ नग्न लोकांच्या. ४ वस्त्रें.

कां बहिरयांचां आस्थानीं । कवण गीतातें मानी ।

कीं कोल्हेया चांदणीं । आवडी उपजे ॥ २३ ॥

पै चंद्रोदया आरौतें । जयांचे डोळे फुटती असते ।

ते काउळे केवीं चंद्रातें । वोळखती ॥ २४ ॥

तैसे वैराग्याची शिव न देखती । जे विवेकाची भाष नेणत

ते मूर्ख केवीं पावती । मज ईश्वरातें ॥ २५ ॥

कैसा नेणों मोहो वाढीनला । तेणें बहुतेक काळु व्यर्थ गेल

म्हणोनि योगु हा लोपला । लोकीं डये ॥ २६ ॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

तोचि हा आजि आतां । तुजप्रती कुंतीसुता ।

सांगितला आम्ही तत्त्वता । भ्रांति न करी ॥ २७ ॥

हें जीवीचें निज गुज । परी केवीं राखों तुज ।

जे पढियेसीं तूं मज । म्हणऊनियां ॥ २८ ॥

तूं प्रेमाचा पुतळा । भक्तीचा जिव्हाळा ।

मैत्रियेची चित्कळा । धनुर्धरा ॥ २९ ॥

तूं अनुसंगाचा ठावो । आतां तुज काय वंचूं जावों ।

जरी संग्रामारूढ आहों । जाहलां आम्ही ॥ ३० ॥

तरी नावेक हें सहावें । गाजाबज्यही न धरावें ।

परी तुझें अज्ञानत्व हरावें । लागे आधीं ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच : अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।

कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

तंव अर्जुन म्हणे हरी । माय आपुलेयाचा स्नेहो करी ।

एथ विस्मयो काय अवधारीं । कृपानिधी ॥ ३२ ॥

तूं संसारश्रांतांची साउली । अनाथा जीवांची माउली ।

आमुतें कीर प्रसवली । तुझीच कृपा ॥ ३३ ॥

देवा पांगुल एकादें विडजे । तरी जन्मौनि जोजारू

हें बोली काय तुझें । तुजचि पुढी ॥ ३४ ॥

* १ पूर्वी. २ आवडता. ३ त्रास.

आतां पुसेन जें मी कांहीं । तेथ निकें चित्त देई ।
 तेवीचि देवें कोपावें ना कांहीं । बोला एका ॥ ३५ ॥
 तरी मागील जे वार्ता । तुवां सांगितली होती अनंता ।
 ते नावेक मज चित्ता । मानेचिना ॥ ३६ ॥
 जे तो विवस्वतु म्हणजे कार्या । ऐसें हें वाडिलां ठाउवें नाही ।
 तरी तुवांचि केवीं पाहीं । उपदेशिला ॥ ३७ ॥
 तो तरी आइकिजे बहुतां काळांचा । आणि तूं तंव कृष्ण
 सांपेचा । म्हणोनि गा इयें मातुचा । विसंवादु ॥ ३८ ॥
 तेवीचि देवा चरित्र तुझें । आपण कांहीं काय जाणिजे ।
 हें लटिकें केवीं म्हणिजे । एकिहेळा ॥ ३९ ॥
 परी होचि मातु आघवी । मी परियेसें तैशी सांगावी ।
 ज तुवांचि तया रवी केवीं । उपदेशु केला ॥ ४० ॥
 श्रीभगवानुवाच : बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
 तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥
 तंव कृष्ण म्हणे पंडुसुता । तो विवस्वतु जें होता ।
 तें आम्ही नसों ऐसी चित्ता । आंति जरी तुज ॥ ४१ ॥
 तरी तूं गा हें नेणसी । पै जन्में आम्हां तुम्हांसी ।
 बहुतें गेलीं परी तियें न स्मरसी । आपलीं तूं ॥ ४२ ॥
 मी जेणें जेणें अवसरें । जें जें होऊनि अवतरें ।
 तें समस्तही स्मरें । धनुर्धरा ॥ ४३ ॥
 अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।
 प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥
 म्हणोनि आघवें । मागील मज आठवें ।
 मी अचुही^१ परि संभवें । प्रकृतियोगें ॥ ४४ ॥
 माझें अव्ययत्व तरी न नसे । परी होणें जाणें एक दिसे ।
 तें प्रातिबिंबे मायावशें । माझांचि ठायीं ॥ ४५ ॥
 माझी स्वतंत्रता तरी न मोडे । परी कर्माधीनु ऐसा आवडे ।
 तेंही प्रातिबुद्धि तरी घडे । एहवीं नाही ॥ ४६ ॥
 * १ आत्तांचा. २ जन्मरहित.

कीं एकचि दिसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आधारें ।
 एहवीं काय वस्तुविचारें । दुजें आहे ॥ ४७ ॥
 तैसा अमूर्तचि मी किरीटी । परी प्रकृति जै अधिष्ठी ।
 तै साकारपणें नटें नटीं । कार्यालागीं ॥ ४८ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जें धर्मजात आघवें । युगायुगीं म्यां रक्षावें ।
 ऐसा ओघु हा स्वभावें । आद्य असे ॥ ४९ ॥
 म्हणांनि अजत्व परतें ठेवीं । मी अव्यक्तपणही नाठवीं ।
 जे वेळीं धर्मातिं अभिभवीं^१ । अधर्मु हा ॥ ५० ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥

ते वेळीं आपुल्याचोने कैवारें । मी साकारु होऊनि अवतारें ।
 मग अज्ञानाचें आंधारें । गिळूनि घालीं ॥ ५१ ॥

अधर्माची अवधी तोडीं । दोषांचीं लिहिलीं फाडीं ।
 सज्जनांकरवीं गुढी । सुरवाची उभवीं ॥ ५२ ॥

दैत्यांचीं कुळें नाशीं । साधूंचा मानु गिंवशीं ।
 धर्मासीं नीतीशीं । शेंज^२ भरिं ॥ ५३ ॥

मी अविवेकाची काजळी । फेडूनि विवेकदीप उजळी ।
 तै योगियां पाहे दिवाळी । निरंतर ॥ ५४ ॥

स्वसुरवें विश्व कोंदे । धर्मचि जगीं नांदे ।
 भक्तां निघतीं दोंदें । सात्त्विकाचीं ॥ ५५ ॥

तै पापाचा अचकु^३ फिटे । पुण्याची पहाट फुटे ।
 जै मूर्ति माझी प्रगटे । पंडुकुमरा ॥ ५६ ॥

ऐसेया काजालागीं । अवतरें मी युगीं युगीं ।
 परि हेंचि वोळखे जो जगीं । तो विवेकिया ॥ ५७ ॥

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

स्थक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामिति सोऽजुन ॥ ९ ॥

* १ पराभव करतो. २ सांगड. ३ पर्वत.

माझें अजत्वे जन्मणें । अक्रियताचि कर्म करणें ।
 हें अविकार जो जाणें । तो परममुक्त ॥ ५८ ॥
 तो चालिला संगें न चले । देहींचा देहा नाकले ।
 मग पंचत्वीं तंव मिळे । माझांचि रूपीं ॥ ५९ ॥

वीतरागभयक्रोधा मत्स्या मामुपाश्रिताः ।

बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

एन्हवीं परापर न शोचिती । जे कामनाशून्य होती ।
 वाटा केंवेळीं न वचती । क्रोधाचिया ॥ ६० ॥

जे सदा मियांचि आशिले । माझिया सेवा जियाले ।
 कां आत्मबोधें तोषले । वीतराग जे ॥ ६१ ॥

जे तपोतेजाचिया राशी । कां एकायतन^१ ज्ञानासी ।
 जे पवित्रता तीर्थासी । तीर्थरूप ॥ ६२ ॥

ते मझावा सहजें आले । मी तेचि ते होऊनि ठेले ।
 जे मज तयां उरले । पदर^२ नाहीं ॥ ६३ ॥

सांगें पिताळेची गंधिकाळिक । जें फिटली होय निःशेख ।
 तें सुवर्ण काई आणिक । जोडूं जाईजे ॥ ६४ ॥

तैसे यमनियमीं कडसले । जे तपोज्ञानीं चोरवाळले ।
 मी तेचि ते जाहले । पथ संशयो कायसा ॥ ६५ ॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

एन्हवीं तरी पाहीं । जे जैसें माझां ठाई ।

भजती तया मीही । तैसाचि भजें ॥ ६६ ॥

देखें मनुष्यजात सकळ । हें स्वभावता भजनशील ।

जाहलें असे केवळ । माझां ठायीं ॥ ६७ ॥

परी ज्ञानेवीण नाशिले । जे बुद्धिभेदासी आले ।

तेणेंचि या कल्पिलें । अनेकत्व ॥ ६८ ॥

म्हणऊनि अभेदीं भेदु देखिती । यया अनाम्या नामें ठेविती ।

देवी देवो म्हणती । अर्चयति ॥ ६९ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ एक ठिकाण. २ आडपडदा.

कीं एकचि दिसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आधारें ।
 एन्हवीं काय वस्तुविचारें । दुजें आहे ॥ ४७ ॥
 तैसा अमूर्तचि मी किरीटी । परी प्रकृति जैं अधिष्ठी ।
 तै साकारपणें नटें नटीं । कार्यालागीं ॥ ४८ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जें धर्मजात आघवें । युगायुगीं म्यां रक्षावें ।
 ऐसा ओघु हा स्वभावें । आद्य असे ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि अजत्व परतें ठेवीं । मी अव्यक्तपणही नाठवीं ।
 जे वेळीं धर्मातें अभिभवीं^१ । अधर्मु हा ॥ ५० ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवानि युगे युगे ॥ ८ ॥

ते वेळीं आपुल्याचेनि कैवारें । मी साकारु होऊनि अवतरें ।
 मग अज्ञानाचें आंधारें । गिळूनि घालीं ॥ ५१ ॥
 अधर्माची अवधी तोडीं । दोषांचीं लिहिलीं फाडीं ।
 सज्जनांकरवीं गुढी । सुरवाची उभवीं ॥ ५२ ॥
 दैत्यांचीं कुळें नाशीं । साधूंचा मानु गिवशीं ।
 धर्मासीं नीतीशीं । शेंज^२ भरिं ॥ ५३ ॥
 मी अविवेकाची काजली । फेडूनि विवेकदीप उजळी ।
 तै योगियां पाहे दिवाळी । निरंतर ॥ ५४ ॥
 स्वसुरवें विश्व कोंदे । धर्मचि जर्गी नांदे ।
 भक्तां निघती दोंदें । सात्त्विकाचीं ॥ ५५ ॥
 तै पापाचा अचळु^३ फिटे । पुण्याची पहाट फुटे ।
 जै मूर्ति माझी प्रगटे । पंडुकुमरा ॥ ५६ ॥
 ऐसेया काजालागीं । अवतरें मी युगीं युगीं ।
 पारि हेंचि वोळखे जो जर्गी । ता विवेकिया ॥ ५७ ॥
 जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति सायेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ पराभव करतो. २ सांगड. ३ पर्वत.

माझें अजत्वे जन्मणें । अक्रियताचि कर्म करणें ।
हें अविकार जो जाणें । तो परममुक्त ॥ ५८ ॥
तो चालिला संगें न चले । देहींचा देहा नाकले ।
मग पंचत्वीं तंव मिळे । माझांचि रूपीं ॥ ५९ ॥

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।

बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

एहवीं परापर न शोचिती । जे कामनाशून्य होती ।
वाटा केंवेळीं न वचती । क्रोधाचिया ॥ ६० ॥
जे सदा मियांचि आथिले । माझिया सेवा जियाले ।
कां आत्मबोधें तोषले । वीतराग जे ॥ ६१ ॥
जे तपोतेजाचिया राशी । कां एकायतन^१ ज्ञानासी ।
जे पवित्रता तीर्थासी । तीर्थरूप ॥ ६२ ॥
ते मझावा सहजें आले । मी तेचि ते होऊनि ठेले ।
जे मज तयां उरले । पदर^२ नाहीं ॥ ६३ ॥
सांगें पितळेची गंधिकालिक । जें फिटली होय निःशेख ।
तें सुवर्ण काई आणिक । जोडूं जाईजे ॥ ६४ ॥
तैसे यमनियमीं कडसले । जे तपोज्ञानीं चोरवाळले ।
मी तेचि ते जाहले । एथ संशयो कायसा ॥ ६५ ॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

मम वर्तमानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

एहवीं तरी पाहीं । जे जैसें माझां ठाई ।
भजती तया मीही । तैसाचि भजें ॥ ६६ ॥
देखें मनुष्यजात सकल । हें स्वभावता भजनशील ।
जाहलें असे केवळ । माझां ठायीं ॥ ६७ ॥
परी ज्ञानेवीण नाशिले । जे बुद्धिभेदासी आले ।
तेणेंचि या कल्पिलें । अनेकत्व ॥ ६८ ॥
म्हणऊनि अभेदीं भेदु देखिती । यया अनाम्या नामें ठेविती ।
देवी देवो म्हणती । अचर्चातें ॥ ६९ ॥

* १ एक ठिकाण. २ आडपडदा.

जें सर्वत्र सदा सम । तेथ विभाग अधमोत्तम ।
मतिवशें संभ्रम । विवंचिती ॥ ७० ॥

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

मग नाना हेतुप्रकारें । यथोचितें उपचारें ।

मानिलीं देवांतरें । उपासिती ॥ ७१ ॥

तेथ जें जें अपेक्षित । तें तैसेंचि पावती समस्त ।

परी तें कर्मफल निश्चित । वोळख तूं ॥ ७२ ॥

वांचूनि देतें घेतें आणिक । निभ्रांत नाहीं सम्यक ।

एथ कर्मचि फलसूचक । मनुष्यलोकीं ॥ ७३ ॥

जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे । तेंवांचूनि आन न निपजे ।

कां पाहिजे तेंचि दोखिजे । दर्पणाधारें ॥ ७४ ॥

नातरी कडेयातळवटी^१ । जैसा आपुलाचि बोलु किरीटी ।

पडिसादु होऊनि उठी । निमित्तयोगें ॥ ७५ ॥

तैसा समस्तां यां भजनां । मी साक्षिभूतु पै अर्जुना ।

एथ प्रतिफले भावना । आपुलाली ॥ ७६ ॥

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

तस्य कर्तारमपि मां विद्वद्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

आतां याचिपरी जाण । चाऱ्ही आहेती हे वर्ण ।

सृजिले म्यां गुण- । कर्मभाजें ॥ ७७ ॥

जे प्रकृतीचेनि आधारें । गुणाचेनि व्यभिचारें ।

कर्म तदनुसारें । विवंचिलीं ॥ ७८ ॥

एथ एकचि हे धनुष्यपाणी । परी जाहले गा चहूं वर्णी ।

ऐसी गुणकर्मीं कडसणी^२ । केली सहजें ॥ ७९ ॥

म्हणोनि आईकें पार्था । हे वर्णभेदसंस्था ।

मी कर्ता नव्हे सर्वथा । याचिलागीं ॥ ८० ॥

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।

इति मां योऽभजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥

हैं मज्जिस्तव जाहलें । परी म्यां नाही केलें ।
ऐसें जेणें जाणितलें । तो सुटला गा ॥ ८१ ॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वंः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

मागील मुमुक्षु जे होते । तिहीं ऐशियाचि जाणोनि मातें ।
कर्म केलीं समस्तें । धनुर्धरा ॥ ८२ ॥

परि तें बीजें जैसीं दग्धलीं । नुगवतीचि पेरिलीं ।
तैशीं कर्मचि परि तयां जाहलीं । मोक्षहेतु ॥ ८३ ॥

एथ आणिकही एक अर्जुना । हे कर्मकर्मविचंचना ।
आपुलिये चाडे सज्जाना । योग्य नोहे ॥ ८४ ॥

किं कर्म किमकर्मैति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

कर्म म्हणजे तें कवण । अथवा अकर्म काय लक्षण ।
ऐसें विचारितां विचक्षण^१ । गुंफोनि ठेलें ॥ ८५ ॥

जैसें कां कुडें^२ नाणें । खऱ्याचोनि सारखेपणें ।

डोळ्याचोहि देखणें । संशयीं घाली ॥ ८६ ॥

तैसें नैष्कर्म्यतेचोनि भ्रमें । गिंवसिजत आहातीं कर्म ।

जे दुजीं सृष्टि मनोधर्में । करूं सकती ॥ ८७ ॥

वांचूनि मूर्खाची गोठी कायसी । एथ मोहले गा क्रांतदर्शी^३ ।

म्हणोनि आतां तेचि परियेसीं । सांगेन तुज ॥ ८८ ॥

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

तरी कर्म म्हणजे स्वभावें । जेणें विश्वाकारु संभवे ।

तें सम्यक् आधीं जाणावें । लागे एथ ॥ ८९ ॥

मग वर्णाश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित ।

तेंही वोळखावें निश्चित । उपयोगेंसीं ॥ ९० ॥

पाठीं जें निषिद्ध म्हणिये । तेंही बुझावें स्वरूपें ।

येतुलेंनि येथ कांही न गुंफे । आपैसोचि ॥ ९१ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ चिकित्सक. २ खोटे. ३ दुरदर्शी.

एन्हवीं जग हें कर्माधीन । ऐसी याची व्याप्ती गहन ।
परि तें असो आइकें चिन्ह । प्राप्ताचें गा ॥ ९२ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।

स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

जो सकलकर्मीं वर्ततां । देखे आपुली नैष्कर्म्यता ।
कर्मसंगें निराशता । फळाचिया ॥ ९३ ॥

आणि कर्तव्यतेलागीं । जया दुसरें नाहीं जगीं ।
ऐसिया नैष्कर्म्यता तरी चांगी । बोधला असे ॥ ९४ ॥

परि क्रियाकलापु^१ आधवा । आचरतु दिसे बरवा ।
तरी तो इहीं चिन्हीं जाणावा । जानिया गा ॥ ९५ ॥

जैसा कां जळापाशीं उभा ठाके । तो जरी आपणवें जळामां
देखे । तरी निभ्रांत वोळखे । म्हणे मी वेगळा आहे ॥ ९६ ॥

अथवा नावे हन जो रिगे । नो थडियेचे खरव जातां देखे वेगे
तेचि साचोकारें^२ जो पाहों लागे । तंव खरव म्हणे अचळ ॥ ९७ ॥

तैसें सर्व कर्मीं असणें । तें फुडें मानूनि वायाणें ।

मग आपणवें जो जाणे । नैष्कर्म्य ऐसा ॥ ९८ ॥

आणि उदोअस्ताचोनि प्रमाणें । जैसें न चलतां सूर्याचें चालणें
तैसें नैष्कर्म्यत्व जाणे । कर्मींचि असतां ॥ ९९ ॥

तो मनुष्यासारिखा तरी आवडे । परी मनुष्यत्व त्या न घडे
जैसें जळीं जळामाजीं न बुडे । भानुबिंब ॥ १०० ॥

तेणें न पाहतां विश्व देखिलें । न करितां सर्व केलें ।
न भोगितां भोगिलें । भोग्यजात ॥ १ ॥

एकेचि ठायीं बैसला । परि सर्वत्र तोचि गेला ।
हें असो विश्व जाहला । आंगेंचि तो ॥ २ ॥

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसंकल्पवर्जिताः ।

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥ १९ ॥

जयां पुरुषाच्यां ठायीं । कर्माचा तरी खेद नाही ।

परी फळापेक्षा कही । संचरेना ॥ ३ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ कर्माचा समुदाय. २ वस्तुस्थिती.

आणि हें कर्म मी करीन । अथवा आदरिलें सिद्धी नेईन ।
येणें संकल्पेही जयाचें मन । विटाळेना ॥ ४ ॥
ज्ञानाग्नीचोनि मुखें । जेणें जाळिलीं कर्म अशेखें ।
तो ब्रह्माचि मनुष्यवेखें । वोळख तूं ॥ ५ ॥

त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः ॥ २० ॥

जो शरीरीं उदासु । फळभोगीं निरासु ।

नित्यता उल्हासु । होऊनि असे ॥ ६ ॥

जो संतोषाचा गाभारा । आत्मबोधाचिया वोगरा ।

पुरे न म्हणेचि धनुर्धरा । आरोगितां ॥ ७ ॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ २२ ॥

कैसी अधिकाधिक आवडी । घेत महासुखाची गोडी ।

सांडोनियां आशा कुरोंडी । अहंभावेसीं ॥ ८ ॥

म्हणोनि अवसरें जें जें पावे । कीं तेणेंचि तो सुखावे ।

जया आपुलें आणि परावें । दोन्ही नाहीं ॥ ९ ॥

तो दिठी जें पाहे । तें आपणचि होऊनि जाये ।

आडकें तें आहे । तोचि जाहाला ॥ ११० ॥

चरणीं हन चाले । मुखें जें जें बोले ।

ऐसें चेष्टाजात तेतुलें । आपणाचि जो ॥ ११ ॥

हें असो विश्व पाहीं । जयासि आपणपेंवांचूनि नाहीं ।

आतां कवण तें कर्म कायी । बाधी तयातें ॥ १२ ॥

हा मत्सरु जेथ उपजे । तेतुलें नुरेचि जया दुजें ।

तो निर्मत्सरु काड म्हणिजे । बोलवरी ॥ १३ ॥

म्हणोनि सर्वापरी मुक्तु । तो सकर्मचि कर्मरहितु ।

सगुण परि गुणमतीतु । एथ भांत नाहीं ॥ १४ ॥

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥

तो देहसंगें तरी असे । परी चैतन्यासारिखा दिसे ।

पाहतां परब्रह्माचेनि कसें । चोखाळु^१ भला ॥ १५ ॥

ऐसाही परी कौतुकें । जरी कमें करी यज्ञादिकें ।

तरी तियें लता जाती अशेखें । तयाचांचि ठायीं ॥ १६ ॥

अकाळींची अग्रे^२ जैशीं । उर्मावीण आकाशीं ।

हारपती आपैशीं । उदयलीं सांतीं ॥ १७ ॥

तैशी विधिविधान विहितें । जरी आचरे तो समस्तें ।

तरी तियें ऐक्यभावे ऐक्यातें । पावतीचि गा ॥ १८ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

जे हें हवन मी होता । कां इयें यज्ञीं हा भोक्ता ।

ऐसीया बुद्धीसि नाही भंगता^३ । म्हणऊनियां ॥ १९ ॥

जे इष्टयज्ञ यज्ञावे । तें हविर्मन्त्रादि आधवें ।

तो देवतसे अविनाशभावे । आत्मबुद्धि ॥ २० ॥

म्हणऊनि ब्रह्म तोंचि कर्म । ऐसें बोधा आलें जया सम ।

तया कर्तव्य तें नैष्कर्म्य । धनुर्धरा ॥ २१ ॥

आतां अविवेककुमारत्वा मुकले । जयां विरक्तीचें पाणिग्रहण

जाहलें । मग उपासन जिहीं आणिलें । योगाग्नीचें ॥ २२ ॥

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ २५ ॥

जे यजनशील अहर्निशी । जिहीं अविद्या हविली मनेंसीं ।

गुरुवाक्यहुतार्शी । हवन केलें ॥ २३ ॥

तिहीं योगाग्निकीं यजिजे । तो दैवयज्ञ म्हणिजे ।

जेणें आत्मसुख कामिजे । पंडुकुमरा ॥ २४ ॥

दैवास्तव देहाचें पाळण । ऐसा निश्चयो परिपूर्ण ।

जो चिंतीना देहभरण । तो महायोगी जाण दैवयोगें ॥ २५ ॥

आतां अवधारीं सांगेन आणिक । जे ब्रह्माग्नी साग्निक^१ ।
तयांतें यज्ञेंचि यज्ञु देव । उपासिजे ॥ २६ ॥

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुहवति ।

शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुहवति ॥ २६ ॥

एक संयमाग्नीहोत्री । ते युक्तित्रयाच्या मंत्री ।

यजन करिती पवित्री । इंद्रियद्रव्यां ॥ २७ ॥

एकां वैराग्यरवि विवळे । तंव संयती विहार केले ।

तेथ अपावृत^२ जाहले । इंद्रियानळ ॥ २८ ॥

तिहीं विरक्तीची ज्वाळा घेतली । तंव विकारांचीं इंधनें

पळिपलीं^३ । तेथ आशाधूमें सांडिलीं । पांचही कुंडें ॥ २९ ॥

मग वाक्यविधीचिया निरवडी । विषयआहुति उवडी ।

हवन केलें कुंडी । इंद्रियाग्नीचां ॥ ३० ॥

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहवति ज्ञानदीपिते ॥ ३० ॥

एकीं ययापरी पार्था । दोषु क्षालिले सर्वथा ।

आणिकीं हृदयारणीं मंथा । विवेकु केला ॥ ३१ ॥

तो उपशमें निहटिला । धैर्यें वरी दाटिला ।

गुरुवाक्यें काटिला । बळकटपणें ॥ ३२ ॥

ऐसें समरसें मंथन केलें । तेथ झडकरी काजा आलें ।

जे उज्जीवन जहालें । ज्ञानाग्नीचें ॥ ३३ ॥

पहिला आदिसिद्धीचा संभ्रमु । तो निवर्तोनि गेला धूम ।

मग प्रकटला सूभ्रमु । विस्फुलिंगु ॥ ३४ ॥

तया मनाचें मोकळें । तेंचि पेटवण घातलें ।

जें यमदमीं हळुवारलें । आडतें होतें ॥ ३५ ॥

तेणें सादुकपणें ज्वाळा समृद्धा । मग वासनांतराचिया समिधा ।

स्नेहेंसि नानाविधा । जाळिलिया ॥ ३६ ॥

तेथ सोऽहंमंत्रें दीक्षितीं । इंद्रियकर्माचिया आहुती ।

तिये ज्ञानानळीं प्रदीपनीं । विधालिया ॥ ३७ ॥

* १. अग्निहोत्री. २ प्रकट. ३ पेटूं लागली.

पाठीं प्राणक्रियेचोनि सुवेनिशीं । पूर्णाहुती पडली हुताशीं ।
तेथ अवभृथ^१ समरसीं । सहजें जाहलें ॥ ३८ ॥

मग आत्मबोधीचें सुख । जें संयमाग्नीचें हुतशेष ।
तोचि पुरोडाशु^२ देख । घेतला तिहीं ॥ ३९ ॥

एक ऐशिया इहीं यजनीं । मुक्त ते जाहले त्रिभुवनीं ।
या यज्ञक्रिया तरी आनानी । परि प्राप्य तें एक ॥ १४० ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ २८ ॥

एक द्रव्ययज्ञु म्हणिपाति । एक तपासामग्रिया निपजती ।
एक योगयागुही आहाती । जे सांगितले ॥ ४१ ॥

एकीं शब्दीं शब्दु यजिजे । तो वाग्यज्ञु म्हणिजे ।
ज्ञानें ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञु ॥ ४२ ॥

हें अर्जुना सकळ कुवाडें^३ । जे अनुष्ठितां अतिसांकडें ।
परी जितेंद्रियांसीचि घडे । योग्यतावशें ॥ ४३ ॥

ते प्रवीण तेथ भले । आणि योगसमुद्धी आथिले ।
म्हणोनि आपणपां तिहीं केलें । आत्महवन ॥ ४४ ॥

अपाने जुहवति प्राणं प्राणेष्वपानं तथापरे ।

प्राणापानगती दध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

मग अपानाग्नीचां सुरवीं । प्राणद्रव्यें देखीं ।
हवन केलें एकीं । अभ्यासयोगें ॥ ४५ ॥

एक अपानु प्राणी अर्पिती । एक दोहीतेंही निरुंधिती ।
ते प्राणायामी म्हणिपती । पंड्रुकुमरा ॥ ४६ ॥

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुहवति ।

सर्वेऽप्यंते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

एक वज्रयोगक्रमें । सर्वाहारसंयमें ।

प्राणीं प्राणु संभ्रमें । हवन करिती ॥ ४७ ॥

ऐसे मोक्षकाम सकळ । समस्त हे यजनशील ।

जिहीं यज्ञद्वारां मनोमक । शाळग केले ॥ ४८ ॥

* १ यज्ञाच्या शेवटीं करावयाचें स्नान. २ यज्ञांतील प्रसाद. ३ कठीण.

जया अविद्याजात जाकितां । जें उरलें निजस्वभावतां ।
जेथ अग्नि आणि होता^१ । उरेंचिना ॥ ४९ ॥

जेथ यज्ञितयाचा कामु पुरे । यज्ञींचें विधान सरे ।
मागुतें जेशुनि वोसरें । क्रियाजात ॥ १५० ॥

विचार जेथ न रिगे । हेतु जेथ न निगे ।

ज जैतदोषसंगें । सिंपेचिना ॥ ५१ ॥

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।

नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

ऐसे अनादिसिद्ध चोरवट । जें ज्ञान यज्ञावाशिष्ट ।

तें सेविती ब्रह्मनिष्ठ । ब्रह्माहंमंत्रें ॥ ५२ ॥

ऐसें शेषामृतें धाले । कीं अमर्त्यभावा आले ।

म्हणोनि ब्रह्म ते जहाले । अनायासें ॥ ५३ ॥

येरां विरक्ति माळ न घालीचि । जयां संयमाग्नीचीं सेवा न
घडेचि । जे योगुयागु न करितीचि । जन्मले सांते ॥ ५४ ॥

जयां ऐहिक^२ धड नाहीं । तयांचे परत्र पुससी काई ।

म्हणोनि सांगो कां वाई^३ । पंडुकुमरा ॥ ५५ ॥

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

ऐसें बहुतीं परी अनेगे । जे सांगितले तुज कां याग ।

ते विस्तारुनि वेदैचि चांग । म्हणितले आहाती ॥ ५६ ॥

परि तेणें विस्तारें काय करावें । हेंचिं कर्मसिद्ध जाणावें ।

येतुलेनि कर्मबंधु स्वभावें । पावेल ना ॥ ५७ ॥

श्रेयान्द्रव्यमयाद् यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।

सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

अर्चुना वेदु जयांचें मुळ । जे क्रियाविशेषें स्थूल ।

जयां नव्हाकियेचें^४ फळ । स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥

ते द्रव्यादियागु कीर होती । परी ज्ञानयज्ञाची सरी न पवती ।

जैशी तारातेजसंपती । दिनकरावाशी ॥ ५९ ॥

* १ यज्ञ करणारा. २ या लोकीं. ३ व्यर्थ. ४ अपूर्व.

देरवें परमात्मसुखनिधान । साधावया योगीजन ।
 जें न विसंबिती अंजन । उन्मेषनेत्री^१ ॥ १६० ॥
 जें धांवतया कर्माची लाणी^२ । नैष्कर्म्यबोधाची स्वाणी ।
 जें भुकेलिया धणी^३ । साधनाची ॥ ६१ ॥
 जेथ प्रवृत्ति पांगुळ जाहली । तर्काची दिठी गेली ।
 जेणें इंद्रियें विसरलीं । विषयसंगु ॥ ६२ ॥
 मनाचें मनपण गेलें । जेथ बोलाचें बोलपण ठेलें ।
 जयामाजि सांपडलें । ज्ञेय दिसे ॥ ६३ ॥
 जेथ वैराग्याचा पांगु फिटें । विवेकाचाही सोसु^४ तुटें ।
 जेथ न पाहतां सहज भेटें । आपणपें ॥ ६४ ॥

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।

उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

त ज्ञान पै गा बरवें । जरी मनीं आर्थ आणावें ।
 तरी संतां यां भजावें । सर्वस्वेंशीं ॥ ६५ ॥
 जे ज्ञानाचा कुरुठा । तेथ सेवा हा दारवंटा ।
 तो स्वाधीन करी सुभटा । वोळगोनी ॥ ६६ ॥
 तरी तनुमनुजीवें । चरणासीं लागावें ।
 आणि अगर्वता करावें । दास्य सकळ ॥ ६७ ॥
 मग अपेक्षित जें आपुलें । तेंही सांगती पुसिलें ।
 जेणें अंतःकरण बोधलें । संकल्पा नये ॥ ६८ ॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव ।

येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥

जयाचोनि वाक्यउजिवडें । जाहलें चित्त निधडें^५ ।
 ब्रह्माचोनि पाडें । निःशंकु होय ॥ ६९ ॥
 ते वेळीं आपणपेया सहितें । इयें अशेषेंही भूतें ।
 माझां स्वरूपीं अखंडितें । देखंसी तूं ॥ १७० ॥
 ऐसें ज्ञानप्रकाशें पाहेल । तें मोहांधकारु जाईल ।
 जें गुरुकृपा होईल । पार्थागा ॥ ७१ ॥

* १ बुद्धिरूप २. समाप्ती. ३ तुप्ती. ४ हांवरेपणा. ५ शंकारहित.

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तनः ।

सर्वं ज्ञानम्वेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥

जरी कलमळांचा आगरु । तूं भ्रांतीचा सागरु ।

व्यामोहाचा डोंगरु । होऊनी अससी ॥ ७२ ॥

तज्ही ज्ञानशक्तिचेनि पाडें । हें आघवेंचि गा थोकडें ।

ऐसें सामर्थ्य असे चोरवडें । ज्ञानीं इये ॥ ७३ ॥

देखें विश्वभ्रमाऐसा । जो अमूर्ताचा कडवसा ।

तो जयाचिया प्रकाशा । पुरेचिना ॥ ७४ ॥

तया कायसें हें मनोमल^१ । हें बोलतांचि अति किडाळ ।

नाहीं येणें पाडें दिसाळ । दुजें जर्गी ॥ ७५ ॥

यथैवांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुस्तेर्जुन ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुस्ते तथा ॥ ३७ ॥

सांगें भुवनत्रयाची काजली । जे गगनामाजि उधवली ।

तिये प्रलयींचे वाहटुली । काय अत्र पुरे ॥ ७६ ॥

कीं पवनाचेनि कोपें । पाणियेंचि जो पळिपे ।

तो प्रलयानकु दडपे । तृणें काष्ठें काई ॥ ७७ ॥

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ३८ ॥

म्हणोनि असो हें न घडे । तें विचारितांचि असंगडें ।

पुढती ज्ञानाचेनि पाडें । पवित्र न दिसे ॥ ७८ ॥

एथ ज्ञान हें उत्तम होये । आणिकही एक तैसें कें आहे ।

जैसें चैतन्य कां नोहे । दुसरें गा ॥ ७९ ॥

या महातेजाचेनि कसें । जरी चोरवाळु प्रतिबिंब दिसे ।

कां गिवसिलें गिवसे । आकाश हें ॥ १८० ॥

नातरी पृथ्वीचेनि पाडें । कांटाळें जरी जोडे ।

तरी उपमा ज्ञानीं घडे । पंडुकुमरा ॥ ८१ ॥

म्हणूनि बहुतीं परी पाहतां । पुढतपुढतीं निर्धारितां ।

हे ज्ञानाची पवित्रता । ज्ञानींचि आथ ॥ ८२ ॥

* १ मनाचा मळ.

जैसी अमृताची चवी निवडिजे । तरी अमृताचि साररची म्हणजे ।
तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसींचि ॥ ८३ ॥

आतां यावरी जें बोलणें । तें वायांचि वेळु फेडणें ।
तंव सांचचि जी हें पार्थु म्हणे । जें बोलत असां ॥ ८४ ॥
परि तेंचि ज्ञान केवीं जाणावें । ऐसें अर्जुनं जंव पुसावें ।
तंव तें मनोगत देवें । जाणितलें ॥ ८५ ॥

मग म्हणतसे किरीटी । आतां चित्त देईं इयें गोठी ।
सांगेन ज्ञानाचिये भेटी । उपाय तुज ॥ ८६ ॥

श्रद्धावांल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

तरी आत्मसुरवाचिया गोडिया । विटे जो कां सकळ विषया
जयाचां ठायीं इंद्रियां । मानु नाहीं ॥ ८७ ॥

जो मनासी चाड न सांगे । जो प्रकृतीचें केलें नेघे ।
जो श्रद्धेचेनि संभोगें । सुरिवया जाहला ॥ ८८ ॥

तयातेंचि गिंवासित । हें ज्ञान पावे निश्चित ।

जयामाजि अचुंबित । शांति असे ॥ ८९ ॥

तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे । आणि शांतीचा अंकुर फिटे ।

मग विस्तार बहु प्रकटे । आत्मबोधाचा ॥ ९० ॥

मग जेउती वास पाहिजे । तेउति शांतीचि देरिवजे ।

तेथ अपारा पारु नेणजे । निर्धारितां ॥ ९१ ॥

ऐसा हा उत्तरोत्तरु । ज्ञानबीजाचा विस्तारु ।

सांगतां असे अपारु । परि असो आतां ॥ ९२ ॥

अज्ञश्चाश्रद्धानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

ऐकें जया प्राणियाचां ठायीं । इया ज्ञानाची आवडी नाही
तयाचें जियालें^१ म्हणों काई । वरी मरण चांग ॥ ९३ ॥

शून्य जैसें गृह । कां चैतन्येवीण देह ।

तैसें जीवित तें समोह । ज्ञानहीना ॥ ९४ ॥

* १ जगणें.

अथवा ज्ञान करि आपु नोहे । परी ते चाड एकी जरी वाहे ।
 तरी तेथ जिव्हाला कांहीं आहे । प्राप्तीचा पै ॥ ९५ ॥
 वांचूनि ज्ञानाची गोठी कायसी । परी ते आस्थाही न धरी
 मानसी । तरी तो संशयरूप हुताशी । पडिला जाण ॥ ९६ ॥
 जे अमृतही परी नावडे । ऐसें सावियाचि आरोचकु^१ जै पडे ।
 तै मरण आलें असें फुडें । जाणों ये कीं ॥ ९७ ॥
 तैसा विषयसुरवे रंजे । जो ज्ञानेंसीचि माजे ।
 तो संशयें अंगीकारिजे । एथ भ्रांति नाहीं ॥ ९८ ॥
 मग संशयीं जरी पडला । तरी निभ्रांत जाणें नासला ।
 तो ऐहिकपरत्रा मुकला । सुखासि गा ॥ ९९ ॥
 जया काळज्वर^२ आंगीं बाणे । तो शीतोष्णें जैशीं नेणे ।
 आगीं आणि चांदिणें । सरिसेंचि मानी ॥ १०० ॥
 तैसें साच आणि लटिकें । विरुद्ध आणि निकें ।
 संशयीं तो नोळखे । हिताहित ॥ १ ॥
 हा रात्रिदिवसु पाही । जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहीं ।
 तैसें संशयीं असतां कांहीं । मना नये ॥ २ ॥
 म्हणऊनि संशयाहूनि थोर । आणिक नाहीं पाप घोर ।
 हा विनाशाची वागुर^३ । प्राणियासी ॥ ३ ॥
 येणें कारणें तुवां त्यजावा । आधीं हाचि एकु जिणावा ।
 जो ज्ञानाचिया अभावा- । माजि असे ॥ ४ ॥
 जै अज्ञानाचें गडद^४ पडे । तै हा बहुवस मनीं वाढे ।
 म्हणोनि सर्वथा मागु^५ मोडे । विश्वासाचा ॥ ५ ॥
 हृदयीं हाचि न समाये । बुद्धीतें गिवसूनि ठाये ।
 तेथ संशयात्मक होये । लोकत्रय ॥ ६ ॥
 योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ।
 आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥ ४१ ॥

ऐसा जरी थोरावे । तरी उपायें एकें आंगवे ।

जरी हातीं होय बरें । ज्ञानस्वप्न ॥ ७ ॥

* १ वीट. २ विषमज्वर. ३ जाळें. ४ अंधार. ५ मार्ग.

तरी तेणें ज्ञानशस्त्रें तिरवटें । निखळु हा निवटे ।
मग निःशेष स्वता फिटें । मानसींचा ॥ ८ ॥

तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।

छित्त्वेन संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

याकारणें पार्था । उठीं वेगीं वरौता ।

नाशु करोनि हृदयस्था । संशयासी ॥ ९ ॥

ऐसे सर्वज्ञानाचा बापु । जो कृष्ण ज्ञानदीपु ।

तो म्हणतसे सकृपु । ऐकें राया ॥ २१० ॥

तंव या पूर्वापर बोलाचा । विचारुनि कुमरु पंडूचा ।

कैसा प्रश्नु हन अवसरींचा । करितां होईल ॥ ११ ॥

ते कथेची संगति । भावाची संपत्ति ।

रसाची उन्नाति । म्हणिपेल पुढां ॥ १२ ॥

जयाचिया बरवेपणीं । कीजे आठां रसांची ओवाळणी ।

जो सज्जनाचिये आयणी । विसांवा जर्गी ॥ १३ ॥

तो शांतुचि अभिनवेल । ते परियसा मन्हाळे बोल ।

जे समुद्राहूनि खोल । अर्थभरित ॥ १४ ॥

जैसें बिंब तरी बचकें एवढें । परि प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें ।

शब्दाची व्याप्ति तेणें पाडें । अनुभवावी ॥ १५ ॥

नातरी कामितयाचिया इच्छा । फळे कल्पवृक्षु जैसा ।

बोलु व्यापकु होय तैसा । तरी अवधान द्यावें ॥ १६ ॥

हें असो काय म्हणावें । सर्वज्ञ जाणती स्वभावें ।

तरी निकें चित्त द्यावें । हे विनंति माझी ॥ १७ ॥

जेथ साहित्य आणि शांति । हे रेखा दिसे बोलती ।

जैसी लावण्यगुणकुळवती । आणि पतिव्रता ॥ १८ ॥

आधींचि साखर आवडे । आणि तेचि जरी ओखदीं जोडे ।

तरी सेवावी नां कां कोडें । नावानावा ॥ १९ ॥

सहजें मलयानिल मंद सुगंध । तरा अमृताचा होय स्वाद ।

आणि तेथेचि जोडे नादु । जरी दैवगत्या ॥ २२० ॥

तरी स्पर्शे सर्वांग निववी^१ । स्वादे जिव्हेते नाचवी ।
 तेवींचि कानाकरवी । म्हणवी बापु^२ माझा ॥ २१ ॥
 तैसें कथेचें इथे ऐकणें । एक श्रवणासि होय पारणें ।
 आणि संसारदुःख मूळवणें । विकृतीविणें ॥ २२ ॥
 जरी मंत्रांचि वैरी मरे । तरी वायांचि कां बांधावी कटारें ।
 रोग जाय दुधें सारवरें । तरी निंब कां पियावा ॥ २३ ॥
 तैसा मनाचा मारु न करितां । आणि इंद्रियां दुःख न देतां ।
 एथ मोक्षु असे आयता । श्रवणाचिमाजी ॥ २४ ॥
 म्हणोनि आथिलिया आराणुका । गीतार्थु हा निका ।
 ज्ञानदेवो म्हणे आइका । निवृत्तिदासु ॥ २२५ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे ज्ञानसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ (ओव्या २२५; श्लोक ४२)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय पांचवा

अर्जुन उवाच : संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

यच्छेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

मग पार्थु श्रीकृष्णातें म्हणे । हां हो हें कैसें तुमचें बोलणें ।
एक होय तरी अंतःकरणें । विचारूं ये ॥ १ ॥

मागां सकळ कर्माचा संन्यासु । तुम्हींचि निरोपिला होत
बहुवसु । तरी कर्मयोगीं केवीं अतिरसु । पोखीतसां पुढती ॥ १ ॥

ऐसें द्वयर्थ हें बोलतां । आम्हां नेणतयांचिया चित्ता ।
आपुलिये चाडे अनंता । उमजु नोहे ॥ ३ ॥

ऐकें एकसारातें बोधिजे । तरी एकनिष्ठचि बोलिजे ।
हें आणिकीं काय सांगिजे । तुम्हांप्रति ॥ ४ ॥

तरी याचिलागीं तुमतें । म्यां राउळासि विनविलें होतें ।
जे हा परमार्थु ध्वनितें । न बोलावा ॥ ५ ॥

परी मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उकलुं देखावा ।
सांगें दोहीमाजि बरवा । मार्गु कवण ॥ ६ ॥

जो परिणामीचा निर्वाळा । अचुंबितु ये फळा ।
आणि अनुष्ठितां प्रांजळा । सावियाचि ॥ ७ ॥

जैसें निद्रेचें सुख न मोडे । आणि मार्गु तरी बहुसाल सांडे ।
तैसें सोकासना सांगडें । सोहवें होय ॥ ८ ॥

येणें अर्जुनाचोनि बोलें । देवो मनीं रिडाले ।

मग होईल ऐकें म्हणितलें । सताषानिया ॥ ९ ॥

१ * निरनिराळ्या प्रकारें. २ उलगडा. ३ सुखकर.

देखा कामधेनुऐसी माये । सदैवा जया होये ।

तो चंदुही परी लाहे । खेळावया ॥ १० ॥

पाहे पा शंभूची प्रसन्नता । तया उपमन्यूचिया आर्ता ।

काय क्षीराब्धि दूधभाता । देइजेचिना ॥ ११ ॥

तैसा औदार्याचा कुरुठा । कृष्ण आपु^१ जाहलिया सुभटा ।

कां सर्व सुरवांचा वसौटा^२ । तोचि नोहावा ॥ १२ ॥

एथ चमत्कारु कायसा । गोसावी लक्ष्मीकांताऐसा ।

आतां आपुलिया सवेसा । मागावा कीं ॥ १३ ॥

म्हणोनि अर्जुनं म्हणितलें । तें हांसोनि यें दिधलें ।

तोचि सांगेन बोलिलें । काय कृष्णें ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच : संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

तो म्हणे गा कुंतीसुता । हे संन्यासयोग विचारितां ।

मोक्षकर तत्त्वता । दोनीहि होती ॥ १५ ॥

तरी जाणांनेणां सकळां । हा कर्मयोगु करि प्रांजळा ।

जैसी नाव स्त्रियां बाळां । तोयतरणीं ॥ १६ ॥

तैसें सारासार पाहिजे । तरी सोहपा हाचि देखिजे ।

येणें संन्यासफल लाहिजे । अनायासें ॥ १७ ॥

आतां याचिलागीं सांगेन । तुज संन्यासियाचें चिन्ह ।

मग सहजें हे अभिन्न । जाणसी तूं ॥ १८ ॥

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।

निर्व्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तरी गेलियाची से न करी । न पवतां चाड न धरी ।

जो सुनिश्चळ अंतरी । मेरु जैसा ॥ १९ ॥

आणि मी माझें ऐसी आठवण । विसरलें जयाचें अंतःकरण ।

पार्था तो संन्यासी जाण । निरंतर ॥ २० ॥

जो मन ऐसा जाहला । संगी तोचि सोडिला ।

म्हणोनि सुखें सुख पावला । अखंडित ॥ २१ ॥

आतां गृहादिक आघवें । तें कांहीं नलगे त्यजावें ।
 जे घेतें जाहलें स्वभावें । निःसंगु म्हणऊनि ॥ २२ ॥
 देखें अग्नि विझोनि जाये । मग जे राखोंडी केवळु होये ।
 तें ते कापुसं गिवसूं ये । जियापरी ॥ २३ ॥
 तैसा असतोनि उपाधी । नाकलिजे तो कर्मबंधी ।
 जयाचिये बुद्धी । संकल्पु नाही ॥ २४ ॥
 म्हणोनि कल्पना जें सांडे । तैचि गा संन्यासु घडे ।
 या कारणे दोनी सांगडे^१ । संन्यासयोगु ॥ २५ ॥

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।

एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥

एन्हवीं तरी पार्था । जे मूर्ख होती सर्वथा ।
 ते सांख्यकर्मसंस्था । जाणती केवी ॥ २६ ॥
 सहजें ते अज्ञान । म्हणोनि म्हणती हे भिन्न ।
 एन्हवी दीपाप्राप्ति काई आनान । प्रकाशु आहाती ॥ २७ ॥
 पै सम्यक् एकें अनुभवें । जिहीं देखिलें तत्त्व आघवें ।
 ते दोन्हीतेंही ऐक्यभावें । मानिती गा ॥ २८ ॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्यौगैरपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आणि सांख्यीं जें पाविजे । तैचि योगीं गमिजे ।
 म्हणोनि ऐक्यता दोन्हीतें सहजें । इयापरी ॥ २९ ॥
 देखें आकाशा आणि अवकाशा^२ । भेदु नाही जैसा ।
 तैसें ऐक्य योगसंन्यासा । वोळखे जो ॥ ३० ॥
 तयासींचि जगीं पाहलें^३ । आपणवें तेणेंचि देखिलें ।
 जया सांख्ययोग जाणवले । भेदेंविण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥

जो युक्तिपंथें पार्था । चढे मोक्षपर्वता ।

तो महासखाचा निमथा^४ । बहिना पावे ॥ ३२ ॥

* १. सारखे. २ पोकळी. ३ उजाडलें. ४ शिखर.

येरा योगस्थिति जया सांडे । तो वायांचि गा हव्यासी' पडे ।
परि प्राप्ति कहीं न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

जेणें भ्रांतीपासूनि हिरतलें । गुरुवाक्यें मन धुतलें ।

मग आत्मस्वरूपीं घातलें । हारौनिया ॥ ३४ ॥

जैसें समुद्रीं लवण न पडे । तंव वेगळें अल्प आवडे ।

मग होय सिंधूचि एवढें । मिळे तेव्हां ॥ ३५ ॥

तैसें संकल्पोनि काढिलें । जयाचें मनाचि चैतन्य जाहलें ।

तेणें एकदेशियें परी व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥

आतां कर्ता कर्म करावें । हें खुंटलें तया स्वभावं ।

आणि करी जन्हीं आघवें । तन्हीं अकर्ता तो ॥ ३७ ॥

नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।

पश्यन्शृण्वन्स्पृशन्जिघ्रस्नश्नन्गच्छन्स्वपन्श्वसन् ॥ ८ ॥

प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥

जे पार्था तया देहीं । मी ऐसा आठऊ नाहीं ।

तरी कर्तृत्व कैचें काई । उरें सांगें ॥ ३८ ॥

ऐसे तनुत्यागेंवीण । अमूर्ताचे गुण ।

दिसती संपूर्ण । योगयुक्ता ॥ ३९ ॥

एव्हां आणिकांचिये परी । तोही एक शरीरी ।

अशेषांही व्यापारी । वर्ततु दिसे ॥ ४० ॥

तोही नेत्री पाहे । श्रवणीं ऐकतु आहे ।

परि तेथींचा सर्वथा नाहे । नवल देखें ॥ ४१ ॥

स्पर्शासि तरी जाणे । परिमळु सेवी घ्राणें ।

अवसरोचित बोलणें । तयाहि आर्था ॥ ४२ ॥

आहारातें स्वीकारी । त्यजावें तें परिहारी ।

निद्रेचिया अवसरी । निविजे सुखें ॥ ४३ ॥

आपुलेनि इच्छावशें । तोहि गा चालतु दिसे ।
 पै सकळ कर्म ऐसें । राहाटे कीर ॥ ४४ ॥
 हें सांगां काई एकैक । देखें श्वासोश्वासादिक ।
 आणि निमिषोन्निमिष । आदिकरुनि ॥ ४५ ॥
 पार्था तयाचां ठायीं । हें आघवोंचि आथि पाहीं ।
 परी तो कर्ता नव्हे कांहीं । प्रतीतिबळें ॥ ४६ ॥
 जै भ्रांतिसेजे सुतला । तै स्वप्नसुखें भुतला^१ ।
 मग तो ज्ञानोदयीं चेडला । म्हणोनियां ॥ ४७ ॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ १० ॥

आतां अधिष्ठानसंगती । अशेषाही इंद्रियवृत्ती ।
 आपुलालिया अर्थी । वर्तत आहाती ॥ ४८ ॥
 दीपाचेनि प्रकाशें । गृहीचे व्यापार जैसें ।
 देही कर्मजात तैसें । योगयुक्ता ॥ ४९ ॥
 तो कर्म करी सकळें । परी कर्मबंधा नाकळे ।
 जैसें न सिंघे जळीं जळें । पद्मपत्र ॥ ५० ॥ (१२००)

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥

देखें बुद्धीची भाष नोणिजे । मनाचा अंकुर नुदैजे ।
 ऐसा व्यापार तो बोलिजे । शारीरु गा ॥ ५१ ॥
 हेंच मराठें परियेशीं । तरी बालकाची चेष्टा^२ जैशी ।
 योगिये कर्म करिती तैशीं । केवळा तनू ॥ ५२ ॥
 मग पांचभौतिक^३ संचलें । जेव्हां शरीर असे निदेलें ।
 तेथ मनाचि राहाटे एकलें । स्वप्नीं जेवीं ॥ ५३ ॥
 नवल ऐकें धनुर्धरा । कैसा वासनेचा संसारा ।
 देहा होऊं नेदी उजगरा । परी सुखदुःखें भोगी ॥ ५४ ॥
 इंद्रियांचां गांवीं नोणिजे । ऐसा व्यापार जो निपजे ।
 तो केवल गा म्हणिजे । मानसाचा ॥ ५५ ॥

* १ झोपला. २ हालचाल. ३ पांच महाभूतांचें बनलेलें.

योगिये तोहि करिती । परी कर्म तेणें न बांधिजती ।
 जे सांडिली आहे संगती । अहंभावाची ॥ ५६ ॥
 आतां जाहालिया भ्रमहत । जैसैं पिशाचाचें चित्त ।
 मग इंद्रियांचें चेष्टित । विकळु दिसे ॥ ५७ ॥
 स्वरूप तरी देखे । आळविले आडके ।
 शब्दु बोलें मुरवें । परी ज्ञान नाही ॥ ५८ ॥
 हें असो काजेंविण । जें जें कांही कारण ।
 तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५९ ॥
 मग सर्वत्र जें जाणतें । तें बुद्धीचें कर्म निरुतें ।
 वोळख अर्जुनातें । म्हणे हरी ॥ ६० ॥
 ते बुद्धि धुरें करुनी । कर्म करिती चित्त देउनी ।
 परी ते नैष्कर्म्यापासुनी । मुक्त दिसती ॥ ६१ ॥
 जे बुद्धीचिये ठावूनि देही । तयां अहंकाराची संचि नाही ।
 म्हणोनि कर्मचि करितां पाही । चोरवाळले^१ ॥ ६२ ॥
 अगा करितेनवीण कर्म । तेंचि तें निष्कर्म ।
 हें जाणती सर्वर्म । गुरुगम्य जें ॥ ६३ ॥
 आतां शांतरसाचें भरितें । सांडीत आहे पात्रातें ।
 जें बोलणें बोलापरौतें । बोलवलें ॥ ६४ ॥
 एथ इंद्रियांचा पांगु^२ । जया फिटला आहे चांगु ।
 तयासींचि आथि लागु । परिसावया ॥ ६५ ॥
 हा असो अतिप्रसंगु । न संडीं पां कथालागु ।
 होईल श्लोकसंगतिभंगु । म्हणऊनियां ॥ ६६ ॥
 जें मना आकळितां कुवाडें । घाघुसितां^३ बुद्धी नातुडे ।
 तें दैवाचेनि सुरवाडें । सांगवलें तुज ॥ ६७ ॥
 जें शाब्दतीत स्वभावं । तें बोलींचि जरी फावे ।
 तरी आणिकें काय करावें । सांगें कथा ॥ ६८ ॥
 हा आर्तिविशेषु^४ श्रोतयांचा । जाणोनि दास निवृत्तीच्यु ।
 म्हणे संवादु तथा दोषांचा । परिसांनि परिसा ॥ ६९ ॥

* १ शुद्ध झाले. २ पराधीनपणा. ३ घासाघीस. ४ अत्यंत उत्कंठा.

मग कृष्ण म्हणे पार्थातें । आतां प्राप्ताचें चिन्ह पुरतें ।
सांगेन तुज निरुतें । चित्त देई ॥ ७० ॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम् ।

अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥

तरी आत्मयोगें आथिला । जो कर्मफळांशीं विटला ।

तो घर रिघोनि वारिला । शांती जगीं ॥ ७१ ॥

येरु कर्मबंधें किरीटी । अभिलाषाचिया गांठी ।

कलासला^१ खुंटी । फळभागाचां ॥ ७२ ॥

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ १३ ॥

जैसा फळाचिये हावें । ऐसें कर्म करी आघवें ।

मग न कीजेचि येणें भावें । उपेक्षी जो ॥ ७३ ॥

तो जयाकडे वास पाहे । तेउती सुखाची सृष्टि होये ।

तो म्हणे तेथ राहे । महाबोधु ॥ ७४ ॥

नवद्वारें देही । तो असतुचि परि नाही ।

करितुचि न करी कांहीं । फलत्यागी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वरु । पाहिजे तंव निर्व्यापारु ।

परि तोचि रची विस्तारु । त्रिभुवनाचा ॥ ७६ ॥

आणि कर्ता ऐसें म्हणिजे । तरी कवणे कर्मी न शिंपे ।

जे हातुपावो न लिंपे । उदासवृत्तीचा ॥ ७७ ॥

योगनिद्रा तरी न मोडे । अकर्तेपणा सळु न पडे ।

परी महाभूतांचें दळवाडें^२ । उभारी भलें ॥ ७८ ॥

जगाचां जीवीं आहे । परि कवणाचा कही नोहे ।

जगचि हें होय जाये । तो शुद्धीही नेणे ॥ ७९ ॥

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।

अज्ञानेनावृत्तं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जनाः ॥ १५ ॥

* १ जखडला गेला. २ समुदाय.

पापपुण्यें अशेवें । पासींचि असतु न देखे ।
आणि साक्षीही होऊं न ठके । येरी गोठी कायसी ॥ ८० ॥
पै मूर्तीचेनि मेळें । तो मूर्तचि होऊनि स्वेळे ।
परि अमूर्तपण न मेळे । दादुल्याचें ॥ ८१ ॥
तो सृजी पाळी संहारी । ऐसैं बोलती जें चराचरी ।
तें अज्ञान गा अवधारी । पंडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तें अज्ञान जें समूळ तुटे । तें भ्रांतीचें मसैंरें फिटे ।
मग अकर्तृत्व प्रगटे । ईश्वराचें ॥ ८३ ॥
एथ ईश्वरु एकु अकर्ता । ऐसैं मानलें जरी चित्ता ।
तरी तोचि मी हें स्वभावता । आदींचि आहे ॥ ८४ ॥
ऐसेनि विवेकें उदो चित्ती । तयासि भेदु कैचा त्रिजगती ।
देखें आपुलिया प्रतीती । जगाचि मुक्त ॥ ८५ ॥
जैशी पूर्वदिशेचां राउली । उदयाचीं सूर्यें दिवाळी ।
कीं येरीहि दिशां तिथेचि काळी । काळिमा नाही ॥ ८६ ॥

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

बुद्धिनिश्चयें आत्मज्ञान । ब्रह्मरूप भावी आपणा आपण ।
ब्रह्मनिष्ठा राखें पूर्ण । तत्परायण अहर्निशी ॥ ८७ ॥
ऐसैं व्यापक ज्ञान भलें । जयांचिया हृदयातें गिंवसित आलें ।
तयांचि समतादृष्टि बोलें । विशेसूं काई ॥ ८८ ॥
एक आपणपेंचि पां जसैं । ते देखती विश्व तसैं ।
हें बोलणें कायसैं । नवलु एथ ॥ ८९ ॥
परी दैव जसैं कवातिकें । कहींचि दैन्य न देखे ।
कां विवेकु हा नोळखे । भ्रांतीतें जेवीं ॥ ९० ॥
नातरी अंधकाराची वानी । जैसा सूर्यो न देखे स्वप्नी ।
अमृत नायक कोनी । मृत्युकथा ॥ ९१ ॥

हैं असो संतापु कैसा । चंदु न स्मरे जैसा ।
भूतीं भेदु नेणती तैसा । ज्ञानियो ते ॥ ९२ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

मग हा मशकु हा गजु । कीं हा श्वपचु^१ हा द्विजु ।
पैल इतरु हा आत्मजु । हैं उरैल कें ॥ ९३ ॥

ना तरी हे धेनु हैं श्वान । एक गुरु एक हीन ।
हैं असो कैचें स्वप्न । जागतया ॥ ९४ ॥

एथ भेदु तरी कीं देखावा । जरी अहंभाव उरला होआवा ।
तो आधींचि नाही आघवा । आतां विषम काई ॥ ९५ ॥

इहैव तैजितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

म्हणोनि सर्वत्र सदा सम । तें आपणाचि अद्वय ब्रह्म ।
हैं संपूर्ण जाणे वर्म । समदृष्टीचें ॥ ९६ ॥

जिही विषयसंगु न सांडितां । इंद्रियांतें न दंडितां ।
परि भोगिली निसंगता । कामेंविण ॥ ९७ ॥

जिही लोकांचेनि आधारें । लौकिकेंचि व्यापारें ।
पण सांडिलें निदसुरें^२ । लौकिकु हैं ॥ ९८ ॥

जैसा जनामाजि खेचरु । असतुचि जना नोहे गोचरु ।
तैसा शरीरीं तो परि संसारु । नोळखे त्यांतें ॥ ९९ ॥

हैं असो पवनाचेनि मेळें । जैसैं जळींचि जळ लोळे ।
तें आणिकें म्हणती वेगळें । कळोळ हे ॥ १०० ॥

तैसैं नामरुप त्याचें । एन्हवीं ब्रह्माचि तो साचें ।
मन साम्या आलें जयाचें । सर्वत्र गा ॥ १०१ ॥

ऐसेनि समदृष्टी जो होये । त्या पुरुषा लक्षणही आहे ।
अर्जुना संक्षेपें सांगेन पाहें । अच्युत म्हणे ॥ २ ॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।

स्थिरबुद्धिरसमूढी ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

* १ चांडाल. २ अज्ञान.

तरी मृगजलाचेनि पूरें । जैसें न लोटिजे कां गिरिवरें ।
तैसा शुभाशुभी न विकरें । पातलां जो ॥ ३ ॥

तोचि तो निरुता । समदृष्टि तत्त्वता ।
हरि म्हणे पंडूसुता । तोचि ब्रह्म ॥ ४ ॥

बाह्यस्पर्शोन्मसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखनक्षयमश्नुते ॥ २१ ॥

जया आपणपें सांडूनि कहीं । इंद्रियग्रामावरी येणें नाही ।
तो विषय न सेवी हें काई । विचित्र येथ ॥ ५ ॥

सहजें स्वसुरवाचेनि अपारें । सुरवाडें अंतरें ।
रचिला म्हणऊनि बाहिरें । पाऊल न घली ॥ ६ ॥

सांगें कुमुदवलाचेनि ताटें । जो जेविला चंद्रकिरणें चोखटें ।
तो चकोरु काई वाळुवंटें । चुंबितु आहे ॥ ७ ॥

तैसें आत्मसुरव उपाडलें^१ । जयासी आपणपांचि फावलें ।
तया विषय सहज सांडवले । सांगां काई ॥ ८ ॥

एन्हवीं तरी कौतुकें । विचारुनि पाहें पां निक्कें ।
या विषयांचेनि सुरवें । झकवती कवण ॥ ९ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

जिही आपणणें नाहीं देखिलें । तेचि इहीं इंद्रियार्थी रंजलें ।
जैसें रंक कां आळुकैलें । तुषांतें सेवी ॥ ११० ॥

नातरी मृगें तृषापीडितें । संभ्रमें विसरोनि जळांतें ।

मग तोयबुद्धी बरडीतें^२ । ठाकूनि येती ॥ ११ ॥

तैसें आपणपें नाहीं दिठे । जयातें स्वसुरवाचे सदा खरांटे ।

तयासीचि विषय हें गोमटे । आवडती ॥ १२ ॥

एन्हवीं विषयां काड सुरव आहे । हें बोलणेंचि सारिखें नोहे ।

तरी विद्युत्स्फुरणें कां न पाहे । जगामार्जी ॥ १३ ॥

सांगें वातवर्षातपु धरें । एसें अभ्रच्छायाचि जरि सरें ।

तरी निमाळिकें^३ धावकारें करावी कां ॥ १४ ॥

* १ उत्पन्न झालें. २ रानमाळ. ३ तीन मजली.

हैं असो संतापु कैसा । चंदु न स्मरें जैसा ।

भूतीं भेदु नेणती तैसा । ज्ञानिये ते ॥ ९२ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

मग हा मशकु हा गजु । कीं हा श्वपचु^१ हा द्विजु ।

पैल इतरु हा आत्मजु । हैं उरैल कें ॥ ९३ ॥

ना तरी हे धेनु हैं श्वान । एक गुरु एक हीन ।

हैं असो कैचें स्वप्न । जागतया ॥ ९४ ॥

एथ भेदु तरी कीं देखावा । जरी अहंभाव उरला होआवा ।

तो आधींचि नाहीं आधवा । आतां विषम काई ॥ ९५ ॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

म्हणोनि सर्वत्र सदा सम । तें आपणाचि अद्वय ब्रह्म ।

हैं संपूर्ण जाणे वर्म । समदृष्टीचें ॥ ९६ ॥

जिहीं विषयसंगु न सांडितां । इंद्रियांतें न दंडितां ।

परि भोगिली निसंगता । कामेंविण ॥ ९७ ॥

जिहीं लोकांचेनि आधारें । लौकिकेंचि व्यापारें ।

पण सांडिलें निदसुरें^२ । लौकिकु हैं ॥ ९८ ॥

जैसा जनामाजि खेचरु । असतुचि जना नोहे गोचरु ।

तैसा शरीरीं तो परि संसारु । नोळखे तयांतें ॥ ९९ ॥

हैं असो पवनाचेनि मेळें । जैसें जळींचि जळ लोळे ।

तें आणिकें म्हणती वेगळें । कळोळ हे ॥ १०० ॥

तैसें नामरुप तयाचें । एहवीं ब्रह्माचि तो साचें ।

मन साम्या आलें जयाचें । सर्वत्र गा ॥ १०१ ॥

ऐसेनि समदृष्टी जो होये । तया पुरुषा लक्षणही आहे ।

अर्जुना संक्षेपें सांगेन पाहें । अच्युत म्हणे ॥ २ ॥

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।

स्थिरबुद्धिरसमूढा ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

* १ चांडाल. २ अज्ञान.

तरी मृगजलाचेनि पूरें । जैसें न लोटिजे कां गिरिवरें ।
तैसा शुभाशुभी न विकरे । पातलां जो ॥ ३ ॥

तोचि तो निरुता । समदृष्टि तत्त्वता ।
हरि म्हणे पंडूसुता । तोचि ब्रह्म ॥ ४ ॥

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा चिन्वत्यात्मनि यत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ २१ ॥

जया आपणपें सांडूनि कहीं । इंद्रियग्रामावरी येणें नाही ।
तो विषय न सेवी हें काई । विचित्र येथ ॥ ५ ॥

सहजें स्वसुखाचेनि अपारें । सुखाडें अंतरें ।
रचिला म्हणऊनि बाहिरें । पाऊल न घली ॥ ६ ॥

सांगें कुमुदवलाचेनि ताटें । जो जेविला चंद्रकिरणें चोखटें ।
तो चकोरु काई वाळुवंटें । चुंबितु आहे ॥ ७ ॥

तैसें आत्मसुख उपाडलें^१ । जयासि आपणपांचि फावलें ।
तया विषय सहज सांडवले । सांगों काई ॥ ८ ॥

एन्हवी तरी कौतुकें । विचारुनि पाहें पां निक्कें ।
या विषयांचेनि सुखें । झकवती कवण ॥ ९ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

जिही आपणणें नाही देखिलें । तेचि इहीं इंद्रियार्थी रंजलें ।
जैसें रंक कां आळुकैलें । तुषांतें सेवी ॥ ११० ॥

नातरी मृगें तृषापीडितें । संभ्रमें विसरोनि जळांतें ।
मग तोयबुद्धी बरडीतें^२ । ठाकूनि येती ॥ ११ ॥

तैसें आपणपें नाही दिठे । जयातें स्वसुखाचे सदा खरांटे ।
तयासीचि विषय हें गोमटे । आवडती ॥ १२ ॥

एन्हवीं विषयीं काड सुख आहे । हें बोलणेंचि सारिखें नोहे ।
तरी विद्युत्स्फुरणें कां न पाहे । जगामाजीं ॥ १३ ॥

सांगें वातवर्षातपु धरे । ऐसें अभ्रच्छायाचि जरि सरे ।
तरी त्रिमासिकें^३ भावळारें । कदावी कां न ॥ १४ ॥

* १ उत्पन्न झालें. २ रानमाळ. ३ तीन मजली.

म्हणोनि विषयसुख जें बोलिजे । तें नेणतां गां वायां जल्पिजे ।
जैसें महुर्^१ कां म्हणिजे । विषकंदातें ॥ १५ ॥

नातरी भौमा नाम मंगळ । रोहिणीतें म्हणती जळ ।
तैसा सुखप्रवादु बरळ । विषयिकु हा ॥ १६ ॥

हे असो आधवी बोली । सांग पां सर्पफणीची साउली ।
ते शीतल होईल केतुली । मूषकासी ॥ १७ ॥

जैसा आमिषकवळु पांडवा । मीनु न सेवी तंवचि बरवा ।
तैसा विषयसंगु आधवा । निभ्रांत जाणें ॥ १८ ॥

हें विरक्तांचिये दिठी । जें न्याहाळिजे किरीटी ।
तें पांडुरोगाचिये पुष्टी । सारिखें दिसे ॥ १९ ॥

म्हणोनि विषयभोगीं जें सुख । तें साद्यंताचि जाण दुःख ।
परि काय करिती मूर्ख । न सेवितां न सरें ॥ २० ॥

ते अंतर नेणती बापुडे । म्हणोनि अगत्य सेवणें घडे ।
सांगें पूयपंकीचे^२ किडे । काय चिळसी घेती ॥ २१ ॥

तया दुःखियां दुःखचि जिह्वार । ते विषयकर्मचि दर्दुरी^३ ।
ते भोगजळातें जलचर । सांडिती केवीं ॥ २२ ॥

आणि दुःखयोनि जिया आहाती । तिया निरर्थकां तरी^४ ।
नव्हती । जरी विषयांवरी विरक्ती । धारिती जीव ॥ २३ ॥

नातरी गर्भवासादि संकट । कां जन्ममरणींचे कष्ट ।
हे विसांवेनवीण वाट । वाहावी कवणें ॥ २४ ॥

जरी विषयीं विषयो सांडिजेल । तरी महादोषी कें वसिजेल^५ ।
आणि संसारु हा शब्दु नव्हेल । लटिका जगीं ॥ २५ ॥

म्हणोनि अविद्याजात नाथिलें । ते तिहींचि साच दाविलें ।
जिहीं सुखबुद्धी घेतलें । विषयदुःख ॥ २६ ॥

या कारणें गा सुभटा । हा विचारितां विषय वोखटा ।
तूं झणें कहीं या वाटा । विसरोनि जाशी ॥ २७ ॥

पै यातें विरक्त पुरुष । त्याजिती कां जैसें विष ।
निराशा तया दुःख । दाविलें नावडे ॥ २८ ॥

शक्तोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्षणात् ।
 कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥
 अनियाचां हन ठायीं । यांची मातुही^१ कीर नाही ।
 हीं देहभावो जिही । स्ववश केले ॥ २९ ॥
 यातें बाह्याची भाष । नेणिजेचि निःशेष ।
 तरीं सुख । एक आथि ॥ १३० ॥
 री तें वेगळेपणें भोगिजे । जैसें पक्षियें फळ चुंबिजे ।
 सें नव्हे तेथ विसरिजे । भोगितेपणही ॥ ३१ ॥
 रीं अवस्था एकी उठी । ते अहंकाराचा अचळु लोटी ।
 ग सुखेंसि घे आंठी । गाढेपणें ॥ ३२ ॥
 ये आलिंगनमेळीं । होय आपेंआप कवळीं ।
 थ जळ जैसें जळीं । वेगळें न दिसे ॥ ३३ ॥
 गं आकाशीं वायु हारपे । तेथ दोन्ही हे भाष लोपे ।
 सें सुखचि उरे स्वरूपें । सुरतीं तिये ॥ ३४ ॥
 रीं द्वैताची भाष जाय । मग म्हणां जरी एकचिं होय ।
 री तेथ साक्षी कवणु आहे । जाणतें जें ॥ ३५ ॥
 योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।
 स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽविगच्छति ॥ २४ ॥
 लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमूषयः क्षीणकल्मषाः ।
 छिन्नद्वंष्टा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥
 णोनि असो हें आघवें । एथ न बोलणें काय बोलावें ।
 खुणचि पावेल स्वभावें । आत्माराम ॥ ३६ ॥
 ऐसेनि सुखें मातले । आपणपांचि आपण गुंतले ।
 मी जाणें निखळ वोतले । सामरस्याचे^२ ॥ ३७ ॥
 आनंदाचे अनुकार । सुखाचे अंकुर ।
 महाबोधें तिहार । केले जैसें ॥ ३८ ॥
 विवेकाचे गांव । कीं परब्रह्मींचे स्वभाव ।
 तरी अहंकारले अवयव । ब्रह्मविद्येचे ॥ ३९ ॥
 * १ गोष्ट. २ ब्रह्मसुखाचे.

ते सत्त्वाचे सात्त्विक । कीं चैतन्याचे आंगिक ।
 हें बहु असो एकैक । वानिशी काई ॥ १४० ॥
 तूं संतस्तवनीं रचसी । तरी कथेचीं से न करिशी ।
 कीं निराळीं बोल देवसी । सनागर ॥ ४१ ॥
 परि तो रसातिशयो मुकुळीं^१ । मग ग्रंथार्थदीपु उजळीं ।
 करीं साधुहृदयराउळीं । मंगळ उरवा^२ ॥ ४२ ॥
 ऐसा गुरुचा उवायिला । निवृत्तिदासासी पातला ।
 मग तो म्हणे कृष्ण बोलिला । तेंचि आडका ॥ ४३ ॥
 अर्जुना अनंत सुरवाचां डोहीं । एकसरा तळुचि^३ घेतला
 मग स्थिराऊनि तेही । तेंचि जाहले ॥ ४४ ॥
 अथवा आत्मप्रकाशें चोरवें । जो आपणपेंचि विश्व देखे
 तो देहेंचि परब्रह्म सुखें । मानूं येईल ॥ ४५ ॥
 जें साचोकारें परम । ना तें अक्षर निःसीम ।
 जिये गांवींचे निष्काम । अधिकारिये ॥ ४६ ॥
 जें महर्षी वाटलें । विरक्तां भागा फिटलें ।
 जें निःसंशया पिकलें । निरंतर ॥ ४७ ॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वतंते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

जिही विषयांपासोनि हिरतलें । चित्त आपुलें आपण जि
 ते निश्चित जेथ सुतले । चेतींचिना ॥ ४८ ॥
 तें परब्रह्म निर्वाण । जें आत्मविदांचें कारण ।
 तेंचि ते पुरुष जाण । पंडुकुमरा ॥ ४९ ॥
 ते ऐसे कैसेनि जहाले । जे देहींचि ब्रह्मत्वा आले ।
 हें ही पुससी तरी भलें । संक्षेपें सांगों ॥ १५० ॥

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।

प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥

तरी वैराग्याचेनि आधारें । जिही विषय दवहुनि बाहि
 शरीरीं एकंदरें । केलें मन ॥ ५१ ॥

हजें तिहीं संधी भेटी । जेथ भूपल्लावां पडे गांठी ।
थ पाठिमोरी दिठी । पारुरवोनियां ॥ ५२ ॥

इहानि दक्षिणवाम । प्राणापान सम -
प्रतैसी व्योम - । गामये करिती ॥ ५३ ॥

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्भोक्षपरायणः ।

विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

थ जैसी रथ्योदकें^१ सकलें । घेऊनि गंगा समुद्रीं मिले ।

ग एकेक वेगलें । निवडूं नये ॥ ५४ ॥

सी वासनांतराची विवंचना । मग आपैसी पारुरवे अर्जुना ।

वेलीं गगनां लयां मना । पवनें कीजे ॥ ५५ ॥

थ हें संसारचित्र उमटे । तो मनोरूप पट्टे^२ फाटे ।

सैं सरोवर आटे । मग प्रतिभा नाही ॥ ५६ ॥

सैं मनपण मुदल जाय । मग अहंभावादिक कें आहे ।

इणोनि शरीरेंचि ब्रह्म होये । अनुभवी तो ॥ ५७ ॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

माहीं मागां हन सांगितलें । जे देहीचि ब्रह्मत्व पावले ।

येणें मार्गें आले । म्हणऊनियां ॥ ५८ ॥

पाणि यमनियमांचे डोंगर । अभ्यासाचे सागर ।

मोनि हे पार । पातले ते ॥ ५९ ॥

तेहीं आपणपें करुनि निलेंप । प्रपंचाचें घेतलें माप ।

ग साचाचोंचि रूप । होऊनि ठेले ॥ ६० ॥

सा योगयुक्तीचा उद्देशु । जेथ बोलिला हृषीकेशु ।

थ अर्जुनु सुदंशु । म्हणोनि चमत्कारला ॥ ६१ ॥

दोखालिया कृष्णें जाणितलें । मग हांसोनि पार्थातें म्हणितलें ।

काई पां चित्त उवाडलें^३ । इये बोलीं तुझें ॥ ६२ ॥

वि अर्जुन म्हणे देवो । परचित्तलक्षणांचा रावो ।

ला जाणितला जी भावो । मानसु माझा ॥ ६३ ॥

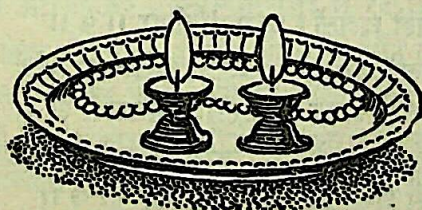
* १ स्तियावहन वाहणारे पाणी. २ पडदा. ३ प्रसन्न झाले.

म्यां जें कांहीं विवरुनि पुसावें । तें आधींचि कलिलें वें
 तरी बोलिलें तेंचि सांगावें । विवरु^१ करुनि ॥ ६४ ॥
 एन्ही तरी अवधारा । जो दाविला तुम्हीं अनुसारा ।
 तो पव्हण्याहूनि पायउतारा । सोहपा जैसा ॥ ६५ ॥
 तैसा सांख्याहूनि प्रांजळा । परी आम्हांसारिरिवयां अभोरा
 एथ आहाति कांहीं परि काळा । तो साहों ये वर ॥ ६६ ॥
 म्हणोनि एक वेळ देवा । तोचि पडताळा घेयावा ।
 विस्तरेल तरी सांगावा । साधंतुचि ॥ ६७ ॥
 तंव कृष्ण म्हणती हो कां । तुज हा मार्गु गमला निका ।
 तरी काय जाहलें ऐकीजो कां । सुरवें बोलों ॥ ६८ ॥
 अर्जुना तूं परिससी । परिसोनि अनुष्ठिसी ।
 तरी आम्हांसीची वानी कायसी । सांगावयाची ॥ ६९ ॥
 आधींच चित्त मायेचें । वरी भिष जाहलें पढियंतयाचें ।
 आतां तें अद्भुतपण स्नेहाचें । कवण जाणे ॥ ७० ॥
 ते म्हणों कारुण्यरसाची वृष्टि । कीं नवया स्नेहाची स्मृ^२
 ह असो नेणिजे दृष्टी । हरीची वानूं ॥ ७१ ॥
 जे अमृताची वोतली । कीं प्रेमाचि पिऊन मातली ।
 म्हणोनि अर्जुनमोहें गुंतली । निघों नेणे ॥ ७२ ॥
 हें बहु जें जें जलिपजेल । तेथें कथेसि फांकु^३ होईल ।
 परि तें स्नेह रूपा नयेल । बोलवरी ॥ ७३ ॥
 म्हणोनि विसुरा^४ काय येणें । तो ईश्वरु आकळावा कवण
 जो आपुलें मान नेणे । आपणाचि ॥ ७४ ॥
 तरी मागीला धवनीआंतु । मज गमला सावियाचि मोहित
 जे बलात्कारें असे म्हणतु । परिस बावा ॥ ७५ ॥
 अर्जुना जेणें भेदें । तुझें कां चित्त बोधे ।
 तैसें तैसें विनोदें । निरुपिजेल ॥ ७६ ॥
 तो काइसया नाम योगु । त्याचा कवण उपेगु ।
 अथवा अधिकारप्रसंगु । कवणा येथ ॥ ७७ ॥

सैं जैं जैं कांहीं । उक्त असे इये ठाई ।
 १ आघवेंचि पाहीं । सांगेन आतां ॥ ७८ ॥
 २ चित्त देअनि अवधारीं । ऐसैं म्हणोनि श्रीहरी ।
 गोलीजेल ते पुढारी । कथा आहे ॥ ७९ ॥
 ३ श्रीकृष्ण अर्जुनासी संगु । न सांडोनि सांगेल योगु ।
 ४ ते व्यक्त करुं प्रसंगु । म्हणे निवृत्तिदासु ॥ १८० ॥

५ इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 वादे योगगर्भो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ (श्लोक २९; ओव्या १८०)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय सहावा

मग रायातें म्हणे संजया० । तोचि अभिप्रायो अवधारिजे
कृष्ण सांगती जो । योगरूप ॥ १ ॥

सहजें ब्रह्मरसाचें पारणें । केलें अर्जुनालागीं नारायणें ।
कीं तेचि अवसरी^१ पाहणे । पातलों आम्ही ॥ २ ॥

कैसी दैवाची थोरी नेणिजे । जैसें तान्हेंलिया तोय सेवि
कीं तेंचि चवी करुनि पाहिजे । तंव अमृत आहे ॥ ३ ॥

तैसें आम्हां तुम्हां जाहलें । जें आडमुठी^२ तत्त्व फावेलें
तंव धृतराष्ट्रें म्हणितलें । हें न पुसों तूतें ॥ ४ ॥

तया संजया येणें बोलें । रायाचें हृदय चोजवलें^३ ।
जें अवसरी आहे घेतलें । कुमरांचिया ॥ ५ ॥

हें जाणोनि मनीं हांसिला । म्हणे म्हातारा मोहें नाशिल
एहवीं बोलुं तरी भला जाहला । अवसरी ये ॥ ६ ॥

परि तें तैसें कैसेनि होईल । जात्यंधा कैसें पाहेल ।
तेवींचि ये रुसे घेईल । म्हणोनि बिहे ॥ ७ ॥

परि आपण चितीं आपुलां । निकियापरी संतोषला ।
जे तो संवादु फावला । कृष्णार्जुनांचा ॥ ८ ॥

तेणें आनंदाचेनि धालेपणें । साभिप्राय अंतःकरणें ।
आतां आदरेंसी बोलणें । घडेल तया ॥ ९ ॥

तो गीतेमाजी षष्ठींचा । प्रसंग असे भाषणीचा^४ ।
जैसा श्रीराणवी अमृताचा । निवाहु जाहला ॥ १० ॥

सैं गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिंधूचें पार ।
 नाना योगविभवभांडार । उघडलें कां ॥ ११ ॥
 नें आदिप्रकृतीचें विसवणें । जें शब्दब्रह्मासि न बोलणें ।
 नेथूनि गीतावळीचें ठाणें । प्ररोहो पावे ॥ १२ ॥
 तो अध्याय हा सहावा । वरि साहित्याचिया बरवा ।
 प्रांगिजेल म्हणोनि परिसावा । चित्त देउनी ॥ १३ ॥
 माझा मराठाचि बोलु कौतुकें । परि अमृतातेंही पैजासीं जिंकें ।
 रेसीं अक्षरें रसिकें । मेळवीन ॥ १४ ॥
 जिये कांवाळिकेचेनि पाडें । दिसती नादींचे रंग थोडे ।
 त्रैधें परिमळाचें बीक^१ मोडे । जयाचेनि ॥ १५ ॥
 रेका रसाळपणाचिया लोभा । कीं श्रवणींचि होति जिभा ।
 बोलें इंद्रिया लागे कळंभा^२ । एकमेकां ॥ १६ ॥
 म्हजें शब्दु तरी विषो श्रवणाचा । परि रसना म्हणे हा रसु
 आमुचा । घ्राणासि भावोजाय परिमळाचा । हा तोचि होइल ॥ १७ ॥
 नवल बोलतीये रेखेची वाहणी । देखता डोळयांही पुरों लागे
 धणी । ते म्हणती उघडली खाणी । रुपाची हे ॥ १८ ॥
 जेथ संपूर्ण पद उभारे । तेथ मनचि धांवे बाहिरें ।
 बोलु भुजाही आविष्करे । आलिंगावयां ॥ १९ ॥
 रेशीं इंद्रियें आपुलालियां भावीं । झोंबती परि तो सरिसेपणेंचि
 झुझावी । जैसा एकला जग चेंववी । सहस्रकरु ॥ २० ॥
 तैसैं शब्दाचें व्यापकपण । देखिजे असाधारण ।
 पाहातयां भावजां^३ फावती गुण । चिंतामणीचे ॥ २१ ॥
 हें असोतु या बोलाचीं ताटें भलीं । वरी कैवल्यरसें वोगरलीं ।
 ही प्रतिपत्ति^४ मियां केली । निष्कामासी ॥ २२ ॥
 आतां आत्मप्रभा नीच नवी । तेचि करुनि ठाणदिवी ।
 जो इंद्रियांतें चोरुनि जेवी । तयासीचि फाधे ॥ २३ ॥
 येथ श्रवणाचेनि पांजें- । वीण श्रोतयां व्हावें लागे ।
 हे मनावेनि निजगणें । भोसोते जा ॥ २४ ॥

आहाच बोलाची वाल्मीकि^१ फेडिजे । आणि ब्रह्माचियाचि
 घडिजे । मग सुरवंसी सुरवाडिजे । सुरवाचिमाजि ॥ २५ ॥
 ऐसें हळुवारपण जरी येईल । तरीच हें उपेगा जाईल ।
 एरव्ही आघवी गोठी होईल । मुकयाबहिरयाची ॥ २६ ॥
 परी तें असो आतां आघवें । नलगे श्रोतयांतें कडसावें ।
 जे एथ अधिकारिये स्वभावें । निष्कामकाम ॥ २७ ॥
 जिही आत्मबोधाचिया आवडी । केली स्वर्गसंसाराची कु
 तेवांचूनि एथींची गोडी । नेणती आणिक ॥ २८ ॥
 जैसा वायसी चंद्र नोळखिजे । तैसा ग्रंथ हा प्राकृती न
 आणि तो हिमांशुचि जेविखाजें^३ । चकोराचें ॥ २९ ॥
 तैसा सज्जानासी तरी हा ठावो । आणि अज्ञानासी आन
 म्हणोनि बोलावया विषय पहा हो । विशेषें नाही ॥ ३० ॥
 परि अनुवादला मी प्रसंगें । तें सज्जनीं उपसाहावें लागे
 आतां सांगेन काय श्रीरंगें । निरोपिलें जें ॥ ३१ ॥
 तें बुद्धीही कळितां सांकडें । म्हणऊनि बोलीं विषयें स
 परि निवृत्तिकृपादीपउजियेडें । देखेन मी ॥ ३२ ॥
 जें दिठीही न पविजे । तें दिठीविण देखिजे ।
 जरी अतींद्रिय लाहिजे । ज्ञानबल ॥ ३३ ॥
 ना तरी धातुवादाही न जोडे । तें लोहीचि पंधरें^४ सां
 जरी दैवयोगें चढे । परिसु हातां ॥ ३४ ॥
 तैसी सद्गुरुकृपा होये । तरी करितां काय आपु नोहे ।
 म्हणऊनि ते अपार मातें आहे । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ३५ ॥
 तेणें कारणें मी बोलेन । बोलीं अरूपाचें रूप दावीन ।
 अतींद्रिय परि भोगवीन । इंद्रियांकरवीं ॥ ३६ ॥
 आडका यश श्री औदार्य । ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य ।
 हे साही गुणवर्य । वसती जेथ ॥ ३७ ॥
 म्हणोनि तो भगवंतु । जो निःसंगाचा सांगातु ।
 तो म्हणे पार्था दत्तचित्तु । होई आतां ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच : अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।

स संन्यासी च योगी च न निरग्निरन चाक्रियः ॥ १ ॥

आइकें योगी आणि संन्यासी जनीं । हं एकचि सिनाने झणीं
मानीं । एन्हवी विचारिजती जंव दोन्ही । तंव एकचि ते ॥ ३९ ॥

सांडिजे दुजया नामाचा आभासु । तरी योगु तोचि संन्यासु ।
पहातां ब्रह्मीं नाहीं अवकाशु । दोहीमाजी ॥ ४० ॥

जैसैं नामाचेनि अनारिसेपणें^१ । एका पुरुषातें बोलावणें ।
कां दोहीं मार्गीं जाणें । एकाचि ठाया ॥ ४१ ॥

नातरी एकचि उदक सहजें । परि सिनानां^२ घटीं भरिजे ।
तैसैं भिन्नत्व हें जाणिजे । योगसंन्यासांचें ॥ ४२ ॥

आइकें सकळ संमतें जगीं । अर्चुना गा तोचि योगी ।
जो कर्म करुनि रागी । नोहेचि फली ॥ ४३ ॥

जैसी मही हे उब्धिजें । जनी अहंबुद्धीवीण सहजें ।
आणि तेथिचीं तियें बीजें । अपेक्षीना ॥ ४४ ॥

तैसा अन्वयाचेनि^३ आधारें । जातीचेनि अनुकारें ।
जें जेणें अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥

तें तैसैंचि उचित करी । परी साटोपु^४ नोहे शरीरीं ।
आणि बुद्धिही करोनि फलवेरीं । जायेचिना ॥ ४६ ॥

ऐसा तोचि संन्यासी । पार्था गा परियेसीं ।
तोचि भयंसेनिसीं । योगीश्वरु ॥ ४७ ॥

वांचूनि उचित कर्म प्रासंगिक । त्यातें म्हणे हें सांडीन बद्धक ।
तरी टांकोटांकीं आणिक एक । मांडीचि तो ॥ ४८ ॥

जैसा क्षाळूनियां लेपु एकु । सवेंचि लाविजे आणिकु ।
तैसेनि आग्रहाचा पाईकु । विसंबे वायां ॥ ४९ ॥

गृहस्थाश्रमाचें ओझें । कपाळीं आधींचि आहे सहजें ।
कीं तेंचि संन्याससवा ठेविजे । सरिसें पुढतीं ॥ ५० ॥

म्हणूनि अग्निसेवा न सांडितां । कर्माची रेखा नोलांडितां ।
आहे योगपुरुष स्वभावता आचरणपांचि ॥ ५१ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।

न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

ऐक्यं संन्यासी तोचि योगी । ऐसी एकवाक्यतेची जे जगी
गुढी उभाविलीं अनेगीं । शास्त्रांतरिं ॥ ५२ ॥

जेथ संन्यासिला संकल्पु तुटे । तेथोचि योगाचें सार भेटे ।
ऐसें हें अनुभवाचेनि धटें^१ । साचें जया ॥ ५३ ॥

आरुक्षोर्मुनेयोगं कर्म कारणमुच्यते ।

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

आतां योगाचळाचा निमथा^२ । जरी ठाकावा आथि पाथी
तरी सोपाना या कर्मपथा । चुका झणीं ॥ ५४ ॥

येणें यमनियमांचेनि तळवटें । रिगे आसनाचिये पाउलवा
येई प्राणायामाचेनि आडकंठें । वरौता गा ॥ ५५ ॥

मग प्रत्याहाराचा आधाडा^३ । जो बुद्धीचियाहि पाया निस
जेथ हटिये सांडिती होडा । कडेलग ॥ ५६ ॥

तरी अभ्यासाचेनि बळें । प्रत्याहारीं निराळें ।

नरवी लागेल ढाळें ढाळें । वैराग्याची ॥ ५७ ॥

ऐसा पवनाचेनि पाठारें । येतां धारणेचेनि पैसारें^४ ।

क्रमी ध्यानाचें चवरें^५ । सांडे तंव ॥ ५८ ॥

मग तया मार्गाची धांव । पुरेल प्रवृत्तीची हांव ।

जेथ साध्यसाधना र्वेंव । समरसें होय ॥ ५९ ॥

जेथ पुढील पैस पारुरवे । मार्गील स्मरावें तें ठाकें ।

पेसिये सरिसीये भूमिके । समाधि राहे ॥ ६० ॥

येणें उपायें योगारूढ । जो निरवाधि जाहला प्रौढ ।

तयांचिया चिन्हांचा निवाडु । सांगेन आईकें ॥ ६१ ॥

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

तरी जयाचिया इंद्रियांचिया घरा । नाही विषयांचिया येंर
जो आत्मबोधाचिया योगरा । पड्डिला अस ॥ ६२ ॥

* १ तराजूमध्ये. २ शिखर. ३ तुटलेला कडा. ४ प्रशस्त मार्ग. ५ शि

जयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चेवो नेघे ।
 विषय पासींही आलिया से न रिघे । हें काय म्हणऊनि ॥ ६३ ॥
 इंद्रियें कर्माचां ठायीं । वाढीनलीं परि कहीं ।
 फळहेतूचि चाड नाही । अंतःकरणीं ॥ ६४ ॥
 असतेनि देहें पतुला । जो चेतुचि दिसे निंदेला ।
 तोचि योगारूढ भला । वोळखें तूं ॥ ६५ ॥
 तेथ अर्जुन म्हणे अनंता । हें मज विस्मो बहु आइकतां ।
 सांगें तया ऐसी हे योग्यता । कवणें दीजे ॥ ६६ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

तंव हांसोनि कृष्ण म्हणे । तुझे नवल ना हें बोलणें ।
 कवणासि काय दिजेल कवणें । तेथ अद्वैतीं झये ॥ ६७ ॥
 पै व्यामोहाचिया शेजे । बलिया अविद्या निद्रित होईजे ।
 तेवेळीं दुःस्वप्न हा भोगिजे । जन्ममृत्यूंचा ॥ ६८ ॥
 पाठीं अवसांत ये चेवो । तैं तैं अवघोंचि होय वावो ।
 ऐसा उपजे नित्य सद्धावो । तोहे आपणपांचि ॥ ६९ ॥
 म्हणऊनि आपणाचि आपणपेया । घातु कीजतु असे धनंजया ।
 चित्त देऊनि नाथिलिया । देहाभिमाना ॥ ७० ॥

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

हा विचारूनि अहंकारु सांडिजे । मग असतीच वस्तु होईजे ।
 तरी आपली स्वस्ति सहजें । आपण केली ॥ ७१ ॥
 एहवीं कोशकीटकाचिया परी । तो आपणपेया आपण वैरी ।
 जो आत्मबुद्धि शरीरीं । चारुस्थलीं ॥ ७२ ॥
 कैसे प्राप्तीचिये वेळे । निदैंवा अंधळेपणाचे डोहळे ।
 कीं असते आपुले डोळे । आपण झांकी ॥ ७३ ॥
 कां कवण एक भ्रमलेपणें । मी तो नव्हेगा चोरलों म्हणे ।
 ऐसा नाथिला छंदु अतःकरण । घेऊनि ठाक ॥ ७४ ॥

एरव्हीं होय तें तोचि आहे । परि काई कीजे बुद्धि तैशी नो
देखा स्वप्नांचोनि घायें । कीं मरे साचें ॥ ७५ ॥

जैसी ते शुकाचोनि आंगभारें । नळिका भोविबल्ली एरी मोह
तरी तेणें उडावें परि न पुरे । मनशंका ॥ ७६ ॥

वायांचि मान पिळी । अटुवें^१ हियें आवळी ।

टिटांतु^२ नळी । धरुनि ठाके ॥ ७७ ॥

म्हणे बांधला मी फुडा । ऐसिया भावनेचियां पडे खोडां ।

कीं मोकळिया पायांचा चवडा । गांवीं अधिकें ॥ ७८ ॥

ऐसा काजेंवीण आंतुडला । तो सांग पां काय आणिकें बांधला

मग नोसंडी जन्ही नेला । तोडूनि अर्धा ॥ ७९ ॥

म्हणऊनि आपणपेया आपणाचि रिपु । जेणें वाढविला

संकल्पु । येर स्वयंबुद्धि म्हणजे बापु । जो नाथिलें नेघे ॥ ८० ॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

तया स्वांतःकरणजिता । सकलकामोपशान्ता ।

परमात्मा परांता । दूरी नाही ॥ ८१ ॥

जैसा किडाचा^३ दोषु जाये । तरी पंधरें तेंचि होये ।

तैसें जीवा ब्रह्मत्व आहे । संकल्पलोपीं ॥ ८२ ॥

हा घटाकारु जैसा । निमालिया तया अवकाशा ।

नलगो मिळों जाणें आकाशा । आना ठाया ॥ ८३ ॥

तैसा देहाहंकारु नाथिला । हा समूळ जयाचा नाथिला ।

तोचि परमात्मा संचला । आधींचि आहे ॥ ८४ ॥

आतां शीतोष्णाचिया वाहणी । तेथ सुरवदुःखाची कडसणी

इयें न समाती कांहीं बोलणीं । मानापमानाचीं ॥ ८५ ॥

जे जया वाटा सूर्यु जाये । तेउतें तेजाचें विश्व होये ।

तैसें तया पावे तें आहे । तोचि म्हणउनी । ८६ ॥

देखें मेघौनि सुटती धारा । तिया न रुपती जैसिया सागर

तैशी शुभाशुभें योगीश्वरा । नदळती आनि ॥ ८७ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ संकोचित. २ चवड्यांत. ३ हिणकस. ४ निवड.

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

नाने

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।

युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकाञ्चनः ॥ ८ ॥

जो हा विज्ञानात्मक भावो । त्या विवरितां जाहला वावो ।
मग लागला जंव पाहों । तंव ज्ञान तें तोचि ॥ ८८ ॥

आतां व्यापक कीं एकदेशी । हे ऊहापोही^१ जे ऐसी ।
ते करावी ठेली आपैशी । दुजेनवीण ॥ ८९ ॥

ऐसा शरीरीचि परि कौतुकें । परब्रह्माचेनि पाडें तुके ।
जेणें जितलीं एकें । इंद्रियें गा ॥ ९० ॥

तो जितेंद्रिय सहजें । तोचि योगयुक्तु म्हणजे ।
जेणें सानें थोर नेणजे । कवणें कार्कीं । ९१ ॥

देखें सोनियाचें निखळ । मेरुयेसणें^२ दिसाळ^३ ।
आणि मातियेचें डिरवळ । सरिसेंचि मानी ॥ ९२ ॥

पाहतां पृथ्वीचें मोल थोडें । ऐसें अनर्घ्य रत्न चोरवडें ।
देखें दगडाचेनि पाडें । निचाडु^४ ऐसा ॥ ९३ ॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेषबन्धुषु ।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

तेथ सुहृद आणि शत्रु । कां उदासु आणि मित्रु ।
हा भावभेदु विचित्रु । कल्पूं कैचा ॥ ९४ ॥

त्या बंधु कोण काह्याचा । द्वेषिया कवणु त्याचा ।
मीचि विश्व ऐसा जयाचा । बोधु जाहला ॥ ९५ ॥

मग त्याचिये दिठी । अधमोत्तम असे किरीटी ।
काय परिसाचिया कसवटी । वानिया कीजे ॥ ९६ ॥

ते जैशी निर्वाण वर्णुचि करी । तैशी जयाची बुद्धि चराचरी ।
होय साम्याची उजरी । निरंतर ॥ ९७ ॥

जे ते विश्वालंकाराचे विसुरे । जरी आहाती आनानें आकारें ।
तरी घडले एकेंचि भांगारें । परब्रह्म ॥ ९८ ॥

ऐसें जाणणें जें बरवें । तें फावलें त्या आघवें ।

म्हणोनि आहाचवाहाचें न झकवें । येणें आकारचिजें ॥ ९९ ॥

* १ चर्चा, वाटाघाट. २ मेरुएवढें. ३ मोठें. ४ निरिच्छ.

घापे पटामार्जी दृष्टी । दिसे तंतूची सैव सृष्टी ।
 परि तो एकवांचूनि गोठी । दुर्जी नाही ॥ १०० ॥
 ऐसेनि प्रतीती हे गवसे । ऐसा अनुभव जयातें असे ।
 तोचि समबुद्धि हें अनारिसें । नव्हे जाणें ॥ १ ॥
 जयाचें नांव तीर्थरावो । दर्शनं प्रशस्तीसि ठावो ।
 जयाचेनि संगें ब्रह्मभावो । भ्रांतासी ॥ २ ॥
 जयाचेनि बोलें धर्म जिये । दिठी महासिद्धीतें विये ।
 देखें स्वर्गसुखादि इयें । खेळु जयाचा ॥ ३ ॥
 विपायें जरी आठवलें चित्ता । तरी दे आपुली योग्यता ।
 हें असो तयातें प्रशंसितां । लाभु आथि ॥ ४ ॥

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।

एकाएकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

पुढती अस्तवेना ऐसें । जया पाहलें अढैतादिवसें ।
 मग आपणपांचि आपण असे । अखंडित ॥ ५ ॥
 ऐसिया दृष्टी जो विवेकी । पार्था तो एकाकी ।
 सहजें अपरिग्रही^१ जे तिहीं लोकीं । तोचि म्हणऊनि ॥ ६ ॥
 ऐसियें असाधारणें । निष्पन्नाचीं लक्षणें ।
 आपुलेनि बहुवसणें । कृष्ण म्हणे ॥ ७ ॥
 तो ज्ञानियांचा बापु । देखणेयांचे दिठीचा दीपु ।
 जया दादुल्याचा^२ संकल्पु । विश्व रची ॥ ८ ॥
 प्रणवाचिये पेठे । जाहलें शब्दब्रह्म माजिटें ।
 तें जयाचियें यशा धाकुटें । वेदूं न पुरे ॥ ९ ॥
 जयाचेनि आंगिकें तेजें । आवो रविशशीचिये वणिजे^३ ।
 म्हणऊनि जग हें वेसजे-^४ । वीण असे तया ॥ ११० ॥
 हां गा नांवाचि एक जयाचें । पाहतां गगनही दिसे टांचें ।
 गुण एकैक काय तयाचे । कळिशील तूं ॥ ११ ॥
 म्हणोनि असो हें वानणें । सांगों नेणां कवणाचीं लक्षणें ।
 दावावीं मिषें येणें । कां बोलिलों तें ॥ १२ ॥

कें जैताचा ठावाचि फेडी । ते ब्रह्मविद्या कीजेल उघडी ।
 रिर अर्जुनु पढिये हे गोडी । नासेल हन ॥ १३ ॥
 हणोनि तें तैसें बोलणें । नव्हे सपातळ आड लावणें ।
 ठेलें मनाचि वेगळवाणें । भोगावया ॥ १४ ॥
 ग्यां सोऽहंभाव हा अटकु । मोक्ष सुरवालागोनि रंकु ।
 ग्याचिये दिठीचा झणें कळंकु । लागेल तुझिया प्रेमा ॥ १५ ॥
 वेपार्यें अहंभाव ग्याचा जाईल । मी तेंचि हा जरी होईल ।
 रिर मग काय कीजेल । एकलेया ॥ १६ ॥
 देठीचि पाहतां निविजे । कां तोंड भरोनि बोलिजे ।
 नातरी दाटूनि रवेंव दीजे । ऐसें कोण आहे ॥ १७ ॥
 मापुलिया मना बरवी । असमाई गोठी जीवीं ।
 ते कवणेंसि चावळावी । जरी ऐक्य जाहलें ॥ १८ ॥
 ग्या काकुळती जनादनं । अन्योपदेशाचेनि हातासनं^१ ।
 शोलामार्जीं मन मनं । आलिंगूं सरलें ॥ १९ ॥
 जें परिसतां जरी कानडे^२ । तरी जाण पां पार्थ उघडें ।
 कृष्णसुरवाचेंचि रूपडें । वोतलें गा ॥ २० ॥
 जें असो वयसोचिये शेवटीं । जैसें एकचि विये वांझोटी ।
 मग ते मोहाची त्रिपुटी । नाचों लागे ॥ २१ ॥
 तैसें जाहलें अनंता । ऐसें तरी मी न म्हणतां ।
 जरी तयाचा न देखतां । अतिशयो पथ ॥ २२ ॥
 पाहा पां नवल कैसें चोज । कें उपदेशु केउतें झुज ।
 परि पुढें वालभाचें भोज^३ । नाचत असे ॥ २३ ॥
 आवडी आणि लाजवी । व्यसन आणि शिणवी ।
 पिसें आणि न झुलवी । तरी तेंचि काड ॥ २४ ॥
 म्हणउनि भावार्थु तो ऐसा । अर्जुन मौनियेचा कुवासा^४ ।
 कीं सुरवें शृंगारलिया मानसा । दर्पणु तो ॥ २५ ॥
 यापरी बाप पुण्यपावित्र । जगीं भक्तिबीजासि सुक्षेत्र ।
 तो कृष्णकृपे पात्र । याचिलार्जीं ॥ २६ ॥

हो कां आत्मानवेदनातलींची । जे पीठिका^१ आहें सख्या
 पार्थु अधिष्ठात्री तेथिंची । मातृका गा ॥ २७ ॥
 पासींचि गोसावी वर न वानिजे । मग पाडकाचा गुण
 ऐसा अर्जुनुचि तो सहजें । पढिये हरी ॥ २८ ॥
 पाहा पां अनुरागें भजे । जे प्रियोत्तमं मानिजे ।
 ते पतीहीहूनि काय न वर्णिजे । पतिव्रता ॥ २९ ॥
 तैसा अर्जुनुचि विशेषें स्तवावा । ऐसें आवडलें मज जीवा ।
 जे तो त्रिभुवनीचियां दैवां । एकायतनु^२ जाहला ॥ ३० ॥
 जयाचिया आवडीचेनि पांगें^३ । अमूर्तुही मूर्ति आवगे ।
 पूर्णाहि परी लागे । अवस्था जयाची ॥ ३१ ॥
 तंव श्रोते म्हणती दैव । कैसी बोलाची हवाव^४ ।
 काय नादातें हन बरव । जिणोनि आली ॥ ३२ ॥
 हां हो नवल नोहे देशी । मन्हाटी बोलिजे तरी ऐसी ।
 वाणें उमटताहे आकाशी । साहित्यरंगाचें ॥ ३३ ॥
 कैसें उन्मेखचांदिणें तार । आणि भावार्था पडे गार ।
 हेचि श्लोकार्थकुमुदी तरी फार । साविया होती ॥ ३४ ॥
 चाडचि निचाडां करी । ऐसी मनोरथीं ये थोरी ।
 तेणें विवळले अंतरी । तेथ डोलु आला ॥ ३५ ॥
 तें निवृत्तिदासें जाणितलें । मग अवधान द्या म्हणितलें ।
 नवल पांडवकुली पाहलें । कृष्णदिवसें ॥ ३६ ॥
 देवकीया उदरीं वाहिला । यशोदा सायासें पाळिला ।
 कीं शेखीं उपेगा गेला । पांडवासी ॥ ३७ ॥
 म्हणऊनि बहु दिवस वोलगावा । कां अवसर पाहोनि विनवा
 हाही सोसु त्या सदैवा । पडेचिना ॥ ३८ ॥
 हें असो कथा सांगें वेगीं । मग अर्जुन म्हणे सलगीं ।
 देवा इयें संतचिन्हें हन आंगीं । न ठकती^५ माझां ॥ ३९ ॥
 एन्हवीं या लक्षणांचिया निजसारा । मी अपाडें कीर अपुरा
 परि तुमचेनि बोलें अवधारा । थोरावें जरी ॥ ४० ॥

जी तुम्ही चित्त देयाल । तरी ब्रह्म माझे होईल ।
 काय जहालें अभ्यासिले । सांगाल तें ॥ ४१ ॥
 हां हो नेणां कवणाची काहाणी । आडकोनि श्लाघत असों अंतः-
 करणी । ऐसी जाहलेपणाची शिरयाणी । कायसी देवा ॥ ४२ ॥
 हें आंगें म्यां होइजो कां । येतुलें गोसावी आपुलेपणें कीजो कां ।
 तंव हांसोनि कृष्ण हो कां । करूं म्हणती ॥ ४३ ॥
 देखा संताषु एक न जोडे । तंवाचि सुखाचें सैध सांकडें ।
 मग जोडिलिया कवणेकडे । अपुरें असे ॥ ४४ ॥
 तैसा सर्वेश्वरु बलिया सेवकें । म्हणोनि ब्रह्मही होय तो कौतुकें ।
 परि कैसा भारें आतला पिके । दैवाचेनि ॥ ४५ ॥
 जो जन्मसहस्रांचियासाठी । इंद्रादिकांही महागु भेटी ।
 तो आधीनु केंतुला किरीटी । जे बोलुही न साहं ॥ ४६ ॥
 मग ऐका जें पांडवें । म्हणितलें ब्रह्म म्यां होआवें ।
 तें अशेषही देवें । अवधारिलें ॥ ४७ ॥
 तेथ ऐसेंचि एक विचारिलें । जे या ब्रह्मत्वाचे डोहळे^२ जाहले ।
 परि उदरा वैराग्य आहे आलें । बुद्धीचिया ॥ ४८ ॥
 एहवीं दिवस तरी अपुरे । परी वैराग्यवसंताचेनि भरें ।
 जे सोऽहंभावमहुरें । मोडोनि आला ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि प्राप्तिकलें फळतां । यासि वेळु न लागेल आतां ।
 होय विरक्तु ऐसा अनंता । भरंवसा जाहला ॥ ५० ॥
 म्हणे जें जें हा अधिष्ठील । तें आतां आरंभींच यया फळेल ।
 म्हणोनि सांगितला न वचेल । अभ्यासु वायां ॥ ५१ ॥
 ऐसें विवरोनियां श्रीहरी । म्हणितलें तिये अवसरीं ।
 अर्जुना हा अवधारीं । पंथराजु ॥ ५२ ॥
 तेथ प्रवृत्तितरुचां बुडीं । दिसती निवृत्तिफळाचिया कोडी ।
 जिये मार्गींचा कापडी^३ । महेशु आबुनी ॥ ५३ ॥
 पै योगिवृंदें वहिलीं । आडचि आकाशीं निघालीं ।
 कीं तेथ अनुभवाचां पाउलीं । धोरण पाडिला ॥ ५४ ॥

तिहीं आत्मबोधाचेनि उज्जुकारें^१ । धांव घेतली एकसरे ।
कीं येर सकल मार्ग निदसुरे^२ । सांडूनिया ॥ ५५ ॥

पाठीं महर्षीं येणें आले । साधकांचे सिद्ध जाहाले ।
आत्मविद थोरावले । येणेंचि पंथें ॥ ५६ ॥

हा मार्गु जै देखिजे । तै तहान भूक विसरिजे ।
रान्निदिवसु नेण्जि । वाटे इये ॥ ५७ ॥

चालतां पाऊल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची^३ खाणी उघे ।
आव्हांटलिया तरी जोडे । स्वर्गसुरव ॥ ५८ ॥

निगिजे पूर्वीलिया मोहरा । कीं येईजे पश्चिमेचिया घा ।
निश्चळपणें धनुर्धरा । चालणें पथिंचें ॥ ५९ ॥

येणें मार्गे जया ठाया जाईजे । तो गांवो आपणचि होई ।
हें सांगां काय सहजें । जाणसी तूं ॥ ६० ॥

तेथ म्हणितलें देवा । तरी तेंचि मग केव्हां ।
कां आर्तिसमुद्रौनि न काढावा । बुडतु जी मी ॥ ६१ ॥

तंव कृष्ण म्हणतीं ऐसें । हें उत्संखळ बोलणें कायसें ।
आम्ही सांगतसों आपैसें । वरि पुशिलें तुवां ॥ ६२ ॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तरी विशेषें आतांचि बोलिजेल । परि तें अनुभवें उपेगा ।
म्हणोनि तैसें एक लागेल । स्थान पाहावें ॥ ६३ ॥

जेथ आराणुकेचोनि^४ कोडे । बैसलिया उठों नावडे ।
वैराग्यासी दुणीव^५ चढे । देखिलिया जें ॥ ६४ ॥

जो संतीं वसविला ठावो । संतोषासि सावावो ।
मना होय उत्सावो । धैर्याचा ॥ ६५ ॥

अभ्यासुचि आपणयातें करी । ह्मणयातें अनुभव वरी ।
ऐसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथ ॥ ६६ ॥

जया आड जातां पार्था । तपश्चर्या मनोरथा ।

पारवांडियाही आस्था । समूळ होय ॥ ६७ ॥

चभावें वाटे येतां । जरी वरपडा जाहला अवचितां ।
 जरी सकामुही परि माघौता । निघों विसरे ॥ ६८ ॥
 सें न राहतयातें राहावी । भ्रमतयातें बैसवी ।
 पापदूनि चेववी । विरक्तीतें ॥ ६९ ॥
 राज्य वर सांडिजे । मग निवांता एथेंचि असिजे ।
 सें शृंगारियांहि उपजे । देखतखेवों ॥ १७० ॥ (१५००)
 येणें मानें बरवंट । आणि तैसेंचि अति चोखट ।
 तेथ अधिष्ठान प्रगट । डोळां दिसे ॥ ७१ ॥
 पाणिक्की एक पाहावें । जें साधकीं वसतें होआवें ।
 आणि जनाचेनि पायरवें । मैळेचिना ॥ ७२ ॥
 तेथ अमृताचेनि पाडें । मुळेंहीसकट गोडें ।
 मोडतीं दाटें झाडें । सदा फळतीं ॥ ७३ ॥
 पाउला पाउला उदकें । परि वर्षाकालीही चोरवें ।
 निहरिं कां विशेखें । सुलभे जेथ ॥ ७४ ॥
 हा आतपुही अळुमाळु । जाणिजे तरी शीतळु ।
 खनु अति निश्चळु । मंद झुळके ॥ ७५ ॥
 बहुतकरुनि निःशब्द । दाट न रिगे श्वापद ।
 थुक हन षट्पद । तेउतें नाही ॥ ७६ ॥
 पाणिलगें हंसें । दोनी चारी सारसें ।
 कवणें एके वेळे बैसे । तरी कोकिलही हो ॥ ७७ ॥
 निरंतर नाही । तरि आलीं गेलीं कांहीं ।
 होतु कां मयूरेंही । आम्ही ना न म्हणों ॥ ७८ ॥
 परि अवश्यक पांडवा । ऐसा ठावो जोडावा ।
 तेथ निगूढ^२ मठ होआवा । कां शिवालय ॥ ७९ ॥
 जोही माजि आवडे तें । जें मानलें होय चित्तें ।
 बहुतकरुनि । बैसिजे गा ॥ १८० ॥
 म्हणोनि तैसें तें जाणावें । मन राहतें पाहावें ।
 पाहेल तेथ रचावें । असून ऐसें ॥ ८१ ॥

* १ वरदळ. २ गुप्त, न दिसणारें.

वरी चोरवट मृगसेवडी^१ । माजी धूतवस्त्राची घडी ।
तळवटीं अमोडी । कुशांकुर ॥ ८२ ॥

सकोमल सरिसे । सुबद्ध राहती आपैसे ।

एकें पाडें तैसे । वोजा^२ घालीं ॥ ८३ ॥

परि सावियाचि उंच होईल । तरि आंग हन डोलेल ।
नीच तरी पावेल । भूमिदोषु ॥ ८४ ॥

म्हणोनि तैसें न करावें । समभावे धरावें ।

हें बहु असो होआवें । आसन ऐसें ॥ ८५ ॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।

उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

मग तेथ आपण । एकाग्र अंतःकरण ।

करुनि सद्गुरुस्मरण । अनुभविजे ॥ ८६ ॥

तैसें स्मरतोनि आदरें । सबाह्य सात्त्विकें भरे ।

जंव कठिणपण विरे । अहंभावाचें ॥ ८७ ॥

विषयांचा विसरु पडे । इंद्रियांची कसमस^३ मोडे ।

मनाची घडी घडे । हृदयामाजीं ॥ ८८ ॥

ऐसें ऐक्य हें सहजें । फावे तंव राहिजे ।

मग तेणेंचि बोधें बौसिजे । आसनावरी ॥ ८९ ॥

आतां आंगातें आंग वरी । पवनातें पवनुचि वरी ।

ऐसी अनुभवाची उजरी । होंचि लागे ॥ ९० ॥

प्रवृत्ति माघौति मोहरे । समाधि ऐलाडी उतरे ।

आघवें अभ्यासूं सरे । बैसतरवेवो ॥ ९१ ॥

मुद्रेची प्रौढी ऐशी । तेचि सांगिजेल आतां परियेसी ।

तरी उरु या जघनासी । जडोनि घालीं ॥ ९२ ॥

चरणतळें देव्हडी । आधारदुमाचां बुडी ।

सुघाटितें गाढीं । संचरीं पां ॥ ९३ ॥

सव्य तें तळीं ठेविजे । तेणें सिवणीमध्यु पीडिजे ।

वरी बैसे तो सहजें । वामचरण ॥ ९४ ॥

दमैद्राआंतौती । चारी अंगुलें निगुती ।
 थै सार्ध सार्ध प्रांती । सांडूनियां ॥ ९५ ॥
 जि अंगुल एक निगे । तेथ टांचेचेनि उत्तरभागें ।
 हेटिजे वरि आंगें । पेललेनी ॥ ९६ ॥
 चलिलें कां नोणिजे । तैसें पृष्ठांत उचलिजे ।
 ल्फळय धारिजे । तेणेंचि मानें ॥ ९७ ॥
 ग शरीरसंचु पार्था । अशेषही सर्वथा ।
 ण्णीचा माथा । स्वयंभू होय ॥ ९८ ॥
 र्जुना हें जाण । मूलबंधाचें लक्षण ।
 आसन गौण । नाम यासी ॥ ९९ ॥
 सी आधारि मुद्रा पडे । आणि आधींचा मार्गु मोडे ।
 थै अपानु आंतलीकडे । वोहोटें लागे ॥ १०० ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।

संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

व करसंपुट^१ आपैसैं । वामचरणां बैसे ।

हूमूर्ती दिसे । थोरीव आली ॥ १ ॥

जि उभारलेनि दंडें । शिरकमळ होय गाढें ।

नेत्रद्वारीचीं कवाडें । लागूं पाहती ॥ २ ॥

रचिलें पातीं ढळती । तळींचीं तळीं पुंजाळती^२ ।

थै अर्धोन्मीलित स्थिती । उपजे तया ॥ ३ ॥

देठी राहोनी आंतुलीकडे । बाहेर पाऊल घाली कोडें ।

थै ठायीं ठावो पडे । नासाग्रपीठी ॥ ४ ॥

सैं आंतुचां आंतुचि रचे । बाहेरीं मागुतें न वचे ।

हणोनि राहणें आधिये दिठीचें । तेथेंचि होय ॥ ५ ॥

पातां दिशांची भेटी घ्यावी । कां रूपाची वाट पाहवी ।

डे चाड सरे आघवी । आपैसया ॥ ६ ॥

ग कंठनाळ आटे । हनुवटी हे हडौती^३ दाटे ।

थै गाढीं हवीनि नेहटे । वक्षःस्थली ॥ ७ ॥

* १ हातांची ओंजळ. २ पसरणें. ३ गळघाखालील खळगी.

माजि घंटिका लोपे । वरी बंधु जो आरोपे ।
 तो जालंधरु ह्याणिये । पंडुकुमरा ॥ ८ ॥
 नाभी वरी पोरवे । उदर हें थोके ।
 अंतरां फांकें । हृदयकोशु ॥ ९ ॥
 स्वाधिष्ठानावरिचिले कांठी । नाभिस्थानातळवटी ।
 बंधु पडे किरीटी । वोढियाणा तो ॥ २१० ॥

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।

मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥

ऐसी शरीराबाहेरलीकडे । अभ्यासाची पारखर पडे ।
 तंव आंतु त्राय मोडे । मनोधर्मार्ची ॥ ११ ॥

कल्पना निमे । प्रवृत्ती शमे ।

आंग मन विरमे । सावियाचि ॥ १२ ॥

क्षुधा काय जाहली । निद्रा केउती गेली ।

हे आठवणही हारपली । न दिसे वेगां ॥ १३ ॥

जो मूलबंधें कोंडला । अपानु माघौता मुरडला ।

तो सर्वेचि वरी सांकडला । फुगु धरी ॥ १४ ॥

ओभलेपणें माजे । उवाडला ठायीं गाजे ।

मणिपूरेंसीं झुजे । राहोनियां ॥ १५ ॥

मग थावली ते वाहदुली । सैध घेऊनि घरडदुली ।

बाळपणीची कुहीदुली । बाहेर घाली ॥ १६ ॥

भीतरां वली न धरे । कोठ्यामाजी संचरे ।

कफपित्तांचे थारे । उरों नेदी ॥ १७ ॥

धातूंचे समुद्र उलंडी । मेढाचे पर्वत फोडी ।

आंतली मज्जा काढी । अस्थिगत ॥ १८ ॥

नाडीतें सोडवी । गात्रांतें विघडवी ।

साधकातें भेडसावी । परि बिहावें ना ॥ १९ ॥

व्याधीतें दावी । सर्वेचि हरवी ।

आपणुथी काली । एकवाट ॥ २२० ॥

* १ कुजलेली घाण.

मध्य
तंव
शव
जा
यळ
तैश
अध
वि
पंध
तैश
ते
ते
ते
तैश
कं
सह
म
तैश
त
मुर
मां
जे
पा
म
हा
अ
त्व
अ
तं

तंव येरीकडे धनुर्धरा । आसनाचा उबारा ।
 शक्ती करी उजगरा । कुंडलिनीये ॥ २१ ॥
 जागाचें पिलें । कुंकुमें नाहलें ।
 वळण घेऊनि आलें । सेजे जैसें ॥ २२ ॥
 तैशी ते कुंडलिनी । मोटकी ओट वळणी ।
 अधोमुख सर्पिणी । निजैली असे ॥ २३ ॥
 विद्युहतेची विडी । वन्हिज्वाळांची घडी ।
 पंधरेयाची' चोरवडी । घोटीव जैशी ॥ २४ ॥
 तैशी सुबद्ध आटली । पुटीं होती वाटली ।
 ते वत्रासनें चिमुटली । सावध होय ॥ २५ ॥
 तेथ नक्षत्र जैसें उलंडलें । कीं सूर्याचें आसन मोडलें ।
 तेजाचें बीज विरुढलें । अंकुरेशीं ॥ २६ ॥
 तैशी वेढियातें सोडिती । कवतिकें आंग मोडिती ।
 कंदावरी शक्ती । उठली दिसे ॥ २७ ॥
 सहजें बहुतां दिवसांची भूक । वरि चेवविली तें होय मिरव ।
 मग आवेशें पसरी मुख । ऊर्ध्वा उजू ॥ २८ ॥
 तेथ हृदयकोशातळवटी । जो पवनु भरे किरीटी ।
 तया सगळेयाचि मिठी । देऊनि घाली ॥ २९ ॥
 मुरवांच्या ज्वाळीं । तळीं वरी कवळी ।
 मांसाची वडवाळी । आरोगूं लागे ॥ ३० ॥
 जे जे ठाय समांस । तेथ आहाच जोडे घाउस^२ ।
 पाठी एकदोनी घांस । हियाही भरी ॥ ३१ ॥
 मग तळवे तळहात शोधी । उर्ध्वाचे खंड भेदी ।
 झाडा घे संधी । प्रत्यंगाचा ॥ ३२ ॥
 आधार तरी न संडी । परि नखांचेही सत्व काढी ।
 त्वचा धुऊनि जडी । पांजरेशीं ॥ ३३ ॥
 अस्थीचे नळे निरपे । शिरांचे हीर वोरपे ।
 तंव बाहरी विरुढी करप । रोमबीजाची ॥ ३४ ॥

मग सप्तधातूंचां सागरीं । ताहानेलीं घोट भरी ।
 आणि सर्वेचि उन्हाळा करी । स्वडस्वडीत ॥ ३५ ॥
 नासापुटौनि वारा । जो जातसे अंगुलें बारा ।
 तो गाचिये धरुनि माघारा । आंतु घाली ॥ ३६ ॥
 तेथ अध वरौतें आकुंचे । ऊर्ध्व तळौतें स्वाचे ।
 तया खेवामाजि चक्रांचे । पदर उरती ॥ ३७ ॥
 एन्हवीं तरी दोन्ही तेव्हांचि मिलती । परी कुंडलिनी तैस
 दुश्चिंत होती । ते तयातें म्हणे परौती । तुम्हीचि का
 एथें ॥ ३८ ॥ आडकें पार्थिव धातु आघवी । आरोगितां तग
 नुरवी । आणि आपातें तंव ठेवी । पुसोनियां ॥ ३९ ॥ भव
 ऐसी दोनी भूतें स्वाये । ते वेळीं संपूर्ण धाये ।
 मग सौम्य होऊनि राहे । सुषुम्नेपार्शी ॥ ४० ॥ तात
 तेथ तृप्तीचेनि संतोषें । गरळ^२ जें वमी मुरवें ।
 तेणें तियेचेनि पीयूषें । प्राणु जिये ॥ ४१ ॥ कीं
 तो आगीआंतूनि निघे । परि सबाह्य निववूंचि लागे ।
 ते वेळीं कसु बांधिती आंगें । सांडिला पुढती ॥ ४२ ॥ री
 मार्ग मोडिती नाडीचे । नवविधपण वायूचें ।
 जाय म्हणऊनि शरीराचे । घर्मु नाही ॥ ४३ ॥ ताव
 इडा पिंगळा एकवटती । गांठी तिन्ही सुटती ।
 साही पदर फुटती । चक्रांचे हे ॥ ४४ ॥ जो
 मग शशी आणि भानु । ऐसा कल्पिजे जो अनुमानु ।
 तो वातीवरी पवनु । गिंवासितां न दिसे ॥ ४५ ॥ मग
 बुद्धीची पुलिका^३ विरे । परिमळु घ्राणीं उरे ।
 तोही शक्तीसर्वें संचरे । मध्यमेमाजी ॥ ४६ ॥ वृद्ध
 तंव वरिलेकडोनि ढालें । चंद्रामृताचें तळें ।
 कानवडोनि^४ मिले । शक्तिमुरवीं ॥ ४७ ॥ कोप
 तेणें नातकें रस भरे । तो सर्वांगामाजीं संचरे ।
 जेथिंचा तेश मुरे । प्राणपवनु ॥ ४८ ॥ प्रय
 प्रीय
 कन
 नरव

* १ खाल्ल्यावर. २ विष. ३ आकार. ४ एका अंगानें.

तातलिये मुसे । मेण निघोनि जाय जैसैं ।
 ढोंदली राहें रसैं । वोतलेंनि ॥ ४९ ॥
 तैसैं पिंडाचेनि आकारें । ते कळाचि कां अवतरे ।
 री त्वचेचेनि पदरें । पांगुरली असे ॥ २५० ॥
 तैशी आभाळाची बूंथी^१ । करुनि राहें गभस्ती ।
 ग फिटलिया दीप्ति । धरुं नये ॥ ५१ ॥
 तैसा आहाचवरि कोरडा । त्वचेचा असे पातवडा^२ ।
 को झडोनि जाय कोंडा । जैसा होय ॥ ५२ ॥
 ग काशमीराचे स्वयंभ । कां रत्नबीजा निघाले कोंभ ।
 भवयवकांतीची भांब^३ । तैसी दिसे ॥ ५३ ॥
 नातरी संध्यारागीचे रंग । काढूनि वळिलें तें आंग ।
 कीं अंतर्ज्योतीचें लिंग । निर्वाळिलें ॥ ५४ ॥
 कुंकुमाचें भरींव । सिद्धरसाचें वोतींव ।
 राज पाहतां सावेव । शांतिचि ते ॥ ५५ ॥
 तें आनंदचित्रीचे लेप । नातरी महासुरवाचें रुप ।
 कीं संतोषतरुचें रोप । थांवलें जैसैं ॥ ५६ ॥
 तो कनकचंपकाचा कळा । कीं अमृताचा पुतळा ।
 गाना सासिनला मळा । कोंवळिकेचा ॥ ५७ ॥
 जो कां जे शारदियेचिये वोले । चंद्रबिंब पालहेलें^४ ।
 कां तेजचि मूर्त बैसलें । आसनावरी ॥ ५८ ॥
 तैसैं शरीर होये । जे वेळीं कुंडलिनी चंद्र पिये ।
 ग देहाकृती बिहे । कृतांतु गा ॥ ५९ ॥
 वृद्धाप्य तरी बहुडे । तारुण्याची गांठी विघडे ।
 ओपली उघडे । बाळदशा ॥ २६० ॥
 प्रयसा तरी येतुलेवरी । पन्हवीं बळाचा बळार्थु करी ।
 प्रौर्याची थोरी । निरुपम ॥ ६१ ॥
 कनकदुमाचा पालवी । रत्नकलिका नित्य नवी ।
 नखें तैसां बरवीं । नवीं निघती ॥ ६२ ॥

दांतही आन होती । परि अपाडें सांनेजती ।
 जैसी दुबाहीं बैसे पांती । हिरेयांची ॥ ६३ ॥
 माणिकुलियांचिया कणिया । सावियाचि अणुमानिया ।
 तौसिया सर्वांगीं उधवती^१ अणिया । रोमांचिया ॥ ६४ ॥
 करचरणतळें । जैसीं कां रातोत्पलें ।
 पारवाळीं होती डोळे । काय सांगों ॥ ६५ ॥
 निडाराचेनि कोंदाटें । मोतिये नावरती संपुटें ।
 मग शिवणीं जैशी उतटे । शुक्तिपल्लवांची ॥ ६६ ॥
 तैशी पातियांचिये कवळिये न समाये । दिठी जाकळोनि
 पाहे । आधिलीचि परी होये । गगना कळिती ॥ ६७ ॥
 आइकें देह होय सोनियाचें । परि लाघव^२ ये वायूचें ।
 जे आपा आणि पृथ्वीचे । अंशु नाही ॥ ६८ ॥
 मग समुद्रापैलाडी देखे । स्वर्गाचा आलोचु^३ आइके ।
 मनोगत वोळखे । मुंगियेचें ॥ ६९ ॥
 पवनाचा वारिका^४ वळघे । चाले तरी उदकीं पाऊल न
 येणें येणें प्रसंगें । येती बहुता सिद्धि ॥ ७० ॥
 आइकें प्राणाचा हात धरूनी । गगनाची पाउटी करूनी ।
 मध्यमेचोनि दादरेहूनी । हृदया आली ॥ ७१ ॥
 ते कुंडलिनी जगदंबा । जे चैतन्यचक्रवर्तीची शोभा ।
 जिया विश्वबीजाचिया कोंभा । साउली केली ॥ ७२ ॥
 जे शून्यालिंगाची पिंडी । जे परमात्मया शिवाची कंडी^५
 जे प्राणाची उघडी । जन्मभूमी ॥ ७३ ॥
 हें असो ते कुंडली । हृदयाआंतु आली ।
 तंव अनाहताचां बोली । चावळे ते ॥ ७४ ॥
 शक्तीचिया आंगा लागलें । बुद्धीचें चैतन्य होतें आलें ।
 तें तेणें आइकिलें । अलमाळु ॥ ७५ ॥
 घोषाचां कुंडीं । नादचित्रांचीं रुपडीं ।
 प्राणवाचिया मोडीं । सेखली ऐसी ॥ ७६ ॥

* १ उत्पन्न होतात. २ हलकेपणा. ३ विचार. ४ वाहन. ५ संबली.

हैंचि कल्पावें तरी जाणिजे । परी आतां कल्पितें कैचें आणिजे ।
परी नेणां काय गाजे । तियें ठायीं ॥ ७७ ॥

विसरोनि गेलों अर्जुना । जंव नाथु नाही पवना ।

तंव वाचा आशी गगना । म्हणऊनि घुमे ॥ ७८ ॥

तया अनाहताचेनि मेघें । मग आकाश दुमदुमों लागे ।

तंव ब्रह्मस्थानीचें बेगें^१ । फिटलें सहजें ॥ ७९ ॥

आडकें कमलगर्भाकारें । जें महदाकाश दुसरें ।

जेथ चैतन्यें आधातुरें । करुनिं असिजे ॥ ८० ॥

तया हृदयाचां परिवरीं । कुंडलिनिया परमेश्वरी ।

तेजाची शिदोरी । विनियोगिली ॥ ८१ ॥

बुद्धीचेनि शाकें । हातबोनें निकें ।

जैत जेथ न दरेवे । तैसें केलें ॥ ८२ ॥

ऐसी निजकांती हारविली । मग प्राणुचि केवळ जाहाली ।

ते वेळीं कैसी गमली । म्हणावी पां ॥ ८३ ॥

हो कां जे पवनाची पुतळी । पांघुरली होती सोनेसळी ।

ते फेडुनियां वेगळी । ठेविली तिया ॥ ८४ ॥

नातरी वारयाचेनि आंगें झगटली । दीपाची दिठी निमटली ।

कां लखलखोनि हारपली । वीचु गगनीं ॥ ८५ ॥

तैशी हृदयकमलवेन्ही । दिसे सोनियाची जैशी सरी ।

नातरी प्रकाशजळाची झरी । वाहत आली ॥ ८६ ॥

मग तिये हृदयभूमी पोकळे । जिराली कां एके वेळे ।

तैसें शक्तीचें रुप मावळे । शक्तीचिमाजीं ॥ ८७ ॥

तेव्हां तरी शक्तीचि म्हणिजे । एन्ही तो प्राणु केवळ जाणिजे ।

आतां नाद बिंदु नेणिजे । कला ज्योती ॥ ८८ ॥

मनाचा हन मारु । कां पवनाचा धरु ।

ध्यानाचा आदरु । नाही परी ॥ ८९ ॥

हे कल्पना घे सांडी । ते नाहीं इये परवडी^२ ।

हे महाभूताची कुडी । आटणीं दरेवा ॥ ९० ॥

पिंडें पिंडाचा ग्रासु । तो हा नाथसंकेतीचा दंशु ।
परि दाऊनि गेला उद्धेशु । महाविष्णु ॥ ९१ ॥
तया ध्वनिताचें केणें सोडुनी । यथार्थाची घडी झाडुनी ।
उपलविली म्यां जाणुनी । ग्राहीक श्रोते ॥ ९२ ॥

युञ्जन्नेवंसदात्मानं योगी नियतमानसः ।

शान्ति निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

ऐकें शक्तीचें तेज लोपे । तेथ देहीचें रुप हारपे ।
मग तो डोकियांचि माजि लपे । जगाचिया ॥ ९३ ॥
एहवीं आधिलाचि ऐसें । सावयव तरी असे ।
परी वायूचें कां जैसें । वळिलें होय ॥ ९४ ॥
नातरी कर्दळीचा गाभा । बुंथी सांडोनी उभा ।
कां अवयवचि नभा । निवडला तो ॥ ९५ ॥
तैसें होय शरीर । तैं तें म्हणिजे स्वेचर^१ ।
हें पद होतां चमत्कार । पिंडजनीं ॥ ९६ ॥
देखें साधकु निघोनि जाये । मागां पाउलांची वोळ राहे ।
तेथ ठायीं ठायीं होये । हे अणिमादिक ॥ ९७ ॥
परि तेणें काय काज आपणपयां । अवधारीं ऐसा धनंजय
लोप आधीं भूतत्रया । देहीचा देहीं ॥ ९८ ॥
पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज जिरवी ।
तेजातें पवनु हरवी । हृदयामार्जी ॥ ९९ ॥
पाठीं आपण एकला उरे । परि शरीराचेनि अनुकारें^२ ।
मग तोही निगें अंतरें । गगना मिले ॥ ३०० ॥
ते वेळीं कुंडलिनी हे भाष जाये । मारुत ऐसें नाम होये ।
परि शक्तिपण तें आहे । जंव न मिले शिवीं ॥ १ ॥
मग जालंधर सांडी । ककारांत फोडी ।
गगनाचिये पाहाडी । पैठी होय ॥ २ ॥
ते ॐकाराचिये पाठी । पाय देत उठाउठी ।
पश्यंतीचिये पाडी । मागां घाली ॥ ३ ॥

* १ आकाशांत संचार करणारें. २ आकार.

पुढां तन्मात्रा अर्धवेरी । आकाशाचां अंतरीं ।
 भरती गमे सागरीं । सरिता जैशी ॥ ४ ॥
 मग ब्रह्मरंध्रीं स्थिरावोनी । सोऽहंभावाचिया बाह्या पसरुनी ।
 परमात्मलिंगा धांवोनी । आंगा घडे ॥ ५ ॥
 तंव महाभूतांची जवानिक^१ फिटे । मग दोहीसि होय झटें ।
 तेथ गगनासकट आटे । समरसीं तिये ॥ ६ ॥
 पै मेघाचेनि मुखीं निवडला । समुद्र कां वोघीं पडिला ।
 तो मागुता जैसा आला । आपणपेयां ॥ ७ ॥
 तेवीं पिंडाचेनि मिळें । पदीं पद प्रवेशे ।
 तें एकत्व होय तैसें । पंडुकुमरा ॥ ८ ॥
 आतां दुजें हन होतें । कीं एकचि हें आइतें ।
 पेशिये विवंचनेपुरतें । उरेचिना ॥ ९ ॥
 गगनीं गगन लया जाये । ऐसें जें कांहीं आहे ।
 तें अनुभवं जो होये । तो होऊनि ठाके ॥ १० ॥
 म्हणोनि तेथिंची मातु । न चढेचि बोलाचा हातु ।
 जेणें संवादाचिया गांवाआंतु । पैठी कीजे ॥ ११ ॥
 अर्जुना एहवीं तरी । इया अभिप्रायाचा जे गर्व धरी ।
 ते पाहें पां वैखरी । दुरी ठेली ॥ १२ ॥
 भूलता मागलीकडे । मकाराचेंचि आंग न मांडे ।
 सडेया^२ प्राणा सोकडें । गगना येतां ॥ १३ ॥
 पाठीं तेथेंचि तो भासलला । तंव शब्दाचा दिवो मावलला ।
 मग त्याहि वरी आटु भाविन्नला । आकाशाचा ॥ १४ ॥
 आतां महाभून्याचां डोहीं । जेथ गगनासीचि ठावो नाही ।
 तेथ तागा लागेल काई । बोलाचा या ॥ १५ ॥
 म्हणूनि आखरामाजि सांपडे । कीं कानावरी जोडे ।
 हें तैसें नव्हे फुडें । त्रिशुद्धी गा ॥ १६ ॥
 जै कहीं दैवें । अनुभाविलें फावें ।
 तें आपणचि हें ठाकावें । होऊनियां ॥ १७ ॥

पुढती जाणणें तें नाहींचि । म्हणोनि असो किती हेंचि ।
 बोलावें आतां वायांचि । धनुर्धरा ॥ १८ ॥
 ऐसें शब्दजात माघातें सरें । तेथ संकल्पाचें आयुष्य पुरें ।
 वाराही जेथ न शिरे । विचाराचा ॥ १९ ॥
 जें उन्मनियेचें लावण्य । जें तुर्येचें तारुण्य ।
 अनादि जें अगण्य । परमतत्त्व ॥ ३२० ॥
 जें आकाराचा प्रांतु । जें मोक्षाचा एकांतु ।
 जेथ आदि आणि अंतु । विरोनी गेले ॥ २१ ॥
 जें विश्वाचें मूल । जें योगद्रुमाचें फळ ।
 जें आनंदाचें केवळ । चैतन्य गा ॥ २२ ॥
 जें महाभूताचें बीज । जें महातेजाचें तेज ।
 एवं पार्था जें निज । स्वरूप माझें ॥ २३ ॥
 ते हे चतुर्भुज कोंभेली^१ । जयाची शोभा रूपा आली ।
 देखोनि नास्तिकी नोकिली^२ । भक्तवृंदें ॥ २४ ॥
 तें अनिर्वाच्य महासुरव । पै आपणचि जाहले ते पुरुष ।
 जयांचे कां निष्कर्ष । प्राप्तिवेरी ॥ २५ ॥
 आम्हीं साधन हें जें सांगितलें । तोंचि शरीर जिहीं केलें ।
 तें आमुचोनि पाडें आले । निर्वाळलेया ॥ २६ ॥
 परब्रह्माचोनि रसें । देहाकृतीचिये मुसे ।
 वोतीव जाहले तस । दिसती आंगें ॥ २७ ॥
 जरि हे प्रतीति हन अंतरां फांके । तरी विश्वाचि हें अवघें
 झांके । तंव अर्जुन म्हणें निकें । साचाचि जी हें ॥ २८ ॥
 कां जे आपण आतां देवो । हा बोलिले जो उपावो ।
 तो प्राप्तीचा ठावो । म्हणोनि घडे ॥ २९ ॥
 इये अभ्यासी जे दृढ होती । ते भरवसेनि ब्रह्मत्वा येती^३ ।
 हें सांगतियाचि रीती । कळलें मज ॥ ३३० ॥
 देवा गोठीचि हे ऐकतां । बोधु उपजतसे चित्ता ।
 मा अनुभवें तल्लीनता । नव्हेल केवी ॥ ३३१ ॥

हणऊनि एथ कांहीं । अनारिसें नाही ।
 री नावभरी चित्त देई । बोला एका ॥ ३२ ॥
 प्रातां कृष्णा तुवां सांगितला योगु । तो मना तरी आला चांगु ।
 री न शके करुं पांगु । योग्यतेचा ॥ ३३ ॥
 सहजें आंगिक जेतुली आहे । तेतुलियाची जरी सिद्धि जाये ।
 तरी हाचि मार्गु सुरवोपायें । अभ्यासीन ॥ ३४ ॥
 नातरी देवो जैसें सांगतील । तैसें आपणपां जरी न ठकेल ।
 तरी योग्यतेवीण होईल । तेंचि पुसों ॥ ३५ ॥
 ग्रीवींचिये ऐसी धारण । म्हणोनि पुसावया जाहलें कारण ।
 मग म्हणे तरी आपण । चित्त देईजो ॥ ३६ ॥
 हां हो जी अवधारिलें । हें जें साधन तुम्हीं निरूपिलें ।
 आवडतयाहि अभ्यासिलें । फावों शके ॥ ३७ ॥
 कीं योग्यतेवीण नाही । ऐसें हन आहे कांहीं ।
 कृष्ण म्हणती तरी काई । धनुर्धरा ॥ ३८ ॥
 हें काज कीर निर्वाण । परि आणिकहि जें कांहीं साधारण ।
 तेंहि अधिकाराचे वोडवेविण । काय सिद्धि जाय ॥ ३९ ॥
 पै योग्यता जे म्हणिजे । ते प्राप्तीची अधीन जाणिजे ।
 कां जें योग्य होउनि कीजे । तें आरंभीं फळें ॥ ४० ॥
 तरी तैसी एथ कांहीं । सावियाचि केणी नाही ।
 आणि योग्यांची काई । खाणी असे ॥ ४१ ॥
 नावेक विरक्तु । जाहला देहधर्मी नियतु ।
 तरि तोचि नव्हे व्यवस्थितु । अधिकारिया ॥ ४२ ॥
 येतुलालिये आयणीमाजि येवढें । योग्यपण तूंतेंही जाडे ।
 ऐसें प्रसंगें सांकडें । फेडिलें तयाचें ॥ ४३ ॥
 मग म्हणे गा पार्था । ते हे ऐसी व्यवस्था ।
 अनियतासि^२ सर्वथा । योग्यता नाही ॥ ४४ ॥

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।

न चाति स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ प्राप्त होईल. २ नियमानें न बागणारा.

जो रसनेंद्रियाचा अंकिला^१ । कां निद्रेसी जीवें विकला ।
तो नाही एथ म्हणितला । अधिकारिया ॥ ४५ ॥

अथवा आग्रहाचिये बांदोडी^२ । क्षुधा तृषा कोंडी ।
आहारातें तोडी । मारूनियां ॥ ४६ ॥

निद्रेचिया वाटा नवचे^३ । ऐसा दृढिवेचेनि अवतरणें नव्य
तें शरीरचि नव्हे तयाचें । मा योगु कवणाचा ॥ ४७ ॥

म्हणोनि अतिशयें विषयसेवा । तैसा विरोध न व्हावा ।
कां सर्वथा निरोधु करावा । हेंही नको ॥ ४८ ॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

आहार तरी सेविजे । परी युक्तीचेनि मापें मविजे ।
क्रियाजात आचरिजे । तयाचि स्थिती ॥ ४९ ॥

मपितलां^४ बोलीं बोलिजे । मितलां पाउलीं चालिजे ।
निद्रेही मानु दीजे । अवसरें एकें ॥ ५० ॥

जागणें जरी जाहलें । तरी व्हावें तें मितलें^५ ।
येतुलेनि धातुसाम्य संचलें । असेल सुरवें ॥ ५१ ॥

ऐसें युक्तिचेनि हातें । जै इन्द्रियां वोपिजे भातें ।
तै संतोषासी वाढतें । मनाचि करी ॥ ५२ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

बाहेर युक्तीची मुद्रा पडे । तंव आंत सुरव वाढे ।
तथें सहजेंचि योगु घडे । नाभ्यासितां ॥ ५३ ॥

जैसें भाग्याचिये भडसें । उद्यमाचेनि मिसें ।
मग समृद्धिजात आपैसे । घर रिघे ॥ ५४ ॥

तैसा युक्तिमंतु कौतुकें । अभ्यासाचिया मोहरा ठाकें ।
आणि आत्मसिद्धीचि पिके । अनुभवु तयाचा ॥ ५५ ॥

म्हणोनि युक्ति हे पांडवा । घडे जया सदैवा ।

तो अपवर्गाचिये राणिवा । अलंकारिजे ॥ ५६ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri
* १ स्वाधीन झाला. २ बघन. ३ जात नाही. ४ मोजके. ५ मोजके.

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।
 योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥
 युक्ति^१ योगार्थे आंग पावे । ऐसें प्रयाग होय जें बरवें ।
 तेथ क्षेत्रसंन्यासें स्थिरावें । मानस जयाचें ॥ ५७ ॥
 नन्यातें योगयुक्त म्हण । हेंही प्रसंगें जाण ।
 ॥ नें दीपाचें उपलक्षण । निर्वातीचिया ॥ ५८ ॥
 आतां तुझें मनोगत जाणोनि । कांहीं एक आम्ही म्हणोनि ।
 तें निकें चित्त देउनी । परिसावें गा ॥ ५९ ॥
 नूं प्राप्तीची चाड वाहसी । परि अभ्यासीं दक्षु नव्हसी ।
 तें सांग पां काय बिहसी । दुवाडपणा ॥ ६० ॥
 तरी पार्था हें झणें । सायास घेशीं हो मनें ।
 वायां बागूल^२ इयें दुर्जनें । इंद्रियें करिती ॥ ६१ ॥
 पाहें पां आयुष्याचा अढळ करी । जें सरतें जीवित वारी ।
 तथा औषधातें वैरी । काय जिव्हा न म्हणे ॥ ६२ ॥
 ऐसें हितासि जें जें निकें । तें सदाचि या इंद्रियां दुखे ।
 एन्हवीं सोपें योगासारिखें । कांहीं आहे ॥ ६३ ॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।

यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥

सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।

वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

म्हणोनि आसनाचिया गाढिका^३ । जो आम्हीं अभ्यासु सांगितला
 निका । तेणें होईल तरी हो कां । निरोधु यया ॥ ६४ ॥
 एन्हवीं तरी येणें योगें । जें इंद्रियां विंदाण लागे ।
 तें चित्त भेटों रिगे । आपणवेयां ॥ ६५ ॥
 परतोनि पाठिमोरें ठाके । आणि आपणियांतें आपण देखे ।
 देखतखेवो वोळखे । म्हणें तत्त्व तें मी ॥ ६६ ॥
 तिये ओळखीचिसारिसें । सुखाचियां साम्राज्यां बैसे ।
 चित्तपण समरसें । वियोनि जाय ॥ ६७ ॥

* १. नियमितपणा. २ बाऊ. ३ बळकटपणा.

[१०

जयापरतें आणिक नाहीं । जयातें इंद्रियें नेणती कहीं ।
तें आपणाचि आपुलां ठायीं । होऊनि ठाके ॥ ६८ ॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

मग मेरूपासूनि थोरें । देह दुःखाचेनि डोंगरें ।

दाटिजो पां परि भारें । चित्त न दटे ॥ ६९ ॥

कां शस्त्रवरी तोडिलिया । देह आगीमाजी पडलिया ।

चित्त महासुखीं पड्डलिया । चेंवोचि नये ॥ ३७० ॥

ऐसें आपणपां रिगोनि ठाये । मग देहाची वास' न पारी

आणिकचि सुख होऊनि जाये । म्हणूनि विसरे ॥ ७१ ॥

तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

जया सुखाचिया गोडी । मन आर्तीची सोचि सोडी ।

संसाराचिया तोंडी । गुंतलें जें ॥ ७२ ॥

जें योगाची बरव । संतोषाची राणीव ।

ज्ञानाची जाणीव । जयालागीं ॥ ७३ ॥

तें अभ्यासिलेंनि योगें । सावेव देखावें लागे ।

दोरिलें तरी आंगें । होइजेल गा ॥ ७४ ॥

संकल्पप्रभवान्कामास्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।

मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥

परि तोचि योगु बापा । एके परी आहे सोपा ।

जरी पुत्रशोक संकल्पा । दाखविजे ॥ ७५ ॥

हा विषयांतें निमालिया आडके । इंद्रियें नेमाचिया धा

देखे । तरी हियें घालूनि मुके । जीवितासी ॥ ७६ ॥

ऐसें वैराग्य हें करी । तरी संकल्पाची सरे वारी ।

सुखे धृतीचिया धवळारी । बुद्धि नांदे ॥ ७७ ॥

शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि विनियमे ॥ २५ ॥

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम् ।

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥

बुद्धी धैर्या हो वसौटा^१ । तरी मनातें अनुभवाचिया वाटा ।

झुलझुल करी प्रतिष्ठा । आत्मभुवनी ॥ ७८ ॥

माहीं एके परी । प्राप्ति आहे विचारी ।

न ठके तरी सोपारी । आणिक ऐकें ॥ ७९ ॥

मातां नियमुचि हा एकला । जीवें करावा आपुला ।

सा कृतनिश्चयाचिया बोला-। बाहेरा नोहे ॥ ३८० ॥

पारी येतुलेनि चित्त स्थिरावे । तरी काजा आलें स्वभावें ।

राहे तरी घालावें । मोकळुनी^२ ॥ ८१ ॥

ग मोकलिलें जेथ जेथ जाईल । तेथूनि नियमूचि घेऊनि

ईल । ऐसेनि स्थैर्याची होईल । सवे यया ॥ ८२ ॥

प्रशान्तमनसं हृद्येन योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ २७ ॥

पारी केतुलेनि एकें वेळें । तया स्थैर्याचेनि मेळें ।

आत्मस्वरूपाजवळें । येईल सहजें ॥ ८३ ॥

यातें देखोनि आंगा घडेल । तेथ अद्वैतीं द्वैत बुडेल ।

आणि ऐक्यतेजें उघडेल । त्रैलोक्य हें ॥ ८४ ॥

आकाशीं दिसे दुसरें । तें अभ्र जें विरे ।

गगनाचि कां भरे । विश्व जैसें ॥ ८५ ॥

सैं चित्त लया जाये । आणि चैतन्याचि आघवें होये ।

सी प्राप्ति सुस्वोपायें । आहे येणें ॥ ८६ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥

सा सोपिया योगस्थिती । उकळु देखिला गा बहुतीं ।

कल्पाचिया संपत्ती । रुसोनियां ॥ ८७ ॥

सुस्वाचोनि सांगातें । आले परब्रह्मा आंतौतें ।

थ लवण जैसें जाळतें । सांडूं नोणे ॥ ८८ ॥

* १ घर. २ मोकळें सोडून.

तैसें होय तिये मेळीं । मग सामरस्याचियां राउळीं ।
 महासुखाची दिवाळी । जर्गोसि दिसे ॥ ८९ ॥
 ऐसें आपले पायवरी । चालिजे आपुले पाठीवरी ।
 हें पार्था नागवे' तरी । आन ऐकें ॥ ३९० ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मानि ।

ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥

तरि मी तंव सकळ देहीं । असें पथ विचारु नाहीं ।

आणि तैसेंचि माझा ठायीं । सकळ असे ॥ ९१ ॥

हें ऐसेंचि संचलें । परस्परें मिसळलें ।

बुद्धी घेपे एतुलें । होआवें गा ॥ ९२ ॥

एन्हवीं तरी अर्जुना । जो एकवटलिया भावना ।

सर्वभूतीं अभिज्ञा । मातें भजे ॥ ९३ ॥

भूतांचेनि अनेकपणें । अनेक नोहे अंतःकरणें ।

केवळ एकत्वाचि माझें जाणे । सर्वत्र जो ॥ ९४ ॥

मग तो एक हा मियां । बोलतां दिसतसे वायां ।

एन्हवीं न बोलिजे तरि धनंजया । तो मीचि आहे ॥ ९५ ॥

दीपा आणि प्रकाशा । एकवंचीचा^२ पादु जैसा ।

तो माझां ठायीं तैसा । मी तयामाजीं ॥ ९६ ॥

जैसा उदकाचेनि आयुष्यें रसु । कां गगनाचेनि मानें

तैसा माझेनि रूपें रूपसु । पुरुष तो गा ॥ ९७ ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

जेणें ऐक्याचिये दिठी । सर्वत्र मातेंचि किरीटी ।

देखिला जैसा पटीं । तंतु एकु ॥ ९८ ॥

कां स्वरूपें तरी बहुतें आहाती । परी तैसीं सोनीं बहुतें

ऐसीं ऐक्याचियाची स्थिती । केली जेण ॥ ९९ ॥

* १ असाध्य. २ एकरूपता.

। तरीं वृक्षाचीं पानें जेतुलीं । तेतुलीं रोपें नाहीं लाविलीं ।
। अर्द्धत दिवसें पाहलीं । रात्री जया ॥ ४०० ॥

। पंचात्मकीं^१ सांपडे । मग सांग पां कैसेनि अडे ।

। प्रतीतीचेनि पाडें । मजसीं तुके ॥ १ ॥

। हें व्यापकपण आघवें । गवसलें तयाचेनि अनुभवें ।

। न म्हणतां स्वभावें । व्यापकु जाहला ॥ २ ॥

। तां शरीरीं तरी आहे । परि शरीराचा तो नोहे ।

। बोलावरी होये । तें करुं ये काई ॥ ३ ॥

। आत्मोपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

। सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

। णोनि असो तें विशेषें । आपणपयासारिखें ।

। चराचर देखे । अखंडित ॥ ४ ॥

। त्वदुःखादि वर्मे । कां शुभाशुभें कर्म ।

। नीं ऐसीं मनोधर्म । नेणेचि ज्ञे ॥ ५ ॥

। समविषम भाव । आणिकही विचित्र जें सर्व ।

। मानी जैसे अवयव । आपुले होती ॥ ६ ॥

। एकैक काय सांगावें । जया त्रैलोक्याचि आघवें ।

। ऐसें स्वभावें । बोधा आलें ॥ ७ ॥

। प्राही देह एकु कीर आशी । लौकिकीं सुखदुःखी तयातें

। णती । परी आम्हांतें ऐसीचि प्रतीती । परब्रह्माचि हा ॥ ८ ॥

। णोनि आपणपां विश्व देखिजे । आणि आपण विश्व होईजे ।

। साम्याचि एक उपासिजे । पांडवा गा ॥ ९ ॥

। तूतें बहुतीं प्रसंगीं । आम्ही म्हणों याचिलागीं ।

। साम्यापरौती जगीं । प्राप्ति नाहीं ॥ ४१० ॥

। नि उवाच : योज्यं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।

। एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥

। चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ।

। तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोऽखि बुध्नोऽहम् ॥ ३४ ॥

* १ पंचमहाभूतांचें बनलेलें.

अर्जुन म्हणे देवा । तुम्ही सांगा कीर आमुचिया कणवा
परी न पुरों जी स्वभावा । मनाचिया ॥ ११ ॥

हैं मन कैसें केवढें । ऐसें पाहों म्हणों तरी न सांपडे ।
एन्हवीं राहाटावया थोडें । त्रैलोक्य यया ॥ १२ ॥

म्हणोनि ऐसें कैसें घडेल । जे मर्कट समाधी येईल ।
कां राहे म्हणतलिया राहेल । महावातु ॥ १३ ॥

जें बुद्धीतें सली । निश्चयातें टाळी ।

धैर्येसी हातफळी । मिलऊनि जाय ॥ १४ ॥

जें विवेकातें भुलवी । संतोषासी चाड लावी ।

बैसिजे तरी हिंडवी । दाही दिशा ॥ १५ ॥

जें निरोधलें घे उवावो । जया संयमुचि होय सावावो ।

तें मन आपुला स्वभावो । सांडील काई ॥ १६ ॥

म्हणोनि मन एक निश्चल राहेल । मग आम्हांसी साम्य

हैं विशेषेहि न घडेल । तयालागीं ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच : असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥

तंव कृष्ण म्हणती साचचि । बोलत आहासि तें तैसेंचि

यया मनाचा कीर चपळचि । स्वभावो गा ॥ १८ ॥

परि वैराग्याचेनि आधारें । जरि लाविलें अभ्यासाचिये

तारि केतुलेनि एकें अवसरें । स्थिरावेल ॥ १९ ॥

यया मनाचें एक निकें । जें हैं देखिले गोडीचिया ठायी

म्हणोनि अनुभवसुरवाचि कवतिकें । दावीत जाइजे ॥ २० ॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

एन्हवीं विरवित जयांसि नाही । जे अभ्यासी न रिघती

तयां नाकळे हैं आम्हीही । न मनूं काई ॥ २१ ॥

परि यमनियमांचिया वाटा न वचिजे । कहीं वैराग्याची

करिजे । केवळ विषयजळीं ठाकजे । गुडी देउनी ॥ २२ ॥

* १ टाळी देणें. २ बाजूला. ३ सवणें.

॥ जालिया मानसा कहीं । युक्तीची कांबी^१ लागली नाही ।
॥ री निश्चल होईल काई । कैसेनि सांगें ॥ २३ ॥

॥ हणोनि मनाचा निग्रहो होये । ऐसा उपाय जो आहे ।
॥ ते आरंभीं मग नोहे । कैसा पाहों ॥ २४ ॥

॥ री योगसाधन जितुकें । तें अवघेंचि काय लटिकें ।
॥ रि आपणपयां अभ्यासूं न ठाके । हेंचि म्हणें ॥ २५ ॥

॥ गंगीं योगाचें होय बळ । तरी मन केतुलें चपळ ।
॥ वाय महदादि हें सकळ । आपु नोहे ॥ २६ ॥

॥ थ अर्जुन म्हणे निकें । देवो बोलती तें न चुके ।
॥ च योगबळेंसीं न तुके । मनोबळ ॥ २७ ॥

॥ रि तोचि योगु कैसा केवीं जाणों । आम्ही येतुले दिया
॥ तुही^२ नेणों । म्हणोनि मनातें जीं म्हणों । अनावर हें ॥ २८ ॥

॥ आतां आघवेया जन्मा । तुझेनि प्रसादें पुरुषोत्तमा ।
॥ योगपरिचयो आम्हां । जाहला आजी ॥ २९ ॥

॥ अर्जुन उवाच : अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।

॥ अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३० ॥

॥ कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।

॥ अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३१ ॥

॥ एतन्मे संशयं कृष्ण छेतुमहंस्पशेषतः ।

॥ त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३२ ॥

॥ रि आणिक एक गोसांविद्या । मज्ज संशयो असे साविद्या^३ ।

॥ तो तूवांचूनि फेडावया । समर्थु नाही ॥ ३३ ॥

॥ हणोनि सांगें गोविंदा । कवण एकु मोक्षपदा ।

॥ मोबत होता श्रद्धा । उपायोंविण ॥ ३४ ॥

॥ द्वियग्रामोनि निगाला । आस्थेचिया वाटा लागला ।

॥ आत्मसिद्धीचिया पुढिला । नगरा यावया ॥ ३५ ॥

॥ वि आत्मसिद्धि न ठाकेचि । आणि मागुतें न येवंचेचि ।

॥ सा अस्तु गेला माझासीचि । आयुष्यभानु ॥ ३६ ॥

जैसें अवकालीं आभाळ । अकुमाकु^१ सपातळ^२ ।

विपायें आलें केवळ । वसे ना वर्षे ॥ ३४ ॥

तैसीं दोन्ही दुरावलीं । जे प्राप्त तव अलग ठेलीं ।

आणि अप्राप्तीही सांपडली । श्रद्धा तया ॥ ३५ ॥

ऐसा बोलांतरला काजीं । जो श्रद्धेचांचि समाजीं ।

बुडला तया हो जी । कवण गति ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच : पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

तंव कृष्ण म्हणती पार्था । जया मोक्षसुरवीं आस्था ।

तया मोक्षावांचुनि अन्यथा । गति आहे गा ॥ ३७ ॥

परि एतुलेंचि एक घडे । जें माझारीं विसवावें पडे ।

तेंही परि ऐसेनि सुरवाडें । जो देवां नाही ॥ ३८ ॥

एन्हवीं अभ्यासाचां उचलतां । पाउलीं जरी चालता ।

तरी दिवसाआधीं ठाकिता । सोऽहंसिद्धीतें ॥ ३९ ॥

परि तेतुला वेगु नव्हेचि । म्हणऊनि विसांवा तरी निक्का

पाठीं मोक्षु तंव तैसाचि । ठेविला असे ॥ ४० ॥

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

ऐकें कवतिक हें कैसें । शतमरवा^३ लोक सायासैं ।

ते तो पावे अनायासैं । कैवल्यकामु ॥ ४१ ॥

मग तेथिंचे जे अमोघ । अलौकिक भोग ।

भोगितांही सांग । कांटाळें मन ॥ ४२ ॥

हा अंतरायो^४ अवाचितां । कां वोढवला भगवंता ।

दिविभोग भोगितां । अनुतापी नित्य ॥ ४३ ॥

पाठीं जन्में संसारीं । परी सकळ धर्माचिया माहेरीं ।

लांबा उगवे आगरीं । विभवाश्रयेचां ॥ ४४ ॥

जयातें नीतिपथें चालिजे । सत्यधृत बोलिजे ।

देखावें तें देखिजे । शास्त्रदृष्टी ॥ ४५ ॥

* १ थोडेसें. २ पातळ. ३ शंभर यज्ञ करणारा ४ विघ्न.

इदं तो ज्ञागेश्वरु । जया व्यवसाय निजाचारु ।

गारासारविचारु । मंत्री जयातें ॥ ४६ ॥

जयाचां कुलीं चिंता । जाली ईश्वराची पतिव्रता ।

जयातें गृहदेवता । आदि ऋद्धि ॥ ४७ ॥

येसी निजपुण्याच्या जोडीं। वाढिल्ली सर्वसुरवाची कुलवाडी^१ ।

तये जन्मे तो सुरवाडी । योगच्युतु ॥ ४८ ॥

अथवा योगिनासेव कुले भवति धीमताम् ।

एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥

अथवा ज्ञानाग्निहोत्री । जे परब्रह्मण्य श्रोत्री ।

महासुरवक्षेत्रीं । आदिवंत ॥ ४९ ॥

जे सिद्धांताचां सिंहासनीं । राज्य करिती त्रिभुवनीं ।

जे कूजते कोकिल वनीं । संतोषाचां ॥ ४५० ॥

जे विवेकग्रामींचे मुलीं । बैसले आहाति नित्य फलीं ।

तया योगियांचां कुलीं । जन्म पावे ॥ ५१ ॥

मोटकी^२ देहाकृति उमटे । आणि निजज्ञानाची पांहाट फुटे ।

सूर्यापुढां प्रगटे । प्रकाशु जैसा ॥ ५२ ॥

तैशी दशेची वाट न पाहतां । वयसेंचियां^३ गांवा न येतां ।

बाळपणांचि सर्वज्ञता । वरी तयातें ॥ ५३ ॥

तिये सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें । मनाचि सारस्वतें दुभे^४ ।

मग सकळ शास्त्रें स्वयंभें^५ । निघती मुखें ॥ ५४ ॥

ऐसें जें जन्म । जयालागीं देव सकाम ।

स्वर्गीं ठेले जप होम । करिती सदा ॥ ५५ ॥

अमरीं भाट होईजे । मग मृत्युलोकातें वानिजे ।

ऐसें जन्म पार्था गा जें । तें तो पावें ॥ ५६ ॥

पूर्वाभ्यासेन तेनैव न्हियते ह्यवशोऽपि सः ।

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

* १ व्यापार. २ अल्प. ३ वटरूपी गांवाला. ४ प्रसवे. ५ आपोआप.

आणि मागील जे सदबुद्धि । जेथ जीविता जाहाली होती अर्था
मग तोचि पुढती निरवधि । नवी लाहे ॥ ५७ ॥

तेथ सदैवा आणि पायाळा^१ । वरि दिव्यांजन होय डोळा
मग देखे जैसीं अवलीळा । पाताळधनें ॥ ५८ ॥

तैसें दुर्भेद जे अभिप्राय । कां गुरुगम्य हन ठाय ।
तेथ सौरसेवीण जाय । बुद्धि तयाची ॥ ५९ ॥

बालियें इंद्रियें येती मना । मन एकवटे पवना ।
पवन सहजें गगना । मिळोंचि लागे ॥ ६० ॥

ऐसें नेणों काय आपैसें । तयातेंचि कीजे अभ्यासें ।
समाधि घर पुसे । मानसाचें ॥ ६१ ॥

जाणिजे योगपीठीचा भैरव । काय हा आरंभरंभेचा गौरव
कीं वैराग्यासिद्धीचा अनुभव । रूपा आला ॥ ६२ ॥

हा संसार उमाणितें^२ माप । कां अष्टांगसामग्रीचे दीप ।
जैसें परिमळेंचि धरिजे रूप । चंदनाचें ॥ ६३ ॥

तैसा संतोषाचा काय घडिला । कीं सिद्धभांडारीं हूनि काढि
दिसे तेणें मानें रुढला^३ । साधकदशे ॥ ६४ ॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बषः ।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥

जे वर्षशतांचिया कोडी । जन्मसहस्रांचिया आडी ।
लंघितां पातला थडी । आत्मसिद्धीची ॥ ६५ ॥

म्हणोनि साधनजात आघवें । अनुसरे तया स्वभावें ।
मग आयतिये बैसे राणिवे । विवेकाचिये ॥ ६६ ॥

पाठीं विचारितया वेगा । तो विवेकुही ठाके मागां ।
मग अविचारणीय तें आंगा । घडोनि जाय ॥ ६७ ॥

तेथ मनाचें मेहुडें^४ विरे । पवनाचें पवनपण सरे ।
आपणपां आपण मुरे । आकाशही ॥ ६८ ॥

प्रणवाचा माथा बुडें । येतुलेनि अनिर्वाच्य सुख जोडें ।
म्हणोनि आधींनि बोलु बोलुडे^५ । तयालागीं ॥ ६९ ॥

* १ पायाळ मनुष्य. २ मोजणारें. ३ तयार होणें. ४ ढग. ५ थांबे.

ऐसी ब्रह्माची स्थिती । जे सकळां गतींसी गती ।
 त्या अमूर्ताची मूर्ती । होऊनि ठाके ॥ ४७० ॥ (१८००)
 तेणें बहुतीं जन्मीं मागिलीं । विक्षेपांचीं पाणिवळें^१ झाडिलीं ।
 म्हणोनि उपजतस्वेंवो बुडालीं । लग्नघटिका ॥ ७१ ॥
 आणि तद्रूपतेसीं लग्न । लागोनि ठेलें अभिन्न ।
 जैसें लोपलें अभ्र गगन । होऊनि ठाकें ॥ ७२ ॥
 तैसें विश्व जेथ होये । मागौतें जेथ लया जाये ।
 तें विद्यमानेंचि देहें । जाहला तो गा ॥ ७३ ॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।

कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥

जया लाभाचिया आशा । करुनि धैर्यबाहूंचा भरंवसा ।
 घालीत षट्कर्माचा धारसा^२ । कर्मनिष्ठ ॥ ७४ ॥

कां जिये एकी वस्तूलागीं । बाणोनि ज्ञानाची वज्रांगी ।
 झुंजत प्रपंचेंशीं समरंगीं । ज्ञानिये गा ॥ ७५ ॥

अथवा निलागें निसरडा । तपोदुर्गाचा आडकडा ।
 झोंबती तपिये चाडा । जयाचिया ॥ ७६ ॥

जें भजतियांसी भज्य । याज्ञिकांचें याज्य ।
 एवं जें पूज्य । सकळां सदा ॥ ७७ ॥

तेचि तो आपण । स्वये जाहला निर्वाण ।
 जें साधकांचें कारण । सिद्ध तत्त्व ॥ ७८ ॥

म्हणोनि कर्मनिष्ठां वंद्यु । तों ज्ञानियांसि वेद्यु ।
 तापसांचा आद्यु । तपोनाथु ॥ ७९ ॥

पै जीवपरमात्मसंगमा । जयाचें येणें जाहलें मनोधर्मा ।
 तो शरीरीचि परी महिमा । ऐसी पावे ॥ ४८० ॥

म्हणोनि याकारणें । तूतें मी सदा म्हणें ।
 योगी होय अंतःकरणें । पंडुकुमरा ॥ ८१ ॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

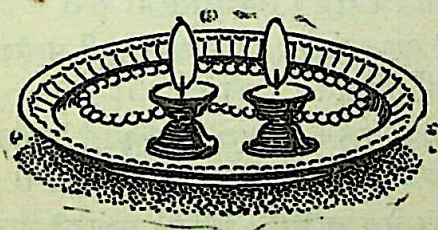
* १ केरकचरा. २ प्रवाह.

अगा योगी जो म्हणिजे । तो देवांचा देव जाणिजे ।
 आणि सुखसर्वस्व माझें । चैतन्य तो ॥ ८२ ॥
 जया भजतां भजन भजावें । हें भक्तिसाधन जें आघवें ।
 तें मीचि जाहलां अनुभवें । अखंडित ॥ ८३ ॥
 मग तया आम्हां प्रीतीचें । स्वरूप बोलीं निर्वचे ।
 ऐसें नव्हे गा तो साचें । सुभद्रापती ॥ ८४ ॥
 तया एकवटलिया प्रेमा । जरी पाडें पाहिजे उपमा ।
 तरी मी देह तो आत्मा । होचि होय ॥ ८५ ॥
 ऐसें भक्तचकोरचंद्रें । तेथ त्रिभुवनैकनरेंद्रें ।
 बोलिलें गुणसमुद्रें । संजयो म्हणे ॥ ८६ ॥
 तेथ आदिलापासूनि पार्था । ऐकिजे ऐसीचि अवस्था ।
 दुणावली ' हें यदुनाथा । पावों सरलें ॥ ८७ ॥
 कीं सावियाचि मनीं तोषला । जे बोला आरिसा जोडला ।
 तेणें हरिखें आतां उपलवला । निरूपील ॥ ८८ ॥
 तो प्रसंगु आहे पुढां । जेथ शांतु दिसेल उघडा ।
 तो पालविजेल मुडा^३ । प्रमेयबीजांचा ॥ ८९ ॥
 जे सात्त्विकाचेनि वडपें । गेलें आध्यात्मिक स्वरपें ।
 सहजें निरोळले वाफे । चतुरचित्ताचे ॥ ९० ॥
 वरी अवधानाचा वाफसा । लाधला सोनयाऐसा ।
 म्हणोनि पेंरावया धिंवसा । निवृत्तीसी ॥ ९१ ॥
 ज्ञानदेव म्हणे मी चाडें । सद्गुरूंनीं केला कोडें ।
 माथां हात ठेविला तें फुडें । बीचि वाडलें ॥ ९२ ॥
 म्हणऊनि येणें मुखें जें निगे । तें संतांचां हृदयीं साचाचि लगे
 हें असो सांगें श्रीरंगें । बोलिलें जें ॥ ९३ ॥
 परी तें मनाचां कानीं ऐकावें । बोल बुद्धीच्या डोळां देखावें
 हे साटोवाटीं घ्यावे । चित्ताचिया ॥ ९४ ॥
 अवधानाचेनि हातें । नेयावे हृदयाआंतौते ।
 हे हिमवतीक आयणीतें । सज्जनाचिये ॥ ९५ ॥

हे स्वहितातें निवविती । परिणामातें जीवविती ।
 सुरवाची वाहविती^१ । लारवोली जीवा ॥ ९६ ॥
 आतां अर्जुनंसी सुकुंदें । नागर बोलिजे ल विनोदें ।
 तें वोंवियेचेनि प्रबंधें । सांगेन मी ॥ ९९७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥ (श्लोक ४७; ओव्या ४९७)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय सातवा

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।

असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।

यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥

आइकां मग तो अनंतु । पार्थातें असे म्हणतु ।

पै गा तूं योगयुक्तु । जालासि आतां ॥ १ ॥

मज समग्रार्तें जाणसी ऐसें । आपुलिया तळहातींचें रत्न ।
तुज ज्ञान सांगेन तैसें । विज्ञानेंसी ॥ २ ॥

एथ विज्ञानें काय करावें । ऐसें घेसी जर्री मनोभावें ।
तरी पै आधीं जाणावें । तेंचि लागे ॥ ३ ॥

मग ज्ञानाचिये वेळे । झांकती जाणिवेचे^१ डोळे ।
जैसी तीरीं नाव न ढळे । टेकलीसांती ॥ ४ ॥

तैसी जाणीव जेथ न रिघे । विचार मागुतां पाउलीं निघे ।
तर्कु आयणी नेघे । आंगीं जयाचां ॥ ५ ॥

अर्जुना तया नांव ज्ञान । येर प्रपंचु हें विज्ञान ।
तेथ सत्यबुद्धि तें अज्ञान । हेंही जाण ॥ ६ ॥

आतां अज्ञान अवघें हरपे । विज्ञान निःशेष करपे ।
आणि ज्ञान तें स्वरूपें । होऊनि जाइजे ॥ ७ ॥

ऐसें वर्म जें गूढ । तें कीजेल वाक्यारूढ ।

जेणें थोडेन पुरे कोड । बहुत मनीचें ॥ ८ ॥

* १ बुद्धिचे

जेणें सांगतयाचें बोलणें खुंटे । ऐकतयाचें व्यसन^१ तुटे ।
हें जाणणें सानें मोठें । उरों नेदी ॥ ९ ॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥

पैगा मनुष्यांचीया सहस्रशां-।माजि विपाडलेयाची^२ येथ धिंवसा।
तैसेयां धिंवसेकरां बहुवसां । माजि विरळा जाणे ॥ १० ॥

जैसा भरलेया त्रिभुवना । आंतु एकएकु चांगु अर्जुना ।
निवडुनि कीजे सेना । लक्षवरी ॥ ११ ॥

कीं तयाही पाठीं । जे वेळीं लोह^३ मांसातें घांटी ।
ते वेळीं विजयश्रियेचां पाटीं । एकुचि बैसे ॥ १२ ॥

तैसे आस्थेचां महापुरीं । रिघताती कर्तविरा ।
परी प्राप्तीचां पैलतीरीं । विपाडला निगे ॥ १३ ॥

म्हणऊनि सामान्य गा नोहे । हें सांगतां वाडिल^४ गोठि गा आहे ।
परी तें बोलां येईल पाहें । आतां प्रस्तुत ऐकें ॥ १४ ॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥

तरी अवधारीं गा धनंजया । हे महदादिक माझी माया ।
जैसी प्रतिबिंबे छाया । निजांगाची ॥ १५ ॥

आणि इयेतें प्रकृति म्हणिजे । जे अष्टधा भिन्न जाणिजे ।
लोकत्रय निपजे । इयेस्तव ॥ १६ ॥

हे अष्टधा भिन्न कैसी । ऐसा ध्वनि धरिसी जरी मानसी ।
तरी तेचि गा आतां परियेसीं । विवंचना^५ ॥ १७ ॥

आप तेज गगन । मही मारुत मन ।

बुद्धि अहंकार हे भिन्न । आठै भाग ॥ १८ ॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५ ॥

आणि या आठांची जे साम्यावस्था । ते माझी परम प्रकृति पार्था ।
तिये नाशियेवस्था । जीवु ऐसी ॥ १९ ॥

* १ छंद. २ एखादा. ३ शस्त्र. ४ महत्वाची. ५ विवेचन.

जे जडातें जीववी । चेतनेतें चेतवी ।

मनाकरवीं मानवी । शोकमोहो ॥ २० ॥

पै बुद्धीचां अंगीं जाणणें । तें जियेचिये जवालिकेचें कर ।
जिया अहंकाराचेनि विंदाणें^१ । जगचि धरिजे ॥ २१ ॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥

ते सूक्ष्म प्रकृति कोडें । जैं स्थूलाचिया आंगा घडे ।
तैं भूतसृष्टीची पडे । टांकसाळ ॥ २२ ॥

चतुर्विधु ठसा । उमटों लागे आपैसा ।

मोला तरी सरिसा । परी थरचि आनान ॥ २३ ॥

होती चौऱ्यांशीं लक्ष थरा । येरा मित्ती नेणिजे भांडारा ।
भरे आदिशून्याचा गाभारा । नाणेयांसी ॥ २४ ॥

ऐसे एकतुके पांचभौतिक । पडती बहुवस टांक ।

मग तिये समृद्धीचे लेख । प्रकृतीचि धरी ॥ २५ ॥

जे आंखूनि नाणें विस्तारी । पाठी तयांची आटणी करी ।
माजी कर्माकर्माचिया व्यवहारी । प्रवर्तु दावी ॥ २६ ॥

हें रूपक परी असो । सांगां उघड जैसें पारियेसों ।

तरी नामरूपाचा अतिसो । प्रकृतीच कीजे ॥ २७ ॥

आणि प्रकृति तंव माझां ठार्यां । बिंबे येथ आन नाहीं ।
म्हणोनि आदि मध्य अवसान^२ पाहीं । जगासि मी ॥ २८ ॥

मत्तः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनंजय ।

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥

हें रोहिणीचें जळ । तयाचें पाहतां येईजे मूळ ।

तैं रश्मि नव्हती केवळ । होय तो भानु ॥ २९ ॥

तयाचिपरी किरीटी । इया प्रकृती जालिये सृष्टी ।

जैं उपसंहरुनि कीजेल ठी । तैं मीचि आहें ॥ ३० ॥

ऐसें होय दिसे न दिसे । हें मजचि माजिवडे असे ।

मियां विश्व धरिजे जैसे । सूर्वे मणि ॥ ३१ ॥

* १ कौशल्य. २ शेवट.

वर्णाचे मणी केले । ते सोनियाचां सुतीं वोविले ।
सैं म्यां जग धारिलें । सबाह्याभ्यंतरीं ॥ ३२ ॥

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥
पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥

हणोनि उदकीं रसु । कां पवनीं जो स्पर्शु ।
शिसूर्यां जो प्रकाशु । तो मीचि जाण ॥ ३३ ॥
साचि नैसर्गिकु शुद्धु । मी पृथ्वीचां ठायीं गंधु ।
गनीं मी शब्दु । वेदीं प्रणवु ॥ ३४ ॥

पराचां ठायीं नरत्व । जें अहंभाविये सत्त्व ।
पौरुष मी हें तत्त्व । बोलिजत असे ॥ ३५ ॥
अग्नि ऐसें आहाच^१ । तेजा नामाचें आहे कवच ।
परौतें केलिया साच । निजतेज तें मी ॥ ३६ ॥

माणि नानाविध योनीं । जन्मोनि भूतें त्रिभुवनीं ।
तर्तें आहाति जीवनीं । आपुलालां ॥ ३७ ॥
एकें पवनेंचि पिती । एकें तृणास्तव जिती ।
एकें अन्नाधारें राहती । जळें एकें ॥ ३८ ॥

सैं भूताप्रति आनान । जें प्रकृतिवशें दिसे जीवन ।
आघवाठायीं अभिन्न । मीचि एक ॥ ३९ ॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥
बलं बलवतां चाहं कामरागविर्वाजितम् ।
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥

आदिचोनि अवसरें । विरुढे गगनाचोनि अंकुरें ।
अंतीं गिळी अक्षरें । प्रणवपटींचीं^२ ॥ ४० ॥

व हा विश्वाकार असे । तंव जें विश्वाचिसारखें दिसे ।
ग महाप्रलयदशे । कैसैंही नवदे ॥ ४१ ॥

ऐसे अनादि जें सहज । तें मी गा विश्वबीज ॥

हे हातातळीं तुज । देइजत असे ॥ ४२ ॥

मग उघड करुनि पांडवा । जें हे आणिसील सांख्याचिया ॥
तें ययाचा उपेगु बरवा । देखशील ॥ ४३ ॥

परी हे अप्रासंगिक आलाप^१ । आतां असतु न बोलों सों ॥
जाण तापियांचां ठायीं तप । तें स्वरूप माझें ॥ ४४ ॥

बळियांमार्जीं बळ । तें मी जाणें अढळ ।

बुद्धिमंतीं केवळ । बुद्धि ते मी ॥ ४५ ॥

भूतांचां ठायीं कामु । तो मी म्हणे आत्मारामु ।

जेणें अर्थास्तव धर्मु । थोरु होय ॥ ४६ ॥

एन्हवीं विकाराचेनि पैसैं । करी कीर इंद्रियांचेयाचि ॥
परी धर्मासि वेस्वासैं^२ । जावों नेदी ॥ ४७ ॥

जे अप्रवृत्तीचा अव्हांटा । सांडूनि विधीचिया निघे वा ॥
तेवींचि नियमाचा दिवटा^३ । सर्वे चाले ॥ ४८ ॥

कामु ऐशिया वोजा प्रवर्ते । म्हणोनि धर्मासि होय पुरते ॥
मोक्षार्थींचें मुक्तें । संसारु भोगी ॥ ४९ ॥

जो श्रुतिगौरवाचां मांडवीं । काम सृष्टीचा वेलु वाढवी ॥
जंव कर्मफलेंसीं पालवी । अपवर्गीं टेके ॥ ५० ॥

ऐसा नियतु कां कंदर्पु । जो भूतां यां बीजरूपु ।
तो मी म्हणे बापु । योगियांचा ॥ ५१ ॥

हें एकैक किती सांगावें । आतां वस्तुजातचि आघवें ।
मजपासूनि जाणावें । विकरलें असे ॥ ५२ ॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

मत्त एवेति तान्बुद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥

जे सात्त्विक हन भाव । कां रजतमादि सर्व ।

ते ममरूपसंभव । वोळख तूं ॥ ५३ ॥

हे जाले तरी माझां ठायीं । परी ययामार्जीं मी नाहीं ।

जैसी स्वप्नींचां डोहीं । जागृति न बुडे ॥ ५४ ॥

पातरी रसाचींचि सुघट । जैशी बीजकणिका तरी घनवट^१ ।
री तियेस्तव होय काष्ठ । अंकुरद्वारें ॥ ५५ ॥

गा तथा काष्ठाचां ठायीं । सांग पां बीजपण असे काई ।
सा मी विकारीं नाहीं । जरी विकारला दिसें ॥ ५६ ॥

गगनीं उपजे आभाळ । परी येथ गगन नाहीं केवळ ।
थवा आभाळीं होय सलिल । तेथ अभ्र नाहीं ॥ ५७ ॥

ग तथा उदकाचेनि आवशें । प्रगटलें तेज जें लखलखीत दिसे ।
तये विज्रूमाजीं असे । सलिल कायी ॥ ५८ ॥

गों अग्नीस्तव धूम होये । तिये धूमीं काय अग्नी आहे ।
सा विकारु हा मी नोहें । जरी विकारला असे ॥ ५९ ॥

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।

मोहित नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥

री उदकी झाली बाबुळी^२ । ते उदकातें जैसी झांकोळी ।
गं वायांचि आभाळीं । आकाश लोपे ॥ ६० ॥

गा स्वप्न हें लटिकें म्हणों ये । परि निद्रावशें बाणलें होये ।
वि आठवु काय देत आहे । आपणपेयां ॥ ६१ ॥

असो डोळ्यांचें । डोळांचि पडळ^३ रचे ।

णें देखणेपण डोळ्यांचें । न गिळिजे कायि ॥ ६२ ॥

सी हे माझीच बिंबली । त्रिगुणात्मक साउली ।

गीं मजचि आड वोडवली । जवनिका जैसी ॥ ६३ ॥

हणऊनि भूतें मातें नेणती । माझीच परी मी नव्हती ।

सी जळींचीं जळीं न विरती । मुक्ताफळें ॥ ६४ ॥

पृथ्वीचे घट्टु कीजे । सर्वेचि पृथ्वीसि मिळे जरी मेळविजे ।

हवीं तोचि अग्निसंगे सिजे । तरी वेगळा होय ॥ ६५ ॥

सैं भूतजात सर्व । माझेचि कीर अवयव ।

रि मायायागें जीव- । दशे आले ॥ ६६ ॥

हणोनि माझेचि मी नव्हती । माझेचि मज नोळखती ।

हंममत्वाभांती । विषयां^४ आले ॥ ६७ ॥

देवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥

आतां महदादि हे माझी माया । उतरोनियां धनंजया ।
मी होइजे हें आया । कैसेनि ये ॥ ६८ ॥

जिये ब्रह्माचलाचां आधाडां^१ । पहिलिया संकल्पजलाचा ।
सवेंचि महाभूतांचा बुडबुडा । साना आला ॥ ६९ ॥

जे सृष्टिविस्ताराचेनि वोधें । चढत काळकलनेचेनि वे ।
प्रवृत्तिनिवृत्तीचीं तुजें । तटें सांडी ॥ ७० ॥

जें गुणघनाचेनि वृष्टिभरें । भरली मोहाचेनि महापूर ।
घेऊनि जात नगरें । यमनियमांची ॥ ७१ ॥

जे ऋषाचां आवर्ती^२ दाटत । मत्सराचे वलसे पडत ।
माजी प्रमदादि तळपत । महामीन ॥ ७२ ॥

जेथ प्रपंचाचीं वळणें । कर्माकर्माचीं वोभानें^३ ।
वरी तरताती वोसानें । सुखदुःखांची ॥ ७३ ॥

रतीचिया बेटा । आदळती कामाचिया लाटा ।
जेथ जीवफेन संघाटा । सैध दिसे ॥ ७४ ॥

अहंकाराचिया चकिया^४ । वरि मदत्रयाचिया उकलिया^५ ।
जेथ विषयोर्मीचिया आकलिया । उल्लाळे^५ घेती ॥ ७५ ॥

उदोअस्ताचे लाँडे । पाडीत जन्ममृत्युचे चाँडे^६ ।
जेथ पांचभौतिक बुडबुडे । होती जाती ॥ ७६ ॥

संमोहविभ्रममासे । गिकित धैर्याची आविसें ।
तेथ देव्हडें भोंवत वलसे । अज्ञानाचे ॥ ७७ ॥

भ्रांतीचेनि खड्डुळें । रेवले आस्थेचे अवगाळे ।
राजोगुणाचेनि खळाळें । स्वर्गु गाजे ॥ ७८ ॥

तमाचे धारसे वाड । सत्त्वाचें स्थिरपण जाड ।
किंबहुना हे दुवाड । मायानदी ॥ ७९ ॥

पै पुनरावृत्तीचेनि उभडें । झळंबती सत्यलोकींचे हुडें ।
घायें गडबडती धोंडे । ब्रह्मगोळाचा ॥ ८० ॥

या पाणियाचेनि वहिलेपणें । अद्भुती न धरिती वोभाणें ।
 सा मायापूर हा कवणें । तरिजेले गा ॥ ८१ ॥
 थ एक नवलावो । जो जो कीजे तरणोपावो ।
 तो तो अपावो । होय तें ऐक ॥ ८२ ॥
 क स्वयंबुद्धीचां बाहीं । रिगाले तयांची शुध्दीचि नाही ।
 क जाणिवेचां डोहीं । गर्वेचि गिलिले ॥ ८३ ॥
 की वेदत्रयाचिया सांगडी । घेतलिया अहंभावाचिया धोंडी ।
 मदमीनाचां तोंडी । सगळेच गेले ॥ ८४ ॥
 की वयसेचें जाड बांधलें । मग मन्मथाचिये कासे लागले ।
 विषयमगरीं सांडिले । चघळुनियां ॥ ८५ ॥
 तातां वृद्धाप्याचिया तरंगा- । मार्जी मतिभ्रंशाचा जरंगा ।
 णें कवाळिजताती पै गा । चहूंकडे ॥ ८६ ॥
 पाणि शोकाचां कडां उपडत । क्रोधाचां आवर्ती दाटत ।
 पापदागिर्धीं चुंबिजत । उधवलां ठायीं ॥ ८७ ॥
 ग दुःखाचेनि बरबटे बांबले । पाठीं मरणाचिये रेवे रेवले ।
 से कामाचिये कासे लागले । ते गेले वायां ॥ ८८ ॥
 की यजनक्रियेची पेटी । बांधोनि घातली पोटी ।
 स्वर्गसुखाचां कपाटी । शिरकोनि ठेले ॥ ८९ ॥
 की मोक्षीं लागावयाचिया आशा । केला कर्मबाह्यांचा भरंवसा ।
 रि ते पडिले वळसां । विधिनिषेधांचां ॥ ९० ॥
 थ वैराग्याची नाव न रिगे । विवेकाचा तागा न लगे ।
 रि कांहीं तरों ये योगें । तरी विपायें तो ॥ ९१ ॥
 सें जीवाचिये आंगवणें । इये मायानदीचें उतरणें ।
 कासयासारिवें बोलणें । म्हणावें पां ॥ ९२ ॥
 री अपथ्यशीळा व्याधी । कळे साधूसी दुर्जनाची बुद्धि ।
 री रागी सांडी रिद्धी । आली सांती ॥ ९३ ॥
 री चोरां सभा दाटे । अथवा मीना गळु घोटे ।
 री तरी मंडी उलटे । विवसी जरी ॥ ९४ ॥
 * १ जाळें. २ चित्तलाने भरले. ३ भित्रा मनुष्य.

पाडस वागुर करांडी । जरी मुंगी मेरु वोलांडी ।
तरी मायेची पैलथडी । देखती जीव ॥ ९५ ॥

म्हणऊन गा पंडुसुता । जैसी सकामा न जिणवेचि विहण
तैसी मायामय हे सरिता । न तरवे जीवां ॥ ९६ ॥

येथ एकचि लीला तरले । जे सर्वभावें मज भजले ।
तयां ऐलीच थडिये सरलें । मायाजळ ॥ ९७ ॥

जयां सद्गुरु तारु पुढें । जे अनुभवाचिये कासे गाढे ।
जयां आत्मनिवेदनतरांडें । आकळलें ॥ ९८ ॥

जे अहंभावाचें वोडें सांडुनी । विकल्पाचिया झुळका चु
अनुरागाचा निरु ताडनी । पाणिढाळु ॥ ९९ ॥

जया ऐक्याचिया उतारा । बोधाचा जोडला तारा ।
मग निवृत्तीचिया पैल तीरा । झोपावले जे ॥ १०० ॥

ते उपरतीचां वांवीं सेलत । सोऽहंभावाचेनि थावें पेलत
मग निघाले अनकळित । निवृत्तितटीं ॥ १ ॥

येणें उपायें मज भजले । ते हे माझी माया तरले ।
परि ऐसे भक्त विपाडले । बहुवस नाहीं ॥ २ ॥

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।

माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥

जे बहुतां एका अवांतरु । अहंकाराचा भूतसंचारु ।

जाहला म्हणोनि विसरु । आत्मबोधाचा ॥ ३ ॥

ते वेळीं नियमाचें वस्त्र नाठवे । पुढीलें अधोगतीची लाज

आणि करितात जें न करावें । वेदु म्हणे ॥ ४ ॥

पाहें पां शरीराचिया गांवा । जयालागीं आले पांडवां ।

तो कार्यार्थ आघवा सांडुनियां ॥ ५ ॥

इंद्रियग्रामीचां राजबिंदी । अहंममतेचियां जल्पवादी ।

विकारांत रांची माजी । मेळविताती ॥ ६ ॥

* १ तपासून. २ राजरस्ता.

स्वशोकांचा घाई । मारिलियाची सोचि नाही ।
 सांगावया कारण काई । जे ग्रासिले माया ॥ ७ ॥
 निहणोनि ते मातें चुकले । आडकां चतुर्विध मज भजले ।
 नाही आत्महित केलें । वाढतें गा ॥ ८ ॥
 ते पाहिला आर्तु म्हणिजे । दुसरा जिज्ञासु बोलिजे ।
 तेजा अर्थार्थी जाणिजे । ज्ञानीया चौथा ॥ ९ ॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

त्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम त्रियः ॥ १७ ॥

थ आर्तु तो आर्तीचेनि व्याजें । जिज्ञासु तो जाणावयाचिलागीं
 जे । तिजेनि तेंणें इच्छिजे । अर्थसिद्धि ॥ ११० ॥

ग चौथियाचां ठायीं । कांहींचि करणें नाही ।
 इणोनि भक्तु एकु पाहीं । ज्ञानिया जो ॥ ११ ॥

तया ज्ञानाचेनि प्रकाशें । फिटलें भेदाभेदांचें कडवसें ।

ग मीचि जाहला समरसें । आणि भक्तुही तेवीचि ॥ १२ ॥

रि आणिकांचिये दिठी नावेक । जैसा स्फटिकुचि आभासे
 दक । तैसा ज्ञानी नव्हे कौतुक । सांगतां तो ॥ १३ ॥

सा वारा कां गगनीं विरे । मग वारेपण वेगळें नुरे ।

विं भक्त हे पैज न सरे । जरी ऐक्या आला ॥ १४ ॥

री पवन हालवूनि पाहिजे । तरी गगनावेगळा देखिजे ।

म्हवीं गगन तो सहजें । असे जैसें ॥ १५ ॥

सें शरीरें हन कर्मे । तो भक्त ऐसा गमे ।

री अंतरें प्रतीतिधर्मे । मीचि जाहला ॥ १६ ॥

णि ज्ञानाचेनि उजिडलेपणें । मी आत्मा ऐसें तो जाणे ।

इणऊनि मीहिं तैसेंचि म्हणें । उचंबळला सांता ॥ १७ ॥

ग गां जीवापैलीकडिलिये खुणे । जो पावोनि वावरोंही जाणे ।

ते देहाचेनि वेगळेपणें । काय वेगळा होय ॥ १८ ॥

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तत्वाभावेनानुत्तमां प्रतिम् ॥ १८ ॥

म्हणोनि आपुलालिया हिताचोनि लोभें । मज आवडे
भक्त झोंबे । परी मीचि करी वालभें^१ । ऐसा ज्ञानिया एक
पाहें पां दुभतेयाचिया आशा । जगाचि धेनूसी करीताहे
परि दोरेंवीण कैसा । वत्साचा बळी ॥ १२० ॥

कां जे तनुमनुप्राणें । तें आणिक कांहींचि नेणें ।
देखे तयातें म्हणे । हे मायचि कीं माझी ॥ २१ ॥

तें येणें मानें अनन्यगती । म्हणूनि धेनूही तैसीचि
यालागीं लक्ष्मीपती । बोलिले साच ॥ २२ ॥

हें असो मग म्हणितलें । जे कां तुज सांगितलें ।
तेही भक्त भले । पढियंते आम्हां ॥ २३ ॥

परि जाणोनियां मातें । जो पाहों विसरला मागातें ।
जैसें सागरा येऊनि सरिते । मुरडावें^२ ठेलें ॥ २४ ॥

तैसी अंतःकरणकुहरीं उपजली । जयाची प्रतीतिगं
मिनली । तो मी हें काय बोली । फार करूं ॥ २५ ॥

एन्हवीं ज्ञानिया जो म्हणिजे । तो चैतन्यचि केवळ
हें न म्हणावें परि काय कीजे । न बोलणें बोलों ॥ २६ ॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवात्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥

जे तो विषयांची मोट^३ झाडी- । मार्जीं कामक्रोधाचीं
चुकावूनि आला पाडी । सद्भासनेचिया ॥ २७ ॥

मग साधुसंगें सुभटा । उजू सत्कर्माचिया वाटा ।
अप्रवृत्तीचा अक्हांटा । डावलूनि ॥ २८ ॥

आणि जन्मशतांचा वाहतवणा^४ । तेविंचि आस्थेचिया
वाहणा^५ । तेथ फलहेतूचा उगाणा । कवणु चाळी ॥ २९ ॥

ऐसा शरीरसंयोगाचिये राती । मार्जीं धांवतां सडिया
तंव कर्मक्षयाची पाहती । पाहांट जाली ॥ ३० ॥

तैसी गुरुकृपाउरवा उजळली । ज्ञानाची वोतपली पडली
तेथ साम्याची अडिअडली । तयाचिये दिनी ॥ ३१ ॥

* प्रेम करतो. २ परत फिरावें. ३ दाट. ४ रानांतून चालणारा. ५ पळ

डे वेळीं जयाकडे वास पाहे । तेउता मीचि तया एकु आहे ।
 कुभ्रवा निवांत जरी राहे । तरी मीचि तया ॥ ३२ ॥
 हेतें असो आणिक कांहीं । तया सर्वत्र मीवांचूनि नाही ।
 तैसें सबाह्य जळ डोही । बुडालिया घटा ॥ ३३ ॥
 तैसा तो मजभीतरी । मी तया आंतुबाहेरी ।
 हें सांगिजे बोलवरी । तैसें नव्हे ॥ ३४ ॥
 म्हणोनि असो हें यापरी । तो देखे ज्ञानाची वास्वारी ।
 तेणें संसरलोनि करी । आपु विश्व ॥ ३५ ॥
 हें समस्तही श्रीवासुदेवो । ऐसा प्रतीतिरसाचा वातला भावो ।
 म्हणोनि भक्तांमार्जीं रावो । आणि ज्ञानिया तोचि ॥ ३६ ॥
 जयाचिये प्रतीतीचां वास्वौरां । पवाडु होय चराचरा ।
 तो महात्मा धनुर्धरा । दुर्लभु आर्थी ॥ ३७ ॥
 यें बहू जोडती किरीटी । जयांचीं भजनें भोगासाठीं ।
 जे आशातिमिरे दृष्टी- । मंद जाले ॥ ३८ ॥

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २० ॥

आणि फळाचिया हांवा । हृदयीं कामा जाला रिगावा ।
 कीं तयाचिये घसणीं दिवा । ज्ञानाचा गेला ॥ ३९ ॥
 ऐसे उभयतां आंधारीं पडले । म्हणोनि पासींचि मातें चुकले ।
 मग सर्वभावे अनुसरले । देवतांतरां ॥ ४० ॥
 आधींच प्रकृतीचे पाडक । वरी भोगालागीं तंव रंक ।
 मग तेणें लोलुप्यें कौतुक । कैसे भजती ॥ ४१ ॥
 कवणी तिया नियमबुद्धिद । कैसिया हन उपचारसमृद्धिद ।
 कां अर्पण यथाविधि । विहित करणें ॥ ४२ ॥

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयाचितुमिच्छति ।

तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥

पै जो जिये देवतांतरीं । भजावयाची चाड करी ।
 तयाची ते चाड पुरी । पुरविता मी ॥ ४३ ॥

* १ भांडार. २ संसर्ग.

देवोदेवीं मीचि पाहीं । हाही निश्चय त्यासि नाही ।
भाव ते ते ठायीं । वेगळाला धरी ॥ ४४ ॥

स तथा श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।

लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तान् ॥ २२ ॥

मग श्रध्दायुक्त । तेथिंचें आराधन जें उचित ।
तें सिध्दीवरी समस्त । वतों लागे ॥ ४५ ॥

ऐसें जेणें जें भाविजे । ते फळ तेणें पाविजे ।
परी तेही सकळ निपजे । मज्जचिस्तव ॥ ४६ ॥

अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।

देवान्देवयजो यान्ति मदभक्ता यान्ति मामपि ॥ २३ ॥

परी ते भक्त मातें नेणती । जे कल्पनेबाहेरी न निघती
म्हणोनि कल्पित फळ पावती । अंतवंत ॥ ४७ ॥

किंबहुना ऐसें जें भजन । तें संसाराचोंचि साधन ।
येर फळभोग तो स्वप्न । नावभरी' दिसे ॥ ४८ ॥

हें असो परौतें । मग हो का आवडे तें ।

परि यजी जो देवतातें । तो देवत्वासीचि ये ॥ ४९ ॥

येर तनुमनप्राणी । जे निरंतर माझेयाचि वाहणी ।

ते देहाचां निर्वाणी । मीचि होती ॥ १५० ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

परी तैसें न करिती प्राणिये । वायां आपुलां हितीं वाणिजे
पै पोहताती पाणियें । तळहातींचोनि ॥ ५१ ॥

नाना अमृताचां सागरीं बुडिजे । मग तोंडा कां वज्रमिठी पाडि
आणि मनीं तरी आठविजे । थिल्लरोदकांतें ॥ ५२ ॥

हें ऐसें काडसेया करावें । जें अमृतींही रिगोनि मरावें ।
तें सुरवें अमृत होऊनि कां नसावें । अमृतामाजीं ॥ ५३ ॥

तैसा फलहेतूचा पांजरा^३ । सांदूनिया धनुर्धरा ।

कां प्रतीतिपाखीं चिदंबर । गोसाविया गोहावें ॥ ५४ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ क्षणभर. २ डबक्यांतील पाणी. ३ पिंजरा.

नेथ उंचावतेनि पवाडें । सुखाचा पैसारु जोडे ।
 मापुलेनि सुरवाडें । उडो ये ऐसा ॥ ५५ ॥
 पया उपमा माप कां सुवावें । मज अव्यक्ता व्यक्त कां मानावें ।
 सिध्द असतां कां निमावें । साधनवरी ॥ ५६ ॥
 परि हा बोल आधवा । जरी विचारी जतसे पांडवा ।
 जरी विशेषें या जीवां । न चोजवे^१ गा ॥ ५७ ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मालजनव्ययम् ॥ २५ ॥

कां जे योगमायापडलें । हे जाले आहाती आंधळे ।
 म्हणोनि प्रकाशाचेनिहि देहबलें । न देखती मातें ॥ ५८ ॥
 एन्हवीं मी नसें ऐसें । कांहीं वस्तुजात असे ।
 पाहें पां कवण जळ रसें - । रहित आहे ॥ ५९ ॥
 पवन कवणातें न शिवोचि । आकाश कें न समायेचि ।
 हें असो एक मीचि । दिश्वीं असें ॥ ६० ॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥

येथें भूतें जियें अतीतलीं । तियें मीचि होऊनि ठेलीं ।
 आणि वर्तत आहाति जेतुलीं । तींही मीचि ॥ ६१ ॥
 भविष्यमाणें जियें हीं । तींही मजवगेळी नाहीं ।
 हा बोलचि एन्हवीं कांहीं । होय ना जाय ॥ ६२ ॥
 दोराचिया सापासी । डोंबा^२ बडी ना गव्हाळा ऐसी ।
 संख्या न करवे कोणहासी । तेवीं भूतांसि मिथ्यत्यें ॥ ६३ ॥
 ऐसा मी पंडुसुता । अनुस्यूत सदा असतां ।
 यां संसार जो भूतां । तो आनें बोलें ॥ ६४ ॥
 आतां थोडी ऐसी । गोठी सांगिजेल परियेसी ।
 जै अहंकारतनूंसी । वालभ पडिलें ॥ ६५ ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि संकोहं सर्वं यान्ति भ्रमं तव ॥ २७ ॥ Digitized by eGangotri

* १ समजें. २ काळा.

तै इच्छा हे कुमारी जाली । मग ते कामाचिया त्रा
आली । तेथ व्हेषेंसी मांडिली । वराडिक^१ ॥ ६६ ॥

तया दोघांस्तव जन्मला । ऐसा वृद्धमोह जाला ।

मग तो आज्ञेन वाढविला । अहंकारें ॥ ६७ ॥

जो धृतीसि सदां प्रतिकूळ । नियमाही नागवे सकु ।

आशारसें दोंदिलु । जाला सांता ॥ ६८ ॥

असंतुष्टीचिया मदिरा । मत्त होवोनी धनुर्धरा ।

विषयांचां वोवरां । विकृतीसी असे ॥ ६९ ॥

तेणें भावशुद्धीचिया वाटे । विखुरले विकल्पाचे कांटे ।

मग चिरिले अव्हांटे । अप्रवृत्तीचे ॥ १७० ॥

तेणें भूतें भांबावलीं । म्हणोनि संसाराचिया आडवा

पडिलीं । मग महादुःखाचां घेतलीं । दांडेवरी ॥ ७१ ॥

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणास् ।

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥

ऐसे विकल्पाचे वांयाणे । कांटे देखोनि सणाणे ।

जे मतिभ्रमाचें पासवणें । घेतीचिना ॥ ७२ ॥

उजू एकनिष्ठतेचां पाउलीं । रगदूनि विकल्पाचिया भाती

महापातकाची सांडिली । अटवी जिहीं ॥ ७३ ॥

मग पुण्याचे धांवा घेतले । आणि माझी जवळीक पातले

किंबहुना ते चुकले । वाटवधेयां ॥ ७४ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।

ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥ २९ ॥

एन्हवीं तरी पार्था । जन्ममरणाची निमे कथा ।

ऐसिया प्रयत्नातें आस्था । विये जयांची ॥ ७५ ॥

तयां तो प्रयत्नुचि एके वेळे । मग समग्रें परब्रह्म फळे ।

जया पिकलेया रसु गळे । पूर्णतेचा ॥ ७६ ॥

तेवेळीं कृतकृत्यता जग भरे । अध्यात्माचें नवलपण पुरे

कर्माचें काम सरे । विरमे मन ॥ ७७ ॥

ऐसा अध्यात्मलाभ तया । होय गां धनंजया ।

भांडवल जया । उद्यमीं मी ॥ ७८ ॥

तयातें साम्याचिये वाढी । ऐक्याचीं सांदे कुळवाडी ।

तेथ भेदाचिया दुबळवाडी^१ । नेणजे तो ॥ ७९ ॥

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

जिहीं साधिभूता मातें । प्रतीतीचेनि हातें ।

धरानि अधिदैवातें । शिवतलें गा ॥ १८० ॥

जया जाणिवेचेनि वेगें । मी अधियज्ञ दृष्टी रिगे ।

ते तनूचेनि धियोगें । विन्हये नव्हती ॥ ८१ ॥

एन्हवीं आयुष्याचें मूत्र विघडतां । भूतांची उमटे खडाडता ।

काय न मरतयाहि चित्ता । युगातु नोहे ॥ ८२ ॥

परी नेणां कैसें पै गा । जे जडोनि गेले माझिया आंगा ।

ते प्रयाणींचिया लगबगा । न सांडितीच मातें ॥ ८३ ॥

एन्हवीं तरी जाण । ऐसें जे निपुण ।

तोचि अंतःकरण-। युक्त योगी ॥ ८४ ॥

तंब इये शब्दकूपिकेतलीं । नोडवेचि अवधानाची अंजुली ।

जे नावेक अर्जुन तये वेळीं । मागांचि^२ होता ॥ ८५ ॥

जेथ तद्ब्रह्मवाक्यफलें । जियें नानार्थरसें रसालें ।

बहकाते आहाती परिमळें । भावाचेनि ॥ ८६ ॥

सहज कृपामंदानिलें । कृष्णदुमाचीं वचनफलें ।

अर्जुनश्रवणाचिये स्वोळे । अवचित पडिलीं ॥ ८७ ॥

तिये प्रमेयाचींच हो कां वळलीं । कीं ब्रह्मरसाचां सागरीं

चुबुकलिलीं । मग तैसींच का घोळिलीं । परमानंदें ॥ ८८ ॥

तेणें बरवेपणें निर्मळें । अर्जुना उन्मेषाचे डोहळे ।

घेताति गळाले^३ । विस्मयामृताचे ॥ ८९ ॥

तिया सुखसंपत्ति जोडालिया । मग स्वर्गा वाती वांकुलिया^४ ।

हृदयाचां जीवीं गुलकलिया । होत आहानी ॥ ९० ॥

ऐसें वरचिलीचि बरवा । सुख जावों लागलें फावा ।
 तंव रसस्वादाचिया हांवा । लाहो केला ॥ ९१ ॥
 झाकरी अनुमानाचेनि करतलें । घेऊनि तियें वाक्यफलेनि
 प्रतीतिपुर्वीं एके वेळे । घालूं पाहिलीं ॥ ९२ ॥
 तंव विचाराचिया रसना न दाटती । परी हेतूचाहि न
 न फुटती । ऐसें जाणोनि सुभद्रापती । चुंबीचिना ॥ ९३ ॥
 मग चमत्कारला म्हणे । इयें जळींचीं मा तारांगणें ।
 कैसा झकविलों असलगपणें । अक्षरांचेनि ॥ ९४ ॥
 इयें पदें नव्हती फुडिया । गगनाचियाचि घडिया ।
 येथ आमुची मति बुडिया । थाव न निघे ॥ ९५ ॥
 वांचूनि जाणावयाची कें गोठी । ऐसें जीवीं कल्पूनि कितें
 तिये पुनरपि केली दृष्टी । यादवेन्द्रा ॥ ९६ ॥
 मग विनविलें सुभटें । हां हो जी यें एकवाटें ।
 सातही पदें अनुच्छिष्टें । नवलें आहाती ॥ ९७ ॥
 एहवीं अवधानाचेनि वहिलेपणें । नाना प्रमेयांचे उगा
 काय श्रवणाचेनि आंगणें । बोलां लाहाती ॥ ९८ ॥
 परि तैसें हें नोहेचि देवा । देखिला अक्षरांचा मेळावा ।
 आणि विस्मयाचिया जीवा । विस्मयो जाला ॥ ९९ ॥
 कानाचेनि गवाक्षद्वारें । बोलाचे रश्मीं अभ्यंतरें ।
 पाहेना तंव चमत्कारें । अवधान ठकलें ॥ १०० ॥
 तेंविंचि अर्थाची चाड मज आहे । ते सांगताही वेळु न
 म्हणूनि निरूपण लवलाहें । कीजो देवा ॥ १ ॥
 ऐसा मागील पडताळा घेउनी । पुढां अभिप्रावो दृष्टी
 तेंविंचि माजी शिरवुनी । आर्ती आपुली ॥ २ ॥
 कैसी पुसती पाहें पां जाणिव । भिडोचि तरी लंघों नेवीं
 एहवीं कृष्णहृदयासि खेव । देवों सरला ॥ ३ ॥
 अगा गुरूतें जें पुसावें । तें येणें मानें सावध होआवें ।
 हें एकचि जाणें आघवें । सत्यसाची ॥ ४ ॥

मातां तयाचें तें प्रश्न करणें । वरी सर्वज्ञा हरीचें बोलणें ।
 संजयो आवडलेपणें । सांगेल कैसें ॥ ५ ॥
 तेथे अवधान द्यावें गोठी । बोलिजेल नीट मन्हाटी ।
 नैसी कानाचे आधीं दृष्टी । उपेगा जाये ॥ ६ ॥
 वृद्धीचिया जिभा । बोलाचा न चारवतां गाभा ।
 श्रवणाचियाचि भांवा । इंद्रियें त्रिती ॥ ७ ॥
 हा पां मालतीचे कळे । घ्राणासि कीर वाटले परिमळें ।
 रि वरचिली बरवा काड डोळे । सुखिये नव्हती ॥ ८ ॥
 सें देशियेचिया हवावा । इंद्रियें करिती राणिवा^२ ।
 ग प्रमेयाचिया गांवा । लेसा जाइजे ॥ ९ ॥
 किसेनि नागरपणें । बोलू निमे तें बोलणें ।
 का ज्ञानदेव म्हणे । निवृत्तीचा ॥ २१० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 वादे विज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥७॥ (ओव्या २१०; इलोक ३०)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय आठवा

अर्जुन उवाच : किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥

मग अर्जुनं म्हणितलें । हां हो जी अवधारिलें ।
जें म्यां पुसिलें । तें निरूपिजो ॥ १ ॥

सांगा कवण तें ब्रह्म । कायसया नाम कर्म ।
अथवा अध्यात्म । काय म्हणिपे ॥ २ ॥

अधिभूत तें कैसें । एथ अधिदैव तें कवण असे ।
हें उघड मी परियेसें । तैसें बोला ॥ ३ ॥

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।

प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥

देवा अधियज्ञ तो काई । कवण पां इये देहीं ।
हें अनुमानासि^१ कांहीं । दिठी न भरे ॥ ४ ॥

आणि नियता अंतःकरणीं । तूं जाणिजसी देहप्रयाणी ।
तें कैसेनि हें शार्ङ्गपाणी । परिसवा मातें ॥ ५ ॥

देवा धवळारीं^२ चिंतामणीचां । जरी पड्डला होय देवा ।
तरी वोसणतांही बोलु तयाचा । परी सोपु^३ न वचे ॥ ६ ॥
तैसें अर्जुनाचिया बोलासवें । आलें तोचि म्हणितलें देवा ।
परियेसें गा बरवें । जें पुसिलें तुवां ॥ ७ ॥

किरीटी कामधेनूचा पाडा । वरी कल्पतरूचा आहे मांक ।
म्हणोनि मनोरथसिद्धीचिया चाडा । तो नवल नोहे ॥ ८ ॥

कृष्ण कोपोनि ज्यासी मारी । तो पावे ब्रह्मसाक्षात्कारी ।
मा कृपेनें उपदेशु करी । तो कैशापरी न पवेल ॥ ९ ॥
जें कृष्णाचेया होइजे आपण । कृष्ण होय आपुलें अंतःकरण ।
तें संकल्पाचें आंगण । वोळगती सिद्धी ॥ १० ॥

परि ऐसें जें प्रेम । अर्जुनींचि आशि निस्सीम ।
म्हणऊनि तयाचे काम । सदां फल ॥ ११ ॥
या कारणें अनंतें । तें मनोगत तयाचें पुसतें ।
होईल जाणूनि आइतें । वोगरुनि ठेविलें ॥ १२ ॥
जें अपत्य थानीं हूनि निगे । तयाची भूक ते मायेसीच लागे ।
एन्हवीं तें शब्दें काय सांगे । मग स्तन्य दे येरी ॥ १३ ॥
म्हणोनि कृपाळुवा गुरुचिया ठायीं । हें नवल नोहे कांहीं ।
परि तें असो आइका काई । जें देवो बोलता झाला ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच : अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥

मग म्हणितलें सर्वेश्वरें । जें आकारीं डये रवोंकरे^१ ।
कोंदलें असत न रिवरे^२ । कवणें कालीं ॥ १५ ॥
एन्हवीं सपूरपण तयाचें पहावें । तरि शून्याचि नव्हे स्वभावें ।
वरि गगनाचोनि पालवें । गाळूनि घेतलें ॥ १६ ॥
जें ऐसेंही परि विरुळें । डये विज्ञानाचिये रवोळे ।
हालवलेंही न गळे । तें परब्रह्म ॥ १७ ॥

आणि आकाराचोनि जालेपणें । जन्मधर्मातें नेणें ।
आकारलोपीं निमणें । नाहीं कहीं ॥ १८ ॥
पेशिया आपुलियाची सहजस्थिती । ज्या ब्रह्माची नित्यता
असती । तया नाम सुभद्रापती । अध्यात्म गा ॥ १९ ॥
मग गगनीं जोविं निर्मळे । नेणां कैची एके वेळे ।
उठती घनपटलें । नानावर्णें ॥ २० ॥
तैसें अमूर्तीं तिये विशुद्धे । महदादि भूतभेदें ।
ब्रह्मांडाचे बांधे । होचि लागली ॥ २१ ॥

* १ फुटकें. २ गळे. ३ आकार.

पै निर्विकल्पाचिये बरडी^१ । कीं आदिसंकल्पाची फुटेले
आणि ते सर्वेचि मोडोनि ये ढोंढी । ब्रह्मगोलकांची ॥ २३ ॥

तया एकैकाचे भीतरीं पाहिजे । तंव बीजाचाचि भरिल
मार्जीं होतियां जातियां नेणिजे । लेख जीवां ॥ २३ ॥

मग तया गोलकांचे अंशांश । प्रसवती आदिसंकल्प अस

हैं असो ऐसी बहुवस । सृष्टि वाढे ॥ २४ ॥

परि दुजेनविण एकला । परब्रह्माचि संचला ।

अनेकत्वाचा आला । पूर जैसा ॥ २५ ॥

तैसें समविषमत्व नेणों कैचें । वायांचि चराचर रचे ।

पाहतां प्रसवतिया योनींचे । लक्ष दिसती ॥ २६ ॥

येरी जीवभावाचिये^२ पालविये । कांहीं मर्यादाच कस

पाहिजे कवण हैं आघवें विये । तंव मूल तें शून्य ॥ २६ ॥

म्हणूनि कर्ता मुदल न दिसे । आणि शेखीं कारणही

नसे । मार्जीं कार्याचि आपेसैं । वाढों लागे ॥ २८ ॥

ऐसा करितेनवीण गोचरू । अव्यक्तीं हा आकारू ।

निपजे जो व्यापारू । तया नाम कर्म ॥ २९ ॥

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।

अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभूतां वर ॥ ४ ॥

आतां अधिभूत जें म्हणिपे । तेंहि सांगों संक्षेपें ।

तरी होय आणि हारपे । अत्र जैसैं ॥ ३० ॥

तैसें असतेपण आहाच । नाहीं होईजे हें साच ।

जयांतें रूपा आणिती पांचपांच । मिळोनियां ॥ ३१ ॥

भूतांतें अधिकरूनि असे । भूतसंयोगें तरि दिसे ।

जें वियोगवेळे भ्रंशे । नामरूपादिक ॥ ३२ ॥

तयातें अधिभूत म्हणिजे । मग अधिदैव पुरुष जाणिजे

जेणें प्रकृतीचें भोगिजे । उपार्जिलें ॥ ३३ ॥

जो चेतनेचा चक्षु । जो इंद्रियदेशींचा अध्यक्षु ।

जो देहास्तानीं चक्षु । संकल्पाविहगाचा ॥ ३४ ॥

પરમાત્માચિ પરિ દુસરા । જે અહંકારનિદ્રા નિદસુરા ।

॥ इणोनि स्वप्नाचिया वोरबारा । संतोषे शिणें ॥ ३५ ॥

वि येणं नावं । जयातं आलविजे स्वभावं ।

॥ अधिदैव ज्ञाणार्थं । पंचायतनीचं ॥ ३६ ॥

તાતાં હયોચિ શરીરગ્રામીં । જો શરીરભાવાતેં ઉપશમી ।

१ अधियज्ञ एथ गा मी । पंडुकुमरा ॥ ३७ ॥

र अधिदैवाधिभूत । तोहि मीचि कीर समस्त ।

रि पंधरें किडाळा मिलत । काय साकें नोह्ने ॥ ३८ ॥

परि तें पंधरेपण न मैळे । आणि किडाचियाही अंशा न मिळे ।

रि जंव असे तयाचेनि मेळें । तंव साकेंचि म्हणिजे ॥ ३९ ॥

सैं अधिभूतादि आघवें । हैं अविद्येचेनि पालवें ।

पाँकलें तंव माना ३ । वेगलें ऐसें ॥ ४० ॥

चि आविद्येची ज्वानिक^२ फिते । आणि भेदभावाची अवधि

ते । मग म्हणां एक होऊनि जरी आटे । तरी काय दोन्ही

पैती ॥ ४१ ॥ पै केशांचा गुंडाळां । ठेविली स्फटिकशिला ।

वरी पाहिली डोळां । तंव भेदली गमली ॥ ६२ ॥

॥ श्री केश परौते नेले । आणि भेदलेपण काय नेणों जाहालें ।

रि डांक देऊनि सांदिलें । शिलेतें काई ॥ ४३ ॥

॥ ते अखंडाचि आग्रती । परि संगें भिन्न गमली होती ।

सारीलिया मागौती । जैसी का तैसी ॥ ४४ ॥

ची अहंभावो जाये । तरी ऐक्य तें आधींचि आहे ।

चि साचें जेथ होये । तो अधियज्जु मी ॥ ४५ ॥

गा आम्ही तुज । सकल यज्ञ कर्मज ।

गितलें कां जें काज । मनीं धरनि ॥ ४६ ॥

॥ हा सकल जीवांचा विसावा । नैष्कर्म्यसुरवाचा ठेवा ।

રિ ઉઘડ કરુનિ પાંડવા । દાવિજત અસે ॥ ૪૭ ॥

हिलैं वैराग्यइंधन परिपूर्ति । इन्द्रियानलीं प्रंदीपति ।

प्रणयद्रव्याचिया आहुती । देऊनिया । ४८ ।

* १ निजलेला. २ पडदा.

मग वज्रासन तेचि उर्वी । शोधूनि आधारमुद्रा बरवी ।
वोदिका रचे मांडवी । शरीराचां ॥ ४९ ॥

तेथ संयमाग्नीचीं कुंडें । इंद्रियद्रव्याचेनि पवाडें ।
पूजिती उदंडें । युक्तिघोषें ॥ ५० ॥

मग मनप्राण आणि संयमु । हाचि हवनसंपदेचा संयमु
येणें संतोषविजे निर्धूम । ज्ञानानकु ॥ ५१ ॥

ऐसेनि हें सकळ ज्ञानीं समपें । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारो
पाठीं ज्ञेयचि स्वरूपें । निरिवल^१ उरें ॥ ५२ ॥

तयां नांव गा अधियज्ञु । ऐसें बोलला जंव सर्वज्ञु ।
तंव अर्जुन अतिप्राज्ञु । तया पातलें तें ॥ ५३ ॥

हें जाणोनि म्हणितलें देवें । पार्था परिसतु आहासि बर
या कृष्णाचिया संतोषासवें । येरु सुरवाचा जाहला ॥

देखा बालकाचिया धणी^२ धाडजे । कां शिष्याचेनि ज्ञान
होईजे । हें सद्गुरुचि एकलेनि जाणिजे । कां प्रसवति ॥

म्हणोनि सात्त्विक भावांची मांदी । कृष्णाआंगीं अर्जुना
न समातसे परी बुद्धी । सांवरुनि देवें ॥ ५६ ॥

मग पिकलिया सुरवाचा परिमळु । का निवालिया अणु
कळोळु । तैसा कोंवळा आणि सरळु । बोलु बोलिला ॥

म्हणे परिसणेयांचया राया । आइकें बापा धनंजया ।
ऐसी जळां सरलिया माया । तेथ जाळितें तेंही जळें ॥

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।

यः प्रयाति स सद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥

जें आतांचि सांगितलें होतें । अगा अधियज्ञ म्हणितला
जे आदींचि तया मातें । जाणोनि अंती ॥ ५९ ॥

ते देह झोळ^३ ऐसें मानुनी । ठेले आपणवें आपणचि हें
जैसा मठ गगना भरुनी । गगनींचि असे ॥ ६० ॥

ये प्रतीतीचिया माजघरीं । तयां निश्चयाची वोवरी ।
आली म्हणोनि बाहेरी । नवहेति से ॥ ६१ ॥

। सबाह्य ऐक्य संचलें । मीचि होऊनि असतां रचिलें ।
 हेरी भूतांचीं पांचही खवलें । नेणतांचि पडिलीं ॥ ६२ ॥
 त्यां उभेपण नाही जयाचें । मा पडिलिया गहन कवण तयाचें ।
 णोनि प्रतीतीचिये पोटीचें । पाणी न हाले ॥ ६३ ॥ (२१००)
 ऐक्याची आहे वोतिली । कीं नित्यतोचिया हृदयीं घातली ।
 मी समरससमुद्धीं धुतली । रुळेचिना ॥ ६४ ॥
 अथावीं घट बुडाला । तो आंत बोहरी उदकें भरला ।
 ठीं दैवगत्या जरी फुटला । तरी उदक काय फुटे ॥ ६५ ॥
 । तरी सपें कवच सांडिलें । कां उबारेन^१ वस्त्र फेडिलें ।
 मी सांग पां कांहीं मोडलें । अवेवामार्जी ॥ ६६ ॥
 सा आकारु हा आहाच भ्रंशे । वांचूनि वस्तु ते सांचलींचि
 से । तेचि बुद्धि जालिया विसृकुसे^२ । कैसेनि आतां ॥ ६७ ॥
 णोनि यापरी मातें । अंतकाळीं जाणतसाते ।
 मोकलिते देहातें । ते मीचि होती ॥ ६८ ॥
 हवीं तरी साधारण । उरीं आदळलिया मरण ।
 आठवु धरी अंतःकरण । तेंचि होईजे ॥ ६९ ॥
 सा कवणु एकु काकुळती । पळतां पवनगती ।
 पाउलीं अवाचितीं । कुहामार्जी पडिला ॥ ७० ॥
 तां तया पडणयाआरौतें । पडण चुकवावया परौतें ।
 नाही म्हणोनि तेंथें । पडावेंचि पडे ॥ ७१ ॥
 विं मृत्यूचेनि अवसरें एकें । जें येऊनि जीवासमोर ठाके ।
 होणें मग न चुके । भलतयापरी ॥ ७२ ॥
 णि जागता जंव असिजे । तंव जेणें ध्यानें भावना भाविजे ।
 लां लागतरवेंवो देखिजे । तेंचि स्वप्नीं ॥ ७३ ॥
 यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।
 तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥
 वि जितोनि अवसरें । जें आवडोनि जीवीं उरे ।
 चिं मरणाचिय मरे^३ । फार ही लागी ॥ ७४ ॥
 * १ उकाड्यानें. २ कासावीस होतो. ३ वेळ.

आणि मरणीं जया जें आठवे । तो तेचि गतीतें पावे । य
म्हणोनि सदां स्मरावें । मातेंचि तुवां ॥ ७५ ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।

मर्यापितमनोबुद्धिमिवैष्यस्यसंशयम् ॥ ७६ ॥

डोळां जें देखावें । कां कार्णीं हन ऐकावें ।

मनीं जें भावावें । बोलावें वाचें ॥ ७६ ॥

तें आंत बाहेरी आघवें । मीचि करुनि घालावें ।

मग सर्वीं काळीं स्वभांवें । मीचि आहे ॥ ७७ ॥

अगा ऐसयां जरी जाहालिया । मग न मरिजे देह गेलिया

मा संग्रामु केलियां । भय काय तुज ॥ ७८ ॥

तूं मन बुद्धि सांचेंसी । जरी माझिया स्वरूपीं अर्पिंसी ।

तरी मातेंचि गा पावसी । हे माझी भाक ॥ ७९ ॥

हेंच कायिसया वरी होये । ऐसा जरी संदेहो वर्तत आहे

तरी अभ्यासूनि आदी पाहें । मग नव्हे तरी कोपें ॥ ८० ॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८१ ॥

येणेंचि अभ्यासोंसि योगु । चित्तासि करी पां चांगु ।

अगा उपायबळें पंगु । पहाड ठाकी ॥ ८१ ॥

तोविं सदभ्यासें निरंतर । चित्तासि परमपुरुषाची मोहा

लावी मग शरीर । असो अथवा जावो ॥ ८२ ॥

जें नानागती पावतें । तें चित्त वरील आत्मयातें ।

मग कवण आठवी देहातें । गेलें कीं आहे ॥ ८३ ॥

पै सरितेचोनि ओघें । सिंधुजळा मीनलें घोघें ।

तें काय वर्तत आहे मागें । म्हणोनि पाहों येती ॥ ८४ ॥

ना तें समुद्राचि होऊन ठेलें । तेविं चित्ताचें चैतन्य जाह

जेथ यातायात निमालें । घनानंद जें ॥ ८५ ॥

कवि पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।

सर्वस्य धातारमन्त्रित्यरूपमास्थित्यवर्णं समाप्तः परस्तात् ॥ ९ ॥

याचें आकारावीण असणें । जया जन्म ना निमणें ।
 आघवोंचि आघवेपणें । देखत असे ॥ ८६ ॥
 गगनाहून चुनें^१ । जें परमाणूहूनि सानें ।
 याचोनि सन्निधानें । विश्व चळे ॥ ८७ ॥
 सर्वातें यया विये । सर्व जेणें जिये ।
 हेतु जया बिहे । अचिंत्य जें ॥ ८८ ॥
 हेरवें वोळंबा^२ इंगळु^३ न चरे । तेजीं तिमिर जेथ न सरे ।
 देहाचें आंधारें । चर्मचक्षूसीं ॥ ८९ ॥

सडा^४ सूर्यकणांचा राशी । जो नित्य उदो ज्ञानियांसी ।
 प्रस्तमानाचें जयासी । आडनांव नाही ॥ ९० ॥

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।

स्त्वोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥१०॥

या अव्यंगवाणेया ब्रह्मातें । प्रयाणकाले प्राप्ते ।
 जो स्थिरावलेनि चित्तें । जाणोनि स्मरे ॥ ९१ ॥
 गाहेरी पद्मासन रचुनी । उत्तराभिमुख बैसोनि ।
 जीवीं सुख सूनि । कर्मयोगाचें ॥ ९२ ॥

आंतु मीनलेनि मनोधर्में । स्वरूपप्राप्तीचेनि प्रेमें ।
 आपेंआप संभ्रमें । मिळावया ॥ ९३ ॥

आकळलेनि योगें । मध्यमामध्यमार्गे ।

अग्निस्थानौनि निगे । ब्रह्मरंध्रा ॥ ९४ ॥

तेथ अचेत चित्ताचा सांगातु । आहाचवाणा^५ दिसे मांडतु ।

तेथ प्राणु गगनाआंतु । संचरे कां ॥ ९५ ॥

परी मनाचोनि स्थैर्यें धरिला । भक्तीचिया भावना भरला ।

योगबलें आवरला । सज्ज होउनी ॥ ९६ ॥

तो जडाजडातें विरवितु । भूलतामार्जीं रचतु ।

जैसा घंटानाद लयस्तु । घंटेसीच होय ॥ ९७ ॥

कां झांकलिये घटींचा दिवा । नेणिजे काय जाहला केव्हां ।

या रीती जो पांडव । देह ठेवी ॥ ९८ ॥

* १ मोठें. २ वाळवी. ३ निहारा. ४ चांगले सडलेले, स्वच्छ. ५ वरवर.

तो केवल परब्रह्म । जया परमपुरुष ऐसे नाम ।
तें माझे निजधाम । होऊनि ठाकें ॥ ९९ ॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥

सकळां जाणण्यां जे लाणी^१ । तिये जाणिवेची जे स्वागीरी
तयां ज्ञानियांचिये आयणी । जयातें अक्षर म्हणिवे ॥ १० ॥

चंडवातेंही न मोडे । तें गगनाचि कीं फुडें ।

वांचूनि जरी होईल मेहुडें । तरी उरेल कैचें ॥ १ ॥

तेविं जाणण्या जें आकलिलें । तें जाणवलेपणेंचि उमाणलें

मग नेणवेचि तयातें म्हणितलें । अक्षर सहजे ॥ २ ॥

म्हणोनि वेदविद नर । म्हणती जयातें अक्षर ।

जें प्रकृतीसी पर । परमात्मरूप ॥ ३ ॥

आणि विषयांचे विष उलंढूनि । जे सर्वेंद्रियां प्रायश्चित्त

देऊनि । आहाति देहाचिया बैसोनि । झाडातलीं ॥ ४ ॥

ते यापरी विरक्त । जयाची निरंतर वाट पाहात ।

निष्कामासि अभिप्रेत । सर्वदा जें ॥ ५ ॥

जयाचिया आवडी । न गणिती ब्रह्मचर्याचीं सांकडी ।

निष्ठुर होऊनि बापुडी । इंद्रियें करिती ॥ ६ ॥

ऐसें जें पद । दुर्लभ आणि अगाध ।

जयाचिये थडियेचि वेद । चुबुकलिले^२ ठेले ॥ ७ ॥

तें ते पुरुष होती । जे यापरी लया जाती ।

तरी पार्था हेचि स्थिती । एक वेळ सांगां ॥ ८ ॥

तेथें अर्जुन म्हणितलें स्वामी । हेंचि म्हणावया होतो पां

तंव सहजे कृपा केली तुम्ही । तरी बोलिजो कां जी ॥ ९ ॥

परि बोलावें तें अति सोहोपें । तेथें म्हणितलें त्रिभुवनवी

तुज काय नेणों संक्षेपें । सांगेन ऐक ॥ ११० ॥

तरी मना या बाहरिलीकडे । यावयाची साविया सवें मोडे

हृदयाचिया डोही बुडें । तैसें कीजे ॥ ११ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ शेवट. २ गदांगळचा खाणें.

सर्वद्वाराणि संयस्य मनो हृदि निरुध्य च ।

मूर्धन्याधायान्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥

री हैं तरीच घडे । जरी संयमाचीं अरवंडे ।

वद्वारीं कवाडें । कळासती ॥ १२ ॥

री सहजें मन कोडलें । हृदयींचि असेल उगलें ।

सैं करचरणीं मोडलें । परिवरु न संडी ॥ १३ ॥

सैं चित्त राहिलिया पांडवा । प्राणांचा प्रणवुचि करावा ।

ग अनुवृत्तिपंथें आणावा । मूर्ध्निवरी ॥ १४ ॥

थ आकाशीं मिले न मिले । तैसा धरावा धारणाबलें ।

व मात्रात्रय मावळे । अर्धाबिंबी ॥ १५ ॥

ववरी तो समीरु । निराळी कीजे स्थिरु ।

ग लग्नीं जेविं ओंकारु । बिंबीचि विलसे ॥ १६ ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥

सैं ओं हैं स्मरों सरे । आणि तेथेंचि प्राणु पुरे ।

ग प्रणवांतीं उरे । पूर्णघन जें ॥ १७ ॥

णोनि प्रणवैकनाम । हैं एकाक्षर ब्रह्म ।

गे माझें स्वरूप परम । स्मरतसांता ॥ १८ ॥

परी त्यजी देहातें । तो त्रिशुद्धी पावे मातें ।

या पावण्या परौतें । आणिक पावणें नाहीं ॥ १९ ॥

थ अर्जुना जरी विपायें । तुझां जीवीं हन ऐसें जाये ।

हैं स्मरण मग होये । कायसयावरी अंतीं ॥ २० ॥

दियां अनुघडु पडलिया । जीविताचें सुख बुडालिया ।

तुबाहेरी उघडलिया । मृत्युचिन्हें ॥ २१ ॥

वेळीं बैसावेंचि कवणें । मग कवण निरोधी करणें ।

थ काह्याचोनि अंतःकरणें । प्रणव स्मरावा ॥ २२ ॥

रि अगा पोशिया ध्वनी । झणें थारा देशी हो मनीं ।

नित्य सेविला मी निदानी । सेवकु हाय ॥ २३ ॥

* १ दारें. २ असमर्थ.

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।

तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।

नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥

जे विषयांसि तिलांजळी देऊनि । प्रवृत्तीवरी निगड' वा
मातें हृदयीं मूनि । भोगिताती ॥ २४ ॥

परि भोगितया नाराणुका । भेटणें नाहीं क्षुधादिकां ।
तेथ चक्षुरादिकां । कवण पाड्डु ॥ २५ ॥

ऐसे निरंतर एकवटले । जे अंतःकरणीं मजशीं लिगटले । मग
मीचि होऊनि आटले । उपासिती ॥ २६ ॥

तयां देहावसान जै पावे । तै तिहीं मातें स्मरावें । जें
मग म्यां जरी पावावें । तरि उपास्ति ते कायसी ॥ २७ ॥ जें

पै रंकु एक आडलेपणें । काकुळती अंतीं धांवां गा धांवां । जें
तरि तयाचिये ग्लानि धांवणें । काय न घडे मज ॥ २८ ॥ जें

आणि भक्तांही तेचि दशा । तरी भक्तीचा सोसु कायसी । जें
म्हणऊनि हा धवनी ऐसा । न वारवाणावा ॥ २९ ॥ जें

तिहीं जे वेळीं मी स्मरावा । ते वेळीं स्मरला कीं पावावा । जें
तो आभारुही जीवा । साहवेचि ना ॥ ३० ॥ जें

तें ऋणवैपण' देखोनि आंगीं । मी आपुलियाचि उत्तीर्णत्वा । किं
भक्तांचियां तनुत्यागीं । परिचर्या करीं ॥ ३१ ॥ जें

देहवैकल्याचा वारा । झणें लागेल या सुकुमारा । जें
म्हणोनि आत्मबोधाचां पांजिरां । सूर्यें तयातें ॥ ३२ ॥ जें

वारि आपुलिया स्मरणाची उवाडली । हीव ऐसी करीं सा । जें
ऐसेनि नित्यबुद्धि संचली । मी आणीं तयातें ॥ ३३ ॥ जें

म्हणोनि देहांतीचें सांकडें । माझिया कहींचि न पडे । जें
मी आपुलियातें आपुलीकडे । सुरवेचि आणीं ॥ ३४ ॥ जें

वरचील देहाची गंवसणी' फेडुनी । अहाच अहंकारा । जें
झाडुनी । शुद्ध वासना निवडुनी । आपणां मेळवी ॥ ३५ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

आणि भक्तां तरी देहीं । विशेष एकवंचीचा ठाव नाही ।
 म्हणऊनि अव्हेरु करितां कांहीं । वियोगु ऐसा न वाटे ॥ ३६ ॥
 नातरी देहांतींचि मियां यावें । मग आपणपयातें न्यावें ।
 हेंही नाही स्वभावे । जे आधींचि मज मीनले ॥ ३७ ॥
 येरी शरीराचिया सलिली । असतेपण हेंचि साउली ।
 वांचूनि चंद्रिका ते ठेली । चंद्रीच आहे ॥ ३८ ॥
 ऐसे जे नित्ययुक्त । तयासि सुलभ मी सतत ।
 म्हणऊनि देहांतीं निश्चित । मीचि होती ॥ ३९ ॥
 मग क्लेशतरुची वाडी । जे तापत्रयाग्नीची सगडी^१ ।
 जे मृत्युकाकासि कुरोंडी । सांडिली आहे ॥ ४० ॥
 जें दैन्याचें दुभतें । जें महाभयातें वाढवितें ।
 जें सकल दुःखाचें पुरतें । भांडवल ॥ ४१ ॥
 जें दुर्मतीचें मूल । जें कुकर्माचें फल ।
 जें व्यामोहाचें केवल । स्वरूपाचि ॥ ४२ ॥
 जें संसाराचें बैसणें । जें विकाराचें उद्यान ।
 जें सकल रोगांचें भाणें । वाढिलें आहे ॥ ४३ ॥
 जें काळाचा खिचउशिटा^२ । जें आशेचा आंगवठा ।
 जन्ममरणाचा वोळिवटा । स्वभावे जें ॥ ४४ ॥
 जें भुलीचें भरिव । जें विकल्पाचें वोतिव ।
 किंबहुना पेंव । विंचुवांचें ॥ ४५ ॥
 जें व्याघ्राचें क्षेत्र । जें पाण्यांगनेचें^३ मैत्र ।
 जें विषयविज्ञानयंत्र । सुपूजित ॥ ४६ ॥
 जें लावेचा^४ कलवळा । निवालिया विषोदकाचा गळाला ।
 जें विश्वासु आंगवळा । संवचोराचा ॥ ४७ ॥
 जें कोढियाचें खेंव । जें कालसर्पाचें मार्दव ।
 जें गोरीचें स्वभाव । गायन जें ॥ ४८ ॥
 जें वैरियाचा पाहुणेरु । जें दुर्जनाचा आदरु ।
 हें असो जें आगरु । अनर्थाचा ॥ ४९ ॥

जें स्वप्नीं देखिलें स्वप्न । जें मृगजळें सासिल्ललें वन ।
 जें धूम्ररजाचें गगन । ओतलें आहे ॥ १५० ॥
 ऐसें जें हें शरीर । तें ते न पवतीचि पुढती नर ।
 जे होऊनि ठेले अपार । स्वरूप माझें ॥ ५१ ॥

आब्रह्मभुवनालोकाः पुनरार्वातनोऽर्जुन ।

सामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

एहवीं ब्रह्मपणाचिये भडसे^१ । न चुकतीचि पुनरावृत्ती
 वळसे । परी निवटलियांचें जैसें । पोट न दुरवे ॥ ५२ ॥
 नातरी चोडलियानंतरें । न बुडिजे स्वप्नींचेनि महापूर ।
 तेंवीं मातें पावले ते संसारें । लिपतीचि ना ॥ ५३ ॥
 एहवीं जगदाकाराचें सिरें । जें चिरस्थायीयांचे धुरे ।
 ब्रह्मभुवन गा चवरें^२ । लोकाचळाचें ॥ ५४ ॥

जिये गांवींचा पहारु दीवोवेरी । एका अमरेंद्राचें आयुष्य ना
 विळोनि पांती उठी एकीसरी । चवदाजणांची ॥ ५५ ॥

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्षदब्रह्मणो विदुः ।

रात्रि युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥

जें चोकडिया सहस्र जाये । तें ठायेठावो विळुचि होये ।
 आणि तैसेंचि सहस्रें भरियें पाहें । रात्री जेथ ॥ ५६ ॥
 येवढें अहोरात्र जोर्थीचें । तेणें न लोटती जे भाग्याचे ।
 देखती ते स्वर्गीचे । चिरंजीव ॥ ५७ ॥

येरां सुरगणांची नवाई । विशेष सांगावी येथ काई ।
 सुदला इंद्राचीचि दशा पाहीं । जे दिहाचे चौदा ॥ ५८ ॥
 परि ब्रह्मयाचियाहि आठां प्रहरांतें । आपुलियां डोळां दे
 आहाति गा त्यांतें । अहोरात्रविद म्हणिजे ॥ ५९ ॥

अव्यक्तादव्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

रात्र्यागमेऽव्यक्तः पाथ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥

* १ थोरपणा. २ शिखर.

तिये ब्रह्मभुवनीं दिवसें पाहे । ते वेळीं गणना केंही न समाये ।
ऐसें अव्यक्ताचें होये । व्यक्त विश्व ॥ १६० ॥

पुढती दिहाची चौपाहारी^१ फिटे । आणि हा आकारसमुद्र आटे ।
पाठी तैसाचि मग पाहांटे । भरो लागे ॥ ६१ ॥

शारदीयेचियें प्रवेशीं । अभ्रें जिरती आकाशीं ।

मग ग्रीष्मांतीं जैशीं । निगती पुढती ॥ ६२ ॥

तैशीं ब्रम्हदिनाचिये आदीं । हे भूतसृष्टीची मांदी ।

मिले जंव सहस्रावधीं । निमित्त पुरे ॥ ६३ ॥

पाठी रात्रीचा अवसरु होये । आणि विश्व अव्यक्तीं लया जाये ।

तोही युगसहस्र मोटका पाहे । आणि तैसेंचि रचे ॥ ६४ ॥

हें सांगावया काय उपपत्ती । जे जगाचा प्रलयो आणि संभूती ।

इये ब्रह्मभुवनींचिया होती । अहोरात्रामार्जीं ॥ ६५ ॥

कैसें थोरिवेचें मान पाहें पां । तो सृष्टिबीजाचा साटोपा^२ ।

परि पुनरावृत्तींचिया मापा । शीग जाहला ॥ ६६ ॥

एकवीं त्रैलोक्य हें धनुर्धरा । तिये गांवींचा गा पसारा ।

तो हा दिनोदयीं एकसरां । मांडतु असे ॥ ६७ ॥

पाठी रात्रीचा समो पावे । आणि अपैसाचि सांठवे ।

म्हणिये जेथिंचें तेथ स्वभावं । साम्यासि ये ॥ ६८ ॥

जैसें वृक्षपण बीजासि आलें । का मेघ हें गगन जाहालें ।

तैसें अनेकत्व जेथ सामावलें । तें साम्य म्हणिये ॥ ६९ ॥

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।

यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥

तेथ समविषम न दिसे कांहीं । म्हणोनि भूतें हे भाष नाहीं ।

जेविंदूधचि जाहालिया दहीं । नामरूप जाय ॥ १७० ॥

तेविं आकारलोपासरिसें । जगाचें जगपण भ्रंशे ।

परि जेथें जाहालें ते जैसें । तैसेंचि असे ॥ ७१ ॥

तें तया नांव सहज अव्यक्त । आणि आकारावेळीं तेंचि

व्यक्त हें एकासावक सूचित चालवीं दोनी नाहीं ॥ ७२ ॥

* १ चार प्रहर. २ बीजाचें सांठवण.

जैसें आटलिया रूपें । आटलेपण ते रवोटी म्हणिपे ।
 पुढती तो घनाकारु हारपे । जे वेळीं अलंकार होती ॥ ७३ ॥
 इयें दोन्ही जैशी होणीं । एकीं साक्षीभूत सुवर्णीं ।
 तैसी व्यक्ताव्यक्ताची कडसणी । वस्तूचां ठायीं ॥ ७४ ॥
 तें तरी व्यक्त ना अव्यक्त । नित्य ना नाशवंत ।
 या दोही भावाअतीत । अनादिसिद्ध ॥ ७५ ॥

जें हें विश्वाचि होऊनि असे । परि विश्वपण नासिलेनि न असे
 अक्षरें पुसिल्या न पुसें । अर्थु जैसा ॥ ७६ ॥
 पाहें पां तरंग तरी होत जात । परि तेथ उदक तें अखंड
 तेंवीं भूतभावीं नाशिवंत । अविनाश जें ॥ ७७ ॥
 नातरी आटतिये अलंकारीं । नाटतें कनक असे जयापरीं
 तेवीं मरतिये जीवाकारीं । अमर जें आहे ॥ ७८ ॥

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।

यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।

यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

जयातें अव्यक्त म्हणों ये कोडें । म्हणतां स्तुति हे ऐसें न
 जे मनाबुद्धी न सांपडे । म्हणऊनियां ॥ ७९ ॥
 आणि आकारा आलिया जयाचें । निराकारपण न वचे
 आकारलोपें न विसंचे । नित्यता गा ॥ १८० ॥
 म्हणोनि अक्षर जें म्हणिजे । तेवींचि म्हणतां बोधुही
 जयापरींता पैसु न देखिजे । या नाम परमगती ॥ ८१ ॥
 पै आघवां इही देहपुरी । आहे निजेलियाचे परी ।
 जे व्यापारु करवी ना करी । म्हणऊनियां ॥ ८२ ॥
 एहवीं जे शारीरचेष्टा । त्यांमाजी एकही न ठके गा
 दाही इंद्रियांचिया वाटा । वाहतचि आहाती ॥ ८३ ॥
 उकलूं विषयांचा पेटा । होत मनाचां चोहटां ।
 तो सुरवदःखाचा राजा । भीतराहि पावे ॥ ८४ ॥

* १ भूतत्त्व. २ चव्हाटा.

परि रावो पड्डालिया सुरवें । जैसा देशींचा व्यापारु न ठके ।
 राजा आपुलालेनि अभिलाखें । करितचि असती ॥ ८५ ॥
 जैसें बुद्धीचें हन जाणणें । कां मनाचें घेणें देणें ।
 इंद्रियांचें करणें । स्फुरण वायूचें ॥ ८६ ॥
 हे देहक्रिया आघवी । न करवितां होय बरवी ।
 जैसा न चलवितेनि रवी । लोकु चाले ॥ ८७ ॥
 अर्जुना तयापरी । सुतला ऐसा आहे शरीरी ।
 म्हणोनि पुरुष गा अवधारी । म्हणिपे जयातें ॥ ८८ ॥
 आणि प्रकृतिपतिव्रते । पडिला एकपत्नीव्रतें ।
 येणेंही कारणें जयातें । पुरुषु म्हणों ये ॥ ८९ ॥
 जैसें वेदांचें बहुवसपण । देखेचिना जयाचें आंगण ।
 हे गगनाचें पांघरूण । होय देखवा ॥ ९० ॥
 जैसें जाणूनि योगीश्वर । जयातें म्हणती परमपर ।
 जें अनन्यगतीचें घर । गिंवसीत ये ॥ ९१ ॥
 जें तनूवाचाचितें । नाइकती दुजिये गोष्टीतें ।
 जयां एकनिष्ठेचें पिकतें । सुक्षेत्र जें ॥ ९२ ॥
 जें त्रैलोक्यचि पुरुषोत्तम । ऐसा साचु जयांचा मनोधर्म ।
 जयां आस्तिकांचा आश्रम । पांडवा गा ॥ ९३ ॥
 जें निगर्वाचें गौरव । जें निर्गुणाची जाणीव ।
 जें सुरवाची राणीव । निराशांसी ॥ ९४ ॥
 जें संतोषियां वाढिलें ताट । जें अचिंतां अनाथांचें मायपोट ।
 जें भक्तीसी उजू वाट । जया गांवा ॥ ९५ ॥
 जें एकैक सांगोनि वाया । काय फार करूं धनंजया ।
 जें गेलिया जया ठाया । तो ठावोचि होईजे ॥ ९६ ॥
 जें हिंवाचिया झुळुका । जैसें हिंवाचि पडे उष्णोदका ।
 कां समोर जालिया अर्का । तमचि प्रकाशु होय ॥ ९७ ॥
 जैसा संसारु जया गांवा । गेला सांता पांडवा ।
 जोऊनि ठाके आघवा । मोक्षाचाचि ॥ ९८ ॥

तरी अग्नीमाजीं आलें । जैसें इंधनाचि अग्नि जहालें ।
 पाठीं न निवडोचि कांहीं केलें । काष्ठपण ॥ १९ ॥
 नातरी सारवरेचा माघौता । बुद्धिमंतपणेंही करितां ।
 परि ऊंस नव्हे पंडुसुता । जियापरी ॥ २०० ॥
 लोहाचें कनक जहालें । हें एकें परिसें केलें ।
 आतां आणिक कैचें तें गेलें । लोहत्व आणी ॥ १ ॥
 म्हणोनि तूप होऊनि माघौतें । जेवीं दुधपणा न येचि
 तेवि पावोनियां जयातें । पुनरावृत्ति नाहीं ॥ २ ॥
 तें माझें परम । साचोकारें' निजधाम ।
 हें आंतुवट' तुज वर्म । दाविजत असे ॥ ३ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्ति चैव योगिनः ।

प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥

तेवींचि आणिकेही एकें प्रकारें । हें जाणतां आहें सोफ
 तरि देह सांडितोनि अवसरें । जेथ मिळती योगी ॥ ४ ॥
 अथवा अवचटें ऐसें घडे । जे अनवसरें देह सांडे ।
 तरि माघौतें येणें घडे । देहासीचि ॥ ५ ॥
 म्हणोनि काळशुद्धी जरी देह ठेविती । तरी ठेवितखेवी
 होती । एन्हवीं अकाळीं तरी येती । संसारा पुढती ॥ ६ ॥
 तैसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ती । ये दोन्ही अवसराआ
 आहाती । तो अवसर तुजप्रती । प्रसंगें सांगों ॥ ७ ॥
 तरि ऐकें गा सुभटा । पातलिया मरणाचा माजिवटा ।
 पांचै आपुलालिया वाटा । निघती अंतीं ॥ ८ ॥
 ऐसा वरिपडिला प्रयाणकाळीं । बुद्धीतें भ्रमु न गिळी ।
 स्मृति नव्हे आंधळी । न मरे मन ॥ ९ ॥
 हा चेतनावर्गु आघवा । मरणीं असे टवटवा' ।
 परि अनुभविलिया ब्रह्मभावा । गंवसणी होऊनि ॥ १० ॥
 ऐसा सावध हा समवावो । आणि निर्वाणवेन्ही निर्वाण
 हें तरीच घडे जरी सावावो । अग्नीचा आधी ॥ ११ ॥

* १ श्रेष्ठ. २ आंतील. ३ ताजातवाना.

आहा पां वारेन कां उदकें । जै दिवियाचें दिवेषण झांके ।
 असतीच कांय देरवे । दिठी आपुली ॥ १२ ॥
 सें देहांतींचेनि विषमवातें । देह आंत बाहेरि श्लेष्मा आते ।
 विझोनि जाय उजितें । अग्नीचें जेव्हां ॥ १३ ॥
 वेळीं प्राणासीचि प्राणु नाही । तेथ बुद्धि असोनि करील
 वाई । म्हणोनि अग्नीविज देही । चेतना न थरे ॥ १४ ॥
 आगा देहीचा अग्नि जरी गेला । तरी देह नव्हे चिरवळु वोला ।
 यायां आयुष्यवेळु आपुला । आंधारां गिवसी ॥ १५ ॥
 आणि मागील स्मरण आघवें । तें तेणें अवसरें सांभाळावें ।
 ग देह त्यजूनि मिळावें । स्वरूपां कीं ॥ १६ ॥
 तया देहश्लेष्माचां चिरवलीं । चेतनाचि बुडोनि गेली ।
 तेथ मागिली पुढिली हे ठेली । आठवण सहजें ॥ १७ ॥
 म्हणोनि आदीची अभ्यासु जो केला । तो मरण न येतांचि
 निमोनि गेला । जैसें ठेवणें न दिसतां मालवला । दीपु
 हातींचा ॥ १८ ॥ आतां असो हें सकळ । जाण पां ज्ञानासि
 अग्नि मूळ । तया अग्नीचें प्रयाणीं बळ । संपूर्ण आशी ॥ १९ ॥
 अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षष्ठ सा उत्तरायणम् ।
 यत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥
 आंत अग्निज्योतीचा प्रकाशु । बाहेरी शुक्लपक्षु परी दिवसु ।
 आणि सामासांमार्जी मासु । उत्तरायण ॥ २२० ॥
 सिसिया समायोगाची निरुती । लाहोनि जे देह ठेविती ।
 ते ब्रह्मविद होती । परब्रह्म ॥ २१ ॥
 अवधारी गा धनुर्धरा । येथवरी सामर्थ्य यया अवसरा ।
 तेवीचि हा उजू मार्ग स्वपुरा । यावयासी ॥ २२ ॥
 एथ अग्नी हें पहिलें पायतरें । ज्योतिर्मय हें दुसरें ।
 दिवस जाणें तिसरें । चौथें शुक्लपक्ष ॥ २३ ॥
 आणि सामास उत्तरायण । तें वरचील गा सोपान ।
 येणें सायज्यसिद्धिसदन । पावती योगी ॥ २४ ॥

हा उत्तम काळ जाणजे । यातें अर्चिरा मार्गु म्हणजे ।
आतां आकाळ तोही सहजें । सांगेन आईक ॥ २५ ॥

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।

तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥

तरि प्रयाणाचेनि अवसरें । वातुश्लेष्मु सुभरें ।
तेणें अंतःकरणीं आंधारें । कोंदलें ठाकें ॥ २६ ॥
सर्वेन्द्रियां लांकुड पडे । स्मृति भ्रमामाजीं बुडे ।
मन होय वेडें । कोंडे प्राण ॥ २७ ॥

अग्नीचें अग्निपण जाये । मग तो धूमचि अवघा होये
तेणें चेतना गिवसली ठाये । शरीरींची ॥ २८ ॥

जैसें चंद्राआड आभाळ । सदट दाटे सजळ ।
मग गडद ना उज्जळ । ऐसें झांवळें होय ॥ २९ ॥

कां मरे ना सावध । ऐसें जीवितासि पडे स्तब्ध ।
आयुष्य मरणाचीं मर्याद । वेळु ठाकी ॥ ३० ॥

ऐसी मनबुद्धिकरणीं । सभोंवतीं धूमाकुळाचीं कोंडणीं
तेथ जन्में जोडलिये वाहणी । युगचि बुडे ॥ ३१ ॥

हां गा हातींचें जे वेळीं जाये । ते वेळीं आणिका लाभाहे
कें आहे । म्हणऊनि प्रयाणीं तंव होये । येतुली दशा ॥ ३२ ॥

आणि देहाआंतु ऐसी स्थिती । बाहेरि कृष्णपक्ष वरि तिंव
आणि सामासही ते वोडवती । दक्षिणायन ॥ ३३ ॥

इये पुनरावृत्तीचीं घराणीं । आघवीं एकवटती ज
प्रयाणीं । तो स्वरूपसिद्धीची काहाणी । कैसेनि आडके

ऐसा जयाचा देह पडे । तया योगी म्हणोनि चंद्रवरी ज
मग तेथूनि मागुता बहुडे । संसारा ये ॥ ३४ ॥

आम्ही अकाळु जो पांडवा । म्हणितला तो हा जाणव
आणि हाचि धूममार्गु गांवा । पुनरावृत्तीचिया ॥ ३५ ॥

येर तो अर्चिरा मार्गु । तो वसता आणि असलगु ।
साविया स्वस्त चांगु । निवृत्तीवरी ॥ ३६ ॥

* १ अधवट उजेड.

शुक्लकृष्णे गती हृद्येते जगतः शाश्वते मते ।

एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः ॥ २६ ॥

ऐसिया अनादि या दोन्ही वाटा । एकी उजू एकी अव्हांटा ।

म्हणऊनि बुद्धिपूर्वक सुभटा । दाविलिया तुज ॥ ३८ ॥

कां जे मार्गामार्ग देख्वावे । साच लटिके वोळखावें ।

हिताहित जाणावें । हिताचिलागीं ॥ ३९ ॥

पाहे पां नाव देखतां बरवीं । कोणी आड घाली काय अथावीं ।

कां सुपंथ जाणोनिया अडवीं । रिगवत असे ॥ २४० ॥

जो विष अमृत वोळखे । तो अमृत काय सांजूं शके ।

तोविं जो उजू वाट देखे । तो अव्हांटा न वचे ॥ ४१ ॥

म्हणोनि फुडें । पारखावें खरें कुडें ।

पारखिलें तरी न पडे । अनवसरें कहीं ॥ ४२ ॥

एन्ही देहांतीं थोर विषम । या मार्गाचें आहे संभ्रम ।

जन्म अभ्यासिलियाचें हन काम । जाईल वायां ॥ ४३ ॥

जरी अर्चिरा मार्ग चुकलिया । अवचटें धूभ्रपंथें पडलिया ।

तरी संसारपातीं जुंतालिया । भंवताचि असावें ॥ ४४ ॥

हे सायास देखोनि मोठे । आतां कैसेनि पां एकवेळ फिटे ।

म्हणोनि योगमार्ग गोमटे । शोधले दोन्ही ॥ ४५ ॥

तंव एकें ब्रह्मत्वा जाइजे । आणि एकें पुनरावृत्ती येईजे ।

परि दैवगत्या जो लाहिजे । देहांतीं जेणें ॥ ४६ ॥

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥

तो वेळीं म्हणितलें हें नव्हे । वायां अवचटें काय पावे ।

देह जाऊनि वस्तु होआवे । मार्गेच कीं ॥ ४७ ॥

तरी आतां देह असो अथवा जावो । आम्ही तों केवळ वस्तूचि

आहों । कां जे दोरी सर्पत्व वावो । दोराचिकडुनि ॥ ४८ ॥

मज तरंगपण असे का नसे । ऐसें हें उदकासी कहीं प्रतिभासे ।

तें भलतेव्हां जैसें तैसें । उदकाचि कीं ॥ ४९ ॥

Digitized by eGangotri

* १ अथांग. २ जुंपलेला.

तरंगाकारें न जन्मोचि । ना तरंगलोपें न निमोचि ।
तेविं देहीं जे देहेंचि । वस्तु जाहले ॥ २५० ॥

आतां शरीराचें तयाचिया ठाई । आडनांवही उरलें नाहीं
तरी कोणें काळें काई । निमो तें पाहें पां ॥ ५१ ॥

मग मार्ग तें कासया शोधावे । कोणें कोतूनि कें जावें ।
जरी देशकालादि आघवें । आपणचि असिजे ॥ ५२ ॥

आणि हां गा घट्टु जें वेळीं फुटे । ते वेळीं तेथिंचे आकाश
नीटें वाटे । वाटा लागे तरि गगना भेटे । एरव्हीं चुके ॥

पाहें पां ऐसं हन आहे । कीं तो आकारुचि म्हणों जाये ।
येर गगन तें गगनींचि आहे । घटत्वाहि आधीं ॥ ५४ ॥

ऐसिया बोधाचेनि सुरवाडें । मार्गामार्गाचें सांकडें ।
तया सोऽहंसिद्धा न पडे । योगियांसी ॥ ५५ ॥

याकारणें पंडुसुता । तुवां होआवें योगयुक्ता ।
येतुलेनि सर्वकालीं साम्यता । आपणपां होईल ॥ ५६ ॥

मग भलतेथ भलतेव्हां । देहबंधु असो अथवा जावा ।
परि अबंधा नित्य ब्रह्मभावा । विघड नाहीं ॥ ५७ ॥

तो कल्पादि जन्मा नागवे । कल्पांतीं मरणें नाप्लवे ।
माजि स्वर्गसंसारोचेनि लाघवें । झकवेना ॥ ५८ ॥

येणें बोधें जो योगी होये । तयासी या बोधाचेंचि
आहे । कां जे भोगातें पेलूनि पाहें । निजरूपा ये ॥ ५९ ॥

पै गा इंद्रादिकां देवां । जयां सर्वस्वें गाजती राणिवा ।
तें सांडणें मानूनि पांडवा । डावली जो ॥ २६० ॥

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।

अन्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥

जरी वेदाध्ययनाचें जालें । अथवा यज्ञाचें शेतचि पिक
का तपोदानांचें जोडलें । सर्वस्व हन जें ॥ ६१ ॥

तया आघवयांचि पुण्याचा मळा । भारू आंतौनि जयाये

जें परब्रह्मा निर्मळा । सांडि न सरे ॥ ६२ ॥

जें नित्यानंदाचेनि मानें । उपमेचा कांटाळां न दिसे सानें ।
 पाहां पां वेदयज्ञादि साधनं । जया सुरवा ॥ ६३ ॥
 जें विटे ना सरे । भोगितयाचेनि पवाडें पुरे ।
 पुढती महासुरवाचें सोयरे । भावंडचि ॥ ६४ ॥
 ऐसें दृष्टींचेनि सुरवपणें । जयासी अदृष्टाचें बैसणें ।
 जें शतमखीहि आंगवणें । नोहेचि एका ॥ ६५ ॥
 तयातें योगीश्वर अलौकिकें । दिठीचेनि हाततुकें ।
 अनुमानिती कौतुकें । तंव हळुवट आवडे ॥ ६६ ॥
 मग तया सुरवाची किरीटी । करुनिया गा पाउटी ।
 परब्रह्माचिये पाठी । आरूढती ॥ ६७ ॥
 ऐसें चराचरैकभाग्य । जें ब्रह्मेशां आराधनायोग्य ।
 योगियाचें भोग्य । भोगधन^२ जें ॥ ६८ ॥
 जो सकळ कळांची कळा । जो परमानंदाचा पुतळा ।
 जो जिवाचा जिव्हाळा । विश्वाचिया ॥ ६९ ॥
 जो सर्वज्ञतेचा वोलावा । जो यादव कुलीचा कुळदिवा ।
 तो कृष्ण जी पांडवा- । प्रती बोलिला ॥ ७० ॥
 ऐसा कुरुक्षेत्रीचा वृत्तांतु । संजयो रायासी असे सांगतु ।
 तोचि परियसा पुढां मातु । ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचा ॥ ७१ ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे ब्रह्माक्षरनिर्देशो नाम अष्टमोऽध्यायः (ओव्या २७१; श्लोक २८)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय नववा

तरी अवधान एकवेळें दीजे । मग सर्वसुरवासि पात्र होई
हें प्रतिज्ञोत्तर माझें । उघड ऐका ॥ १ ॥

परी प्रौढी न बोलें हो जी । तुम्हां सर्वज्ञांचां समाजीं ।
देयावें अवधान हे माझी । विनवणी सलगीची ॥ २ ॥

कां जे लळेयांचे लळे सरती । मनोरथांचे मनोरै^१ पुरती ।
जरी माहेरें श्रीमंतें होती । तुम्हां ऐसी ॥ ३ ॥

तुमचेया दिठिवेयाचिये बोलें^२ । सासिन्नले प्रसन्नतेचें मने
ते साउली देखोनि लोळें । श्रांतु जी मी ॥ ४ ॥

प्रभू तुम्ही सुरवामृताचे डोहो । म्हणोनि आम्ही आपुनि
स्वेच्छा वोलावों लाहों । येथही जरी सलगी करूं बिहों ।

निवों कें पां ॥ ५ ॥ नातरी बालक बोबडां बोलीं । कां वांचे
विचुकां पाउलीं । तें चोज करुनि माउलीं । रिझे जेवीं ॥

तेवीं तुम्हां संतांचा पढियावो । कैसेनि तरी आम्हांवरी
या बहुवा आलुकिया^३ जी आहों । सलगी करित ॥ ७ ॥

वांचूनि माझिये बोलतिये योग्यते । सर्वज्ञ भवादृश श्रोते
काय घड्यावरी सारस्वतें । पढों सिकिजे ॥ ८ ॥

अवधारां आवडे तेसणा धुंधुरु^४ । परि महातेजीं व मिरवे
करूं । अमृताचियां ताटीं वोगरूं । ऐसी रससोय कैची ॥

अहो हिमकरासी विंजणें । कीं नादापुढें आइकवणें ।
लौणियासी लणें । हें कही आथी ॥ १० ॥

गां परिमलें काय तुरंबावें । सागरें कवणें ठायीं नाहावें ।
 गगनाची आडे आघवें । ऐसा पवाडु कैचा ॥ ११ ॥
 सें तुमचें अवधान थाये । आणि तुम्ही म्हणा हें होये ।
 सें वक्तृत्व कवणा आहे । जेणें रिझा तुम्ही ॥ १२ ॥
 रि विश्वप्रगटितया गभस्ती । हातिवेनि न कीजे आरती ।
 गं चुलोदकें आपांपती^१ । अर्घ्यु नेदिजे ॥ १३ ॥
 भू तुम्ही महेशाचिया मूर्ती । आणि मी दुबळा अर्चितसें भक्ती ।
 इणोनि बेल जन्ही गंगावती^२ । तन्ही स्वीकाराल कीं ॥ १४ ॥
 लक बापाचिये ताटीं रिगे । रिगौनि बापातेंच जेवळं लागे ।
 मीं तो संतोषलेनि वेगें । मुखचि वोडवी ॥ १५ ॥
 सा मी जरी तुम्हांपती । चावटी करीतसें बाळमती ।
 री तुम्ही तोषिजे ऐसी जाती । प्रेमाची या ॥ १६ ॥
 आणि तेणें आपुलेपणाचेनि मोहें । तुम्ही संत घेतले असा बहुवे ।
 इणोनि केलिये सलगींचा नोहे । आभारु तुम्हां ॥ १७ ॥
 म्हा हो तान्हयाची लागे झटे । तरी अधिकचि पान्हा फुटे ।
 णें प्रेम दुणवटे । पढियंतयाचोनि ॥ १८ ॥
 णिऊनि मज लेंकुरवाचोनि बोलें । तुमचें कृपाकूपण निदलें ।
 चेडलें हें जी जाणवलें । यालागीं बोलिलों मी ॥ १९ ॥
 णवीं चांदिणें पिकविजत आहे चेपणीं^३ । कीं वारया घापत
 आहे वाहणी । हां हो गगनासि गंवसणी । घालिजे केवीं ॥ २० ॥
 णकां पाणी वोथिजावें न लागे । नवनीतीं माथुला न रिगे ।
 विं लाजिलें व्याख्यान न निगे । देखोनि जयांतें ॥ २१ ॥
 असो शब्दब्रह्म जिये बाजे । शब्द मावळलेया निवांतु निजे ।
 गीतार्थु मन्हाटिया बोलिजे । हा पाडु काई ॥ २२ ॥
 रि ऐसियाही मज धिंवसा^४ । तो पुढतियाचि येकी आशा ।
 धिटीवा करुनि भवादृशां । पढियंतया होआवें ॥ २३ ॥
 रि आतां चंदापासोनि निववितें । जें अमताहनि जीववितें ।
 णें अवधाने कीजो वाढतें । मनोरथा माझिया ॥ २४ ॥

कां जै दिठिवा तुमचा वरुषे^१ । तै सकलार्थसिद्धि मती
एन्हवीं कोंभेला उन्मेषु सुके । जरी उदास तुम्ही ॥ २५ ॥

सहजें तरी अवधारा । वक्तृत्वा अवधानाचा होय चारा
तरी दोंदें पेलती अक्षरां । प्रमेयाचीं ॥ २६ ॥

अर्थ बोलाची वाट पाहे । तेथ अभिप्रावो अभिप्रायातें
भावाचा फुलौरा होत जायें । मतिवरी ॥ २७ ॥

म्हणूनि संग्रदाचा सुवावो ढळे । तरी हृदयाकाश सारस्वतो
आणि श्रोता दुश्चिता^२ तरि वितुळे^३ । मांडला रस ॥ २८ ॥

अहो चंद्रकांतु द्रवता कीर होयें । परि ते हातवटी चंद्र
आहे । म्हणऊनि वक्ता तो वक्ताचि नोहे । श्रोतेनविण ॥

परि आतां आमुतें गोड करावें । ऐसें हें तांदुळीं कासया विन
साइखडियानें काई प्राथविं । सूत्रधारातें ॥ ३० ॥

काय तो बाहुलियांचिया काजा नाचवी । कीं आप
जाणिवेची कला वाढवी । म्हणऊनि आम्हां या ठेवाठेवी ॥

काज ॥ ३१ ॥ तंव गुरु म्हणती काई जाहलें । हें स
आम्हां पावलें । आतां सांगें जें निरोपिलें । नारायणें ॥

येथ संतोषोनि निवृत्तिदासें । जी जी म्हणऊनि उल्हासें ।
अवधारां श्रीकृष्ण ऐसें । बोलते जाहले ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच : इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्षयसेऽशुभात् ॥ १ ॥

नातरि अर्जुना हें बीज । पुढती सांगिजेल तुज ।

जें हें अंतःकरणीचें गुज । जिवाचिये ॥ ३४ ॥

येणें मानें जीवाचें हियें फोडावें । मग गुज कां पां मज स
ऐसें कांही स्वभावें । कल्पिशी जरी ॥ ३५ ॥

तरी परियेसी प्राज्ञा । तूं आस्थेचीच संज्ञा ।

बोलिलिये गोष्टीची अवज्ञा । नेणसी करुं ॥ ३६ ॥

म्हणोनि गूढपण आपुलें मोडो । वरि न बोलावेंही बोलवें
परि आस्थेचो जीवीचो पडो । तुझा जीवी ॥ ३७ ॥

* १ वर्षाव होई. २ एकचित्त नसलेला. ३ नाहीसा होणें.

अगा थानीं कीर दूध गूढ । परि थानासीचि नव्हे की गोड ।
 म्हणोनि सरो कां सेवितयाची चाड । जरी अनन्य मिळे ॥ ३८ ॥
 मुडाहूनि बीज काढिलें । मग निर्वाळलिये भूमी पेरिलें ।
 तरि तें सांडीविखुरीं गेलें । म्हणों ये कायी ॥ ३९ ॥

यालागीं सुमनु आणि शुद्धमती । जो अनिंदकु अनन्यगती ।
 पै गा गौप्यही परी तयाप्रती । चावळिजे सुखें ॥ ४० ॥

तरि प्रस्तुत आतां गुणीं इहीं । तूवांचूनि आणिक नाहीं ।
 म्हणोनि गुज तरी तुझां ठायीं । लपवूं नये ॥ ४१ ॥

आतां किती नावानावा गुज । म्हणतां कानडें^१ वाटेल तुज ।
 तरि ज्ञान सांगेन सहज । विज्ञानेंसीं ॥ ४२ ॥

परि तेंचि ऐसेनि निवाडें । जैसैं भेसळलें खरें कुडें^२ ।
 मग काढिजे फाडोवाडें । पारखूनियां ॥ ४३ ॥

कां चांचूचेनि सांडसैं^३ । खांडिजे पय पाणी राजहंसें ।
 तुज ज्ञान विज्ञान तैसें । वांटूनि देऊं ॥ ४४ ॥

मग वारयाचियां धारसां । पडिला कोंडा कां नुरेचि जैसा ।
 आणि अन्नकणाचा आपैसा । राशिवा जोडे ॥ ४५ ॥

तैसें जें जाणितलेयासाठीं । संसार संसाराचिये गांठी ।
 लाऊनि बैसवी पाटीं । मोक्षभ्रियेचां ॥ ४६ ॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥

जें जाणणें यां अवधीयांचां गांठीं । गुरुत्वाची आचार्यपदवी ।
 जें सकळ गुह्यांचा गोसावी । पवित्रां रावो ॥ ४७ ॥

आणि धर्माचें निजधाम । तेंविंचि उत्तमाचें उत्तम ।
 पै जया येतां नाहीं काम । जन्मांतराचें ॥ ४८ ॥

मोटकें गुरुमुखें उदैजत दिसे । आणि हृदयीं स्वयंभचि असे ।
 प्रत्यक्ष फावो लागे तैसें । आपैसया ॥ ४९ ॥

तेंविंचि पै गा सुरावा पाउवीं । वाढतां रोईजे जयाचिया भेटी ।
 मग भेटल्यां कीर मिठी । भोगणेयाहि पडे ॥ ५० ॥

परि भोगाचिया ऐलीकडिलिये मेरे^१ । चित्त उभें ठेलेंचि सु
भरे । ऐसें सुलभ आणि सोपारें । वरि परब्रह्म ॥ ५१ ॥

पै गा आणिकही एक याचें । जें हातां आलें तरी न वचे । माद
आणि अनुभवितां कांहीं न वेंचे । वरी विटेहि ना ॥ ५२ ॥

येथ जरी तूं तार्किका^२ । ऐसी हन घेसी शंका । हा
ना येवढी वस्तु हे लोकां । उरली केविं पां ॥ ५३ ॥

एकोत्तरेयाचिया वाढी । जे जळतिये आगीं घालिती उडी । उ
ते अनायासें स्वगोडी । सांडिती केविं ॥ ५४ ॥

तरि पवित्र आणि रम्य । तेंविंचि सुखापायेंचि गम्य । हा
आणि स्वसुख परि धर्म्य । वरि आपणवां जोडे ॥ ५५ ॥

ऐसा अवघाचि सुखाडु आहे । तरी जनाहातीं केविं उरों त
हा शंकेचा ठाव कीर होये । परि न धरावी तुवां ॥ ५६ ॥

अश्रद्धाणाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।

अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥

पाहें पां दूध पवित्र आणि गोड । पासीं त्वचोचिया पदरा
परि तें अव्हेरुनि गोचिड । अशुद्ध काय नेघती ॥ ५७ ॥

कां कमलकंदा आणि दर्दुरीं । नांदणूक एकेचि घरीं । हा
परि परागु सेविजे भ्रमरीं । जवळिलां चिरवळुचि उरे ॥ ५८ ॥

नातरी निदैवाचां^३ परिवरीं । लोह्या रुतलिया आहाती सहस
परि तेथ बैसोनि उपवासु करी । कां दरिद्रें जिये ॥ ५९ ॥

तैसा हृदयामध्यें मी रामु । असतां सर्वसुखाचा आरामु । हा
कीं भ्रांतासि कामु । विषयावरी ॥ ६० ॥

बहु मृगजल देखोनि डोळां । थुंकिजे अमृताचा गिकितां ग
तोडिला परिसु बांधिला गळा । शुद्धितकालाभें ॥ ६१ ॥

तैसीं अहंममतेचिये लवडसवडी । मातें न पवतीचि बापु
म्हणोनि जन्ममरणाचिये दुथडी । डहुळितें ठेलीं ॥ ६२ ॥

एव्हवीं मी तरी कैसा । सुखाप्रति भानु कां जैसा । हा
कही नसे न दिसे ऐसा । वाणीचा नव्हें ॥ ६३ ॥

* १ कांठावर. २ तर्क करण्यांत कुशल. ३ दुर्दैवी पुरुषाच्या.

* १ पातळ होणें. २ मंद होणें. ३ कुंभाराच्या बुद्धीतून.

पाहें पां कापसाचां पोटीं । काय कापडाची होती पेटी ।
 तो वेढितयाचिया दिठी । कापड जाहला ॥ ७६ ॥
 जरी सोनें लेणें होऊनि घडे । तरी तयाचें सोनें पण न ये
 येर अलंकार हे वरचिलीकडे । लेतयाचेनि भावें ॥ ७७ ॥
 सांगें पडिसादाचीं प्रत्युत्तरें । कां आरिसां जें आविष्करें ।
 तें आपलें कीं साचोकारें । तेथेंचि होतें ॥ ७८ ॥
 तैसी इये निर्मळे माझां स्वरूपीं । जो भूतभावना आरोपी
 तयासि तयाचां संकल्पीं । भूताभासु असे ॥ ७९ ॥
 तेचि कल्पिती प्रकृती पुरे । आणि भूताभासु आधींच सो
 मग स्वरूप उरे एकसरें । निरवळ माझें ॥ ८० ॥
 हें असो आंगीं भरलिया भवंडी । जैशा भोंवत दिसती
 दरडी । तैशी आपुलिया कल्पना अरवंडी । गमती भूतें ॥
 तेचि कल्पना सांडूनि पाहीं । तरि मी भूतीं भूतें माझियां
 हें स्वप्नींही परि नाही । कल्पावयाजोगें ॥ ८२ ॥
 आतां मी एक भूतातें धर्ता । अथवा भूतांमाजि मी अ
 या संकल्पसन्निपाता- । आंतुलिया बोलिया ॥ ८३ ॥
 म्हणोनि परियेसीं गा प्रियोत्तमा । यापरी मी विश्वेसीं विश
 जो इया लटकिया भूतग्रामा । भाव्यु सदा ॥ ८४ ॥
 रश्मीचेनि आधारें जैसें । नव्हतेंचि मृगजळ आभासे ।
 माझां ठायीं भूतजात तैसें । आणि मातेंही भावीं ॥ ८५ ॥
 मी ये परीचा भूतभावनु । परि सर्व भूतांसि अभिन्नु ।
 जैसी प्रभा आणि भानु । एकचि ते ॥ ८६ ॥
 हा आमुचा ऐश्वर्ययोगु । तुवां देखिला कीं चांगु ।
 आतां सांगें कांहीं एथ लागु । भूतभेदाचा असे ॥ ८७ ॥
 यालागीं मजपासूनी भूतें । आनं नव्हती हें निरुतें ।
 आणि भूतांवेगलिया मातें । कहींच न मनीं हो ॥ ८८ ॥

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

तथा सर्वाणि भूतानि सत्स्यानोत्पपधारय ॥ ६ ॥

* १ भोंवळ.

पै गगन जेवढें तैसें । पवनु गगनीं तेवढाचि असे ।
 सहजें हालविलिया वेगळा दिसे । एहवीं गगन तेंचि तो ॥ ८९ ॥
 तैसें भूतजात माझां ठायीं । कल्पिजे तरी आभासे कांहीं ।
 निर्विकल्पीं तरि नाहीं । तेथ मीचि मी आघवें ॥ ९० ॥
 म्हणऊनि नाहीं आणि असे । हें कल्पनेचोनि सौरसें ।
 जे कल्पनालोपें भ्रंशे । आणि कल्पनेसवें होय ॥ ९१ ॥
 तोंचि कल्पितें मुदल जाये । तें असें नाहीं हें कें आहे ।
 म्हणऊनि पुढती तूं पाहें । हा ऐश्वर्ययोगु ॥ ९२ ॥ (२४००)
 ऐसिया प्रतीतिबोधसागरी । तूं आपणेतें कळोऊ एक करी ।
 मग जंव पाहासी चराचरी । तंव तूंचि आहासी ॥ ९३ ॥
 या जाणण्याचा चेवो । तुज आला ना म्हणती देवो ।
 तरी आतां द्वैतस्वप्न वावो । जालें कीं ना ॥ ९४ ॥
 तरी पुढती जरी विपायें । बुद्धीसि कल्पनेची झोंप ये ।
 तरी अभेदबोधु जाये । जै स्वप्नीं पडिजे ॥ ९५ ॥
 म्हणोनि ये निद्रेची वाट मोडे । निरवळ उद्बोधाचेंचि आपणें
 घडे । ऐसें वर्म जें आहे फुडें । तें दावों आतां ॥ ९६ ॥
 तरी धनुर्धरा धैर्या । निकें अवधान देई बा धनंजया ।
 पै सर्व भूतांतें माया । करी हरी गा ॥ ९७ ॥
 सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम ।
 कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ७ ॥
 जियें नांव गा प्रकृती । जे द्विविध सांगितली तुजप्रती ।
 एकी अष्टधा भेदव्यक्ती । दुजी जीवरूपा ॥ ९८ ॥
 हा प्रकृतीविरवो आघवा । तुवां मागां परिसिलासे पांडवा ।
 म्हणोनि असो काड सांगावा । पुढतपुढती ॥ ९९ ॥
 तरी ये माझिये प्रकृती । महाकल्पाचां अंतीं ।
 सर्व भूतें अव्यक्तीं । ऐक्यासी येती ॥ १०० ॥
 ग्रीष्माचां अतिरसीं । सबीजें तृणें जैसीं ।
 मागुती भूमीसी । सुलीवें होनी ॥ १०१ ॥

कां वार्षिये ढेंढें^१ फिटें । जेव्हां शारदीयेचा अनुघडू फुट
तेव्हां घनजात आटे । गगनींचें गगनीं ॥ २ ॥

नातरी आकाशाचिये स्वांपे । वायु निवांतुचि लोपे ।
कां तरंगता हारपे । जलीं जेवीं ॥ ३ ॥

अथवा जागिनलिये वेळे । स्वप्न मनींचें मनीं मावळे ।
तैसें प्राकृत प्रकृतीं मिळे । कल्पक्षयीं ॥ ४ ॥

मग कल्पादीं पुढती । मीचि सृज्तीं ऐसी वदंती ।
तरी इयोविषयीं निरुती । उपपत्ति आईक ॥ ५ ॥

प्रकृति स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।

भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

तरी हेचि प्रकृति किरीटी । मी स्वर्काया सहजें अधिष्ठा
तेथ तंतूसमवायपटीं । जेविं विणावणी दिसे ॥ ६ ॥

मग तिये विणावणीचेनि आधारें । लहानां चौकडियां
भरे । तैसी पंचात्मकें आकारें । प्रकृतिचि होये ॥ ७ ॥

जैसें विरजणियाचेनि संगें । दूधच आटेजों लागे ।
तैशी प्रकृति आंगा रिगे । सृष्टिपणाचिया ॥ ८ ॥

बीज जळाची जवलीक लाहे । आणि तेंचि शारवोपशाखी
तैसें मज करणें आहे । भूतांचें हें ॥ ९ ॥

अगा नगर हें रायें केलें । या म्हणण्या साचपण^२ कीर
परि निरुतें पाहतां काय शिणले । रायाचे हात ॥ १० ॥

आणि मी प्रकृति अधिष्ठीं तें कसें । जैसा स्वप्नीं जो अ
मग तोचि प्रवेशे । जागृतावस्थे ॥ ११ ॥

तरि स्वप्नौनि जागृती येतां । काय पाय दुरवती पंड
कीं स्वप्नामार्जी असतां । प्रवासु होय ॥ १२ ॥

या आघवियाचा अभिप्रावो कायी । जे हें भूतसृष्टीचें
मज एकही करणें नाही । ऐसाचि अर्थु ॥ १३ ॥

जैशी रायें अधिष्ठिली प्रजा । व्यापारे आपुलालिया
तैसा प्रकृतिशंभु माझा । येर करणें ते इयेचें ॥ १४ ॥

पाहें पा पूर्णचंद्राचिये भेटी । समुद्र भरतें अपार दाटी ।
 तेथ चंद्रासि काय किरीटी । उपरवा' पडे ॥ १५ ॥
 जड परि जवाळिका । लोह चळे तरि चळो कां ।
 कवणु शीणु भ्रामका । सन्निधानाचा ॥ १६ ॥
 किंबहुना यापरी । मी निजप्रकृति अंगीकारी ।
 आणि भूतसृष्टी एकसरी । प्रसवोंचि लागे ॥ १७ ॥
 जो हा भूतग्रामु आघवा । असे प्रकृतिआधीन पांडवा ।
 जैसी बीजाचिया वेलपालवा । समर्थ भूमि ॥ १८ ॥
 नातरी बाळादिकां वयसां । गोसावी देहसंगु जैसा ।
 अथवा घनावळी आकाशा । वार्षियें जेवीं ॥ १९ ॥
 कां स्वप्नासि कारण निद्रा । तैसी प्रकृति हें नरेंद्रा ।
 या अशेषाहि भूतसमुद्रा । गोसाविणी गा ॥ २० ॥
 स्थावरा आणि जंगमा । स्थूला अथवा सूक्ष्मा ।
 हे असो भूतग्रामा । प्रकृतिचि मूल ॥ २१ ॥
 म्हणोनि भूतें हन सृजावीं । कां सृजिलीं प्रतिपाळावीं ।
 इयें करणीं न येती आघवीं । आमुचिया आंगा ॥ २२ ॥
 जळीं चंद्रिकेचिया पसरती वेली । ते वाढी चंद्रें नाहीं वाढविली ।
 तेंवि मातें पावोनि ठेलीं । दुरी कर्म ॥ २३ ॥
 न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ।
 उदासीनवदासीनमसवतं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥
 आणि सुटलिया सिंधुजळाचा लोटु । न शके धरूं सैधवाचा^२
 घाटु।तेविं सकल कर्मा मीच शेवटु।तीं काड बांधती मातें ॥ २४ ॥
 धूम्रजांची पिंजरी^३ । वाजतिया वायूतें जरी होकारी ।
 कां सूर्याबिबामाझारीं । आंधारें रिगे ॥ २५ ॥
 हें असो पर्वताचिये हृदयीचें । जेविं पर्जन्यधारास्तव न
 खोचे^४ । तेविं कर्मजात प्रकृतीचें । न लगे मज ॥ २६ ॥
 एहवीं इये प्राकृतीं विकारीं । एकु मीचि आहे अवधारीं ।
 परि उदासीनाचिया परी । करी ना करवी ॥ २७ ॥

दीपु ठेविला परिवरी । कवणातें नियमी ना निवारी । ख
 आणि कवण कवणिये व्यापारी । राहाटे तेंहि नेणें ॥ २८ ॥
 तो जैसा कां साक्षिभूतु । गृहव्यापारप्रवृत्तिहेतु । ह
 तैसा भूतकर्मी अनासक्तु । मी भूतीं असें ॥ २९ ॥ वि
 हा एकचि अभिप्रावो पुढतपुढती । काय सांगां बहुतां उप
 येथ एकवेळां सुभद्रापती । येतुलें जाण पां ॥ ३० ॥ वि

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।

हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥

जे लोकचेष्टां समस्तां । जैसा निमित्तामात्र कां सविता । स्थ
 तैसा जगत्प्रभवीं पंडुसुता । हेतु मी जाणें ॥ ३१ ॥ सें
 कां जें मियां अधिष्ठिलिया प्रकृती । होती चराचरा
 संभूती । म्हणोनि मी हेतु हें उपपती । घडे ययां ॥ ३२ ॥ हि
 आतां येणें उजिवडें निरुतें । न्याहाळीं पां ऐश्वर्ययोगा
 जें माझां ठायीं भूतें । परी भूतीं मी नसें ॥ ३३ ॥ जे
 अथवा भूतें ना माझां ठायीं । आणि भूतांमाजि मी ना
 या खुणा तूं कहीं । चुकों नको ॥ ३४ ॥ ति
 हें सर्वस्व आमुचें गूढ । परी दाविलें तुज उघड ।
 आतां इंद्रियां देऊनि कवाड । हृदयीं भोगीं ॥ ३५ ॥
 हा दंशु जंव नये हातां । तंव माझें साचोकारेपण पा
 न संपडे गा सर्वथा । जेविं भुसीं कणु ॥ ३६ ॥ वि
 एहवीं अनुमानाचेनि पैसैं । आवडे कीर कळलें ऐसैं । ही
 परि मृगजळाचेनि वोलांशें काय । भूमि तिमे ॥ ३७ ॥ सा
 जें जाल जळीं पांगिलें । तेथ चंद्रबिंब दिसे आंतुडलें ।
 परि थडिये काढूनि झाडिलें । तेव्हां बिंब कें सांगें ॥ ३८ ॥ सें
 तैसें बोलवरि वाचाबळें । वायांचि झकविजती प्रतीतीचे
 मग साचोकारें बोधावेळे । आर्थ ना होईजे ॥ ३९ ॥

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥

। बहुना भवा बिहा या । आणि साचें चाड आशि जरी मियां ।
 १ रि तुम्ही गा उपपत्ती इया । जतन कीजे ॥ १४० ॥
 हवीं वेधली दिठी कवळें । तें चांदणियातें म्हणे पिवळें ।
 विं माझां स्वरूपां निर्मळे । देखाल दोष ॥ ४१ ॥
 उपतरी ज्वरें विटाळलें मुरव । तें दुधातें म्हणे कडू विरव ।
 विं अमानुषा मानुष । मानाल मातें ॥ ४२ ॥
 णजानी पुढतीं तूं धनंजया । झणें विसंबसी या अभिप्राया ।
 इया स्थूलदृष्टी वायां । जाइजेल गा ॥ ४३ ॥
 स्थूलदृष्टी देखती मातें । तेंचि न देखणें जाण निरुतें ।
 सें स्वप्नींचेनि अमृतें । अमरां नोहिजे ॥ ४४ ॥
 हवीं स्थूलदृष्टी मूढ । मातें जाणती कीर दृढ ।
 ३३ रि तें जाणणेंचि जाणणेया आड । रिगोनि ठाके ॥ ४५ ॥
 सा नक्षत्राचिया आभासा- । साठीं घातु झाला तया हंसा ।
 जां रत्नबुद्धीचिया आशा । रिगोनिया ॥ ४६ ॥
 गे गंगा या बुद्धी मृगजळ । ठाकोनि आलियाचें कवण फळ ।
 ४७ य सुरतरु म्हणोनि बाबुळ । सेविली करी ॥ ४७ ॥
 ४८ निलयाचा दुसरा । या बुद्धी हातु घातला विरवारा ।
 ४९ रत्नें म्हणोनि गारा । वेंची जेविं ॥ ४८ ॥
 ५० थवा निधान हें प्रगटलें । म्हणोनि खदिरांगार' खोळे भरिले ।
 ५१ साउली नेणतां घातलें । कृहां सिंहें ॥ ४९ ॥
 ५२ विं मी म्हणोनि प्रपंची । जिही बुडी दिधली कृतानिश्चयाची ।
 ५३ हीं चंद्रासाठीं जेविं जळींची । प्रतिभा धरिली ॥ ५० ॥
 ५४ सा कृतानिश्चय वायां गेलू । जैसा कोणही एक कांजी प्याला ।
 ५५ परिणाम पाहों लागला । अमृताचा ॥ ५१ ॥
 ५६ सें स्थूलाकारीं नाशिवंते । भरंवसा बांधोनि चित्तें ।
 ५७ हती मज अविनाशातें । तरी कैचा दिसें ॥ ५२ ॥
 ५८ इ पश्चिमसमुद्राचिया तटा । निधिजत आहे पूर्विलिया वाटा ।
 ५९ तें कोडा कांडतां सुभवा । कणु आलुडे' ॥ ५३ ॥
 * १ खेराचे निखारे. २ प्राप्त होई.

तैसें विकारलें हैं स्थूल । जाणितलेया मी जाणवतसें के
काइ फेण पितां जळ । सेविलें होय ॥ ५४ ॥

म्हणोनि मोहिलेनि मनोधर्म । हेंचि मी मानूनि संग्रामे
मग येथिंचीं जियें जन्मकर्म । तियें मजचि म्हणती ॥
येतुलेनि अनामा नाम । मज अक्रियासि कर्म ।
विदेहासि देहधर्म । आरोपिती ॥ ५६ ॥

मज आकारशून्या आकारु । निरुपाधिका उपचारु ।
मज विधिविवर्जिता व्यवहारु । आचारादिक ॥ ५७ ॥

मज वर्णहीना वर्णु । गुणातीतासी गुणु ।
मज अचरणा चरणु । अपाणिया पाणी ॥ ५८ ॥

मज अमेया मान । सर्वगतासिं स्थान ।
जैसें सेजेमाजी वन । निदेला देखे ॥ ५९ ॥

तैसें अश्रवणा श्रोत्र । मज अचक्षूसी नेत्र ।
अगोत्रा गोत्र । अरूपा रूप ॥ ६० ॥

मज अव्यक्तासि व्यक्ती । अनार्तासी आर्ती ।
स्वयंतृप्ता तृप्ती । भाविती गा ॥ ६१ ॥

मज अनावरणा प्रावरण । भूषणातीतासि भूषण ।
मज सकळकारणा कारण । देखती ते ॥ ६२ ॥

मज सहजातें करिती । स्वयंभातें प्रतिष्ठिती ।
निरंतरातें आव्हानिती । विसर्जिती गा ॥ ६३ ॥

मी सर्वदा स्वतःसिध्दु^१ । तो कीं बाल तरुण वृद्धु ।
मज एकरूपा संबंधु । जाणती ऐसे ॥ ६४ ॥

मज अद्वैतासि दुर्जे । मज अकर्तयासि काजें ।
मी अभोक्ता कीं भुजें । ऐसें म्हणती ॥ ६५ ॥

मज अकुळाचें कुळ वानिती । मज नित्याचेनि निधने
मज सर्वांतरातें कल्पिती । अरि मित्र गा ॥ ६६ ॥

मी स्वानंदाभिरामु । तया मज अनेकां सुखांचा का
अनामि मी असें सगु । कीं म्हणती एकदेशी ॥ ६७ ॥

मी आत्मा एक चराचरी । म्हणती एकाचा कैपक्ष^१ करी ।
 आणि कोपोनि एकातें मारी । हेंच वाढविती ॥ ६८ ॥
 किंबहुना ऐसे समस्त । जे हे मनुष्यधर्म प्राकृत ।
 तयाचि नांव मी ऐसें विपरीत । ज्ञान तयाचें ॥ ६९ ॥
 जंव आकारु एक पुढां देखती । तंव हा देव येणें भावें भजती ।
 मग तोचि विघडलिया^२ टाकिती । नाही म्हणोनि ॥ ७० ॥
 मातें येणें येणें प्रकारें । जाणती मनुष्य ऐसेनि आकारें ।
 म्हणऊनि ज्ञानचि तें आंधारें । ज्ञानासि करी ॥ ७१ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।

राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृति मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥

प्रालागीं जन्मलेचि ते मोघ^३ । जैसे वाषियेवीण मेघ ।
 कां मृगजळाचें तरंग । दुरूनीचि पाहावे ॥ ७२ ॥
 अथवा कोल्हरीचे^४ असिवार । नातरी वोडंबरचे^५ अलंकार ।
 तीं गंधर्वनगरीचे आवार । आभासती कां ॥ ७३ ॥
 सांवरी वाढिल्ल्या सरळा । वरी फळ ना आंतु पोकळा ।
 कां स्तन जाले गळां । शेळिये जैसे ॥ ७४ ॥
 तसें मूर्खाचें तयां जियालें । आणि धिगू कर्म तयांचें निपजलें ।
 तसें सांवरी फळ आलें । घेवे ना दीजे ॥ ७५ ॥
 ग जें कांहीं ते पढिल्ले । तें मर्कटें नारळ तोडिले ।
 कां आंधळ्या हातीं पडिलें । मोतीं जैसें ॥ ७६ ॥
 किंबहुना तयांचीं शास्त्रें । जैशीं कुमारीहातीं दिधलीं शस्त्रें ।
 कां अशौच्या मंत्रें । बीजें कथिलीं ॥ ७७ ॥
 तसें ज्ञानजात तया । आणि जें कांहीं आचरलें गा धनंजया ।
 आघवेंचि गेलें वायां । जे चित्तहीन ॥ ७८ ॥
 तमोगुणाचीं राक्षसी । जे सद्बुद्धीतें ग्रासी ।
 एकाचा ठावोचि पुसी । निशाचरी ॥ ७९ ॥
 तये प्रकृती वरपडे जाले । म्हणऊनि चितेचेनि कपोलें गेलें ।
 तामारीयेचि पडिले । मुखाभाजी ॥ ८० ॥

* १ कैवार. २ भंग पावल्यावर. ३ फुकट. ४ मातीचें चित्र. ५ जाडूचे.

जेथ आशेचिये लाळे । आंतु हिंसा जीभ लोळे ।
 तेवींचि संतोषाचे चाकळे । अखंड चघळी ॥ ८१ ॥
 जे अनर्थाचे कानवेरी । आवाळुवें चाटीत निघे बाहेरी ।
 जे प्रमादपर्वतींचीं दरी । सदाचि मातली ॥ ८२ ॥
 जेथ लेषाचिया दाढा । खसखसां ज्ञानाचा करिती रगडा
 जे अगस्तीगवसणी मूढां । स्थूल बुद्धि ॥ ८३ ॥
 ऐसें आसुरिये प्रकृतीचां तोंडीं । जे जाले गा भूतोंडीं ।
 ते बुडोनि गेले कुंडीं । व्यामोहाचां ॥ ८४ ॥

एवं तमाचिये पडिले गर्ते । न पवित्रतीचि विचाराचें नि
 हें असो ते गेले जेथें । ते शुद्धीचि नाही ॥ ८५ ॥
 म्हणोनि असोतु इयें वायाणीं । कायशीं मूर्खाचीं बोल
 वायां वाढवितां वाणी । शिणेल हन ॥ ८६ ॥
 ऐसें बोलिलें देवें । तेथ जी म्हणितलें पांडवें ।
 आईकें जेथ वाचा विसंवे । ते साधुकथा ॥ ८७ ॥

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।

भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥

तरी जयांचिये चोरवटे मानसी । मी होऊनि असें क्षेत्र
 जयां निजेलियातें उपासी । वैराग्य गा ॥ ८८ ॥
 जयांचिया आस्थेचिया सद्धावा । आंतु धर्म करी राणि
 जयांचें मन ओलावा । विवेकासी ॥ ८९ ॥
 ज ज्ञानगंगें नाहाले^२ । पूर्णता जेऊनि धाले ।
 जे शांतीसि आले । पालव नवे ॥ ९० ॥
 जे परिणामा निघाले कोंभ । जे धैर्यमंडपाचे स्तंभ ।
 जे आनंदसमुद्रीं कुंभ । चुबकळोनि भरिले ॥ ९१ ॥
 जयां भक्तीची येतुली प्राप्ती । जे कैवल्यातें प
 म्हणती । जयांचिये लीलेमाजीं नीति । जियाली वि
 जे आघवांचि करणी । लेडले शांतीचीं लेणी ।
 जयांचे चित्त गवसणी । व्यापका मज ॥ ९३ ॥

* १ खळयांत. २ स्नान केलें.

ऐसे जे महानुभाव । जे दैविये प्रकृतचिं दैव ।
 जे जाणोनियां सर्व । स्वरूप माझें ॥ ९४ ॥
 मग वाढतेनि प्रेमें । मातें भजती जे महान्मे ।
 परि दुजेपण मनोधर्मे । शिवतलें नाहीं ॥ ९५ ॥
 ऐसें मीच होऊनि पांडवा । करिती माझी सेवा ।
 परि नवलावो तो सांगावा । असे आईक ॥ ९६ ॥
 सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
 नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥
 तारी कीर्तनाचोनि नटनाचें^१ । नाशिले व्यवसाय प्रायश्चित्तांचे ।
 जे नामचि नाहीं पापाचें । ऐसें केलें ॥ ९७ ॥
 यमदमां अवकळा आणिली । तीर्थें ठायावरुनि उठविली ।
 प्रमलोकींची खुंटिली । राहाटी आघवी ॥ ९८ ॥
 प्रमु म्हणे काय यमावें । दमु म्हणे कवणातें दमावें ।
 तीर्थें म्हणती काय रवावें । दोष ओखदासि नाहीं ॥ ९९ ॥
 ऐसे माझेनि नामघोषें । नाहीं करिती विश्वाचीं दुःखें ।
 प्रवर्धें जगचि महासुरवें । दुमदुमित भरलें ॥ १०० ॥
 पाहांटेवीण पाहावित । अमृतेवीण जीववित ।
 गोरेवीण दावित । कैवल्य डोळां ॥ १ ॥
 तारी राया रंका पाड धरूं । नेणती सानेयां थोरां कडसणी करूं ।
 कसरें आनंदाचे आवरु । होत जगा ॥ २ ॥
 वहीं एकाधोनि वैकुंठा जावें । तें तिहीं वैकुंठचि केलें आघवें ।
 सें नामघोषगौरवें । धवललें^२ विश्व ॥ ३ ॥
 जे सूर्य तैसें सोज्वळ । परि तोहि आस्तवे हें किडाळ ।
 प्रद्र संपूर्ण एखादे वेळ । हें सदा पुरतें ॥ ४ ॥
 घ उदार परि वोसरे । म्हणऊनि उपमेसी न पुरे ।
 निःशंकपणें सपांखरे^३ । पंचानन ॥ ५ ॥
 यांचे वाचेपदां भोजें । नाम वाढत असे माझें ।
 जन्मसहस्रीं वोलगिजे । एक वेळ मुरवासि यावया ॥ ६ ॥
 * १ उत्कर्ष. २ प्रकाशित केले. ३ कपाळ.

तो मी वैकुंठी नसें । एक वेळ भानुबिंबीही न दिसें ।
 वरी योगियांचीही मानसें । उमरडोनि^१ जाय ॥ ७ ॥
 परी तयांपाशीं पांडवा । मी हारपला गिवसावा ।
 जेथ नामुघोषु बरवा । करिती ते माझे ॥ ८ ॥
 कैसे माझां गुणीं धाले । देशकाळातें विसरले ।
 कीर्तनें सुरवें झाले । आपणपांचि ॥ ९ ॥
 कृष्ण विष्णु हरि गोविंद । या नामाचे निखळ प्रबंध ।
 माजी आत्मचर्चा विशद । उदंड गाती ॥ १० ॥
 हें बहु असो यापरी । कीर्तित मातें अवधारीं ।
 एक विचरती चराचरीं । पांडुकुमरा ॥ ११ ॥
 मग आणिक ते अर्जुना । साविया बहुवा जतना ।
 पंचप्राणा मना । पाढाऊ^२ घेउनि ॥ १२ ॥
 बाहेरी यमनियमांची कांटी लाविली । आंतु वज्रासनाची^३ मेत
 पन्नासिली । वरी प्राणांयामाचीं मांडिलीं । वाहातीं यंत्रें^४ जाले
 तेथ उल्हाटशक्तीचेनि उज्जिवडें । मनपवनाचेनि सुरवाडें^५ नि
 सतरावियेचें पाणियाडें । बाळियाविलें ॥ १४ ॥
 तेव्हां प्रत्याहारें ख्याति केली । विकारांची संपिली बाहेरी^६ भा
 इंद्रियें बांधोनि आणिलीं । हृदयाआंतु ॥ १५ ॥
 तंव धारणावारू दाटिले । महाभूतांतें एकघाटिलें ।
 मग चतुरंग सैन्य निघाटिलें । संकल्पाचें ॥ १६ ॥
 तयावरी जैत रे जैत । म्हणोनि ध्यानाचें निशाण वाजत^७ बो
 दिसें तन्मयाचें झळकत । एकछत्र ॥ १७ ॥
 पाठीं समाधिश्रियेचा अशेखा । आत्मानुभवराज्यसुखा^८ गों
 पट्टाभिषेकु देखा । समरसें जाहला ॥ १८ ॥
 ऐसें हें गहन । अर्जुना माझे भजन ।
 आतां ऐकें सांगेन । जें करिती एक ॥ १९ ॥
 तरी कोण्ही पालववेरी । जसा एक तनू अंबरी^९ ३
 तैसा मीवांचूनि चराचरीं । जाणती ना ॥ २० ॥ १

दि ब्रह्मा करूनी । शेवटीं मशक धरूनी ।
 जी समस्त हें जाणोनि । स्वरूप माझें ॥ २१ ॥
 वाडधाकुटें न म्हणती । सजीवनिर्जीव नेणती ।
 रेवलिये वस्तू उजू लुटिती । मीचि म्हणोनि ॥ २२ ॥
 पुलें उतामत्व नाठवे । पुढील योग्यायोग्य नेणवे ।
 हसरें व्याक्तिमात्राचोनि नावें । नमूंचि आवडे ॥ २३ ॥
 सें उंची उदक पडिलें । तें तळवटवरी ये उगेलें ।
 सें नमिजे भूतजात देखिलें । ऐसा स्वभावोचि तयांचा ॥ २४ ॥
 फळलिया तरूची शारवा । सहजें भूमीसी उतरे देखा ।
 जीवमात्रा अशेरवा । स्वालावती ते ॥ २५ ॥
 वंड अगर्वता होऊनि असती । तयांतें विनयो हेचि संपत्ती ।
 जयजयमंत्रें अर्पिती । माझांचि ठायीं ॥ २६ ॥
 मीतां मानाभिमान गळाले । म्हणोनि अवचितें ते मीचि
 ॥ २७ ॥
 गलें । ऐसें निरंतर मिसळले । उपासिती ॥ २७ ॥
 वाडुना हे गरुवी भक्ती । सांगितली तुजप्रती ।
 तां ज्ञानयज्ञें यजिती । ते भक्त आइकें ॥ २८ ॥
 भजन करिती हातवटी । तूं जाणत आहासि किरीटी ।
 मागां इया गोष्टी । केलिया आम्ही ॥ २९ ॥
 आथि जी अर्जुन म्हणे । तें दैविकिया प्रसादाचें करणें ।
 काय अमृताचें आरोगणें । पुरें म्हणवें ॥ ३० ॥
 बोला अनंतें । लागटा देखिलें तयातें ।
 सुरवावलेनि चित्तें । डोलतु असे ॥ ३१ ॥
 में भलें केलें पार्था । एहवीं हा अनवसरु सर्वथा ।
 बोलवीतसे आस्था । तुझी मातें ॥ ३२ ॥
 अर्जुन म्हणे हें कायी । चकोरेंवीण चांदिणेंचि नाही ।
 निवाविजे हा तयांचा ठायीं । स्वभावो कीं जी ॥ ३३ ॥
 चकोरें लिये आपुलिये चाड । चाचू करिती चंद्राकडे ।
 आम्ही विनवूं तें थोकडें । देवो कृपासिंधु ॥ ३४ ॥
 १ लोकां

जी मेघ आपुलिये प्रौढी । जगाची आर्ति दवडी । मग
 वांचूनि चातकाची ताहान केवढी । तो वर्षावो पाहुनी
 परि चुळा एकाचिया चाडे । जेविं गंगेतेंचि ठाकावें ए
 तेंविं आर्त बहु कां थोडें । तरि सांगावें देवा ॥ ३६ ॥
 तेथें देवें म्हणितलें राहें । जो संतोषु आम्हां जाहाला
 तयावरी स्तुति साहे । ऐसें उरलें नाहीं ॥ ३७ ॥

पै परिसतु आहांसि निकियापरी । तेंचि वक्तृत्वा व
 करी । ऐसें पुरस्कारोनि श्रीहरी । आदरिलें बोलों ॥ ३८ ॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥

तरी ज्ञानयज्ञु तो एंवरूपु । तेथ आदिसंकल्पु हा यूप
 महाभूतें मंडपु । भेदु तो पशु ॥ ३९ ॥

मग पांचांचे जे विशेष गुण । अथवा इंद्रियें आणि प्राण
 हेचि यज्ञोपचारभरण । अज्ञान घृत ॥ ४० ॥

तेथ मनबुद्धीचिया कुंडा- । आंतु ज्ञानाग्नि धडफुडा
 साम्य तेचि सुहाडा । वेदि जाणें ॥ ४१ ॥

सविवेक मतिपाटव । तेंचि मंत्रविद्यागौरव ।

शांति स्त्रुकस्त्रुव । जीवु यज्वा ॥ ४२ ॥

तो प्रतीतीचेनि पात्रें । विवेकमहामंत्रें ।

ज्ञानाग्निहोत्रें । भेदु नाशी ॥ ४३ ॥

तेथ अज्ञान सरोनि जाये । आणि यजिता यजन हें
 आत्मसमरसीं न्हायें । अवभृथीं जेव्हां ॥ ४४ ॥

तेव्हां भूतें विषय करणें । हें वेगळालें कांहीं न म्हणें ।
 आघवें एकचि ऐसें जाणें । आत्मबुद्धि ॥ ४५ ॥

जैसा चेईला तो अर्जुना । म्हणें स्वप्नींची हे विचित्र
 मीचि जाहालों होतो ना । निद्रावशें ॥ ४६ ॥

आतां सेना ते सेना नव्हे । हे मीच एक आघवें ।
 ऐसें एकत्वे मानवे । विश्व तया ॥ ४७ ॥

मग तो जीवु हे भाष सरें । आब्रह्म परमात्मबोधें भरे ।
 ऐसे भजती ज्ञानाध्वरें^१ । एकत्वे येणें ॥ ४८ ॥
 अथवा अनादि हें अनेक । जें आनासारिखें एका एक ।
 आणि नामरूपादिक । तेंही विषम ॥ ४९ ॥
 म्हणोनि विश्व भिन्न । परि न भेदे तयांचें ज्ञान ।
 जैसे अवयव तरी आन आन । परि एकेचि देहींचे ॥ २५० ॥
 कां शाखा सानिया थोरा । परि आहाति एकाचिये तरुवरा ।
 बहु रश्मि परि दिनकरा । एकाचे जेवीं ॥ ५१ ॥
 तेविं नानाविधा व्यक्ती । आनानें नामें आनानी वृत्ती ।
 ऐसें जाणती भेदलां भूती । अभेदा मातें ॥ ५२ ॥
 येणें वेगळालेपणें पांडवा । करिती ज्ञानयज्ञु बरवा ।
 जे न भेदती जाणिवा । जाणते म्हणउनि ॥ ५३ ॥
 ना तरी जेधवां जिये ठायीं । देखती कां जें जें कांहीं ।
 तें मीवांचूनि नाहीं । ऐसाचि बोधु ॥ ५४ ॥
 पाहे पां बुडबुडा जेउता जाये । तेउतें दळचि एक तया आहे ।
 मग विरे अथवा राहे । तन्ही जळाचिमाजि ॥ ५५ ॥
 कां पवनें परमाणु उचलले । ते पृथ्वीपणावेगळे नाहीं गेले ।
 आणि माघौतें जरी पडले । तरी पृथ्वीचिवरी ॥ ५६ ॥
 तैसें भलतेथ भलतेणें भावें । भलतेंही न हो अथवा होआवें ।
 परि तें मी ऐसें आघवें । होऊनि ठेलें ॥ ५७ ॥
 अगा हे जेव्हडीं माझी व्याप्ति । तेव्हडीचि तयांचि प्रतीति ।
 ऐसें बहुधाकारीं वर्तती । बहुचि होऊनि ॥ ५८ ॥
 हें भानुबिंब आवडे तया । सन्मुख जैसें धनंजया ।
 तैसें ते विश्वा या । समोर सदा ॥ ५९ ॥
 अगा तयांचिया ज्ञाना । पाठीपोट नाहीं अर्जुना ।
 वायु जैसा गगना । सर्वांगीं असे ॥ २६० ॥
 तैसा मी जेनुला अहम्मा । तेंही तूक^२ तयांचिया सद्भावा ।
 तरी न करितां पांडवा । भजन जहालें ॥ ६१ ॥

एहवीं तरी सकल मीचि आहैं । तरी कवणीं कें उपासिल नैथ
एथ एकें जाणणेनवीण ठाये । अप्राप्तासी ॥ ६२ ॥

परि तें असो येणें उचितें । ज्ञानयज्ञें यजितसांते ।
उपासिती मातें । ते सांगितले ॥ ६३ ॥

अखंड सकल हें सकलां मूर्वीं । सहज अर्पत असे मज
कीं नेणणेयासाठीं मूर्वीं । न पविजेचि मातें ॥ ६४ ॥

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्ववाहमहमौषधम् ।

मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥

तोचि जाणिवेचा उदयो जरी होये । तरी मुदल वेदु मीचि आ
आणि तो विधानातें जया विये । तो क्रतुही मीचि ॥ ६५ ॥

मग त्या कर्मापासूनि बरवा । जो सांगोपांगु आघवा ।
यज्ञु प्रगटे पांडवा । तोही मी गा ॥ ६६ ॥

स्वाहा मी स्वधा । सोमादि औषधी विविधा ।
आज्य^१ मी समिधा । मंत्रु मी हवि ॥ ६७ ॥

होता मी हवन कीजे । तेथ अग्नि तो स्वरूप माझें ।
आणि हुतक वस्तु जें जें । तेही मीचि ॥ ६८ ॥

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।

वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजुरेव च ॥ १७ ॥

पै जयाचेनि अंगसंगें । इयें प्रकृतीस्तव अष्टांगे ।
जन्म पाविजत असे जगें । तो पिता मी गा ॥ ६९ ॥

अर्धनारीनटेश्वरी । जो पुरुष तोचि नारी ।
तेविं मी चराचरी । माताही होय ॥ ७० ॥

आणि जाहालें जग जेथ राहे । जेणें जित वाढत आहे ।
तें मीचि वांचूनि नोहे । आन निरुतें ॥ ७१ ॥

इयें प्रकृतिपुरुषें दोन्ही । उपजलीं जयाचिया अमनमनीं ।
तो पितामह त्रिभुवनीं । विश्वाचा मी ॥ ७२ ॥

आणि आघवेयां जाणणेयाचिया वाटा । जया गावायेतीं
सुभटा । जे वेदांचियां चोहटां^२ । वेद्य जें म्हणिजे ॥ ७३ ॥

जेथ नाना मतां बुझावणी जाहली । एकमेकां शास्त्रांची
नोळखी फिटली । चुकलीं ज्ञानें जेथ मिळों आली । जें पवित्र
हणिजे ॥७४॥ पै ब्रह्मबीजा जाहला अंकुर । घोषध्वनीनादा-
कार । तयांचें गा भुवन जो ॐकार । तोही मी गा ॥ ७५ ॥
फाया ॐकाराचिये कुशी । अक्षरें होती अउमकारेंसी ।
जेयें उपजत वेदेंसी । उठलीं तिन्हीं ॥ ७६ ॥
हणोनि ऋग्यजुःसामु । हे तीन्ही म्हणें मी आत्मारामु ।
वें मीचि कुलक्रमु^१ । शब्दब्रह्माचा ॥ ७७ ॥

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥
हे चराचर आधवें । जिये प्रकृती आंत सांठवे ।
ते शिणली जेथ विसवे । ते परमगती मी ॥ ७८ ॥
माणि जयाचेनि प्रकृति जिये । जेणें अधिष्ठिली विश्व विये ।
ते येऊनि प्रकृती इये । गुणांतें भोगी ॥ ७९ ॥
ते विश्वश्रियेचा भर्ता । मीचि गा पंडुसुता ।
मी गोसावी^२ समस्ता । त्रैलोक्याचा ॥ ८० ॥
माकाशें सर्वत्र वसावें । वायूनें नावभरी उगें नसावें ।
पावकें दहावें । वर्षावें जळें ॥ ८१ ॥
सर्वती बैसका न संडावी । समुद्रीं रेखा नोलांडावी ।
पृथ्वियां भूतें वाहावी । हे आज्ञा माझी ॥ ८२ ॥
यां बोलविल्या वेदु बोले । म्यां चालविल्या सूर्यु चाले ।
यां हालविल्या प्राणु हाले । तो जगातें चालितां ॥ ८३ ॥
मेयांचि नियमिलासांता । काळु ग्रासितसे भूतां ।
इये म्हणियागतें पांडुसुता । सकळें जयाचीं ॥ ८४ ॥
पसा जो समर्थु । तो मी जगाचा नाथु ।
माणि गगनापेसा साक्षिभूतु । तोहि मीचि ॥ ८५ ॥
ह्मी नामरूपी आधवा । जो भरला असे पांडवा ।
माणि नामरूपांही वोल्हावा^३ । आपणाचि जो ॥ ८६ ॥

जैसैं जळाचे कळोळ । आणि कळोळीं आर्थी जळ ।
 ऐसेनि वसवीतसैं सकळ । तो निवासु मी ॥ ८७ ॥
 जो मज होय अनन्य शरण । त्याचें निवारीं मी जन्म
 यालागीं शरणागता शरण्य । मीचि एकु ॥ ८८ ॥
 मीचि एक अनेकपणें । वेगळालेनि प्रकृति गुणें ।
 जीत जगाचेनि प्राणें । वर्तत असे ॥ ८९ ॥
 जैसा समुद्र थिळर न म्हणतां । भलतेथ बिंबे सविता ।
 तैसा ब्रह्मादि सर्वा भूतां । सुहृद तो मी ॥ ९० ॥
 मीचि गा पांडवा । या त्रिभुवनासि वोलावा ।
 सृष्टिक्षयप्रभावा । मूळ तें मी ॥ ९१ ॥
 बीज शारवातें प्रसवें । मग तें रुरवपण बीजीं सामावें ।
 तैसैं संकल्पें होय आघवें । पाठीं संकल्पीं मिळे ॥ ९२ ॥
 ऐसें जगाचें बीज जो संकल्पु । अव्यक्त वासनारूपु ।
 तया कल्पांतीं जेथ निक्षेपु । होय तें मी ॥ ९३ ॥
 इयें नामरूपें लोटतीं । वर्णव्यक्ती आटती ।
 जातींचे भेद फिटती । जैं आकाश नाही ॥ ९४ ॥
 तैं संकल्पु वासनासंस्कार । माघौतें रचावया आकार ।
 जेथ राहोनि असती अमर । तें निधान मी ॥ ९५ ॥

तपाम्यहमहं वर्षं निगूह्णाम्युत्सृजामि च ।

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥

मी सूर्याचेनि वेषें । तपें तैं हें शोषे ।
 पाठीं इंद्र होऊनि वर्षें । तैं पुढती भरे ॥ ९६ ॥
 अग्नि काण्ठें रवायें । तें काण्ठचि अग्नि होये ।
 तोविं मरतें मारितें पाहें । स्वरूप माझें ॥ ९७ ॥
 यालागीं मृत्यूचां भागीं जें जें । तेंही पै रूप माझें ।
 आणि न मरतें तंव सहजें । अविनाश मी ॥ ९८ ॥
 आतां बहु बोलेनी सांगवें । तैं एकिकेही वे मां आघवें ।
 तरी सतासतही जाणावें । मीचि पै गा ॥ ९९ ॥

हणोनि अर्जुना मी नसें । ऐसा कवणु ठाव असे ।
 रि प्राणियांचें देव कैसें । जे न देखती मातें ॥ ३०० ॥
 रंग पाणियेंवीण सुकती । रश्मि वातीवीण न देखती ।
 सें मीचि ते मी नव्हती । विस्मो देखें ॥ १ ॥
 आंतबाहेर मियां कोंदलें । जग निरखिल माझेंचि वोतिलें ।
 हीं कैसें कर्म तयां आलें । जे मीचि नाही म्हणती ॥ २ ॥
 रि अमृतकुहां पडिजे । कां आपणयातें कडिये काढिजे ।
 सें आर्था काय कीजे । अप्राप्तासि ॥ ३ ॥
 प्रासा एका अब्जासाठीं । अंधु धांवताहे किरीटी ।
 भाडलला चिंतामणि पायें लोटी । आंधळेपणें ॥ ४ ॥
 सें ज्ञान जें सांदूनि जाये । तें ऐसी हे दशा आहे ।
 हणोनि कीजे तें केलें नोहे । ज्ञानेंवीण ॥ ५ ॥
 आंधळेया गरुडाचे पांख आहाती । ते कवणा उपेगा जाती ।
 सें सत्कर्माचे उपखे^१ ठाती । ज्ञानेंवीण ॥ ६ ॥

त्रिविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गात् प्रार्थयन्ते ।

ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ २० ॥

देख पां गा किरीटी । आश्रमधर्माचिया राहाटी ।
 विधिमार्गा कसवटी^२ । जे आपणाचि होती ॥ ७ ॥
 यजन करितां कौतुकें । तिहीं वेदांचा माथा तुकें ।
 क्रिया फलेंसि उभी ठाके । पुढां जयां ॥ ८ ॥
 ऐसे दीक्षित जे सोमप । जे आपणाचि यज्ञाचें स्वरूप ।
 तीही तया पुण्याचेंनी नावें पाप । जोडिलें देखें ॥ ९ ॥
 जे श्रुतित्रयातें जाणोनि । शतवरी यज्ञ करुनि ।
 यजिलिया मातें चुकोनि । स्वर्गु वरिती ॥ ३१० ॥
 जेंस कल्पतरुतळवटीं । बैसोनि झोकिये पाडी गांठी ।
 मग निदव निघे किरीटी । दैन्याचि करुं ॥ ११ ॥
 तेंस शतऋतुं^३ यजिलें मातें । कीं ईप्सिताति स्वर्गसुखातें ।
 आतां पुण्य लीं हो निरुतें^४ पाव नोहे ॥ १२ ॥

* १ श्रम. २ कस पाहण्याचा दगड. ३ शंभर यज्ञ करणारे.

म्हणोनि मजवीण पाविजे स्वर्गु । तो अज्ञानाचा पुण्या
 ज्ञानिये तयातें उपसर्गु । हानिं म्हणती ॥ १३ ॥
 एव्ही तरी नरकींचें दुःख । पावोनि स्वर्गा नाम की
 वांचूनि नित्यानंद गा निदोख । तें स्वरूप माझें ॥ १४ ॥
 मज येतां पै सुभटा । या द्विविधा गा अव्हांटा ।
 स्वर्गु नरकु या वाटा । चोरांचिया ॥ १५ ॥
 स्वर्गा पुण्यात्मकें पापें येइजे । पापात्मकें पापें नरका
 मग मातें जेणें पाविजे । तें शुद्ध पुण्य ॥ १६ ॥
 आणि मजचिमाजीं असतां । जेणें मी दूरी होय पांडुसुत
 तें पुण्य ऐसें म्हणतां । जीभ न तुटे काई ॥ १७ ॥
 परि हें असो आतां प्रस्तुत । ऐकें यापरी ते दीक्षित ।
 यजुनि मातें याचित । स्वर्गभोगु ॥ १८ ॥
 मग मी न पाविजे ऐसें । जें पापरूप पुण्य असे ।
 तेणें लाधलेनि सौरसें । स्वर्गा येती ॥ १९ ॥
 जेथ अमरत्व हेंचि सिंहासन । ऐरावतासारखें वाहन ।
 राजधानीभुवन । अमरावती ॥ २० ॥
 जेथ महासिद्धीचीं भांडारें । अमृताचीं कोठारें ।
 जियें गांवीं खिळारें । कामधेनूचीं ॥ २१ ॥
 जेथ वोळगे देव पाइका । सैंध चिंतामणीचिया भूमिका
 विनोदवनवाटिका । सुरतरुंचिया ॥ २२ ॥
 गंधर्वगान गाणीं । जेथ रंभेपेशिया नाचणी ।
 उर्वशी मुख्य विलासिनी । अंतोरिया ॥ २३ ॥
 मदन वोळगे शेजारें । जेथ चंद्र शिंपे सांबरें ।
 पवना ऐसें म्हणियारें । धावणें जेथ ॥ २४ ॥
 पै बृहस्पति आपण । ऐसे स्वस्तीश्रियेचे ब्राह्मण ।
 ताटियेचे सुरगण । विकार जेथें ॥ २५ ॥
 लोकपाळरांगेचे । राउत जिये पदीचे ।
 उच्चैःश्रवा स्वाचे । स्वालणिये ॥ २६ ॥

* १ कळप. २ पंक्तीला जेवणारे. ३ पदे चालणें.

हैं बहु असो जे ऐसे । भोग इंद्रसुखाहिसरिसे ।
ते भोगिजती जंव असे । पुण्यलेशु ॥ २७ ॥

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥

मग तया पुण्याची पाउटी सरे । सर्वेचि इंद्रपणाची उटी उतरे ।
आणि येऊं लागती माघारें । मृत्युलोका ॥ २८ ॥

जैसा वेश्याभोगी कवडा वेंचे । मग दारही चेपूं न ये तियेचें ।
तैसें लाजिरवाणें दीक्षितांचें । काय सांगों ॥ २९ ॥

एवं श्रितिया मातें चुकले । जीही पुण्यें स्वर्ग कामिले ।
तयां अमरपण तें वावों जालें । आतां मृत्युलोक ॥ ३३० ॥

मातेचिया उदरकुहरी । पचूनि विष्टेचां दाथरी ।
उकडूनि नवमासवरी । जन्मजन्मोनि मरती ॥ ३१ ॥

अगा स्वर्णी निधान फावे । परि चेडलिया हारपें आघवें ।
तैसें स्वर्गसुख जाणावें । वेदज्ञाचें ॥ ३२ ॥

अर्जुना वेदु जन्ही जाहला । तरी मातें नेणतां वायां गेला ।
कणु सांडुनि उपणिला । कोंडा जैसा ॥ ३३ ॥

म्हणऊनि मज एकेंविण । हे त्रयीधर्म अकारण ।
आतां मातें जाणोनि कांही नेण । तूं सुखिया होसी ॥ ३४ ॥

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥

पै सर्वभावेंसि उरिवतें । जे वोपिले मज चित्तें ।
जैसा गर्भगोकु उद्यमातें । कोणाही नेणें ॥ ३५ ॥

तैसा मीवांचूनि कांही । आणीक गोमटेंचि नाहीं ।
मजचि नाम पाही । जिणेया ठेविलें ॥ ३६ ॥

ऐसे अनन्यगतिकें चित्तें । चिंतितसांते मातें ।
जे उपासिती तयातें । मीचि सेवीं ॥ ३७ ॥

ते एकवदूनि जिये क्षणी । अनुसरले गा माझिये वाहणी ।
तेव्हाचि तयांची चिंतवणी । मजचि पडली ॥ ३८ ॥

मग तिहीं जें जें करावें । तें मजचि पडिलें आघवें ।
 जैशी अजातपक्षांचेनि^१ जीवें । पक्षिणी जिये ॥ ३९ ॥
 आपुली तहान भूक नेणे । तान्हया निकें तें माउली
 करणें । तैसे अनुसरले जे मज प्राणें । तयांचेन काडसोनि
 लजें मी ॥ ३४० ॥ तया माझिया सायुज्याची जाड । तरी
 पुरवीं कोड । कां सेवा म्हणती तरी आड । प्रेम सुयें ॥
 ऐसा मनीं जो जो धरिती भावो । तो तो पुढां पुढां लागो
 देवों । आणि दिधालियाचा निर्वाहो । तोही मीचि करी ।
 हा योगक्षेमु आघवा । तयांचा मजचि पडिला पांडवा ।
 जयांचियां सर्वभावां । आश्रयो मी ॥ ४३ ॥

येऽप्यन्यदेवता भक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥

आतां आणिकही संप्रदायें । परी मातें नेणती समवायें ।
 जे अग्नि इंद्र सूर्य सोमाये । म्हणऊनि यजिती ॥ ४४ ॥
 तेंही कीर मातेंचि होये । कां जें हें आघवें मीचि आहे ।
 परि ते भजती उजरी^३ नव्हे । विषम पडे ॥ ४५ ॥
 पाहें पां शाखा पल्लव वृक्षाचे । हे काय नव्हती
 बीजाचे । परी पाणी घेणें मुळाचें । तें मुळींचि घावे ॥ ४६ ॥
 कां दहाही इंद्रियें आहाती । इयें जरी एकेंचि देहीचीं
 आणि इही सेविले विषयो जाताती । एकाचि ठाया ॥ ४७ ॥
 तरि करोनि रससोय बरवी । कानीं केविं भरावी ।
 फुलें आणोनि बांधावीं । डोळां केविं ॥ ४८ ॥
 तेथ रसु तो मुखेंचि सेवावा । परिमळु तो घ्राणेंचि घ्यावा
 तैसा मी तो यजावा । मीचि म्हणोनि ॥ ४९ ॥
 येर मातें नेणोनि भजन । तें वायांचि गा आनंआन ।
 म्हणोनि कर्माचे डोळे ज्ञान । ते निर्दोष होआवे ॥ ३४० ॥
 अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

एन्हवीं पाहें पां पंडुसुता । या यज्ञोपहारां समस्तां ।

मीवांचूनि भोक्ता । कवणु आहे ॥ ५१ ॥

मी सकळां यज्ञांचा आदि । आणि यजना या मीचि अवधि ।

कीं मातें चुकोनि दुर्बुद्धि । देवां भजले ॥ ५२ ॥

गंगेचें उदक गंगे जैसें । अर्पिजे देवपितरोद्देशें ।

माझें मज देती तैसें । परि आनानीं भावीं ॥ ५३ ॥

म्हणऊनि ते पार्था । मातें न पवतीचि सर्वथा ।

मग मनीं वाहिलीं जे आस्था^१ । तेथ आले ॥ ५४ ॥

यान्ति देवव्रता देवान्पितृन्यान्ति पितृव्रताः ।

भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥

मनें वाचा करणीं । जयांचीं भजनें देवाचिया वाहणीं ।

ते शरीर जातियेक्षणीं । देवाचि जाले ॥ ५५ ॥

अथवा पितरांचीं व्रतें । वाहती जयांचीं चित्तें ।

जीवित सरलिया तयांतें । पितृत्व वरी ॥ ५६ ॥

कां क्षुद्रदेवतादि भूतें । तियेंचि जयांचीं परमदैवतें ।

जिहीं अभिचारिकीं तयांतें । उपासिलें ॥ ५७ ॥

तयां देहाची जवनिंक फिटली । आणि भूतत्वाची प्राप्ति

जाहली । एवं संकल्पवशें फळलीं । कर्म तयां ॥ ५८ ॥

मग मीचि डोळां देरिवला । जिहीं कानीं मीचि ऐकिला ।

मनीं मी भाविला । वानिला वाचां ॥ ५९ ॥

सर्वांगीं सर्वां ठायीं । मीचि नमस्कारिला जिहीं ।

दानपुण्यादिकें जें कांहीं । तें माझियाचि मोहरा^२ ॥ ३६० ॥

जिहीं मातेंचि अध्ययन केलें । जें आंतबाहेरि मियांचि धाले ।

जयांचें जीवित्व जोडलें । मजचिलागीं ॥ ६१ ॥

जे अहंकारु वाहत आंगीं । आम्ही हरीचे भूषावयालागीं ।

जे लोभिये एकचि जगीं । माझेनि लोभें ॥ ६२ ॥

जे माझेनि कामें सकाम । जे माझेनि प्रेमें सप्रेम ।

जे माझिया भुली सभ्रम । नेणती लोक ॥ ६३ ॥

जयांची जाणती मजचि शास्त्रें । मी जोडें जयांचेनि मज
ऐसें जे चेष्टामात्रें । भजले मज ॥ ६४ ॥

ते मरणाऐलीचकडे । मज मिळोनि गेले फुडे ।
मग मरणीं आणिकीकडे । जातील केविं ॥ ६५ ॥

म्हणोनि मद्यात्री जे जाहाले । ते माझिया सायुज्या आले
जिहीं उपचारमिलें दिधले । आपणपें मज ॥ ६६ ॥

पैं अर्जुना माझां ठायीं । आपणपेनवीण सौरसु^१ नाहीं ।
मी उपचारीं कवणाही । नाकळें गा ॥ ६७ ॥

एथ जाणीव करी तोचि नेणें । आथिलेपण मिरवी तेंचि
आम्ही जाहलां ऐसें जो म्हणे । तो कांहीचि नव्हे ॥ ६८ ॥

अधवा यज्ञदानादि किरीटी । कां तपें हन जे हुटहुटी
ते तृणा एकासाठीं । न सरे एथ ॥ ६९ ॥

पाहें पां जाणिवेचेनि बळें । कोणही वेदापासूनि असं
कीं शेषाहूनि तोंडागळें^३ । बोलकें आथी ॥ ७० ॥

तोही आंथरुणातळवटीं दडें । येरु नेति नेति म्हणोनि
एथ सनकादिक वेडे । पिसे जाहाले ॥ ७१ ॥

करितां तापसांची कडसणी । कवणु जवलां ठेविजेल
तोही अभिमानु सांडूनि पायवणी^४ । माथां वाहे ॥ ७२ ॥

नातरी आथिलेपणें सरिसी । कवणी आहे लक्ष्मयेलेसी ।
श्रियेसारिखिया दासी । घरीं जियेतें ॥ ७३ ॥

तियां खेळतां करिती घरकुलीं । तया नामें अमरपुरें जरि
तरि न होती काय बाहुलीं । इंद्रादिक तयांचीं ॥ ७४ ॥

तियां नावडोनि जेव्हां मोडती । तेव्हां महेंद्राचें रंक
तियां झाडां येउते जयां पाहती । ते कल्पवृक्ष ॥ ७५ ॥

ऐसें जियेचियां जवळिकां । सामर्थ्य घरींचियां पाडकां ।
ते लक्ष्मी मुख्यनायका । न मनेचि एथ ॥ ७६ ॥

मग सर्वांस केलनि सेवा । अभिमानु सांडूनि वांडया ।
ते पाय धुवावयाचिया दैवा । पात्र जाहाली ॥ ७७ ॥

मैं हणोनि थोरपण पन्हांचि^१ सांडिजे। व्युत्पत्ति आघवी विसरिजे ।
 जैं जगा धाकुटें होइजे । तैं जवलीक माझी ॥ ७८ ॥
 अगा सहस्रकिरणाचिये दिठी । पुढां चंदुही लोपे किरीटी ।
 तेथ खद्योत^२ का हुटहुटी । आपुलेनि तेजें ॥ ७९ ॥
 तैसें लक्ष्मियेचें थोरपण न सरे । जेथ शंभूचेंही तप न पुरे ।
 तेथ येर प्राकृत हेंदरें^३ । केविं जाणों लाहे ॥ ८० ॥
 गालागीं शरीरसांडोवा कीजे । सकळगुणांचें लोण उतरिजे ।
 प्रपत्तिमदु सांडिजे । कुरवंडी करुनी ॥ ८१ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
 तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥
 मग निस्सीमभावउल्लासं । मज अर्पावयाचेनि मिसें ।
 कळ एक आवडे तैसें । भलतयाचें हो ॥ ८२ ॥
 प्रवृत्त माझियाकडे दावी । आणि मी दोन्ही हात वोडवीं ।
 मग देंठु न फेडितां सेवीं । आदरेंशीं ॥ ८३ ॥
 मी गा भक्तीचोनि नावें । फूल एक मज द्यावें ।
 लेखें^४ तरि म्यां तुरंबावें । परि मुखीचि घालीं ॥ ८४ ॥
 असो कायसीं फुलें । पानचि एक आगडे तें जाहलें ।
 साचुकही न हो सुकलें । भलतैसें ॥ ८५ ॥
 परि सर्वभावें भरलें देखें । आणि भुकेला अमृतें तोखे ।
 से पत्राचि परि तेणें सुखें । आरोगूं लागें ॥ ८६ ॥
 थवा ऐसेंही एक घडे । जे पालाही परि न जोडे ।
 परि उदकाचें तंव सांकडें । नव्हेल कीं ॥ ८७ ॥
 भलतेथ निमोलें^५ । न जोडितां आहे जोडलें ।
 चि सर्वस्व करुनि अर्पिलें । जेणें मज ॥ ८८ ॥
 णें वैकुंठापासोनि विशालें । मजलागीं केलीं राउलें ।
 नोस्तुभाहूनि निर्मलें । लेणीं दिधली ॥ ८९ ॥
 धाचीं शेजारें । क्षीराब्धी ऐसीं मनोहरें ।
 जलागीं अपारें । सृजिलीं तेणें ॥ ९० ॥

* १ दूर. २ काजवा. ३ अजागळ. ४ वास घ्यावा. ५ बिन लचविं.

कर्पूर चंदन अगरु । ऐसेया सुगंधाचर महामेरु ।
 मज हातीं लाविला दिनकरु । दीपमाळे ॥ ९१ ॥
 गरुडासारिखीं वाहनें । मज सुरतरुंचीं उद्यानें ।
 कामधेनूंचीं गोधनें । अर्पिलीं तेणें ॥ ९२ ॥ (२७००)
 मज अमृताहूनि सुरसें । बोनीं वागेरिलीं बहुवसें ।
 ऐसा भक्तांचेनि उदकलेशें । परितोषें गा ॥ ९३ ॥
 हें सांगावें काय किरीटी । तुम्हींचि देखिलें आपुल्या
 मी सुदामयाचिया सोडीं गांठी । पव्हयालागीं ॥ ९४ ॥
 पै भाक्ति एकी मी जाणें । तेथ सानें थोर न म्हणे ।
 आम्ही भावाचे पाहुणे । भलतेया ॥ ९५ ॥

येर पत्र पुष्प फळ । तें भजावया मिस केवळ ।
 वांचूनि आमुचा लाग निष्कळ । भक्तितत्त्व ॥ ९६ ॥
 म्हणोनि अर्जुना अवधारी । तूं बुद्धि एकी सोपारी
 तरी सहजें आपुल्यां मनोमांदिरीं । न विसर्बें मातें ॥

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

जे जे कांहीं व्यापार करिसी । कां भोग हन भोगिसी
 अथवा यज्ञीं यजसी । नानाविधीं ॥ ९८ ॥
 नातरी पात्रविशेषें दानें । कां सेवकां देसी जीवनें ।
 तपादि साधनें । व्रतें करिसी ॥ ९९ ॥

तें क्रियाजात आघवें । जें जैसें निपजले स्वभावें ।
 तें भावना करोनि करावें । माझिया मोहरा ॥ १०० ॥
 परि सर्वथा आपुलां जीवीं । केलियाची शंका कांहींचि
 ऐसी धुवोनि कर्में द्यावीं । माझियां हातीं ॥ १ ॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्षसे कर्मबंधनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

मण आनिवुंडी बीज घातली । तिय अकुरवथे जेवि
 तेविं न फळतीचि मज अर्पिलीं । शुभाशुभें ॥ २ ॥

गा कर्म जै उरावें । तैं तिहीं सुखदुखीं फलावें ।
 पाणि तयातें भोगावया यावें । देहा एका ॥ ३ ॥
 उगाणिलें मज कर्म । तेव्हांचि पुसिलें मरण जन्म ।
 न्मासवें श्रम । वरचिलहीं गेले ॥ ४ ॥
 हणऊनि अर्जुना यापरी । पाहेचा वेळु नव्हेल भारी ।
 संन्यासयुक्ति सोपारी । दिधली तुज ॥ ५ ॥
 देहाचिया बांदोडी^१ न पाडिजे । सुखदुःखाचिया सागरी न
 पाडिजे । सुखें सुखरूपा घाडिजे । माझियाचि अंगा ॥ ६ ॥
 समोज्हं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।
 य भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥
 गो मी पुससी कैसा । तरि जो सर्वभूतीं सदा सरिसा ।
 तेथ आपपरु ऐसा । भागु नाही ॥ ७ ॥
 ऐसिया मातें जाणोनि । अहंकाराचा कुरुठा मोडोनि ।
 जीवें कर्म करुनि । भजतीं मातें ॥ ८ ॥
 ते वर्तत दिसती देही । परि ते देही ना माझां ठायीं ।
 पाणि मी तयांचां हृदयीं । समग्र असें ॥ ९ ॥
 विस्तर वटत्व जैसें । बीजकणिकेमाजीं असें ।
 पाणि बीजकणु वसे । वटीं जेवीं ॥ १० ॥
 वेवीं आम्हां तयां परस्परें । बाहेरीं नामाचींचि अंतरें ।
 पांचुनि आंतुवट^२ वस्तुविचारें । मी तेचि ते ॥ ११ ॥
 मातां जायांचें लेणें । जैसें आंगावरी आहाचवाणें ।
 तैसें देह धरणें । उदास तयाचें ॥ १२ ॥
 परिमळु निघालिया पवनापाठीं । मार्गे वोस फूल राहे देठीं ।
 तैसें आयुष्याचिये मुठीं । केवळ देह ॥ १३ ॥
 येर अवष्टंभु जो आघवा । तो आरुढोनि मझावा ।
 मजचि आंतु पांडवा । पैठा जाहाला ॥ १४ ॥

श्रुतिवेत्सुदुशाचारो भजते समानम्यभक्त्येन ।
 साधुरेव स मन्तव्यः सम्यगव्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥

* १ बांधणे २ बांधणे

ऐसेनि भजतेनि प्रेमभावें । जया शरीरही पाठी न पवे ।
तेणें भलतया व्हावें । जातीचिया ॥ १५ ॥

आणि आचरण पाहतां सुभटा । तो दुष्कृताचा कीर्त
वांटा । परि जीवित वेचिलें चोहटां । भक्तीचिया की

अगा अंतीचिया मती । साचपण पुढिले गती ।
म्हणोनि जीवित जेणें भक्ती । दिधलें शेखी ॥ १७ ॥

तो आधीं जरी अनाचारी । सर्वोत्तमुचि अवधारी ।
जैसा बुडाला महापूरी । न मरतु निघाला ॥ १८ ॥

तयाचें जीवित पेलथडिये आलें । म्हणोनि बुडालेपण जेव
गेलें । तेवीं नुरेचि पाप केलें । शेवटलिये भक्ती ॥ १९ ॥

यालागीं दुष्कृती जन्ही जाहाला । तरि अनुतापतीचीं न
व्हाऊनि मजआंतु आला । सर्वभावें ॥ ४२० ॥

तरि आतां पवित्र तयाचेंचि कुल । आभिजात्य तेंचि वि
जन्मलेया फल । तयासींच जोडलें ॥ २१ ॥

तो सकळही पढिबला । तपें तोचि तपिबला ।
अष्टांग अभ्यासिला । योगु तेणें ॥ २२ ॥

हें असो बहुत पार्था । तो उतरला कर्में सर्वथा ।
जयाची अखंड गा आस्था । मजचिलागी ॥ २३ ॥

अवधिया मनोबुद्धीचिया राहटी । भरोनि एकनिष्ठेचिया
जेणें मजमाजीं किरीटी । निक्षोपिली ॥ २४ ॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ।

कौन्तेय प्रति जानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

तो आतां अवसरें मजसारिखा होईल । ऐसाही भाव तुज
हां गा अमृताभांत राहील । तया मरण कैचें ॥ २५ ॥

पै सूर्य जो वेळु नुवैजे । तया वेळा कीं रात्रि म्हणिजे ।
ते णीं माझिये भक्तीविण जें कीजे । तें महापाप नोहे ॥

म्हणोनि तयाचिया चित्ता । माझी जवळिक पडुसुता ।
तेव्हांचि तो तत्त्वता । स्वरूप माझे ॥ २७ ॥

जैसा दीपें दीपु लाविजे । तेथ आदील कोण हें नोकरिचजे ।
 तैसा सर्वस्वें जो मज भजे । तो मी होऊनि ठाके ॥ २८ ॥

मग माझी नित्य शांती । त्या दशा तेंचि कांती ।
 किंबहुना जित्ती । माझेनि जीवें ॥ २९ ॥

एथ पार्था पुढतपुढती । तेंचि तें सांगां किती ।
 जरी मियां चाड तरी भक्ती । न विसंबिजे गा ॥ ४३० ॥

अगा कुळाचिया चोखटपणा नलगा । आभिजात्य झणीं
 श्लाघा । व्युत्पत्तीचा वाउगा । सोसु कां वहावा ॥ ३१ ॥

कां रूपें वयसा माजा । आंथिलेपणें कां गाजा ।
 एक भाव नाही माझा । तरी पाह्हाळ तें ॥ ३२ ॥

कणेंविण सोपटें । कणसें लागलीं आधीं एक दाटें ।
 काय करावें गोमटें । वोस नगर ॥ ३३ ॥

नातरी सरोवर आटलें । रानीं दुःखिया दुःखी भेटलें ।
 कां वाझ फुलीं फुललें । झाड जैसें ॥ ३४ ॥

तैसें सकळ तें वैभव । अथवा कुळजातिगौरव ।
 जैसें शरीर आहे सावेव । परि जीवचि नाही ॥ ३५ ॥

तैसें माझिये भक्तीविण । जळो तें जियालेपण ।
 अगा पृथ्वीवरी पाषाण । नसती काई ॥ ३६ ॥

पै हिवराचीं दाट साउली । सज्जनीं जैसी वाळिली ।
 तैसीं पुण्यें डावलूनि गेलीं । अभक्तांतें ॥ ३७ ॥

निंब निंबोळियां मोडोनि आला । तरी तो काऊळियांसीचि
 सुकाळु जाहला । तैसा भक्तिहीनु वाढिबला । दोषांचिलागीं ॥ ३८ ॥

कां षड्स खापरीं वाढिले । वादूनि चोहटां रात्रीं सांडिले ।
 ते सुण्यांचेचि^३ ऐसे झाले । जियापरी ॥ ३९ ॥

तैसें भक्तिहीनाचें जिणें । जो स्वप्नीहि परि सुकृत नेणें ।
 तेणें संसारदुःखासि आवंतणें^४ । वोगरिलें गा ॥ ४४० ॥

म्हणोनि कुळ उत्तम नोहावें । जाती अंत्याहि व्हावें ।
 वीर दहाचेनि नांवें । पशूंचेही लाभा ॥ ४१ ॥

पाहें पां सावजें हातिरुं^१ धारिलें । तेणें तया काकुळती मा^२
स्मरिलें । कीं तयाचें पशुत्व वावो जाहलें । पातलिया मातें^३

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

अगा नांवें घेतां वोखटीं । जे आघवेया अथमांचिये शेवटीं
तिये पापयोनीही किरीटी । जन्मले जे ॥ ४३ ॥

ते पापयोनि मूढ । मूर्ख ऐसे जे दगड ।

परि माझां ठायीं दृढ । सर्वभावें ॥ ४४ ॥

जयांचिये वाचें माझे आलाप । दृष्टि भोगी माझेंचि रूप ।

जयांचें मन संकल्प । माझाचि वाहे ॥ ४५ ॥

माझिया कीर्तीविण । जयांचे रिते नाहीं श्रवण ।

जयां सर्वांगीं भूषण । माझी सेवा ॥ ४६ ॥

जयांचें ज्ञान विषो नेणें । जाणीव मजचि एकातें जाणें ।

जया ऐसें लाभे तरी जिणें । एन्हवीं मरण ॥ ४७ ॥

ऐसा आघवाचि परी पांडवा । जिहीं आपुलिया सर्वभावा ।

जियावयालागीं वोलावा । मीचि केला ॥ ४८ ॥

ते पापयोनीही होतु कां । ते श्रुताधीतही^२ न होतु कां ।

परि मजसीं तुकितां तुका । तुटीं नाहीं ॥ ४९ ॥

पाहें पां भक्तीचेनि आधिलेपणें । दैत्यीं देवां आणिलें उणें

माझें नृसिंहत्व लेणें । जयाचिये महिमें ॥ ५० ॥

तो प्रल्हादु गा मजसाठीं । घेतां बहुतें सदा किरीटी ।

कां जें मियां द्यावें ते गोष्टी । तयाचिया जोडे ॥ ५१ ॥

एन्हवीं दैत्यकुळ साचोकारें । परि इंद्रही सरी न लाहे उणें

म्हणोनि भक्ति गा एथ सरें । जाति अप्रमाण ॥ ५२ ॥

राजाज्ञेचीं अक्षरें आहातीं । तियें चामा^३ एका जया पडतीं

तया चामासाठीं जोडतीं । सकळ वस्तु ॥ ५३ ॥

वांचूनि सोनैरुपें प्रमाण नोहे । पथ राजाबाचि समर्थ आहे

तोचि चाम एक जे लाहे । तेणें विकती आघवीं ॥ ५४ ॥

* १ हत्ती. २ विद्वान. ३ कातडें.

तैसैं उतामत्व तौचि तरें । तौचि सर्वज्ञता सरें ।
 जै मनोबुद्धि भरे । माझोनि प्रेमें ॥ ५५ ॥
 म्हणोनि कुळ जाति वर्ण । हें आघवेंचि गा अकारण ।
 पथ अर्जुना माझेपण । सार्थक एक ॥ ५६ ॥
 तेंचि भलतेणें भावें । मन मजआंतु येतें होआवें ।
 आलें तरी आघवें । मागील वावो ॥ ५७ ॥
 जैसैं तंवचि वहाळ वोहळ । जंव न पवती गंगाजळ ।
 मग होऊनि ठाकती केवळ । गंगारूप ॥ ५८ ॥
 कां खैरचंदनकाष्ठें । हे विवंचना' तंवचि घटे ।
 जंव न धापती एकवटें । अग्नीमार्जी ॥ ५९ ॥
 तैसैं क्षत्री वैश्य स्त्रिया । कां शूद्र अंत्यादि इया ।
 जाती तंवचि वेगळालिया । जंव न पवती मातें ॥ ६० ॥
 मग जातिव्यक्ती पडे बिंदुलें । जेव्हां भाव होती मज मीनले ।
 जैसे लवणकण घातले । सागरामार्जी ॥ ६१ ॥
 तंववरी नवानदीची नावें । तंवचि पूर्वपश्चिमेचे यावे ।
 जंव न येती आघवे । समुद्रामार्जी ॥ ६२ ॥
 हेंचि कवणें एकें मिसें । चित्त माझां ठायीं प्रवेशे ।
 येतुलें हो मग आपैसैं । मी होणें असे ॥ ६३ ॥
 अगा वरी फोडावयाची लागीं । लोहो मिळो कां परिसाचा
 आंगी । कां जे मिळतिये प्रसंगीं । सोनेचि होईल ॥ ६४ ॥
 पाहें पां वालभाचेनि व्याजें । तिया ब्रजांगनांचीं निजें ।
 मज मीनलिया काय माझें । स्वरूप नव्हतीचि ॥ ६५ ॥
 नातरी भयाचेनि मिसें । मातें न पविजोचि काय कसैं ।
 कीं अखंड वैखशें । चौद्यादिकीं ॥ ६६ ॥
 अगा सोयरेपणेंचि पांडवा । माझें सायुज्य यादवां ।
 कीं ममत्वे वसुदेवा- । दिकां सकळां ॥ ६७ ॥
 नारद । शरणा अक्षर । शुका हन सनत्कुमार ।
 यां भक्ती मी धनुर्धरा । प्राप्यु जैसा ॥ ६८ ॥

तैसाचि गोपीसि कामें । तया कंसा भयसंभ्रमें ।
 येरा घातकेयां मनोधर्में । शिशु मालादिकां ॥ ६९ ॥
 अगा मी एकुलाणीचें स्वागें^१ । मज येवों ये भलतेनि मातें
 भक्ती कां विषयें विरागें । अथ ना वैरें ॥ ७० ॥

म्हणोनि पार्था पाहीं । प्रवेशावया माझां ठायीं ।
 उपायांची नाही । केणि^२ एथ ॥ ७१ ॥

आणि भलतिया जाती जन्मावें । मग भजिजे कां विरोध
 परि भक्त कां वैरिया व्हावें । माझियाचि ॥ ७२ ॥

अगा कवणें एकें बोलें । माझेपण जंही जाहालें ।
 तरी मी होणें आलें । हाता निरुतें ॥ ७३ ॥

यापरी पापयोनीही अर्जुना । कां वैश्य शूद्र अंगना ।
 मातें भजतां सदना । माझिया येती ॥ ७४ ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥

मग वर्णामार्जी छत्रचामर । स्वर्ग जयांचे अग्रहार^३ ।
 मंत्रविद्योसि माहेर । ब्राह्मण जे ॥ ७५ ॥

जेथ अखंड वासिजे यागीं । जे वेदांची वज्रांगी^४ ।
 जयाचिये दिठीचां उत्संगीं । मंगल वाढे ॥ ७६ ॥

जे पृथ्वीतलीचे देव । जे तपोवतार सावयव ।
 सकल तीर्थासि दैव । उदयलें जे ॥ ७७ ॥

जयांचिये आस्थोचिये वोले । सत्कर्म पाल्हाळीं गेलें ।
 संकल्पें सत्य जियालें । जयांचेनि ॥ ७८ ॥

जयांचेनि गा बोलें । अग्नीसि आयुष्य जाहालें ।
 म्हणोनि समुद्रें पाणी आपलें । दिधलें यांचिया प्रीती ॥ ७९ ॥
 मियां लक्ष्मी डावलोनि केली परौती । फेडोनि कौस्तुभ घेत
 हातीं । मग वोढविली वक्षस्थळाची वारवती^५ । चरणरजां ॥ ८० ॥

आझूनि पाउलाची मुद्रा । मी हृदयीं वाहें गा सुभद्रा ।
 जे आपुलिया देवसुभद्रा । जतनेलागीं ॥ ८१ ॥

* १ ठिकाण. २ बंधन. ३ इनाम. ४ अमेद्य चिलखत. ५ खळा.

जयांचा कोप सुभटा । काळाग्निरुद्राचा वसौटा ।
 जयांचा प्रसादीं फुकटा । जोडती सिद्धी ॥ ८२ ॥
 ऐसे पुण्यपूज्य जे ब्राह्मण । आणि माझां ठायीं अतिनिपुण ।
 आतां मातें पावतीं हें कवण । समर्थणें ॥ ८३ ॥
 पाहें पां चंदनाचोनि अंगानिलें । शिवतिलें निंब होते जे
 जवळे । तिहीं निर्जीवींही देवांचीं निडळें^१ । बैसणीं केली ॥ ८४ ॥
 मग तो चंदनु तेथ न पवे । ऐसें मनीं कैसेनि धरावें ।
 अथवा पातला हें समर्थावें । तेव्हां कायि साच ॥ ८५ ॥
 जेथ निववील ऐसिया आशा । हरें चंद्रमा आधा^२ ऐसा ।
 वाहिजत असे शिरसा । निरंतर ॥ ८६ ॥
 तेथ निवविता आणि सगळा । परिमळें चंद्राहूनि आगळा^३ ।
 तो चंदनु केविं अवलीळा । सर्गां न बैसे ॥ ८७ ॥
 कां रथ्योदकें जियेचिये कासे । लागलिया समुद्र जालीं
 अनायासें । तिये गंगेसि काय अनारिसें । गत्यंतर असे ॥ ८८ ॥
 म्हणोनि राजर्षि कां ब्राह्मण । जयां गति मति मीचि शरण ।
 तयां त्रिशुद्धी मीचि निर्वाण । स्थितिही मीचि ॥ ८९ ॥
 यालागीं शतजर्जरें नावें । रिगोनि केविं निश्चित होआवें ।
 कैसेनि उघडिया असावें । शस्त्रवर्षीं ॥ ९० ॥
 अंगावरी पडतां पाषाण । न सुवावें केविं वोडण^४ ।
 रोगे दाटलिया आणि उदासपण । वोरवदेंसीं ॥ ९१ ॥
 जेथ चहूंकडे जळत वणवा । तेथूनि न निगिजे केविं पांडवा ।
 तेविं लोकां येऊनिया सोपद्रवां । केविं न भजिजे मातें ॥ ९२ ॥
 अगा मातें न भजावयालागीं । कवण बळ पां आपुलां आंगीं ।
 काड घरीं कीं भोगीं । निश्चिती केली ॥ ९३ ॥
 नातरी विद्या कीं वयसा । यां प्राणियांसि हा ऐसा ।
 मज न भजतां भरंवसा । सुरवाचा कोण ॥ ९४ ॥
 तरी भोग्याला जेणुला । तें एका वेळाचि न निकिया लागलें ।
 आणि येथ देह तंव असे पडिलें । काळाचां तोंडीं ॥ ९५ ॥

बाप दुःखाचें केंणें^१ सुटलें । जेथ मरणाचें भरें लोटलें ।
तिये मृत्युलोकींचिये शेवटिलें । येणें जाहालें हाटवेळें^२ ॥ १५ ॥
आतां सुरवोंसि जीविता । कैची ग्राहिकी कीजेल पांडुसुता ।
काय राखोंडी फुकिता । दीपु लागे ॥ १७ ॥

अगा विषाचे कांदे वाटुनि । जो रसु घेइजे पिकुनी ।
तया नाम अमृत ठेवूनी । जैसैं अमर होणें ॥ १८ ॥

तेविं विषयांचें जें सुख । तें केवळ परम दुःख ।
परि काय कीजे मूर्ख । न सेवितां न सरे ॥ १९ ॥

कां शीस खांदुनि आपुलें । पार्यांचां स्वतीं बांधिलें ।
तैसैं मृत्युलोकींचें भलें । आहे आघवें ॥ ५०० ॥

म्हणोनि मृत्युलोकीं सुरवाची कहाणी । ऐकिले कवण
श्रवणीं । कैची सुखनिद्रा आंथरुणीं । इंगळांचां ॥ १ ॥

जिये लोकींचा चंद्र क्षयरोगी । जेथ उदयो होय अस्ताला
दुःख लेऊनि सुरवाची आंगी । सलित जगातें ॥ २ ॥

जेथ मंगळाचां अंकुरीं । सर्वेचि अमंगळाची पडे पोरी ।
मृत्यु उदराचां परिवरीं । गर्भु गिंवसी ॥ ३ ॥

जें नाहीं तयातें चिंतवी । तंव तोंचि नेइजे गंधर्वीं ।
गेलियाची कवणे गांवीं । शुद्धि न लभे ॥ ४ ॥

अगा गिंवसितां आघवा वाटी । परतलें पाउलचि नाहीं कीर्ती
सैध निमालियांचियाचि गोठी । तियें पुराणें जेथिंचीं ॥ ५ ॥

जेथींचिये अनित्यतेची थोरी । करितया ब्रह्मयाचें आयुष्य
कैसें नाहीं होणें अवधारीं । निपटूनियां ॥ ६ ॥

ऐसी लोकींची जिये नांदणूक । तेथ जन्मले आथि जे लोक
तयांचिये निश्चितीचें कौतुक । दिसत असे ॥ ७ ॥

पै दृष्टाष्टींचिये जोडी- । लागीं भांडवल न सुटे कवडी ।
जेथ सर्वस्वें हांनि तेथ कोडी^३ । वेंचिती गा ॥ ८ ॥

जो बहुवें विषयाविलासं गुंफे । तो म्हणली उघावें वाडिला सपे
जो आभिलाषभार दडपे । तयातें सज्ञान म्हणती ॥ ९ ॥

* १ वस्त्राच्या घडीला बांधलेल्या तंतूने । २ शेवट । ३ पैसे ।

जयाचें आयुष्य धाकुटें होय । बलप्रज्ञा जिरौनि जाय ।
 तयाचे नमस्कारिती पाय । वाडिल म्हणुनि ॥ ५१० ॥
 जंव जंव बाळ बळिया वाढे । तंव तंव भोजें नाचती कोडे ।
 आयुष्य निमालें आंतुलियेकडे । ते ग्लानीचि नाही ॥ ११ ॥
 जन्मलिया दिवसेदिवसें । हों लागे काळाचियाचि ऐसें ।
 कीं वाढती करिती उल्लासें । उभविती गुढिया ॥ १२ ॥
 अगा मर हा बोलु न साहती । आणि मेलिया तरी रडती ।
 परि असतें जात न गणिती । गहंसपणें^१ ॥ १३ ॥
 वर्दुर सापें गिलिजतु आह्ने उभा । कीं तो मासिया वेढाळी जिभा ।
 तैसे प्राणिये कवणा लोभा । वाढविती तृष्णा ॥ १४ ॥
 अहा कटा हें वोरवटें । मृत्युलोकीचें उफराटें ।
 पथ अर्जुना जरी अवचटें । जन्मलासी तूं ॥ १५ ॥
 तरि झडझडोनि^२ वाहिला निघ । इये भक्तीचिये वाटे लाग ।
 जिया पावसी अव्यंग । निजधाम माझें ॥ १६ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुर्व ।

मामेवैष्णसि युक्तवैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

तूं मन हें मीचि करी । माझा भजनीं प्रेम धरी ।
 सर्वत्र नमस्कारी । मज एकातें ॥ १७ ॥
 माझेनि अनुसंधानें देख । संकल्पु जाळणें निःशेख ।
 मद्याजी चोरव । याचि नांव ॥ १८ ॥
 ऐसा मियां आथिला होसी । तेथ माझियाचि स्वरूपा पावसी ।
 हें अंतःकरणीचें तुजपासीं । बोलिजत असे ॥ १९ ॥
 अगा आवधिया चोरिया आपुलें । जें सर्वस्व आम्ही असे ठेविलें ।
 तें पावोनि सुरव संचलें । होऊनि ठासी ॥ ५२० ॥
 ऐसें सांवळेनि परब्रह्म । भक्तकामकल्पद्रुम ।
 बोलिलें आत्मारामें । संजयो म्हणे ॥ २१ ॥
 अहो ऐकिजत असे कीं अवधारा । तंव इयां बोलां निवांत
 म्हणारा । जैसा म्हैसा नुठी^३ कां पुरा । तैसा उगाचि असे ॥ २२ ॥

* १ मूर्खपणा. २ झटकन. ३ उठत नाही.

तेथ संजयें माथा तुकिला । अहा अमृताचा पाऊस वर्षला
 कीं हा पथ असतुचि गेला । सेजिया^१ गांवा ॥ २३ ॥
 तन्ही दातारु हा आमुचा । म्हणोनि हें बोलतां मैलें वाच
 काड झालें ययाचा । स्वभावोचि ऐसा ॥ २४ ॥
 परि बाप भाग्य माझें । जें वृत्तांतु सांगावयाचेनि व्याजें ।
 कैसा रक्षिलों मुनिराजें । श्रीव्यासदेवें ॥ २५ ॥
 येतुलें हें वाडें सायासें । जंव बोलत असे दृढें मानसें ।
 तंव न धरवोचि आपुलिया ऐसें । सात्त्विकें केलें ॥ २६ ॥
 चित्त चाकाटलें^२ आदु घेत । वाचा पांगुळली जेथिची तेथ ।
 आपाद कंचुकित । रोमांच आले ॥ २७ ॥
 अर्धोन्मीलित डोळे । वर्षताति आनंदजळें ।
 आंतुलिया सुखोर्मीचोनि बलें । बाहेरि कापे ॥ २८ ॥
 पै आघवांचि रोममूळीं । आलीं स्वेदकणिका निर्मळीं ।
 लेइला मोतियांचीं कडियाळीं । आवडे तैसा ॥ २९ ॥
 ऐसा महासुखाचेनि अतिरसें । जेथ आटणी होईल जीवद
 तेथ निरोविलें व्यासें । तें नेदीच हों ॥ ५३० ॥
 आणि कृष्णार्जुनाचें बोलणें । घों करी आलें श्रवणें ।
 कीं देहस्मृतीचा तेणें । वापसा केला ॥ ३१ ॥
 तेव्हां नेत्रीचें जळ विसर्जी । सर्वांगीचा स्वेदु परिमार्जी ।
 तेवींचि अवधान म्हणे हो जी । धृतराष्ट्रातें ॥ ३२ ॥
 आतां कृष्णवाक्यबीजा निवाडु । आणि संजय सात्त्विकाचा
 बिवडु^३ । म्हणोनि श्रोतयां होईल सुरवाडु । प्रमेयपिकाचा ॥ ३३ ॥
 अहो अकुमाल अवधान देयावें । येतुलेनि आनंदाचिया राशीवि
 बैसावें । बाप श्रवणेंद्रियां दैवें । घातली माळ ॥ ३४ ॥
 म्हणोनि विभूतीचा उवा । अर्जुना दावील सिद्धांचा रावो ।
 तो एका म्हणे ज्ञानदेवो । निवृत्तीचा ॥ ५३५ ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवा
 राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ११ ॥ (इलोक ३४; ओव्या ५३५)

ज्ञानेश्वरी

अध्याय दहावा

नमो विशदबोधाविदग्धा । विद्यारविंदप्रबोधा ।
पराप्रमेयप्रमदा- । विलासिया ॥ १ ॥
नमो संसारतममूर्या । अप्रतिमपरमवर्या ।
तरुणतरतूर्या- । लालनलीला ॥ २ ॥
नमो जगदरिक्त्वापालना । मंगलमणिनिधाना ।
स्वजनवनचंदना । आराध्यलिंगा ॥ ३ ॥
नमो चतुरचित्तचकोरचंद्रा । आत्मानुभवनरेंद्रा ।
श्रुतिगुणसमुद्रा । मन्मथमन्मथा ॥ ४ ॥
नमो सुभावभजनभाजना । भवेभकुंभभंजना ।
विश्वोद्भवभुवना । श्रीगुरुराया ॥ ५ ॥
तुमचा अनुग्रहो गणेशु । जै दे आपुला सौरमु^१ ।
तै सारस्वतीं प्रवेशु । बालकाही आर्था ॥ ६ ॥
दैविकी उदार वाचा । जै उद्देशु दे नाभिकाराचा^२ ।
तै नवरसदीपांचा । थावो लाभे ॥ ७ ॥
जी आपुलिया स्नेहाची वागेश्वरी । जरी मुकेयातें अंगीकारी ।
तो वाचस्पतीशीं करी । प्रबंधुहोडा ॥ ८ ॥
हैं असो दिठी जयावरी झलके । कीं हा पद्मकरु माथा पारुरवे ।
तो जीवचि परि तुके । महेशेशीं ॥ ९ ॥
एवढें जिये महिमेचें करणें । तें वाचाळपणें वानूं मी कवणें ।
का सुयोचिया आंगा उटणें । लागत असे ॥ १० ॥

* १ सामर्थ्य. २ भिऊं नकोस असा.

केउता कल्पतरुवरी फुलौरा । कायसेनि पाहुणेरु क्षीरसागर
ऐसा कवणें वासी कापुरा । सुवासु देवों ॥ ११ ॥

चंदनातें कायसेनि चर्चावें । अमृतातें केउतें रांधावें ।
गगनावरी उभवावें । घडे केवीं ॥ १२ ॥

तैसें श्रीगुरुचे महिमान । आकलितें कें असे साधन ।
हैं जाणोनि मियां नमन । निवांत केलें ॥ १३ ॥

तरी प्रज्ञेचेनि आधिलेपणें । श्रीगुरुसमर्था रूप म्हणे ।
तरि मोतियांसी भिंग^१ देणें । तैसें होईल ॥ १४ ॥

कां साडेपंधरया रजतवणी । तैशी स्तुतीचीं बोलणीं ।
उगियांचि माथा ठेविजे चरणीं । हेंचि भलें ॥ १५ ॥

मग म्हणितलें जी स्वामी । भलेनि ममत्वं देखिलें तुम्ही ।
म्हणोनि कृष्णार्जुनसंगमीं । प्रयागवटु जाहलां ॥ १६ ॥

मागां दूध दे म्हणतलियासाठीं । आधवियाचि क्षीरसागर
करुनि वाटी । उपमन्यूपुढें धूर्जटी । ठेविली जैसी ॥ १७ ॥

ना तरी वैकुंठपीठनायकें । रुसला धरुव कवतिकें ।
बुझाविला देऊनि भातुकें । धरुवपदाचें ॥ १८ ॥

तैसी ब्रह्मविद्यांरावो । सकल शास्त्रांचा विसंवता ठावो ।
ते भगवद्गीता वोविया गावों । ऐसें केलें ॥ १९ ॥

जे बोलणियाचां रानीं हिंडतां । नायकिजे फळलिया अस्व
वार्ता । परि ते वाचाचि केली कल्पलता । विवेकाची ॥ २० ॥

होती देहबुद्धि एकसरी । ते आनंदभांडारा केली वोवरी
मन गीतार्थसागरीं । जलशयन जालें ॥ २१ ॥

तैसें एकैक देवांचें करणें । तें अपार बोलां केवीं मी जाणें
तन्ही अनुवादलां धीटपणें । तें उपसाहिजो जी ॥ २२ ॥

आतां आपुलेनि कृपाप्रसादें । मियां भगवद्गीता वोविया
पूर्वरवंड विनोदें । वाखाणिलें ॥ २३ ॥

प्रथमीं अर्जुनाचा विषादु । दुजीं बोलिला योगु विशदु ।
परि सारुन्यबुद्धीसि भेदु । दाऊनियां ॥ २४ ॥

* १ मुलामा, पुढ.

तिर्जी केवल कर्म प्रतिष्ठिलें । तेंचि चतुर्थीं ज्ञानेंशीं प्रगटिलें ।
पंचमीं गव्हरिलें^१ । योगतत्त्व ॥ २५ ॥

तेंचि षष्ठामाजीं प्रगट । आसनालागोनि स्पष्ट ।
जीवात्मभाव एकवाट । होती जेणें ॥ २६ ॥

तैसीचि जे योगस्थिति । आणि योगभ्रष्टां जे गति ।
ते आघवीचि उपपत्ती । सांगितली ॥ २७ ॥

तयावरी सप्तमीं । प्रकृतिपरिहार उपक्रमीं ।
भजति जे पुरुषोत्तमीं । ते बोलिले चाऱ्ही ॥ २८ ॥

पाठीं सप्तमीचीं प्रश्नासिध्दी । बोलोनि प्रयाणसिध्दी ।
एवं ते सकलवाक्यअवाधि । अष्टमाध्यायीं ॥ २९ ॥

आतां शब्दब्रह्मीं असंख्याकें । जेतुला कांहीं अभिप्राय पिके ।
तेतुला महाभारतें एकें । लक्षें जोडे ॥ ३० ॥

आतां आठरां पर्वीं भारतीं । तें लाभे कृष्णार्जनवाचोक्तीं ।
आणि जो अभिप्रायो सातशतीं । तो एकलाचि नवमीं ॥ ३१ ॥

सहस्रोनि नवमींचिया अभिप्राया । सहसा मुद्रा^२ लावावया ।
बिहाला मी वायां । गर्व कां करूं ॥ ३२ ॥

अहो गूळा सारवरे मालेयाचे^३ । हे बांधे तरी एकाचि रसाचे ।
परि स्वाद गोडियेचे । आन आन जैसे ॥ ३३ ॥

एक जाणोनियां बोलती । एक ठायेंठावो जाणविती ।
एक जाणों जातां हारपती । जाणते गुणेंशीं ॥ ३४ ॥

हे ऐसे अध्याय गीतेचे । परि अनिर्वाच्य नवमाचें ।
तो अनुवादलों हें तुमचें । सामर्थ्य प्रभू ॥ ३५ ॥

कां एकाचि काठिं तपिन्नली । एकीं सृष्टीवरी सृष्टी केली ।
एकीं पाषाण वाऊनि उतरलीं । समुद्रीं कटकें ॥ ३६ ॥

एकीं आकाशीं सूर्याति धारिलें । एकीं समुद्र चुळीं भरिलें ।
तैसें मज नेणतयाकरवीं बोलविलें । अनिर्वाच्य तुम्ही ॥ ३७ ॥

परि हें असो पथ ऐसें । राम रावण झुंजिले कैसें ।
राम रावण जैसें । मीनले समरीं ॥ ३८ ॥

* १ गुप्त असलेले. २ शिक्का. ३ काकवी.

तैसे नवमी कृष्णाचें बोलणें । ते नवमीचियाचि ऐसें मी
या निवाडा तत्त्वज्ञु जाणें । जया गीतार्थु हातीं ॥ ३९ ॥
एवं नवही अध्याय पहिले । मियां मतीसारिखे वाखा
आतां उत्तरखंड उवाडलें^१ । ग्रंथाचें ऐका ॥ ४० ॥
येथ विभूति प्रतिविभूती । प्रस्तुत अर्जुना सांगिजेती ।
ते विदग्धा^२ रसवृत्ती । म्हणिपैल कथा ॥ ४१ ॥
देशियेचेनि नागरपणें । शांतु शृंगारातें जिणें ।
तारि ओंविया होती लेणें । साहित्यासी ॥ ४२ ॥
मूलग्रंथीचिया संस्कृता । वरि मन्हाटी नीट पढतां ।
अभिप्राय मानलिया उचिता । कवण भूमी हें न चोजे
जैसें अंगाचेनि सुंदरपणें । लेणियासी आंगचि होय लेणें
अलंकारिलें कवण कवणें । हें निर्वचेना ॥ ४४ ॥
तैसी देशी आणि संस्कृत वाणी । एका भावार्थाचां सोका
शोभती आयणी । चोरवट आडका ॥ ४५ ॥
उठाविलिया भावा रूप । करितां सरवृत्तीचें लागे वडप
चातुर्य म्हणे पडप । जोडलें आम्हां ॥ ४६ ॥
तैसें देशियेचें लावण्य । हिरोनि आणिलें तारुण्य ।
मग रंचिलें अगण्य । गीतातत्त्व ॥ ४७ ॥
तैसा चराचरपरमगुरु । चतुरचित्तचमत्कारु ।
तो ऐका यादवेश्वरु । बोलतां जाहला ॥ ४८ ॥
ज्ञानदेव निवृत्तीचा म्हणे । काई बोलिलें श्रीहरी तेणें
अर्जुना आघवियाचि मातु अंतःकरणें । धडाँता आहारा

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेजं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥

आम्ही मांगील जें निरूपण केलें । तें तुझें अवधानचि
तंव टांचें नव्हे भलें । पुरतें आहे ॥ ५० ॥

घटी थोडेसें उदक घालिजे । तेणें न गळे तरी वरिता
तैसा परिसौनि पाहिलासि तंव परिसविजे । ऐसेंचि होत

मी प्रवचितावरी सर्वस्व सांडिजे । चोरव तरी तोचि भांडारी^१
 कीजे । तैसा तूं आतां माझें । निजधाम कीं ॥ ५२ ॥
 तैसें अर्जुना येउतें सर्वेश्वरें । पाहोनि बोलिलें आवरें ।
 गेरी देखावोनि सुभरे । मेघु जैसा ॥ ५३ ॥
 तैसा कृपाकुवांचा रावो । म्हणे आइकें गा महाबाहो ।
 संगितलाचि अभिप्रावो । सांगेन पुढती ॥ ५४ ॥
 प्रतिवर्षीं क्षेत्र पेरिजे । पिके तरी वाहो नुबगिजे ।
 पिकासी निवाडु देखिजे । अधिकाधिक ॥ ५५ ॥
 पुढतपुढती पुटें देतां । जोडे वानियेची अधिकता ।
 जवळें सोनें पांहुसुता । शोधूंचि आवडे ॥ ५६ ॥
 लेणें तैसें पथ पार्था । तुज आभार नाहीं सर्वथा ।
 माह्मी आपुलियाचि स्वार्था । बोलौनि आम्ही ॥ ५७ ॥
 काढगा बालका लेवविजे लेणें । त्याप्रमाणें तें काय जाणें ।
 तो सोहळा भोगणें । जननीयेसी दृष्टीं ॥ ५८ ॥
 तैसें तुझें हित आघवें । जंव जंव कां तुज फावें ।
 तंव तंव आमुचें सुख दुणावे । ऐसें असे ॥ ५९ ॥
 मातां असो हें विकडी^२ । मज उघड तुझी आवडी ।
 म्हणोनि तृप्तीची सवडी । बोलतां न पडे ॥ ६० ॥
 माह्मां येतुलियाचि कारणें । तेंचि तें तुजशी बोलणें ।
 परि असो हें अंतःकरणें । अवधान दे ॥ ६१ ॥
 कोणें ऐकें ऐकें सुवर्म । वाक्य माझें परम ।
 जातिं अक्षरें लेऊनि परब्रह्म । तुज खेवासि आलें ॥ ६२ ॥
 मरी किरीटी तूं मातें । नेणसी ना निरुतें ।
 परि गा जो मी येथें । तें विश्वाचि हें ॥ ६३ ॥
 न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।
 अहमादिहि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥
 य वेद मुकें जाहाले । मन पवन पांगुळले ।
 पातीविण मावळले । रविशशी ॥ ६४ ॥
 * १ खजिनदार. २ अलंकारिक भाषण.

उदरीचा गर्भु जैसा । नेणें मायेची वयसा ।
देवांसि मी तैसा । चोजवनेना ॥ ६५ ॥

आणि जळचरां उदधीचें मान । मशकां नोलांडवे गगन
तैसें महर्षीचें ज्ञान । नेणें मातें ॥ ६६ ॥

मी कवण केतुला । कवणाचा कै जाहला ।
निरुती या करितां बोला । युगें गेलीं ॥ ६७ ॥

महर्षी आणि या देवां । येरां भूतजातां सर्वा ।
मी आदि म्हणोनि पांडवा । जाणतां अवघड ॥ ६८ ॥

उतरलें उदक पर्वत वळघे । कां वाढतें झाड मुळीं लागे
तरी मियां जालेनि जगें । जाणिजे मी ॥ ६९ ॥

कां गाभेवनें वटु गिवसवे । तरंगीं सांगरु सांठवे ।
कां परमाणूमाजीं सामावे । भूगोलु हा ॥ ७० ॥

तरी मियां जालियां जीवां । महर्षी अथवा देवां ।
मातें जाणावया होआवा । अवकाशु गा ॥ ७१ ॥

ऐसाही जरी विपायें । सांडुनि पुढील पाये ।
सर्वेन्द्रियांसि होये । पाठिमोरा जो ॥ ७२ ॥

प्रवर्तलाही वेगीं बहुडे । देह सांडुनि मागलीकडे ।
महाभूतांचिया चढे । माथयावरी ॥ ७३ ॥

यो मामजमनादि च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तैसा राहोनि ठायठिके । स्वप्रकाशें चोरवें ।
अजत्व माझें देखें । आपुलिये डोळां ॥ ७४ ॥

मी आदींसि परु । सकळलोकमहेश्वरु ।
ऐसिया मातें जो नरु । यापरी जाणे ॥ ७५ ॥

तो पाषाणांमाजि परिसु । रसांमाजी, सिध्दरसु ।
तैसा मनुष्याकृति अंशु । तो माझाचि जाण ॥ ७६ ॥

तो चालतें ज्ञानाचें बिंब । तयाचे अवयव ते सुखाचे
परी माणुसपणाची भांब ॥ ७७ ॥

गा अवचिता कापुरा-। माजीं सांपडलां हिरा ।
 रे पडिलिया नीरा । न निगे केवीं ॥ ७८ ॥
 सा मनुष्यलोकांतातु । तो जरी जाहला प्राकृतु ।
 ही प्रकृतिदोषाची मातु । नेणिजे तेथ ॥ ७९ ॥
 आपसयेचि सांडिजे पापीं । जैसा जळत चंदनु सर्पीं ।
 सा मातें जाणे तो संकल्पीं । वर्ज्जनि घालिजे ॥ ८० ॥
 चि मातें कैसें जाणिजे । ऐसें कल्पी जरी चित्त तुझें ।
 ती मी ऐसा हें माझें । भाव ऐकें ॥ ८१ ॥

वेगळालां भूतीं । सारिखे होऊनि प्रकृती ।
 घुरले आहेति त्रिजगतीं । आघविये ॥ ८२ ॥

बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।
 सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥
 अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।
 भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

प्रथम जाणें बुद्धि । मग ज्ञान जें निरवधि ।
 मोह सहनसिद्धि । क्षमा सत्य ॥ ८३ ॥
 शम दम दोन्ही । सुखदुःख वर्तत जनीं ।
 रूना भावाभाव मानीं । भावाचिमाजीं ॥ ८४ ॥
 तां भय आणि निर्भयता । अहिंसा आणि समता ।
 मम रूपची पांडुसुता । ओळख तूं ॥ ८५ ॥
 न यश अपकीर्ति । हे जे भाव सर्वत्र वसती ।
 मजचि पासूनि होती । भूतांचां ठायीं ॥ ८६ ॥
 मीं भूतें आहातीं सिनानीं^१ । तैसेचि हे वेगळाले मानीं ।
 उपजती माझां ज्ञानीं । एक नेणती मातें ॥ ८७ ॥
 गा प्रकाश आणि कडवसें । हें सूर्याचिस्तव जैसें ।
 गाश उदयीं विसें । तम अस्तूसीं ॥ ८८ ॥

णि माझें जें जाणणें नेणणें । तें तंव भूतांचिया दैवांचें
 णें । म्हणोन भूतीं भावाचें होणें । विषम पड ॥ ८९ ॥
 * १ वेगवेगळी.

यापरी माझां भावीं । हे जीवसृष्टि आहे आधवी ।
गुंतली असे जाणावी । पंडुकुमरा ॥ ९० ॥

आतां इये सृष्टीचे पालक । तयां आधीन वर्तती लोक
ते अकरा भाव^१ आणिक । सांगेन तुज ॥ ९१ ॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥

तरी आघवांचि गुणीं वृद्ध । जे महर्षीमाजि प्रबुद्ध ।
कश्यपादि प्रसिद्ध । सप्त ऋषी ॥ ९२ ॥

आणिकही सांगितलील । जें चौदा आंतील ।

स्वायंभू मुख्य मुदल । चारी मनु ॥ ९३ ॥

ऐसे हे अकरा । माझां मनीं जाहाले धनुर्धरा ।

सृष्टीचिया व्यापारा- । लागोनिया ॥ ९४ ॥

जें लोकांची ये व्यवस्था न पडे । जें या त्रिभुवनाचें कां
मांडे । तें महाभूतांचें दळवाडें । अचुंबित असे ॥ ९५ ॥

तैचि जे जाहाले । इही लोकपाल केले ।

अध्यक्ष रचुनि ठेविले । इही जन ॥ ९६ ॥

म्हणोनि अकरा हे राजा । मग येर लोक यांचिया प्रजा
ऐसा हा विस्तारु माझा । ओळख तूं ॥ ९७ ॥

पाहे पां आरंभी बीज एकलें । मग तैचि विरूढालिया बुड जा
बुडीं कोंभ निघाले । स्वांदियांचे ॥ ९८ ॥

स्वांदियांपासूनि अनेका । पसरलिया शारवोपशाखा ।
शारवांस्तव देखा । पल्लवपानें ॥ ९९ ॥

पल्लवीं फूल फळ । एवं वृक्षत्व जाहालें सकळ ।

तें निर्धारितां केवळ । बीजाचि तें ॥ १०० ॥

ऐसें मी एकचि पहिलें । मग मी तें मनातें व्यालें ।

तेथ सप्त ऋषि जाहाले । आणि चारी मनु ॥ १ ॥

इही लोकपाल केले । लोकपालीं विविध लोक सजिले^२

लोकांपासूनि निपजले । प्रजाजात ॥ २ ॥

* १ विकार. २ उत्पन्न केले.

सेनि हें विश्व येथें । मीचि प्रसवलाना निरुतें ।
री भावाचेनि हातें । माने जया ॥ ३ ॥

एतां विभूति योगं च सम यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥

गालागीं सुभद्रापती । हे भाव इया माझिया विभूती ।
माणि यांचिया व्याप्ती । व्यापिलें विश्व ॥ ४ ॥

हणोनि गा यापरी । ब्रह्मादिपिपीलिकावरी^१ ।
रीवांचूनि दुसरी । गोठी नाही ॥ ५ ॥

सैं जाणे जो साचें । तया चेडरें जाहालें ज्ञानाचें ।
हणोनि उत्तम मध्यम भेदाचें । दुःस्वप्न तया ॥ ६ ॥

मी माझिया विभूती । आणि विभूतीं व्यष्टालिया व्यक्ती ।
हें आघवें योगप्रतीती । एकचि मानी ॥ ७ ॥

हणोनि निःशंके येणें महायोगें । मज मीनला मनाचेनि आंगें ।
थ संशय करणें न लगे । तो त्रिशुद्धी जाहला ॥ ८ ॥

कां जे ऐसें किरीटी । मातें भजे जो अभेदा दिठी ।
तयाचिये भजनाचिये नाटीं^२ । सूती मज ॥ ९ ॥

हणऊनि अभेदे जो भक्तियोगु । तेथ शंका नाही नये खंगु^३ ।
करितां ठेला तरी चांगु । तें सांगितलें षष्ठीं ॥ ११० ॥

तोचि अभेदु कैसा । हें जाणावया मानसा ।
साद जाली तरी परियेसा । बोलिजेल ॥ ११ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

तरि मीचिं एक सर्वा । या जगा जन्म पांडवा ।
आणि मजचिपासूनि आघवा । निर्वाहो यांचा ॥ १२ ॥

कळोळमाळा अनेगा । जन्म जळींचि पै गा ।
आणि तयां जळचि आश्रयो तरंगा । जीवनही जळ ॥ १३ ॥

ऐसें अघवांचि ठायीं । तया जळचि जेविं पाही ।
तैसा मी-वांचूनि नाही । विश्वा इय ॥ १४ ॥

* १ ब्रह्मदेवापासून मुंगीपर्यंत. २ छंदानें. ३ खंड.

ऐसिया व्यापका मातें । मानूनि जे भजती भलतेथें ।
परि साचोकारें उदितें । प्रेमभावें ॥ १५ ॥

देश काल वर्तमान । आधवें मजसीं करुनि अभिन्न ।
जैसा वायु होऊनि गगन । गगनींचि विचरे ॥ १६ ॥

ऐसेनि जे निजज्ञानी । खेळत सुखें त्रिभुवनीं ।
जगदूपा मनीं । सांठवूनि मातें ॥ १७ ॥

जें जें भेटे भूत । तें तें मानिजे भगवंत ।
हा भक्तियोगु निश्चित । जाण माझा ॥ १८ ॥

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।

कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

चितें मीचि जाहले । मियांचि प्राणें धालें^१ ।

जीवों मरों विसरले । बोधाचिया भुली ॥ १९ ॥

मग त्या बोधाचेनि माजें । नाचती संवादसुखाचीं भोजें
आतां एकमेकां घेपे दीजे । बोधाचि वरी ॥ १२० ॥

जैशीं जवळिकेंचीं सरोवरें । उचंबळलिया कालवती परस्परे
मग तरंगासि धवळारें । तरंगाचि होती ॥ २१ ॥

तैसी येरयेरांचिये मिलणी । पडत आनंदकल्लोळांची वेणी
तेथ बोध बोधाचीं लेणी । बोधेंचिमिरवी ॥ २२ ॥

जैसें सूर्यें सूर्यातें वांवाळिलें । कीं चंद्रें चंद्रम्या क्षेम दिधलें
नातरी सरिसेनि पाडें मीनले । दोनी बोध ॥ २३ ॥

तैसे प्रयाग होत सामरस्याचें^२ । वरी वोसाण तरत सात्त्विका
ते संवादचतुष्पत्तीचें । गणेश जाहले ॥ २४ ॥

तेव्हां त्या महासुखाचेनि भरें । धांवोनि देहाचि
गांवाबाहेरें । मियां धाले तेणें उद्गारें । लागती गाजों ॥ २५ ॥

पै गुरुशिष्यांचां एकांती । जे अक्षरा एकाची वदंती ।
ते मेधाचियापरी त्रिजगती । गर्जती सैध ॥ २६ ॥

जैसी कमळकळिका जालेपणें । हृदयींचिया मकरंदातें
नेणें । दे राया रंका पायां । आगोदाचें ॥ २७ ॥

सेनि मातें विश्वीं कथित । कथितेनि तोषें कथूं विसरत ।
ग तया विसरामाजीं विरत । आंगें जीवें ॥ २८ ॥
सं प्रेमाचेनि बहुवसणें । नाहीं राती दिवो जाणणें ।
लें माझें सुख अव्यंगवाणें । आपणपेयां जिही ॥ २९ ॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १० ॥
यां मग जें आम्ही कांहीं । द्यावें अर्जुना पाहीं ।
ठायींचीच तिहीं । घेतली सेल^१ ॥ १३० ॥
गं जे ते जिया वाटा । निगाले गा सुभटा ।
सोय पाहोनि अव्हांटा । स्वर्गापवर्ग ॥ ३१ ॥
णोनि तिहीं जें प्रेम धरिलें । तेंचि आमुचें देणें उपाडलें ।
रि आम्ही देयावें हेंहि केलें । तिहींची म्हणिवें ॥ ३२ ॥

तां यावरी येतुलें घडे । जें तेंचि सुख आगलें वाढे ।
णि काळाची दिठी न पेंडे । हें आम्हां करणें ॥ ३३ ॥
लेयाचिया बालका किरीटी । गवसणीं करुनि स्नेहाचिया
ठी । जैसी खेळतां पाठोपाठी । माउली धांवे ॥ ३४ ॥
जो जो खेळ दावी । तो तो पुढें सोनयाचा करुनि ठेवी ।
सी उपास्तीची पदवी । पोषित मी जाये ॥ ३५ ॥
ये पदवीचेनि पोषकें । ते मातें पावती यथासुखें ।
पाळती मज विशेखें । आवडे करु ॥ ३६ ॥

गा भक्तासि माझें कोड^२ । मज तयाचें अनन्यगतीची चाड ।
जे प्रेमळांचें सांकड । आमतें घरीं ॥ ३७ ॥
हे पां स्वर्ग मोक्ष उपायिले । दोन्ही मार्ग तयांचिये वाहणी
ले । आम्ही आंगही शेषा वेंचिलें । लक्ष्मीयेसीं ॥ ३८ ॥
रि आपणपेवीण जें एक । तें तैसेंचि सुख साजुक ।
प्रेमळालागीं देख । ठेविलें जतन ॥ ३९ ॥

ठायवरी किरीटी । आम्ही प्रेमळु घेवों आपणपयासाठीं ।
बोलीं बोलिजत गांठो । तसिया नव्हती जा ॥ १४० ॥

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

म्हणोनि मज आत्मयाचा भावो । जिह्मी जिवावया केलात आ
एक मीवांचूनि वावो । येर मानिलें जिह्मी ॥ ४१ ॥

तयां तत्त्वज्ञां चोरवटां । दिवी पोतासाचीं सुभटा ।
मग मीचि होऊनि दिवटा । पुढां पुढां चालें ॥ ४२ ॥

अज्ञानाचिये राती-। मार्जी तमाची मिळणी दाटती ।
ते नाशूनि घालीं परांती । करी नित्योदयो ॥ ४३ ॥

ऐसें प्रेमळाचेनि प्रियोत्तमं । बोलिले जेथ पुरुषोत्तमं ।
तेथ अर्जुन मनोधर्म । निवालों म्हणतसे ॥ ४४ ॥

अहो जी अवधारा । भला केरु^२ फेडिला संसारा ।
जाहलों जननीजठरजोहरा । वेगळा प्रभू ॥ ४५ ॥

जी जन्मलेपण आपुलें । हें आजि मियां डोळां देखिलें ।
जीवित हाता चढलें । आवडतसे ॥ ४६ ॥

आजि आयुष्या उजवण^३ जाहली । माझिया दैवा दशा उज
जे वाक्यकृपा लाधली । दैविकेनि मुरवें ॥ ४७ ॥

आतां यणें वचनतेजाकारें । फिटलें आंतील बाहेरील आ
म्हणोनि देवतसें साचोकारें । स्वरूप तुझें ॥ ४८ ॥

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमाविदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

तरी होसी गा तूं परब्रह्मे । जें या महाभूतां विसंवतें धा
पवित्र तूं परम । जगन्नाथा ॥ ४९ ॥

तूं परम दैवत तिहीं देवां । तूं पुरुष जी पंचविसावा ।
दिव्य तूं प्रकृतीभावा- । पैलीकडील ॥ १५० ॥

अनादिसिद्ध तूं स्वामी । जो नाकळिजसी जन्मधर्मी ।
तो तूं हें आम्ही । जाणितलें आतां ॥ ५१ ॥

तूं या कालयंत्रासि सूत्री । तूं जीवकळेची^४ अधिष्ठात्री^५
तूं ब्रह्मकलासिधात्री । हें कळलें फुडें ॥ ५२ ॥

* १ कापूर. २ कचरा. ३ सफलता. ४ काळरूपी मंत्राचा. ५ सु

आहुस्त्वामुषयः सर्वे देवषिर्नारदस्तथा ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १३ ॥

आणिकही एके परी । इयेचि प्रतीतीची येतसे थोरी ।

मार्गे ऐसेचि ऋषीश्वरी । सांगितलें तूं तें ॥ ५३ ॥

परि तया सांगितलियाचें साचपण । हें आतां देखतसे अंतःकरणा-
कृपा केली आपण । म्हणोनि देवा ॥ ५४ ॥

म्हवीं नारदु अरवंड जवळां ये । तोही ऐसींचि वचनें गाये ।
परि अर्थ न बुजोनि^१ ठाये । गीतसुखचि ऐकों ॥ ५५ ॥

हां गा आंधळ्यांचां गांवीं । आपणपें प्रगटले रवी ।
परि तिहीं वोतपलीचि घ्यावी । वांचूनि प्रकाशु कैचा ॥ ५६ ॥

प्रेरवीं देवर्षिही अध्यात्म गातां । आहाच रागांगेंसीं जे मधुरता
तेचि फावे येर चित्ता । नलगेचि कांहीं ॥ ५७ ॥ (३०००)

पें असितादेवलाचेनि मुरवें । मी एवंविधा तूंतें आडकें ।
परि तें बुद्धि विषयविरवें । धारिली होती ॥ ५८ ॥

विषयविषाचा पडिपादु^२ । गोड परमार्थु लागे कडु ।
कडू विषय तो गोडु । जीवासी जाहला ॥ ५९ ॥

आणि हें आणिकांचें काय सांगावें । राउळा आपणचि येऊनि
व्यासदेवें । तुझे स्वरूप आघवें । सर्वदा सांगिजे ॥ ६० ॥

परि तो अंधारीं चिंतामणि देखिला । जेवीं नव्हे या बुद्धी
उपेक्षिला । पाठीं दिनोदयीं वोळखिला । होय म्हणोनि ॥ ६१ ॥

तैसी व्यासादिकांचीं बोलणीं । तिया मजपाशीं चिद्रत्नांचिया
खाणीं । परि उपेक्षया जात होतिया तरणीं^३ । तुजवीण कृष्णा ॥ ६२ ॥

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।

न हि ते भगवन्व्यक्तं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

ते आतां वाक्यसूर्यकर तुझे फाकले । आणि ऋषीं मार्ग होते
जे कथिले । तयां आघवयांचेंचि फिटलें । अनोळखपण ॥ ६३ ॥
जी ज्ञानाचें बीज तयांचें बोल । माझिये हृदयभूमिके पडिले
सखोल । परि हये कृपेची जाहली बोल^४ । म्हणोनि संवाद-
फळेंशीं उठले ॥ ६४ ॥

* १ न समजून. २ पराक्रम. ३ सूर्य. ४ ओलावा.

अहो नारदादिकां संतां । त्यांचिया युक्तिरूप सरिता ।
 मी महोदधि जालां अनंता । संवादसुरवाचा ॥ ६५ ॥
 प्रभु आघवेनि येणें जन्में । जियें पुण्यें केलीं मियां उत्तम ।
 त्यांचीं न ठकतीचि अंगीं कामें । सद्गुरु तुवां ॥ ६६ ॥
 एहवीं वडिलवाडिलांचेनि मुखें । मी सदां तूंतें कानीं आहें
 परि कृपा न किजेचि तुवां एकें । तंव नेणवेंचि कांहीं ॥ ६७ ॥
 म्हणोनि भाग्य जै सानुकूल । जालिया केलें उद्यम सदां स
 तैसे श्रुताधीत सकळ । गुरुकृपा साच ॥ ६८ ॥
 जी बनकरुं झाडेंसी जीवेंसाटीं । पाडूनि जन्में काढी आ
 परि फळेंसी तैचि भेटीं । जै वसंतु पावे ॥ ६९ ॥
 अहो विषमा जै वोहट पडे । तें मधुर तें मधुर आवडे ।
 पै रसायनं तें गोडें । जेव्हां आरोग्य देहीं ॥ ७० ॥
 कां इंद्रियें वाचा प्राण । यां जालियांचें तैचि सार्थकपण ।
 जै चैतन्य येउनि आपण । संचरे मार्जी ॥ ७१ ॥
 तैसें शब्दजात आलोडिलें । अथवा योगादिक जें अभ्यासि
 तें तैचि म्हणों ये आपुलें । जै सानुकूल श्रीगुरु ॥ ७२ ॥
 ऐसिये जालिये प्रतीतीचेनि माजें । अर्जुन निश्चयाचीं ना
 तुसे भोजें । तेवींचि म्हणे देवा तुझें । वाक्य मज मानलें ॥ ७३ ॥
 तरि साचचि हें कैवल्यपती । मज त्रिशुद्धी आली प्रतीती ।
 जे तूं देवदानवांचिये मती- । जोगा नव्हसी ॥ ७४ ॥
 तुझें वाक्य व्यक्ती न येतां देवा । आपुलिया जाणे जाणिव
 तैसा कहींचि नाही हें सद्भावा । भरंवसेनि आलें ॥ ७५ ॥
 स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।
 भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥
 एथ आपुलें वाडपण जैसें । आपणचि जाणिजे आकाशें ।
 कां मी येतुली घनवट ऐसें । पृथ्वीचि जाणें ॥ ७६ ॥
 तैसा आपुलिये सर्वशक्ती । तुज तूंचि जाणूं लक्ष्मीपती ।
 येर वेदादिक मती । मिळवती वाया ॥ ७७ ॥
 * १ माळी. २ ज्ञान. ३ विस्तार.

हां गा मनातें मागां सांडावें । पवनातें वावीं मवावें ।
 आदिशून्य उतरोनि जावें । केउतें बाहीं ॥ ७८ ॥
 तैसें हें तुझें जाणणें आहे । म्हणोनि कोणाही ठाकतें नोहे ।
 आतां तुझें ज्ञान होयें । तुजचिजोगें ॥ ७९ ॥
 जी आपणपयातें तूंचि जाणसी । आणिकातें सांगावयाही तूं समर्थ
 होसी । तरि आतां एक वेळ घाम पुसीं । आर्तीचिये निडळींचा
 ॥१८०॥ हें आडकिले कीं भूतभावना । त्रिभुवनगजपंचानना ।
 सकलदेवदेवतार्चना । जगन्नायका ॥ ८१ ॥
 जरी थोरी तुझी पाहत आहों । तरी पासीं उभे ठाकावयाही
 योग्य नोहों । या शोच्यता विनवूं बिहों । तरी आन उपायो
 नाही ॥८२॥ भरले सरितासमुद्र चहूंकडे । परि ते बापियासी
 कोरडे । कां जें मेघांनि थेंबुटा पडे । तें पाणी कीं तया ॥८३॥
 तैसें गुरु जी सर्वत्र आशी । परि कृष्णा आम्हां तूंचि गती ।
 हें असो मजप्रती । विभुती सांगें ॥ ८४ ॥

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

जी तुझिया विभूती आघविया । परि व्यापिती या शक्ती दिव्या
 जिया । तिया आपुलिया दावाविया । आपण मज ॥ ८५ ॥
 जिही विभूतीं ययां समस्तां । लोकांतें व्यापूनि आहाती
 अनंता । तिया प्रधाना नामांकिता । प्रगटा करी ॥ ८६ ॥

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।

केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥

जी कैसें मियां तूंतें जाणावें । काय जाणोनि सदा चिंतावें ।
 जरी तूंचि म्हणों आघवें । तरि चिंतनचि न घडे ॥ ८७ ॥
 म्हणोनि मागां भाव जैसे । आपुले सांगितले तुवां उद्देशें ।
 आतां विस्तारोनि तैसे । एक वेळ बोलें ॥ ८८ ॥
 जयां जयां भावांचां ठायीं । तूंतें चिंतितां मज सायासु^२ नाही ।
 तो विवक करुनि नेई । योग्य आपुला ॥ ८९ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ त्रिभुवनरूपी हत्तीचा नाश करणारा सिंह. २ अडचण.

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १८ ॥

आणि पुसालिया जिया विभूती । त्याही बोलाविया भूती यां
एथ म्हणसी जरी पुढती । काय सांगों ॥ १९० ॥ म्हण

तरी हा भाव मना । झणें जाय हो जनार्दना । ऐसा

पै प्राकृताही अमृतपाना । ना न म्हणवे जी ॥ १९१ ॥ तो

जें काळकूटाचें सहोदर । जें मृत्युभेणें प्याले अमर । श्रीभ

तरि दिहाचे पुरंदर । चौदा जाती ॥ १९२ ॥

ऐसा कवण एक क्षीराब्धीचा रसु । जया वायांचि अमृतप
आभासु । त्याचाही मिठांशु । जे पुरे म्हणों नेदी ॥ १९३ ॥ मी

तया पाबळेयाही येतुलेवरी । गोडियेची आथि थोरी । की

मग हें तंव अवधारी । परमामृत साचें ॥ १९४ ॥ अज

जें मंदराचकु न ढाळितां । क्षीरसागरु न डहुळितां । ना

अनादि स्वभावता । आइतें आहे ॥ १९५ ॥ परि

जें द्रव ना नव्हे बद्ध । जेथ नेणिजती रस गंध । मग

जें भलतयांही सिद्ध । आठवलेंचि फावे ॥ १९६ ॥ ता

जयाची गोठीचि ऐकतखेवो । आघवा संसारु होय वावो

बाळिया नित्यता लागे येवों । आपणवेयां ॥ १९७ ॥ अं

जन्ममृत्यूची भाख । हारपोनी जाय निःशेख । तों

आंत बाहेरी महासुख । वाढोंचि लागे ॥ १९८ ॥ ज्य

मग दैवगत्या जरी सेविजे । तरी तें आपणचि होऊनि कवि

तें तुज देतां चित्त माझें । पुरें म्हणों न शके ॥ १९९ ॥ वि

तंव तुझें नामचि जी आम्हां आवडे । वरि भेटी होय क

जवळिक जोडे । पाठी गोठी सांगसी सुरवाडें । आनंदाचें निरा

आतां हें सुख कायिसयासारखें । कांहीं निर्वचने

परितोखें । तरि येतुलें जाणें जें येणें मुखें । पुनरुक्तही हो

हां गा सूर्य काय शिला । अग्नि म्हणों येत आहे वी

कां नित्य वाहातया गंगाजला । पारसेपण असे ॥ २०० ॥ पै

तुवां स्वमुखें जें बोलिलें । हें आम्ही नादासि रूप देखिलें ।
आजि चंदनतरुचीं फुलें । तुरंबीत आहों मा ॥ ३ ॥

यां पार्थाचिया बोलां । सर्वांगें कृष्ण डोलला ।
म्हणे भक्तिज्ञानासि जाहला । आगरु हा ॥ ४ ॥

ऐसा पतिकराचिया तोलाआंतु । प्रेमाचा वेग उचंबळतु ।
तो सायासें सांवरुनि अनंतु । काय बोले ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच : हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥१९॥

मी पितामहाचा पिता । हें आठवितांही नाठवे चित्ता ।
कीं म्हणतसे बा पांडुसुता । भलें केलें ॥ ६ ॥

अर्जुनातें बा म्हणे एथ कांहीं । आम्हां विस्मो करावया कारण
नाहीं । अंगें तो लेंकरुं काई । नव्हेचि नंदाचें ॥ ७ ॥

परि प्रस्तुत ऐसें असो । हें करवी आवडीचा अतिसो ।
मग म्हणे आइकें सांगतसों । धनुर्धरा ॥ ८ ॥

तरि तुवां पुसलिया विभूती । त्यांचें अपारपण सुभद्रापती ।
ज्या माझियाचि परि माझिये मती । आकळती ना ॥ ९ ॥

अंगीचिया रोमा किती । ज्याचिया त्यासि न गणवती ।
तैसिया माझिया विभूती । असंख्य मज ॥ २१० ॥

एहवीं तरी मी कैसा केवढा । म्हणोनि आपणपयाही नव्हेचि
फुडा । यालागीं प्रधाना जिया रुढा । तिया विभूती आइकें ॥११॥

जिया जाणितालियासाठी । आघवीया जाणितालिया होती
किरीटी । जैसें बाज आलिया मुठी । तरुचि आला होय ॥ १२ ॥

कां उद्यान हाता चाडिलें । तरी आपैसीं सांपडलीं फळें फुलें ।
तेवीं देखिलिया जिया देखवलें । विश्व सकळ ॥ १३ ॥

एहवीं साचचि गा धनुर्धरा । नाहीं शेवटु माझिया विस्तारा ।
पै गगना ऐसिया अपारा । मजमाजीं लपणें ॥ १४ ॥

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिभूत मायं च भूतानामसकल एव च ॥ २० ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ प्रेमाचा अतिरेक.

आइकें कुटिलालकमस्तका^१ । धनुर्वेदग्रंथंबका ।
मी आत्मा असें एकैका । भूतमात्राचां ठायीं ॥ १५ ॥
आंतुलीकडे मीचि यांचे अंतःकरणीं । भूतांबाहेरी
गंवसणी । आदि मी निर्वाणीं । मध्यही मीचि ॥ १६ ॥
जैसें मेघां या तळीं वरीं । एक आकाशाचि आंत बाहेरी ।
आणि आकाशीचि जाले अवधारीं । असणेंही आकाशी
पाठी लया जे वेळीं जाता । ते वेळीं आकाशाचि होअनि
तेवीं आदि स्थिती अंतगती । भूतांसि मी ॥ १८ ॥

ऐसें बहुवस आणि व्यापकपण । माझें विभूतियों जण
तरी जीवचि करुनि श्रवण । आइकोनि आइक ॥ १९ ॥
याहीवरी त्या विभूती । सांगणें ठेलें तुज प्रती ।
सांगेन म्हणितलें तुज प्रीती । त्या प्रधाना आइकें ॥ २० ॥

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥

हें बोलोनि तो कृपावंतु । म्हणे विष्णु मी आदित्यांआदि
रवी मी रश्मिवंतु । सुप्रभांमार्जी ॥ २१ ॥

मरुद्रणांचां वर्गी । मरीचि म्हणे मी शाङ्गी ।
चंद्र मी गगनरंगी । तारांमार्जी ॥ २२ ॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।

इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥

वेदांआंतु सामवेदु । तो मी म्हणे गोविंदु ।
देवांमार्जी मरुद्बंधु । म्हेंद्र तो मी ॥ २३ ॥
इंद्रियांआंतु अकरावें । मन तें मी हें जाणावें ।
भूतांमार्जी स्वभावें । चेतना ते मी ॥ २४ ॥

रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।

वसूनां पांवकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥

अशोणांही रुद्रांमाझारी । शंकर जो मदनारी^२ ।
तो मी येथ न धरी । आंति कांही ॥ २५ ॥

यक्षरक्षोगणांआंतु । शंभूचा सरवा जो धनवंतु ।

तो कुबेरु मी हें अनंतु । म्हणता जाहला ॥ २६ ॥

ग आठांही वसूंमाझारीं । पावकु तो मी अवधारीं ।

शेखराथिलियां सर्वोपरी । मेरु तो मी ॥ २७ ॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।

सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

तो स्वर्गसिंहासना सावावो । सर्वज्ञते आदींचा ठावो ।

तो पुरोहितांमार्जी रावो । बृहस्पती मी ॥ २८ ॥

शेखरीचीया सेनापतीं- । आंत स्कंदु तो मी महामती ।

तो हरवीर्ये अग्निसंगती । कृत्तिकाआंतु जाहला ॥ २९ ॥

कलिकां सरोवरांसी । माझारि समुद्र तो मी जळराशी ।

हर्षीआंतु तपोराशी । भृगु तो मी ॥ ३० ॥

शेखांही वाचा- । आंतु नडनाच^१ सत्याचा ।

अक्षर एक मी वैकुंठींचा । वेल्हाळु म्हणे ॥ ३१ ॥

मस्तांही यज्ञांचां पैकीं । जपयज्ञु तो मी ये लोकीं ।

तो कर्मत्यागें प्रणवादिकीं । निफजविजे ॥ ३२ ॥

जपयज्ञु तो परम । बाधूं न शके स्नानादि कर्म ।

मी पावन धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदार्थें ॥ ३३ ॥

पावरां गिरिवरां आंतु । पुण्यपुंज जो हिमवंतु ।

मी म्हणे कांतु । लक्ष्मीयेचा ॥ ३४ ॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।

गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६ ॥

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।

ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥

रुद्रमु हन पारिजातु । गुणें चंदनूही वाड^२ विख्यातु ।

रि ययां बृक्षजालां आंतु । अश्वत्थु तो मी ॥ ३५ ॥

* १ उत्कर्ष. २ मोठें.

देवऋषी आंतु पांडवा । नारदु तो मी जाणावा ।
 चित्ररथु मी गंधर्वा । सकलिकां माजीं ॥ ३६ ॥
 ययां अशेषांही सिद्धां - । माजीं कपिलाचार्यु मी प्रबुद्धा ।
 तुरंगजाता^१ प्रसिद्धां - । आंत उच्चैःश्रवा मी ॥ ३७ ॥
 राजभूषण गजांआंतु । अर्जुना मी गा ऐरावतु ।
 पयोराशी सुरमथितु । अमृतांशु तो मी ॥ ३८ ॥
 ययां नरांमाजीं राजा । तो विभूतिविशेष माझा ।
 जयातें सकल लोक प्रजा । होऊनि सेविती ॥ ३९ ॥

आयुधानामहं वजरं धेनूनामस्मि कामधुक् ।

प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।

पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥

पै आघवेयां हातियेरां - । आंत वज्र तें मी धनुर्धरा ।

जें शतमखोत्तीर्णकरा । आरूढोनि असे ॥ २४० ॥

धेनूंमध्यें कामधेनु । ते मी म्हणें विष्वक्सेनु ।

जन्मावितयांआंत मदनु । तो मी जाणें ॥ ४१ ॥

सर्पकुळाआंतु अधिष्ठाता । वासुकी गा मी कुंतीसुता ।

नागांमाजीं समस्तां । अनंतु तो मी ॥ ४२ ॥

अगा यादसांआंतु^२ । जो पश्चिमप्रमदेचा कांतु ।

तो वरुण मी हें अनंतु । सांगत असे ॥ ४३ ॥

आणि पितृगणां समस्तां - । माजीं अर्यमा जो पितृदेवता

तो मी हें तत्त्वतां । बोलत आहे ॥ ४४ ॥

जगाचीं शुभाशुभें लिहिती । प्राण्यांचया मानसांचा

घेती । मग केलियानुरूप होती भोगनियम जे ॥ ४५ ॥

तयां नियमितयांमाजीं यमु । जो कर्मसाक्षी धर्मु ।

तो मी म्हणें रामु । रमापती ॥ ४६ ॥

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।

सुगणं च वृणेऽहं वैतत्यश्च पशुनाम् ॥ ३७ ॥

१ घोड्यामध्यें, २ जलचर.

भगा दैत्यांचिया कुलीं । प्रल्हादु तो मी न्याहाळीं ।
हणोनि दैत्यभावादिमेळीं । लिपेचिना ॥ ४७ ॥

कलितयांमार्जीं महाकाळु । तो मी म्हणे गोपाळु ।
चापदांआंतु शार्दुळु । तो मी जाण ॥ ४८ ॥

क्षिजातीमाझारीं । गरुड तो मी अवधारी ।
गालागीं जो पाठीवरी । वाहो शके मातें ॥ ४९ ॥

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभूतामहम् ।

मषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जान्हवी ॥ ३१ ॥

ध्वीचिया पैसारा^१ - । मार्जीं घडीं न लागतां धनुर्धरा ।
केंचि उड्डाणें सातांही सागरां । प्रदक्षिणा करी जो ॥ २५० ॥

यां वहिलियां गतिमंतां - । आंत पवनु तो मी पांडुसुता ।
स्त्रधरां समस्तां - । मार्जीं श्रीराम तो मी ॥ ५१ ॥

णें सांकडलिया धर्माचेन कैवारें । आपणपयां धनुष्य करुनि
सरें । विजयलक्ष्मीये एक मोहरें । केलें त्रेतीं ॥ ५२ ॥

ठीं उभें ठाकूनि सुवेळीं । प्रतापलंकेश्वराचीं सिसाळीं^२ ।
गनीं उदो म्हणतया हस्तबळी । दिधलीं भूतां ॥ ५३ ॥

णें देवांचा मानु गिंवसिला । धर्मासि जीणोंद्वारु केला ।
र्यवंशीं उदेला । सूर्य जो कां ॥ ५४ ॥

हतियेरुपरजितयांआंतु । रामचंद्र मी जानकीकांतु ।
कर मी पुच्छवंतु । जळचरांमार्जीं ॥ ५५ ॥

समस्तांही वोघां - । मध्यें जे भगीरथें आगितां गंगा ।
हूनं गिलिली मग जंघा । फाडूनि दिधली ॥ ५६ ॥

त्रिभुवनैकसरिता । जान्हवी मी पांडुसुता ।
कप्रवाहां समस्तां - । माझारीं जाणें ॥ ५७ ॥

नि वेगळालां सृष्टीपैकीं । विभूती नाम सुतां एकेकीं ।
केन जन्मसहस्रें अवलोकीं । अर्ध्या नव्हती ॥ ५८ ॥

सर्गाणामादिरन्तश्च मधुं चैवाहमार्जन ।

अध्यात्मविद्या विद्यानां बाधः प्रयवतामहम् ॥ ३२ ॥

* १ विस्तार. २ मस्तक.

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।

अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

जैसीं अवधीचि नक्षत्रें वेंचावीं । ऐसीं चाड उपजेल जै
तें गगनाची बांधावी । लोथ जेवीं ॥ ५९ ॥

कां पृथ्वीये परमाणूंचा उगाणा^१ घ्यावा । तारिं भूगोलुचि
सुवावा । तैसा विस्तारु माझा पहावा । तारिं जाणावें मातें ॥ ६० ॥

जैसें शारवांसी फूलफळ । एकिहेळां वेटाळूं म्हणिजें सक
तारि उपद्रुनियां मूळ । जेवीं हातीं घेपे ॥ ६१ ॥

तेवीं माझे विभूतिविशेष । जरी जाणों पाहिजेती अशेष ।
तरी स्वरूप एक निर्दोष । जाणिजे माझें ॥ ६२ ॥

एन्हवीं वेगळालिया विभूती । कायि एक परिससी किती ।
म्हणोनि एकिहेळां महामती । सर्व मी जाण ॥ ६३ ॥

मी आघवियेचि सृष्टी । आदिमध्यांतीं किरीटी ।
ओतप्रोत पटीं । तंतु जेवीं ॥ ६४ ॥

ऐसिया व्यापका मातें जै जाणावें । तें विभूतिभेदें कायक
परि हे तुझी योग्यता नव्हे । म्हणोनि असो ॥ ६५ ॥

कां जे तुवां पुसिलिया विभूती । म्हणोनि तिया आर्कक
पती । तरी आतां विद्यांमार्जी प्रस्तुती । अध्यात्मकि
मी ॥ ६६ ॥ अगा बोलतयांचीया ठायीं । वादुं तो मी प

जो सकलशास्त्रसंमतें कहीं । सरेचिना ॥ ६७ ॥

जो निर्वचूं जातां वाडे । आडकिलयां उत्प्रेक्षे सळु^२ चढे ।
जयावरी बोलतयांची गोडें । बोलणीं होती ॥ ६८ ॥

ऐसा प्रतिपादनामार्जी वादु । तो मी म्हणे गोविंदु ।
अक्षरांआंतु विशदु । अकारु तो मी ॥ ६९ ॥

पै गा समासांमाझारीं । द्वंद्व तो मी अवधारी ।
मशकालागोनि ब्रह्मावेरीं । ग्रासिता तो मी ॥ ७० ॥

मेरुमंदरादिकीं सर्वीं । सहित पृथ्वीतें विरवी ।
जो एकामात्रातें जीरवी । जेथिचा तथ ॥ ७१ ॥

* १ मोजदाद. २ जोर.

जो प्रलयतेजा देत मिठी । सगाळिया पवनातें गिळी किरीटी ।
आकाश जयाचिया पोटीं । सामावलें ॥ ७२ ॥

ऐसा अपार जो काळु । तो मी म्हणें लक्ष्मीलीळु ।
मग पुढती सृष्टीचा मेळु । सृजिता तो मी ॥ ७३ ॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।

कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥

आणि सृजिलिया भूतांतें मीचि धरीं । सकळां जीवनही मीचि
अवधारीं । शेखीं सर्वातें गा संहारीं । तेव्हां मृत्युही मीचि ॥ ७४ ॥

आतां स्त्रीगणांचां पैकीं । माझिया विभूती सात आणिकी ।
तिया ऐक कवतिकीं । सांगितलील ॥ ७५ ॥

तरी नीच नवी जे कीर्ति । अर्जुना ते माझी मूर्ती ।
आणि औदार्येसीं जे संपत्ती । तेही मीचि जाणें ॥ ७६ ॥

आणि ते गा मी वाचा । जे सुखासनीं न्यायाचां ।
आरूढोनि विवेकाचां । मार्गीं चाले ॥ ७७ ॥

वेखिलेनि पदार्थें । जे आठवूनि दे मातें ।
ते स्मृतिही पै एथें । त्रिशुद्धी मी ॥ ७८ ॥

पै स्वाहिता अनुजायिनी^१ । मेधा ते गा मी इये जनीं ।
धृती मी त्रिभुवनीं । क्षमा ते मी ॥ ७९ ॥

एवं नारीमाझारीं । या सातही शक्ति मीचि अवधारीं ।
ऐसें संसारगजकेसरी । म्हणता जाहला ॥ २८० ॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

वेदराशीचिया सामा- । आंत बृहत्साम जें प्रियोत्तमा ।
तें मी म्हणें रमा- । प्राणेश्वरु ॥ ८१ ॥

गायत्रीछंद जें म्हणिजे । तें सकळां छंदांमाजि माझें ।
स्वरूप हें जाणिजे । निभ्रांत तुवां ॥ ८२ ॥

मासांआंत मार्गशीरु । तो मी म्हणें शाङ्गधरु ।
अतः मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः । वसतु तो मी ॥ ८३ ॥

* अनुकूल असणारी. २ पुष्पांची लागण.

द्युतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।

मनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

छलितयां विंदाणा^१—। मार्जीं जूं तें मी विचक्षणा ।

म्हणोनि चोहटां चोरी परि कवणा । निवारुं न ये ॥ ८४ ॥

अगा अशेषांही तेजसां—। आंत तेज तें मी भरंवसा ।

विजयो मी कार्यादेशां । सकलांमार्जीं ॥ ८५ ॥

जेणें चोखाळत दिसे न्याय । तो व्यवसायांत व्यवसाय ।

माझेंचि स्वरूप हें राय । सुरांचा म्हणे ॥ ८६ ॥

सत्त्वाथिलियांआंतु । सत्त्व मी म्हणे अनंतु ।

यादवांमार्जीं श्रीमंतु । तोचि तो मी ॥ ८७ ॥

जो देवकीवसुदेवास्तव जाहला । कुमारीसाठीं गोकुलीं

तो मी प्राणासकट पियाला । पूतनेतें ॥ ८८ ॥

बुधडतां बालपणाचीं फुली । जेणें मियां अदानवी मृष्टि के

करीं गिरि धरुनि उमाणिली । महेंद्रमहिमा ॥ ८९ ॥

कालिंदीचें^२ हृदयशल्य फेडिलें । जेणें मियां जळत गोकु

रारिवलें । वासरुवांसाठीं लाविलें । विरंचीस पिसें ॥ ९० ॥

प्रथमदशैचिये पहांटे^३—। मार्जीं कंसापेशीं अचाटें ।

महाधेंडीं अवचटें । लीळाचि नासिलीं ॥ ९१ ॥

हें काय कितीएक सांगावें । तुवांही देखिलें ऐकिलें असे

आघवें । तरि यादवांमार्जीं जाणावें । हेंचि स्वरूप माझें ॥

आणि सोमवंशीं तुम्हां पांडवां—। मार्जीं अर्जुन तो मी जाण

म्हणोनि एकमेकांचिया प्रेमभावा । विघडू न पडे ॥ ९२ ॥

संन्यासी तुवां होऊनि जनीं । चोरुनि नेली माझी भगि

तन्ही विकल्पु नुपजे मनीं । मी तूं दोन्ही स्वरूप एक ॥

मुनींआंत व्यासदेवो । तो मी म्हणे यादवरावो ।

कवीश्वरांमार्जीं धैर्या रावो । उशनाचार्य मी ॥ ९५ ॥

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।

मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥

अगा दमितयां माझारीं । अनिवार दंडु तो मी अवधारीं ।

जो मुंगियेलागोनि ब्रह्मावेरीं । नियमित पावे ॥ १६ ॥

पै सारासार निर्धारितयां । धर्मज्ञानाचा पक्षु धरितयां ।

सकळशास्त्रांमार्जीं ययां । नीतिशास्त्र तें मी ॥ १७ ॥

आघवियाचि गूढां- । आंतु मौन तें मी सुहाडा^१ ।

म्हणोनि न बोलतयां पुढां । स्रष्टाही नेण होय ॥ १८ ॥

अगा ज्ञानियांचां ठायीं । ज्ञान तें मी पाही ।

आतां असो हें ययां कांहीं । पार न देखां ॥ १९ ॥

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ३९ ॥

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।

एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥

पै पर्जन्याचिया धारां । वरी लेख^२ करवेल धनुर्धरा ।

का पृथ्वीचिया तृणांकुरां । होईल ठी ॥ ३०० ॥

पै महोदधीचिया तरंगां । व्यवस्था धरुं नये जेवीं गा ।

तेवीं माझिया विशेषलिंगा । नाहीं मिती ॥ १ ॥

ऐशियाही सातपांच प्रधाना । विभूती सांगितलिया तुज

अर्जुना । तो हा उद्देशु जो गा मना । आहाच गमला ॥ २ ॥

येरां विभूतिविस्तारांसि कांहीं । एथ सर्वथा लेख नाही ।

म्हणोनि परिससीं तूं काई । आम्ही सांगां किती ॥ ३ ॥

यालागीं एकहेळां तुज । दाऊं आतां वर्म निज ।

सर्वभूतांकुरे बीज । विरुढत असे तें मी ॥ ४ ॥

म्हणोनि सानें-थोर न म्हणावें । उंच नीच भाव सांडावे ।

एक मीचि ऐसें मानावें । वस्तुजातातें ॥ ५ ॥

तरी यावरी साधारण । आईक पां आणिकही खुण ।

तरी अर्जुना ते तूं जाण । विभूती माझी ॥ ६ ॥

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमद्वर्जितमेव वा ।

तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशसंभवम् ॥ ४१ ॥

जेथ जेथ संपत्ति आणि दया । दोन्ही वसती आल्या
ठायी । ते ते जाण धनंजया । विभूती माझी ॥ ७ ॥

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तदार्जुन ।

विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

अथवा एकलें एक बिंब गगनीं । तरी प्रभा फांके त्रिशुक्ल
तेवीं एकाकियाची सकळ जनीं । आज्ञा पाळिजे ॥ ८ ॥

तयातें एकलें झणीं म्हण । ते निर्धन या भाषा नेण ।
काय कामधेनूसर्वें सर्व साहजान^१ । चालत असे ॥ ९ ॥

तियेतें जें जेधवां जो मागे । तें ते एकसरोचि प्रसवों लग्ने
तेवीं विश्वविभव तया अंगें । होऊनि आहाति ॥ १० ॥

तयातें वोळखावया हेचि संज्ञा । जे जगें नमस्कारिजे
ऐसें आथि ते जाण प्राज्ञा । अवतार माझे ॥ ११ ॥

आतां सामान्यविशेष । हें जाणणें एथ महादोष ।
कां जे मीचि एक अशेष । विश्व आहे म्हणोनि ॥ १२ ॥

तरी आतां साधारण आणि चांगु । ऐसा कैसेनि पां कल्प
विभागु । वायां आपुलियेचि मती वंगु^२ । भेदाचा लावावा

एहवीं तरी तूप कासया घुसळावें । अमृत कां रांधूनि
करावें । हा गां वायूसि काय डावें- । उजवें अंग आहे ॥ १३ ॥

यें सूर्यबिंबासि पोटपाठीं । पाहतां नासेल आपुली दिवी ।
तेवीं माझां स्वरूपीं गोठी । सामान्यविशेषाची नाही ॥ १४ ॥

आणि सिनाना विभूती । मज अपारातें मविशील किती ।
म्हणोनि किंबहुना सुभद्रापती । असो हें जाणणें ॥ १५ ॥

आतां पै माझेनि एकें अंशें । हें जग व्यापिलें असे ।
यालागीं भेदु सांडूनि सरिसें । साम्यें भज ॥ १७ ॥

ऐसें विबुधवनवसंतें । तेणें विरक्तांचेनि एकांतें ।
बोलिलें जेथ श्रीमंतें । श्रीकृष्णदेव ॥ १८ ॥

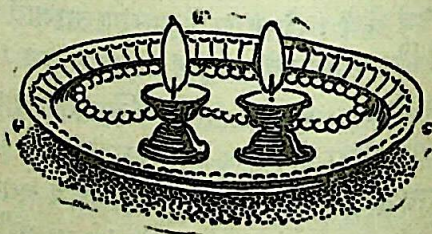
* १ सामुग्री. २ कलंक.

अर्जुन म्हणे स्वामी । येतुलें हें राभस्य^१ बोलिलेती तुम्ही ।
 भेदु एक आणि आम्ही । सांडावा एकी ॥ १९ ॥
 हो सूर्य म्हणे काय जगातें । अंधारें दवडा कां परातें ।
 कीं धसाळ म्हणो देवा तूतें । तरी अधिक हा बोलु ॥ ३२० ॥
 हें नांवाचि एक कोणही वेळे । जयांचिये मुखीसि कां काना
 मेळे । तयांचिया हृदयातें सांझुनि पळे । भेदु जी साच ॥ २१ ॥
 तो तूं परब्रह्माचि असकें । मज देंवें दिधलासि हस्तोदकें ।
 री आतां भेदु कायसा कें । देखावा कवणें ॥ २२ ॥
 ती चंद्रबिंबाचां गाभारां । रिगालियावरीही उबारा ।
 रि राणेपणें शार्ङ्गधरा । बोला हें तुम्ही ॥ २३ ॥
 येथ सावियाची परितोषोनि देवें । अर्जुनातें आलिंगिलें जीवें ।
 ग म्हणे तुवां न कोपावें । आमुचिया बोला ॥ २४ ॥
 आम्ही तुज भेदाचिया वाहाणीं । सांगितली जे विभूतींची
 कहाणी। ते अभेदें काय अंतःकरणीं। मानिली कीं न मने ॥ २५ ॥
 हेंचि पहावयालागीं । नावेक बोलिलों बाहेरिसवाडिया भंगीं ।
 तंव विभूती तुज चांगी । आलिया बोधा ॥ २६ ॥
 येथ अर्जुन म्हणे देवें । हे आपुलें आपण जाणावें ।
 परि देवतसें विश्व आघवें । तुवां भरलें ॥ २७ ॥
 ये राया तो पांडुसुतु । ऐसिये प्रतीतीसि जाहला वरैतु^२ ।
 या संजयाचिया बोला निवांतु । धृतराष्ट्र राहे ॥ २८ ॥
 कीं संजयो दुखवलेनि अंतःकरणें । म्हणतसे नवल नव्हे देव
 दवडणें। हा जीवें धाडसा आहे मी म्हणें। तंव आंतुही आंधळा ॥ २९ ॥
 परि असो हें तो अर्जुनु । स्वहिताचा वाढवितसे मानु ।
 कीं याहीवरी तया आनु । धिंवसा उपनला ॥ ३३० ॥
 म्हणे हेचि हृदयाआंतुली प्रतीती । बाहेरी अवतारो कां
 डोळ्यांप्रती । इये आर्तीचां पाउलीं मती । उठती जाहली ॥ ३१ ॥
 मियां इहीच दोही डोळां । झोंबावें विश्वरूपा सकळा ।
 एवढी हांय तो देवाआगळा । म्हणऊनि करी ॥ ३२ ॥

आजि तो कल्पतरुची शारदा । म्हणोनि वांझोळें व
 देखा। जें जें येईल त्याचिया मुरवा। तें तें साच करीतसे
 जो प्रल्हादाचिया बोला । विनाहीसकट आपण जाहल
 तो सद्गुरु असे जोडला । किरीटीसी ॥ ३४ ॥
 विश्वरूप पुसावयालागीं । पार्था रिगता' होईल कवणें
 सांगेन पुढिलिये प्रसंगीं । ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचा ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री
 संवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥ (ओव्या ३३५; स्तोत्रांतां

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय अकरावा

तां यावरी एकादशीं । कथा आहे दोन्ही रसीं ।
 थ पार्था विश्वरूपेसीं । होईल भेटी ॥ १ ॥
 थ शांताचिया घरा । अद्भुत आला आहे पाहुणेरा^१ ।
 णि येरांही रसां पांतिकरां । जाहला मानु ॥ २ ॥
 हो वधुवरांचिये मिलणीं । जैशीं वराडियांही लुगडीं लेणीं ॥
 से देशियेचां सोकासनीं । मिरांविले रस ॥ ३ ॥
 रि शांताद्भुत बरवे । जे डोकियांचां अंजळीं घ्यावे ।
 से हरिहर प्रेमभावें । आले खेवा^२ ॥ ४ ॥
 तातरी अंवसेचां दिवशीं । भेटलीं बिंबें दोनी जैशीं ।
 वीं एकवळा रसीं । केला एथ ॥ ५ ॥
 नले गंगेयमुनेचे ओघ । तैसें रसा जाहलें प्रयाग ।
 णोनि सुस्नात होत जग । आवघें एथ ॥ ६ ॥
 जीं गीता सरस्वती गुप्त । आणि दोनी रस ते ओघ मूर्त ।
 णागीं त्रिवेणी हे उचित । फावली बापा ॥ ७ ॥
 थ श्रवणाचोनि द्वारें । तीर्थीं रिघतां सोपारें ।
 नदेव म्हणे दातारें । माझोनि कैलें ॥ ८ ॥
 रिं संस्कृताचीं गहनें । तोडोनि मन्हाठिया शब्दसोपानें ।
 चिलीं धर्मनिधानें । निवृत्तिदेवें ॥ ९ ॥
 णोनि भलतेणें एथ सद्भावें नाहावें । प्रयागमाधव विश्वरूपः
 हावें । येतुलेनि संसारासि द्यावें । तिलोदक ॥ १० ॥
 * १ पाहुणा. २ भेट.

हैं असो ऐसे सांवयव । जेथ सासिबलले आर्था रसभाव । तां ब
जे श्रवणसुरवाची राणीव । जोडली जगा ॥ ११ ॥ वैकुं

जेथ शांतादभुत रोकडे । आणि येरां रसां पडप^१ जोडे प बा
हैंअल्पाचि परि उघडें । कैवल्य जेथ ॥ १२ ॥ श्रीव

तो हा अकरावा अध्यायो । जो देवाच्या आपणपें विविधचें थिचें
ठावो । परि अर्जुन सदैवांचा रावो । जे एथही पावला । आत

एथ अर्जुनचि काय म्हणो पातला । आजि आवडतयां आ
सुकाळु जाहला । जे गीतार्थु हा आला । मन्हाठिये ॥ हिली

याचिलानीं माझें । विनविलें तें आईकिजे । सर्वह

तरी अवधान दीजे । सज्जनीं तुम्ही ॥ १५ ॥ बाह

तेंवीचि तुम्हां संतांचिये सभे । ऐसी सलगी कीर कसं व जिव
परि मानावें जी तुम्ही लोभें । अपत्या मज ॥ १६ ॥ तें जें

अहो पुंसा आपणाचि पढविजे । मग पढे तरी माथा तुजो म
कां करविलेनि चोजें न रिझे । बालका माय ॥ १७ ॥ हसा

तेवीं मी जें जें बोलें । तें प्रभु तुमचेंचि शिकविलें । जर
म्हणोनि अवधारिजो आपुलें । आपण देवा ॥ १८ ॥ रि ते

हैंसारस्वताचें^२ गोड । तुम्हीचि लाविलें जी झाड । वही

तरी आतां अवधानामृतें वाड । सिंपोनि कीजो ॥ १९ ॥ तुली

मग हैं रसभावफुलीं फुलेल । नानार्थफलभारें फळा येई नका
तुमचेंनि धर्म होईल । सुकाळ जगा ॥ २० ॥ आ

या बोला संत रिझले । म्हणती तोषलों गा भलें केलें । याते

आतां सांगें जें बोलिलें । अर्जुन तेथ ॥ २१ ॥ रि रि

तंव निवृत्तिदास म्हणे । जी कृष्णार्जुनांचें बोलणें । या ठा

मी प्राकृत काय सांगों जाणें । परि सांगवा तुम्ही ॥ २२ ॥ वि

अहो रानीचिया पालेखाडरा^३ । नेवाणें कराविजे लंकेखाडरा^३ । पाणि

एकला अर्जुन परि अक्षौहिणी अकरा । न जिणेचि काई । ख

म्हणोनि समर्थ जें जें करी । तें न हो न ये चराचरी । हणो

तुम्ही संत तयापरी । बोलवा मातें ॥ २४ ॥ ने

* १. प्रतिष्ठा. २ विद्या. ३ पाला खाणारा.

तां बोलिजतसे आइका । हा गीताभाव निका ।
 वैकुंठनायका । मुरवौनि निघाला ॥ २५ ॥
 बाप ग्रंथ गीता । जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता ।
 श्रीकृष्ण वक्ता । जिये ग्रंथीं ॥ २६ ॥
 शिचें गोरव कैसें वानावें । जें शंभूचिये मती नागवे ।
 आतां नमस्कारिजे जीवें भावें । हेंचि भलें ॥ २७ ॥
 हा आइका तो किरीटी । घालूनि विश्वरूपीं दिठी ।
 हिली कैसें गोठी । करिता जाहला ॥ २८ ॥
 सर्वही सर्वेश्वरु । ऐसा प्रतीतिगत जो पतिकरु ।
 बाहेरी होआवा गोचरु । लोचनासी ॥ २९ ॥
 जिवांतुली चाड । परि देवासि सांगतां सांकड ।
 जें विश्वरूप गूढ । कैसेनि पुसावें ॥ ३० ॥
 जिणे मागां कवणीं कहीं । जें पढियंतेनें पुसिलें नाहीं ।
 हसा कैसें काई । सांगा म्हणों ॥ ३१ ॥
 जरी सलगीचा चांगु । तरी काय आइसीहुनि अंतरंगु^१ ।
 रि तेही हा प्रसंगु । बिहाली पुसों ॥ ३२ ॥
 ही आवडे तैसी सेवा जाहली । तरी काय होईल गरुडाचिया
 तुली । परि तोही हे बोली । करीचिना ॥ ३३ ॥ मी काय
 नकादिकांहुनि जवळा । परि त्यांही नागवेचि हा चाळा^२ ।
 आवडेन काय प्रेमळां । गोकुलीचिया ऐसा ॥ ३४ ॥
 यांतेंही लेंकुरपणें झकविलें । एकाचे गर्भवासही साहिले ।
 रि विश्वरूप हें राहविलें । न दावीच कवणा ॥ ३५ ॥
 यायवरी गुज । याचिये अंतरीचें हें निज ।
 कवि उराउरी^३ मज । पुसों ये पां ॥ ३६ ॥
 आणि न पुसेंचि जरी म्हणें । तरी विश्वरूप देरिवालियाविणें ।
 ख नोहेचि परि जिणें । तेंही विपायें ॥ ३७ ॥
 जणोनि आतां पुसों अकुमालसें । मग करुं देवा ठाके तैसें ।
 जे प्रवर्तला साधवे । पार्थु बोलों ॥ ३८ ॥
 * १ जवळचा. २ उठाडेव. ३ झटपट.

परि तेंचि ऐसेनि भावें । जें एका दों उत्तरासवें ।

दावी विश्वरूप आघवें । झाडा देउनि ॥ ३९ ॥

अहो वांसरुं देखिलियाचि साठीं । धेनु खडबडोनि मोहें ॥ ४० ॥

मग स्तनामुरवाचिये भेटी । काय पाव्हा न ये ॥ ४० ॥

पाव्हा पां तया पांडवाचेनि नावें । जो कृष्ण रानीही प्रतिपू ॥ ४१ ॥

धांवें । तयातें अर्जुनं जंव पुसावें । तंव साहील काई ॥ ४१ ॥

तो सहजेंचि स्नेहाचें अवतरण । आणि येरु स्नेहा घातापुल ॥ ४२ ॥

आहे माजवण । ऐसिये मिळणी वेगळेपण । उरें होंचि बहु ॥ ४२ ॥

म्हणोनि अर्जुनाचिया बोलासरिसा । देव विश्वरूप हो ॥ ४३ ॥

आपैसा । तोचि पहिला प्रसंगु ऐसा । ऐकिजो तरी ॥ ४३ ॥

अर्जुन उवाच : मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

मग पार्थु देवातें म्हणे । जीं तुम्ही मजकारणें ।

वाच्य केलें न बोलणें । कृपानिधे ॥ ४४ ॥

जै महाभूतें ब्रह्मी आटती । जीवमहदादींचे ठाय फिटती ।

तें जें देव होऊनि ठाकती । तें विसवणें शेषींचें ॥ ४५ ॥

होतें हृदयाचां परीवरीं । रोंविलें कृपणाचिये परी ।

शब्दब्रह्मासिही चोरी । जयाची केली ॥ ४६ ॥

तें तुम्ही आजि आपुलें । मजपुढां हियें फोडिलें ।

जया अध्यात्मा वोवाळिलें । ऐश्वर्य हरें ॥ ४७ ॥

ते वस्तु मज स्वामी । एकहेळां दिधली तुम्हीं ।

हे बोलो तरि आम्ही । तुज वापोनि कैचे ॥ ४८ ॥

परि साचचि महामोहाचां पुरीं । बुडालेया देखोवि सीसवरीं ॥ ४९ ॥

तुवां अपणपें घालोनि श्रीहरी । मग काढिलें मातें ॥ ४९ ॥

एक तूवांचूनि कांहीं । विश्वीं दुजियाची भाष नाहीं ।

कीं आमुचें कर्म पाहीं । जे आम्ही आर्था म्हणों ॥ ५० ॥

मी जगीं एक अर्जुन । ऐसा देहीं वाहें अभिमानु ।

आणि कौरवांनं हया खजनु । आपुला म्हणें ॥ ५१ ॥

ग्राहीवरी यांतें मी मारीन । म्हणें तेणें पापें के रिगेन ।
 सें देवत होतों दुःस्वप्न । तों चेंवाविला प्रभु ॥ ५२ ॥
 हे देवा गंधर्वनगरीची वस्ती । सोडुनि निघालों लक्ष्मीपती ।
 होतों उदकाचिया आर्ती । रोहिणी^१ पीत ॥ ५३ ॥
 मी किरडूं^२ तरी कापडाचें । परी लहरी येत होतिया साचें ।
 सें वायां मरतया जीवाचें । श्रेय तुवां घेतलें ॥ ५४ ॥
 आपुलें प्रतिबिंब नेणतां । सिंह कुहां घालील देवोनि आतां ।
 ह्या धरिजे तेवीं अनंता । राखिलें मातें ॥ ५५ ॥
 ह्येहवीं माझा तरी येतुलेवरी । एथ निश्चय होता अवधारी ।
 आतांचि सातांही सागरीं । एकत्र मिलिजे ॥ ५६ ॥
 हें युगाचि आघवें बुडावें । वरि आकाशहि तुटोनि पडावें ।
 री झुंजणें न घडावें । गोत्रेशीं मज ॥ ५७ ॥
 मिया अहंकाराचिये वाढी । मियां आग्रहजळीं दिधली होती
 डी । चांगचि तूं एहवीं काढी । कवणु मातें ॥ ५८ ॥
 आथिलें आपणपें एक मानिलें । आणि नव्हतया नाम गोत्र
 विलें । थोर पिसें होतें लागलें । परि राखिलें तुम्ही ॥ ५९ ॥
 मागां जळत काढिलों जोहरीं^३ । तैं तें देहासीच भय अवधारी ।
 आतां हे जोहरवाहर दुसरी । चैतन्यासकट ॥ ६० ॥
 दुराग्रहें हिरण्याक्षें । माझा बुद्धिवसुंधरा सूदली कारवे ।
 मा मोहार्णवगवाक्षे । रिघोनि ठेला ॥ ६१ ॥
 एथ तुझेनि गोसावीपणें । एकवेळ बुद्धीचिया ठाया येणें ।
 हें दुसरें वराह होणें । पडिलें तुज ॥ ६२ ॥
 सें अपार तुझें केलें । एकी वाचा काय मी बोलें ।
 री पांचही पालव^४ मोकलिले । मजप्रती ॥ ६३ ॥
 तें कांहीं न वचोसि वायां । भलें यश फावलें देवराया ।
 जे साद्यंत माया । निरसिली माझी ॥ ६४ ॥
 जी आनंदसरोवरीचीं कमलें । तैसे जे हे तुझे डोळे ।
 आपुलिया प्रसावाचीं सगळें जवालागीं करिती ॥ ६५ ॥

हां हो तयाही आणि मोहाची भेट्टी । हे कायसी पाबळी' गोह
केउती मृगजळाची वृष्टी । वडवानळेंसी ॥ ६६ ॥

आणि मीं तंव दातारा । कृपेचां ये रिघोनि गाभारां ॥
घेत आहे चारा । ब्रह्मरसाचा ॥ ६७ ॥

तेणें माझा जी मोह जाये । पथ विस्मो कांहीं आहे ।
तरी उद्धरलों कीं तुझे पाये । शिवतले^२ आहाती ॥ ६८ ॥

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

पै कमलायतडौळसा । सूर्यकोटितेजसा ।

मियां तुजपासोनि महेशा । परिसिलें आजि ॥ ६९ ॥

इयें भूतें जयापरी होती । अथवा लया हन जैसेनि जाती ।
तें मजपुढां प्रकृती । विवांचिली देवें ॥ ७० ॥

आणि प्रकृती कीर उगाणा^३ दिधला । परि पुरुषाचाही क
दाविला।जयाचा महिमा पांघरोनि जाहला । धडौता वेदु ॥ ७१ ॥

जी शब्दराशी वाढे जिये । कां धर्मापेशिया रत्नातें विये ।
ते पथिंचे प्रभेचे पाये । वोळगे म्हणोनि ॥ ७२ ॥

ऐसें अगाध माहात्म्य । जें सकळमार्गेंकगम्य ।

जें स्वात्मानुभवरम्य । तें इयापरी दाविलें ॥ ७३ ॥

जैसा केरु फिटलिया आभाळीं । दिठी रिगे सूर्यमंडळीं ।

कां हातें सारुनि बाबुळी^४ । जळ दाविजे ॥ ७४ ॥

नातरि उकलतया सापाचे वेढे । जैसे चंदना खेंव देणें घडे ।

अथवा विवसी पळे मग चढे । निधान हातां ॥ ७५ ॥

तैसी प्रकृति हे आड होती । ते देवेंचि सारिली परौती ।

मग परतत्त्व माझिये मती । शेजार केलें ॥ ७६ ॥

म्हणोनि इयेंविषयांचा मज देवा । भरंवसा कीर जाहला जीव

परि आणीक एक हेवा । उपनला असे ॥ ७७ ॥

तो भिडां^५ जरी म्हणों राहों । तरी आना कवणा पुसों जावों

काड तूंवांचोनि ठावों । जगाल आहों आम्ही ॥ ७८ ॥

जलचरु जलाचा आभारु धरी । बालक स्तनपानीं उपरोधु करी ।
तरी तथा जिणयासी श्रीहरी । आन उपायो असे ॥ ७९ ॥
म्हणोनि भीड सांकडीं न धरवे । जीवीं आवडे तेंही तुजपुढां
बोलावें । तंव राहें म्हणितलें देवें । चाड सांगें ॥ ८० ॥

एवमेतद्यथातथ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमेश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

मग बोलिला तो किरीटी । म्हणे तुम्ही केली जे गोठी ।
तिया प्रतीतीची दिठी । निवाली माझी ॥ ८१ ॥

आतां जयाचेनि संकल्पें । हे लोकपरंपरा होय हारपे ।
जया ठायतें आपणपें । मी ऐसें म्हणसी ॥ ८२ ॥

तें मुद्दल स्वरूप तुझें । जेथूनि इयें द्विभुजें हन चतुर्भुजें ।
सुरकार्याचेनि व्याजें । घेवों घेवों येसी ॥ ८३ ॥

पै जलशयनाचिया अवगणिया । कां मत्स्यकूर्म इया मिरवाणिया ।
खेळ सरलिया तूं गुणिया । सांठविसी जेथ ॥ ८४ ॥

उपनिषदें जें गाती । योगिये हृदयीं रिगोनि पाहाती ।
जयातें सनकादिक आहाती । पोटाळुनियां ॥ ८५ ॥

ऐसें अगाध जें तुझें । विश्वरूप कानीं ऐकिजे ।
तें देखावया चित्त माझें । उतावीळ देवा ॥ ८६ ॥

देवें फेडूनियां सांकड । लोभें पुसिली जरी चाड ।
तरी होचि एकी वाड । आर्ती जी मज ॥ ८७ ॥

तुझें विश्वरूपपण आघवें । माझिये दिठीसि गोचर होआवें ।
थोर आस जीवें । बांधोनि आहे ॥ ८८ ॥

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

परि आणीक एक पथ शाङ्गीं । तुज विश्वरूपातें देखावया लागीं ।
योग्यता माझां आंगीं । असे कीं नाही ॥ ८९ ॥

हें आपलें आपाण मी नेणें । तें कां नेणसी जरी देव म्हणे ।
तरी सरोज । काय जाण । निदान रोगाचें ॥ ९० ॥

आणि जी आर्तीचेनि पडिभरें । आर्तु आपुली ठाकी पै विसरे ।
तान्हेला म्हणे न पुरे । समुद्र मज्ज ॥ ९१ ॥

ऐशी सचाडपणाचिये^१ भुली । न सांभाळावे समस्या आपुली ।
यालागीं योग्यता जेवीं माउली । बालकाची जाणें ॥ ९२ ॥

तयापरी जनार्दना । विचारिजो माझी संभावना ।
मग विश्वरूपदर्शना । उपक्रम कीजे ॥ ९३ ॥

तरि तैसी ते कृपा करा । एन्हवीं नव्हे हें म्हणा अवधारा ।
वायां पंचमालापें बधिरा । सुख केउतें देणें ॥ ९४ ॥

एन्हवीं येकल्या बापियाचिया तूळे । मेघ जगापुरतें काय न
वर्षे । परि जहालीही वृष्टि उपरवे^२ । जन्ही स्वडकीं होय ॥ ९५ ॥

चकोरा चंद्रामृत फावलें । येरां आण वाहूनि काय वारिलें ।
परि डोळ्यांवीण पाहलें । वायां जाय ॥ ९६ ॥

म्हणोनि विश्वरूप तूं सहसा । दाविसी हा कीर भरंवसा ।
कांजे कडाडां आणि गहिंसां - । माजीं नीच नवा तूं कीं ॥ ९७ ॥

तुहें औदार्य जाणों स्वतंत्र । देतां न म्हणसी पात्रापात्र
पै कैवल्याऐसें पवित्र । कीं वैरियांही दिधलें ॥ ९८ ॥

मोक्ष दुराराध्यु कीर होय । परि तोही आराधी तुझे पाय ।
म्हणोनि धाडिसी तेथ जाय । पाइकु जैसा ॥ ९९ ॥

तुवां सनकादिकांचेनि मानें । सायुज्यां सौरसु केला पूतने ।
जे विषाचेनि स्तनपानें । मारुं आली ॥ १०० ॥

हां गा राजसूयाचां सभासदीं । देखतां त्रिभुवनाची मांदी^३ ।
कैसा शतधा दुर्वादीं । निस्तोजिलासी ॥ १ ॥

ऐशिया अपराधिया शिशुपाळा । आपणपयां ठावों दिधला
गोपाळा । आणि उत्ताणचरणाचिया बाळा । काय धरुवपवी
चाड ॥ २ ॥ तो वना आला याचिलागीं । जे बैसावें पितयाचा
उत्संगीं । कीं तो चंद्रसूर्यादिकांपारि सजगीं । श्लाघ्यु केला ॥ ३ ॥

ऐसा वनवासियां सकलां । देतां एकचि तूं धसाळा ।
पुनः आळवितो अजामेळा । आपणपें देसी ॥ ४ ॥

* १ तीव्र इच्छा. २ व्यर्थ. ३ समुदाय.

जणें उरी म्हाणितलासि पांपरा^१ । तयाचा चरणु वाहसी दातारा ।
अङ्गुली वैरियांचिया कलेवरा । विसंबसीना ॥ ५ ॥

ऐसा अपकारियां तुझा उपकारु । तूं अपात्रींही परि उदारु ।
दान मागोनि दारवंटेकरु । जाहलासी बळीचा ॥ ६ ॥

तूंत आराधी ना आयकें । होती पुंसा बोलावित कोतुकें ।
तिये वैकुंठी तुवां गाणिके । सुरवाद्दु केला ॥ ७ ॥

ऐसी पाहुनि वायाणीं मिळें । लागलासी आपणपें देवों वानिवसें ।
तो तूं कां अनारिसें । मज्जलागीं करिसी ॥ ८ ॥

हां गा दुभतयाचेनि पवाडें । जे जगाचें फंडी सांकडें ।
तिये कामधेनूचे पाडे । काय शुकेले ठाती ॥ ९ ॥

मज्जोनि मियां जें विनविलें कांहीं । तें देव न दाखावितो हें
कीर नाही । परि देखावयालागीं देई । पात्रता मज्ज ॥ १० ॥

तुझें विश्वरूप आकळे । ऐसें जरी जाणसी माझे डाळे ।
तारि आर्तीचें डोहळे । पुरवीं देवा ॥ ११ ॥

ऐसी ठायेंठावो विनंती । जंव करूं सरैल सुभद्रापती ।
तंव तया षड्गुणचक्रवर्ती । साहवोचिना ॥ १२ ॥

तां कृपापीयूषसज्जळु । आणि येरु जवळां आला वर्णाकाळु ।
बाना कृष्णकोकिलु । अर्जुनवसंतु ॥ १३ ॥

वातरी चंद्रबिंब वाटोळें । देखोनि श्रीरसागर उचंबळें ।
तेसा दुणेंही वरी प्रेमबळें । उल्लसितु जाहला ॥ १४ ॥

मग तिये प्रसन्नतेचेनि आटोपें । गात्रोनि म्हाणितलें सकृपें ।
पार्था देख देख उपमै^२ । स्वरूपें माझीं ॥ १५ ॥

एकचि विश्वरूप देखवावें । ऐसा मनोरथु केला पांडवें ।
कीं विश्वरूपमय आघवें । करुनि घातलें ॥ १६ ॥

वाप उदार देवो अपरिमितु । याचक स्वेच्छा सदोदितु ।
असे सहस्रवरी देतु । सर्वस्व आपुलें ॥ १७ ॥

अहो शेषाचेहि डाळे चोरिले । वेद ज्यालागीं झकविले ।
लक्ष्मीयेही पारि राहिले । जिव्हार जे ॥ १८ ॥

तें आतां प्रगटुनि अनेकधा । करीत विश्वरूपदर्शनाचा धांदा ।
बाप भाग्या अगाधा । पार्थाचिया ॥ १९ ॥

जों जागता स्वप्नावस्थे जाये । तो जेवीं स्वप्नींचें आघवें होये ।
तेवीं अनंत ब्रह्मकटाह आहे । आपणाचि जाहला ॥ १२० ॥

तेथिंची सहसा मुद्रा सोडिली । आणि स्थूल दृष्टीची जवनि ।
फाडिली । किंबहुना उघडिली । योगऋद्धी ॥ २१ ॥

परि हा हें देखेल कीं नाही । ऐसे सेचि न करी कांहीं ।
एकसरां म्हणतसे पाही । स्नेहातुर ॥ २२ ॥ (३३००)

श्रीभगवानुवाच : पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽप्य सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥५॥

अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तेंचि दावूं तरि काढे ।
दाविलें । आतां देखें आघवें भरिलें । माझाचि रूपी ॥ २३ ॥

एकें कृशें एकें स्थूलें । एकें ऋक्षें एकें विशालें ।
पृथुतरें सरलें । अप्रांतें एकें ॥ २४ ॥

एकें अनावरें प्रांजलें । सव्यापारें एकें निश्चलें ॥
उदासीनें स्नेहालें । तीव्रें एकें ॥ २५ ॥

एकें घूर्णितें^१ सावधें । असलगें एकें अगाधें ।
एकें उदारें अतिबद्धें । क्लृष्टें एकें ॥ २६ ॥

एकें संतें सवामदें । स्तब्धें एकें सानंदें ।
गर्जितें निःशब्दें । सौम्यें एकें ॥ २७ ॥

एकें साभिलाषें विरक्तें । उन्निद्रितें एकें निद्रितें ॥
परितुष्टें एकें आतें । प्रसन्नें एकें ॥ २८ ॥

एकें अशस्त्रें सशस्त्रें । एकें रौद्रें अतिमित्रें ।
भयानकें एकें पवित्रें । लयस्थें^३ एकें ॥ २९ ॥

एकें जनलीलाविलासं । एकें पालनशीलें लालसं ।
एकें संहारकें सावेशं । साक्षिभूतें एकें ॥ ३० ॥

एवं नानाविधें परि बहुवसें । आणि दिव्यतेजप्रकाशें ।
तेवींचि एकपदावसें । वर्णही नव्हें ॥ ३१ ॥

* १ व्यवहार. २ धुंद. ३ समाधी स्थितीत.

एकें तातलें^१ साडेपंधरें । तैसीं कपिलवर्णें अपारें ।
 एकें सरागें जैसैं सेंदुरें । डवरलें नभ ॥ ३२ ॥
 एकें सावियाचि चुळुकीं । जैसे ब्रह्मकटाह स्वचिलें माणिकीं ।
 एकें अरुणोदयासारिखीं । कुंकुमवर्णें ॥ ३३ ॥
 एकें शुद्धस्फटिकसोज्वलें । एकें इंद्रनीलसुनीलें ।
 एकें अंजनाचल सकालें । रक्तवर्णें एकें ॥ ३४ ॥
 एकें लसत्कांचनसम पिवळीं । एकें नवजलदश्यामळीं ।
 एकें चांपेगौरीं केवळीं । हरितें एकें ॥ ३५ ॥
 एकें तप्तताम्रतांबडीं । एकें श्वेतचंद्र चोरवडीं ।
 ऐसीं नानावर्णें रूपडीं । देख माझीं ॥ ३६ ॥
 हे जैसैं कां आनान वर्ण । तैसैं आकृतींही अनारिसेपण ।
 राजा कंदर्प रिघाला शरण । तैसैं सुंदरें एकें ॥ ३७ ॥
 एकें अतिलावण्यसाकारें । एकें स्निग्धवपु मनोहरें ।
 शृंगारश्रियेचीं भांडारें । उघडिलीं जैसीं ॥ ३८ ॥
 एकें पीनावयव मांसाळें । एकें शुष्कें अतिविक्राळें ।
 एकें दीर्घकंठें विताळें^२ । विकटें एकें ॥ ३९ ॥
 एव नानाविधाकृती । इयां पाहतां पारु नाही सुभद्रापती ।
 ययाचां एकेकीं अंगप्रांतीं । देख पां जग ॥ ४० ॥
 पश्यादित्यान्वसून्द्धानश्विनौ मरुतस्तथा ।
 बहून्वदृष्टपूर्वाणि पश्याश्र्वर्याणि भारत ॥ ६ ॥
 जेथ उन्मीलन होत आहे दिठी । तेथ पसरती आदित्यांचिया
 सृष्टी । पुढती निमीलनीं मिठी । देत आहाती ॥ ४१ ॥
 वदनींचिया वाफेसवें । होत ज्वाळामय आघवें ।
 जेथ पावकादिक पावे । समूह वसूंचें ॥ ४२ ॥
 आणि भूलतांचे^३ शेवट । कोपें मिळों पाहती एकवाट ।
 तेथ रुद्रगणांचे संघाट । अवतरत देखें ॥ ४३ ॥
 ये सौम्यतेचां वोलावां । मिती नेणजे अश्विनौदेवां ।
 शेजरीं होती पाडवा । अनक वायु ॥ ४४ ॥
 * १ तापलेंलें. २ मोठ्या टाळूची. ३ भुंवया.

यापरी एकेकाचिये लीले । जन्मती सुरसिद्धांचीं कुलें ।
 ऐसीं अपारें आणि विशालें । रूपें इयें पाही ॥ ४५ ॥

जयांतें सांगावया वेद बोंबडे । पहावया कालाचेंही आयुष्य
 थोडें । धातयाही परि न सांपडे । ठाव जयांचा ॥ ४६ ॥

जयांतें देवत्रयी कहीं नायकें । तियें इयें प्रत्यक्ष देव अनेकें
 भोगी आश्चर्याचीं कवतिकें । महाऋद्धी ॥ ४७ ॥

इहंकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्ब्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

इया मूर्तीचिया किरीटी । रोममूलीं देखें पां सृष्टी ।
 सुरतरतळवटीं । तृणांकुर जैसे ॥ ४८ ॥

आणि वाताचेनि प्रकाशें । उडतां परमाणु दिसतीं जैसे ।
 भ्रमत ब्रह्मकटाह तैसे । अवयवसंधीं ॥ ४९ ॥

एथ एकैकाचिया प्रदेशीं । विश्व देख विस्तारेंशीं ।
 आणि विश्वाही परोतें मानसीं । जरी देखवावें वर्ते ॥ ५० ॥

तरी तियेही विषयींचें कांहीं । एथ सर्वथा सांकडें नाहीं ।
 सुखें आवडे तें माझां देहीं । देखसी तूं ॥ ५१ ॥

ऐसें विश्वमूर्ती तेणें । बोलिलें कारुण्यपूर्णें ।
 तंव देखत आहे कीं नाहीं न म्हणें । निवांतुचि येरूं ॥ ५२ ॥

एथ कां पां हा उगला । म्हणोनि कृष्णें जंव पाहिला ।
 तंव आर्ताचें लेणें लेइला^१ । तैसाचि आहे ॥ ५३ ॥

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य म योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

मग म्हणें उत्कंठे वोहट^२ न पडे । अबुनी सुरवाची सोय न
 सांपडे । परि दाविलें तें फुडें । नाकळेचि यया ॥ ५४ ॥

हें बोलोनि देवो हांसिले । हांसोनि देखाणिया^३ म्हणितलें ।
 आम्ही विश्वरूप तरी दाविलें । परि न देखसीच तूं ॥ ५५ ॥

यया बोला यें विचक्षणें । म्हणितलें हां जी कवणासि तें उणे
 तुम्ही बाकावरवीं पाहिलें । चरऊं पहा मा ॥ ५६ ॥

* १ स्तब्ध राहिला. २ उतार. ३ पाहणाऱ्याला

हां हो उठोनियां आरिसा । आंधलिया दाऊं बैसा ।
 बहिरीयापुढें हृषीकेशा । गाणीव करा ॥ ५७ ॥
 मकरंदकणाचा चारा । ज्ञाणतां घालूनि दर्दुरा ।
 वायां धाडा शाङ्गधरा । कोपा कवणा ॥ ५८ ॥
 जें अतींद्रिय म्हणोनि व्यवस्थिलें । केवळ ज्ञानदृष्टीचिया
 विभागा फिटलें । तें तुम्ही चर्मचक्षूपुढें सूदलें । मी कैसेनि
 देखों ॥ ५९ ॥ परि हें तुमचें उणें न बोलावें । मीचि साहें तेंचि
 वरवें । एथ आथि म्हणितलें देवें । मानूं बापा ॥ ६० ॥
 साच स्वरूप जरी आम्ही दावावें । तरी आधीं देखावया
 सामर्थ्य कीं द्यावें । परि बोलत प्रेमभावें । धसाळ गेलों ॥ ६१ ॥
 काय जाहलें न वाहतां भुई पेरिजे । तरी तो वेळ विलया
 जाइजे । तरी आतां माझें निजरूप देखिजे । ते दृष्टी देवो
 तूज ॥ ६२ ॥ मग तिया दृष्टी पांडवा । आमुचा ऐश्वर्ययोगु
 आधवा । देखोनिया अनुभवा । माजिवडा करी ॥ ६३ ॥
 ऐसें तेणें वेदांतवेद्यें । सकललोकआद्यें ।
 बोलिलें आराध्यें । जगाचेनि ॥ ६४ ॥
 संक्षेप उवाच : एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।
 दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमेश्वरम् ॥ ९ ॥
 पैं कौरवकुलचक्रवर्ती । मज हाचि विस्मयो पुढतपुढती ।
 जे श्रियेहूनि त्रिजगती । सदैव असे कवणी ॥ ६५ ॥
 ना तरी खुणेचें वानावयालागीं । श्रुतीवांचूनि दावा पां जगीं ।
 ना सेवकपण तरी अंगीं । शेषाचाचि आथि ॥ ६६ ॥
 हां हो जयाचेनि सोसें । शिणत आठही पाहार योगी जैसे ।
 अनुसरले गरुडाऐसे । कवण आहे ॥ ६७ ॥
 परि तें आघवोंचि एकीकडे ठेलें । सापें कृष्णसुरव एकंदरें जाहलें ।
 जिये विउनि^२ जन्मले । पांडव हे ॥ ६८ ॥
 परि पांचांही आंतु अर्जुना । कृष्ण सावियाचि जाहला अधीना ।
 कामुक कां जैसा अंगना । आघोना वीजे ॥ ६९ ॥
 * १ फुकट. २ दिवस.

पढविलें पारिवरुं ऐसैं न बोले । यापरी क्रीडा मृगही तैसा न चले ।
कैसें दैव एथ सुरवाडलें । तें जाणों न ये ॥ १७० ॥

आजि परब्रह्म हें सगलें । भोगावया सदैव याचेचि डोळे ।
कैसे वाचेचे हन लळे । पाळीत असैं ॥ ७१ ॥

हा कोपे कीं निवातु साहे । हा रुसे तरी बुझावीत जाये ।
नवल पिसें लागलें आहे । पार्थाचें देवा ॥ ७२ ॥

एन्हवीं विषय जिणांनि^१ जन्मले । जे शुकादिक दादुले ।
ते विषयांचि वानितां जाहले । भाट ययाचे ॥ ७३ ॥

हा योगियांचें समाधिधन । कीं होऊनि ठेलें पार्थाअधीन ।
यालागीं विस्मयो माझें मन । करीतसे राया ॥ ७४ ॥

तेवींचि संजय म्हणे कायसा । विस्मयो एथें कौरवेशा ।
कृष्णें स्वीकारिजे तया ऐसा । भाग्योदय होय ॥ ७५ ॥

म्हणोनि तो देवांचा रावो । म्हणे पार्था ते तुज दृष्टी देवो ।
जया विश्वरूपाचा ठावो । देखसी तूं ॥ ७६ ॥

ऐसी श्रीमुखौनि अक्षरें । निघती ना जंव एकसरें ।
तंव अविद्येचें आंधारें । जावोंचि लागे ॥ ७७ ॥

तें अक्षरें नव्हती देखा । ब्रह्मसाम्राज्यदीपिका ।

अर्जुनालागीं चित्कलिका । उजळलिया कृष्णें ॥ ७८ ॥

मग दिव्यचक्षु प्रगटला । तया ज्ञानदृष्टी पाटा फुटला ।

ययापरी दाविता जाहाला । ऐश्वर्य आपुलें ॥ ७९ ॥

हे अवतार जे सकळ । ते जिये समुद्रीचे कां कळोळ ।

विश्व हें मृगजळ । जया रश्मीस्तव दिसे ॥ १८० ॥

जिये अनादिभूमिके निटे^२ । चराचर हें चित्र उमटे ।

आपणपें वैकुंठें । दाविले तया ॥ ८१ ॥

मागां बालपणीं येणें श्रीपती । जै एक वेळ खादली होती माती ।

तें कोपोनियां हातीं । यशोदा धरिला ॥ ८२ ॥

मग भेणें भेणें जैसैं । मुखीं झाडा घावयाचेंनि मिसैं ।

चवदाही भुवणें सावकाश । दाविली तिये ॥ ८३ ॥

* १ निकून. २ वर.

ना तरी मधुवनीं धरुवासी केलें । जैसें कपोल शंखें शिवतलें ।
 आणि वेदांचियेही मती ठेलें । तें लागला बोलों ॥ ८४ ॥
 तेसा अनुग्रहो पै राया । श्रीहरी धनंजया ।
 आतां कवणेकडेही माया । ऐसी भाष नेणें तो ॥ ८५ ॥
 एकसरें ऐश्वर्यतेजें पाहलें । तया चमत्काराचें एकांवि जाहलें ।
 चित समाजीं बुडोनि ठेलें । विस्मयाचां ॥ ८६ ॥
 तेसा आब्रह्म पूर्णोदकीं । पव्हे^१ मार्कंडेय एकाकीं ।
 तेसा विश्वरूपकौतुकीं । पार्थु लोळे ॥ ८७ ॥
 म्हणे केवढें गगन पथ होतें । तें कवणें नेलें पां केउतें ।
 तीं चराचरें महाभूतें । काय जाहलीं ॥ ८८ ॥
 विशांचे ठावही हारपले । अधोर्ध्व काय नेणों जाहले ।
 चेडलिया स्वप्न तैसें गेले । लोकाकार ॥ ८९ ॥
 तेसा सूर्यतेजप्रतापें । सचंद्र तारांगण जैसें लोपे ।
 तेसीं गिळिलीं विश्वरूपें । प्रपंचरचना ॥ ९० ॥
 तेव्हां मनासी मनपण न स्फुरे । बुद्धि आपणपें न सांवरें ।
 बुद्ध्यांचे रश्मी माघारें । हृदयवरी भरले ॥ ९१ ॥
 तेथ ताटस्थया ताटस्थ्य^२ पडिलें । टकासी टक लागलें ।
 जैसें मोहनास्त्र घातलें । विचारजातां ॥ ९२ ॥
 तेसा विस्मितु पाहे कोडें । तंव पुढां होतें चतुर्भुज रूपडें ।
 तेचि नानारूप चहूंकडे । मांडोनि ठेलें ॥ ९३ ॥
 जैसें वर्णाकालींचें मेघौडें । कां महाप्रलयींचें तेज वाढे ।
 तेसें आपणेनवीण कवणीकडे । नेदीचि उरों ॥ ९४ ॥
 प्रथम स्वरूपसमाधान । पावोनि ठेला अर्जुन ।
 तेचि उघडी लोचन । तंव विश्वरूप देखे ॥ ९५ ॥
 तेहीचि दोही डोळां । पाहावें विश्वरूपा सकळा ।
 तोहि श्रीकृष्णें सोहळा । पुरविला ऐसा ॥ ९६ ॥
 अनकवत्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
 अनेकहियाभरणं दिव्यानेकाद्युधम् ॥ १० ॥
 * १ पोहत राहातो. २ स्तब्धपणा.

मग तेथ सैध देखे वदनं । जैसीं रमानायकाचीं राजभुवनें
 नाना प्रगटलीं निधानें । लावण्याश्रियेचीं ॥ १७ ॥
 कीं आनंदाचीं वनें सासिल्लीं । जैसीं सौंदर्या राणीव जोडलीं
 तैसीं मनोहरें देखिलीं । हरीचीं वक्त्रें तेणें ॥ १८ ॥
 तयांहीं माजीं एकैकें । सावियाचि भयानकें ।
 काळरात्रीचीं कटकें^१ । उठावलीं जैसीं ॥ १९ ॥
 कीं यें मृत्यूसीचि मुखें जाहलीं । हो कां जे भयाचीं दुर्गे
 पन्नासिलीं । कीं महाकुंडें उघडलीं । प्रलयानळाचीं ॥ २० ॥
 तैसीं अद्भुतें भयासुरें । तेथ वदनं देखिलीं वरिं ।
 आणिकें असाधारणें साळंकारें । सौम्यें बहुते ॥ १ ॥
 पै ज्ञानदृष्टीचेनि अवलोकें । परि वदनांचा शेवटु न टके
 मग लोचन ते कवतिकें । लागला पाहों ॥ २ ॥
 तंव नानावर्णें कमळवनें । कीं विकासिलीं तैसें अर्जुनें ।
 डोळे देखिले पालिंगनें । आदित्यांचीं ॥ ३ ॥
 तेथेंचि कृष्णमेघाचिया दाटी- । माजीं कल्पांत विजृंचिया
 स्फुटी । तैसिया वन्हि पिंगळा दिठी । भ्रूभंगातलीं ॥ ४ ॥
 हें एकैक आश्चर्य पाहतां । तियें एकेचि रूपीं पांडुरसुता
 दर्शनाचीं अनेकता । प्रतिफललीं ॥ ५ ॥
 मग म्हणे चरण ते कवणेंकडे । केउते मुकुट कें दोर्वडें^२
 ऐसी वाढविताहे कोडे । चाड देखवावयाची ॥ ६ ॥
 तेथ भाग्यनिधि पार्था । कां विफलत्व होईल मनोरथा ।
 काय पिनाकपाणीचां भातां । वायळांडीं^३ आहाती ॥ ७ ॥
 ना तरी चतुराननाचिये वाचे । आहाती लटिकिया अक्ष
 सांचे । म्हणोनि साद्यंतपण अपारांचें । देखिलें तेणें ॥ ८ ॥
 जयाचीं सोय वेदा नाकळे । तयाचे सकळावयव एकेचि
 अर्जुनाचे दोन्ही डोळे । भोगिते जाहले ॥ ९ ॥
 चरणौनि मुकुटवरी । देवत विश्वरूपाची थोरी ।
 जे नाना सज्ज भलंकारी । मिरवत अस ॥ २१० ॥

वने परब्रह्म आपुलेनि आंगें । लयावया आपणाचि जाहला अनेगें ।
तिर्यं लेणीं मी सांगें । काडसयासरिखा ॥ ११ ॥

जिये प्रभेचिये झळाळा । उज्जाळू चंद्रादित्यमंडळा ।

जे महातेजाचा जिव्हाळा । जेणें विश्व प्रगटे ॥ १२ ॥

तो दिव्यतेज शृंगारु । कोणाचिये मतीसी होय गोचरु ।

देव आपणपोंचि लेइले ऐसें वीरु । देखत असे ॥ १३ ॥

आपण आंग आपण अलंकार । आपण हात आपण हातियेर ।

आपण जीव आपण शरीर । देखे चराचर कोंदलें देवें ॥ १४ ॥

मग तेंथेंचि ज्ञानाचां डोळां । पहात करपळवां^१ जंव सरळा । तंव

गोडित कल्पांतीचिया ज्वाळा । तैसीं शस्त्रें झळकत देखे ॥ १५ ॥

तयांचिया किरणांचेनि निखरेपणें । नक्षत्रांचे होत फुटाणें ।

जे रिवडला वन्हि म्हणे । समुद्रीं रिघों ॥ १६ ॥

मग काळकूटकळोळीं कवाळिलें । नाना महाविजुंचे दांग

मटलें । तैसे अपार कर देखिले । उदितायुधीं ॥ १७ ॥

दिव्यमाल्याम्बरवरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।

सर्वस्वयंमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

जेणें तेंथूनि काढिली दिठी । मग कंठमुगुट पहातसे किरीटी^२

जिव सुरतरुंची सृष्टी । जयापासोनि का जाहली ॥ १८ ॥

जियें महासिद्धींचीं मूळपाठें । शिणली कमळा जेथ वावटे^३ ।

तैसीं कुसुमें अति चोरवटें । तुरंबिलीं देखिलीं ॥ १९ ॥

गुतावरी स्तबक । ठायीं ठायीं पूजाबंध अनेक ।

कळीं रुळताति अलौकिक । माळावड ॥ २० ॥

ज्यां सूर्यतेज वोढिलें । जैसें पंधरेनें मेळतें माढिलें ।

सैं नितंबावरी गाढिलें । पीतांबरु झळके ॥ २१ ॥

महादेवो कापुरें उटिला^४ । कां कैलासु पारदें^५ डवरिला ।

पाना क्षीरोदकें पांघरविला । क्षीरार्णवो जैसा ॥ २२ ॥

तैसी चंद्रमयाची घडी उपलविली । मग गगनाकरवीं बुंधीं

गळविली । तैसी चंदनाविजरी देखिली । सवागीं तणें ॥ २३ ॥

* १ हाताचे पंजे. २ विश्रांति होते. ३ जडी लावली. ४ पान्याचा.

जेणें स्वप्रकाशा कांती चढे । ब्रह्मानंदाचा निदाघु' मोडे ।
 जयाचेनि सौरभ्यें जीवित जोडे । वेदवतीये ॥ २४ ॥
 जयाचे निर्लेप अनुलेपु करी । जे अनंगुही सर्वांगी धरी ।
 तया सुगंधाची थोरी । कवण वानी ॥ २५ ॥
 ऐसी एकैक शृंगारशोभा । पाहतां अर्जुन जातसे शोभा ।
 तेवींचि देवो बैसला कीं उभा । का सेयांतु हें नेणवे ॥ २६ ॥
 बाहेर दिठी उघडोनि पाहे । तरी आघवें मूर्तिमय देखतु जाहे ।
 मग आतां न पाहे म्हणोनि उगा राहे । तरी आंतुही तैसेंचि ।
 अनावरें मुखें समोर देखे । तयाभेणें पाठीमोरा जंव ठके ।
 तंव तयाहीकडे श्रीमुखें । करचरण तैसेंचि ॥ २८ ॥
 अहो पाहतां कीर प्रतिभासे । एथ कांहीं नवलावो काहे ।
 परि न पाहतांही दिसे । चोज आडका ॥ २९ ॥
 कैसें अनुग्रहाचें करणें । पार्थाचें पाहणें आणि न पाहणें ।
 तयाहीसकट नारायणें । व्यांपूनि घातलें ॥ ३० ॥
 म्हणोनि आश्चर्याचां पुरीं एकीं । पडिला ठायेंठाव थडीं ।
 तंव चमत्काराचिये आणिकीं । महार्णवीं पडे ॥ ३१ ॥
 ऐसा अर्जुनु असाधारणें । आपुलिया दर्शनाचेनि विंदाणें ।
 कवळूनि घेतला तेणें । अनंतरूपें ॥ ३२ ॥
 तो विश्वतोमुख स्वभावे । आणि तेंचि दाखवावयालागीं ।
 प्रार्थिला आतां आघवें । होऊनि ठेला ॥ ३३ ॥
 आणि दीपें कां सूर्यें प्रगटे । अथवा निमुटलिया देखे ।
 खंडे । तैसी दिठि नव्हे जे वैकुण्ठें । दिधली आहे ॥ ३४ ॥
 म्हणोनि किरीटीसि दोही परि । तें देखणें देखें आंधारी ।
 हें संजयो हस्तिनापुरीं । सांगतसे राया ॥ ३५ ॥
 म्हणे किंबहुना अवधारिलें । पार्थें विश्वरूप देखिलें ।
 नाना आभरणीं भरलें । विश्वतोमुख ॥ ३६ ॥
 दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।

तिये अंगप्रभेचा देवा । नवलावो काडसयासारिखा सांगावा ।
रुपांती एकुचि मेळावा । जादशादित्यांचा होय ॥ ३७ ॥

सिंहे ते दिव्यसूर्य सहस्रवरी । जरी उदयजती कां एकेचि अवसरी ।
तही त्या तेजाची थोरी । उपसूं न ये ॥ ३८ ॥

आघवयाचि विजूचा^१ मेळावा कीजे । आणि प्रलयाग्नीची सव
मार्गीआणिजे।तेवींचि दशकुही मेलविजे । महातेजांचा ॥ ३९ ॥

तही तिये अंगप्रभेचेनि पाडें । हें तेज कांहीं कांहीं होईल
पाडें । आणि त्याऐसें कीर चोरवडे । त्रिशुद्धी नोहे ॥ ४० ॥

तसें माहात्मया हरीचें सहज । फांकतसे सर्वांगीचें तेज ।
गुनिकृपा जी मज । दृष्ट जाहलें ॥ ४१ ॥

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥

आणि तिये विश्वरूपीं एकीकडे । जग आघवें आपुलेनि पवाडें ।
सिंहे महोदधीमार्जी बुडबुडे । सिनाने दिसती ॥ ४२ ॥

आकाशीं गंधर्वनगर । भूतलीं पिपीलिका बांधे घर ।
पाना मेखवरी सपूर । परमाणु बैसले ॥ ४३ ॥

विश्व आघवेंचि त्यापरी । त्या देवचक्रवर्तीच्या शरीरी ।
गुन तिये अवसरी । देवता जाहला ॥ ४४ ॥

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिर्भाषत ॥ १४ ॥

एक विश्व एक आपण । ऐसें अकुमाल होतें जें दुजेपण ।
ही आटोनि गेलें अंतःकरण । विरालें सहसा ॥ ४५ ॥

गुला महानंदा चेडरें जाहले । बाहेरि गात्रांचें बळ हारपोनि ।
लें आपाव पां गुंतलें । पुलकांचलें^२ ॥ ४६ ॥

प्रथमदशे । वोहळल्या शैलाचें सर्वांग जैसें ।
वुडे कोमलांकुरी तैसे । रोमांच आले ॥ ४७ ॥

चंद्रकरी । सोमकांत दावो धरी ।
शिरा स्वेदकणिका शरीरी । दाटलिया ॥ ४८ ॥

१ विजेचा. २ रोमांच आले.

मार्जी सांपडलेनि अलिउळें^१ । जळावरी कमळकळिका
आंदोळे । तेंवी आंतुलिया सुखोर्मीचेनि बळें । बाहेरे कांपे ।
कर्पूरकेलीचीं गर्भपुटें । उकलतां कापुराचेनि कोंदाटें ।
पुलिका गळती तेंवी थेंबुटें । नेत्रौनि पडती ॥ २५० ॥

ऐसा सात्त्विकांही आठां भावां । परस्परें वर्ततसे हेवा ।
तेथ ब्रह्मानंदाची जीवा । राणीव फावली ॥ ५१ ॥

उदयलेनि सुधाकरें । जैसा भरलाचि समुद्र भरे ।
तैसा वेळोवेळां उर्मीभरें । उचंबळत असे ॥ ५२ ॥

तैसाचि तया सुखानुभवापाठीं । केल्या जैताचा सांभाळु दि
मग उससौनि^२ किरीटी । वास पाहिली ॥ ५३ ॥

तेथ बैठला होता जिया सया । तयाचिकडे मस्तक स्वात्कि
देवा । जोडूनि करसंपुट बरवा । बोलतु असे ॥ ५४ ॥

अर्जुन उवाच : पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वास्तथा भूतविशेषसंघान् ।
ब्रह्माणसीशं कमलासनस्थमूर्षींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥

म्हणे जयजयाजि स्वामी । नवल कृपा केली तुम्ही ।
जें हें विश्वरूप कीं आम्ही । प्राकृत देखावें ॥ ५५ ॥

परि साचचि भलें केलें गोसाविया । मज परितोषु जाहल
साविया । जी देखिलासि जो इया । सृष्टीसी तूं आश्रयो ॥

देवा मंदराचेनि अंगलगें । ठायीं ठायीं श्वापदांचीं दांगें
तैसीं इयें तुझां देहीं अनेगें । देखतसें भुवनें ॥ ५७ ॥

अहो आकाशाचिये खोळे । दिसती ग्रहगणांचीं कुळें ।
कां महावृक्षीं अविसाळें^३ । पक्षिजातीचीं ॥ ५८ ॥

तयापरी श्रीहरी । तुझां विश्वात्मकीं इये शरीरीं ।
स्वर्गु देखतसें अवधारीं । सुरगणेंसीं ॥ ५९ ॥

प्रभु महाभूतांचें पंचक । येथ देखत आहे अनेक ।
आणि भूतग्राम एकेक । भूतसृष्टीचें ॥ २६० ॥

जी सत्यलोक तुजमाजी आहे । देखिला चतुरानन हा
आणि यरीकडे जंव पाहें । तंव कैलासुही दिसे ॥ ६१ ॥

* १ भुंयाचा समदाय. २ जसाचा येवना. ३ चरदे.

श्रीमहादेव भवानियेशीं । तुझां दिसतसे एके अंशीं ।
आणि तूंतही गा हवीकेशीं । तुजमार्जीं देखें ॥ ६२ ॥

कश्यपादि ऋषिकुलें । इयें तुझां स्वरूपीं सकलें ।
देखतसें पाताळें । पद्मगेशीं ॥ ६३ ॥

कवहुना त्रैलोक्यपति । तुझिया एकेकाचि अवयवाचिये भिंती ।
ये चतुर्दश भुवनें चित्राकृती । अंकुरलीं जाणों ॥ ६४ ॥

आणि तेंथिचे जे जे लोक । ते चित्ररचना जी अनेक ।
सें देखतसें अलोलिक । गांभीर्य तुझें ॥ ६५ ॥

अनेकवाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।

नान्तं न मध्यं न पुनस्तथादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥ १६ ॥

दिव्यचक्षूंश्चेति पैसैं । चहूंकडे जंव पाहत असे ।

व दोर्दडीं जैसैं । आकाश कोभैलें ॥ ६६ ॥

सैं एकचि निरंतर । देवा देखतसें तुझे कर ।

शीत आघवोचि व्यापार । एकीं काळीं ॥ ६७ ॥

महाशून्याचेनि पैसारें । उघडलीं ब्रह्मकटाहाचि भांडारें ।

देखतुसैं अपारें । उदरें तुझीं ॥ ६८ ॥

सहस्रशीर्ष्याचें देखिलें । कोडीवरी होताति एकिवेळें ।

परब्रह्माचि वदनफलें । मोडोनि आलें ॥ ६९ ॥

वक्त्रें जी जेउतीं तेउतीं । तुझी देखतसें विश्वमूर्ती ।

आणि तयाचिपरि नेत्रपंकित । अनेका सैध ॥ ७० ॥

असो स्वर्ग पाताळ । कीं भूमी दिशा अंतराळ ।

विवक्षा ठेली सकळ । मूर्तिमय देखतसे ॥ ७१ ॥

जवीण एकादियाकडे । परमाणुहि एतुला कोडें ।

वकाशु पाहतसें परि न सांपडे । ऐसैं व्यापिलें तुवां ॥ ७२ ॥

ही नाना भूतीं सहितें । जेतूलीं सांठविलीं होतीं महाभूतें ।

मुलाहि पवाडु तुवां अनंतें । कोंदला देखतसे ॥ ७३ ॥

कवणे ठायाहनि तूं आलासी । एथ बैसलासि कीं उभा

आणि तू कवणिये मायेचिये पोटी होतासी ।

१ भुजांच्या ठिकाणीं, २ बोलण्याची सोय.

तुझें ठाण केवढें ॥ ७४ ॥ तुझें रूप वय कैसें । तुजपलिके
 काय असे । तूं काइसयावरी आहासि ऐसें । पाहिलें मियां ॥ ७५ ॥
 तंव देखिलें जी आघवेंचि । तरि आतां तुज देवा ठावो तुज
 तूं कवणाचा नव्हेसि ऐसाचि । अनादि आयता ॥ ७६ ॥
 तूं उभा ना बैठा । दिघडु ना खुजटा ।
 तुज तळीं वरी वैकुंठा । तूंचि आहासी ॥ ७७ ॥
 तूं रूपें आपण्यांचि ऐसा । देवा तुझी तूंचि वयसा ।
 पाठीं पोट परेशा । तुझें तूं गा ॥ ७८ ॥
 किंबहुना आतां । तुज तूंचि आघवें अनंता ।
 हें पुढत पुढती पाहतां । देखिलें मियां ॥ ७९ ॥
 परि या तुझिया रूपाआंतु । जी उणीव एक असे देखतु ।
 जे आदि मध्य अंतु । तिन्हीं नाहीं ॥ २८० ॥
 एन्हीं गिंवसिलें आघवां ठायीं । परि सोय न लाहेचि क
 म्हणोनि त्रिशुद्धी हे नाहीं । तिन्ही एथ ॥ ८१ ॥
 एवं आदिमध्यांतरहिता । विश्वेश्वरा अपरिमिता ।
 तूं देखिलासि जी तत्त्वतां । विश्वरूपा ॥ ८२ ॥
 तुज महामूर्तीचां आंगीं । उमटलिया पृथक् मूर्तीं अनेगीं ।
 लेइलासि वानें परींचीं आंगीं । ऐसा आवडतु आहासी ॥ ८३ ॥
 नाना पृथक् मूर्तीं तिया द्रुमवेली । तुझां स्वरूपमहाचकीं
 दिव्यालंकारफुलींफलीं । सासिबालिया ॥ ८४ ॥
 हो कां जे महोदधी तूं देवा । जाहलासि तरंगीं मूर्तीं हेल
 कीं तूं वृक्ष एक बरवा । मूर्तींफलीं फळलासि ॥ ८५ ॥
 जी भूतीं भूतळ मांडिलें । जैसें नक्षत्रीं गगन गुढलें ।
 तैसें मूर्तिमय भरलें । तुझें देखतसें रूप ॥ ८६ ॥
 जी एकेकीचां अंगप्रांती । होय जाय हें त्रिजगतीं ।
 एवढियाही तुझां आंगीं मूर्तीं । कीं रोमां जालिया ॥ ८७ ॥
 एसा पवाडु मांडूनि विश्वाचा । तूं कवण पां एथ कैचा ।
 हें पाहिलें तंव आमुचा । सारथी तोचि तूं ॥ ८८ ॥

ती मज पाहतां मुकुंदा । तूं ऐसाचि व्यापकु सर्वदा ।
 श्रुतानुग्रहें तया मुग्धा^१ । रूपातें धरिसी ॥ ८९ ॥
 तें कसें चहूं भुजांचें सांवलें । पाहतां वोल्हावती मन डोळे ।
 ॥ स्वें देऊं जाइजे तरि आकळे । दोहीचि बाहीं ॥ ९० ॥
 सी मूर्ति कोडिसवाणी^२ कृपा । करुनि होसी विश्वरूपा ।
 कीं आमुचियाचि दिठी सलेपा^३ । जे सामान्यत्वे देखती ॥ ९१ ॥
 ती आतां दिठीचा विटाळु गेला । तुवां सहजें दिव्यचक्षु
 केला । म्हणोनि यथारूपें देखवला । महिमा तुझा ॥ ९२ ॥
 परि मकरतुंडामागिलेकडे । होतासि तोचि तूं एवढें ।
 रूप जाहलासि हें फुडें । वोळविलें मियां ॥ ९३ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
 पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्तांद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥
 नोहे तोचि हा शिरीं । मुकुट लेइलासि श्रीहरी ।
 परि आतांचें तेज आणि थोरी । नवल कीं बहुवें ॥ ९४ ॥
 तेचि हें वरिलिये हातीं । चक्र परिजितया आयती ।
 सारितासि विश्वमूर्ती । ते न मोडे खुण ॥ ९५ ॥
 देखीकडे तेचि हे नोहे गदा । आणि तालिलिया^४ दोनी भुजा
 निरायुधा । वागारे सांवरावया गोविंदा । संसरिलिया ॥ ९६ ॥
 आणि तेणेंचि वेगें सहसा । माझिया मनोरथासरिसा ।
 जाहलासि विश्वरूपा विश्वेशा । म्हणोनि जाणें ॥ ९७ ॥
 परि कायसं बा हें चोज । विस्मयो करावयाहि पवाडु नाही
 मज । चित्त होऊनि जात आहे निर्बुज । आश्चर्यें येणें ॥ ९८ ॥
 हें एथ आधि कां येथ नाही । ऐसे श्वसांही नये कांहीं ।
 नवल अंगप्रभेची नवाई । कैसी कोंदली सैध ॥ ९९ ॥
 एथचीही दिठी करपत । सूर्य खद्योतु तैसें हारपत ।
 ॥ १०० ॥
 हो कां जे महातेजाचां महार्णवीं । बुडोनि गेली सृष्टि आघवी ।
 कीं युगांतविजया पालवी । हाकल गगन ॥ १०१ ॥

नातरी संहारतेजाचिया ज्वाळा । तोडोनि माचु वं इये
 अंतराळां । आतां दिव्य ज्ञानाचांहि डोळां । पाहवेना ॥ ३ ॥
 उजाळु अधिकाधिक बहुवसु । धडाडीत आहे आतेवासु ।
 पडत दिव्यचक्षूंनी त्रासु । न्याहाळितां ॥ ३ ॥

हो कां जे महाप्रळयांचा भडादु । होता काळगिरुद्राचा का
 गूढ । तो तृतीयनयनाचा मदु । फुटला जैसा ॥ ४ ॥
 तैसें पसरलेनि प्रकाशें । सेंघ पांचवनिया ज्वाळांचे वळो
 पडतां ब्रह्मकटाह कोलिसे । होत आहाती ॥ ५ ॥
 ऐसा अद्भुत तेजोराशी । जन्मा नवल म्यां देखिलासी ।
 नाही व्याप्ती आणि कांतीसी । पारु जी तुझिये ॥ ६ ॥

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

देवा तूं अक्षर । औटाविये मात्रेसि पर ।
 श्रुति जयाचें घर । गिंवसीत आहाती ॥ ७ ॥
 जें आकाराचें आयतन । जें विश्वनिक्षेपैकनिधान^२ ।
 तें अव्यय तूं गहन । अविनाश जी ॥ ८ ॥
 तूं धर्माचा वोलावा । अनादिसिद्ध तूं नीच नवा ।
 जाणें मी सवतिसावा । पुरुष विशेष तूं ॥ ९ ॥
 तूं आदिमध्यांतरहितु । स्वसामर्थ्यें तूं अनंतु ।
 विश्वबाहु अपरिमितु । विश्वचरण तूं ॥ ३१० ॥
 पै चंद्रचंडांशुडोळां । दारवितासि कोपप्रसाद लीळा ।
 एकां रुससी तमाचां डोळां । एकां पाळितोसि कृपादृष्टी ॥
 अनादिमध्यान्तमनन्तवोर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
 पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ ११ ॥
 जी एवाविधा तूतें । मी देखतसें हें निरुतें ।
 पेटले प्रळयाणीचें उजितें । तैसें वक्त्र हें तुझें ॥ १२ ॥
 वाणिवेनि पेटले पर्वत । कवळनि ज्वाळांचें उभड^३ उठत ।
 नैसी घाटीत दाढा दात । जीभ लोळे ॥ १३ ॥

इये वदनीचिया उबा । आणि जी सर्वांगकांतीचिया प्रभा ।
विश्व तातलें अति क्षोभा । जात आहे ॥ १४ ॥

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

कां जे भूलोक पाताळ । पृथिवी हन अंतराळ ।

अथवा दशदिशा समाकुळ । दिशाचक्र ॥ १५ ॥

तें आघवेंचि तुवां एकें । भरलें देखत आहे कौतुकें ।

परि गगनाहीसकट भयानकें । आप्लविजे जेवीं ॥ १६ ॥

ना तरी अद्भुतरसाचां कळोळीं । जाहली चवदाही भुवनांसि
कडियाली^१ । तैसें आश्चर्याचि मग मी आकळीं । काय एक ॥ १७ ॥

नावरें व्याप्ती हे असाधारण । न साहवे रूपाचें उग्रपण ।

सुख दूरी गेलें परी प्राण । विपायें धरी जग ॥ १८ ॥

देवा देखोनियां तूतें । नेणां कैसें आलें भयाचें भरितें ।

आतां दुःखकळोळीं झळंबतें । तिन्ही भुवनें ॥ १९ ॥

रहवीं तुज महात्मयाचें देखणें । तरि भयदुःखासि कां मेळवणें ।

परि हें सुख नव्हेचि जेणें गुणें । तें जाणवत आहे मज ॥ २० ॥

जंव तुझें रूप नोहे दिठें^२ । तंव जगासि संसारीक गोमटें ।

आतां देखिलासि तरी विषयविटें । उपनला त्रासु ॥ २१ ॥

तेथीचि तूं नें देखिलियासाठीं । काइ सडसा तुज देवां येईल

मिठी । आणि नेदी तरी संकटीं । राहों केवीं ॥ २२ ॥

रहगोनि मागां सरों तंव संसारु । आडवीत येतसे अनिवारु ।

आणि पुढां तूं तंव अनावरु । न येसि घेवों ॥ २३ ॥

जैसा माझारिलीं सांकडां । बापुड्या त्रैलोक्याचा होतसे हुरडा^३ ।

जैसा धवनी जी फुडा । चोजवला मज ॥ २४ ॥

जैसा आरंबळ^४ आगीं । समुद्रा ये निवावयालागीं ।

तंव कळोळपाणियाचां तरंगीं । आगळा बिडे ॥ २५ ॥

तैसें या जगासि जाहलें । तूं नें देखोनि तकमळित ठेलें ।

यामाजी पैल भले । ज्ञानधुराचें मेळावें ॥ २६ ॥

अमी हि त्वां सुरसंघा विशन्ति केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति
 स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः
 हे तुझेनि आंगिकें तेजें । जाळूनि सर्व कर्माचीं बीजें ।
 मिळत तुजआंतु निजें । सद्भावेंसीं ॥ २७ ॥
 आणिक एक साविया भयभीरु । सर्वस्वें धरुनि तुझी मोह
 तुज प्राथिताति करु । जोडोनियां ॥ २८ ॥
 देवा अविद्यार्णवीं पडिलों । जी विषयवागुरें आंतुडलों ।
 स्वर्गसंसाराचां सांकडलों । दोन्हीं भागीं ॥ २९ ॥
 ऐसां आमुचें सोडवणें । तुजवांचोनि कीजेल कवणें ।
 तुज शरण गा सर्वप्राणें । म्हणत देवा ॥ ३३० ॥
 आणि महर्षीं अथवा सिद्ध । कां विद्याधरसमूह विविध ।
 हे बोलत तुज स्वस्तिवाद । करिती स्तवन ॥ ३१ ॥

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
 गन्धर्वयक्षामुरसिद्धसंघा वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ ३२ ॥

हे रुद्रादित्यांचे मेळावे । वसु हन साध्य आघवे ।
 अश्विनौदेव विश्वेदेव विभवे^१ । वायुहि हे जी ॥ ३२ ॥
 अवधारा अग्नि हन गंधर्व । पैल यक्षरक्षोगण सर्व ।
 जी महेंद्रमुख्य देव । कां सिद्धादिक ॥ ३३ ॥
 हे आघवेची आपुलां लोकीं । सोत्कंठीत अवलोकीं ।
 हे महामूर्ती दैविकी । पाहत आहाती ॥ ३४ ॥
 मग पाहात पाहात प्रतीक्षणीं । विस्तत होऊनि अंतःक
 करित निजमुकुटीं वोवाळणी । प्रभुजी तुज ॥ ३५ ॥
 ते जयजय घोष कलरवें^२ । स्वर्ग गाजाविताती आघवे ।
 ठेवित ललाटावरीं बरवे । करसंपुट ॥ ३६ ॥
 तिये विनयदुमाचिये आरवीं^३ । सुरवाडली सार्विकांची मा
 म्हणोनि करसंपुटपल्लीं । तूं होतासि फल ॥ ३७ ॥
 रूपं महत्ते बहुवक्त्रत्वेन महाबाहो बहुबाहूरूपायम् ।
 बहुदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ ३८ ॥

जी लोचना भाग्य उदेलें । जीवा सुरवाचें सुयाणें पाहलें ।
 जे अगाध तुझें देखिलें । विश्वरूप इहीं ॥ ३८ ॥
 हें लोकव्यापक रुपडें । पाहतां देवांही चवकु पडे ।
 याचें सन्मुखपण जोडे । भलतयाकडुनी ॥ ३९ ॥
 ऐसें एकचि परि विचित्रें । आणि भयानकें तेवींचि बहु वक्त्रें ।
 बहुलोचन हे सशस्त्रें । अनंतभुजा ॥ ३४० ॥
 हे अनंत चारु चरण । बहु उदर आणि नानावर्ण ।
 कैसें प्रतिवदनीं मातलेपण । आवेशाचें ॥ ४१ ॥
 हो कां जे महाकल्पाचां अंतीं । तवकलेनि यमें जेउततेउतीं ।
 प्रक्याग्नीचीं उजिती । आंबुरिवलीं जैसीं ॥ ४२ ॥
 नातरी संहारत्रिपुरीचीं यंत्रें । कीं प्रलयभैरवांचीं क्षेत्रें ।
 नाना युगांतशक्तीचीं पात्रें । भूतरिवचा वोढविलीं ॥ ४३ ॥
 तैसी जियेतियेकडे । तुझीं वक्त्रें जीं पचंडें ।
 न समाती दरीमार्जीं सिंहाडें । तैसें दांत दिसती रागीट ॥ ४४ ॥
 जैसें काळरात्रीचेंनि अंधारें । उल्हासत निघती संहारस्वेचरें ।
 तैसिया वदनीं प्रलयरुधिरें । काटलिया दाढा ॥ ४५ ॥
 हें असो काळें अवंतिलें रण । कां सर्वसंहारें मातलें मरण ।
 तैसें अतिभिगुलवाणेपण^२ । वदनीं तुझिये ॥ ४६ ॥
 हे वापडी लोकमृष्टी । मोटकीये विपाइली दिठी ।
 आणि दुःखकालिंदीचां तटीं । झाड होऊनि ठेली ॥ ४७ ॥
 तुज महामृत्यूचां सागरीं । हे त्रैलोक्यजीविताची तरी ।
 शोकदुर्वातलहरी । आंदोलत असे ॥ ४८ ॥
 एथ कोपोनि जरी वैकुण्ठें । ऐसें हन म्हणिपैल अवचटें ।
 जें तुज लोकांचें काड वाटे । तूं ध्यानसुरव हें भोगीं ॥ ४९ ॥
 वरी जी लोकांचें कीर साधारण । वायां आड सूतसें वोडण ।
 केवी सहसा म्हणें प्राण । माझेचि कांपती ॥ ३५० ॥
 ज्या मज संहारुद्ध वासिपे^३ । ज्या मजभणें मृत्यु लये ।
 तो मी अहंकाराची कावे । ऐसें तुवां केले ॥ ५० ॥
 * १ भूतांचा नाशासाठीं. २ भयानकता. ३ भितो.

परि नवल बापा हे महामारी । इया नाम विश्वरूप जरी ।
हैं भ्यासुरपणें हारी । भयासि आणी ॥ ५२ ॥

नमःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्याप्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा धृतिं न बिन्दासि शमं च विष्णो ॥ ५३ ॥
ठेलीं महाकाळेंसि हटेंतटें । तैसी कितीएकें मुखें रागितें ।
इहीं वाढोनियां धाकुटें । आकाश केलें ॥ ५३ ॥

गगनाचेनि वाडपणें नाकळे । त्रिभुवनींचियाही वारिया
वेंटाळे । ययाचेनि वाफा आगी जळे । कैसें धडाडीत असे ॥ ५४ ॥
तेवींचि एकसारिखें एक नोहे । एथ वर्णावर्णांचा भेदु आ
हो कां जे प्रकयीं सावावो^१ लाहे । वन्ही ययाचा ॥ ५४ ॥

जयाचिये आंगींची दीप्ती येवढी । जे त्रैलोक्य कीजे राखोंडे
कीं त्याही तोंडें आणि तोंडीं । दांत दाढा ॥ ५५ ॥

कैसा वारया धनुर्वात चढला । समुद्र कीं महापुरीं पडिल
विषाग्नि मारा प्रवर्तला । वडवानळासी ॥ ५६ ॥

हळाहळ आगीं पियालें । नवल मरण मारा पेटलें ।
तैसें संहारतेजा या जाहलें । वदन देखा ॥ ५७ ॥

परि कोणें मानें विशाल । जैसें तुटिलिया अंतराल ।
आकाशासि कव्हळ^२ । पडोनि ठेलें ॥ ५८ ॥

नातरी काखे सूनि वसुंधरी । जै हिरण्याक्षु रिगाला विवा
तै उघडलें हाटकेश्वरीं । जेवीं पाताळकुहर ॥ ५९ ॥

तैसा वक्त्रांचा विकाशु । माजीं जिव्हांचा आगलाचि आक
विश्व न पुरे म्हणोनि घांसु । न भरीचि कोडें ॥ ६० ॥

आणि पाताळव्याळांचां फूत्कारी । गरळज्वाळा लागतीं अं
तैसी पसरलिये वदनदरी- । माजीं हे जिव्हा ॥ ६१ ॥

कादूनि प्रलयविजूंचीं जुंबाडें^३ । तैसें पन्नासिले गगनाचे
तैसे आवाळुवांवरी आंकडे । धगधगीत दाढांचे ॥ ६२ ॥

आणि ललाटपटाचिये खोले । कैसें भयावें भेडविताती डो
हो कां जे महामृत्यूचे उमाळे । कवडसां राहिले ॥ ६३ ॥

* १ सहाय्य. २ बिडार. ३ मारण

ऐसे वाऊनि महाभयांचें भोज । एथ काय निपजवूं पाहतोसि
 काज । तें नेणें परी मज । मरणभय आलें ॥ ६५ ॥
 देवा विश्वरूप पहावयाचे डोहले । केले तियें पावलों प्रतिफलें ।
 वा देखिलासि आतां डोले । निवावे तैसे निवाले ॥ ६६ ॥
 अहो देहो पार्थिव कीर जाये । ययाची काकुळती कवणा आहे ।
 परि आतां चैतन्य माझें विपायें । वांचें कीं न वांचे ॥ ६७ ॥
 एवढीं भयास्तव आंग कांपे । नावेक आगलें तरी मन तापें ।
 अथवा बुद्धिही वासिपे^१ । अभिमानु विसरिजे ॥ ६८ ॥
 परि येतुलियाही वेगळा । जो केवळ आनंदैककळा ।
 तथा अंतरात्मयाही निश्चळा । शियारी आली ॥ ६९ ॥
 याप साक्षात्काराचा वेधु । कैसा देशधडी केला बोधु ।
 हा गुरुशिष्यसंबंधु । विपायें नांदे ॥ ७० ॥
 देवा तुझां ये दर्शनीं । जें वैकल्य^२ उपजलें आहे अंतःकरणीं ।
 तें सांवरावयालागीं जंवसणी । धैर्याची करितसें ॥ ७१ ॥
 मग माझेनि नामें धैर्य हारपलें । कीं त्याहीवरी विश्वरूपदर्शन
 जाहलें । हें असो परि मज भलें आतुडविलें । उपदेशासी ॥ ७२ ॥
 जीव विसंवावयाचिया चाडा । धांवाधांवी करितसे बापुडा ।
 परि सोय ही कवणेकडा । न लभे एथ ॥ ७३ ॥
 ऐसें विश्वरूपाचिया महामारी । जीवित्व गेलें आहे चराचरीं ।
 जी न वोलें तरि काय करीं । कैसेनि राहें ॥ ७४ ॥
 दंष्ट्राफरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वा देव कालानलसन्निभानि ।
 विशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ७५ ॥
 ऐसें अस्वंड डोळ्यांपुढें । फुटलें जैसें महाभयाचें भाडें ।
 तैसी तुझीं मुखें वितंडें । पसरलीं देखें ॥ ७६ ॥
 असो दांतदाटांची दाटी । न झांकवे मा दोंदों वोठीं ।
 सेव प्रलयशस्त्रांचिया दाट कांटी । लागलिया जैशा ॥ ७७ ॥
 जैसें तक्षका विष भरलें । हो कां जें काळरात्री भूत संचरलें ।
 कीं अग्नेयास्त्रां परजिलें । ब्रजाग्नि जैसें ॥ ७८ ॥
 * १ दचकते. २ विकलता.

तैशीं तुझीं वक्त्रें प्रचंडें । वरी आवेश हा बाहेरी वोसंडे ।
आले मरणरसाचे लोंढे । आम्हांवरी ॥ ७८ ॥

संहारसमयीचा चंडानिकु । आणि महाकल्पांत प्रलयानिकु
या दोही जै होय मेळु । तें काय एक न जळे ॥ ७९ ॥

तैसीं संहारकें तुझीं मुखें । देखोनि धीरु कां आम्हां पारुखें
आतां भुललों मी दिशा न देखें । आपणपै नेणें ॥ ८० ॥

मोटकें विश्वरूप डोळां देखिलें । आणि सुखाचें अवर्षण पीडि
आतां जापाणीं जापाणीं^२ आपुलें । अस्ताव्यस्त हें ॥ ८१ ॥

ऐसें करिसी म्हणोनि जरि जाणें । तरि हे गोष्टि सांगावी
मी म्हणें । आतां एक वेळ वांचवीं जी प्राणें । या स्वरूपप्रक

पासोनि ॥ ८२ ॥ जरि तूं गोसावीं आमुचा अनंता । तरि
वोडण माझिया जीविता । सांठवीं पसारा हा मागुता । म

मारीचा ॥ ८३ ॥ आइकें सकळ देवांचिया परदेवते । तुवां चेत

गा विश्व वसतें । तें विसरलासी हें उपरतें । संहारूं आवरिलें ॥ ८४ ॥

म्हणोनि वेगीं प्रसन्न होई देवराया । संहरीं संहरीं आपुली मा

काढी मातें महाभया- । पासोनियां ॥ ८५ ॥

हा ठायवरी पुढतपुढती । तूंतें म्हणिजे बहुवा काकुळती ।

ऐसा मी विश्वमूर्ती । भेडका^३ जाहलों ॥ ८६ ॥

जै अमरावतीये आला धाडा । तै म्यां एकलेनि केला उवडा
जो मी काळाचियाही तोंडा । वासिपु न धरीं ॥ ८७ ॥

परि तया आंतुल नव्हे हे देवा । एथ मृत्यूसही करुनि चढ

तुवां आमुचाचि घोटु भरावा । या सकळ विश्वेंसी ॥ ८८ ॥

कैसा नव्हता प्रलयाचा वेळु । गोस्वा तूंचि मिनलासि क

बापुडा हा त्रिभुवनगोळु । अल्पायु जाहला ॥ ८९ ॥

अहा भाग्यां विपरीता । विघ्न उठिलें शांत करितां ।

कटा विश्व गेलें आतां । तूं लागलासी ग्रासूं ॥ ९० ॥

हें नव्हे मा रोकडें । सैध पसरुनिया तोंडें ।

कवाळितासि चडूकडे । सैन्ये इयें ॥ ९१ ॥

* १ नाहीसें झालें. २ आवरून घे. ३ झालेला. ४ पराभव.

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

हे गले गले संपरिवार । तुझा वदनी ॥ १२ ॥

आणि जे जे यांचेनि सावांयें^१ । आले देशोदेशींचे राये ।

मदमुखाचिया संघटा । घेत आहासि घटघटा ।

आरणी हन थाटा । देतोंसि मिठी ॥ ९४ ॥

॥ जंत्रावरिचील मार । पदातींचे मोगर ।

मुख्यांत भार । हारयताति मा ॥ ९५ ॥

कृतांताचिया जावली । जें एकच विश्वातें गिळी ।

तिथे कोटीवरील सगळीं । गिळितासि शस्त्रें ॥ ९६ ॥

चतुरंगा परिवारा । संज्ञोडियां रहंवरां ।

दांत न लाविसी मा परमेश्वरा । कैसा तुष्टलासि बरवा ॥९७॥

हो गा भीष्मापेसा कवणु । सत्यशौर्यानिपुणु ।

तोही आणि ब्राह्मण द्रोण । ग्रासिलासि कटकटा ॥ १८ ॥

अहा सहस्रकराचा कुमरु । पथ गेला गेला कर्णवीरु ।

आणि आमुचिया आघवयांचा केरु । फेडिला देखें ॥ ९९ ॥

कटकटा धातया । कैसैं जाहलैं अनुग्रहा यया ।

मियां प्रार्थूनि जगा बापुडिया । आणिलें मरण ॥ ४०० ॥

पानां थोडिया बहुवा उपपत्ती । येणें सांगितलिया विभूती ।

तैसा नसंचि मा पुढती । बैसलों पुसों ॥ १ ॥

रिखी ठाके । आण बुद्धिही होणारा सा-
रिखी ठाके । आण बुद्धिही होणारा सा-

पूर्वी अमृतह्री हातां आलें । परि देव नसतीचि उगलें ।

ਮਗ ਕਾਲਕੂਟ ਤਠਵਿਲੈ । ਸੇਵਟੀਂ ਜੈਸੈ ॥ ੩ ॥

परि तें एकबर्गी थोडें । केलिया प्रतिकामाजिवडें ।

आणि तियां भवसरीच ते साकडे । निस्तराविलें शंभू ॥४॥

आतां हा जलता वारा कें वेंटाळे । कोणाही विषा भरलें म
गिले । महाकाळेंसि खेळें । आंगवत असे ॥ ५ ॥

ऐसा अर्जुन दुःखें शिणतु । शोचित असें जिवाआंतु ।
परि न देखे तो प्रस्तुतु । अभिप्रावो देवाचा ॥ ६ ॥

जे मी मारिता हे कौरव मरते । ऐसेनि वेंटाळिला होता
बहुतें । तो फेडावयालागीं अनंतें । हें दाखविलें निज ॥ ७ ॥

अरे कोणही कोणातें न मारी । एथ मीचि हो सर्व संहारी ।
हें विश्वरूपव्याजें हरी । प्रकटित असे ॥ ८ ॥

परि वायांचि व्याकुलता । ते न चोजवेचि पंदुसुता ।
मग अहा कंपु नव्हता । वाढवित असे ॥ ९ ॥

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

तेथ म्हणे पाहा हो एके वेळे । सासिकवचेंसि^१ दोन्ही वळे
वदनीं गेलीं आभालें । गगनीं कां जैसीं ॥ ४१० ॥

कां महाकरुपाचां शेवटीं । जें कृतांतु कोपला होय सृष्टी ।
तै एकविसांही स्वर्गां मिठी । पाताळासकट दे ॥ ११ ॥

नातरी उदासीनं दैवें । संचकाचीं वैभवें ।

जेथींचीं तेथ स्वभावे । विलया जातां ॥ १२ ॥

तैसीं सांचलीं सैन्यें एकवाटें । इये मुखीं जाहलीं प्रविष्टें ।

परि एकही तोंडोनि न सुटे । कैसें कर्म देखवा ॥ १३ ॥

अशोकाचे अंगवसे । चघलिले कऱ्हेनि^२ जैसे ।

लोक वक्त्रामार्जी तैसे । वायां गेले ॥ १४ ॥

परि सिसालें मुकुटेंसीं । पडिलीं दाढांचां सांडसीं ।

पांठ होत कैसीं । दिसत आहाती ॥ १५ ॥

तियें रत्नं दांतांचिये सवडी । कूट लागलें जिभेचां बुडी ।

कांहीं कांहीं आगरडीं । दंष्ट्रांचीं मारवलीं ॥ १६ ॥

हो कां जे विश्वरूपे काळें । ग्रासिलीं लोकांचीं शरीरें बळें ।

परि जीवनेहीचीं सिसालें । अवश्य कीं सारिवलीं ॥ १७ ॥

* १ तलवार व चिलखत यांसह. २ जुंदातें.

तैसीं शरीरामाजीं चोरवडीं । होतीं उत्तमांगें इयें फुडीं ।
 म्हणोनि महाकाळाचांहि तांडीं । परि उरलीं शेखीं ॥ १८ ॥
 मग म्हणे हें काई । जन्मलयां आन मोहरचि नाही ।
 जग आपेंसोंचि वदनडोही । संचरताहे ॥ १९ ॥
 आघवियाचि मृष्टी । लागलिया आहाति वदनाचां वाटीं ।
 आणि हा जेथिंचिया तेथ मिठी । देतसे उगला ॥ ४२० ॥

ब्रह्मादिक समस्त । उंचा मुखामाजीं धांवत ।
 येर सामान्य हे भरत । ऐलीचि वदनीं ॥ २१ ॥
 आणिकही भूतजात । तें उपजलेंचि ठायीं ग्रासित ।
 परि याचिया मुखा निभ्रांत । न सुटेचि कांहीं ॥ २२ ॥ (३६००)

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।
 तथा तवामो नरलोकवीरा विशन्ति वक्त्राण्यभिघिज्ज्वलन्ति ॥ २८ ॥

जेसे महानदीचे वोध । वहिले ठाकिती समुद्राचें आंग ।
 तैसें आघवांचिकडूनि जग । प्रवेशत मुखीं ॥ २३ ॥
 आयुष्यपंथें प्राणिगणीं । करोनि अहोरात्रांची सोवाणी ।
 कोणें वक्त्रामिळणीं । साधिजन आहाती ॥ २४ ॥

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गाः विशन्ति नाशाय समुद्रवेगाः ।
 तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्तवापि वक्त्राणि समुद्रवेगाः ॥ २९ ॥
 जळतया गिरीचिया गवरवा^२—। माजीं घापती पतंगाचिया
 लाका । तैसें समग्र लोक देखा । इये वदनीं पडत ॥ २५ ॥
 परि जेतुलें येथ प्रवेशलें । तेंतुल्या लोहें पाणीचि पां
 गिल्लें । वहिवटींहि पुसिलें । नामरूप त्यांचें ॥ २६ ॥

लेलिह्यसे प्रसमानः समन्ताल्लोकान् समग्रान् वनंज्वलद्भिः ।
 तेजोभिरापूर्वं जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥
 आणि येतुलाही आरोगण^३ । करिता भुके नाहीं उणेपण ।
 कैसं दीपन^४ असाधारण । उदयलें यया ॥ २७ ॥

जेसा रोगिया ज्वराह्मनि उठिला । कां भणगा दुष्काळ पाहला ।
 तेसा जिभांचा लळलळातु देखिला । आवाळुव चाटिती नाशला ॥

तैसें आहाराचेन नांवें कांहीं । तोंडापासूनि उरलेंचि नाहीं ।
कैसी समसमित नवाई । भुकेलेपणाची ॥ २९ ॥

काय सागराचा घोंटु भरावा । कीं पर्वताचा घांसु करावा ।
ब्रह्मकटाहो घालावा । आसकाचि दाढे ॥ ४३० ॥

दिशा सगळियाचि गिळाविया । चांदिणिया चाटूनि घ्याविया ।
ऐसें वर्तत आहे साविया । लौल्य बा तुज ॥ ३१ ॥

जैसा भोगीं कामु वाढे । का इंधनें आगीसी हाकाक' चढे ।
तैसीं खातखातांचि तोंडें । खारखातें ठेलीं ॥ ३२ ॥

कैसें एकचि केवढें पसरलें । त्रिभुवन जिव्हाग्रीं आहे टेकलें ।
जैसें कां कवीठ घातलें । वडवानळीं ॥ ३३ ॥

ऐसीं अपारें वदनें । आतां येतुलीं कैचीं त्रिभुवनें ।
कां आहारु न मिळतां येणें मानें । वाढविलीं असह्या ॥ ३४ ॥

अगा हा लोक बापुडा । जाहला वदनज्वाळां वरपडा ।
जैसीं वणवेयाचिया वेढां । सांपडती मृगें ॥ ३५ ॥

आतां तैसें विश्वासि जाहालें । देवो नव्हे हें कर्म आलें ।
कीं जगजलचरां पांगिलें । कालजाळें ॥ ३६ ॥

आतां इये अंगप्रभेचिये वागुरे । कोणीकडूनि निगिजैल चराचर ।
वक्त्रें नव्हतीं जोहरें । वोडवलीं जगा ॥ ३७ ॥

आगीं आपुलेनि दाहकपणें । कैसेनि पोळिजे तें नेणें ।
परि जया लागे तया प्राणें । सुटिका नाहीं ॥ ३८ ॥

माझेनि तिरवटपणें । कैसें निवटे हें शस्त्र कायि जाणें ।
कां आपुलिया मारा नेणें । विष जैसें ॥ ३९ ॥

तैसी तुज कांहीं । आपुलिया उग्रपणाची सेचि नाही ।
परि पेलीकडे मुखीं खाई । हों सरली जगाची ॥ ४४० ॥

अगा आत्मा तूं एकु । सकळविश्वव्यापकु ।
तरी कां आम्हां अंतकु । वोडवलासी ॥ ४१ ॥

तरि मियां सांडिली जीविताची चाड । आणि तुवांही न धर ।
भीड । मनीं आहे तें उघड । बोल पां सुख ॥ ४२ ॥

किती वाढविसी या उग्ररूपा । अंगीचें भगवंतपण आठवीं बापा ॥
नाहीं तरि कृपा । मजपुरती पाहीं ॥ ४३ ॥

आस्थाहि मे को भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।
विज्ञानुभिच्छामि भवन्तभाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

परि एक वेळ वेदवेद्या । त्रिभुवनाचया आद्या ।
विनवणी विश्ववंद्या । आडकें माझी ॥ ४४ ॥

चढें बोलोनि वीरें । चरण नमस्कारिले शिरें ।
मग म्हणे तरि सर्वेश्वरें । अवधारिजो ॥ ४५ ॥

मियां होआवया समाधान । पुसिलें विश्वरूपध्यान ।
आणि एकें काळें त्रिभुवन । गिलितुचि उठिलासी ॥ ४६ ॥

तरि तूं कोण कां येतुलीं । इयें भ्यासुरें कां मेळविलीं ।
आघवांचि करीं परीजिलीं^१ । शस्त्रें काढ्या ॥ ४७ ॥

जी जंव तंव रागीटपणें । वाढोनि गगना आणितोसि उणें ।
कां डोळे करुनि भिंगुलवाणें । भेडसावीत आहासी ॥ ४८ ॥

एथ कृतांतेंसीं देवा । कासया किजतसे हेवा ।
आपुला तुवां सांगावा । अभिप्राय मज ॥ ४९ ॥

या बोला म्हणे अनंतु । मी कोण हें आहासी पुसतु ।
आणि कायिसयालागीं असे वाढतु । उग्रतेसीं ॥ ५० ॥

श्रीभगवानुवाच : कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।
ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥

तरि मी काळु गा हें फुडें । लोक संहारावयालागीं वाढें ।
सैध पसरिलीं आथिं तोंडें । आंता ग्रासीन हें आवघें ॥ ५१ ॥

तेथ अर्जुन म्हणे कटकटां । उबगिलों मागिल्या संकटा ।
म्हणोनि आळविला तंव चोरवटा । उधाडला^२ हा ॥ ५२ ॥

तेवीचि कठिण बोलें आसतुटी । अर्जुन होईल हिंपुटी ।
म्हणोनि सर्वेचि म्हणे किरीटी । परि आन एक असे ॥ ५३ ॥

तरि आतांचि ये संहारवाहरे । तुम्ही पांडव असा बाहारे ।
तेथ ज्ञात जात धनुधर । सावारले प्राण ॥ ५४ ॥

* १ धारण केली. २ प्रकट झाला.

होता मरणमहामारीं गेला । तो मागुता सावधु जाहला ।
मग लागला बोला । चित्त देऊं ॥ ५५ ॥

ऐसें म्हणिजत आहे देवें । अर्जुना तुम्ही माझे हें जाणावें ।
येर जाण मी आघवें । सरलों ग्रामूं ॥ ५६ ॥

वज्रानलीं प्रचंडीं । जैसी घापे लोणियाची उंडी ।
तैसें जग हें माझां तोंडीं । तुवां देरिवलें जें ॥ ५७ ॥
तरि तयामाझारीं कांहीं । भरंवसेनि उणें नाहीं ।

इयें वायांचि सैन्यें पाहीं । वालिजत आहती ॥ ५८ ॥
हे जे मिळोनियां मेळे । कुंथती वीरवृत्तीचेनि बळें ।
यमावरि गजदळें । वारवाणिजताती ॥ ५९ ॥

म्हणती सृष्टीवरी सृष्टी करूं । आण वाहूनि मृत्यूतें मारूं ।
जगाचा भरूं । घोंटु यया ॥ ६० ॥

पृथ्वी सगळीचि गिळूं । आकाश वरिच्यावरि जाळूं ।
काई बाणवरी रिवळूं । वारयातें ॥ ६१ ॥

ऐशा चतुरंगाचिया संपदा । करित महाकाळेंसीं स्पर्धा ।
वांटिवेचिया मदा । वळघले जे ॥ ६२ ॥

बोल हतियेराहूनि तिरवट । दिसतीं अग्निपरिस दासट ।
मारकपर्णे काळकूट । महुंर म्हणत ॥ ६३ ॥

तरि हे गंधर्वनगरींचे उमाले । जाण पोकळींचे पेंडवळे ।
अगा चित्रींचीं फळें । वीर हे देखें ॥ ६४ ॥

हा मृगजळाचा पूर आला । दळ नव्हे कापडाचा साप केला ।
इया शृंगारुनियां खाला । मांडिलिया पै ॥ ६५ ॥

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून् भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धं ।
मयैवंते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

येर चेष्टवितें जें बळ । तें मियां मागांचि ग्रासिलें सकळ ।
आतां कोलौरिवे वेताळ । तैसें निर्जीव हे आहाती ॥ ६६ ॥
हालविती दोरी तुटली । तरि तिये खांबावरील बाहुली ।
भलतेणें कोविली । उलथानि पडती ॥ ६७ ॥

* १ दाहक. २ गवत भरलेला प्राण्याचा देह.

तैसा सैन्याचा यया बगा^१ । मोडतां वेळु न लगेल पै गा ।
 म्हणोनि उठीं उठीं वेगां । शाहाणा होई ॥ ६८ ॥
 तुवां गोग्रहणाचेनि अवसरें । घातलें मोहनास्त्र एकसरें ।
 मग विराटाचेनि महाभेडें उत्तरें । आसडूनि नागविलें ॥ ६९ ॥
 आतां हें त्याडूनि निपटारें^२ जाहलें निवटीं आयितें रण पडिलें ।
 धेई यश रिपु जिंतीलें । एकलेनि अर्जुनें ॥ ७० ॥
 आणि कोरडें यशाचि नोहे । समग्र राज्यही आलें आहे ।
 तूं निमित्तमात्राचि होये । सव्यसाची ॥ ७१ ॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।
 मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सप्ततान् ॥ ३४ ॥
 द्रोणाचा पाडु न करीं । भीष्माचें भय न धरीं ।
 कैसेनि कर्णावरी । परजूं हें न म्हण ॥ ७२ ॥
 कोण उपायो जयद्रथा कीजे । हें न चिंतू चित्त तुझें ।
 आणिकही आथि जे जे । नावाणिगे^३ वीर ॥ ७३ ॥
 तेही एक एक आघवे । चित्रीचे सिंहाडे मानावे ।
 जैसं वोलेनि हातें घ्यावे । पुसोनियां ॥ ७४ ॥
 यावरी पांडवा । काडसा झुंजाचा मेळावा ।
 ना आभासु गा आघवा । येर ग्रासिलें मियां ॥ ७५ ॥
 जेव्हां तुवां देखिलें । हे माझां वदनीं पडिले ।
 तेव्हांचि यांचें आयुष्य सरलें । आतां रितीं सोपें ॥ ७६ ॥
 म्हणोनि वहिला उठीं । मियां मारिलें तूं निवटीं ।
 न रिगे शोकसंकटीं । नाथिलिया ॥ ७७ ॥
 आपणचि आडारविला कीजे । तो कौतुकें जैसा विंधोनि पाडिजे ।
 तैसं देखें गा तुझें । निमित्त आहे ॥ ७८ ॥
 बापा विरुद्ध जें जाहलें । तें उपजतांचि वाघें नेलें ।
 आतां राज्येंशीं संचलें । यश तूं भोगीं ॥ ७९ ॥
 सावियाचि उतत होते दायाद^४ । आणि बलिये जगीं दुर्मद ।
 ते वधिले निशाच^५ । सायासु न लागतां ॥ ८० ॥

पेसिया इया गोष्ठी । विश्वाचां वाक्पटी ।

लिहूनि घालीं किरीटी । जगामार्जी ॥ ८१ ॥

संजय उवाच : एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

ऐसी आघवीचि हे कथा । तया अपूर्ण मनोरथा ।

संजयो सांगे कुरुनाथा । ज्ञानदेवो म्हणजे ॥ ८२ ॥

मग सत्यलोकौनि गंगाजळ । सुटलिया वाजत खळाळ ।

तैशी वाचा विशाळ । बोलतां तया ॥ ८३ ॥

नातरी महामेघांचे उमाळे । घडघडीत एके वेळे ।

घुमघुमिला मंदराचळें । क्षीराब्धी जैसा ॥ ८४ ॥

तैसें गंभीरें महानादें । हें वाक्य विश्वकंदें ।

बोलिलें अगाधें । अनंतरुपें ॥ ८५ ॥

तें अर्जुनं मोटकें ऐकिलें । आणि सुख कीं भय दुणावलें ।

हें नेणां परि कांपिल्लें । सर्वांग तयाचें ॥ ८६ ॥

सखोलपणें वळली मोट । आणि तैसेचि जोडले करसंपुट ।

वेळोवेळां ललाट । चरणीं ठेवी ॥ ८७ ॥

तेवींचि कांहीं बोलों जाये । तंव गळा बुजालाचि ठाये ।

हें सुख कीं भय होये । हें विचारा तुम्ही ॥ ८८ ॥

परि तेव्हां देवाचेनि बोलें । अर्जुना हें ऐसें जाहलें ।

मियां पदांवरि दैखिलें । श्लोकांचिया ॥ ८९ ॥

मग तैसाचि भेण भेण । पुढती जोहारुनि चरण ।

मग म्हणजे जी आपण । ऐसें बोलिलेति ॥ ९० ॥

अर्जुन उवाच : स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत् प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।

रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥ १० ॥

ना अर्जुना मी काळु । आणि ग्रासिजे तो माझा खेळु ।

हा बोलु कीर अढळु । मानूं आम्ही ॥ ९१ ॥

परि तुवां जी काळें । आजि स्थितीचिरो वेळे ।

ग्रासिजे हें न मिळे । विचारासी ॥ ९२ ॥

* १ संपूर्ण, साफ.

कैसेन आंगीचें तारुण्य मोडावें । कैचें नव्हे तें वार्धक्य काढावें ।
म्हणोनि करूं म्हणसी तें नव्हे । बहुतकरुनि ॥ ९३ ॥

हां जी चौपाहारी न भरतां । कोणेही वेळे श्रीअनंता ।

काय माध्याह्नीं सविता । मावळतु आहे ॥ ९४ ॥

तुज अस्वांडिता काळा । तिन्ही आहाती जी वेळां ।

त्या तिन्ही परीं सबळा^१ । आपुलालां समयीं ॥ ९५ ॥

जे वेळीं हो लागे उत्पत्ती । ते वेळीं स्थिति प्रलयो हारपती ।

आणि स्थितिकाळीं न मिरविती । उत्पत्तिप्रलयो ॥ ९६ ॥

परीं प्रलयाचिये वेळे । उत्पत्ति स्थिति मावळे ।

हें कायसेनही न ढळे । अनादि ऐसें ॥ ९७ ॥

म्हणोनि आजि तरी भरें भोगें । स्थिती वर्तिजत आहे जगें ।

एथ ग्रसिसी तूं हें नलगे । माझां जीवीं ॥ ९८ ॥

तंव संकेतें^२ देव बोले । अगा या दोन्ही सैन्यांसीचि मरण पुरलें ।

तें प्रत्यक्ष तुज दाविलें । येर यथाकाळें जाण ॥ ९९ ॥

हा संकेतु जंव अनंता । वेळु लागला बोलतां ।

तंव अर्जुनं लोक मागुता । देखिला यथास्थिति ॥ ५०० ॥

आ म्हणतसे देवा । तूं सूत्रीं विश्वलाघवा ।

जग आला मा आघवा । पूर्वस्थिती पुढती ॥ १ ॥

परि पाडिलिया दुःखसागरीं । तूं काढिसी कां जयापरी ।

ते कीर्ति तुझी हरी । आठवित असे ॥ २ ॥

कीर्ति आठवितां वेळोवेळां । भोगीतसें महासुखाचा सोहळा ।

तेथ हर्षामृतकळोळा । वरि लोकत आहों ॥ ३ ॥

देवा जियालेपणें जग । धरी तुझां ठायीं अनुराग ।

आणि दुष्टां तयां भंग । अधिकाधिक ॥ ४ ॥

जे त्रिभुवनींचिया राक्षसां । महाभय तूं हृषीकेशा ।

म्हणोनि पळताती दिशां । पैलीकडे ॥ ५ ॥

येसुस सिद्ध किंदार । किंबहुना नसाचार ।

तुज देखोनि हर्षनिर्भर । नमस्कारित असती ॥ ६ ॥

* १ सामर्थ्यान. २ खणें

कस्मान्न ते नमेरन्महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यापिकर्त्रे ।

अनन्त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥

एथ गा कवणा कारणा । राक्षस हें नारायणा ।

न लगतीचि चरणा । पळते जाहले ॥ ७ ॥

आणि हें तूतें काड पुसावें । येतुलालें आम्हांसिही जाणवे ।

तरी सूर्योदयीं राहावें । कैसेनि तमें ॥ ८ ॥

तू स्वप्रकाशाचा आगरु । आणि जाला आहासि गोचरु ।

म्हणोनिया निशाचरां केरु^१ । फिटला सहजें ॥ ९ ॥

हें येतुले दिवस आम्हां । कांहीं नेणवोचि श्रीरामा ।

आतां देखतसों महिमा । गंभीर तुझा ॥ १० ॥

जेथूनि नाना सृष्टीचियां वोली । पसरती भूतग्रामाचिया

तयां महद्ब्रह्मातें व्याली । दैविकी इच्छा ॥ ११ ॥

देवो निःसीमतत्त्व सदोदितु । देवो निःसीमगुण अनंतु ।

देवो निःसीमसाम्य सततु । नरेंद्र देवांचा ॥ १२ ॥

जी तूं त्रिजगतिये वोलावा । अक्षर तूं सदाशिवा ।

तूंचि संतासंत देवा । त्याही अतीत तें तूं ॥ १३ ॥

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ १८ ॥

प्रकृतिपुरुषांचा आदी । जी महत्तत्त्वां तूंचि अवधी^२ ।

स्वर्यें तूं अनादी । पुरातनु ॥ १४ ॥

सकळ विश्वजीवन । जीवांसि तूंचि निधान ।

भूतभविष्याचें ज्ञान । तुझाचि हातीं ॥ १५ ॥

जी श्रुतीचिया लोचना । स्वरूपसुरव तूं अभिज्ञा ।

त्रिभुवनाचिया आयतना । आयतन तूं ॥ १६ ॥

म्हणोनि जी परम । तूतें म्हणिजे महाधाम ।

कल्पांती महद्ब्रह्म । तुझां अंकीं रिजे ॥ १७ ॥

किंबहुना देवें । विश्व विस्तारिलें आहो आम्हें ।

अनंतरूपा वानावें । कवणें तूतें ॥ १८ ॥

* १ दुर्दशा. २ शेवट.

वायुर्मोहोऽग्निर्वहणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।

नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्यः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।

अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समानोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

जी काय एक तूं नव्हसी । तूं कवणे ठायीं गा नससी ।

हैं असो जैसा आहासी । तौंसिया नमो ॥ १९ ॥

वायु तूं अनंता । यम तूं नियमिता ।

प्राणिगणीं वसता । अग्नि जी तूं ॥ ५२० ॥

वरुण तूं सोम । स्रष्टा तूं ब्रह्म ।

पितामहाचाही परम । आदिजनक तूं ॥ २१ ॥

आणीकही जें जें कांहीं । रूप आथि अथवा नाही ।

तया नमो तुज तैसेयाही । जगन्नाथा ॥ २२ ॥

ऐसें सानुरागें चित्तें । स्तवन केलें पांडुसुतें ।

मग पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २३ ॥

पार्वी तिये साद्यंतें । न्याहाळी श्रीमूर्तीतें ।

आणि पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २४ ॥

पाहतां पाहतां प्रांतें । समाधान पावें चित्तें ।

आणि पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २५ ॥

इये चराचरीं समस्ते । अखंडिता देखे तयांतें ।

आणि पुढती म्हणे नमस्ते । नमस्ते प्रभो ॥ २६ ॥

ऐसीं रुपें तियें अद्भुतें । आश्चर्यें स्फुरती अनंतें ।

तंव तंव नमस्ते । नमस्तेचि म्हणे ॥ २७ ॥

आणिक स्तुति नाठवे । आणि निवांताही नसवे ।

जेणें कैसा प्रेमभावें । गाजोंचि लागे ॥ २८ ॥

किंहुना इयापरी । नमन केलें सहस्रवरी ।

की पुढती म्हणे श्रीहरी । तुज सन्मुखा नमो ॥ २९ ॥

देवासि पाठीपोट आथि की नाही । येणें उपयोगु आम्हां काई ।

तरी तुज पाठिमोरियाही । नमो स्वामी ॥ ५३७ ॥

* १ प्रीतिनि. २ न राहावें.

उभा माझिये पाठीसीं । म्हणोनि पाठिमोरें म्हणावें तुम्हां
सन्मुख विमुख जगेंसीं । न घडे तुज ॥ ३१ ॥

आतां वेगळालिया अवेवां । नेणें रूप करुं देवा ।
म्हणोनि नमो तुज सर्वा । सर्वात्मका ॥ ३२ ॥

जी अनंतबलसंभ्रमा । तुज नमो अमितविक्रमा^१ ।
सकलकाळी समा । सर्वदेवा ॥ ३३ ॥

आघवां अवकाशीं जैसैं । अवकाशाचि होऊनि आकाश
तूं सर्वपणें तैसैं । पातलासि सर्व ॥ ३४ ॥

किंबहुना केवळ । सर्व हें तूंचि निरिवळ ।
परि क्षीरार्णवीं कळोळ । पयाचे जैसे ॥ ३५ ॥

म्हणोनियां देवां । तूं वेगळा नव्हत्तसी सर्वा ।
हें आलें मज सद्भावा । आतां तूंचि सर्व ॥ ३६ ॥

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अज्ञानता महिमानं तवेदं मया प्रसादात्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥

परि ऐसिया तूतें स्वामी । कहींच नेणां जी आम्ही ।
म्हणोनि सोयरे संबंधधर्मी । राहाटलों तुजसीं ॥ ३७ ॥

अहा थोर वाउर^२ जाहलें । अमृतें संगार्जन म्यां केलें ।
वारिकें^३ घेऊनि दिधलें । कामधेनूतें ॥ ३८ ॥

परिसाचा खडवाचि जोडला । कीं फोडिनि गाडोरा
घातला । कल्पतरू तोडिनि केला । कुंपु शेता ॥ ३९ ॥

चिंतामणीची खाणी लागली । तेणेंवरी वोढाळें वोल्हाटि
तैसी तुझी जवळिक धाडिली । सांगातीपणें ॥ ४० ॥

हें आजिचेंचि पाहें पां रोकडें । कवण जुंझ हें केवढें ।
परि परब्रह्म तूं उघडें । सारथी केलासी ॥ ४१ ॥

ययां कौरवांचिया घरा । शिष्टाई धाडिलासि दातारा ।
ऐसा वाणिजेसाठीं जागेश्वरा । विकलासि आम्ही ॥ ४२ ॥

तूं योगियांचें समाधिसुख । कैसा जाणेंचिना मी मूर्ख ।
उपरोधु जी सन्मुख । तुजसी करु ॥ ४३ ॥

यच्चावहासार्थमस्तकृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ।
 एकोऽयवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षान्तये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥
 या विश्वाची अनादि आदी । बैससी जिये सभासदी ।
 ये सोयरीकीचिया शब्दी । रली^१ बोलों ॥ ४४ ॥
 येपाये राउळा येवों । तरि तुझेनि अंगें मानु पावों ।
 येपानसी तरी जावों । रुसोनि सलगी ॥ ४५ ॥
 येयां लागोनि बुझावणी । तुझां ठायीं शाङ्गपाणी ।
 येहिजे ऐशी करणी । बहु केली आम्ही ॥ ४६ ॥
 येजनपणाचिया वाटा । तुजपुढें बैसैं उफराटा ।
 येपादु काय वैकुंठा । परि चुकलों जी ॥ ४७ ॥
 येवेंसि कोलकाठी धरूं । अरवाडां झोंबीलोंबी करूं ।
 येपारी स्वेकतां अस्करूं^२ । निकरेंही भांडों ॥ ४८ ॥
 येपंग तें उराउरीं मागों । देवासि कीं बुद्धि सांगों ।
 येवीचि म्हणों काय लागों । तुझें आम्ही ॥ ४९ ॥
 येसा अपराधु हा आहे । जो त्रिभुवनीं न समाये ।
 येनी नेणेचि कां पाये । शिवातिले तुझे ॥ ५० ॥
 येवो बोनयाचा^३ अवसरीं । लोभें कीर आठवण करी ।
 येपरि माझा निसुग सर्व अवधारीं । जे फुगूनचि बैसैं ॥ ५१ ॥
 येवाचिया भोगायतनीं । स्वेकतां आशंकेना मनीं ।
 येपारी रिगोनियां शयनीं । सरिसा पड्डें ॥ ५२ ॥
 येकृष्ण । म्हणोनि हांकारिजे । यादवपणें तूतें लेखिजे ।
 येपली आण घालिजे । जातां तुज ॥ ५३ ॥
 येज एकासनीं बैसणें । कां तुझा बोलू न मानणें ।
 येवोळवीचेनि दाटपणें । बहुत घडलें ॥ ५४ ॥
 येमणोनि काय काय आतां । निवेदिजेल अनंता ।
 येपारी राशि आहे समस्तां । अपराधांची ॥ ५५ ॥
 येपलासी पुढीं अथवा पाठीं । जियें राहटलों बहुवें वारवटी ।
 येपारि मायेचिया परी पोटीं । सामावीं पभो ॥ ५६ ॥

जी कोणही एके वेळे । सरिता घेऊनि येती स्वदुलें ।
 तिर्यें सामाविजेति सिंधुजलें । आन उपायो नाही ॥ ५७ ॥
 तैसीं प्रीती कां प्रमादें । देवेंसीं मज विरुद्धें ।
 बोलविलीं तिर्यें मुकुंदें । उपसाहावीं जीं ॥ ५८ ॥
 आणि देवाचेनि क्षमत्वे क्षमा । आधारु जाली आहे या
 ग्रामा । म्हणोनि पुरुषोत्तमा । विनवूं तें थोडें ॥ ५९ ॥
 तरी आतां अप्रमेया । मज शरणागता आपुलिया ।
 क्षमा कीजो जी यया । अपराधांसी ॥ ६० ॥

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुगंरीयान् ।

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ॥

जी जाणितलें मियां साचें । माहिमान आतां देवाचें ।
 देवो होय चराचराचें । जन्मस्थान ॥ ६१ ॥

हरिहरादि समस्तां । देवा तूं परम देवता ।

वेदांतेंही पढविता । आदिगुरु तूं ॥ ६२ ॥

गंभीर तूं श्रीरामा । नाणाभूतैकसमा ।

सकळगुणीं अप्रतिमा । अद्वितीया ॥ ६३ ॥

तुजसी नाही सरिसें । हें प्रतिपादनचि कायसें ।

तुवां जालेनि आकाशें । सामाविलें जग ॥ ६४ ॥

तया तुझोनि पाडें दुजें । ऐसें बोलतांचि लाजिजे ।

जेथ अधिकाची कीजे । गोठी केवीं ॥ ६५ ॥

म्हणोनि त्रिभुवनीं तूं एकु । तुजसरिसा ना अधिकु ।

तुझा माहिमा अलौकिकु । नेणिजे वानूं ॥ ६६ ॥

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीडयम् ।

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥

ऐसें अर्जुनें म्हणितलें । मग पुढती दंडवत घातलें ।

तेथें सात्त्विकाचें आलें । भरतें तया ॥ ६७ ॥

मग म्हणतसे प्रसीद प्रसीद । वाचा होतसे सद्गद

काढी जी अपराध - । समझोनि मातें ॥ ६८ ॥

तुज विश्वसुहृदातें कहीं । सोयरेपणें न मनुचि पाहीं ।
 तुज ईश्वरेश्वराचां ठायीं । ऐश्वर्य केलें ॥ ६९ ॥
 तूं वर्णनीय परी लोभें । मातें वर्णिसी पां सभे ।
 तरि मियां वल्गिजे क्षोभें । अधिकाधिक ॥ ७० ॥
 आतां ऐसेपसेया अपराधां । मर्यादा नाहीं मुकुंदा ।
 म्हणोन रक्ष रक्ष प्रमादा । पसावो म्हणुनी ॥ ७१ ॥
 जी हेंचि विनवावयालागीं । कैची योग्यता माझां आंगीं ।
 परि अपत्य जैसें सलग्नी । बापेंसिं बोले ॥ ७२ ॥
 पुत्राचे अपराध । जरी जाहले अगाध ।
 तरी पिता साहे निर्द्वंद्व । तैसें साहिजो जी ॥ ७३ ॥
 सव्याचें उद्धत । सखा आहे निवांत ।
 तैसें तुवां समस्त । साहिजो जी ॥ ७४ ॥
 प्रियाचां ठायीं सन्मान । प्रिय न पाहे सर्वथा जाण ।
 तेवीं उचिछटे काढिलें आपण । ते क्षमा कीजो ॥ ७५ ॥
 नातरी प्राणाचें सोयरें भेटे । मग जीवें भूतलीं जियें संकटें ।
 तियें निवेदितां न वाटे । संकोचु कांहीं ॥ ७६ ॥
 कां उरितें आंगें जीवें । आपणपें विधलें जिया भावें ।
 तियें कांतु मिनलिया न राहवे । हृदय जेवीं ॥ ७७ ॥
 त्यापरी जी मियां । हें विनाविलें तुमतें गोसाविया ।
 आणि कांहीं एक म्हणावया । कारण असे ॥ ७८ ॥
 अदृष्टपूर्व हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं यतो मे ।
 तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥
 तरी देवेसी सलग्नी केली । जे विश्वरूपाची आळी घेतली ।
 ते मायबापें पुरविली । स्नेहाळाचेनि ॥ ७९ ॥
 भूतलुंची झाडें । आंगणीं लावावीं कोडें ।
 देयावें कामधेनूचें पाडें । खेळावया ॥ ८० ॥
 मियां नक्षत्री जाण पाडोवा । चंद्र चेंदुवालागीं देवावा ।
 हा छंदु सिद्धी नेला आघवा । माउलिये तुवां ॥ ८१ ॥
 * १ उद्धरण

जया अमृतलेशालागीं सायास । तयाचा पाऊस केला च
मास । पृथ्वी वाहून चासेचास । चिंतामणीं पेरिले ॥ ८२ ॥

ऐसा कृतकृत्य केला स्वामी । बहुवे लळा पाळिला तुम्ही ।
दाविलें जें हरब्रह्मां । नायकिजे कानीं ॥ ८३ ॥

मग देखावयाचीं केउती गोठी । जयाचीं उपनिषदां नाहीं
ते जिह्वारीचीं गांठी । मजलागीं सोडिली ॥ ८४ ॥

जी कल्पादीलागोनी । आजिची घडी धरुनि ।
माझी जेतुलीं होउनी । गेलीं जन्म ॥ ८५ ॥

तयां आघवियांचिआंतु । घरडोळीं घेऊनि असें पाहतु ।
परि हीं देखिली ऐकिली मातु । आतुडेचिना ॥ ८६ ॥

बुद्धीचें जाणणें । कहीं न वचेंचि याचेनि आंगणें ।
हे सादही अंतःकरणें । करवेंचिना ॥ ८७ ॥

तेथ डोळ्यां देखी होआवी । ही गोठीचि कायसया करावी
किंबहुना पूर्वी । दृष्ट ना श्रुत ॥ ८८ ॥

तें हें विश्वरूप आपुलें । तुम्ही मज डोळां दाविलें ।
तरी माझें मन झालें । ह्मष्ट देवा ॥ ८९ ॥

परि आतां ऐसी चाड जीवीं । जे तुजसी गोठी करावी ।
जवळीक हे भोगावी । आलिंगावासी ॥ ९० ॥

ते येचि स्वरूपीं करुं म्हणिजे । तरि कोणे एके मुखेंसी चाविली
आणि कोणा खेंव देइजे । तुज लेख नाहीं ॥ ९१ ॥

म्हणोनि वारियासवें धांवणें । न ठके गगना खेंव देणें ।
जळकेलीं स्वेळणें । समुद्रीं केउतें ॥ ९२ ॥

यालागीं जी देवा । एथिचें भय उपजतसे जीवा ।
म्हणोनि येतुला लळा पाळावा । जे पुरे हें आतां ॥ ९३ ॥

पै चराचर विनोदें पाहिजे । मग तेणें मुखें घरीं राहिजे ।
तैसें चतुर्भुज रूप तुझें । तो विसांवा आम्हां ॥ ९४ ॥

आम्ही योगजान अभ्यासावे । तणें याचि अनुभवा गावें ।
शास्त्रातें आलोडावें । परि सिद्धांतु तो हाचि ॥ ९५ ॥

च आम्ही यजनं किजती सकलें । परि तियें फळावी येणेंचि फलें ।
२ ॥ तीर्थं होतु सकलें । याचिलागीं ॥ ९६ ॥

ही आणीकही कांहीं जें जें । दान पुण्य आम्ही कीजे ।

तया फळीं फल हेंचि तुझें । चतुर्भुज रुप ॥ ९७ ॥

१ ॥ तीं तेथिंची जीवा आवडी । म्हणोनि तेंचि देखावया लवड-
खडी । वर्तत असे ते सांकडी^१ । फेडीं वेगां ॥ ९८ ॥

अगा जीवींचें ज्ञाणतेया । सकल विश्ववसवितेया ।

असब होई पूजितया । देवांचिया देवा ॥ ९९ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वा द्रष्टुमहं तथैव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

कैसे नीलोत्पलातें रांवित^२ । आकाशाही रंगु लावित ।

तेजाची वोज दावित । इंद्रनीला ॥ ६०० ॥

जैसा परिमळ जाहला मरगजा । कां आनंदासीचि निघालिया
मुजा । ज्याचें ज्ञानूवरी मकरध्वजा । जोडली बरव ॥ १ ॥

मस्तकीं मुकुटातें ठेविलें । कीं मुकुटा मुकुट मस्तक झालें ।

अंगारा लेणें लाधलें । आंगाचेनि जया ॥ २ ॥

इंद्रधनुष्याचिये आडणी^३ । माजीं मेघ गगनरंगणीं ।

तैसें आवरिलें शाङ्गपाणी । वैजयंतिया ॥ ३ ॥

कवणी ते उदार गदा । असुरां देत कैवल्य सदा ।

कैसें चक्र हन गाविंदा । सौम्यतेजें मिरवे ॥ ४ ॥

किवहुना स्वामी । तें देखावया उत्कंठित पां मी ।

म्हणोनि आतां तुम्ही । तैसया होआवें ॥ ५ ॥

हे विश्वरूपाचे सोहळे । भोगूनि निवाले जी डोळे ।

आतां होताति आधले^४ । कृष्णमूर्तीलागीं ॥ ६ ॥

तें साकार कृष्णरूपडें । वांचूनि पाहों नावडे ।

तें न देवतां थोडें । मानिताती हे ॥ ७ ॥

आम्हां भोगसोखाचां ठायीं । श्रीमूर्तीवांचूनि नाही ।

म्हणोनि तैसाचि साकारु होई । हें सांवरीं आतां ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच : मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।

तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यस्मे त्वदन्त्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

या अर्जुनाचिया बोला । विश्वरूपा विस्मयो जाहला ।

म्हणे ऐसा नाहीं देखिला । धसाळ^१ कोणी ॥ ९ ॥

कोण हे वस्तु पावला आहासी । तया लाभाच्या तोषु न घे

मा भणें काय नेणो बोलसी । हेकाडु ऐसा ॥ ६१० ॥

आम्ही सावियाचि जें प्रसन्न होणें । तें आंगचिवरी म्हणे के

वांचोनि जीव असे वेंचणें । कवणासि गा ॥ ११ ॥

तें हें तुझिये चाडे । आजि जिवाचेंचि दळवाडें ।

कामऊनियां येवडें । रचिलें ध्यान ॥ १२ ॥

ऐसी काय नेणों तुझिये आवडी । जाहली प्रसन्नता आमुची

वेडी । म्हणोनि गोंप्याचीही गुढी । उभविली जर्गी ॥ १३ ॥

तें हें अपरांअपार । स्वरूप माझें परात्पर ।

एथुनि ते अवतार । कृष्णादिक ॥ १४ ॥

हें ज्ञानतेजाचें निखळ । विश्वात्मक केवळ ।

अनंत हें अढळ । आद्य सकळां ॥ १५ ॥

हें तुजवांचोनि अर्जुना । पूर्वीं श्रुतदृष्ट नाहीं आना ।

जे जोगें नव्हे साधना । म्हणोनिया ॥ १६ ॥

न वेदयज्ञाध्ययनेन दानेन च क्रियाभिर्न तपोभिरग्रैः ।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्त्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

याची सोय पातले । आणि वेदीं मौनचि घेतलें ।

यज्ञ की माघोते आले । स्वर्गांनीचि ॥ १७ ॥

साधकीं देखिला आयासु^२ । म्हणोनि वाळिला योगाभ्यास

आणि अध्ययनें सौरसु । नाहीं एथ ॥ १८ ॥

सीगेचीं सत्कर्में । धाविबलीं संभ्रमें ।

तिहीं बहुतेकीं श्रमें । सत्यलोका ठाकिला ॥ १९ ॥

तपीं ऐश्वर्य देखिलें । आणि उग्रवण उभयांचि सांडिलें ।

एवें तपसाधन जें ठेलें । अपारांतरीं ॥ ६२० ॥

* १ अविचारो. २ कष्ट.

तैं हें तुवा अनायासैं । विश्वरूप देखिलें जैसैं ।
 इये मनुष्यलोकीं तैसैं । न कावेचि कवणा ॥ २१ ॥
 आजि ध्यानसंपत्तीलागीं । तूंचि एकु आथिला जगीं ।
 हें परमभाग्य आंगीं । विरंचीही नाहीं ॥ २२ ॥

मा ते व्यया मा च विमूढ भावो दृष्ट्वा रूपं घोरमोदृङ्ममेदम् ।
 व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४१ ॥

म्हणोनि विश्वरूपलाभें श्लाघ । एथिंचें भय नेघ नेघ ।
 हें वांचूनि चांग । न मनीं कांहीं ॥ २३ ॥

हां गा समुद्र अमृताचा भरला । आणि अवसांत वरपडा जालला ।
 मग कोणीही आथि वोसडिला । बुडिजेल म्हणोनि ॥ २४ ॥

नातरी सोनयाचा डोंगर । येसणा न चले हा थोर ।
 ऐसैं म्हणोनि अक्हेरु । करणें घडे ॥ २५ ॥

दैवें चिंतामणि लेईजे । कीं हें ओझें म्हणोनि सांडिजे ।
 कामधेनु दवडिजे । न पोसे म्हणोनि ॥ २६ ॥

चंद्रमा आलिया घरा । म्हणिजे निगें करितोसि उबारा ।
 पाडिसाथि पाडितोसि दिनकरा । परता सर ॥ २७ ॥

तैसे ऐश्वर्य हें महातेज । आजि हातां आलें आहे सहज ।
 कीं एथ तुज गजबज । होआवीं कां ॥ २८ ॥

परी नेणसीच गांवढिया । काय कोपों आतां धनंजया ।
 आंग सांडोनि छाया । आलिंगितोसि मा ॥ २९ ॥

हें नव्हे जो मी साचें । एथ मन करुनियां काचें^३ ।
 प्रेम धरिसी अवगणियेचें । चतुर्भुज जें ॥ ३० ॥

तरि आडुनिवरी पार्था । सांडीं सांडीं हे व्यवस्था ।
 इयेविषयीं आस्था । करिसी झणें ॥ ३१ ॥

हें रूप जरी घोर । विकृति आणि थोर ।
 तरी कृतानिश्चयाचें घर । हेंचि करी ॥ ३२ ॥

कृपावित्तवृत्ति जैसी । रोवोनि घाली उघ्यापासी ।
 मग नुसणोनि देहेंसी । आपण असे ॥ ३३ ॥

१. कृपावित्तवृत्ति जैसी । रोवोनि घाली उघ्यापासी ।
 २. मग नुसणोनि देहेंसी । आपण असे ॥ ३३ ॥

कां अजातपक्षिया^१ जवळा । जीव वैसवूनि अविसाळां ।
पक्षिणी अंतराळा- । मार्जी जाय ॥ ३४ ॥

नाना गाय चरे डोंगरीं । परि चित्त बांधिलें वत्सैं घरीं ।
तैसैं प्रेम पथिचें करीं । स्थानपती^२ ॥ ३५ ॥

येरें वरिचिलेंनि चितें । बाह्या सखयासुखापुरतें ।
भोगिजो कां श्रीमूर्तीतें । चतुर्भुज ॥ ३६ ॥

परि पुढतपुढती पांडवा । हा एक बोल्लु न विसरावा ।
जे इये स्वरूपौनि सद्भावा । नेदावें निघों ॥ ३७ ॥

हें कहीं नव्हतें देखिलें । म्हणोनि भय जें तुज उपजलें ।
तें सांडी पथ संचलें । असों दे प्रेम ॥ ३८ ॥

आतां करुं तुजयासारिखें । म्हणितलें विश्वतोमुखें ।
तरि मागील रूप सुखें । न्याहाळीं पां तूं ॥ ३९ ॥

संजय उवाच : इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेन भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ४० ॥

ऐसैं वाक्य जी बोलतरवेंवो । मागुता मनुष्य जाहला देवो ।
हें ना परि नवलावो । आवडीचा तिये ॥ ४० ॥

श्रीकृष्णाचि कैवल्य उघडें । वरि सर्वस्व विश्वरूपायेवढें ।
हातीं दिधलें कीं नावडे । अर्जुनासी ॥ ४१ ॥

वस्तु घेऊनि वाळिजे । जैसैं रत्नासि दूषण ठेविजे ।
नातरी कन्या पाहूनियां म्हाणिजे । मना नये हें ॥ ४२ ॥

तया विश्वरूपायेवढी दशा । करितां प्रीतीचा वादु कैसा
शेळ^३ दिधलीसे उपदेशा । किरीटीसि देवें ॥ ४३ ॥

मोडोंनी भांगाराचा रवा । लेणें घडिलें आपलिया सवा ।
मग नावडे जरी जीवा । तरी आटिजे पुढती ॥ ४४ ॥

तैसैं शिष्याचिये प्रीती जाहलें । कृष्णत्व होतें तें विश्वरूप केलें
तें मना नयेचि मग आणिलें । कृष्णपण मागुतें ॥ ४५ ॥

हा ठाववरी शिष्याची निसी^४ । सहाते गुरु आहाती कवणें बेशी
परि नोणिजे आवडी कैशी । संजयो म्हणे ॥ ४६ ॥

* १ पंख न फरजे

ज्ञान विश्वरूप व्यापूनि भोंवतें । जें दिव्य योग तेज प्रगटलें होतें ।
 तेंचि सामावलें मागुतें । कृष्णरुपीं तिये ॥ ४७ ॥
 जैसें त्वंपद हें आवघें । तत्पदार्थी सामावे ।
 अथवा द्रुमाकारु सांठवे । बीजकणिके जेवीं ॥ ४८ ॥
 नातरी स्वप्नसंभ्रमु जैसा । गिळी चेडली जीवदशा ।
 श्रीकृष्णें योगु तैसा । संहारिला तो ॥ ४९ ॥
 जैसी प्रभा हारति बिंबी । की जळदसंपत्ती नभीं ।
 भरतें सिंधुगर्भी । रिंगालें राया ॥ ५० ॥
 हो कां जे कृष्णाकृतीचिये मोडी । होती विश्वरूपपटाची घडी ।
 ते अर्जुनाचिये आवडी । उकलूनी दाविली ॥ ५१ ॥
 तंव परिमाणा रंगु । तेणें देरिवला साविया चांगु । तेथ
 आहकीये नव्होचि लागु । म्हणोनि घडी केली पुढती ॥ ५२ ॥
 तैसें वादीचेनि बहुवसपणें । रूपें विश्व जितिलें जेणें ।
 ते सौम्य कोडिसवाणें । साकार जाहलें ॥ ५३ ॥
 किंबहुना अनंतें । धारिलें धाकुटपण मागुतें ।
 परि आश्वासिलें पार्थातें । बिहालियासी ॥ ५४ ॥
 तेथ जो स्वप्नीं स्वर्गा गेला । तो अवसांत जैसा चेडला ।
 तैसा विस्मयो जाहला । किरीटीसी ॥ ५५ ॥
 नातरी गुरुकृपेसवें । वोसरलेया प्रपंचज्ञान आघवें ।
 स्फुरे तत्त्व तेंवी पांडवें । मूर्ति देरिवली ॥ ५६ ॥
 त्या पांडवा ऐसें चित्तीं । आड विश्वरूपाची जवनिका होती ।
 ते फिटोनि गेली परौती । हें भलें जाहलें ॥ ५७ ॥
 काय काळतें जिणोनि आला । कीं महावातु मागां सांडिला ।
 आपुलिया बाही उतरला । सात सिंधु ॥ ५८ ॥
 ऐसा संतोषु बहु चित्तें । घेइजत असे पांडुसुतें ।
 विश्वरूपापाठी कृष्णातें । देखोनियां ॥ ५९ ॥
 जग सूर्याचां अस्तमानीं । मागुती तारा उगवती गगनीं ।
 तैसी देखों लागला अवनीं । लोकसिंहित ॥ ६० ॥
 * १ गिन्हाकाला. २ पृथ्वी.

पाहे तंव तें कुरुक्षेत्र । तैसेंचि दोहीं भागीं झालें गोत्र ।
वीर वर्षताति शस्त्रास्त्र । संघाटवारी ॥ ६१ ॥

तया बाणांचिया मांडपाआंतु । तैसाचि रथु आहे निवांतु
धुरे बैसला लक्ष्मीकांतु । आपण तळीं ॥ ६२ ॥

अर्जुन उवाच : दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संबृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

एवं मागील जैसें तैसें । तेणें दोरिवलें वीर्याविलासें ।
मग म्हणे जियालों ऐसें । जाहलें आतां ॥ ६३ ॥

बुद्धीतें सांडोनि ज्ञान । भेणें वळघळें रान ।

अहंकारेसीं मन । देशधडी जाहलें ॥ ६४ ॥

इंद्रियें प्रवृत्ति झुलली । वाचा प्राणा चुकली ।

ऐसी आंपांपरी होती जाली । शरीरग्रामीं ॥ ६५ ॥

तियें आघर्षाचि मागुतीं । जिवंत भेटली प्रकृती ।

आतां जिताणें श्रीमूर्तीं । जाहलें यियां ॥ ६६ ॥

ऐसें सुख जीवीं घेतलें । मग कृष्णातें जीं म्हणितलें ।

मियां तुमचें रूप देखिलें । मानुष हें ॥ ६७ ॥

हें रूप दाखवणें देवराया । कीं मज अपत्या चुकल्या ।

बुद्धावोनि तुवां माया । स्तनपान दिधलें ॥ ६८ ॥

जी विश्वरूपाचां सागरीं । होतां तरंग मवित वांवेवरी ।

तो इयें निजमूर्तीचां तीरीं । निगालों आतां ॥ ६९ ॥

आइकें द्वारकापुरसुहाडा । मज सुकतीया जी झाडा ।

हे भेटी नव्हे बहुडा । मेघाचा केला ॥ ७० ॥

सावियाचि तृषा फुटला । तया मज अमृतसिंधु हा भेटला ।

आतां जिण्याचा फिटला । अभरंवसा ॥ ७१ ॥

माझां हृदयरंगणीं । होताहे हरिखलतांची लावणी ।

सुरवेसीं बुद्धावणी । जाहली मज ॥ ७२ ॥

श्रीभगवानुवाच : सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।

देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ५२ ॥

यया पार्थाचिये बोलासवे । हें काय गा म्हणितलें देवें ।
 तुवां प्रेम ठेवुनि यावें । विश्वरूपीं कीं ॥ ७३ ॥
 मग इये श्रीमूर्ती । भेटावें सडिया आयती ।
 ते शिकवण सुभद्रापती । विसरलासि ॥ ७४ ॥
 मग आंधळिया अर्जुना । हाता आलिया मेरुही होय साना ।
 ऐसा आशी मना । चुकीचा भावो ॥ ७५ ॥
 तरि विश्वात्मक रूपडें । जें दाविलें आम्ही तुजपुढें ।
 तें शंभूही परि न जोडे । तपें करितां ॥ ७६ ॥
 आणि अष्टांगादिसंकटीं । योगी शिणताती किरीटी ।
 परि अवसर नाही भेटी । जयाचिये ॥ ७७ ॥
 तें विश्वरूप एकादे वेळ । कै देखो अळुमाल ।
 ऐसें स्मरतां काळ । जातसे देवा ॥ ७८ ॥
 आशेचिया अंजुली । ठेऊनि हृदयाचा निडळी^१ ।
 चातक निराळीं । लागले जैसे ॥ ७९ ॥
 तैसें उत्कंठानिर्भर । होउनियां सुरनर ।
 घोकीत आठही पाहार । भेटी जयाची ॥ ८० ॥
 परि विश्वरूपासारिखें । स्वप्नींही कोणही न देखे ।
 तें प्रत्यक्ष तुवां सुखें । देखिलें हें ॥ ८१ ॥
 नाहं वेदेनं तपसा न दानेन न चेज्यया ।
 शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥
 पै उपायांसि वाटा । न वाहती पथ सुभटा ।
 साहिसहित वोहटा^२ । वाहिला वेदी ॥ ८२ ॥
 मज विश्वरूपाचिया मोहरा । चालावया धनुर्धरा ।
 तपाचियाही सर्वभारा । नव्हेचि लागु ॥ ८३ ॥
 आणि दाना कीर कानडें । मी यज्ञींही न सांपडें ।
 जैसेंनि कां सुरवाडें । देखिला तुवां ॥ ८४ ॥
 तैसा मी एकीचि परी । आतुडें गा अवधारी ।
 जरी शकित येउन वरी । चित्तात गा ॥ ८५ ॥

भवया त्वनन्यया शक्यः अहमेवंविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

परि तेचि भक्ति ऐसी । पर्जन्याची सुटिका जैसी ।
धरावांचूनि अनारिसी । गतिचि नेणें ॥ ८६ ॥

कां सकल जलसंपत्ती । घेऊनि समुद्रातें गिंवसिती ।
गंगा जैसी अनन्यगती । मिलालीचि मिळे ॥ ८७ ॥

तैसें सर्वभावसंभारें । न धरत प्रेम एकसरें ।

मजमाजीं संचरे । मीचि होऊनि ॥ ८८ ॥

आणि तेवीचि मी ऐसा । थडिये माझारीं सरिसा ।

क्षीराब्धि कां जैसा । क्षीराचांचि ॥ ८९ ॥

तैसें मजलागुनि मुंगीवरी । किंबहुना चराचरीं ।

भजनासि कां दुसरी । भ्रांति नाही ॥ ९० ॥

तयाचि क्षणासर्वें । एवंचि मी जाणवें ।

जाणितला तरी स्वभावें । दृष्ट होय ॥ ९१ ॥

मग इंधनी अग्नि उद्यपि । आणि इंधन हे भाव हारपे ।

तें अग्निचि होऊनि आरोपे । मूर्त जेवी ॥ ९२ ॥

कां उदय न कीजे तेजाकारें । तंव गगनचि होऊनि असे आंधारें ।

मग उदेलियां एकसरें । प्रकाश होय ॥ ९३ ॥

तैसें माझां साक्षात्कारीं । सरें अहंकाराची वारी ।

अहंकारलोपीं अवधारीं । ज्वैत जाय ॥ ९४ ॥

मग मी तो हें आघवें । एक मीचि आशी स्वभावें ।

किंबहुना सामावे । समरसें तो ॥ ९५ ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मदभक्तः संगर्वजितः ।

निर्वरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

जो मजचि एकालागीं । कर्म वाहातसे आंगीं ।

जया मीवांचोनि जेगीं । गोमटें नाही ॥ ९६ ॥

दृष्टादृष्ट सकल । जयाचें मीचि केवल ।

जेणें जिणयाजें फल । मीचि नाम ठावेल ॥ ९७ ॥

* १ सर्व भावांच्या समुदायासह.

भूतं हं भाष विसरला । जे दिठी मीचि आहे बांधला ।
 म्हणोनि निर्वैर जाहला । सर्वत्र भजे ॥ ९८ ॥
 ऐसा जो भक्तु होये । तयाचें त्रिधातुक^१ हें जें जाये ।
 तें मीचि होऊनि ठाये । पांडवा गा ॥ ९९ ॥
 ऐसें जगदुदरदोंदिलें । तेणें करुणारसरसाळें ।
 संजयां म्हणे बोलिलें । श्रीकृष्णदेवें ॥ १०० ॥
 ययावरी तो पांडुकुमरु । जाहला आनंदसंपदा थोरु ।
 आणि कृष्णचरणचतुरु । एक तो जर्गा ॥ १ ॥
 तेणें देवाचिया दोनही मूर्ती । निकिया न्याहाळिलिया चित्ती ।
 तंव विश्वरूपाहूनि कृष्णाकृती । देखिला लाभु ॥ २ ॥
 परि तयाचिये जाणिवे । मानु न कीजोचि देवें ।
 जे व्यापकाहूनि नव्हे । एकदेशी ॥ ३ ॥
 हेंचि समर्थावयालागीं । एक दोन चांगी ।
 उपपत्ती शाङ्गी । दाविता जाहला ॥ ४ ॥
 तिया ऐकोनी सुभद्राकांतु । चित्तीं आहे म्हणतु ।
 तारि होय बरवें दोन्हीआंतु । तें पुढती पुसों ॥ ५ ॥
 ऐसा आलोचु करुनि जीवीं । आतां पुसती वोज बरवी ।
 आदरील ते परिसावी । पुढां कथा ॥ ६ ॥
 प्रांजळ ओवीप्रबंधें । गोष्टी सांगितेल विनोदें ।
 निवृत्तिपादप्रसादें । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ७ ॥
 भरोनि सद्भावाची अंजुली । मियां ओवियाफुलें मोकळीं ।
 अपिली अंधियुगुलीं । विश्वरूपाचां ॥ १०८ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

(ओव्या ७०८; श्लोक ५५)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय बारावा

जय जय शुद्धे । उदारे प्रसिद्धे ।

अनग्रत आनंदे । वर्षति ये ॥ १ ॥

विषयव्यालें' मिठी । दिधलिया नुठी ताठी ।

ते तुझिये गुरुकृपादृष्टी । निर्विष होय ॥ २ ॥

तरि कवणातें तापु पोळी । कैसेनि वो शोकु जाळी ।

जरि प्रसादरसकळोळी । पूरें येसि तूं ॥ ३ ॥

योगसुखाचे सोहळे । सेवकां तुझोनि स्नेहाळे ।

सोऽहंसिद्धीचे लळे । पाळिसी तूं ॥ ४ ॥

आधारशक्तीचां अंकी^२ । वाढविसी कौतुकीं ।

हृदयाकाशपल्लकीं । परिये देसी निजे ॥ ५ ॥

प्रत्यग्ज्योतीची वोवाळणी । करिसी मनपनांचीं स्वेळणीं ।

आत्मसुखार्ची बाळलेणीं । लेवविसी ॥ ६ ॥

सतरावियेचें स्तन्य देसी । अनाहताचा हल्लरु गासी ।

समाधिबोधें निजविसी । बुझाऊनि ॥ ७ ॥

म्हणोनि साधकां तूं माउली । पिके सारस्वत तुझां पाउलीं ।

या कारणें मीं साउली । न संडीं तुझी ॥ ८ ॥

अवो सद्गुरुचिये कृपादृष्टी । तुझें कारुण्य जयातें अधि^३

तो सकल विद्यांचिये सृष्टी । धात्रा होय ॥ ९ ॥

म्हणोनि अंबे श्रीमंते । निजजनकल्पलते ।

आज्ञापीं मातें । ग्रंथनिरूपणीं ॥ १० ॥

भरसां भरवी सागरु । करवी उचित रत्नांचे आगरु ।

वावार्थाचे गिरिवरु । निफजवी माये ॥ ११ ॥

प्राहित्यसोनियाचिया स्वाणी । उघडवी देशियोचिया आक्षोणी ।

वेवेकवेलीची लावणी । हों देई सैव ॥ १२ ॥

वादफळनिधानें । प्रमेयाचीं उद्यानें ।

खी म्हणें गहनें । निरंतर ॥ १३ ॥

खांडाचे^२ दरकुटे । मोडीं वाग्वादअव्हाटे ।

कतर्काचीं दुष्टें । सावजें फेडीं ॥ १४ ॥ (३९००)

कृष्णगुणीं मातें । सर्वत्र करी वो सरतें ।

णिवे बैसवी श्रोते । श्रवणाचिये ॥ १५ ॥

झाठियेचां नगरीं । ब्रह्मविद्येचा सुकाळु करीं ।

णें देणें सुखचिवरी । हों देई या जगा ॥ १६ ॥

आपुलेनि स्नेहपल्लवें । मातें पांघरुविशील सदैवें ।

रि आतांचि हें आघवें । निर्मीन माये ॥ १७ ॥

ये विनवणीयेसाठीं । अवलोकिलें गुरु कृपादृष्टीं ।

हणे गीतार्थेसीं उठीं । न बोलें बहु ॥ १८ ॥

थी जी जी महाप्रसादु । म्हणोनि साविया जाला स्वानंदु ।

मातां निरोपीन प्रबंधु । अवधान दीजे ॥ १९ ॥

नून उवाच : एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

री सकळवीराधिराजु । जो सोमवंशीं विजयध्वजु ।

लता जाहला आत्मजु । पंडुनृपाचा ॥ २० ॥

कृष्णातें म्हणें अवधारिलें । आपण विश्वरूप मज दाविलें ।

य नवल म्हणोनि बिहालें । चित्त माझें ॥ २१ ॥

णि ये कृष्णमूर्तीचीं सवे^३ । यालागीं सोय धरिली जीवें ।

य नको म्हणोनि देवें । वारिलें मातें ॥ २२ ॥

रि व्यक्त आणि अव्यक्त । हें तूंचि एक निभ्रांत ।

वर्ती पाविजे व्यक्त । अव्यक्त याणें ॥ २३ ॥

* १ साणी. २ नास्तिकपणाचे. ३ सगुण रूप.

या दोनी जी वाटा । तूतें पावावया वैकुंठा ।
 व्यक्ताव्यक्त दारवंठा । रिगिजे येथ ॥ २४ ॥
 पै जे वानी^१ श्यातुका^२ । तेचि वेगळिया वाला येका ।
 म्हणोनि एकदेशीया व्यापका । सरिसां पाडू ॥ २५ ॥
 अमृताचां सागरीं । जे लाभे सामर्थ्याची थोरी ।
 तेचि दे अमृतलहरी । चुळीं घेतलिया ॥ २६ ॥
 हे कीर माझां चित्तीं । प्रतीति आथि जी निरुती ।
 परि पुसणें योगपती । तें याचिलार्गी ॥ २७ ॥
 जें देवा तुम्ही नावेक । अंगीकारिलें व्यापक ।
 तें साचचि कीं कवतिक । हें जाणावया ॥ २८ ॥
 तरि तुजलार्गी कर्म । तूचि जयांचें परम ।
 भक्तीसी मनोधर्म । विकोनि घातला ॥ २९ ॥
 इत्यादि सर्वीं परीं । जे भक्त तूतें हरी ।
 बांधोनियां जिव्हारीं^३ । उपासिती ॥ ३० ॥
 आणि जें प्रणवापैलीकडे । वैखरीयेसि जें कानडें ।
 कायिसयाहिंसांगडें । नव्हे जें वस्तु ॥ ३१ ॥
 तें अक्षर जी अव्यक्त । निर्देशदेशरहित ।
 सोऽहंभावे उपासित । ज्ञानिये जे ॥ ३२ ॥
 तयां आणि जी भक्तां । येरयेरांमार्जी अनंता ।
 कवणें योगु तत्त्वता । जाणितला सांगा ॥ ३३ ॥
 इया किरीटीचिया बोला । तो जगद्बन्धु संतोषला ॥
 म्हणें हो प्रश्नु भला । जाणसीं करुं ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच : मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

अदया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥

तरि अस्तुगिरीचां^४ उपकंठीं । रिगालिया रविबिंबापाठीं ।
 रश्मी जैसे किरीटी । संचरती ॥ ३५ ॥
 वर्षाकालीं सरिता । जैसी चढों लागे पांडुसुता ।
 तैसी नीच नवीं भजता । अद्या दिस ॥ ३६ ॥

परि ठाकिलियाहि सागरु । जैसा मार्गीलही यावा अनिवारु ।
तिये गंगोचिये ऐसा पडिभरु । प्रेमभावा ॥ ३७ ॥

तेसैं सर्वद्वियांसहित । मजमाजीं सूनि चित्त ।
जे रातिदिवो न म्हणत । उपासिती ॥ ३८ ॥
आपरी जे भक्त । आपणपें मज देत ।

वि मी योगयुक्त । परम मानीं ॥ ३९ ॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥

आणि येर तेही पांडवा । जे आरुढोनि सोऽहंभावा ।
बोवती निरवयवा^१ । अक्षरासीं ॥ ४० ॥

मनाची नखी न लगे । जेथ बुद्धीची दृष्टी न रिगे ।
इंद्रियां कीर जोगें । काई होईल ॥ ४१ ॥

परि ध्यानाही कुवाडें^२ । म्हणोनि एके ठायीं न संपडे ।
यक्तीसिं माजिवडें । कवणेही नोहे ॥ ४२ ॥

जया सर्वत्र सर्वपणें । सर्वाही काळीं असणें ।
जे पावूनि चिंतवणें । हिंपुटीं जाहलें ॥ ४३ ॥

जे होय ना नोहे । जें नाही ना आहे ।
तेसैं म्हणोनि उपाये । उपजतीचिना ॥ ४४ ॥

जे चळे ना ढळे । सरे ना मैलें ।
ते आपुलेनिचि बलें । आंगविलें^३ जिहीं ॥ ४५ ॥

संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

जे वैराग्यमहापावकें । जाळूनि विषयांचीं कटकें ।
आपलीं तवकें । इंद्रियें धारिलीं ॥ ४६ ॥

मग संयमाचीं धाटी । सूनि मुरडिलीं उफराटीं ।
इंद्रियें कोडिलीं कपाटीं । हृदयाचां ॥ ४७ ॥

अपानीचिया कवाडा । लावोनि आसनमुद्रा सुहाडा ।
मुखध्याचा हुडा । पन्नासिला ॥ ४८ ॥

* १ अवयवरहित. २ कठीण. ३ स्वाधीन करून घेतलें.

आशेचे लाग तोडिले । अर्धैर्याचे कडे झाडिले ।
निद्रेचें शोधिलें । काळवरवें ॥ ४९ ॥

वज्राग्नीचां ज्वाळीं । करुनि अपानधातूंची होळी ।
व्याधींचा सिसाळीं । पूजिलीं यंत्रें ॥ ५० ॥

मग कुंडलिनियेचा टेंभा^१ । आधारीं केला उभा ।
तया चोजवलें प्रभा । निमथावरी ॥ ५१ ॥

नवद्वारांचां चौचकीं । बाणूनि संयतीची आडवंकी ।
उघडली रिवडकी । ककारांतींची ॥ ५२ ॥

प्राणशक्तिचामुंडे । प्रहारांनि संकल्पमेंढे ।
मनोमहिषाचेनि मुंडें । दिधलीं बळी ॥ ५३ ॥

चंद्रसूर्या बुझावणी । करुनि अनाहताची सुडावणी ।
सतरावियेचें पाणी । जिंतिलें वेगें ॥ ५४ ॥

मग मध्यमामध्याविवरें । तेणें कोरिवें दावरें ।
ठाकिलें चवरें^२ । ब्रह्मरंध्रीचें ॥ ५५ ॥

वरी मकारांत सोपान । तें सांडोनिया गहन ।
कारवे सूनियां गगन । भरलें ब्रह्मीं ॥ ५६ ॥

ऐसेन जे समबुद्धी । गिलावया सोऽहंसिद्धी ।
आंगविताती निरवधी । योगदुर्गे ॥ ५७ ॥

आपुलिया साटोवाटी । शून्य घेती उठाउठी ।
तेही मातेंचि किरीटी । पावती गा ॥ ५८ ॥

वांचूनि योगाचेनि बळें । अधिक कांहीं मिळे ।
ऐसें नाहीं आगळें । कण्टाचि तया ॥ ५९ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥

जिही सकलभूतांचां हितीं । निरालंबीं अव्यक्तीं ।
पसरलिया आसक्ती । भक्तीवीण ॥ ६० ॥

तयां महेंद्रादि पदें । करिताति वाटवधें ।

आणि ऋद्धिसिद्धीचीं खंभें पडोनि ठाती ॥ ६१ ॥

कामक्रोधांचे विलग । उठावतीं अनेग ।
 आणि शून्येंसीं आंग । जुंझवावें कीं ॥ ६२ ॥
 ताहाने ताहानचि पियावी । भुकेलिया भूकचि खावी ।
 अहोरात्र वावीं । मवावा वारा ॥ ६३ ॥
 उन्निद्रेयाचें पड्डणें । निरोधाचें वेल्हावणें ।
 झाडासि साजणें^१ । चालावें गा ॥ ६४ ॥
 शीत वेढावें । ऊष्ण पांघुरावें ।
 वृष्टीचिया असावें । घराआंतु ॥ ६५ ॥
 किंबहुना पांडवा । हा अग्निप्रवेशु नचि नवा ।
 भातारेंवीण करावा । तो हा योगु ॥ ६६ ॥
 एथ स्वामीचें काज । ना बापिकें व्याज ।
 परि मरणेंसीं जुंझ । नीच नवें ॥ ६७ ॥
 ऐसें मृत्युहानि तिरव । कां घोंटे कढत विख ।
 डोंगर गिकितां मुख । न फाटे काई ॥ ६८ ॥
 म्हणोनि योगाचिया वाटा । जे निगाले गा सुभटा ।
 त्यां दुःखाचाचि वाटा । भागा आला ॥ ६९ ॥
 पाहें पां लोहाचे चणे । जैं बोचरिया^२ पडतीं खाणें ।
 तें पोट भरणें कीं प्राणें । शुद्धी म्हणों ॥ ७० ॥
 म्हणोनि समुद्र बाहीं । तरणें आथि केंही ।
 कां गगनामार्जीं पाई । खोलिजतु असे ॥ ७१ ॥
 पळवेलिया रणाची थाटी । आंगीं न लगतां कांठी ।
 सूर्याची पाउटी । कां होय गा ॥ ७२ ॥
 यालागीं पांगुळा हेवा । नव्हे वायूसि पांडवा ।
 तेवीं देहवंतां जीवां । अव्यक्तीं गति ॥ ७३ ॥
 ऐसाही जरी धिंवसा । बांधोनियां आकाशा ।
 होबती तरी क्लेशा । पात्र होती ॥ ७४ ॥
 म्हणोनि येर ते पार्था । नेणतीचि हे व्यथा ।
 जे कां भवितपथा । वोढंगले^३ ॥ ७५ ॥

* १ मंत्री. २ दांत नसलेल्या माणसास. ३ मार्गाला लागले.

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

कर्मेन्द्रियं सुरवं । करिती कर्म अशेरवं ।

जिये कां वर्णविशेरवं । भागा आलीं ॥ ७६ ॥

विधीतें पाळित । निषेधातें गाळित ।

मज देऊनि जाळित । कर्मफलें ॥ ७७ ॥

ययापरी पाहीं । अर्जुना माझां ठाई ।

संन्यासूनि नाही । करिती कर्म ॥ ७८ ॥

आणीकही जे जे सर्व । कार्याक वाचिक मानसिक भाव ।

तयां मीवांचूनि धांव । आनौती^१ नाही ॥ ७९ ॥

ऐसे जे मत्पर । उपासिती निरंतर ।

ध्यानमिषें घर । माझें झालें ॥ ८० ॥

जयांचिये आवडी । केली मजशीं कुळवाडी ।

भोग मोक्ष बापुडी । त्यजिलीं कुलें ॥ ८१ ॥

ऐसे अनन्ययोगें । विकले जीवें मनें आंगें ।

तयांचें कायि एक सांगें । जें सर्व मी करी ॥ ८२ ॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

किंबहुना धनुर्धरा । जो मातेचिया ये उदरा ।

तो मातेचा सोयरा । केतुला पां ॥ ८३ ॥

तेवीं मी तयां । जैसे असती तैसियां ।

कलिकाळ नोकोनियां^२ । घेतला पटा ॥ ८४ ॥

एन्हवीं तरी माझिया भक्तां । आणि संसाराची चिंता ।

काय समर्थाची कांता । कोराळ मागे ॥ ८५ ॥

तैसे ते माझें । कलत्र हें जाणिजे ।

कायिसेनिही न लाजें । तयांचेनि मी ॥ ८६ ॥

जन्ममृत्यूचा लाटी । झळंबती ह्या सृष्टी ।

तें वेगोनियां पाटी । ऐसें जाहलें ॥ ८७ ॥

* १ दुसरी. २ पराभव करून.

अवसिधूचेनि माजें । कवणासि धाकु नुपजे ।
 तेथ जरी कीं माझे । बिहिती हन ॥ ८८ ॥
 म्हणोनि गा पांडवा । मूर्तीचा मेळावा ।
 करुनि त्यांचिया गांवा । धांवतु आलों ॥ ८९ ॥
 ग्रामाचिया सहस्रवरी । नावा^१ इया अवधारीं ।
 सजूनियां संसारीं । तारू जाहलों ॥ ९० ॥
 सडे जे देखिले । ते ध्यानकासे लाविले ।
 परिग्रही घातले । तरियावरी ॥ ९१ ॥
 प्रेमाची पेटी । बांधली एकचां पोटीं ।
 मग आणिलें तटीं । सायुज्याचां ॥ ९२ ॥
 परि भक्तांचेनि नांवें । चतुष्पदादि आघवे ।
 वेकूंवीचिये राणिवे । योग्य केले ॥ ९३ ॥
 म्हणोनि गा भक्तां । नाहीं एकही चिंता ।
 त्यातें समुद्धर्ता । आथि मी सदा ॥ ९४ ॥
 आणि जेव्हांचि कां भक्तीं । दिधली चित्तवृत्ती ।
 तेव्हांचि मज सूती । त्यांचिये नाटीं ॥ ९५ ॥
 याकारणें गा भक्तराया । हा मंत्र तुवां धनंजया ।
 कीजे जे यया । मार्गा भजिजे ॥ ९६ ॥
 मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धि निवेशय ।
 निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥
 अगा मानस हें एक । माझां स्वरूपीं वृत्तिक ।
 करुनि घाली निष्टंक^२ । बुद्धिनिश्चयेंसी ॥ ९७ ॥
 हयें दोनी सरिसीं । मजमाजीं प्रेमेंसीं ।
 रिगाली तरी पावसी । मातें तूं गा ॥ ९८ ॥
 जे मन बुद्धि इहीं । घर केलें माझां ठायीं ।
 तरि सांगें मग काई । मी तूं ऐसैं उरे ॥ ९९ ॥
 म्हणोनि दिवा पालवे । सर्वेंचि तेज मालवे ।
 कां रविबिंबासवें । प्रकाशु जाय ॥ १०० ॥

उचललया प्राणासरिसी । इन्द्रियेंही निगती जैसी ।
तैसा मनोबुद्धिपाशी । अहंकारु ये ॥ १ ॥

म्हणोनि माझां स्वरूपी । मनबुद्धि इयें निक्षेपी ।
येतुलेनि सर्वव्यापी । मीचि होसी ॥ २ ॥

यया बोला कांहीं । अनारिसें नाही ।

आपली आण^१ पाहीं । वाहतु असें गा ॥ ३ ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।

अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ॥ ९ ॥

अथवा हैं चित्त । मनबुद्धीसहित ।

माझां हातीं अचुंबित । न शकसी देवां ॥ ४ ॥

तरि गा ऐसें करी । यां आठां पाहारांमाझारी ।

मोटकें निमिषभरी । देतु जाय ॥ ५ ॥

मग जें जें कां निमिरव । देखेल माझें सुरव ।

तेतुलें अरोचक । विषयीं घेईल ॥ ६ ॥

जैसा शरत्कालु रिगे । आणि सारिता वोढदूं लागे^२ ।

तैसें चित्त काढेल वेगें । प्रपंचौनीं ॥ ७ ॥

मग पुनवेहूनि जैसें । शशिविंब दिसें दिसें ।

हारपत अंघसे । नाहीचि होय ॥ ८ ॥

तैसें भोगाआंतुनि निगतां । चित्त मजमाजीं रिगतां ।

हळूहळू पंदुसुता । मीचि होईल ॥ ९ ॥

अगा अभ्यासयोगु म्हणजे । तो हा एकु जाणजे ।

येणें कांहीं न निपजे । ऐसें नाही ॥ ११० ॥

पै अभ्यासाचेनि बलें । एकां गति अंतराळे ।

व्याघ्रसर्प प्रांजळे^३ । केले एकीं ॥ ११ ॥

विष कीं आहारीं पडे । समुद्रीं पायवाट जोडे ।

एकीं वाग्ब्रह्म थोकडे । अभ्यासें केलें ॥ १२ ॥

म्हणोनि अभ्यासास कांहीं । सर्वथा दुष्कर नाही ।

यालागीं माझां जरी । अभ्यासें मिळे ॥ १३ ॥

* १ शपथ. २ कमी होऊं लागे. ३ स्वाधीन.

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि सत्कर्मपरमो भव ।

मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमदाप्स्यसि ॥ १० ॥

कां अभ्यासाही लागीं । कसु^१ नाही तुझां आंगीं ।

तरी आहासी जया भंगीं । तैसाचिं अस ॥ १४ ॥

इंद्रियें न कोंडीं । भोगातें न तोडीं ।

अभिमानु न संडीं । स्वजातीचा ॥ १५ ॥

कुलधर्मु चालीं । विधिनिषेध पाळीं ।

मग सुरुवें तुज सरळी । विधली आहे ॥ १६ ॥

परि मनें वाचा देहें । जैसा जो व्यापारु होये ।

तो मी करितु आहें । ऐसें न म्हणें ॥ १७ ॥

करणें कां न करणें । हें आघवें तोचि जाणें ।

विश्व चळतसे जेणें । परमात्मेनि ॥ १८ ॥

उण्यापुऱेयाचें कांहीं । उरों नेदीं आपुलां ठार्यां ।

स्वजातीचि करुनि घेई । जीवित हें ॥ १९ ॥

माळियें जेउतें नेलें । तेउतें निवांताचि गेलें ।

तया पाणिया ऐसें केलें । होआवें गा ॥ २० ॥

एकवीं तरी सुभटा । उजू^२ कां अव्हांटा^३ ।

रथु काई स्वटपटा । करितु असे ॥ २१ ॥

म्हणोनि प्रवृत्ती आणि निवृत्ती । इयें वोझीं नेघें मती ।

अखंड चित्तवृत्ती । आठवीं मातें ॥ २२ ॥

आणि जें जें कर्म निपजे । तें थोडें बहु न म्हणिजे ।

निवांताचि अर्पिजे । माझां ठार्यां ॥ २३ ॥

ऐसिया मझावना । तनुत्यागीं अर्जुना ।

तूं सायुज्यसदना । माझिया येसी ॥ २४ ॥

अयंतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

ना तरी हेंही तुज । नेदवे कर्म मज्ज ।

तरी ना तूं भज । पांडुकुमरा ॥ २५ ॥

* सामर्थ्य. २ सरळ. ३ आड मार्ग.

बुद्धीचां पाठीं पोटीं । कर्माआदि का शेवटीं ।
 मातें बांधणें किरीटी । दुवाड^१ जरी ॥ २६ ॥
 तरि हेंही असो । सांडीं माझा अतिसो ।
 परि संयतिसीं वसो । बुद्धि तुझी ॥ २७ ॥
 आणि जेणें जेणें वेळें । घडती कर्में सकळें ।
 तयांचीं तियें फळें । त्यजितु जाय ॥ २८ ॥
 वृक्ष कां वेली । लोटती फळें आलीं ।
 तैसी सांडीं निपजलीं । कर्में सिद्धें ॥ २९ ॥
 परि मातें मनीं धरावें । कां मजउद्देशें करावें ।
 हें कांहीं नको आघवें । जाऊं दे शून्यां ॥ ३० ॥
 खडकीं जैसें वर्षलें । कां आगींमाजीं पेरिलें ।
 कर्म मानीं देखिलें । स्वप्न जैसें ॥ ३१ ॥
 अगा आत्मजेचां विषीं । जिवु जैसा निरभिलाषी ।
 तैसा कर्मी अशेणी । निकामु होये ॥ ३२ ॥
 वन्हीची ज्याळा जैशी । वायां जाय आकाशीं ।
 क्रिया जिरों दे तैसी । शून्यामाजीं ॥ ३३ ॥
 अर्जुना हा फलत्यागु । आवडे कीर असलगु ।
 परि योगामाजीं योगु । धुरेचा हा ॥ ३४ ॥
 येणें फलत्यागें सांडे । तें तें कर्म न विरुडे ।
 एकचि वेळें वेळुझाडें^२ । वाडें जैसीं ॥ ३५ ॥
 तैसें येणेंचि शरीरें । शरीरा येणें सरें ।
 किंबहुना येरझारे । चिरा पडे ॥ ३६ ॥
 पै अभ्यासाचां पाउटीं । ठाकिजे ज्ञान किरीटी ।
 ज्ञानें येइजे भेटी । ध्यानाचिये ॥ ३७ ॥
 मग ध्यानासि खेंव । देती आघवेचि भाव ।
 तेव्हां कर्मजात सर्व । दूरी ठाके ॥ ३८ ॥
 कर्म जेथ दुरावे । जेथ फलत्यागु संभवें ।
 त्यागास्तव आंमवे । शांति सगळी ॥ ३९ ॥
 * १ कठिण. २ बांबूची झाडें.

महोनि यावया शांती । हाचि अनुक्रम सुभद्रापती ।
अभ्यासुचि प्रस्तुती । करणें एथ ॥ १४० ॥

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्धानं विशिष्यते ।

ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२ ॥

अभ्यासाहूनि गहन । पार्था मग ज्ञान ।

ज्ञानापासोनि ध्यान । विशोषिजे ॥ ४१ ॥

मग कर्मफलत्यागु । तो ध्यानापासोनि चांगु ।

त्यागाहूनि भोगु । शांतिसुखाचा ॥ ४२ ॥

पेसिया या वाटा । इहींचि पेणां सुभटा ।

शांतीचा माजिवटा । ठाकिला जेणें ॥ ४३ ॥

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

जो सर्व भूतांचां ठायीं । द्वेषातें नेणेचि कहीं ।

आपपरु नाहीं । चैतन्या जैसा ॥ ४४ ॥

उत्तमातें धरिजे । अधम तरि अव्हेरिजे ।

हें कांहीच नेणिजे । वसुधा जेवीं ॥ ४५ ॥

कां रायाचे देह चाळू । रंका परातें गाळू ।

हें न म्हणेचि कृपाळू । प्राणु पै गा ॥ ४६ ॥

गर्जची तृषा हरूं । कां व्याघ्रा विष होऊनि मारूं ।

पेसं नेणेचि का करूं । तोय जैसं ॥ ४७ ॥

तेसी आघवांचि भूतमात्रीं । एकपणें जया मैत्रीं ।

कृपेशीं धात्रीं । आपणपां जो ॥ ४८ ॥

आणि मी तूं हे भाष नेणें । माझें कांहीचि न म्हणे ॥

सुखदुःख जाणणें । नाहीं जया ॥ ४९ ॥

तेवीचि क्षमेलागीं । पृथ्वीसि पवाहु आंगीं ।

संतोषा उत्संगीं । दिधलें घर ॥ १४० ॥

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

सर्वकर्मफलमवाप्नुयान्मदम्बतः स मे प्रियः ॥ १४१ ॥

* १ मध्य. २ पृथ्वी.

- वार्षियेंवीण सागरु । जैसा जळें नित्य निर्भरु ।
 - तैसा निरुपचारु । संतोषी जो ॥ ५१ ॥
 - वाहूनि आपुली आण । धरि जो अंतःकरण ।
 - निश्चया साचपण । जयाचेनि ॥ ५२ ॥
 - जीवु-परमात्मा दोन्ही । बैसोनि ऐक्यासनीं ।
 - जयाचा हृदयभुवनीं । विराजती ॥ ५३ ॥
 - ऐसा योगसमृद्धि । होऊनि जो निरवाधि ।
 - अर्पी मनोबुद्धि । माझां ठायीं ॥ ५४ ॥
 - आंतु बाहेरि योगु । निर्वाळलेयाही चांगु ।
 - तरि माझा अनुरागु^१ । सप्रेम जया ॥ ५५ ॥
 - अर्जुना गा तो भक्तु । तोचि योगी तोचि मुक्तु ।
 - तो वल्लभा मी कांतु । ऐसा पढिये ॥ ५६ ॥
 - हें ना तो आवडे । मज जीवाचेनि पाडें ।
 - हेंही पथ थोडें । रूप करणें ॥ ५७ ॥
 - तरी पढियंतयाची^२ कहाणी । हे भुलीची भारणी ।
 - इयें तंव न बोलणीं । परि बोलवी श्रद्धा ॥ ५८ ॥
 - म्हणोनि गा आम्हां । वेगा आली उपमा ।
 - एरव्ही काय प्रेमा । अनुवादु असे ॥ ५९ ॥
 - आतां असो हें किरीटी । पै प्रियाचिया गोष्टी ।
 - दुणा थांव उठी । आवडी गा ॥ १६० ॥
 - तयाही वरी विपायें । प्रेमळु संवादिया होये ।
 - तिये गोडीसी आहे । कांटाळें मग ॥ ६१ ॥
 - म्हणोनि गा पांडुसुता । तूचि प्रियु आणि तूचि श्रोता ।
 - वरी प्रियाची वार्ता । प्रसंगें आली ॥ ६२ ॥
 - तरी आतां बोलों । भलें या सुखा मीनलों ।
 - ऐसें म्हणतखेवीं डोलों । लागले देवो ॥ ६३ ॥
 - मग म्हणे जाण । तया भक्ताचें लक्षण ।
 - जया मी अंतःकरण । बैसों घाली ॥ ६४ ॥
 * १ प्रेम. २ आवडत्याची.

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

तरी सिंधूचेनि माजें । जळचरां भय नुपजें ।

आणि जळचरीं नुबगिजे । समुद्र जैसा ॥ ६५ ॥

वि उन्मत्तें जगें । जयासि स्वंती न लगे ।

आणि जयाचेनि आंगें । न शिणे लोक ॥ ६६ ॥

केवहुना पांडवा । शरीर जैसे अवयवां ।

सा नुबगे' जीवां । जीवपणें जो ॥ ६७ ॥

गर्वाचे देह जाहलें । म्हणोनि प्रियाप्रिय गेलें ।

हर्षामर्ष ठेले । दुजेनविण ॥ ६८ ॥

सा बंदनिर्मुक्तु । भयोद्वेगरहितु ।

याही वारि भक्तु । माझां ठायीं ॥ ६९ ॥

परि तयाचा गा मज मोहो । काय सांगां तो पाडियावो ।

असो जीवें जीवो । माझेनि तो ॥ १७० ॥

तो निजानंदें धोला । परिणामु आयुष्या आला ।

पूर्णते जाहला । वल्लभु जो ॥ ७१ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।

सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

जयाचां ठायीं पांडवा । अपेक्षे नाही रिगावा ।

जयासि चढावा । जयाचें असणें ॥ ७२ ॥

गोष्ट देऊनि उदार । काशी होय कीर ।

परि वेचे' शरीर । तियें गांवीं ॥ ७३ ॥

हिमवंतु दोष स्वाये । परि जीविताचीं हानि होये ।

तसें शुचित्व नोहे । सज्जनाचें ॥ ७४ ॥

शुचि शुचि गांग होये । आणि पापतापही जाये ।

परि तेथें आहे । बुडणें एक ॥ ७५ ॥

तोलिये पारु नेणिजे । तरी भक्तीं न बुडिजे ।

लोकहाचि लाडिजे । न मरणा मोक्ष ॥ ७६ ॥

* १ कंढाळा येत नाही. २ पडे.

संताचेनि अंगलगे । पापातें जिणणें गंगे ।

तेणें संतसंगें । शुचित्व कैसें ॥ ७७ ॥

म्हणोनि असो जो ऐसा । शुचित्वें तीर्था कुवासा ।

जोणें लंघविले दिशा । मनोमळ ॥ ७८ ॥

आंतु बाहेरी चोरवाळु । सूर्य तैसा उजाळु ।

आणि तत्त्वार्थाचा पायाळु । दरेवणा जो ॥ ७९ ॥

व्यापक आणि उदास । जैसें कां आकाश ।

तैसें जयाचें मानस । सर्वत्र गा ॥ १८० ॥

संसारव्यथें फिटला । जो नैराश्यें विनटला ।

व्याधाहातांनि सुटला । विहंगमु जैसा ॥ ८१ ॥

तैसा सतत जो सुखे । कोणीही टवंच न देखे ।

नेणिजे गतायुषें । लज्जा जेवीं ॥ ८२ ॥

आणि कर्मरिंभालागीं । जया अहंकृती नाही आंगीं ।

जैसा निरिधन आगीं । विझोनि जाय ॥ ८३ ॥

तैसा उपशमुचि भागा । जयासि आला पै गा ।

जो मोक्षाचिया आंगा । लिहिला असे ॥ ८४ ॥

अर्जुना हा ठावोवरी । जो सोऽहंभाव सरोभरी ।

तो जैताचां पैलतीरीं । निगां सरला ॥ ८५ ॥

कीं भक्तिसुखालागीं । आपणवेंचि दोही भागीं ।

वांटूनिया आंगीं । सेवकै बाणी ॥ ८६ ॥

येरा नाम मी ठेवी । मग भजती वोज बरवी ।

न भजतया दावी । योगिया जो ॥ ८७ ॥

तयाचें आम्हां व्यसन । आमुचें तो निजध्यान ।

किंबहुना समाधान । तो मिळे तें ॥ ८८ ॥

तयालागीं मज रूपा येणें । तयाचेनि मज एथें असणें ।

तया लोण कीजे जीवें प्राणें । ऐसा पाढिये ॥ ८९ ॥

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।

शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥

जो आत्मलाभासारिखें । गोमटें कांहींचि न देखे ।
 म्हणोनि भोगविशेरवें । हरिखेजेना^१ ॥ १९० ॥
 आपणचि विश्व जाहला । तरि भेदभावो सहजचि गेला ।
 म्हणोनि ळेषु ठेला । जया पुरुषा ॥ ११ ॥
 पै आपुलें जें साचें । तें कल्पांतीही न वचे ।
 हें जाणोनि गताचें । न शोची जो ॥ १२ ॥
 आणि जयापरौतें कांहीं नाही । तें आपणपैचि आपुलां ठायीं ।
 जाहला यालागीं जो कांहीं । आकांक्षी ना ॥ १३ ॥
 वोखटें कां गोमटें । हें कांहींचि तया नुमटे ।
 रात्रिदिवस न घटे । सूर्यासि जेवीं ॥ १४ ॥
 ऐसा बोधुचि केवळु । जो होऊनि असे निष्कळु ।
 त्याहीवरी भजनशीळु । माझां ठायीं ॥ १५ ॥
 तरि तया ऐसें दुसरें । आम्हां पढियंतें सोयरें ।
 नाही गा साचोकारें^२ । तुझी आण ॥ १६ ॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु समः संगविर्वाजितः ॥ १८ ॥

पार्था जयाचां ठायीं । वैषम्याचीं वार्ता नाही ।

रिपुमित्रां दोही । सरिसा पाडु ॥ १७ ॥

कां घरीचियां उजियेडु करावा । पारखियां आंधारु पाडावा ।

हें नेणेचि गा पांडवा । दीपु जैसा ॥ १८ ॥

जो खांडावया घावो घाली । कां लावणी जयानें केली ।

बोधा एकचि साउली । वृक्ष दे जैसा ॥ १९ ॥

नातरी इक्षुदंद्^३ । पाळितया गोडु ।

गाळितया कडु । नोहोचि जेवीं ॥ २०० ॥

अरिमित्रां तैसा । अर्जुना जया भावो ऐसा ।

मानापमानां सरिसा । होतु जाय ॥ १ ॥

तिहीं ऋतूं समान । जैसें कां गगन ।

तैसें एकाचि मान । शीतोष्णी जया ॥ २ ॥

* १ अनंतित होत नाही. २ खरोखर. ३ ऊंस.

दक्षिण उत्तर मारुता । मेरु जैसा पांडुसुता ।

तैसा सुखदुःखप्राप्ता । मध्यस्थु जो ॥ ३ ॥

माधुर्ये चंद्रिका । सरिसी राया रंका ।

तैसा जो सकलिकां । भूतां समु ॥ ४ ॥

आघविया जगा एक । सेव्य जैसैं उदक ।

तैसैं तयातें तिन्ही लोक । आकांक्षिती ॥ ५ ॥

जो सबाह्यसंगु । सांडोनियां लागु ।

एकाकी असे आंगु । आंगीं सूनी ॥ ६ ॥

तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी संतुष्टो येनकेनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

जो निंदेतें नेधे^१ । स्तुति न श्लाघे ।

आकाश न लगे । लेपु जैसा ॥ ७ ॥

तैसैं निंदे आणि स्तुती । मानु करानि एके पांती ।

विचरे प्राणवृत्ती । जनीं वनीं ॥ ८ ॥

साच लटिकें दोन्ही । बोलोनि न बोले जाहला मौनी ।

जे भोगिता उन्मनी । आरायेना^२ ॥ ९ ॥

जो यथालाभें न तोखे । अलाभें न पारखे ।

पाउसेंवीण न सुके । समुद्रु जैसा ॥ २१० ॥

आणि वायूसि एके ठायीं । बिडार^३ जैसैं नाहीं ।

तैसा न धरीच केही । आश्रयो जो ॥ ११ ॥

आघवाचि आकाशस्थिति । जेवीं वायूसि नित्य वसाति ।

तेवीं जगचि विश्रांति- । स्थान जया ॥ १२ ॥

हैं विश्वाचि माझें घर । ऐसी मती जयाची स्थिर ।

किंबहुना चराचर । आपण जाहला ॥ १३ ॥

मग याहीवरी पार्था । माझां भजनीं आस्था ।

तरी तयातें मी माथां । मुकुट करी ॥ १४ ॥

उत्तमासि मस्तक । खालविजे^४ हैं काय कौतुक ।

परि मानु करिती तिन्ही लोक । वायचिया ॥ १५ ॥

१. निन्दित होत नाही. २. पुरेसें वाढत नाही. ३. बिन्हाड. ४. तनू करतें.

त्रि श्रद्धावस्तूसि आदरु । करिता जाणिजे प्रकारु ।
 जरी होय श्रीगुरु । सदाशिवु ॥ १६ ॥
 परि हें असो आतां । महेशातें वानितां ।
 आत्मस्तुति होता । संचारु असे ॥ १७ ॥
 भुयालगीं हें नोहे । म्हणितलें रमानाहें ।
 अर्जुना मी वाहें । शिरीं तयातें ॥ १८ ॥
 जे पुरुषार्थसिद्धी चौथी । घेऊनि आपुलां हातीं ।
 रिगला भक्तिपंथी । जगा देतु ॥ १९ ॥
 केवल्याचा अधिकारी । मोक्षाची सोडीबांधी करी ।
 कीं जळाचिये परी । तळवटु घे ॥ २२० ॥
 म्हणोनि गा नमस्कारुं । तयातें आम्ही माथां मुकुट करुं ।
 तयाची टांच धरुं । हृदयीं आम्ही ॥ २१ ॥
 तयाचिया गुणांचीं लेणीं । लेववूं आपुलिये वाणी ।
 तयार्चा कीर्ति श्रवणीं । आम्ही लेऊं ॥ २२ ॥
 तो पहावा हे डोहळे । म्हणोनि अंचक्षूसी मज डोळे ।
 हातींचेनि लीलाकमळें । पुजूं तयातें ॥ २३ ॥
 दोवरी दोनी । भुजा आलों घेउनी ।
 आलिंगावयालागुनी । तयाचें आंग ॥ २४ ॥
 तयां संगाचेनि सुरवाडें । मज विदेहा देह धरणें घडे ।
 किंबहुना आवडे । निरुपमु ॥ २५ ॥
 तेणेंसीं आम्हां मैत्र । एथ कायसें विचित्र ।
 परि तयाचें चरित्र । ऐकती जे ॥ २६ ॥
 तेही प्राणापरौते । आवडती हें निरुतें ।
 जे भक्तचरित्रातें । प्रशंसिती ॥ २७ ॥
 जें हें अर्जुना साद्यंत^२ । सांगितलें प्रस्तुत ।
 भक्तियोगु समस्त । योगरूप ॥ २८ ॥
 जे मी प्रीति करीं । कां मनीं शिरसा धरीं ।
 येवढी थोरी । जया स्थितीये ॥ २९ ॥
 * १ तीव्र इच्छा. २ समस्त.

ये तु धर्म्यामृतमिदं ययोक्तं पर्युपासते ।

श्रद्धाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥

ते हे गोष्ठी रम्य । अमृतधारा धर्म्य ।

करिती प्रतीतिगम्य । आइकोनि जे ॥ २३० ॥

तैसीचि श्रद्धेचेनि आवरें । जयांचां ठायीं विस्तरे ।

जीवीं जया थारे । जे अनुष्ठिठती ॥ ३१ ॥

परि निरूपली जैसी । तैसीच स्थिति मानसी ।

मग सुक्षेत्रीं जैसी । पेरणी केली ॥ ३२ ॥

परि मार्ते परम करुनि । इये अर्थी प्रेम धरुनि ।

हेंचि सर्वस्व मानूनि । घेती जे पै ॥ ३३ ॥

पार्था गा जर्गी । तेचि भक्त तेचि योगी ।

उत्कंठा तयालागीं । अखंड मज ॥ ३४ ॥

ते तीर्थ ते क्षेत्र । जर्गी तेचि पवित्र ।

भक्तिकथेसी मैत्र । जयां पुरुषां ॥ ३५ ॥

आम्ही तयाचें करुं ध्यान । तो आमुचें देवतार्चन ।

तेवांचूनि आन । गोमटें नाहीं ॥ ३६ ॥

तयाचें आम्हां व्यसन । तो आमुचें निधिनिधान ।

किंबहुना समाधान । तो मिळे तें ॥ ३७ ॥

पै प्रेमळाची वार्ता । जे अनुवादती पांडुसुता ।

ते मानूं परमदेवता । आपुली आम्ही ॥ ३८ ॥

ऐसें निजजनानंदें । तेणें जगदादिकंदें ।

बोलिलें मुकुंदें । संजयो म्हणे ॥ ३९ ॥

राया जो निर्मळ । निष्कल लोककृपाळु ।

शरणागतां प्रतिपाळु । शरण्यु जो ॥ २४० ॥

जो धर्मकीर्तिधवळु । अगाध दातृत्वे सरळु ।

अतुलबळें प्रबळु । बाळिबंधनु ॥ ४१ ॥

जो पै सुरसहायशीळु । लोकलालनलीळु ।

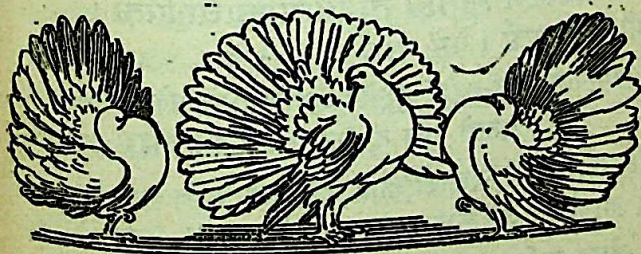
प्रणतप्रतिपाळु । हा खेळु जयाचा ॥ ४२ ॥

* १ छंद. २ बळीच्या बंधनांत असलेला.

जो भक्तजनवत्सलु । प्रेमजन प्रांजलु ।
 सत्यसेतु सरलु । कलानिधि ॥ ४३ ॥
 तो कृष्णजी वैकुण्ठीचा । चक्रवर्ती निजांचा ।
 जोगतुसे येरु दैवाचा । आडकतु असे ॥ ४४ ॥
 आतां ययावरी । निरूपिती परि ।
 विजयो म्हणे अवधारी । धृतराष्ट्रातें ॥ ४५ ॥
 तोचि स्याक कथा । मन्हाठिया प्रतिपथा ।
 आणिजेल आतां । अवधारिजो ॥ ४६ ॥
 ज्ञानदेव म्हणे तुम्ही । संत वोळगावेति^१ आम्ही ।
 हें पढविलों जी स्वामी । निवृत्तिदेवीं ॥ २४७ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ (ओंव्या २४७; श्लोक २०)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय तेरावा

आत्मरूप गणेशु स्मरण । सकल विद्यांचें अधिकरण ।
तेचि वंदूं श्रीचरण । श्रीगुरुचे ॥ १ ॥

जयांचेनि आठवें । शब्दसृष्टी आंगवे^१ ।

सारस्वत आघवें । जिव्होसि ये ॥ २ ॥

वक्तृत्व गोडपणें । अमृतातें पारु^२ म्हणे ।

रस होती वोलगणें । अक्षरांसी ॥ ३ ॥

भावाचें अवतरण । अवतरावितीं खूण ।

हाता चढे संपूर्ण । तत्त्वभेदें ॥ ४ ॥

श्रीगुरुचे पाय । जें हृदय गिंवसूनि ठाय ।

तें येवढें भाग्य होय । उन्मेषासी ॥ ५ ॥

ते नमस्कारुनि आतां । तो पितामहाचा पिता ।

लक्ष्मीयेचा भर्ता । ऐसें म्हणे ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच : इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ १ ॥

पार्था परिसिजे । देह हें क्षेत्र म्हणिजे ।

हेंचि जाणें तो बोलिजे । क्षेत्रज्ञु एथें ॥ ७ ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥

तारि क्षेत्रज्ञु जो एथें । तो मी जाण निरुतें ।

जो सर्व क्षेत्रातें । संगोपोनि असे ॥ ८ ॥

१ स्वाधीन होते. २ पलिकडे हो.

क्षेत्र आणि क्षेत्रज्ञातें । ज्ञाणणें जें निरुतें ।

ज्ञान ऐसें तयातें । मानूं आम्ही ॥ ९ ॥

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्च यद्विकारी यतश्च यत् ।

स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥

तरि क्षेत्र येणें नावें । हें शरीर जेणें भावें ।

म्हणितलें तें आघवें । सांगां आतां ॥ १० ॥

हें क्षेत्र कां म्हणिजे । कैसें कें हें उपजे ।

कवणकवणीं वाढविजे । विकारी एथ ॥ ११ ॥

हें औट^१ हात मोटकें । कीं केवढें पां केतुकें ।

बड कीं पिके । कोणाचें हें ॥ १२ ॥

इत्यादि सर्व । जे जे याचे भाव ।

ते बोलिजती सावेव । अवधान देई ॥ १३ ॥

पै याचि स्थळाकारणें । श्रुति सदा बोबाणे^२ ।

तर्फे येणेंचि ठिकाणें । तोंडाळु केला ॥ १४ ॥

चाकितां हेचि बोली । दर्शनें शेवटा आलीं ।

तेवींचि नाही बुझाविलीं । अझुनि व्ढवें ॥ १५ ॥

शास्त्राचिये सोयरिके । विचलिजे येणेंचि एकें ।

याचेनि एकवंकें । जगासि वादु ॥ १६ ॥

तोंडेंसी तोंडा न पडे । बोलेंसी बोला न घडे ।

इया युक्ती बडबडे । त्राय जाहली ॥ १७ ॥

नेणां कोणाचें हें स्थळ । परि कैसें अभिलाषाचें बळ ।

जे घरोघरीं कपाळ । पिटवीत^३ असे ॥ १८ ॥

नास्तिका घावया तोंड । वेदांचें गाढें बंड ।

तें देखोनि पारवांड । आनचि वाजे ॥ १९ ॥

म्हणे तुम्ही निर्मूळ । लटिकें हें वाग्जाळ ।

ना म्हणसी तरी पोफळ । घातलें आहे ॥ २० ॥

पारवांडाचे कडे । नागवीं लुंचितीं^४ मुंडे ।

नियोजिली वितडे । ताकासं यती ॥ २१ ॥

* १ साडेतीन. २ बडबड. ३ काथ्याकूट. ४ उपदत्तात.

मृत्युबलाचेनि माजें । हें जाईल वीण काजें ।
 ते देखोनि यां व्याजें । निघाले योगी ॥ २२ ॥
 मृत्यूनि आधाधिलें^१ । तिहीं निरंजन सेविलें ।
 यमदमांचे केले । मेळावे पुरे ॥ २३ ॥
 येणेंचि क्षेत्राभिमानें । राज्य त्यजिलें ईशानें ।
 गुंति जाणोनि स्मशानें । वासु केला ॥ २४ ॥
 पेंसिया पैजा महेशा । पांघुरणें दाहीं दिशा ।
 लांचकरु म्हणोनि कोळसा । कामु केला ॥ २५ ॥
 पै सत्यलोकनाथां । वदनें आलीं बळार्था ।
 तरी तो सर्वथा । जाणेचिना ॥ २६ ॥

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ४ ॥

एक म्हणती हें स्थळ । जीवाचेंचि समूळ ।
 मग प्राण हें कूळ । त्याचें एथ ॥ २७ ॥
 जे प्राणाचां घरीं । अंगें राबते भाऊ चारी ।
 आणि मना ऐसा आवारी । कुळवाडीकरु ॥ २८ ॥
 त्यातें इंद्रियबैलांची पेटी । न म्हणे अवसीं पाहाटी ।
 विषयक्षेत्री आटी । काढी भली ॥ २९ ॥

मग विधीची वाफ चुकवी । आणि अन्यायाचें बीं वाफवी ।
 कुकर्माचा करवी । राबु जरी ॥ ३० ॥
 तरी त्याचिसारिवें । असंभाड^२ पाप पिके ।
 मग जन्मकोटी दुःखें । भोगी जीवु ॥ ३१ ॥
 नातरी विधीचिये वाफे । सत्क्रियाबीज आरोपे ।
 तरी जन्मशत मापें । सुखचि मधिजे ॥ ३२ ॥
 तंव आणिक म्हणती हें नव्हे । हें जीवाचेंचि न म्हणावें ।
 आमुतें पुसा आघवें । शेताचें या ॥ ३३ ॥
 अहो जीवु एथ उरविता^३ । वस्तीकरु वाटे जातां ।
 आणि प्राण हा बलोता^४ । म्हणोनि जागे ॥ ३४ ॥

अनादि जे प्रकृती । सांख्य जियेतें जाती ।
 क्षेत्र हे वृत्ती । इयोचि जाणें ॥ ३५ ॥
 आणि इयेतेंचि आघवा । आथी घरमेळावा ।
 म्हणोनि वाहिवा । घरीं वाहें ॥ ३६ ॥
 वाहिव्याचिये रहाटी । जे कां मुदल तिघे इये सृष्टी ।
 ते इयेचांचि पोटी । जहाले गुण ॥ ३७ ॥
 जोगुण पेरी । तेतुलें सत्त्व सोंकरी ।
 एकलें तम करी । संवगणी ॥ ३८ ॥
 रचुनि महत्तत्वाचें स्वलें । मळी एकें काळुगोनि पोळें ।
 तेथ अव्यक्ताची मिले । सांज भली ॥ ३९ ॥
 तंव एकीं मतिवंती । या बोलाचिया खंती ।
 म्हणितलें या झप्ती । अर्वाचीना ॥ ४० ॥
 हां हो परतत्वाआंतु । कें प्रकृतीची मातु ।
 हा क्षेत्रवृत्तांतु । उगें आइका ॥ ४१ ॥
 शून्यसेजसाकिये । सुलीनतेचिये तुकिये ।
 निद्रा केली होती बकियें । संकल्पें येणें ॥ ४२ ॥
 तो अवसांत चेडला । उद्यमीं सदैव भला ।
 म्हणोनि ठेवा झाला । इच्छेसर्वें ॥ ४३ ॥
 निरालंबींची वाडी । त्रिभुवनायेवढी ।
 हे तयाचिये जोडी । रूपा आली ॥ ४४ ॥
 महाभूतांचें एकवाट । सैरा वेंटाळूनि भाट ।
 भूतग्रामांचे आघाट । चिरिले चारी ॥ ४५ ॥
 यावरी आदी । पांचवटेयाची बांधी ।
 बांधली प्रभेदी । पंचभूतिकी ॥ ४६ ॥
 कर्माकर्माचे गुंडे । बांध घातले दोहीकडे ।
 नपुंसकें बरडें । रानें केलीं ॥ ४७ ॥
 तेथ येरझारेलागीं । जन्ममृत्यूची सुरंगी ।
 सुहायिली निलागीं । संकल्प येणें ॥ ४८ ॥

मग अहंकारासि एकलाधी । करुनि जीवितावधी ।
वाहविलें बुद्धी । चराचर ॥ ४९ ॥

यापरी निराळी । वाढे संकल्पाची डाहाळी ।

म्हणोनि तो मुळी । प्रपंचा यया ॥ ५० ॥

इया मतमुक्तकी । तेथ पडिघायिलें आणिकी ।

म्हणती हां हो विवेकी । तरी तुम्ही भले ॥ ५१ ॥

परतत्त्वाचां गांवीं । संकल्पसेज देखावी ।

तरी का पां न मनावी । प्रकृति तयांची ॥ ५२ ॥

परि हें असो नव्हे । तुम्ही या न लगावें ।

आतांचि हें आघवें । सांगिजेल ॥ ५३ ॥

तरि आकाशीं कवणें । केली मेघाचीं भरणें ।

अंतरिक्षीं तारांगणें । धरी कवण ॥ ५४ ॥

गगनाचा तडवा । कोणें वोढिला कंधवां ।

वारा हिंडतु असावा । हें कवणाचें मत ॥ ५५ ॥

रोमां कवण पेरी । कोण समुद्र भरी ।

पर्जन्याचिया करी । धारा कवण ॥ ५६ ॥

तैसें क्षेत्र हें स्वभावें । हे वृत्ती कवणाची नव्हे ।

हें वाहे तया फावे । येरां तुटे ॥ ५७ ॥

तंव आणिकें एकें । क्षोभें म्हणितलें निकें ।

तरि भोगिजे एकें । काळें केवीं ॥ ५८ ॥

हें जाणों मृत्यू रागिता । सिंहाडयाचा दरकुटा ।

परी काय वाजटा । पूरीजत असे ॥ ५९ ॥

तरि याचा मारु । देखताति अनिवारु ।

परी स्वमतीं भरु । अभिमोनियां ॥ ६० ॥

महाकल्पापरौती । कव घालूनि अवाचितीं ।

सत्यलोकभद्रजाती । आंगीं वाजे ॥ ६१ ॥

लोकपाल नीच नवे । दिग्गज मेळावे ।

स्वर्गाचिये आडवे । रिगोनि मोडी ॥ ६२ ॥

यै याचेनि अंगवातें । जन्ममृत्यूचिये गतें^१ ।
 निर्जीवें होऊनि भ्रमतें । जीवमृगें ॥ ६३ ॥
 व्याहाळा पां केव्हाडा । पसरलासे चवडा ।
 जो करूनियां माजिवडा । आकारगज्जु ॥ ६४ ॥
 म्हणोनि काळाची सत्ता । हा बोलु निरुता ।
 ऐसे वादु पांडुसुता । क्षेत्रालागीं ॥ ६५ ॥
 हे बहु उरिविवरवी^२ । ऋषीं केली नैमिषीं ।
 पुराणे इयोविषीं । मतपत्रिका ॥ ६६ ॥
 अनुष्टुभादि छंदें । प्रबंधीं जियें विविधें ।
 तें पत्रावलंबन मदें । करिताति अजुनी ॥ ६७ ॥ (४२००)
 वेदीचें बृहत्सामसूत्र । देखणेंपणें पवित्र ।
 परी त्याही हें क्षेत्र । नेणवेचि ॥ ६८ ॥
 आणीक आणीकींही बहुतीं । महाकवीं हेतुमंतीं ।
 ययालागीं मती । वेंचिलिया ॥ ६९ ॥
 परी ऐसें हें एवढें । कीं अमुकेयाचेंचि फुडें ।
 हें कोणाही वरपडें । होयचिना ॥ ७० ॥
 आतां यावरी जैसें । क्षेत्र हें असे ।
 तुज सांगों तैसें । साद्यंतु गा ॥ ७१ ॥

महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।
 इन्द्रियाणि दशकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥ ५ ॥
 इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।
 एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥
 तत्र महाभूतपंचकु । आणि अहंकारु एकु ।
 बुद्धी अव्यक्त दशकु । इंद्रियांचा ॥ ७२ ॥
 आणीकही एकु । विषयांचा दशकु ।
 सुख दुःख त्रेषु । संघात इच्छा ॥ ७३ ॥
 आणि चेतना धृती । एवं क्षेत्रव्यक्ती ।
 सांगितली तुजप्रती । आद्यवीथि ॥ ७४ ॥

आतां महाभूतें कवणें । कवण विषयां कैसीं करणें ।
 हें वेगलालेपणें । एकैक सांगां ॥ ७५ ॥
 तरी पृथ्वी आप तेज । वायु व्योम इयें तुज ।
 सांगितलीं बुद्धि । महाभूतें पांचै ॥ ७६ ॥
 आणि जागतिये दशे । स्वप्न लपालें असे ।
 नातरी अंसे । चंद्र गूढ ॥ ७७ ॥
 नाना अप्रौढबालकीं । तारुण्य राहें थोकीं ।
 कां न फुलतां कळिकीं । आमोदु जैसा ॥ ७८ ॥
 किंबहुना काष्ठी । वन्हि जेवीं किरीटी ।
 तेवीं प्रकृतिचां पोटी । गोप्यु जो असे ॥ ७९ ॥
 जैसा ज्वरु धातुगतु । अपथ्याचें मिष पहातु ।
 मग जालिया आंतु । बाहेरी व्यापी ॥ ८० ॥
 तैसी पांचांही गांठी पडे । जै देहाकारु उघडे ।
 तै नाचवी चहूंकडे । तो अहंकारु गा ॥ ८१ ॥
 नवल अहंकाराची गोठी । विशेणें न लगे अज्ञानापाठी ।
 सज्ञानाचे झांबे कंठी । नाना संकटीं नाचवी ॥ ८२ ॥
 आतां बुद्धि जे म्हणिजे । ते ऐसां चिन्हीं जाणिजे ।
 बोलिलें यदुराजें । तें आडकें सांगां ॥ ८३ ॥
 तरि कंदर्पाचेनि बलें । इंद्रियें वृत्तींचेनि मेलें ।
 विभांडूनि येती पाले । विषयांचे ॥ ८४ ॥
 तो सुखदुःखांचा नागोवा । जेथ उमाणों लागे जीवा ।
 तेथ दोहीसीही बरवा । पाहु जे धरी ॥ ८५ ॥
 हें सुख हें दुःख । हें पुण्य हें दोष ।
 कां हें मैल हें चोरख । ऐसें निवडी ॥ ८६ ॥
 जिये अधमात्तम सुझे । जिये सानें थोर बुझे ।
 जिया दिठी पारखिजे । विषो जीवें ॥ ८७ ॥
 जे तेजतत्त्वाची आदी । जे सत्त्वगुणाची वृद्धी ।
 जे आत्मया जीवाची संधी । वसवीत असे ॥ ८८ ॥

अर्जुना ते गा जाण । बुद्धी तूं संपूर्ण ।
 आतां आडकें वोळखण । अव्यक्ताची ॥ ८९ ॥
 पै सांख्यांचां सिद्धांतीं । प्रकृती जे महामती ।
 तेचि एथें प्रस्तुतीं । अव्यक्त गा ॥ ९० ॥
 आणि सांख्ययागेमतें । प्रकृती परिसविली तूतें ।
 ऐसी दोही परी जेथें । विवांचिली ॥ ९१ ॥
 तेथ दुर्जी जे जीवदशा । तिये नांव विरेशा ।
 येथें अव्यक्त ऐसा । पर्यावो^१ हा ॥ ९२ ॥
 तन्ही पाहालया रजनी । तारा लोपती गगनी ।
 कां हारपे अस्तमानीं । भूतक्रिया ॥ ९३ ॥
 नातरी देहो गेलिया पाठीं । देहादिक किरीटी ।
 उपाधि लपे पोटीं । कृतकर्माचां ॥ ९४ ॥
 कां बीजमुद्रेआंतु । थोके तरु समस्तु ।
 कां वस्त्रपण तंतु- । दशे राहे ॥ ९५ ॥
 तैसें सांडोनियां स्थूलधर्म । महाभूतें भूतग्राम ।
 लया जातां सूक्ष्म । होऊनि जेथें ॥ ९६ ॥
 अर्जुना तया नांवें । अव्यक्त हें जाणावें ।
 आतां आडकें आघवे । इंद्रियभेद ॥ ९७ ॥
 तरि श्रवण नयन । त्वचा घ्राण रसन ।
 इयें जाणें ज्ञान- । करणें पांचें ॥ ९८ ॥
 इयें तत्त्वमेळापंकीं । सुखदुःखाची उरिवविरवीं ।
 बुद्धी करिते मुरवीं । पांचें इहीं ॥ ९९ ॥
 मा वाचा आणि कर । चरण आणि अधोद्वार ।
 पायु हे प्रकार । पांच आणिक ॥ १०० ॥
 कर्मांद्रियें म्हणिपती । तीं इयें जाणिजती ।
 आडकें कैवल्यपती । सांगतसे ॥ १ ॥
 पै प्राणाची अंतारी । क्रियाशक्ति जे शरीरीं ।
 तिचेचि रिगिनिगी^२ द्वारीं । पांचें इहीं ॥ २ ॥
 * १ दुसरें नांव. २ आंत-बाहेर जाणें.

एवं दाहाही करणें । सांगितली देवो म्हणें ।
 परिस आतां फुडेपणें । मन तें ऐसें ॥ ३ ॥
 जें इंद्रियां आणि बुद्धी । माझारिलिये संधी ।
 रजोगुणाचां खांदी । तरलत असे ॥ ४ ॥
 नीलिमा अंबरी । कां मृगतृष्णालहरी ।
 तैसें वायांचि फरारी । वावो जाहलें ॥ ५ ॥
 आणि शुक्रशोणिताचा सांधा । मिलतां पांचांचा बांधा ।
 वायुतत्त्व दशधा । एकचि जाहलें ॥ ६ ॥
 मग तिहीं दाहीभागीं । देहधर्माचां खैवंगीं ।
 अधिष्ठिलें आंगीं । आपुलालां ॥ ७ ॥
 तेथ चांचल्य निखळ । एकलें ठेलें निढाल ।
 म्हणोनि खाचें बळ । धारिलें तें ॥ ८ ॥
 तें बुद्धीसी बाहेरी । अहंकाराचिया उरावरी ।
 ऐसां ठायीं माझारीं । बळियावलें ॥ ९ ॥
 वायां मन हें नांव । एहत्री कल्पनाचि सावेव ।
 जयाचोनि संगें जीव-। दशा वस्तू ॥ १० ॥
 जें प्रवृत्तीसि मूळ । कामा जयाचें बळ ।
 जें अखंड सूर्ये छळ । अहंकारासी ॥ ११ ॥
 जें इच्छेतें वाढवी । आशेतें चढवी ।
 जें पाठी पुरवी । भयासि गा ॥ १२ ॥
 जैत जेथें उठी । अविद्या जेणें लाठी ।
 जें इंद्रियातें लोटी । विषयांमाजी ॥ १३ ॥
 संकल्पें सुष्टी घडी । सगेंचि विकल्पूनि मोडी ।
 मनोरथाचिया उतरंडी । उतरी रची ॥ १४ ॥
 जें भुलीचें कुहर^२ । वायुतत्त्वाचें अंतर ।
 बुद्धीचें द्वार । झांकविलें जेणें ॥ १५ ॥
 तें गां किरीटी मन । या बोला नाही आन ।
 आतां विषयाभिधान । भेदु आडकें ॥ १६ ॥
 * १ बळ. २ कोठार.

त्रि स्पर्श आणि शब्द । रूप रस गंध ।
 विषयो पंचविध । ज्ञानेंद्रियांचा ॥ १७ ॥
 कोचि पांच द्वारी । ज्ञानासि धांव बाहेरी ।
 कां हिरवें चारी । भांबावे पशु ॥ १८ ॥
 स्वर वर्ण विसर्ग । अथवा स्वीकारत्यागु ।
 कर्मण उत्सर्ग । विणमूत्राचा ॥ १९ ॥
 कर्मेंद्रियांचे पांच । विषय गा साच ।
 बांधोनियां माच । क्रिया धांवे ॥ २० ॥
 से हं दाही । विषय इये देही ।
 आतां इच्छा तेही । सांगिजेल ॥ २१ ॥
 त्रि भूतलें^१ आठवे । कां बोलें कानु झांकवे ।
 त्रियावरि चेतवे । जे गा वृत्ती ॥ २२ ॥
 इंद्रियाविषयांचिये भेटी- । सरसीच वेगें उठी ।
 कामाची बाहुटी । धरुनियां ॥ २३ ॥
 त्रियेचेनि उठिलेपणें । मना सैध धावणें ।
 रिगावें तेथ करणें । तोंडें सुती ॥ २४ ॥
 त्रिये वृत्तीचिया आवडी । बुद्धी होय वेडी ।
 विषयां त्रिया गोडी । ते गा इच्छा ॥ २५ ॥
 आणि इच्छिलिया सांगडें । इंद्रिया आमिष^२ न जोडे ।
 तेथ जोडे ऐसा जो डावो पडे । तोचि द्वेष ॥ २६ ॥
 आतां यावरी सुरव । तें एवंविध देख ।
 त्रिणें एकेंचि अशेष । विसरे जीव ॥ २७ ॥
 मना वाचे काये । जें आपुली आण वाये ।
 नैहमृतीची त्राये । मोडित जें ये ॥ २८ ॥
 त्रियाचेनि जालेपणें । पांगुळा होईजें प्राणें ।
 सात्त्विकासी दुणें । वरीही लाभ ॥ २९ ॥
 कां आघवियाचि इंद्रियवृत्ती । हृदयाचा एकांती ।
 आपुली सुसुती । आणी जे गा ॥ ३० ॥
 * १ होऊन गेलेले. २ विलोभन.

किंबहुना सोये । जीव आत्मयाची लाहे ।
 तेथ जें होये । तया नाम सुख ॥ ३१ ॥
 आणि ऐसी हे अवस्था । न जोडतां पार्था ।
 जीजे तेंचि सर्वथा । दुःख जाणें ॥ ३२ ॥
 ते मनोरथसंगें नव्हे । एन्हवीं सिद्धी गेलेंचि आहे ।
 हे दोनीचि उपाये । सुखदुःखासी ॥ ३३ ॥
 आतां असंगा साक्षिभूता । देहीं चैतन्याची जे सत्ता ।
 तिये नांव पांडुसुता । चेतना येथें ॥ ३४ ॥
 जे नखौनि केशवरी । उभी जागे शरीरी ।
 जे तिहीं अवस्थांतरि । पालटेना ॥ ३५ ॥
 मनबुद्ध्यादि आघर्षी । जियेचेनि टवटवी^१ ।
 प्रकृतिवनमाधवी । सदांचि जे ॥ ३६ ॥
 जडाजडी अंशी । राहाटे जे सरिसी ।
 ते चेतना गा तुजसी । लटिकें नाहीं ॥ ३७ ॥
 पै रावो परिवारु नेणें । आज्ञाचि परचक्र जिणें ।
 कां चंद्राचेनि पूर्णपणें । सिंधू भरती ॥ ३८ ॥
 नाना भ्रामकाचें सन्निधान । लोहो करी सचेतन ।
 कां सूर्यसंगु जन । चेष्टवी गा ॥ ३९ ॥
 अगा मुखमेळेंविण । पिलियाचें पोषण ।
 करी निरीक्षण । कूर्मी^२ जेवी ॥ ४० ॥
 पार्था तियापरी । आत्मसंगती इये शरीरी ।
 सजीवित्वाचा करी । उपेगु जडा ॥ ४१ ॥
 मग तियेतें चेतना । म्हणिपे पै अर्जुना ।
 आतां धृतिविवंचना । भेदु आइक ॥ ४२ ॥
 तरी तत्त्वा परस्परें । उघड जातिस्वभाववरें ।
 नव्हे पृथ्वीतें नीरें । न नाशिजे ॥ ४३ ॥
 नीरातें आटी तेज । तेजा वायूसि जुंझ ।
 आणि गगन तंव सहज वायू मळी ॥ ४४ ॥

तेवीच कोणेही वेळे । आपण कायिसयाही न मिले ।

आंत रिगोनि वेगळें । आकाश हें ॥ ४५ ॥

एसी पांचही भूतें । न साहती एकमेकांतें ।

की तियेही ऐक्यातें । देहासी येती ॥ ४६ ॥

बंदाची उरिवविरवी । सोडूनि वसती एकीं ।

एकेकातें पोखी' । निजगुणें गा ॥ ४७ ॥

ऐसें न मिले तयां साजणें । चळे धैर्यें जेणें ।

तयां नांव म्हणें । धृती मी गा ॥ ४८ ॥

आणि जीवेंसी पांडवा । या छत्तिसांचा मेळावा ।

तो हा एथ जाणावा । संघातु पै गा ॥ ४९ ॥

एवं छत्तीसही भेद । सांगितले तुज विशद ।

यया येतुलेयातें प्रसिद्ध । क्षेत्र म्हणिजे ॥ १५० ॥

रथांगांचा मेळावा । जेवीं रथु म्हणिजे पांडवा ।

कां अधोर्ध्व अवेगा । नांव देहो ॥ ५१ ॥

करीतुरंगसमाजें । सेना नाम निफजे ।

कां वाक्यें म्हणिजती पुंजे । अक्षरांचे ॥ ५२ ॥

कां जलधरांचा मेळा । वाच्य होय आभाळा ।

नाना लोकां सकळां । नाम जग ॥ ५३ ॥

कां स्नेहसूत्रवन्ही^२ । मेळु एके स्थानीं ।

धरिजे तो जनीं । दीपु होय ॥ ५४ ॥

तेसीं छत्तीसही इयें तत्त्वं । मिलती जेणें एकत्वं ।

तेणें समूहपरत्वं । क्षेत्र म्हणिजे ॥ ५५ ॥

आणि वाहतोनि भौतिकें । पाप पुण्य येथें पिके ।

म्हणोनि आम्ही कौतुकें । क्षेत्र म्हणों ॥ ५६ ॥

एकाचेनि मते । देह म्हणती ययातें ।

परि असो हें अनंतें । नामें यया ॥ ५७ ॥

पै परतत्त्वाअरांतें । आणि स्थावरांताआंतों ।

जे काही होतोंजात । क्षेत्राच हें ॥ ५८ ॥

* १ पोषण करते. २ तेल वात व अग्नी.

परि सुरनरउरगी^१ । घडत आहे योनिविभागी ।
 तें गुणकर्मसंगी । पडिलेंसातें ॥ ५९ ॥
 हेंचि गुणविवंचना । पुढां म्हणिपैल अर्जुना ।
 प्रस्तुत आतां ज्ञाना । रूप दावूं ॥ १६० ॥
 क्षेत्र तंव सविस्तर । सांगितलें सविकार ।
 म्हणोनि आतां उदार । ज्ञान आडक ॥ ६१ ॥
 जया ज्ञानालागीं । गगन गिकिताती योगी ।
 स्वर्गाची आडवंगी^२ । उमरडोनि ॥ ६२ ॥
 न करिती सिद्धीची चाड । न धरिती ऋद्धीची भीड ।
 योगाऐसें दुवाड । हेलसिती^३ ॥ ६३ ॥
 तपोदुर्गे वोलाडित । क्रतुकोटि वोवाडित ।
 उलथूनि सांडित । कर्मवल्ली ॥ ६४ ॥
 नाना भजनमार्गी । धांवत उघडां आंगी ।
 एक रिगताति सुरंगी । सुषुम्नेचिये ॥ ६५ ॥
 ऐसी जिये ज्ञानी । मुनीश्वरांसी उत्तान्ही^४ ।
 वेदतरूचां पानोवानी । हिंडताती ॥ ६६ ॥
 देईल गुरूसेवा । इया बुद्धी पांडवा ।
 जन्माचा सांडोवा । टाकित जे ॥ ६७ ॥
 जया ज्ञानाची रिगवणी । अविद्ये उणें आणी ।
 जीवाआत्मया बुझावणी । मांडूनि दे ॥ ६८ ॥
 जें इंद्रियांचीं बरें आडी । प्रवृत्तीचे पाय मोडी ।
 जें दैन्यचि फेडी । मानसाचें ॥ ६९ ॥
 द्वैताचा दुकाळ पाहे । साम्याचें सुयाणें होये ।
 जया ज्ञानाची सोये । ऐसें करी ॥ १७० ॥
 मदाचा ठावोचि पुसी । जें महामोहातें ग्रासी ।
 नेदी आपपरु ऐसी । भाष उरों ॥ ७१ ॥
 जें संसारातें उन्मूळी । संकल्पपंकु पारवाळी ।
 अनावरा वेंटाळी । जेयातें जें ॥ ७२ ॥
 * १ देव, मानव, सपं. २ आडमार्ग. ३ तुच्छ मानतात. ४ इच्छा.

जयाचोनि उजाळें । उघडती बुद्धीचे डोळे ।
 जीवु दावावरी लोळे । आनंदाचिया ॥ ७३ ॥
 ऐसें जें ज्ञान । पवित्रैकनिधान ।
 जेथ विटाळलें मन । चोरव कीजे ॥ ७४ ॥
 आत्मया जीवबुद्धी । जे लागली होती क्षयव्याधी ।
 ते जयाचिया सन्निधी । निरुज्जा^१ करी ॥ ७५ ॥
 ते अनिरूप कीं निरूपिजे । ऐकतां बुद्धी आणिजे ।
 बांचूनि डोळां देखिजे । ऐसें नाहीं ॥ ७६ ॥
 मग तेंचि इये शरीरीं । जें आपुला प्रभावो करी ।
 ते इन्द्रियांचां व्यापारीं । डोळांहि दिसे ॥ ७७ ॥
 ते वसंताचें रिगवणें । झाडांचेनिं साजेपणें ।
 आणिजे तेवीं करणें । सांगती ज्ञान ॥ ७८ ॥
 मग वृक्षासि पाताळीं । जळ सांपडे मुळीं ।
 ते शाखांचिये बाह्याळीं । बाहेर दिसे ॥ ७९ ॥
 ते भूमीचें मार्दव^२ । सांगे कोंभाची लवलव ।
 ज्ञाना आचार गौरव । सुकुलीनाचें ॥ ८० ॥
 अथवा संभ्रमाचिया आयती । स्नेहो जैसा ये व्यक्त^३ ।
 ते दर्शनाचिये प्रशस्ती । पुण्यपुरुष ॥ ८१ ॥
 व्यापारी केकीं कापूर जाहला । जेवीं परिमळें जाणों आला ।
 ते भिंगारी दीपु ठेविला । बाहेरि फांके ॥ ८२ ॥
 तेथें हृदयींचोनि ज्ञानें । जिये देही उमटती चिन्हें ।
 तियें सांगों आतां अवधानें । चांगें आडक ॥ ८३ ॥
 अमानित्वमवम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।
 आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मबिनिग्रहः ॥ ७ ॥
 तारी कवणेही विषयीचें । साम्य होणें न रुचे ।
 सांगितपणाचें । वोडें जया ॥ ८४ ॥
 आशिलेचि गुण मानितां । मान्यपणें मानितां ।
 योग्यतेचें येता । रूप आंगा ॥ ८५ ॥
 * १ निरोगी. २ मृदुपणा. ३ स्पष्टपणा.

तैं गजबजों लागे कैसा । व्याधें रुंधला मृगु जैसा ।
 कां बाहीं तरतां वलसां^१ । दाटला जेवीं ॥ ८६ ॥
 पार्था तेणें पाडें । सन्मानें जो सांकडे ।
 गरिमेतें^२ आंगाकडे । येवोंचि नेदी ॥ ८७ ॥
 पूज्यता डोळां न देखावी । स्वकीर्ती कानीं नायकावी ।
 हा अमुका ऐसी नोहावी । सेचि लोकां ॥ ८८ ॥
 तेथ सत्काराची गोठी । कें आदरा देईल भेटी ।
 मरणेंसीं साटी । नमस्कारितां ॥ ८९ ॥
 वाचस्पतीचेनि पाडें । सर्वज्ञता तरी जोडे ।
 परि वेडिवेमाजीं^३ दडे । महिमेभेणें ॥ ९० ॥
 चातुर्य लपवी । महत्त्व हारवी ।
 पिसेपण मिरवी । आवडोनि ॥ ९१ ॥
 लौकिकाचा उद्वेगु । शास्त्रांवरि उबगु ।
 उगेपणीं चांगु । आर्था भरु ॥ ९२ ॥
 जगें अवज्ञाचि करावी । संबंधीं सोयचि न धरावी ।
 ऐसी ऐसी जीवीं । चाड बहु ॥ ९३ ॥
 तळोटेपण^४ बाणे । आंगीं हिणावो खेवणें ।
 तें तेंचि करणें । बहुतकरुनी ॥ ९४ ॥
 हा जीतु ना नोहे । लोक कल्पी येणें भावें ।
 तैसें जिणें होआवें । ऐसी आशा ॥ ९५ ॥
 पैल चालतु कां नोहे । कीं वारेनि जातु आहे ।
 जना ऐसा भ्रमु जाये । तैसें होइजे ॥ ९६ ॥
 माझें असतेपण लोपो । नांवरूप हारपो ।
 मज झणें वासिपो । भूतजात ॥ ९७ ॥
 ऐसी जयाचीं नवसियें । जो नित्य एकांता जातु जाये ।
 नांवेंचि जो जिये । विजनाचेनि^५ ॥ ९८ ॥
 वायू आणि तया पडे । गगनेसीं बोलों आवडे ।
 जीवें प्राणें झाडें । पदियंतीं जया ॥ ९९ ॥

किंबहुना ऐसीं । चिन्हें जया देवसी ।
 जाण तया ज्ञानेंसीं । शेज जाहली ॥ २०० ॥
 पै अमानित्व पुरुषीं । तें जाणावें इहीं मिणीं ।
 आतां अदंभाचिया वोळखीसी । सौरसु देवों ॥ १ ॥
 तरि अदंभित्व ऐसें । लोभियाचें मन जैसें ।
 जीवु जावो परि नुमसे^१ । ठोंविला ठावो ॥ २ ॥
 तथापरी किरीटी । पडिलाही प्राणसंकटीं ।
 परि सुकृत न प्रकटी । आंगें बोलें ॥ ३ ॥
 खडाणे^२ आला पाव्हा । पळवी जेवीं अर्जुना ।
 कां राहें पण्यांगना । वाडिलपणें ॥ ४ ॥
 आढ्यु आतुडे आडवीं । मग आढ्यता हारवी ।
 नातरी कुळवधू लपवी । अवेवांतें ॥ ५ ॥
 नाना कृषीवळु आपुलें । पांघुरवी पेरिलें ।
 तैसें झांकी निपजलें । दानपुण्य ॥ ६ ॥
 वरिवरी देह न पूजी । लोकांतें न रंजी ।
 स्वधर्म वाग्ध्वजीं । बांधां नेणे ॥ ७ ॥
 पोपकारु न बोले । न मिरवी अभ्यासिलें ।
 न शके विकूं जोडलें । स्फीतीसाठीं ॥ ८ ॥
 अंगभोगांकडे । पाहातां कृपणु आवडे ।
 एहवीं धर्माविषयीं थोडें । बहु न म्हणे ॥ ९ ॥
 घरीं दिसे सांकड^३ । देहींची आयती रोड ।
 परीं दानीं जया होड । सुरतरुसीं ॥ २१० ॥
 किंबहुना स्वधर्मी थोरु । अवसरीं उदारु ।
 आत्मचर्चें चतुरु । एहवीं वेडा ॥ ११ ॥
 केळींचें दळवाडें । हळू पोकळ आवडे ।
 परि फळोनियां गाढें । रसाल जैसें ॥ १२ ॥
 कां मेघाचें आंग झील । दिसे वारोनि जैसें जाईल ।
 परि वर्षाती नवल । घनवट तें ॥ १३ ॥

* १ सांगणें. २ खोड्याळ गाईला. ३ अडचण.

तैसा जो पूर्णपणीं । पाहतां धातीं आयणीं ।
एन्हवीं तरी वाणी । तोचि ठावो ॥ १४ ॥

हैं असो या चिन्हांचा । नटनाचु ठायीं जयाचां ।
जाण ज्ञान तयाचिया । हाता चढलें ॥ १५ ॥

पै गा अदंभपण । म्हणितलें तें हैं जाण ।
आतां आईक खूण । अहिंसेचि ॥ १६ ॥

तरी अहिंसा बहुतीं परी । बोलिलीं असे अवधारीं ।
आपुलालां मतांतरीं । निरूपितां ॥ १७ ॥

परि ते ऐसी देखा । जैशा स्वांदुनियां शारवा ।
मग तयाचियां बुद्धुरवा । कुंप कीजे ॥ १८ ॥

कां बाहु तोडोनि विकिजे । मग भुकेचीं पीडा राखिजे ।
नाना देऊळ मोडूनि कीजे । पौळीं देवा ॥ १९ ॥

तैसी हिंसाचि करुनि अहिंसा । निफजविजे हा ऐसा ।
पै पूर्वमीमांसा । निर्णो केला ॥ २२० ॥

जे अवृष्टीचेनि उपद्रवें । गादलें विश्व आघवें ।
म्हणोनि पर्जन्येष्टी करावे । नाना याग ॥ २१ ॥

तंव तिये इष्टीचां बुडीं । पशुहिंसा रोकडी ।
मग अहिंसेची थडी । कैची दिसे ॥ २२ ॥

पेरिजे नुसथी हिंसा । तेथ उगवैल काय अहिंसा ।
परि नवल बापा धिवसा । या याज्ञिकांचा ॥ २३ ॥

आणि आयुर्वेदुही आघवा । याचि मोहोरा पांडवा ।
जे जीवाकारणें करावा । जीवघातु ॥ २४ ॥

नाना रोगीं अहाळलीं । लोकतीं भूतें देरिवलीं ।
ते हिंसा निवारावया केली । चिकित्सा कां ॥ २५ ॥

तंव ते चिकित्से पहिलें । एकाचे कंठ खणविले ।
एका उपडविले । समूळीं सपत्रीं ॥ २६ ॥

एकें आड मोडविली । अजंगमाची खाल काढविली ।
एकें गर्भी उकडविली । पुढांमाजी ॥ २७ ॥

अजातशत्रु तरुवरां । सर्वांगीं देवविलिया शिरा ।
 ऐसे जीव घेऊनि धनुर्धरा । कोरेडे केले ॥ २८ ॥
 आणि जंगमाही हात । लाऊनि काढिलें पित्त ।
 मग राखिले शिणत । आणिक जीव ॥ २९ ॥
 अहो वसतीं धवळारें । मोडूनि केले देऊळ देव्हारे ।
 नागौनि वेव्हारें । गवादी घातली ॥ २३० ॥
 मस्तक पांघुरविलें । तंव तळवटीं उघडें पडलें ।
 मर मोडोनि केले । मांडव पुढें ॥ ३१ ॥
 नाना पांघुरणें । जाळूनि जैसैं तापणें ।
 जालें आंगधुणें । कुंजराचें^१ ॥ ३२ ॥
 बेल विकूनि कोठा । पुंसा लावोनि गांठा ।
 इया करणी कीं चेष्टा । काड हंसों ॥ ३३ ॥
 एकी धर्माचिया वाहणी । गाळूं आदरिलें पाणी ।
 तंव गाळितया आहाळणीं । जीव मेले ॥ ३४ ॥
 एक न पचितीचि कण । इये हिंसेचे भेण ।
 तेथ कदर्थले प्राण । हेंचि हिंसा ॥ ३५ ॥
 एवं हिंसाचि अहिंसा । कर्मकांडीं हा ऐसा ।
 सिद्धांतु सुमनसा । वोळखें तूं ॥ ३६ ॥
 पहिलें अहिंसेचें नांव । आम्हीं केलें जंव ।
 तव स्फूर्ति बांधली हांव । इये मती ॥ ३७ ॥
 तरि कैसेनि ययातें गाळावें । म्हणोनि पडिलें बोलावें ।
 तेवीचि तुवांही जाणावें । ऐसा भावो ॥ ३८ ॥
 बहुतकरुनि किरीटी । हाचि विषयो इये गोष्टी ।
 एतवीं कां आडवाटीं । धांविजौल ॥ ३९ ॥
 आणि स्वमताचिया निर्धार- । लागोनियां धनुर्धरा ।
 प्राप्तां मतांतरां । निर्वेचु^२ कीजे ॥ २४० ॥
 ऐसी हे अवधारी । निरुपिती परी ।
 आतां यथोवरी । मुख्य जें गा ॥ ४१ ॥

* १ हत्तीचें. २ निर्णय.

तें स्वमत बोलिजेल । अहिंसे रूप किजैल ।
 जेणें उठलिया आंतुल । ज्ञान दिसे ॥ ४२ ॥
 परि तें अधिष्ठिलेनि आंगें । जाणिजे आचरतेनि बगें ।
 जैसी कसवटी सांगे । वानियातें ॥ ४३ ॥
 तैसें ज्ञानामनाचिये भेटी । सरिसोंचि अहिंसेचें बिंब उठी ।
 तेंचि ऐसें किरीटी । परिस आतां ॥ ४४ ॥
 तरि तरंगु नोलांडितु । लहरीं पायें न फोडितु ।
 सांचलु न मोडितु । पाणियाचा ॥ ४५ ॥
 वेगें आणि लेसा^१ । दिठी घालूनि आंविसा^२ ।
 जळीं बकु जैसा । पाऊल सुये ॥ ४६ ॥
 कां कमळावरी भ्रमर । पाय ठेवितीं हळुवार ।
 कुचुंबैल केसर । इया शंका ॥ ४७ ॥
 तैसें परमाणु पांगुंतले । जाणूनि जीव सानुले ।
 कारुण्यामार्जी पाउलें । लपवूनि चाले ॥ ४८ ॥
 ते वाट कृपेची करितु । ते दिशाची स्नेहा भरितु ।
 जीवातलीं आंथरितु । आपुला जीवु ॥ ४९ ॥
 ऐसिया जतना । चालणें जया अर्जुना ।
 हें अनिर्वाच्य परिमाणा । पुरिजेना ॥ २५० ॥
 पै मोहाचेनि सांगडें । लासी^३ पिलें धरी तोंडें ।
 तेथ दांतांचे आगरडे । लागती जैसे ॥ ५१ ॥
 कां स्नेहाळु माये । तान्हयाची वास पाहे ।
 तिये दिठी आहे । हळुवार जें ॥ ५२ ॥
 नाना कमळदळें । डोलविजतीं ढाळें ।
 तो जेणें पाडें बुबुळें । वारा घेवे ॥ ५३ ॥
 तैसेनि मार्दवें पाय । भूमीवरी न्यसीतु जाय ।
 लागती तेथ होय । जनां सुख ॥ ५४ ॥
 ऐसिया लघिमा^४ चालतां । कृमि कीटक पांडुसुता ।
 देखे तरि माघौता । हळूचि निघे ॥ ५५ ॥
 * १ जपून. २ आनिष. ३ मांजरी. ४ हळुवार.

म्हणे पावो धडफडील । तरि स्वामीची निद्रा मोडेल ।

रचलेपणा पडेल । झोती हन ॥ ५६ ॥

इया काकुळती । वाहणी ये माघौती ।

कोणेही व्यक्ती । न वचे वरी ॥ ५७ ॥

जीवाचेनि नांवें । तृणातेंही नोलांडवे ।

मग न लेखितां जावें । हें कें गोठी ॥ ५८ ॥

मुजिये मेरु नोलांडवे । मशका सिंधु न तरवे ।

तेसा भेटलियां न करवे । अतिक्रमु ॥ ५९ ॥

येसी जयाची चाली । कृपाफळीं फळा आली ।

देवसी जियाली । दया वाचे ॥ २६० ॥

स्वयं श्वसणेंचि तें सुकुमार । मुख मोहाचें माहेर ।

माधुर्या जाहले अंकुर । दशन' तैसे ॥ ६१ ॥

पुढां स्नेह पाझरे । मागां चालती अक्षरें ।

शब्द पाठीं अवतरे । कृपा आधीं ॥ ६२ ॥

तंव बोलणेंचि नाही । बोलों म्हणे जरी कांहीं ।

तरि बोल कोणाही । खुपेल कां ॥ ६३ ॥

बोलतां अधिकुही निघे । तरि कोणहाही वर्मी न लगे ।

कोणहासि न रिघे । शंका मनीं ॥ ६४ ॥

मोडिली गोठी हन मोडेल । वासिवेल कोणी उडेल ।

आडकोनिचि वोवांडिल । कोणही जरी ॥ ६५ ॥

तरि दुवाळी कोणा न व्हावी । कवणाची भंवई नुचलावी ।

येसा भावो जीवीं । म्हणोनि उगा ॥ ६६ ॥

मग प्रार्थिला विपायें । जरि लोभें बोलों जाये ।

तरि परिसे तया होये । मायबापु ॥ ६७ ॥

कां नादब्रह्माचि मुसे आलें । कीं गंगापय असललें ।

पतिव्रते आलें । वार्धक्य कां ॥ ६८ ॥

तेसे साच आणि मवाळ । मितलें परि सरळ ।

बोल जेसे कळोळ । अमृताचे ॥ ६९ ॥

उरोधु^१ वादुबळु । प्राणुपापढाळु ।

उपहासु चाळु । वर्मस्पर्शु ॥ २७० ॥

आटु वेगु विंदाणु । आशा शंका प्रतारणु ।

हे संन्यासिले अवगुणु । जियां वाचां ॥ ७१ ॥

आणि तयाचि परि किरीटी । थाउ जयाचिये दिठी ।

सांडिलिया भरूकुटी । मोकळिया ॥ ७२ ॥

भूतीं वस्तु आहे । तिये रुपों शकें विपायें ।

म्हणोनि वास न पाहे । बहुतकरुनि ॥ ७३ ॥

ऐसाही कोणे एके वेळे । आंतुली कृपेचेनि बळें ।

उघडोनियां डोळे । दिठी घाली ॥ ७४ ॥

तरि चंद्रबिंबोनि धारा । निघतां नव्हती गोचरा^२ ॥

परि एकसरें चकोरां । निघतीं दोंदें ॥ ७५ ॥

तैसें प्राणियांसि होये । जरी तो वास पाहे ।

तया अवलोकनाची सोये । कूर्मीही नेणे ॥ ७६ ॥

किंबहुना ऐसी । दिठी जयाची भूतांसी ।

करही देखसी । तैसेचि ते ॥ ७७ ॥

होऊनियां कृतार्थ । राहिले सिद्धाचे मनोरथ ।

तैसे जयाचे हात । निर्व्यापार ॥ ७८ ॥

अक्षमें आणि संन्यासिलें । कां निरिधन आणि विज्ञालें^३ ॥

मुकेंनि घेतलें । मौन जैसैं ॥ ७९ ॥

तयापरी कांहीं । जयां करां करणें नाहीं ।

जे अकर्तयाचां ठायीं । बैसों येती ॥ २८० ॥

आसुडैल^३ वारा । नख लागेल अंबरा ।

इया बुद्धी करां । चळों नेदी ॥ ८१ ॥

तेथ आंगावरिलीं उडवावीं । कां डोळां रिगतें झाडावीं ॥

पशुपक्ष्यां दावावी । त्रासमुद्रा ॥ ८२ ॥

इया केउतिया गोठी । नावडे दंडु काठी ।

मग शस्त्राचें किरीटी । बोलणें कें ॥ ८३ ॥

* १ उपरोधिक. २ दिसतात. ३ झटका बसेल.

लीलाकमलें खेळणें । पुष्पमाळा झेलणें ।
 न करी म्हणे गोफणें । ऐसें होईल ॥ ८४ ॥
 हालवती रोमावळी । यालागीं आंग न कुरवाळी ।
 नखांची गुंडाळी । बोटांवरी ॥ ८५ ॥
 तंव करणेयाचाचि अभावो । परि ऐसाही पडे ठावो ।
 तरि हातां हाचि सरावो । जे जोडिजती ॥ ८६ ॥
 कां नाभिकारा उचलिजे । हातु पडिलिया देइजे ।
 आर्तातें स्पर्शिजे । अळुमाळु ॥ ८७ ॥
 हेंही उपरोधें करणें । तरी आर्तभय हरणें ।
 नेणती चंद्रकिरणें । जिव्हाळा तो ॥ ८८ ॥
 पावोनि तो स्पर्शु । मलयानिकु स्वरपुसु ।
 तें माणें पशु । कुरवाळणें ॥ ८९ ॥
 जे सदा रितें मोकळे । जैशा चंदनागें निसळें ।
 न फळतांही निफलें । होतीचि ना ॥ ९० ॥
 आतां असो हें वाज्जाल । जाणें तें करतल ।
 सज्जनाचें शील । स्वभाव जैसें ॥ ९१ ॥
 आतां मन त्याचें । सांगां म्हणों जरी साचें ।
 तरी सांगितले कोणाचे । विलास हे ॥ ९२ ॥
 काड शारवा नव्हे तरु । जळेंवीण असे सागरु ।
 तेज आणि तेजाकारु । आन काई ॥ ९३ ॥
 अवयव आणि शरीर । हे वेगळाले काड जर ।
 कीं रसु आणि नीर । सिनीं आर्थी ॥ ९४ ॥
 म्हणोनि हे जे सर्व । सांगितलें बाह्यभाव ।
 ते मनचि गा सावयव । ऐसें जाणें ॥ ९५ ॥
 जें बीज भुईं खाविलें । तेंचि वरी रुख जाहलें ।
 तैसें इंद्रियज्वारीं फांकलें । अंतरचि ॥ ९६ ॥
 ये मानसीचि जरी । अहिंसेची अवसरी ।
 तरी कैची बाहेरी । वासडल ॥ ९७ ॥
 * १ शुद्ध.

आवडे ते वृत्ती किरीटी । आधीं मनौनी उठी ।
 मग ते वाचे दिठी । करांसि ये ॥ ९८ ॥
 वांचूनि मनीचि नाहीं । तें वाचेसि उमटेल काई ।
 बीजंवीण भुई । अंकुर असे ॥ ९९ ॥
 उगमीचि वाळुनि जाये । तें वोघीं कैचें वाहे ।
 जीवु गेलिया आहे । चेष्टा^१ देहीं ॥ ३०० ॥
 म्हणोनि मनपण मोडे । तें इंद्रिया आधींचि उबडें ।
 सूत्रधारेंवीण सावरवडें । वावो जैसें ॥ १ ॥
 तैसें मन हें पांडवा । मूल यया इंद्रियभावां ।
 हेंचि राहटे आघवां । द्वारीं इहीं ॥ २ ॥
 परि जिये वेळीं जैसें । जें होऊनि आंतु असे ।
 बाहेरि ये तैसें । व्यापाररूपें ॥ ३ ॥
 यालागीं साचोकारें । मनीं अहिंसा थांवे थोरें ।
 पिकली द्रुती आदरें । बोभात निघे ॥ ४ ॥
 म्हणोनि इंद्रियें तेचि संपदा । वेचितांही उदावादा^२ ।
 अहिंसेचा धंदा । करितें आहाती ॥ ५ ॥
 समुद्री दाटे भरितें । तै समुद्रचि भरी तरियातें ।
 तैसें स्वसंपत्ती चित्तें । इंद्रियां केलें ॥ ६ ॥
 हें बहु असो पंडितु । धरुनि बाळकाचा हातु ।
 वोळी लिही व्यक्तु । आपणचि ॥ ७ ॥
 तैसें दयालुत्व आपुलें । मनें हातापायां आणिलें ।
 मग तेथ उपजविलें । अहिंसेतें ॥ ८ ॥
 याकारणें किरीटी । इंद्रियांचिया गोठी ।
 मनाचियेचि राहाती । रूप केलें ॥ ९ ॥
 ऐसा मनें देहें वाचा । सर्व संन्यासु दंडाचा ।
 जाहला ठायीं जयाचा । देखशील ॥ ३१० ॥
 तो जाण वेल्हाळ । ज्ञानाचें वेळाउळ^३ ।
 हें असो निखळ । ज्ञानाचि तो ॥ ११ ॥

* १ चेतना. २ भांडवल. ३ मंदिर.

जे अहिंसा कानें ऐकिजे । ग्रंथाधारें निरूपिजे ।
 ते पाहावी हें उपजे । तें तोचि पाहावा ॥ १२ ॥
 ऐसें म्हणितलें देवें । तें बोलें एकें सांगावें ।
 परि फांकला हें उपसाहावें । तुम्ही मज ॥ १३ ॥
 म्हणाल हिरवे चारीं गुरुं । विसरे मागील मोहर धरूं ।
 कां वारेलगें पारिवरूं । गगनीं भरे ॥ १४ ॥
 तैसिया प्रेमाचिया स्फूर्ती । फावालिया रसवृत्ती ।
 वाहविला मती । आकळेना ॥ १५ ॥
 तरि तैसें नोहे अवधारा । कारण आहे विस्तारा ।
 एन्ही पद तरी अक्षरां । तिहींचेंचि ॥ १६ ॥
 अहिंसा म्हणतां थोडी । परि तेचि होय जी उघडी ।
 जे लोटिजती कोडी । मतांचिया ॥ १७ ॥
 एन्ही प्राप्तें मतांतरें । थातंबूनि' आंगभरें ।
 बोलिजल तें न सरे । तुम्हांपार्शीं ॥ १८ ॥
 तनपारखियांचां गांवीं । जाईल गंडकी तरि सोडावी ।
 काश्मीरीं न करावी । मिडगणे जे ॥ १९ ॥
 काह्मा वासु कापुरा । मंद जेथ अवधारा ।
 पिठाचा विकरा । तिये सातें ॥ २० ॥
 म्हणोनि इये सभे । बोलकेपणाचेनि क्षोभें ।
 लगसर न लभे । बोला प्रभु ॥ २१ ॥
 सामान्या आणि विशेषा । सकळे कीजेल देखा ।
 तरि कानाचेया मुरवा- । कडे नेनाल ना तुम्ही ॥ २२ ॥
 शंकेचेनि गदळें । जें शुद्ध प्रमेय मैले ।
 ते मागुतां पाउलीं पळे । अवधान येतें ॥ २३ ॥
 कां करुनि बाबुलियेची बुंधी । जळें जियें ठाती ।
 त्यांची वास पाहाती । हंस काई ॥ २४ ॥
 कां अभ्रापैलीकडे । येत चांदिणें कोडें ।
 ते चकोरें चांचुवडे । उचलितीना ॥ २५ ॥
 * १ योषविणें. २ कचन्यानें.

तैसें तुम्ही वास न पाहाल । ग्रंथु नेघा वरि कोपाल ।
जरी निर्विवाद नव्हैल । निरूपण ॥ २६ ॥

न बुझावितां मतें । न फिटें आक्षेपाचें लागतें ।
तें व्याख्यान जी तुमतें । जोडूनि नेदी ॥ २७ ॥

आणि माझें तंव आघवें । ग्रंथन येणेंचि भावें ।
जें तुम्ही संतीं होआवें । सन्मुख सदा ॥ २८ ॥

एव्हवीं तरी साचोकारें । तुम्ही गीतार्थाचे सोडरे ।
जाणोनि गीता जीवसरें । धारिली मियां ॥ २९ ॥

जें आपुलें सर्वस्व द्याल । मग इयेतें सोडवूनि न्याल ।
म्हणोनि ग्रंथु नव्हे वोल । साचचि हे ॥ ३३० ॥

कां सर्वस्वाचा लोभु धरा । वोलेचा^१ अव्हरे करा ।
तरि गीते मज अवधारा । एकचि गती ॥ ३१ ॥

किंबहुना मज । तुमाचिया कृपा काज ।
तियेलागीं व्याज । ग्रंथाचें केलें ॥ ३२ ॥

तरि तुम्हां रासकांजोगें । व्याख्यान शोधावें लागे ।
म्हणूनि मतांगें । बोलों ठेला ॥ ३३ ॥

तंव कथे पसरु जाहला । श्लोकार्थु दूरि गेला ।
कीजो क्षमा या बोला । अपत्या मज ॥ ३४ ॥

आणि घांसाआंतिल हरळु । फेडितां लागे वेळु ।
तें दूषण नव्हे खडळु । सांडावा कीं ॥ ३५ ॥

कां संवचोरां चुकवितां । दिवस लागलिया माता ।
कोपावें कीं जीविता । जिताणें कीजे ॥ ३६ ॥

परि यावरील हें नव्हे । तुम्ही साहिलें तेंचि बरवें ।
आतां अवधारिजो देवें । बोलिलें ऐसें ॥ ३७ ॥

म्हणें उन्मेखसुलोचना^१ । सावध होई अर्जुना ।
करुं तुज ज्ञाना । वोळखी आतां ॥ ३८ ॥

तरि ज्ञान गा तें एथें । वोळख तं निरुतें ।
आकोशेंवीण जेथें । क्षमा अस ॥ ३९ ॥

* १ तारणाचा. २ ज्ञानरूपी डोळे असणाऱ्या.

गाय सरोवरी । कमलिणी जियापरी ।
 सदेवाचा घरी । संपत्ति जैसी ॥ ३४० ॥
 र्या तेणें पाडें । क्षमा जयातें वाढे ।
 ही लक्षे तें फुडें । लक्षण सांगों ॥ ४१ ॥
 रि पदिये तें लेणें । आंगीं भावें जेणें ।
 रिजे तेवीं साहणें । सर्वचि जया ॥ ४२ ॥
 विद्य मुख्य आघवे । उपद्रवांचे मेळावे ।
 रि पडिलिया नव्हे । वांकुडा जो ॥ ४३ ॥
 पोक्षित पावें । तें जेणें तोषें मानवे ।
 नपोक्षिताही करवे । तोचि मानु ॥ ४४ ॥
 मानापमानातें साहे । सुखदुःख जेथ सामाये ।
 दास्तुती नोहे । दुखदुःख जो ॥ ४५ ॥
 हळीं न जो न तापे । हिमवतीं न कांपे ।
 यसेनिही न वासिपे । पातलेया ॥ ४६ ॥
 शिखरांचा भारु । नेणें जैसा मेरु ।
 य यज्ञसुकरु । वोडें न म्हणे ॥ ४७ ॥
 ना चराचरीं भूतीं । दाटणी नव्हे क्षिती ।
 ना नाना जंजीं प्राप्तीं । घामेजेना ॥ ४८ ॥
 नी जळाचे लोट । आलिया नदीनदांचे संघाट ।
 नी वाड पोटा । समुद्र जेवीं ॥ ४९ ॥
 जे जयाचां ठायीं । न साहणें कहींचि नाही ।
 णि साहतु असे ऐसेंही । स्मरण नुरे ॥ ३४० ॥
 णा जें पातलें । तें करुनि घाली आपुलें ।
 य साहतेनि नवलें । घेपिजेना ॥ ५१ ॥
 अनाकोश क्षमा । जयापार्शी प्रियोत्तमा ।
 ण तेणें महिमा । ज्ञानासि गा ॥ ५२ ॥
 पुरुष पांडवा । ज्ञानाचा बोलावा ।
 ता परिस आजवा । रूप करुं ॥ ५३ ॥
 * पोदांत.

तरि अर्जव तें ऐसें । प्राणाचें सौजन्य जैसें ।
 आवडे त्याही दोषें । एकचि गा ॥ ५४ ॥
 कां तोंड पाहूनि प्रकाशु । न करी जेवीं चंडांशु ।
 जगा एकुचि अवकाशु । आकाश जैसें ॥ ५५ ॥
 तैसें जयाचें मन । माणुसाप्रती आन आन ।
 नव्हे आणि वर्तन । ऐसें पै तें ॥ ५६ ॥
 जे जगचि सनोकरव । जगेंसी जुनाट सोयरिक ।
 आपपर हे भाख । जाणणें नाहीं ॥ ५७ ॥
 भलतेणेंसीहि मेळु । पाणिया ऐसा ढाळु ।
 कवणेंविस्वीं आडळु । नेघे चित्त ॥ ५८ ॥
 वारियाची धांव । तैसे सरळ भाव ।
 शंका आणि हांव । नाहीं जया ॥ ५९ ॥
 मायेपुढें बालका । रिगतां न पडे आवांका ।
 तैसें मन देतां लोकां । नालोची जो ॥ ६० ॥
 फांकलिया इंदीवरा । परिवारु नाहीं धनुर्धरा ।
 तैसा कोनकांपरा । नेणे जीव ॥ ६१ ॥
 चोरवालपण रत्नाचें । रत्नावरी किरणाचें ।
 तैसें पुढां मन जयाचें । करणें पाठी ॥ ६२ ॥
 आलोचूं जो नेणे । अनुभवचि जोगावणें ।
 धरी मोकली अंतःकरणें । नव्हेचि जया ॥ ६३ ॥
 दिठी नोहे मिणधी । बोलणें नाहीं संदिग्धी ।
 कवणेंसीं हीनबुद्धी । राहाटीजो ना ॥ ६४ ॥
 दाहाही इंद्रियें प्रांजलें । निष्प्रपंचें निर्मलें ।
 पांचही पालव मोकळे । आठही पाहर ॥ ६५ ॥
 अमृताची धार । तैसें उजू अंतर ।
 किंबहुना जो माहेर । या चिन्हांचें ॥ ६६ ॥
 तो पुरुष सुभटा । आर्जवाचा आंगवठा ।
 जाण तेथेंचि घट्टा । नानें केला ॥ ६७ ॥

(५५००)

आतां ययावरी । गुरुभक्तीची परी ।
 सांगां गा अवधारी । चतुरनाथा ॥ ६८ ॥
 आधवियांचि दैवां । जन्मभूमि हे सेवा ।
 जे ब्रह्म करी जीवा । शोच्यातें ॥ ६९ ॥
 ते आचार्योपास्ती^१ । प्रकटिजौल तुजप्रती ।
 बैसों दे एकपांती । अवधानाची ॥ ७० ॥
 तरि सकळ जलसमृद्धी । घेऊनि गंगा रिगाली उदधी ।
 कीं श्रुति हे महापदीं । पैठी जाह्माली ॥ ७१ ॥
 नाना वेंटाळूनि जीवितें । गुणागुण उरवितें ।
 प्राणनाथा उचितें । दिधलें प्रिया ॥ ७२ ॥
 तैसें सबाह्य आपुलें । जेणें गुरुकुळीं वोपिलें ।
 आपणपें केलें । भक्तीचें घर ॥ ७३ ॥
 गुरुगृह जिये देशीं । तो देशुचि वसे मानसीं ।
 विरहिणी कां जैसी । वल्लभातें ॥ ७४ ॥
 तियेकडोनि येतसे वारा । देखोनि धांवें सामोरा ।
 आड पडे म्हणे घरा । बीजें कीजो ॥ ७५ ॥
 साचा प्रेमाचिया भुली । तया दिशेसीचि आवडे बोली ।
 जीवु थानापती^२ करुनि घाली । गुरुगृहीं जो ॥ ७६ ॥
 परी गुरुआज्ञा धरिलें । देह गांवीं असे एकलें ।
 वासरुवा लाविलें । दावें जैसें ॥ ७७ ॥
 म्हणे कै हें बिरडें^३ फिटेल । कै तो स्वामी भेटेल ।
 युगाहिहूनि वडिल । निमिष मानी ॥ ७८ ॥
 ऐसेया गुरुग्रामीचें आलें । कां स्वयें गुरुंनीचि धाडिलें ।
 तरी गतायुष्या जोडलें । आयुष्य जैसें ॥ ७९ ॥
 कां सुकतया अंकुरा - । वरि पडिलिया पीयूषधारा ।
 नाना अल्पादकीचा सागरा । आला मासा ॥ ८० ॥
 नातरी रकें निधान देसिलें । आंधळिया होके उगडले ।
 नातरी आगा आलें । इंद्रपद ॥ ८१ ॥

तैसें गुरुकुलीचेनि नावें । महासुरवें अति थोरावें ।
 जे कोडेंही पोटाळावें । आकाश कां ॥ ८२ ॥
 पै गुरुकुलीं ऐसी । आवडी जया देखसी ।
 जाण ज्ञान त्यापासीं । पाइकीं करी ॥ ८३ ॥
 आणि अभ्यंतरिलियेकडे । प्रेमाचेनि पवाडें ।
 श्रीगुरुचें रूपडें । उपासी ध्यानीं ॥ ८४ ॥
 हृदयशुद्धीचां आवारीं । आराध्यु तो धुरु करी ।
 मग सर्व भावेंसी परिवारीं । आपण होय ॥ ८५ ॥
 कां चैतन्याचिये पोवली - । माजीं आनंदाचां राउलीं ।
 गुरुलिंगा ढाली । ध्यानामृत ॥ ८६ ॥
 उदयिजतां बोधार्का । बुद्धीची डाळ सात्त्विका ।
 भरोनि श्र्यंबका । लारवोली वाहे ॥ ८७ ॥
 कालशुद्धी त्रिकाळीं । जीवदशाधूप जाळी ।
 ज्ञानदीपें वांवाली । निरंतर ॥ ८८ ॥
 सामरस्याची रससोय । अखंड अर्पितु जाय ।
 आपण भराडा होय । गुरु तो लिंग ॥ ८९ ॥
 नातरी जीवाचिये सेजे । गुरु कांतु करुनि भुंजे ।
 ऐसीं प्रेमाचीं भोजें । बुद्धी वाहे ॥ ९० ॥
 कोणे एके अवसरीं । अनुरागु भरे अंतरीं ।
 कीं त्या नांव करी । क्षीराब्धी ॥ ९१ ॥
 तेथ ध्येयध्यान बहु सुख । तेचि शेषतुली निर्दोख ॥
 वरि जलसेनु देख । भावी गुरु ॥ ९२ ॥
 मग वोळगती पाय । लक्ष्मी आपण होय ।
 गरुड होऊनि उभा राहे । आपणाचि ॥ ९३ ॥
 नाभीं आपणाचि जन्मे । ऐसें गुरुमूर्तिप्रेमें ।
 अनुभवी मनोधर्म । ध्यानसुख ॥ ९४ ॥
 एकाधोनि वेलें । गुरु माय करी भावबलें ।
 मग स्तन्यसुखें लोळे । अकावरी ॥ ९५ ॥
 * १ सेवा. २ गोसावी.

नातरी गा किरीटी । चैतन्यतरुतलवटी ।
 गुरु धेनु आपण पाठी । वत्स होय ॥ ९६ ॥
 गुरुकृपास्नेहसलिली । आपण होय मासोली ।
 कोणे एके वेळी । हेंचि भावी ॥ ९७ ॥
 गुरुकृपामृतांचें वडप^१ । आपण सेवावृत्तीचें होय रोप ।
 ऐसेसं संकल्प । विये मन ॥ ९८ ॥
 चक्षुपक्षेवीण । पिलूं होय आपण ।
 कैसं पै अपारपण । आवडीचें ॥ ९९ ॥
 गुरुतें पक्षिणी करी । चारा घे चांचूवरी ।
 गुरु तारु धरी । आपण कास ॥ १०० ॥
 ऐसें प्रेमाचोनि थावें । ध्यानचि ध्यानातें प्रसवे ।
 पूर्णसिंधू हंलावे । फुटती जैसे ॥ १ ॥
 किंबहुना यापरी । श्रीगुरुमूर्ती अंतरी ।
 भोगी आतां अवधारी । बाह्यसेवा ॥ २ ॥
 तारि जीवीं ऐसें आवांके । म्हणे दास्य करीन निकें ।
 जैसे गुरु कौतुकें । माग म्हणती ॥ ३ ॥
 तैसिया साचा उपास्ती । गोसावी सुप्रसन्न होती ।
 तेथ मी विनंती । ऐसी करीन ॥ ४ ॥
 म्हणेन तुमचा देवा । परिवारु जो आघवा ।
 तेतुलें रूपें होआवा । मीचि एकु ॥ ५ ॥
 आणि उपकरतीं आपुलीं । उपकरणें आथि जेतुलीं ।
 माझीं रूपें तेतुलीं । होआवीं जी ॥ ६ ॥
 ऐसा मागेन वरु । तेथ हो म्हणती गुरु ।
 मग तो परिवारु । मीचि होईन ॥ ७ ॥
 उपकरणजात सकलिक । तेंहि मीचि होईन एकैक ।
 तेव्हां उपास्तीचें^२ कवतिक । देविजेल ॥ ८ ॥
 गुरु बहुतांची माये । परि एकलौति होऊनि ठाये ।
 तैसें कळनि आण वाये । कृपे तिये ॥ ९ ॥
 * १ वर्षाव. २ उपासनेचें.

तया अनुरागा वेधु लावीं । एकपत्नव्रिताचि घेववी ।
क्षेत्रसंन्यासु करवी । लोभाकरवीं ॥ ४१० ॥

चतुर्दिक्षु वारा । न लाहे निघों बाहिरा ।
तैसा गुरुकृपे पांजिरा^१ । मीचि होईन ॥ ११ ॥

आपुलिया गुणांचीं लेणीं । करीन गुरुसेवे स्वामिणी ।
हें असो होईन गंवसणी । मीचि भक्ती ॥ १२ ॥

गुरुस्नेहाचिये वृष्टी । मी पृथ्वी होईन तळवटीं ।
ऐसिया मनोरथांचिया सृष्टी । अनंता रची ॥ १३ ॥

म्हणे गुरुचें भुवन । आपण मी होईन ।
आणि दास होऊनि करीन । दास्य तोथिचें ॥ १४ ॥

निर्गमागमीं दातारे । जे वोलांडिजती उंबरे ।
ते मी होईन आणि द्वारें । द्वारपाल ॥ १५ ॥

पाउवा^२ मी होईन । तयां मीचि लेववीन ।
छत्र मी आणि करीन । बारीपण ॥ १६ ॥

मी तळ उपरु जाणविता । चंवरधरु हातु देता ।
स्वामीपुढां खोलता । होईन मी ॥ १७ ॥

मीचि होईन सागळा । करुं सुईन गुळळां ।
सांडिती तो नेपाळा । पडिघा मीचि ॥ १८ ॥

हडप मी वोळगेन । मीचि उगाळु घेईन ।
उळिग मी करीन । आंघोळीचें ॥ १९ ॥

होईन गुरुचें आसन । अलंकार परिधान ।
चंदनादि होईन । उपचार ते ॥ ४२० ॥

मीचि होईन सुआरु^३ । वोगरीन उपहारु ।
आपणपेनि श्रीगुरु । वोंवाळीन ॥ २१ ॥

जे वेळीं देवो आरोगिती । तेव्हां पांतीकरु मीचि पांती ।
मीचि होईन पुढती । देईन विडा ॥ २२ ॥

ताट मी काढीन । सेज मी झाडीन ।

चरणसंवाहन करीन मीचि ॥ २३ ॥

* १ पिजरा. २ पावुका. ३ स्वयंपाक करणारा.

सिंहासन होईन आपण । वरि श्रीगुरु करिती आरोहण ।
होईन पुरेपण । वोलगेचें ॥ २४ ॥

श्रीगुरुचें मन । जया देईल अवधान ।
ते मी पुढां होईन । चमत्कारु ॥ २५ ॥

तया श्रवणाचां आंगणीं । होईन शब्दांचिया आक्षोणि ।
परिसु होईन घसणीं । आंगाचिया ॥ २६ ॥

श्रीगुरुचें डोळे । अवलोकनें स्नेहाळें ।
पाहाती तियें सकळें । होईन रूपें ॥ २७ ॥

तिये रसने जो जो रुचेल । तो तो रसु म्यां होईजेल ।
गंधरूपें कीजेल । घ्राणसेवा ॥ २८ ॥

एवं बाह्यमनोगत । गुरुसेवा समस्त ।
वेटाळीन वस्तुजात । होऊनियां ॥ २९ ॥

जंव देह हें असेल । तंव ऐसी वोलगीं कीजेल ।
मग देहांतीं नवल । बुद्धि आहे ॥ ३० ॥

इथे शरीरींची माती । मेळवीन तिये क्षिती ।
जेथ श्रीचरण उभे ठाती । आराध्याचे ॥ ३१ ॥

माझा स्वामी कवातिकें । स्पर्शिति जियें उदकें ।
तेथ लया नेईन निकें । आपीं आप ॥ ३२ ॥

श्रीगुरु वोंवाळिजती । कां भुवनीं जे उजळिती ।
तया दीपांचिया दीप्ती । ठेवीन तेज ॥ ३३ ॥

चंवरी हन विंजणा । तेथ लयो करीन प्राणा ।
मग आंगाचा वोलगणा । होईन मी ॥ ३४ ॥

जिये जिये अवकाशीं । गुरु असती परिवारेंसीं ।
आकाश लया आकाशीं । नेईन तिये ॥ ३५ ॥

परि जीतु मेला न संडीं । निमेषु लोकां न धडीं ।
ऐसोन गणाविया कोडीं । कल्पांचिया ॥ ३६ ॥

येतुलेवरी धिंवसा । जयाचिया मानसा ।
आणि करुनियाहि तसा । अपारुचि ॥ ३७ ॥

रात्री देवो नेणें । थोडें बहु न म्हणे ।
म्हणियाचेनि दाटपणें । साजा^१ होय ॥ ३८ ॥

तो व्यापारु येणें नावें । गगनाहूनि थोरावे ।
एकला करी आघवें । एके काळीं ॥ ३९ ॥

हृदयवृत्ती पुढां । आंगचि घे दवडा ।
काज करी होडा । मानसैशीं ॥ ४० ॥

एकादिया आलामाला । श्रीगुरुचिया रवेळा ।
लोण करी सकळा । जीविताचें ॥ ४१ ॥

जो गुरुदास्यें कृशु । जो गुरुप्रेमें सपोषु ।
गुरु आज्ञेनिजवासु । आपणचि जो ॥ ४२ ॥

जो गुरुकृलें सुकुलीनु । जो गुरुबंधुसौजन्यें सुजनु ॥
जो गुरुसेवाव्यसनें । सव्यसनु निरंतर ॥ ४३ ॥

गुरुसंप्रदायधर्म । ते जयाचे वर्णाश्रम ।
गुरुपरिचर्या नित्यकर्म । जयाचें गा ॥ ४४ ॥

गुरु क्षेत्र गुरु देवता । गुरु माय गुरु पिता ।
जो गुरुपूजेपरौता । मार्गु नेणें ॥ ४५ ॥

श्रीगुरुचें द्वार । तें जयाचें सर्वस्व सार ।
गुरुसेवका सहोदर^२ । प्रेमें भजे ४६ ॥

जयाचें वक्त्र । वाहे गुरुनामाचे मंत्र ।
गुरुवाक्यावांचूनि शास्त्र । हातीं न शिवे ॥ ४७ ॥

शिवतलें गुरुचरणीं । भलतें जें पाणी ।
तया तीर्थयात्रे आणी । तीर्थें त्रैलोक्यांचीं ॥ ४८ ॥

श्रीगुरुचें उशिटें । लाहे जें अवचटें ।
तै तेणें लाभें विटें । समाधीसी ॥ ४९ ॥

कैवल्यसुरवासाठीं । परमाणु घे किरीटी ।
उधळती पायांपाठीं । चालतां जे ॥ ५० ॥

हें असो सांगो किती । नाही पारु गुरुभक्ती ।
परी गा उज्ज्वलमती । कारण हें ॥ ५१ ॥

जया इये भक्तीची चाड । जया इये विषयीचें कोंड ।]
जो हे सेवेवांचूनी गोड । नमनी कांही ॥ ५२ ॥

तो तत्त्वज्ञानाचा ठावो । ज्ञाना तेणेंचि आवो ।
हें असो तो देवा । ज्ञान भक्तु ॥ ५३ ॥

हें ज्ञान पां साचोकारें । तेथ ज्ञान उघडेन द्वारें ।
नांदत असे जगा पुरे । इया रीती ॥ ५४ ॥

जिये गुरुसेवोविरवी । माझा जीव अभिलारवी^१ ।
म्हणोनि सोयचुकी । बोली केली ॥ ५५ ॥

एहवीं असतां हातीं खुळां । भजनावधानीं आंधळा ।
परिचर्येलागीं पांगुळा- । पासूनि मंदु ॥ ५६ ॥

गुरुवर्णनीं मुका । आळशी पोशिजे फुका ।
परि मनीं आर्थी निका । सानुरागु ॥ ५७ ॥

तेणेंचि पै कारणें । हें स्थळ पोरवणें ।
पडलें मज म्हणे । ज्ञानदेवो ॥ ५८ ॥

परि तो बोलु उपसाहावा । आणि वोळगे अवसरु देयावा ।
आतां म्हणेन जीं बरवा । ग्रंथार्थुचि ॥ ५९ ॥

परिसा परिसा श्रीकृष्णु । जो भूतभार सहिष्णु ।
तो बोलतसे विष्णु । पार्थु एके ॥ ६० ॥

म्हणे शुचित्व गा ऐसें । जयापार्शीं दिसे ।
आंग मन जैसें । कापुराचें ॥ ६१ ॥

का रत्नाचें दळवाडें । तैसें सबाह्य चोखडें ।
आंत बाहेरि एकें पाडें । सूर्यु जैसा ॥ ६२ ॥

बाहेरीं कर्म क्षालला । भितरीं ज्ञानें उजळला ।
इहीं दोही परीं आला । पारवाळा^२ एका ॥ ६३ ॥

मृत्तिका आणि जळें । बाह्य येणें मेळें ।

निर्मळ होय बोलें । वेदाचेनि ॥ ६४ ॥

भलतेथ बुद्धी बली । रजें अपरिसा उजळी ।

सौंदर्यी कोडी शिंगली । वस्त्रांचिया ॥ ६५ ॥

* १ इच्छा करी. २ शब्दत्वाला.

किंबहुना इयापरी । बाह्य चोरव अवधारी ।
 ज्ञानदीपु अंतरी । म्हणोनि शुद्ध ॥ ६६ ॥
 एन्हवी तरी पंडुसुता । आंत शुद्ध नसतां ।
 बोहरी कर्म तो तत्त्वतां । विटंबु गा ॥ ६७ ॥
 मृत जैसा शृंगारिला । गाढव तीर्थी न्हाणिला ।
 कडु दुधिया मारविला । गुलें जैसा ॥ ६८ ॥
 वोसगृही तोरण बांधिलें । कां उपवासी अन्नें लिंपिलें ।
 कुंकुसंदुर केलें । कांतहीन^१ ॥ ६९ ॥
 कलस दिमाचे पोकळ । जळो वरील झळाळ ।
 काय करूं चित्रीव फळ । आंतु शेण ॥ ७० ॥
 तैसें कर्मवरीचिलेकडां । न सरे थोर मोलें कुडा ।
 नव्हे मदिरेंचा घडा । पवित्र गंगे ॥ ७१ ॥
 म्हणोनि अंतरीं ज्ञान व्हावें । मग बाह्य लाभेल स्नभावें ।
 वरि ज्ञानकर्में संभवें । ऐसें कें जोडे ॥ ७२ ॥
 यालागीं बाह्य विभागु । कर्म धुतला चांगु ।
 आणि ज्ञानें फेडिला वंगु । अंतरींचा ॥ ७३ ॥
 तेथ अंतरबाह्य गेलें । निर्मळत्व एक जाहलें ।
 किंबहुना उरलें । शुचित्वाचि ॥ ७४ ॥
 म्हणोनि सद्भाव जीवगत । बाहेरी दिसती फांकत ।
 ते स्फटिकगृहीचे डोलत । दीप जैसे ॥ ७५ ॥
 विकल्प जेणें जेणें उपजे । नाथिली विकृती निपजे ।
 अप्रवृत्तीचीं बीजें । अंकुर घेती ॥ ७६ ॥
 तें ओडके देखे अथवा भेटे । पारि मनीं कांहींचि नुमटे ।
 मेघरंगें न कांटे । व्योम जैसे ॥ ७७ ॥
 एन्हवीं इंद्रियांचेनि मेळें^२ । विषयांवरी तरी लोळे ।
 पारि विकाराचेनि विटालें । लिंपिजेना ॥ ७८ ॥
 भेटलेया वाटेवरी । चोरवी आणि माहारी ।
 तेथ नातळे तियापरी । राहणों जाणें ॥ ७९ ॥

कां पतिपुत्रांतें आलिंगी । एकचि ते तरुणांगी ।
 तेथ पुत्रभावाचां आंगी । न लगेचि कामु ॥ ४८० ॥
 तैसें हृदय चोरव । संकल्पविकल्पीं सनोळव ।
 कृत्याकृत्य विशेव । फुडें जाणे ॥ ८१ ॥
 पाणियें हिरा न भिजे । आधणीं हरकु^१ न शिजे ।
 तैसी विकल्पजातें न लिपिजे । मनोवृत्ती ॥ ८२ ॥
 तथा नांव शुचित्वपण । पार्था गा संपूर्ण ।
 हे देवसी तेथ जाण । ज्ञान आहे ॥ ८३ ॥
 आणि स्थिरतां साचें । घर रिंगाली जयाचें ।
 तो पुरुष ज्ञानाचें । आयुष्य गा ॥ ८४ ॥
 वेह तरी वरीलीकडे । आपुलिया परि हिंडे ।
 परि बैसका न मोडे । मानसीचीं ॥ ८५ ॥
 वत्सावरुनि धेनूचें । स्नेह राना न वचे ।
 नव्हती भोग सतियेचे । प्रेमभोग ॥ ८६ ॥
 कां लोभिया दूर जाये । परि जीव ठेवाचि ठाये ।
 तसा देहो चाळितां नव्हे । चळु चित्ता ॥ ८७ ॥
 मातया अभासवें । जैसें आकाश न धांवें ।
 भगवत्कीं न भंवें । धरुव जैसा ॥ ८८ ॥
 माधिकाचिया येरझारा । सर्वें पंथु न वचे धनुर्धरा ।
 कां नाही जेवीं तरुवरां । येणें जाणें ॥ ८९ ॥
 तसा चळणवळणात्मकीं । असोनि ये पांचभौतिकीं ।
 तोमीं एकी । चळिजेना ॥ ९० ॥
 पावटकीचेनि बळें । पृथ्वी जैसी न ढळे ।
 तसा उपद्रवउमालें^२ । न लांटे जो ॥ ९१ ॥
 व्यदुःस्वीं न तपे । भयशोकीं न कंपे ।
 हृत्पु न वासिपे । पातलेनि ॥ ९२ ॥
 मातिआशापडिभरें । वयव्याधीगजरें ।
 असतां पाठिमा^३ । नव्हे चित्त ॥ ९३ ॥
 * १. लडा. २. त्रासाच्या लोंढ्यानें.

निंदा निस्तजे दंडी । कामलोभा वरपडी ।
परी रोमा नव्हे वांकुडी । मानसाची ॥ ९४ ॥
आकाश हें वोसरो । पृथ्वी वरी विरो ।
परी नेणें मोहरो । हृदयवृत्ती ॥ ९५ ॥
हातीं हाला फुलीं । पासवणा^१ जेवीं न घाली ।
तैसा नोहोटे दुर्वाक्यशेलीं । सेलिला सांता ॥ ९६ ॥
क्षीरार्णवाचां कळोळीं । कंपु नाहीं मंदराचळीं ।
कां आकाश न जळे जाळीं । वणवियाचां ॥ ९७ ॥
तैशा आल्या गेल्या ऊर्मी । नव्हे गजबज मनोधर्मी ।
किंबहुना धिरु क्षमी । कल्पांतींही ॥ ९८ ॥
पै स्थैर्य ऐसी भाष । बोलिजे जे सविशेष ।
ते हे दशा गा देख । देखणेया ॥ ९९ ॥
हें स्थैर्य निधडें । जेथ आंगें जीवें जोडे ।
तें ज्ञानाचें उघडें । निधान साचें ॥ १०० ॥
आणि इसाकु^२ जैसा घरा । कां दंदिया^३ हतियेरा ।
न विसंबे भाडारा । बद्धकु जैसा ॥ १ ॥
एकलौतिया बालका-। वरि पडौनि ठांके अंबिका ।
मधुविषीं मधुमक्षिका । लोभिणी जैसी ॥ २ ॥
अर्जुना जो यापरी । अंतःकरण जतन करी ।
नेदी उभें ठाको ज्वारी । इंद्रियांचां ॥ ३ ॥
म्हणे काम बागुल ऐकेल । हे आशा सियारी देखील ।
तरी जीवा टेकैल । म्हणोनि बिहे ॥ ४ ॥
बाहेरी धाँट जैसी । दादुगा^४ पति कळासी ।
करी टेहणीं तैसी । प्रवृत्तीसीं ॥ ५ ॥
सचेतनीं वाणेंपणें । देहासकट आटणें ।
संयमावरी करणें । बुझूनि घाली ॥ ६ ॥
मनाचां महाज्वारी । प्रत्याहाराचिया ठाणांतरीं ।
जो यमदम शरीरी । जामनी उभे ॥ ७ ॥

आधारी नाभीं कंठीं । बंधन्याचीं घरटीं ।

चंद्रसूर्यसंपुटीं । सुये चित्त ॥ ८ ॥

समाधीचे शेजेपासीं । बांधोनि घाली ध्यानंसीं ।

चित्त चैतन्यसमरसीं । आंतु रते ॥ ९ ॥

भूमा अंतःकरणनिग्रहो जो । तो हा हैं जाणिजो ।

हा आधी तेथ विजयो । ज्ञानाचा पै ॥ ५१० ॥

जयाची आज्ञा आपण । शिरीं वाह्ने अंतःकरण ।

गुण्याकारें जाण । ज्ञानचि तो ॥ ११ ॥

इन्द्रियाथेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥

आणि विषयांविखी । वैराग्याची निकी ।

पुरवणी मानसीं कीं । जिती आधी ॥ १२ ॥

यमिलेया अब्बा । लाल न घोंटी जेवीं रसना ।

आंग न सूये आलिंगना । प्रेताच्या ॥ १३ ॥

विष स्वाणें नागवे । जळत घरीं न रिगवे ।

ग्याघ्रविवरां न वचवे । वस्ती जेवीं ^१ ॥ १४ ॥

गडाडीत लोहरसीं । उडी न घालवे जैसी ।

न करवे उशीं । अजगराची ॥ १५ ॥

बर्तुना तेणें पाडें । जयासी विषयवार्ता नावडे ।

देही इंद्रियांचेनि तोंडें । कांहींच जावों ॥ १६ ॥

जयाचां मनीं आलस्य । देही अतिकाश्य ।

जगवमीं सामरस्य । जयासि गा ॥ १७ ॥

ज्योवतांचा मेळावा । जयाचां ठायीं पांडवा ।

ज्यांत जया गांवा-। आंतु येतां ॥ १८ ॥

हृ योग्याभ्यासीं हांव । विजनाकडे ^२ धांव

साहे जो नांव । संघाताचें ॥ १९ ॥

जयाचाचीं आंधुरणें । पुरापंकीं लोकणें ।

दे लेंवकीं भोगण । ऐहिकीचें ॥ ५१० ॥

१. प्रवेशणें. २. भरण्या.

स्वर्गातें मानसैं । ऐकोनि मानीं ऐसैं ।
 कुहिलें पिशित जैसैं । श्वानाचें कां ॥ २१ ॥
 तें हें विषयवैराग्य । जें आत्मलाभाचें भाग्य ।
 येणें ब्रह्मानंदा योग्य । जीव होती ॥ २२ ॥
 ऐसा उभयभोगीं त्रासु । देखसी जेथ बहुवसु ।
 तेथ जाण रहिवासु । ज्ञानाचा तूं ॥ २३ ॥
 आणि सचाडाचिये ^१ परीं । इष्टापूतें करी ।
 परीं केलेपण शरीरीं । वसों नेदी ॥ २४ ॥
 वर्णाश्रमपोषकें । कर्में नित्यनैमित्तिकें ।
 तयांमार्जीं कांहीं न ठके । आचरतां ॥ २५ ॥
 परि हें मियां केलें । कीं हें माझेनिं जालें ।
 ऐसें नाहीं ठेविलें । वासनेमार्जीं ॥ २६ ॥
 जैसैं अवाचितपणें । वायूसि सर्वत्र विचरणें ।
 का निराभिमान उदैजणें । सूर्याचें जैसैं ॥ २७ ॥
 कां श्रुति स्वभावता बोले । गंगा काजेविण चाले ।
 तैसें अवष्टंभहीन भलें । वर्तणें जयाचें ॥ २८ ॥
 ऋतुफाळीं तरी फळती । परीं फळलों हें नेणती ।
 तयां वृक्षाचिये ऐसी वृत्ती । कर्मीं सदा ॥ २९ ॥
 एवं मनीं कर्मीं बोलीं । जेथ अहंकारा उरवी ^२ जाहली ।
 एकावलीची काढिली । दोरी जैसी ॥ ३० ॥
 संबंधेवीण जैसीं । अभ्रें असती आकाशीं ।
 देही कर्में तैसीं । जयासि गा ॥ ३१ ॥
 मद्यपाआंगींचें वस्त्र । लेपाह्मतींचें शस्त्र ।
 बैलावरी शास्त्र । बांधलें आहे ॥ ३२ ॥
 तया पाडें देही । जया आहे हे सेचि नाहीं ।
 निरहंकारता पाही । तया नांव ॥ ३३ ॥
 हे संपूर्ण जेथें दिसे । तेथेंचि ज्ञान असे ।
 इयेविणीं अनारिसें । बोलों नये ॥ ३४ ॥
 * १ सकाम पुरुषाच्या. २ हकालपट्टी.

आणि जन्ममृत्युदुःखे । व्याधिवाधक्यकलुषे ।

इयें आंगा न येतां देखे । दूरुनि जो ॥ ३५ ॥

साधक विवसिया ^१ । कां उपसर्ग योगिया ।

पावे उणेया पुरेया । वोथंबा जेवीं ॥ ३६ ॥

पूर जन्मांतरीचें । सर्पा मनौनि न वचे ।

जेवीं अतीता जन्माचें । उणें जो वाहे ॥ ३७ ॥

डोळां हरक न विरे । घायीं कोत न जिरे ।

तोंसं काळीचें न विसरे । जन्मदुःख ॥ ३८ ॥

महणे पूयगर्ते रिगाला । अह्ना मूत्ररंध्रें निघाला ।

कटा मियां चाटिला । कुचस्वेदु ॥ ३९ ॥

पेसिणसियापरी । जन्माचा कांटाळा धरी ।

महणे आतां तें न करी । जेणें ऐसें होय ॥ ४० ॥

हारी उमचावया । जुंवारी ^२ जैसा ये डाय्या ।

की वेसा बापाचेया । पुत्र जचे ॥ ४१ ॥

पारिलियाचेंनि रागें । पाठीचा जेवीं सूड मागे ।

जेणें आक्षेपें लागे । जन्मापाठीं ॥ ४२ ॥

परि जन्मती ते लाज । न सांडी जयाचें निज ।

व्याविता निस्तेज । न जिरे जेवीं ॥ ४३ ॥

आणि मृत्यु पुढें आहे । तोचि कल्पांतीं कां पाहे ।

परि आजीचि होये । सावधु जो ॥ ४४ ॥

अर्जा अथांव ^३ म्हणतां । थडियेची पांडुसुता ।

गोहजार आडता । कासे जेवीं ॥ ४५ ॥

न पवतां रणाचा ठावो । सांभाळिजे जैसा आवो ।

डण हुडजे घावो । न लगतांचि ॥ ४६ ॥

हेंच पेंणा वाटबंधा ^४ । तंव आजीचि होईजे सावधा ।

विव न निगतां औषधा । धांविजे जेवीं ॥ ४७ ॥

खडी ऐसें घडे । तो जळतां घरीं सांपडे ।

मग न पवाड । कुहा खणों ॥ ४८ ॥

* १ पिशाच. २ जुगारी. ३ अथांग. ४ वाटमान्या.

चौदिये पाथरू गेला । तैसेनि जो बुडाला ।
 तो बांबेहिसकट निमाला । कोण सांगे ॥ ५९ ॥
 म्हणोनि समर्थेसि वैर । जया पडिलें हाडरवाडर ।
 तो जैसा आठही पाहर । परजूनि असे ॥ ५५० ॥
 नातरी केळवली नोवरी । कां संन्यासी जियापरी ।
 तैसा न मरतां जो करी । मृत्युसूचना ॥ ५१ ॥
 पै गा जो ययापरी । जन्मेंची जन्म निवारी ।
 मरणें मृत्यु मारी । आपण उरे ॥ ५२ ॥
 तया घरीं ज्ञानाचें । सांकडें नाहीं साचें ॥
 जया जन्ममृत्युचें । हृदयीं शल्य ॥ ५३ ॥
 आणि तयाचिपरी जरा । न टेंकता शरीरा ।
 तारुण्याचिया भरा - । मार्जीं देखें ॥ ५४ ॥
 म्हणे आजिचां अवसरीं । पुष्टि जे शरीरीं ।
 ते पाहे होईल काचरी । वाळली जैसी ॥ ५५ ॥
 निदेंव्याचे व्यवसाय । तैसे ठाकती हातपाय ।
 अमात्रिया' राज्याची परी आहे । बळा यया ॥ ५६ ॥
 फुलांचिया भोगा- । लागीं प्रेमटांगा ।
 तें करेयाचा गुडघा । तैसें होईल ॥ ५७ ॥
 वोढाळाचां खुरीं । आखरु आतें बुरी ।
 ते दशा माझां शिरीं । पावेल गा ॥ ५८ ॥
 पद्मदळेंसी इसाळे । भांडताति जे हे डोळे ।
 ते होती पडवळें । पिकलीं जैसीं ॥ ५९ ॥
 भंवईचीं पडळें । वोमथती सिनसाळें ।
 उरु कुहिजेळ जळें । आंसुवांचेनि ॥ ५६० ॥
 जैसें बाभुलीचें खोड । गिरबडुनी जाता सरड ।
 तैसें पिचडीं तोंड । सरकाटिजेळ ॥ ६१ ॥
 रांधवणी वोर्लीपुढें । पन्हे उन्मादती स्वातवडे ।
 तैसीचि यें नाकाडें । बिडाबिडाती ॥ ६२ ॥

तांबूलें ओठ राऊं । हांसतां दांत दाऊं ।
 सनागर मिरऊं । बोल जेणें ॥ ६३ ॥
 त्याचि पाहे या तोंडा । येईल जळंबटाचा^१ लोंढा ।
 ह्या उमळती दाढा । दातांसींहि ॥ ६४ ॥
 कळवाडी रिणें दाटलीं । कां वांकडिया ढोरें बैसलीं ।
 तैसी नुठील कांहीं केली । जीभचि हे ॥ ६५ ॥
 कुसळें कोरडीं । वारेनि जाती बरडीं ।
 तैसी आपत्य तोंडीं । दाढियेसी ॥ ६६ ॥
 आषाढीचेनि जळें । जैसी झिरपती शैलाचीं मौळें ।
 तैसे खांडीहूनि लाळे । पडती पूर ॥ ६७ ॥
 घाचोसि अपवाडु । कानीं अनुघडु ।
 पिंड गरुवा माकडु । होईल हा ॥ ६८ ॥
 तणाचें बुजवणें । आंदोळे वारेनिगुणें ।
 तैसे येईल कांपणें । सर्वांगासी ॥ ६९ ॥
 पाया पडती वेंगडी । हात वळती मुरकुंडी ।
 वारवपणा बागडी । नाचविजैल ॥ ७० ॥
 मळभूजळारें । होऊनी ठाकती खांकरें^२ ।
 नवसियें होती इतरें । माझां निधनीं ॥ ७१ ॥
 देखाणि थुंकील जगु । मरणाचा पडैल पांगु ।
 कोयरिया उबगु । येईल माझा ॥ ७२ ॥
 त्रिया म्हणती विवसी । बाळें जाती मूच्छीं ।
 किंवहुना चिलसी । पात्र होईन ॥ ७३ ॥
 कळीचा उजगरा । सेजेया साडलिया घरा ।
 खणील म्हणती म्हातारा । बहुतांतें हा ॥ ७४ ॥
 तैसी वार्धक्याची सूचणी । आपणिया तरुणपणीं ।
 तैसी मग मनीं । विटे जो गा ॥ ७५ ॥
 पळणे पाहें हें येईल । आणि आतांचें भोगितां जाईल ।
 पण काय उरेंल । हितालागीं ॥ ७६ ॥

म्हणोनि नाइकणें पावे । तंव आइकोनि घाली आघवें ।
पंगु न होतां जावें । तेथ जाय ॥ ७७ ॥

दिठी जंव जाये । तंव पाहावें तेतुलें पाहे ।
मुकत्वा आधीं वाचा वाहे । सुभाषितें ॥ ७८ ॥

हात होती खुळे^१ । हें पुढील मोटकें कळे ।
आणि करुनि घाली सकळें । दानादिकें ॥ ७९ ॥

तेव्हां ऐसी दशा येईल पुढें । तें मन होईल वेडें ।
तंव चिंतूनि ठेवी चोरवडें । आत्मज्ञान ॥ ८० ॥

जैसे चोर पाहे झांबती । तंव आजीचि रुसिजे संपत्ती ।
कां झांकाझांकी वाती । न वचतां कीजे ॥ ८१ ॥

तैसें वार्धक्य यावें । मग जें वायां जावें ।
तें आतांचि आघवें । सवतें केलें ॥ ८२ ॥

आतां मोडूनि ठेलीं दुर्गे । कां वळित धरिलें स्वर्गें ।
तेथ उपेक्षूनि जो रिगे । तो नागवला कीं ॥ ८३ ॥

तैसें वृद्धाप्य होये । आलेपणें वायां जाये ।
जे तो शतवृद्ध आहे । नेणों कैचा ॥ ८४ ॥

झाडिलीं कोळें झाडी । तया न फळे जेवीं बोंडी ।
जाहला अग्नि तरी राखोंडी । जालील काई ॥ ८५ ॥

म्हणोनि वृद्धाप्याचेनि आठवें । वृद्धाप्या जो नागवे ।
तयाचां ठायीं जाणावें । ज्ञान आहे ॥ ८६ ॥

तैसेचि नाना रोग । पडिघाती^२ पुढां आंग ।
तंव आरोग्याचे उपेग । करुनि घाली ॥ ८७ ॥

सापाचां तोंडी । पडिली जे उंडी ।
ते लाऊनि सांडी । प्रबुध्दु जैसा ॥ ८८ ॥

तैसा वियोग जेणें दुःखें । विपत्ति शोक पोखे ।
तें स्नेह सांडूनि सुखें । उदासु होय ॥ ८९ ॥

आणि जेणें जेणें कडे । दोष सुतील तोंडें ।

नयां कर्मसंधा गुडे । नियमाचें दाटी ॥ ९० ॥

* १ लुळे. २ आंगावर आदळतात.

ऐसेपेसिया आइती । जयाची परी असती ।
तोचि तो ज्ञानसंपत्ती - । गोसावी गा ॥ ९१ ॥
आतां आणीकही एक । लक्षण अलौकिक ।
सांगेन आइक । धनंजया ॥ ९२ ॥

वसन्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु ।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥

तरि जो या देहावरी । उदासु ऐसिया परी ।
खिता जैसा बिढारी । बैसविला आहे ॥ ९३ ॥
कां झाडाची साउली । वाटे जातां मीनली ।
घावरी तेतुली । आस्था नाही ॥ ९४ ॥
साउली सरिसीच असे । परी असे हें नेणिजे जैसे ।
स्त्रियेचें तैसे । लोलुप्य नाही ॥ ९५ ॥
आणि प्रजा जे जाली । तियें वस्ती कीर आली ।
का गोरुवें बैसली । रुखातली ॥ ९६ ॥
जो संपत्तीमार्जी असतां । ऐसा गमे पांढुसुता ।
जैसा कां वाटे जातां । साक्षी ठेविला ॥ ९७ ॥
किबहुना पुंसा । पांजरियामार्जी जैसा ।
वेदाज्ञेसी तैसा । बिहूनि असे ॥ ९८ ॥
एन्ही दारागृहपुत्री । नाही जया मैत्री ।
तो जाण पां धात्री । ज्ञानासि गा ॥ ९९ ॥
आणि महासिंधू जैसे । ग्रीष्मवर्षी सरिसे ।
इष्टानिष्ट तैसे । जयाचां ठायीं ॥ १०० ॥
कां तिन्ही काळ होतां । त्रिधा नव्हे सविता ।
तैसा सुखदुःखी चित्ता । भेदु नाही ॥ १ ॥
जैथ नभाचेनि पाडें । समत्वा उणें न पडे ।
तैथचि ज्ञान रोकडें । वोळख तूं ॥ २ ॥

मयि चानुपयोगेन भवितव्यमिति चिन्तयित्वा

विबिन्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥

* १ गुरेढोरे. २ मरिचि

आणि मीवांचूनी कांहीं । आणीक गोमटें नाही ।
 ऐसा निश्चयोचि तिहीं । जयांचा केला ॥ ३ ॥
 शरीर वाचा मानस । पियालीं कृतनिश्चयाचा कोश ।
 एक मीवांचूनि वास । न पाहती आन ॥ ४ ॥
 किंबहुना निकट निज । जयाचें जाहलें मज ।
 तेणें आपण्यां आम्हां सेज । एकी केली ॥ ५ ॥
 रिगतां वल्लभापुढें । नाहीं आंगीं जीवीं सांकडें ।
 तिये कांतेचेनि पाडें । एकसरला जे ॥ ६ ॥
 मिळोनि मिलतचि असे । समुद्रीं गंगाजळ जैसे ।
 मी होऊनि मज तैसें । सर्वस्वें भजती ॥ ७ ॥
 सूर्याचां होणां होईजे । कां सूर्यासर्वोचि जाईजे ।
 हें विकलेपण साजे । प्रभेसी जेवीं ॥ ८ ॥
 पै पाण्याचिये भूमिके । पाणी तळवे कौतुकें ।
 ते लहरी म्हणती लौकिकें । एन्हवीं तें पाणी ॥ ९ ॥
 जो अनन्य यापरी । मी जाहलाहि मातें वरी ।
 तोचि तो मूर्तधारी^१ । ज्ञान पै गा ॥ ६१० ॥
 आणि तीर्थे धौतें तटें । तपोवनें चोरवटें ।
 आवडती कपाटें । वसवूं जया ॥ ११ ॥
 शैलकक्षांचीं कुहरें । जळाशयपरिसरें ।
 अधिष्ठी जो आवरें । नगरा न ये ॥ १२ ॥
 बहु एकांतावरी प्रीति । जया जनपदावरी खंति^२ ।
 जाण मनुष्याकारें मूर्ति । ज्ञानाची तो ॥ १३ ॥
 आणिकहि पुढती । चिन्हें गा सुमती ।
 ज्ञानाचिये निरुती- लागीं सांगों ॥ १४ ॥
 अभ्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।
 एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ ११ ॥
 तरी परमात्मा ऐसें । जें एक वस्तु असे ।
 तें जया निसे । ज्ञानास्तिव ॥ १५ ॥
 * १ मूर्तिमंत. २ कंटाळा.

तें एकवांचूनि आनं । जियें भवस्वर्गादि ज्ञानें ।
 तें अज्ञान ऐसा मनं । निश्चयो करी ॥ १६ ॥
 स्वर्गा जाणें हें सांडी । भवविषयीं कान झाडी ।
 दे आत्मज्ञानीं बुडी । सद्भावाचीं ॥ १७ ॥
 भंगलिये वाटे । शोधूनियां अव्हांटे ।
 निघिजे जेवीं नीटें । राजपंथें ॥ १८ ॥
 तैसें ज्ञानजाता करी । आघवेंचि एकीकडे सारी ।
 मग मन बुद्धि मोहरी । आत्मज्ञानीं ॥ १९ ॥
 म्हणे एक हेंचि आर्था । येर जाणणें तें भ्रांती ।
 ऐसी निकुरेंसी मती । मेरु होय ॥ २० ॥
 एवं निश्चयो जयाचा । ज्वारीं अध्यात्मज्ञानाचा ।
 ध्रुव देवो गगनीचा । तैसा राहिला ॥ २१ ॥
 तयाचा ठायीं ज्ञान । या बोला म्हणसी व्यवधान ।
 जे ज्ञानीं बैसलें मन । तेव्हांचि तें तो ॥ २२ ॥
 तरि बैसलेपणें जें होये । तें बैसतांचि बोलें न होये ।
 तरि ज्ञाना तया आहे । सरिसा पादु ॥ २३ ॥
 आणि तत्त्वज्ञान निर्मळ । फळे जें एक फळ ।
 तें ज्ञेयहीवरी सरळ । दिठी जया ॥ २४ ॥
 एतवीं बोधा आलेनि ज्ञानें । जरी ज्ञेय न दिसेचि मनं ।
 तरी ज्ञानलाभुही न मनं । जाहला सांता ॥ २५ ॥
 आंधलेनि हातीं दिवा । घेऊनि काय करावा ।
 तैसा ज्ञाननिश्चयो आघवा । वायां जाय ॥ २६ ॥
 जरि ज्ञानाचेनि प्रकाशें । परतत्त्वीं दिठी न पैसे ।
 ते स्फूर्तीचि असे । अंध होउनी ॥ २७ ॥
 म्हणोनि ज्ञान जेतुलें दावी । तेतुली ही वस्तुचि आघवी ।
 ते देखे ऐसी व्हावी । बुद्धि चोरव ॥ २८ ॥
 यालागीं ज्ञानें निदर्शवें । दाविलें ज्ञेय देखे ।
 तैसा उन्मत्त । आथिला जो ॥ २९ ॥
 १ जाहपट्टा

जेवढी ज्ञानाची वृद्धी । तेवढीच जयाची बुद्धी ।
 तो ज्ञान हें शब्दी । करणें न लगे ॥ ६३० ॥
 पै ज्ञानाचिये प्रभेसवें । जयाची मती ज्ञेयीं पावें ।
 तो हातधरणिआ^१ शिवे । परतत्त्वातें ॥ ३१ ॥
 तोचि ज्ञान हें बोलतां । विस्मो कवण पांहुसुता ।
 काय सवितयातें सविता । म्हणावें असे ॥ ३२ ॥
 तंव श्रोतां म्हणितलें असो । न सांगतियाचा अतिसो ।
 ग्रंथोक्ती तेथ आडसो । घालिंसी कां ॥ ३३ ॥
 तुझा हाचि आम्हां थोरु । वक्तृत्वाचा पाहुणेरु ।
 जे ज्ञानविषो फारु । निरोपिला ॥ ३४ ॥
 रसु होआवा अतिमात्रु । हा घेतासि कविमंत्रु ।
 तरि अवंतूनि शत्रु । करितोसि कां गा ॥ ३५ ॥
 ठायीं बैसतिये वेळे । जे रससोय घेऊनि पळे ।
 तियेचा येरु वोडव^२ मिले । कोणा अर्था ॥ ३६ ॥
 आघवांचि विषयीं भादी । परि सांजवणीं टेंकों नंदी ।
 ते खुरतोडी नुसधी । पोषी कवण ॥ ३७ ॥
 तैसी ज्ञानीं मती न फांके । येर जल्पती नेणां केतुकें ।
 परि ते असो निकें । केलें तुवां ॥ ३८ ॥
 जया ज्ञानलेशोद्देशें । किजती योगादि सायासें ।
 तें धणीचें आणि तुझिया ऐसें । निरुपण ॥ ३९ ॥
 अमृताची सांतवांकुडी । लागो कां अनुघडी ।
 सुरवाचां दिसीं कोडी । गणिजतु कां ॥ ६४० ॥
 पूर्णचंद्रेसी राती । युग एक असो न पाहती ।
 तरि काय पाहत आहाती । चकोरें ते ॥ ४१ ॥
 तैसैं ज्ञानाचें बोलणें । आणि येणें रसाळपणें ।
 आतां पुरे कोण म्हणे । आकर्णितां ॥ ४२ ॥
 आणि समाग्यु पाहुणा ये । सुभगाचि^३ वाढती होये ।
 तै सगळें जेणें रससोय । ऐस आथी ॥ ४३ ॥

तेसा जाहला प्रसंगु । जे ज्ञानीं आम्हांसि लागु ।
 आणि तुजही अनुरागु । आथि येथ ॥ ४४ ॥
 म्हणोनि यया वारवाणा । - । पासीं से आली चौगुणा ।
 ना म्हणों नये देखणा । होसी ज्ञानी ॥ ४५ ॥
 तरी आतां ययावरी । प्रज्ञेचा मात्तु धरीं ।
 पदें साच करीं । निरूपणीं ॥ ४६ ॥
 या संतवाक्यासरिसें । म्हणितलें निवृत्तिदासें ।
 पाहेंही जीं ऐसें । मनोगत ॥ ४७ ॥
 यावरी आतां तुम्ही । आज्ञापिला स्वामी ।
 वायां वाग् मी । वाढों नेदी ॥ ४८ ॥
 एवं इयें अवधारा । ज्ञानलक्षणें अठरा ।
 श्रीकृष्णें धनुर्धरा । निरूपिलीं ॥ ४९ ॥
 मग म्हणे या नांवें । ज्ञान पथ जाणावें ।
 हें स्वमत आणि आघवें । ज्ञानियेही म्हणती ॥ ५० ॥
 फगतकावरी वाटोळा । डोलतु देखिजे आंवळा ।
 तें ज्ञान आम्ही डोळां । दाविलें तुज ॥ ५१ ॥
 आतां धनंजया महामती । अज्ञान ऐसी वदंती ।
 तेंही सांगों व्यक्ती । लक्षणेंसीं ॥ ५२ ॥
 म्हणीं ज्ञान फुडें । जालिया । अज्ञान जाणवे धनंजया ।
 जें ज्ञान नव्हे तें अपैसया । अज्ञानचि ॥ ५३ ॥
 पाहें पां दिवसु आघवा सरे । मग रात्रीची वारी उरे ।
 वांचूनि कांहीं तिसरें । नाही जेवीं ॥ ५४ ॥
 तें ज्ञान जेथ नाही । तेंचि अज्ञान पाहीं ।
 तिर सांगों कांहीं कांहीं । चिन्हें तियें ॥ ५५ ॥
 तिर संभावने जिये । जो मानाची वाट पाहे ।
 चकारें होये । तोषु जया ॥ ५६ ॥
 जे पर्वताचीं शिखरें । तेसा महत्वावाचनि कुतरे ।
 त्याचा ठायीं पुरें । अज्ञान आहे ॥ ५७ ॥

आणि स्वधर्माची मांगली । बांधे वाचेचां पिंपली ।
 उभिला जैसा देउली । जाणोनि कुंचा ॥ ५८ ॥
 घाली विद्येचा पसारा । सुये सुकृताचा डांगोरा ।
 करी तेतुलें मोहरा । स्फीतीचिया ॥ ५९ ॥
 आंग वरिवरी चर्ची । जनातें अभ्यचिंतां वंची ।
 तो जाण पां अज्ञानाचीं । स्वाणी पथ ॥ ६६० ॥
 आणि वन्ही वनीं विचरे । तेथ जळती जैसीं जंगमें स्थावरे ।
 तैसें जयाचोनि आचारें । जगा दुःख ॥ ६१ ॥
 कौतुकें जें जें जल्पे । तें सबळाहूनि तीख रूपे ।
 विषाहूनि संकल्पें । मारकु जो ॥ ६२ ॥
 तयातें बहु अज्ञान । तोचि अज्ञानाचें निधान ।
 हिंसेसि आयतन । जयाचें जिणें ॥ ६३ ॥
 आणि फुंकें भाती फुगे । रेचिलिया सर्वेचि उफगे ।
 तैसा संयोगवियोगें । चढे वोढटे ॥ ६४ ॥
 पडली वारयाचां वळसां । धुळी चढे आकाशा ।
 हरिखा वळघे तैसा । स्तुतीवेळे ॥ ६५ ॥
 निंदा मोटकी आडके । आणि कपाल धरुनि ठाके ।
 थेंबें विरे वारेनि शारेवे । चिखलु जैसा ॥ ६६ ॥
 तैसा मानापमानीं होये । जो कोणहीही उमी न साहे ।
 तयाचां ठायीं आहे । अज्ञान पुरें ॥ ६७ ॥ (४८००)
 आणि जयाचां मनीं गांठी । वरिवरी मोकळी वाचा दिती ।
 आंगें मिळे जीवें पाठी । भलतया दे ॥ ६८ ॥
 व्याधाचें चारा घालणें । तैसें प्रांजळ जोगावणें ।
 चांगाचीं अंतःकरणें । विरु करी ॥ ६९ ॥
 गार शेवाळें गुंडाळलीं । कां निंबोळी जैसी पिकली ।
 तैसी जयाची भली । बाह्य क्रिया ॥ ६७० ॥
 अज्ञान तयाचां ठायीं । ठेविलें असे पाहीं ।
 या-बोला अज्ञान नाही । सत्य मानीं ॥ ७१ ॥

आणि गुरुकुलें लाजे । जो गुरुभक्ती उभजे ।
 विद्या घेऊनि माजे । गुरूसींचि ॥ ७२ ॥
 त्याचें नांव घेणें । हें वाचे शूद्रान्न होणें ।
 परि घडलें लक्षणें । बोलतां इयें ॥ ७३ ॥
 आतां गुरुभक्तांचें नांव घेवों । तेणें वाचे प्रायश्चित्त देवों ।
 गुरुसेवका नांव पाहा हो । सूर्य जैसा ॥ ७४ ॥
 येतुलेनि पांगु पापाचा । निस्तरेल हे वाचा ।
 जो गुरुतल्पगाचा । नामीं जाला ॥ ७५ ॥
 हा ठायवरी । त्या नांवाचें भय हरी ।
 मग म्हणे अवधारीं । आणिकें चिन्हें ॥ ७६ ॥
 ती आंगें कर्म ढिला । जो मनें विकल्पें भरला ।
 अडवीचा' अवगळला । कुहा जैसा ॥ ७७ ॥
 त्या तोंडीं कांटावडें । आंतु नुसतीं हाडें ।
 अशुचि तेणें पाडें । सबाह्य जो ॥ ७८ ॥
 जेस पोटालागीं सुणें । उघडें झांकलें न म्हणे ।
 तेस आपुलें परावें नेणें । द्रव्यालागीं ॥ ७९ ॥
 त्या ग्रामकुलाचां ठायीं । जैसा मिळणीं ठावो अठावो नाही ।
 तेसा स्त्रीविषयीं कांहीं । विचारीना ॥ ८० ॥
 कर्माचा वेळ चुकें । कां नित्य नैमित्तिक ठाकें ।
 तें जया न दुखे । जीवामार्जी ॥ ८१ ॥
 पापी जो निसुगु^२ । पुण्याविषयीं अति निलागु ।
 ज्याचा मनीं वेगु । विकल्पाचा ॥ ८२ ॥
 जो जाण निरवळा । अज्ञानाचा पुतळी ।
 जो बांधोनि असे डोळां । वित्ताशेतें ॥ ८३ ॥
 आणि स्वार्थें अकुमालें । जो धैर्यापासोनि चळे ।
 जेस तृणबीज ढळे । मुंगियेचेनि ॥ ८४ ॥
 पावो सूरलिया सवें । जेस थिड्डी कालवे ।
 तेसा भयाचेनि नावें । गजबजे जो ॥ ८५ ॥
 * १ अरण्य. २ लावरी

वायुचेनि सावायें । धू दिगंतवरी जाये ।

दुःखवार्ता होये । तैसें जया ॥ ८६ ॥

मनोरथांचिया धारसा । वाहणें जयाचिया मानसा ।

पूरी पडिला जैसा । दुधिया पाहीं ॥ ८७ ॥

वाउधणाचिया^१ परी । जो आश्रो केहींचि न धरी ।

क्षेत्रीं तीर्थीं पुरीं । थारों नेणें ॥ ८८ ॥

कां मातलिया सरडा । पुढती बुड पुढती शेंडा ।

हिंडणवारा कोरडा । तैसा जया ॥ ८९ ॥

जैसा रोंविल्याविणें । रांजणु थारों नेणें ।

तैसा पडे तै राहणें । एन्हवीं हिंडे ॥ ९० ॥

तयाचां ठायीं उदंड । अज्ञान असे वितंड ।

जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ ९१ ॥

आणि पै गा धनुर्धरा । जयाचिया अंतरा ।

नाहीं वोढावारा । संयमाचा ॥ ९२ ॥

लेंडिये आला लोंढा । न मनी वाळुवेचा^२ वरंडा^३ ।

तैसा निषेधाचिया तोंडा । बिहेना जो ॥ ९३ ॥

व्रतातें आड मोडी । धर्मातें पायें वोलांडी ।

नियमाची आस तोडी । जचायी क्रिया ॥ ९४ ॥

नाहीं पापाचा कंटाळा । नेदी पुण्यासी जिव्हाळा ।

लाजेचा पेंडवळा । खाणोंनि घाली ॥ ९५ ॥

कुलेंसीं जो पाठमोंरा । वेदाज्ञेसी दुन्हा ।

कृत्याकृत्यव्यापारा । निवाडु नेणें ॥ ९६ ॥

वसो जैसा मोकाटु । वारा जैसा अफाटु ।

फुटला जैसा पाटु । निरंजनीं ॥ ९७ ॥

आंधलें हातिरूं^४ मातलें । डोंगरीं जैसं पेटलें ।

तैसें विषयीं सुटलें । चित्त जयाचें ॥ ९८ ॥

पै उबडां काड न पडे । मोकाटु कोणां नातुडे ।

ग्रामदारीलें आडें । नालाडी कोण ॥ ९९ ॥

* १ वावटळ . २ वाळुचा . ३ वांध ४ हत्ती.

जैसं सत्रीं अन्न जालें । कीं सामान्या बीक आलें ।
 जाणसियेचें^१ उभलें । कोण न रिगे ॥ ७०० ॥
 तें जयाचें अंतःकरण । तयाचां ठायीं संपूर्ण ।
 अज्ञानाची जाण । ऋद्धि आहे ॥ १ ॥
 आणि विषयांची गोडी । जो जीतु मला न संडी ।
 स्पर्शाही स्वावया जोडी । येथौनिचि ॥ २ ॥
 जो अखंड भोगा जचें । जया व्यसन काम्यक्रियेचें ।
 सुख देखोनि विरक्ताचें । सचैल करी ॥ ३ ॥
 विणे शिणोनि जाये । परि न शिणे सावधु नोहे ।
 कुहिला हातीं स्वाये । कोढी जैसा ॥ ४ ॥
 खरी टेंको नेदी उडे । लातौनि फोडी नाकाडें ।
 तची जेवीं न काढे । माघौता खरु ॥ ५ ॥
 तैसा जो विषयांलागीं । घाली जळतिये आगीं ।
 व्यसनाची आंगीं । लेणीं मिरवीं ॥ ६ ॥
 तुलोनि पडे तंव । मृग वाढवी हांव ॥
 परि न म्हणे ते माव । रोहिणीची ॥ ७ ॥
 तैसा जन्मोनि मृत्यूवरी । विषयीं त्रासितां बहुतीं परी ।
 तची त्रासु नेघे धरी । अधिक प्रेम ॥ ८ ॥
 हिलिये बालकशे । आई बा होंचि पिसें ।
 तें सरे मग स्त्रीमांसें । भुलोनि ठाके ॥ ९ ॥
 मग स्त्री भोगितां थावो । वृद्धाप्य लागे येवों ।
 तेव्हां तोचि प्रेमभावो । बालकासि आणी ॥ ७१० ॥
 थोळें व्यालें जैसें । तैसा बालें परिवसे ।
 श्री जी मरे तो न त्रासे । विषयांसि जो ॥ ११ ॥
 जाण तयाचां ठायीं । अज्ञानासि पारु नाहीं ।
 जातां आणीकें कांहीं । चिन्हें सांगों ॥ १२ ॥
 परि देह होंचि मानवा । देखो जो मनोवर्मा ।
 तळोनीया कर्मा । आरंभु करी ॥ १३ ॥

आणि उणें कां पुरें । जें जें कांहीं आचरे ।
 तयाचेनि आविष्कारें । कुंथां लागे ॥ १४ ॥
 डोईये ठेविलेनि भोजें । देवलाविसें जेवीं कुंजें ।
 तैसा विद्यावयसा माजे । उताणा^१ चाले ॥ १५ ॥
 म्हणे मीचि एकु आथी । माझांचि घरीं संपेत्ती ।
 माझी आचरती रीती । कोणा आहे ॥ १६ ॥
 नाहीं माझेनि पाडें वाहु । मी सर्वजु एकुचि रूढु ।
 ऐसा गर्वतुष्टीगंडु । घेऊनि ठाके ॥ १७ ॥
 व्याधी लागलिया माणुसा । नये भोग दाऊं जैसा ।
 निकें न साहे जो तैसा । पुढिलांचें ॥ १८ ॥
 पै गुणु तेतुला स्वाय । स्नेह कीं जाळितु जाय ।
 जेथ ठेविजे तेथ होय । मसीऐसें ॥ १९ ॥
 जीवनें शिंपिला तिडपिडी । विजिला प्राण सांडी ।
 लागला तरी काडी । उरों नेदी ॥ ७२० ॥
 आळुमाल प्रकाशु करी । तेतुलेनीचि उबारा धरी ।
 तैसिया दीपाचिया परी । सुविद्यु जो ॥ २१ ॥
 औषधाचेनि नावें अमृतें । नवज्वरु जैसा आंबुथे ॥
 कां विषचि होऊनि परतें । सर्पा दूध ॥ २२ ॥
 तैसा सद्गुणीं मत्सरु । व्युत्पत्ती अहंकारु ।
 तपोज्ञानें अपारु । ताठा चढे ॥ २३ ॥
 अंत्यु^२ राणिवे बैसविला । आरें धारणु गिळिला ।
 तैसा गर्वें फुगला । देखसी जो ॥ २४ ॥
 जो लाटणें ऐसा न लवे । पाथरु तेवीं न द्रवे ।
 गुणियासि नागवे । फोडसें जैसें ॥ २५ ॥
 किंबहुना तयापासी । अज्ञान आहे वाढीसी ।
 हें निकरें गा तुजसी । बोलत असों ॥ २६ ॥
 आणीक पाही धनंजया । जो गृहदेव सामग्रिया ।
 न देखे कालचेया । जन्मातें गा ॥ २७ ॥

कत घना उपेगु केला । कां चोरा व्यवहारु दिधला ।
निसुगु स्तविला । विसरे जैसा ॥ २८ ॥

वोढाळितां लाविलें । तें तैसेंच कान पूस वोलें ।
की पुढती वोढाळूं आलें । सुणें जैसें ॥ २९ ॥

हूक सापाचां तोंडीं । जातसे सबुडबुडीं ।
तो मक्षिकाचिया कोडीं । स्मरेना कांहीं ॥ ७३० ॥

तीसी नवही द्वारें स्रवती । आंगीं देहाचि लुती जित्ती ।
जेणें जाली तें चित्तीं । सलेना जया ॥ ३१ ॥

मातृकोदरकुहरीं । सूनि विष्ठेचां दाथरीं ॥
जरीं नवमासवरी । उकडला जें ॥ ३२ ॥

ते गर्भाची व्यथा । कां जें जालें उपजतां ॥
ते कांहींचि सर्वथा । नाठवी जो ॥ ३३ ॥

लमूत्रपंकीं । लोळतें बाल अंकीं ।
देखोनि जो न थुंकी । त्रासु नेघे ॥ ३४ ॥

जलचि ना जन्म गेलें । पाहेचि पुढती आलें ॥
हें ऐसें कांहीं वाटलें । नाहीं जया ॥ ३५ ॥

आणि पै तयाची परी । जीविताचीं फरारी ।
देखोनि जो करी । मृत्युचिंता ॥ ३६ ॥

जिणेयाचेनि विश्वासें । मृत्यु एक पथ असे ।
हें जयाचेनि मानसें । मानिजेना ॥ ३७ ॥

रूपोदकींचा मासा । हें नाटे ऐसिया आशा ।
वचोचि कां जैसा । अगाध डोहा ॥ ३८ ॥

गोरीचिया भुली । मृग व्याधा दिठी न घाली ।
कु न पाहतां गिलिली । उंडी मीनें ॥ ३९ ॥

पिपाचिया झगमगा । जालील हें पतंगद ।
जेणेचि पै गा । जयापरी ॥ ७४० ॥

वस्कार निद्रासुखें । घर जाला असे तें न देखे ।
जेणता जेवें विरवें । रांधिलें अन्न ॥ ४१ ॥

तैसा जीविताचेनि मिषें । हा मृत्यूचि आला असे ।
 हें नेणेचि राजसें । सुखें जो गा ॥ ४२ ॥
 शरीरींची वाढी । अहोरात्रांची ज़ोडी ।
 विषयसुखप्रौढी । साचचि मानी ॥ ४३ ॥
 परि बापुडा ऐसें नेणें । जें वेश्येचें सर्वस्व देणें ।
 तेंचि नागवणें । रूप एथ ॥ ४४ ॥
 संवचोराचें साजणें । तेंचि तें प्राण घेणें ।
 लेपा स्नपन^१ करणें । तेंचि मरण ॥ ४५ ॥
 पांढुरागें आंग सुटलें । तें तयाचि नावें खुटलें ।
 तैसें नेणें भुललें । आहारनिद्रा ॥ ४६ ॥
 सगुमुख शूला । धांवतया पायें चपळा ।
 प्रतिपदीं ये जवळा । मृत्यु जेवीं ॥ ४७ ॥
 तेवीं देहा जंव जंव वाढु । जंव जंव दिवसांचा पवाडु ।
 जंव जंव सुरवाडु । भोगांचा हा ॥ ४८ ॥
 तंव तंव अधिकाधिकें । मरण आयुष्यातें जिकें ।
 मीठ जैसें उदकें । घांसिजत असे ॥ ४९ ॥
 तैसें जीवित जाये । तयास्तव काळु पाहे ।
 हें हातोहातींचें नव्हे । ठाऊकें जया ॥ ५० ॥
 किंबहुना पांडवा । हा आंगींचा मृत्यु नीच नवा ।
 न देखे जो मावा^२ । विषयांचिया ॥ ५१ ॥
 तो अज्ञानदेशींचा रावो । या बोला महाबाहो ।
 न पडे गा वाटावो । आणिकांचा ॥ ५२ ॥
 पै जीविताचेनि सुखें । जैसा कां मृत्यु न देखे ।
 तैसाचि तारुण्यतोषें । जरा न गणी ॥ ५३ ॥
 कडाडीं लोटला गाडा । शिखरांनि सुटला धोंडा ।
 तैसा न देखे जो पुढां । वृद्धाप्य आहे ॥ ५४ ॥
 कां आडवोहळा पाणी आलें । म्हैसयाचें झुज मातलें ।
 तैसा तारुण्याचें चढलें । भुररें जया ॥ ५५ ॥

* १ स्नान. २ भ्रांती.

पुष्टि लागे विघरों । कांति पाहे निसरों ।
 माथा आदरी शिरों^१ । बागीबळ ॥ ५६ ॥
 दाढी साउळ धरी । मान हालौनि वारी ।
 तरी जो करी । प्रियेचा पैसु ॥ ५७ ॥
 पुढील उरी आवळे । तंव न देखे जेवीं आंधळें ।
 कां डोळ्यावरलें निगळें । आळशी तोषे ॥ ५८ ॥
 तैसें तरुणेपण आजिचें । भोगितां वृद्धाप्य पाहेचें ।
 न देखे तोचि साचें । अज्ञानु गा ॥ ५९ ॥
 देखे अक्षमें कुब्जें^२ । कीं विटावूं लागें फुजें ।
 परि न म्हणे पाहे माझें । हेंचि भवे ॥ ७६० ॥
 आणि आंगीं वृद्धतेची । संज्ञा ये मरणाची ।
 परि जया तारुण्याची । भुली न फिटें ॥ ६१ ॥
 तो अज्ञानाचें घर । हें साचचि घे उत्तर ।
 तेवींचि परियेसीं थोर । चिन्हें आणिक ॥ ६२ ॥
 तरि वाघाचिये अडवे । चरोनि एक वेळ आला दैवें ।
 तेणें विश्वासें पुढतीं धांवे ॥ वसू जैसा ॥ ६३ ॥
 कां सर्पघराआंतु । अवचटें ठेवा आणिला स्वस्थु ।
 येतुलियासाठीं निश्चितु । नास्तिकु होय ॥ ६४ ॥
 तैसेंनि अवचटें हें । एकदोनी वेळां लाहे ।
 एव रोग एक आहे । हें मानीना जो ॥ ६५ ॥
 वैरिया नीद आली । आतां लढें माझीं सरलीं ।
 हें मानी तो सपिली^३ । मुकला जेवीं ॥ ६६ ॥
 तैसी आहारानिद्रेची उजरी । रोग निवांतु जौवरी ।
 तिथ जो न करी । व्याधीचिंता ॥ ६७ ॥
 आणि स्त्रीपुत्रादिमेळें । संपत्ति जंव जंव फळें ।
 तेणें रजें डोळे । जाती जयाचे ॥ ६८ ॥
 सवळोचि वियोग पुढील । विळोचि विपत्ति येईल ।
 हें दुष्ट पुढील । देखेना जो ॥ ६९ ॥

तो अज्ञान गा पांडवा । आणि तोहि तोचि जाणावा ।
 जो इंद्रिये अंकासवा । चारी एथ ॥ ७७० ॥
 वयसेचोनि उवायें । संपत्तीचोनि सावायें ।
 सेव्यासेव्य जाये । सरकटितु ॥ ७१ ॥
 न करावें तें करी । असंभाव्य मनीं धरी ।
 चित्तुं नये तें विचारी । जयाची मती ॥ ७२ ॥
 रिघे जेथ न रिघावें । मागें जें न घ्यावें ।
 स्पर्श जेथ न लागावें । आंग मन ॥ ७३ ॥
 न वचावें तेथ जाये । न पाहावें तें जो पाहे ।
 न स्वावें तें स्वाये । तेवींचि तोषे ॥ ७४ ॥
 न धरावा तो संगु । न लगावें तेथ लागु ।
 नाचरावा तो मार्गु । आचरे जो ॥ ७५ ॥
 नायकावें तें आडके । न बोलावें तें भुंके ।
 परि दोष होईल हें न देखे । प्रवर्ततां ॥ ७६ ॥
 अंगा मनासि रुचि यावें । येतुलोनि कृत्याकृत्य नाखे ।
 जो करणेयाचेनि नावें । भलतेंचि करी ॥ ७७ ॥
 परि पाप मज होईल । नरकयातना येईल ।
 हें कांहीचि पुढील । देखेना जो ॥ ७८ ॥
 तयाचोनि आंगलगें । अज्ञान जगीं दाटुगें^२ ।
 जें सज्जानाही संगें । झोंबां सके ॥ ७९ ॥
 असो हें आडक । अज्ञानाचिन्हें आणिक ।
 जेणें तुज सम्यक् । जाणवें तें ॥ ७८० ॥
 तरी जयाची प्रीति पुरी । गुंतली देखसी घरीं ।
 नवगंधकेसरी । भ्रमरी जैशी ॥ ८१ ॥
 साकरेचिया राशी । बैसली नुडे माशी ।
 तैसेनी स्त्रीचित्त आवेशी । जयाचें मन ॥ ८२ ॥
 ठेला बेदूक कुंडी । मशक गुंतला शेंबुडी ।
 दोरु सबुडबुडी । उतला पेकी ॥ ८३ ॥
 * १ उत्कषणि. २ बलावण.

तैसें घरीहूनि निघणें । नाहीं जीवितें गरणें ।
जया साप होऊनि असणें । भाटीं तिथे ॥ ८४ ॥

प्रियोत्तमाचां कंठीं । प्रमदा घे आटीं ।
तेशी जीवेंसी कोंपटीं । धरुनि ठाके ॥ ८५ ॥

मधुरसोदाशें । मधुकरी जचे' जसैं ।
गृहसंगोपन तैसें । करी जो गा ॥ ८६ ॥

हातारपाणीं जालें । माणिक एक विपायिलें ।
तयाचें कां जेतुलें । मातापितरां ॥ ८७ ॥

तेतुलनि पाडें पार्था । घरीं जया प्रेम आस्था ।
आणि स्त्रीवांचूनि सर्वथा । जाणेना जो ॥ ८८ ॥

महापुरुषाचें चित्त । जालिया वस्तुगत ।
ठाकें व्यवहारजात । जयांपरी ॥ ८९ ॥

तेसा स्त्रीदेहीं जो जीवें । पडोनियां सर्वभावें ।
कोण मी काय करावें । कांहीं नेणें ॥ ९० ॥

हानि लाज न देखे । परापवादु नाइके ।
जयाचीं इंद्रियें एकमुखें । स्त्रियां केलीं ॥ ९१ ॥

चित्त आराधीं स्त्रियेचें । स्त्रिचोनि छंदे नाचे ।
पाकड गारुडियाचें । जैसैं होय ॥ ९२ ॥

आपणपेही शिणवी । इष्टमित्र दुरावी ।
आ कवडाचि वाढवी । लोभी जैसा ॥ ९३ ॥

तेसा दानपुण्यें स्वांची^२ । गोत्रकुटुंबा वंची ।
परी गारी भरी स्त्रियेची । उणीं हों नेदी ॥ ९४ ॥

पूजितें दैवतें जोगावी । गुरूतें बोलें झकवी ।
मायबापां दाती । निदारपण^३ ॥ ९५ ॥

स्त्रियेचां तरी विस्वीं । भोगसंपत्ति अनेकीं ।
आणी वस्तु निकी । जे जे देखे ॥ ९६ ॥

प्रेमाथिलेनि भक्तें । जैसेनि भजिजे एकद्वैतें ।
तेसा एकाग्रचित्तें । स्त्री जो उपासी ॥ ९७ ॥

साच आणि चोरव । तें स्त्रियेसीचि अशेरव ।
 येरीविषयीं जोगावणूक । तेही नाहीं ॥ ९८ ॥
 इयेतें हन कोणी देखवैल । इयेसी वेरवासें जाईल ।
 तरि युगाचि बुडैल । ऐसें जया ॥ ९९ ॥
 नायटेयां भेण । न मोडिजे नागांची आण ।
 तैसी पाळी उणखुण^१ । स्त्रीयेचीं जो ॥ ८०० ॥
 किंबहुना धनंजया । स्त्रीचि सर्वस्व जया ।
 आणि तियेचिया जालियां- । लागीं प्रेम ॥ १ ॥
 आणिकही जें समस्त । तेथिंचें संपत्तिजात ।
 तें जीवाहूनी आप्त । मानी जो गा ॥ २ ॥
 तो अज्ञानासी मूल । अज्ञाना तेणें बळ ।
 हें असो केवळ । तो तेंचि रुप ॥ ३ ॥
 आणि मातालिया सागरीं । मोकलिलिया तरी ।
 लाटांचां येरझारीं । आंदोळे जेवीं ॥ ४ ॥
 तवीं प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे ।
 तैसाचि अप्रियासवें । तळवटु घे ॥ ५ ॥
 ऐसेनि जयाचां चित्तीं । वैषम्यसाम्याचीं वोरवती ।
 वाहे तो महामती । अज्ञान गा ॥ ६ ॥
 आणि माझां ठायीं भक्ती । फळलागीं जया आर्ती ।
 धनोदेशें विरक्ती । नटणें जेवीं ॥ ७ ॥
 कां कांताचां मानसीं । रिगांनि स्वैरिणीं जैसी ।
 राहाटें जारेंसीं । जावयालागीं ॥ ८ ॥
 तैसा मातें किरीटी । भजती गा पाउटी ।
 करुनि जो दिठी । विषो सूर्ये ॥ ९ ॥
 आणि भजिल्लियासवें । तो विषो जरी न पवे ।
 तरी सांडी म्हणे आघवें । टवाळ^२ हें ॥ ८१० ॥
 कुणबट कुळवाडी । तैसा आन आन देव मांडी ।
 आदिलाची परबळी । यरी त्या ॥ ११ ॥
 १ मनोगत. २ खोटें.

तथा गुरुमार्गा टेंके । जयाचा सुगखा देखे ।
 तथाचा मंत्र शिके । येरु नेघे ॥ १२ ॥
 प्राणिजातेंसी निष्ठुरु । स्थावरी बहु भरु ।
 तेवीचि नाही एकसरु । निर्वाहो जया ॥ १३ ॥
 ग्राही मूर्ति निपजवी । ते घराचां कोनीं बैसवीं ।
 आपण देवो देवी । यात्रे जाय ॥ १४ ॥
 नीच' आराधन माझें । काजीं कुलदेवता भजे ।
 पर्वविशेषे कीजे । पूजा आना ॥ १५ ॥
 ग्राहें अधिष्ठान घरीं । आणिं वोवसे आनाचे करी ।
 पितृकार्यावसरीं । पितरांचा होय ॥ १६ ॥
 एकादशीचां दिवसीं । जेतुला पाहु आम्हांसी ।
 तेतुलाचि नागांसी । पंचमीचां दिवशीं ॥ १७ ॥
 चौथ मोटकी पाहे । आणि गणेशाचाचि होये ।
 चावदसी म्हणे माये । तुझाच वो दुर्गे ॥ १८ ॥
 नित्य नैमित्तिकें कर्म सांडी । मग बैसे नवचंडी ।
 सादित्यवारीं वाढी । भैरवां पात्रीं ॥ १९ ॥
 पाठी सोमवार पावे । आणि बेलेंसी लिंगा धावे ।
 सा एकलाचि आधवे । जोगावी जो ॥ २० ॥
 सा अखंड भजन करी । उगा नसे क्षणभरी ।
 साधवेनि गांवळारीं । अहेव' जैसी ॥ २१ ॥
 सावेनि जो गा भक्तु । सैरा देखसी धांवतु ।
 साण अज्ञानाचा मूर्तु । अवतार तो ॥ २२ ॥
 साणि एकांतें चोखटें । तपावेनं तीर्थें तटें ।
 सावेनि जो गा विते । नोहि तोचि ॥ २३ ॥
 सा जनपदीं सुख । गजबजेचें कवातिक ।
 साण आवडे लौकिक । तोहि तोचि ॥ २४ ॥
 साणि आत्मा गांचरु होये । ऐसी जे विद्या आहे ।
 साण आडकोनि खोर' वाहे । विद्यासु जो ॥ २५ ॥
 १ नित्य. २ सुहासिनो ३ निदा, उपहास.

उपनिषदांकडे न वचे । योगशास्त्र न रुचे ।
 अध्यात्मज्ञानी जयाचें । मनचि नाही ॥ २६ ॥
 आत्मचर्चा एकी आर्थी । ऐसिये बुद्धीची भिंती ।
 पादूनि जयाची मती । वोढाल' जाहली ॥ २७ ॥
 कर्मकांड तरी जाणे । मुखोद्धत पुराणें ।
 ज्योतिषीं तो म्हणे । तैसेंचि होय ॥ २८ ॥
 शिल्पीं अति निपुण । सूपकर्मीहीं प्रवीण ।
 विधि आथर्वण^२ । हातीं आर्थी ॥ २९ ॥
 कोकीं नाही ठेलें । भारत तरी म्हणितलें ।
 आगम आफाविले । मूर्त होती ॥ ८३० ॥
 नीतिजात सुद्धे । वैद्यकही बुद्धे ।
 काव्यनाटकीं दुजें । चतुर नाही ॥ ३१ ॥
 स्मृतींची चर्चा । दंशु जाणें गारुडियाचा ।
 निघंटु प्रज्ञेचा । पाडकी करी ॥ ३२ ॥
 व्याकरणीं चोरवडा । तर्कीं अतिगाढा ।
 परि एक अध्यात्मज्ञानीं फुडा । जात्यंधु जो ॥ ३३ ॥
 तें एकवांचूनि आघवां शास्त्रीं । सिद्धांतनिर्मणधारी ।
 परि जळो तें मूलनक्षत्रीं । न पाहें गा ॥ ३४ ॥
 मोराचां आंगीं असोसें । पिसें आहाति डोळसें ।
 परीं एकली दिठी नसे । तैसें तें गा ॥ ३५ ॥
 जरीं परमाणूएवढें । संजीवनीमूल जोडे ।
 तरीं बहु काय गाडे । भरणें येणें ॥ ३६ ॥
 आयुष्येवीण लक्षणें । सिसेंवीण अलंकरणें ।
 वोहरेंवीण^३ वाधावणें । तो विटंबु गा ॥ ३७ ॥
 तैसें शास्त्रजात जाण । आघवेंचि अप्रमाण ।
 अध्यात्मज्ञानेविण । एकलेनी ॥ ३८ ॥
 आलागीं अर्जुना पाही । अध्यात्मज्ञानाचा ठायीं ।
 जया नित्यबोधु नाही । शास्त्रमूढा ॥ ३९ ॥
 १. स्वैर भटकणारी. २. जारण-मरण मंत्र. ३. नवरा-नवरी.

तथा शरीर जें जालें । तें अछानाचें बी विरुदलें ।
 तथाचें वित्पत्तित्व गेलें । अज्ञानवेलीं ॥ ८४० ॥
 तो जे जें बोले । तें अज्ञानाचि फुललें ।
 तथाचें पुण्य जें फळलें । तें अज्ञानचि गा ॥ ४१ ॥
 आणि अध्यात्मज्ञान कहीं । जेणें मानिलेंचि नाही ।
 तो ज्ञानार्थु न देखे काई । हें बोलावें असे ॥ ४२ ॥
 पैलीचि थंडी न पावतां । पळे जो माघौता ।
 तथा पैलव्हीपीची वार्ता । काय होय ॥ ४३ ॥
 को दारवंठाचि जयाचें । शीर रोविलें स्वांचे ।
 तो कवीं परिवरांचें । ठेविलें देखे ॥ ४४ ॥
 तेवीं अध्यात्मज्ञानीं जया । अनाळख धनंजया ।
 तथा ज्ञानार्थु देखवावया । विषो काई ॥ ४५ ॥
 ऋणोनि आतां विशेषें । तो ज्ञानाचें तत्त्व न देखे ।
 हें सांगावें आखेंलेखें^१ । न लगे तुज ॥ ४६ ॥
 जेव्हां सगर्भें वाढिलें । तेव्हांचि पोटीचें धालें ।
 तेंसं मागिलें पदें बोलिलें । हेंचि होय ॥ ४७ ॥
 बोंचूनियां वेगळें । रूप करणें हें न मिले ।
 धेंडें अवतिलें आधळें । तें दुजेनसीं ये ॥ ४८ ॥
 एवें इयें उपरतीं । ज्ञानाचिन्हें मागुतीं ।
 अमानित्वादि प्रभृतीं । वारवाणिर्लीं ॥ ४९ ॥
 जे ज्ञानपदें अठरा । केलियां येरी मोहरां ।
 अज्ञान या आकारा । सहजें येती ॥ ८४० ॥
 आगां श्लोकाचेनि अर्धाधिं । ऐसें सांगितलें मुकुंदें ।
 ना उफराटीं इयें ज्ञानपदें । तेंचि अज्ञान ॥ ५१ ॥
 ऋणोनि इया वाहणी । केली म्यां उपलवणी^२ ।
 बोंचुनि दुधा मेळऊनि पाणी । फार कीजे ॥ ५२ ॥
 तेंसं जी न बडबडी । पन्हाची कोर न सांडी ।
 परि मूळध्वनीचिये वादी । निमित्त जाला ॥ ५३ ॥
 * लिहून वाचवले. २ विस्वाय

तंव श्रोते म्हणती राहें । कें परिहारा ठावो आहे ।
बिहिंसी कां वाये । कविपोषका ॥ ५४ ॥

तूतं श्रीमुरारी । म्हाणितलें प्रगट करीं ।
जं अभिप्राय गव्हरीं^१ । झांकिलें आम्ही ॥ ५५ ॥
तें देवाचें मनोगत । दावित आहासी तूं मूर्त ।
हेंही म्हणतां चित्त । दाटेल तुझें ॥ ५६ ॥

म्हणौनि असो हें न बोलों । परि साविया गा तोषलों ।
जे ज्ञानतरिये मेळविलों । श्रवणसुखाचिये ॥ ५७ ॥

आता इयावरी । जे तो श्रीहरी ।
बोलिला तें करीं । कथन वेगां ॥ ५८ ॥

इया संतवाक्यासरिसें । म्हणितलें निवृत्तिदासें ।
जी अवधारा तरी पेसें । बोलिलें देवें ॥ ५९ ॥

म्हणती तुवां पांडवा । हा चिन्हसमुच्चया आघवा ।
आयकिला तो जाणावा । अज्ञानभागु ॥ ६० ॥

इयां अज्ञानविभागा । पाठी देऊनि पै गा ।
ज्ञानविखीं चांगा । दृढा होईजे ॥ ६१ ॥

मग निर्वाकिलेनि ज्ञानें । ज्ञेय भेदैल मनें ।
तें जाणावया अर्जुन^२ । आस^३ केली ॥ ६२ ॥

तंव सर्वज्ञाचा रावो । म्हणें जाणोनि त्याचा भावो ।
परिस ज्ञेयाचा अभिप्रावो । सांगों आतां ॥ ६३ ॥

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥

तरि ज्ञेय ऐसें म्हणणें । वस्तूतें येणोंचि कारणें ।
जें ज्ञानेंवांचूनि कवणें । उपायें नये ॥ ६४ ॥

आणि जाणितलेयावरीतें । काहीं करणें नाही जेथें ।
जाणणोंचि तन्मयातें । आणी जयाचें ॥ ६५ ॥

जें जाणितलेयाचिसाठीं । संसाराची कादूनियां काटीं^४ ।
जिरोनि जाईजे पोटीं । निज्यानंकाचा ॥ ६६ ॥

तं ज्ञेयं गा ऐसं । आदि जया नसे ।

परब्रह्म आपैसं । नांव जया ॥ ६७ ॥

जें नाहीं म्हणों जाइजे । तंव विश्वाकार देखिजे ।

आणि विश्वचि ऐसं म्हणिजे । तरि हे माया ॥ ६८ ॥

रूप वर्ण व्यक्ती । नाहीं दृश्य द्रष्टा स्थिती ।

तरि कोणें कैसं आर्थी । म्हणावें पां ॥ ६९ ॥

आणि साचचि जरी नाहीं । तरि महदादिक कोणें ठाई ।

स्फुरत कैचें काई । तेणें बीण असे ॥ ८७० ॥

म्हणोंनि आर्थी नार्थी हे बोली । जें देखोनि मुकी जाहली ।

विचारासीं मोडली । वाट जेथें ॥ ७१ ॥

जैसी भांडघटशरावीं । तदाकारें असे पृथ्वी ।

तेसं सर्व होऊनियां सर्चीं । असे जे वस्तु ॥ ७२ ॥

सर्वतःपाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतःश्रुतिमल्लोके सर्वभावद्वय तिष्ठति ॥ १३ ॥

आघवांचि देशीं कार्ळीं । नव्हतां देशकाळावेगलीं ।

जे क्रिया स्थूलास्थूळीं । तेचि हात जयाचे ॥ ७३ ॥

तयातें याकारणें । विश्वबाहू ऐसं म्हणणें ।

जें सर्वाचि सर्वपणें । सर्वदा करी ॥ ७४ ॥

आणि समस्तांही ठायां । एके कार्ळीं धनंजया ।

आलें असे म्हणोनि जया । विश्वाघ्नि नांव ॥ ७५ ॥

पै सवितया' आंग डोळे । नाहीत वेगळवेगळे ।

तेसं सर्वद्रष्टें सकळें । स्वरूपें जें ॥ ७६ ॥

म्हणोंनि विश्वतश्चक्षु । हा अचक्षुचा ठायीं पक्षु ।

बोलावया दक्षु । जाहला वेदु ॥ ७७ ॥

जें सर्वांचिया शिरावरी । जे नित्य नांदे सर्वांपरी ।

वसिये स्थितीवरी । विश्वमूर्धा म्हणिये ॥ ७८ ॥

पै या मूर्ति तोंचि मुख । हुताशनीं जैसं देख ।

तेसं सर्वपणें अशख । भोक्ते जें ॥ ७९ ॥

* सूर्याला. २ अग्नी.

यालागीं तया पार्था । विश्वतोमुख हे व्यवस्था ।
आली वाक्पथा । श्रुतीचिया ॥ ८८० ॥

आणि वस्तुमात्री गगन । जैसैं असे संलग्न ।
तैसे शब्दजातीं कान । सर्वत्र जया ॥ ८१ ॥

म्हणोनि आम्ही तयातें । म्हणों सर्वत्र आडकतें ।
एवं जें सर्वातें । आवरुनि असे ॥ ८२ ॥

एन्हवीं तरी महामती । विश्वतश्चक्षु इया श्रुती ।
तयाचिये व्याप्ती । रुप केलें ॥ ८३ ॥

वांचूनि हस्त नेत्र पाये । हे भाष तेथ कें आहे ।
सर्व शून्यत्वाचा न साहे । निष्कर्णु जें ॥ ८४ ॥

पै कळाळातें कळाळें । ग्रसिजत असे ऐसैं कळे ।
परि ग्रसितें ग्रासावेगळें । आहे काई ॥ ८५ ॥

तैसें साचचि जें एक । तेथ कें व्याप्यव्यापक ।
परि बोलावया नावेक । करावें लागे ॥ ८६ ॥

पै शून्य जै दावावें जाहलें । तैं बिंदुलें' एक पाहिजे केलें ।
तैसें अद्वैत सांगावें बोलें । तैं द्वैत कीजे ॥ ८७ ॥

एन्हवीं तरी पार्था । गुरुशिष्यसत्पथा ।
आडळु पडे सर्वथा । बोल खुंटे ॥ ८८ ॥

म्हणोनि गा श्रुती । जैतभावें अद्वैतीं ।
निरूपणाची वाहती । वाट केली ॥ ८९ ॥

तेचि आतां अवधारीं । इयें नेत्रगोचरें आकारीं ।
तें ज्ञेय जियापरीं । व्यापक असे ॥ ९० ॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।

असक्तं सर्वभूतैश्च निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥

तरी तें गा किरीटी ऐसैं । अवकाशीं आकाश जैसैं ।
पटी पटु होऊनि असे । तंतु जेवीं ॥ ९१ ॥

उदक होऊनि उदकीं । रसु जैसा अवलोकीं ।

दीपणें दीपकीं । तेज जैसैं ॥ ९२ ॥

कर्पूरत्वं कापुरीं । सौरभ्य^१ असें जयापरी ।
 शरीर होऊनि शरीरी । कर्म जेवीं ॥ ९३ ॥
 किंबहुना जैसें पांडवा । सोनेंचि सोनियाचा रवा ।
 तैसें जें या सर्वा । सर्वांगीं असे ॥ ९४ ॥
 पुरी खेपणामाजिवडे । तंव रवा ऐसे आंवडे ।
 वाचूनि सोनें सांगडें । सोनया जेवीं ॥ ९५ ॥
 पै गा वोघुचि वांकुडा । परि पाणी उजू सुहाडा ।
 वहि आला लोखंडा । लोह नव्हे कीं ॥ ९६ ॥
 घटाकारें वेंटाळें । तेथ नभ गमे वाटोळें ।
 मळी तरी चौफळें । आयें दिसे ॥ ९७ ॥
 परि ते अवकाश जैसे । नोहेजतीचि कां आकाशें ।
 जें विकार होऊनि तैसें । विकारी नोहे ॥ ९८ ॥
 मन मुख्य इंद्रियां । सत्त्वादि गुणां ययां-
 सारिखें ऐसें धनंजया । आवडे कीर ॥ ९९ ॥
 परि पै गुळाची गोडी । नोहे बांधया^२ सांगडी ।
 तैसी गुण इंद्रियें फुडीं । नाही तेथ ॥ १०० ॥
 अगा क्षीराचिये दशे । घृत क्षीराकारें असे ।
 परि क्षीराचि नोहे जैसें । कापेध्वजा ॥ १ ॥
 तैसें जें इयें विकारीं । विकार नोहे अवधारीं ।
 पै आकारा नाम भोंवरी । येर सोनें तें सोनें ॥ २ ॥
 लया उघड मन्हाठिया । तें वेगळेपण धनंजया ।
 प्राण गुणइंद्रियां- । पासोनियां ॥ ३ ॥
 नामरूपसंबंधु । जातिक्रियाभेदु ।
 हा आकारासांचि प्रवादु^३ । वस्तूसि नाही ॥ ४ ॥
 तें गुण नव्हे कहीं । गुणा तया संबंधु नाही ।
 परि तयाचांचि ठायीं । आभासती ॥ ५ ॥
 यंगुलेयासाठी । संध्रांताचा पोटी ।
 तैसें जाय किराटी । ना होचि धरी ॥ ६ ॥
 * १ सुगंध. २ डेप. ३ बोलणें.

तरि तें गा धरणें ऐसैं । अभ्रातें जेवीं आकाशें ।
 कां प्रतिवदन जैसैं । आरसेनि ॥ ७ ॥
 सूर्य प्रतिमंडल । जैसेनि धरी सलिल ।
 कां रश्मिकरीं मृगजल । धरिजे जेवीं ॥ ८ ॥
 तैसें गा संबंधेवीण । यया सर्वातें धरी निर्गुण ।
 येरी तें वायां जाण । मिथ्यादृष्टी ॥ ९ ॥
 आणि यापरी निर्गुणें । गुणातें भोगणें ।
 रंका राज्य करणें । स्वप्नीं जैसैं ॥ १० ॥
 म्हणोनि गुणाचा संगु । अथवा गुणभोगु ।
 हा निर्गुणीं लागु । बोलु नये ॥ ११ ॥

वहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तद्विज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १५ ॥

जें चराचर भूतां - । मार्जीं असे पांडुसुता ।
 नाना वन्हीं उष्णता । अभेदें जैसी ॥ १२ ॥
 तैसेनि अविनाशभावे । जें सूक्ष्मदशे आघवे ।
 व्यापूनि असे तें जाणावे । ज्ञेय एथ ॥ १३ ॥
 जें एक आतुबाहेरी । जें एक जवळ दुरी ।
 जें एकवांचूनि परी । दुर्जी नाही ॥ १४ ॥
 क्षीरसागरींची गोडी । मार्जीं बहु थडिये थोडी ।
 हें नाही तया परवडीं । पूर्ण जें गा ॥ १५ ॥
 स्वेदजप्रभृती । वेगळाला भूतीं ।
 जयाचिये अनुस्यूती । स्वोमणें नाही ॥ १६ ॥
 पै श्रोतेमुखटिका । घटसहस्रा अनेकां - ।
 मार्जीं बिंबोनि चंद्रिका । न भेदे जेवीं ॥ १७ ॥
 नाना लवणकणाचिये राशी । क्षारता एकचि जैसी ।
 कां कोडी एकीं उसीं । एकचि गोडी ॥ १८ ॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभूतं च जगज्जगत्प्रसिद्धं प्रभाविष्णु च ॥ १९ ॥

* १ प्रकार.

तेसैं अनेकीं भूतजातीं । जें आहें एकी व्याप्ती ।
विश्वकार्या सुमती । कारण जें गा ॥ १९ ॥
म्हणोनि हा भूताकारु । जेथोनि तेंचि त्या आधारु ।
कळोळा सागरु । जियापरी ॥ १२० ॥

पाल्यादि तिन्ही वयसीं । काया एकचि जैसी ।
तेसैं आदिस्थितिग्रासीं । अखंड जें ॥ २१ ॥

सायंप्रातर्मध्यान्ह । होतां जातां दिनमान ।
जेंसैं कां गगन । पालटेना ॥ २२ ॥

अगा सृष्टीवेळे प्रियोत्तमा । जया नांव म्हणती ब्रह्मा ।
व्याप्ति जें विष्णुनामा । पात्र जाहलें ॥ २३ ॥

अग आकारु हा हारपे । तेव्हां रुद्र जें म्हणिये ।
तेही गुणत्रय जेव्हां लोपे । तें जें शून्य ॥ २४ ॥

नभाचें शून्यत्व गिळून । गुणत्रयातें नुरऊन ।
तें शून्य तें महाशून्य । श्रुतिवचनसंमत ॥ २५ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञान ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् ॥ १७ ॥

जें अग्नीचें दीपन । जें चंद्राचें जीवन ।

सूर्याचें नयन । देखती जेणें ॥ २६ ॥

जयाचेनि उजियेडें । तारागण उबडें ।

महातेज सुरवाडें । जेणें राहाटे ॥ २७ ॥

जें आदीची आदी । जें वृद्धीची वृद्धी ।

वृद्धीची जें बुद्धी । जीवाचा जीवु ॥ २८ ॥

जें मनाचें मन । जें नेत्राचें नयन ।

कानाचे कान । वाचेची वाचा ॥ २९ ॥

जें प्राणाचा प्राण । जें गतीचे चरण ।

क्रियेचें कर्तेपण । जयाचेनि ॥ १३० ॥

आकारु जेणें आकारे । विस्तारु जेणें विस्तारे ।

संहारु जेणें संहारे । पांडुकुमरा ॥ ३१ ॥

* १ नाहीस होणें.

जें मेदिनीची मेदिनी । जें पाणी पिऊनि असे पाणी ।
तेजा दिवेलवणी । जेणें तेजें ॥ ३२ ॥

जें वायूचा श्वासोश्वासु । जें गगनाचा अवकाशु ।
हें असो आघवाचि आभासु जेणें ॥ ३३ ॥

किंबहुना पांडवा । जें आघवेंचि असे आघवा ।
जेथ नाहीं रिगावा^१ । जैतभावासी ॥ ३४ ॥

जें देखिलियाचिसवें । दृश्य द्रष्टा हें आघवें ।
एकवाट कालवे । सामरस्यें ॥ ३५ ॥

मग तेंचि होय ज्ञान । ज्ञाता ज्ञेय हन ।
ज्ञानें गमिजे स्थान । तेंहि तेंचि ॥ ३६ ॥

जैसें सरलियां लेख । आंख होती एक ।
तैसें साध्यसाधनादिक । ऐक्यासि ये ॥ ३७ ॥

अर्जुना जिये ठायीं । न सरे जैताची वही^२ ।
हें असो जें हदयीं । सर्वाचां असे ॥ ३८ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

एवं तुजपुढा । आदीं क्षेत्र सुहाडा ।
दाविलें फाडोवाडां । विवंचुनी ॥ ३९ ॥

तैसेंचि क्षेत्रापाठी । जैसेंनि देखसी दिठी ।

तैसें ज्ञान किरीटी । सांगितलें ॥ ९४० ॥

अज्ञानाही कौतुकें । रूप केलें निक्कें ।

जंव आयणी तुझी टोंके । पुरे म्हणे ॥ ४१ ॥

आणि आतां हें रोकडें । उपपत्तीचेनि पवादें ।

निरूपिलें उघडें । ज्ञेय पै गा ॥ ४२ ॥

हे आघवीच विवंचना । बुद्धी भरोंनि अर्जुना ।

मत्सिद्धिभावना । माझिया येती ॥ ४३ ॥

देहादि परिग्रही । संन्यास करुनियां जिहीं ।

जीव माझा नाहीं । वृत्तिकुं केली ॥ ४४ ॥

* १ प्रवेश. २ व्यवहार. ३ वतनदार.

म तें किरीटी । हेंचि जाणोनियां शेवटीं ।
 आपणपयां साटोवार्ती । मीचि होती ॥ ४५ ॥
 मीचि होती परी । हे मुख्य गा अवधारीं ।
 होपी सर्वापरी । रचिली आम्ही ॥ ४६ ॥
 हां पायरी कीजे । निराळीं माचु बांधिजे ।
 शिवाीं सुद्धजे । तरी जैसी ॥ ४७ ॥
 हवीं अवघोंचि आत्मा । हें सांगों जरि विरोत्तमा ।
 ती जें तुझिया मनोधर्मा । गिलेल ना ॥ ४८ ॥
 म्हणोनि एकचि संचलें । चतुर्धा आम्ही केलें ।
 अदलपण^१ देरिलें । तुझिये प्रजे ॥ ४९ ॥
 वाल जें जेवविजे । तें घासु विसा ठायीं कीजे ।
 एकचि चतुर्व्याजें कथिलें आम्ही ॥ ५० ॥
 एक क्षेत्र एक ज्ञान । एक ज्ञेय एक अज्ञान ।
 भाग केले अवधान । जाणोनि तुझें ॥ ५१ ॥
 आणि ऐसेनही पार्था । जरि हा अभिप्रावो तुज हाता ।
 ये तरी हे व्यवस्था । एक वेळ सांगों ॥ ५२ ॥
 यां चौठायीं न करूं । एकही म्हणोनि न सरूं ।
 आत्मानात्मया धरूं । सरिसा पाहु ॥ ५३ ॥
 रि तुवां येतुलें करावें । मागोनि तें आम्हां देआवें ।
 कानाचि नांव ठेवावें । आपण पै गा ॥ ५४ ॥
 श्रीकृष्णाचिया बोला । पार्थु रोमांचितु जाला ।
 देवो म्हणती भला । उचंबळेना ॥ ५५ ॥
 तोनि तो येतां वेगु । धरुनि म्हणे श्रीरंगु ।
 कृतिपुरुषविभागु । परिसें सांगों ॥ ५६ ॥
 प्रकृत पुरुषं चैव विद्वयनादो उभाहपि ।
 विकारांश्च गुणांश्चैव विद्वि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥
 या मार्गातें जगीं । सांख्या म्हणती योगी ।
 याचिधे भाटवेलगीं^२ मी कपिल जाहली ॥ ५७ ॥
 १ असमर्थता. २ नर्णन करण्यासाठी.

तो आईक निदोख्यु । प्रकृतिपुरुषविवेक ।
 म्हणे आदिपुरुष्यु । अर्जुनातें ॥ ५८ ॥
 तरी पुरुष अनादि आधी । आणि तैचि लागोनि प्रकृती
 संवसरिसी दिवोराती । दोनी जैसी ॥ ५९ ॥
 कां रूप नोहे वायां । परी रूपा लागली छाया ।
 निकणु वाढे धनंजया । कणेंसी कोंडा ॥ ६० ॥
 तैसीं जाण जवटें । दोन्ही इयें एकवाटें ।
 प्रकृतिपुरुष प्रकटें । अनादिसिद्धें ॥ ६१ ॥
 पै क्षेत्र येणें नावें । जें सांगितलें आघवें ।
 तैचि एथ जाणावें । प्रकृति हे गा ॥ ६२ ॥
 आणि क्षेत्रज्ञ ऐसें । जयातें म्हणितलें असे ।
 तो पुरुष हें अनारिसें । न बोलों घेई ॥ ६३ ॥
 इयें आनानें नावें । परि निरुप्य आन नोहे ।
 हें लक्षण न चुकावें । पुढतपुढती ॥ ६४ ॥
 तरी केवळ जे सत्ता । ते पुरुष गा पांडुसुता ।
 प्रकृति तें समस्ता । क्रिया नांव ॥ ६५ ॥
 बुद्धि इंद्रिये अंतःकरण । इत्यादि विकारभरण ।
 आणि ते तीन्ही गुण । सत्त्वादिक ॥ ६६ ॥
 हा आघवाचि मेळावा । प्रकृती जाहला जाणावा ।
 हेंचि हेतु संभवा । कर्माचिया ॥ ६७ ॥ (५१००)

कार्यकारणकत्वेतुं हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥

तैथ इच्छा आणि बुद्धी । घडवी अहंकारेंसी आधी ।
 मग तिया लाविती वेधी । कारणाचां ॥ ६८ ॥
 तैचि कारण ठाकावया । जें सूत्र धरणें उपाया ।
 तया नांव धनंजया । कार्य पै गा ॥ ६९ ॥
 आणि पुरुष मलाच्या भावी । लागली मनातें उठवी ।
 जें इंद्रिये राहाटावी । हें कर्तृत्व पै ॥ ७० ॥

ह्योनि तिन्ही या जाणा । कार्यकर्तृत्वकारणां ।
 प्रकृति मूळ हें राणा । सिद्धांचा म्हणे ॥ ७१ ॥
 खं तिहींचेनि समवायें । प्रकृति कर्मरूप होयें ।
 रि जया गुणा वाढे त्राये । त्याचि सारिखी ॥ ७२ ॥
 सत्त्वगुणें अधिष्ठिजे । तें सत्कर्म म्हणिजे ।
 रोगुणें निपजे । मध्यम तें ॥ ७३ ॥
 कां केवळें तमें । होती जियें कर्म ।
 निषिद्धें अधमें । ज्ञाण तिये ॥ ७४ ॥
 र्शनी सनासतें । कर्म प्रकृतीस्तव होतें ।
 यापासोनि निर्वाळें तें । सुखदुःख गा ॥ ७५ ॥
 संती दुःख उपजे । सत्कर्मी सुख निपजे ।
 या बोहींचा बोलिजे । भोग पुरुषा ॥ ७६ ॥
 सुखदुःखें जंववरी । निफजती साचोकारी ।
 व प्रकृति उद्यम करी । पुरुष भोगी ॥ ७७ ॥
 प्रकृतिपुरुषांची कुळवाडी । संगतां असंगडी ।
 आंबुली जोडी । आमुला^२ रवाय ॥ ७८ ॥
 मालया आंबुलिये । संगती ना सोये ।
 आंबुली जग विये । चोज ऐकें ॥ ७९ ॥
 पुण्यः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।
 कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥
 अनंगु तो पेंधा । निकडवा नुसधा ।
 र्गि अतिवृद्धा- । पासोनि वृद्ध ॥ ९८० ॥
 या आडनांव पुरुष । एहवी स्त्री ना नपुंसकु ।
 वहुना एकु । निश्चयो नव्हे ॥ ८१ ॥
 वक्षु अश्रवणु । अहस्तु अचरणु ।
 य ना वर्णु । नाम आर्थी ॥ ८२ ॥
 र्शना कांहीचि जेथ नाही । तो प्रकृतीचा भर्ता पाही ।
 र्गि भोगें ऐसयाही । सुखदुःखाच ॥ ८३ ॥
 * १ स्त्री. २ नवरा.

तो तरी अकर्ता । उदासु अभोक्ता ।
 परि इया पतिव्रता । भोगविजे ॥ ८४ ॥
 जियेतें अळुमाळु । रूपा गुणाचा चालढाळु^१ ।
 ते भलतैसाही खेळु । लेखा आणी ॥ ८५ ॥
 मा इये प्रकृती तंव । गुणामयी होंचि नांव ।
 किंबहुना सावेव । गुण तेचि हे ॥ ८६ ॥
 हे प्रकृति क्षणी नीच नवी । रूपाचीच आववी ।
 जडातही मात्रवी । इयेचा माजु ॥ ८७ ॥
 नावें इया प्रसिद्धें । स्नेहो इया स्निग्धें ।
 इंद्रियें प्रबुद्धे । इयेचेनि ॥ ८८ ॥
 कायि मन हें नपुंसक । कीं ते भोगवी तिन्ही लोक ।
 ऐसें ऐसें अलौकिक । करणें इयेचें ॥ ८९ ॥
 हे भ्रमाचें महाद्वीप । हे व्याप्तीचोंचि रूप ।
 विकार उमप^२ । इया केले ॥ ९० ॥
 हे कामाची मांडवी । हे मोहवनीची माधवी ।
 इये प्रसिद्धचि दैवी । माया हें नांव ॥ ९१ ॥
 हे वाङ्मयाची वाढी । हे साकारपणाची जोडी ।
 प्रपंचाची धाडी । अभंग हे ॥ ९२ ॥
 कळा पथूनि जालिया । विद्या इयेचिया केलिया ।
 इच्छा ज्ञान क्रिया । वियाली हे ॥ ९३ ॥
 हे नादाची टांकसाळ । हे चमत्काराचें धेळाउळ^३ ।
 किंबहुना सकळ । खेळु इयेचा ॥ ९४ ॥
 जे उत्पत्ति प्रलयो होत । ते इयेचे सायंप्रात ।
 हें असो अद्भूत । मोहन हे ॥ ९५ ॥
 हे अळयाचें दुसरें । हे निःसंगाचें सोयरें ।
 हे निराळेंसि घरें । नांदत असे ॥ ९६ ॥
 इयेतें येतुलावरी । सौभाग्यव्याप्तीची थोरी ।
 म्हणोनिया आवरी । अनावरातें ॥ ९७ ॥

तयाचां तंव ठायीं । निपटूनि कांहींचि नाही ।
 कीं तया आघवेंही । आपणचि होय ॥ ९८ ॥
 तया स्वयंभाची संभूती । तया अमूर्ताची मूर्ती ।
 आपण होय स्थिती । ठावो तया ॥ ९९ ॥
 तया अनार्ताची आर्ती । तया पूर्णाची तृप्ती ।
 तया अकुळाची जाती । गेत होय ॥ १००० ॥
 निराकाराचा आकार । तया निर्व्यापाराचा व्यापार ।
 निरहंकाराचा अहंकार । होऊनि ठाके ॥ १ ॥
 तया अचर्चाचें चिन्ह । तया अपाराचें मान ।
 तया अमनस्काचें मन । बुद्धीही होय ॥ २ ॥
 तया अनामाचें नाम । तया अजाचें जन्म ।
 आपण होय कर्म । क्रिया तया ॥ ३ ॥
 तया निर्गुणाचे गुण । तया अचरणाचे चरण ।
 तया अश्रवणाचे श्रवण । अचक्षूचे चक्षु ॥ ४ ॥
 तया भावातीताचे भाव । तया निखयवाचे अवयव ।
 किंहुना होय सर्व । पुरुषाचें हे ॥ ५ ॥
 ऐनि इया प्रकृती । आपुलिया सर्व व्याप्ती ।
 अविकारातें विकृती- । माजीं कीजे ॥ ६ ॥
 तेथ पुरुषत्व जें असे । तें ये इये प्रकृतिदशे ।
 चंद्रमा अंवसे । पडिला जैसा ॥ ७ ॥
 विदक बहु चोरवा । मीनलिया वाला एका ।
 कसु होय पांचिका । जयापरी ॥ ८ ॥
 को साधूतें गोंदळी । संचारोनि सुये मैली ।
 नाना सुदिनाचा आभाळी । दुर्दिनु कीजे ॥ ९ ॥
 तेथ पय पशूंचा पोटी । कां वन्हि जैसा काण्ठी ।
 गुंझनि घेतला पटी । रत्नदीपु ॥ १०१० ॥
 राजा पराधीन जाहला । कां सिंह रोगें रुंधला ।
 तेथ पुरुष प्रकृती आला । स्वतंत्रा मुक ॥ ११ ॥
 * १ उत्पत्ती.

जागता नरु सहसा । निद्रा पाडूनि जैसा ।
 स्वप्नीचिया सोसा । वश्यु कीजे ॥ १२ ॥
 तैसें प्रकृतिजालेपणें । पुरुषा गुण भोगणें ।
 उदास अंतुरीगुणें । आतुडें जेवीं ॥ १३ ॥
 तैसें अजा^१ नित्या होये । आंगीं जन्ममृत्युचे घाये ।
 वाजती जै लाहे । गुणसंगातें ॥ १४ ॥
 परि तें पेसें पंड्रसुता । तातलें लोह पिटितां ।
 जेवीं वन्हीसीचि घाता । बोलती तया ॥ १५ ॥
 कां आंदोललिया उदक । प्रतिभा होय अनेक ।
 तें नाभात्व म्हणती लोक । चंद्रीं जेवीं ॥ १६ ॥
 दर्पणाचिया जवळिका । द्रुजेपण जसैं ये मुखी ।
 कां कंकुमं स्फटिका । लोहित्व^२ ये ॥ १७ ॥
 तैसा गुणसंगमें । अजन्मा हा जन्मे ।
 पावतु ऐसा गमे । एन्ही नाहीं ॥ १८ ॥
 अधमोत्तमा योनी । यासि जैसिया मानीं ।
 जैसा संन्यासी होय स्वप्नीं । अंत्यादि जाती ॥ १९ ॥
 म्हणोनि केवळा पुरुषा । नाहीं हाणें भोगणें देखा ।
 येथ गुणसंगुचि अशेखा- । लागीं मूळ ॥ १०२० ॥

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

परमात्मेति चाप्युक्तो वेहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ २२ ॥

हा प्रकृतिमाज्जी उभा । परि जुई जैसा वोथंबा^३ ।
 यया प्रकृती पृथ्वीनभा । तेतुला पाडु ॥ २१ ॥
 प्रकृतिसरितेचां तटी । मेरु हा किरीटी ।
 माज्जी बिंबे परी लोटी । लोटों नेणें ॥ २२ ॥
 प्रकृति होय जाये । हा तो असतुचि आहे ।
 म्हणोनि आब्रह्माचें होये । शासन हा ॥ २३ ॥
 प्रकृति येणें जिये । याचिया सत्ता जग विये ।
 इयालागीं इये । वरयेतु हा ॥ २४ ॥

अनंतें काळें किरीटी । जिया मिलती इया सृष्टी ।
तिया रिगती ययाचां पोटी । कल्पांतसमयीं ॥ २५ ॥

हा महद्ब्रह्मगोसावी । ब्रह्मगोललाघवी ।
अपारपणें मवी । प्रपंचातें ॥ २६ ॥

ये या देहामाझारीं । परमात्मा ऐसी जे परी ।
बोलिजें तें अवधारीं । ययातोंचि ॥ २७ ॥

अगा प्रकृतिपरौता । एकु आधी पंडुसुता ।
ऐसा प्रवादु तो तत्त्वता । पुरुषु हा पै ॥ २८ ॥

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २९ ॥

जो निखळपणें येणें । पुरुषातें यया जाणें ।
आणि गुणाचें करणें । प्रकृतीचें तें ॥ २९ ॥

हें रूप हे छाया । पैल जळ हे माया ।
ऐसा निवादु धनंजया । जेवीं कीजे ॥ ३० ॥

तेणें पाडें अर्जुना । प्रकृतिपुरुषविवंचना ।
त्रयाचिया मना । गोचर जाहली ॥ ३१ ॥
तो शरीराचेनि मेळें । करु कां कर्में सकळें ।
परि आकाशु धुये^१ न मैळे । तैसा असे ॥ ३२ ॥

आशिलेनि देहें । जो न घेवे देहमोहें ।
देह गेलिया नोहे । पुनरपि तो ॥ ३३ ॥

ऐसा तया एकु । प्रकृतिपुरुषविवेकु ।
अपकारु अलौकिकु । करी पै गा ॥ ३४ ॥

परि हाचि अंतरीं । दिवेक भानूचियापरी ।
अजेंजे ते अवधारीं । उपाय बहुत ॥ ३५ ॥

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।
अथे सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ ३६ ॥

कोणी एकु सुभटा । विचाराचां आगिटां^२ ।
आत्मनात्मकटा । पुढें देउनि ॥ ३६ ॥

* १ घुरानें. २ अर्जुन.

छत्तीसही वानीभेद । तोडोनियां निर्विवाद ।

निवडिती शुद्ध । आपणपें ॥ ३७ ॥

तया आपणपयाचां पोटी । आत्मध्यानाचिया दिठी ।

देखती गा किरीटी । आपणपेंचि ॥ ३८ ॥

आणिक पै दैवबगें । चित्त देती सांख्ययोगें ।

एक ते अंगलगें । कर्माचेनि ॥ ३९ ॥

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।

तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणः ॥ २५ ॥

येणें येणें प्रकारें । निस्तरती साचोकारें ।

हें भवभेउरें । आघवेंचि ॥ १०४० ॥

परि ते करिती ऐसें । अभिमानु दवद्हुनि देशें ।

एकाचिया विश्वासें । टंकती बोला ॥ ४१ ॥

जें हिताहित देखती । हानि कणवा घेपती ।

पुसोनि शिणु हरिती । देती सुरव ॥ ४२ ॥

तयांचेनि मुखें निघे । तेतुलें आदरें चांगें ।

एकोनियां आंगें । मनें होती ॥ ४३ ॥

तया ऐकणेयाचि नावें । ठेविती गा आघवें ।

तया अक्षरासी जीवें । लोण करिती ॥ ४४ ॥

तेही अंती कपिध्वजा । इया मरणार्णवसमजा - ।

पासूनि निघती वोजा । गोमटिया ॥ ४५ ॥

ऐसेसे हे उपाये । बहुवस एथें पाहे ।

जाणावया होये । एकी वस्तु ॥ ४६ ॥

आतां पुरे हें बहुत । पै सर्वार्थाचें मथित ।

सिद्धांतनवनीत । देऊं तुज ॥ ४७ ॥

येतुलेनि पंहुसुता । अनुभव लाहाणा^१ आयिता ।

येर तंव तुज होतां । सायास नाही ॥ ४८ ॥

म्हणोनि बुद्धि रचूं । मतवाद हे रवांचूं ।

मोलीनि निर्वचूं । फोलाथुचि ॥ ४९ ॥

* १ संसारभय. २ मिळणारा.

यावत्संजायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥

तरी क्षेत्र येणें बोलें । तुज आपणवें जें दाविलें ।

आणि क्षेत्र सांगितलें । आघवें जें ॥ १०५० ॥

तया येरयेरांचां मेळीं । होडजे भूतीं सकळीं ।

अनिलसंगें जळीं । कळोळ जैसे ॥ ५१ ॥

कां तेजा आणि उस्वरा^१ । भेटी जालिया वीरा ।

मृगजळचिया पूरा । रूप होय ॥ ५२ ॥

नाना धाराधरधारीं । झळंबलिया वसुंधरी ।

उठिजे जेवीं अंकुरीं । नानाविधीं ॥ ५३ ॥

तैसें चराचर आघवें । जें कांहीं जीवु नावें ।

तें तों उभययोगें संभवे । ऐसें जाण ॥ ५४ ॥

इयालागीं अर्जुना । क्षेत्रज्ञा प्रधाना- ।

पामूनि न होती भिज्जा । भूतव्यक्ति ॥ ५५ ॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥

पै पटत्व तंतु नव्हे । तरि तंतूसीचि तें आहे ।

ऐसां खोलीं डोळां पाहें । ऐक्य हें गा ॥ ५६ ॥

भूतें आघवींचि होती । एकाचीं एक आहाती ।

परी पै भूतप्रतीतीं । वेगळीक असे ॥ ५७ ॥

यांचीं नामेही आनानें । अनारिसीं वर्तनें ।

वेणही सिनाने^२ । आघवेयांचे ॥ ५८ ॥

ऐसे देखोनि किरोटी । भेद सूसी हन पोटी ।

तरि जन्माचिया कोटी । न ला इसी निघों ॥ ५९ ॥

पै नानाप्रयोजनशीलें । दीर्घें वक्रें वर्तुळें ।

होती एकाचीच फळें । तुंगिणीयेचीं^३ ॥ १०६० ॥

होतु कां उज्ज वांकडें । परि गोरीचें हें न मोडे ।

तैसें भूतें अवघडें । वस्तु उज्ज ॥ ६१ ॥

* १ रेताड जमीन. २ वेगवेगळे. ३ भोपळीचा वेल.

अंगारकणीं बहुवसीं । उष्णता समान जैसी ।

तैसा नाना जीवरार्थी । परेशु असे ॥ ६२ ॥

गगनभरी धारा । परी पाणी एकाचि वीरा ।

तैसा या भूताकारा । सर्वांगीं तो ॥ ६३ ॥

हे भूतग्राम विषम । परी वस्तु ते एथ सम ।

घटमठीं व्योम । जियापरी ॥ ६४ ॥

हा नाशतां भूताभासु । एथ आत्मा तो अविनाशु ।

जैसा केयूरादिकीं कसु । सुवर्णाचा ॥ ६५ ॥

एवं जीवधर्महीनु । जो जीवासीं अभिन्नु ।

देखे तो सुनयनु । ज्ञानियांमाजीं ॥ ६६ ॥

ज्ञानाचा डोळा डोळसां- । माजीं डोळसु तो वीरेशा ।

हे स्तुति नोहे बहुवसा । भाग्याचा तो ॥ ६७ ॥

समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ २८ ॥

जें गुणेंद्रियधोकटी । देह धातूंची त्रिकुटी ।

पांचमेळावा वोरवटी । दारुण हे ॥ ६८ ॥

हे उघड पांचवेउली । हे पंचधा आंगीं लागली ।

जीवपंचानना सांपडली । हरिणकुटी^१ हे ॥ ६९ ॥

ऐसा असोनि इये शरीरीं । कोण नित्यबुद्धीची सुरी ।

अनित्यभावाचा उदरीं । दाटीचिना ॥ १०७० ॥

परी इये देही असतां । जो नयोचि आपणया घाता ।

आणि शेखी पंडसुता । तेथेंचि मिळे ॥ ७१ ॥

जे योगज्ञानाचिया प्रौढी । वोलांडूनियां जन्मकोडी ।

न निगों इया भाषा बुडी । देती योगी ॥ ७२ ॥

जें आकाराचें पैल तीर । जें नादाची पैल मेर ।

तुर्येचें माजघर । परब्रह्म जें ॥ ७३ ॥

मोक्षासकट गती । जेथें येती निशांती ।

गंगादि अपांपती^२ । सारता जेवीं ॥ ७४ ॥

* १ हरणाची खोपी. २ समुद्र.

तें सुख येणेंचि देहें । पायपाखाळणिया लाहे ।
 जो भूतवैषम्यें नोहे । विषमबुद्धी ॥ ७५ ॥
 दीपांचा कोडीं जैसैं । एकचि तेज सरिसैं ।
 तैसा जो असे । सर्वत्र ईशु ॥ ७६ ॥
 ऐसेनि समत्वे पंडुसुता । जिये जो देखतसाता ।
 तो मरण! आणि जीविता । नागवे फुडा ॥ ७७ ॥
 म्हणोनि तो दैवागळा । वानीत असों वेळोवेळां ।
 जे साम्यसेजे डोळा । लागलां तया ॥ ७८ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥

आणि मनोबुद्धिप्रमुखें । कर्मेन्द्रियें अशेखें ।
 करी प्रकृतीचि हें देखे । साचें जो गा ॥ ७९ ॥
 घरींचीं राहटती घरीं । घर कांहीं न करी ।
 अन्न धावे अंबरी^१ । अंबर उगें ॥ १०८० ॥
 तैसी प्रकृति आत्मप्रभा । खेळे गुणीं विविधारंभा ।
 येथ आत्मा तो वोथंबा । नेणें कोण ॥ ८१ ॥
 ऐसेनि येणें निवाडें । जयाचां जीवीं उजिवडें ।
 अकर्तयातें फुडें । देखिलें तेणें ॥ ८२ ॥

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥

एवही तैचि अर्जुना । होईजे ब्रह्मसंपन्ना ।
 जें या भूताकृती भिन्ना । दिसती एकी ॥ ८३ ॥
 लहरी जैसिया जळीं । परमाणुकणिका स्थळीं ।
 रश्मीकर मंडळीं । सूर्याचां ॥ ८४ ॥
 वातरी देही अवेव । मनीं आघवेचि भाव ।
 विस्फुलिंग^२ सावेव । वन्ही एकी ॥ ८५ ॥
 तैसे भूताकार एकाचे । हें दिठी रिगे जै साचें ।
 तैचि ब्रह्मसंपत्तीच । तारु लागे ॥ ८६ ॥

* १ आकाशांत. २ अग्नीच्या ठिणग्या.

मग जयातयाकडे । ब्रह्मोचि दिठी उघडे ।

किंबहुना जोडे । अपार सुख ॥ ८७ ॥

येतुलेनि तुज पार्था । प्रकृतिपुरुषव्यवस्था ।

ठायेंठावो प्रतीतिपथा- । माजीं जाहली ॥ ८८ ॥

अमृत जैसें ये चुळा । कां निधान देरिवजे डोळां ।

तेतुला जिप्हाळा । मानावा गा ॥ ८९ ॥

हा जी जाहलिये प्रतीती । घर बांधणें जें चित्तीं ।

तें आतां ना सुभद्रापती । इयावरी ॥ १०९० ॥

तरी एकदोन्ही ते बोल । बोलिजती सरवोल ।

देई मनातें वोल । मग ते घेई ॥ ९१ ॥

ऐसें देवें म्हणितलें । मग बोलों आदरिलें ।

तेथें अवधानाचेंचि केलें । सर्वांग येरें ॥ ९२ ॥

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायसव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥

म्हणे परमात्मा म्हणिये । तो ऐसा जाण स्वरूपें ।

जळीं जळें न लिपे । सूर्यु जैसा ॥ ९३ ॥

कां जे जळा आदीं पाठीं । सूर्य असतुचि असें किरीटी ।

माजीं बिंबे तें दृष्टी । आणिकांचिये ॥ ९४ ॥

तैसा आत्मा देहीं । आथि म्हणिये हें कांहीं ।

साचें तरी नाही । तो जैथिंचा तेथें ॥ ९५ ॥

आरिसां मुख जैसें । बिंबलिया नाम असे ।

देहीं वसणें तैसें । आत्मतत्त्वा ॥ ९६ ॥

तया देहा म्हणती भेटी । हे सपायी^१ निजिव गोठी ।

वारिया वाळुवे गांठी । केंही आहे ॥ ९७ ॥

आगा आणि पीसा । दोरा सुवावा कैसा ।

केउता सांदा^२ आकाशा । पाषाणेंसी ॥ ९८ ॥

एक निघे पूर्वकडे । एक तें पश्चिमेकडे ।

तिये भेटीचेनि पाडें । संबंधु हा ॥ ९९ ॥

उजिवडा आणि अंधारेया । जो पाहू मता उभया ।

नाचि जा आत्मया । देहा जाण ॥ ११०० ॥

* १ सर्वथैव. २ संबंध.

रात्री आणि दिवसा । कनका आणि कापुसा ।
 अपादु कां जैसा । तैसाचि हा ॥ १ ॥
 वेह तंव पांचांचें जालें । हें कर्माचां गुणीं गुंथलें ।
 श्रवतसे चाकीं सूदलें । जन्ममृत्यूचां ॥ २ ॥
 हें कालानकाळाचां कुंडीं । घातली लोणियाची उंडी ।
 माशी पांखु पाखडी । तंव हें सरे ॥ ३ ॥
 हें विपायें आगी पडे । तरी भस्म होऊनि उडे ।
 जाहलें श्वाना वरपडें । तरी ते विण्वां ॥ ४ ॥
 या चुके दोन्हीं काजा । तरी होय कर्माचा पुंजा^१ ।
 हा परिणामु कपिध्वजा । कश्मलु गा ॥ ५ ॥
 या वेहाची हे दशा । आणि आत्मा तो एथ ऐसा ।
 पै नित्य सिद्ध आपैसा । अनादिपणें ॥ ६ ॥
 सकल ना निष्कलु । अक्रियु ना क्रियाशीलु ।
 कृश ना स्थूलु । निर्गुणपणें ॥ ७ ॥
 आभासु ना निराभासु । प्रकाशु ना अप्रकाशु ।
 अल्प ना बहुवसु । अरूपपणें ॥ ८ ॥
 रितु ना भरितु । रहितु ना सहितु ।
 मूर्तु ना अमूर्तु । शून्यपणें ॥ ९ ॥
 आनंदु ना निरानंदु । एकु ना विविधु ।
 मोकला ना बध्दु । आत्मपणें ॥ १११० ॥
 येतुला ना तेतुला । आइता ना रचिला ।
 योलता ना उगला । अलक्षपणें ॥ ११ ॥
 मृष्टीचां होणां^२ न रचे । सर्वसंहारें न वेंचे ।
 आशी नाथी या दोहींचें । पंचत्व तो ॥ १२ ॥
 मवे ना चर्चे । वाढे ना स्वांचे ।
 विटे ना वेंचे । अव्ययपणें ॥ १३ ॥
 स्वरूप पै आत्मा । देहीं जें म्हणती प्रियोत्तमा ।
 ते मुखाकरें व्यामा । नाम जैसे ॥ १४ ॥

तैसें तयाचिये अनुस्यूती^१ । होती जाती देहाकृती ।
तो घे ना सांडी सुमती । जैसा तैसा ॥ १५ ॥

अहोरात्रें जैशीं । येती जाती आकाशीं ।

आत्मसत्ते तैसीं । देहें ज्ञाण ॥ १६ ॥

म्हणोनि इये शरीरीं । कांहीं करवी ना करी ।

आयताही व्यापारीं । सज्जु नव्हे ॥ १७ ॥

यालागीं स्वरूपें । उणा पुरा न घेये ।

हें असो तो न लिपे । देहीं देहा ॥ १८ ॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥

अगा आकाश कें नाहीं । हें न रिघेचि कवणे ठायीं ।

परि कारियेनि कहीं । गादिजेना^२ जैसें ॥ १९ ॥

तैसा सर्वत्र सर्व देहीं । आत्मा असतुचि असे पाहीं ।

संगदोषें एकेंही । लिपु नव्हे ॥ ११२० ॥

पुढतपुढती एथें । हेंचि लक्षण निरुतें ।

जे जाणावें क्षेत्रज्ञातें । क्षेत्रविहिना ॥ २१ ॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥

संसर्गें चेष्टिजे लोहें । परि लोह भ्रामक नोहे ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञां आहे । तेतुला पाद्दु ॥ २२ ॥

दीपकाची अर्ची । राहाटी वाहे घरीची ।

परी वेगळीक कोडीची । दीपा आणि घरा ॥ २३ ॥

काष्ठांचां पोटी । वन्हि असे किरीटी ।

परी काष्ठ नोहे या दिठी । पाहिजे गा ॥ २४ ॥

अपाद्दु नभा आभाळा । रवि आणि मृगजळा ।

तैसाचि हाही डोळा । देखसी जर्री ॥ २५ ॥

हें आघवोंचि असो एकु । गगनांनि जैसा अर्कु ।

प्रगटवी लोक । नावें नावें ॥ २६ ॥

एथ क्षेत्रज्ञु तो ऐसा । प्रकशकु क्षेत्राभासा ।

यावरुतें हैं न पुसा । शंका नेघां ॥ २७ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं जानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ ३४ ॥

शब्दतत्त्वसारज्ञा^१ । पै देखणी तेचि प्रज्ञा ।

जे क्षेत्रा क्षेत्रज्ञा । अपाद्गु देखे ॥ २८ ॥

इया दोहीचें अंतर । देखवावया चतुर ।

ज्ञानियांचें द्वार । आराधित्ती ॥ २९ ॥

याचिलागीं सुमती । जोडित्ती शांतिसंपत्ती ।

शास्त्रांचीं दुभती । पोसित्ती घरीं ॥ ११३० ॥

योगाचिया आकाशा । वळघिजे येवढाचि धिंवसा ।

याचियाचि आशा । पुरुषासि गा ॥ ३१ ॥

शरीरादि समस्त । मानिताति तृणवत ।

जीवें संतांचें होत । वाहणधरु^२ ॥ ३२ ॥

ऐसेसियापरी । ज्ञानाचिया भरोवरी ।

कननियां अंतरी । निरुते होत ॥ ३३ ॥

मग क्षेत्रज्ञा क्षेत्राचें । जे अंतर देखती साचें ।

ज्ञानें उन्मेख तयांचें । वोवाळूं आम्ही ॥ ३४ ॥

आणि महाभूतादिकीं । प्रभेदलीं अनेकीं ।

पसरलीसे लटिकी । प्रकृति जे हे ॥ ३५ ॥

ते शुकनलिकान्यायें । न लगती लागली आहे ।

हें जैसें तैसें होये । ठाउवें जयां ॥ ३६ ॥

जैसी माळा ते माळा । ऐसीचि देखिजे डोळां ।

सर्पबुद्धि टवाळा । उरवी होउनी ॥ ३७ ॥

कां शुक्ति ते शुक्ती । हे साच होय प्रतीती ।

रुपेयाची भ्रांती । जाऊनियां ॥ ३८ ॥

तेसी वेगळी वेगळेपणें । प्रकृति जे अंतःकरणें ।

देखती तेमी म्हण । ब्रह्म होती ॥ ३९ ॥

जें आकाशाहूनि वाड^१ । जें अव्यक्ताची पैल कड ॥
जें भेटलिया अपाडा पाड । पडों नेदी ॥ ११५० ॥

आकारु जेथ सरे । जीवत्व जेथ विरे ।

जैत जेथ नुरे । अद्वय जें ॥ ४१ ॥

तें परमतत्त्व पार्था । होती ते सर्वथा ।

जे आत्मानात्मव्यवस्था- । राजहंसु ॥ ४२ ॥

ऐसा हा जी आघवा । श्रीकृष्णें तया पांडवा ।

उगाणा^२ दिधला जीवा । जीवाचिया ॥ ४३ ॥

येर कलशीचें येरीं । रिचविजे जयापरी ।

आपणवें तया हरी । दिधलें तैसें ॥ ४४ ॥

आणि कोणा देता कोण । तो नर तैसा नारायण ।

वरी अर्जुनातें कृष्ण । हा मी म्हणे ॥ ४५ ॥

परि असो तें नाथिलें । न पुसतां कां मी बोलें ।

किंबहुना दिथलें । सर्वस्व देवें ॥ ४६ ॥

कीं तो पार्थु जी मनीं । अझुनी तृप्ती न मनीं ।

अधिकाधिक उतान्ही । वाढवीतु असे ॥ ४७ ॥

स्नेहाचिया भरोवरी । आंबुथिला दीपु घे थोरी ।

चाड अर्जुना अंतरीं । परिसतां तैसी ॥ ४८ ॥

तेथ सुगरणी उदारे । रसज्ञ आणि जेवणारे ।

मिळती मग अवतरे । हातु जैसा ॥ ४९ ॥

तैसें जी होतसे देवा । तया अवधानाचिया लवलवा^३ ।

पाहातां व्याख्यान चढलें थांवा । चौगुणें वरी ॥ ११५० ॥

सुवायें मेघु सांवरे । जैसा चंद्रें सिंधु भरे ।

तैसा मातुला रसु आदरें । श्रोतयाचोनि ॥ ५१ ॥

आतां आनंदमय आघवें । विश्व कीजेल देवें ।

तें रायें परिसावें । संजयो म्हणे ॥ ५२ ॥

एवं जे महाभारतीं । श्रीव्यासें अप्रांतमती^४ ।

भविष्यपर्वीं शानी । म्हणितली कथा ॥ ५३ ॥

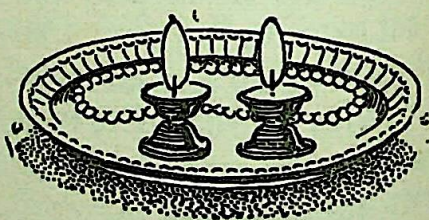
* १ मोठें. २ बोध. ३ दबटवी. ४ विशाल बुद्धी.

तो कृष्णार्जुनसंवादु । नागरीं बोलीं विशदु ।
 सांगोनि दाऊं प्रबंधु । वोवियेचा ॥ ५४ ॥
 वसुधीचि शान्तिकथा । आणिजेल कीर वाक्पथा ।
 जे शृंगाराचां माथां । पाय ठेविती ॥ ५५ ॥
 पाऊं वेल्हाळे देशी नवी । जे साहित्यातें वोजावी ।
 प्रमृतातें चुकी ठेवी । गोडिसेपणें ॥ ५६ ॥
 बोल वोल्हावतोनि गुणें । चंद्रासि घे उमाणे^१ ।
 रसंगीं भुलवणें । नादु लोपी ॥ ५७ ॥
 स्वेचराचियाही मना । आणी सात्त्विकाचा पान्हा ।
 श्रवणासवें सुमना । समाधि जोडे ॥ ५८ ॥
 तेसा वाग्विलास विस्तारुं । गीतार्थें विश्व भरुं ।
 आनंदाचें आवारुं । मांडूं जगा ॥ ५९ ॥
 फिटो विवेकार्ची वाणी । हो कानामनाची जिणीं ।
 देखो आवडे ते स्वाणी । ब्रह्मविद्येची ॥ ११६० ॥
 दोसो परतत्त्व डोळां । पाहो सुखाचा सोहळा ।
 शिषो महाबोधसुकाला- । मार्जी विश्व ॥ ६१ ॥
 हें निफजेल आतां आघवें । ऐसें बोलिजेल बरवें ।
 जें अधिष्ठिला असें परमदेवें । निवृत्ती मी ॥ ६२ ॥
 म्हणोनि अक्षरीं सुभेदीं । उपमा श्लेष कोंदाकोंदी ।
 लाडा देईन प्रतिपदीं । ग्रंथार्थासी ॥ ६३ ॥
 हा ठवोवरी मातें । पुरतया सारस्वतें ।
 केलें असें श्रीमंतें । श्रीगुरुरायें ॥ ६४ ॥
 तों जे कृपासावाये । मी बोलें तेतुलें सामायें ।
 आणि तुमचिये सभे लाहे । गीता म्हणों ॥ ६५ ॥
 मी तुम्हां संतांचे पाये । आजि मी पातलां आहे ।
 म्हणोनि जी नाहे । अटक^२ कांही ॥ ६६ ॥
 प्रभु काश्मरीं मुकें । नुपजे हें कौतुकें ।
 काही उणी सोमुद्रिकें । लक्ष्मीयसी ॥ ६७ ॥
 * १ बरोवरी. २ अडचण.

तैसी तुम्हां संतांपासीं । अज्ञानाची गोठी कायसी ।
 यालागीं नवरसीं । वरुषेन मी ॥ ६८ ॥
 किंयहुना आतां देवा । अवसरु^१ मज देयावा ।
 ज्ञानदेव म्हणे बरया । सांगेन ग्रंथु ॥ ६९ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्ण-
 ज्ञानसंवादे प्रकृतिपुरुषविवेकयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
 (ओंव्या ११६९; श्लोक ३४)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय चौदावा

जयजय आचार्या । समस्तसुरवर्या ।
ज्ञानप्रभातमूर्या । सुरवोदया । १ ॥
जयजय सर्व विसांवया । सोऽहंभावसुहावया ।
नाना लोक हेलावया । समुद्रा तूं ॥ २ ॥
बाइकें गा आर्तबंधू । निरंतरकारुण्यसिंधू ।
विशदविद्यावधू- । वल्लभा जी ॥ ३ ॥
जयांप्रति लपसी । तयां जग हैं दाविसी ।
फट् तैं करिसी । आघवेंचि तूं ॥ ४ ॥
पुढिलाची दृष्टि चोरिजे । हा दृष्टिबंधू' निफजे ।
नवल लाघव तुझें । जें आपणपें चोरें ॥ ५ ॥
तुंचि तूं सर्वा यया । मा कोणा बोधु कोणा माया ।
सिया आपेंआप लाघविया । नमों तुज ॥ ६ ॥
जाणों जगीं आप वोळें । तें तुझिया बोला सुरस जालें ।
तुझेनि क्षमत्व आलें । पृथ्वीयेसी ॥ ७ ॥
विचंद्रादि शुक्ति । उदो करिती त्रिजगतीं ।
तुझिया दीप्ती । तेज तेजा ॥ ८ ॥
कविकेजे अनिलें । तें दैविकेनि जी निजबळें ।
तुजमाजीं खेळें । लपीथपी^२ ॥ ९ ॥
किंहुना माया असोस । ज्ञान जी तुझेनि डोळस ।
तुजेनि सायास । श्रुतीसि हैं ॥ १० ॥

- वेद वानूनि तंव चांग । जंव न दिसे तुझें आंग ।
 मग आम्हां तया मूग । एकी पांती ॥ ११ ॥
- जी एकार्णवाचां ठाई । पाहतां थेंबाचा पादु नाही ।
 मा महानदी काई । जाणिजती ॥ १२ ॥
- कां उदयलिया भास्वतु । चंद्र जैसा खद्योतु ।
 आम्हां श्रुती तुजआंतु । तो पादु असे ॥ १३ ॥
- आणि दुजया थांवो मोडे । जेथ परेशीं वैखरी बुडे ।
 तो तूं मा कोणें तोंडें । वानावासी ॥ १४ ॥
- यालागीं आतां । स्तुति सांडूनि निवांता ।
 चरणीं ठेविजे माथा । हेंचि भलें ॥ १५ ॥
- तरी तुज तैसिया । नमो जी श्रीगुरुराया ।
 मज ग्रंथोद्यमु फळावया । वेव्हारा होई ॥ १६ ॥
- आतां कृपाभांडवल सोडी । भरी मतिं माझी पोतडी ।
 करी ज्ञानपद्यजोडी । थोरा मातें ॥ १७ ॥
- मग मी संसरेन तेणें । करीन संतांसी कर्णभूषणें ।
 लेववीन सुलक्षणें । विवेकाचीं ॥ १८ ॥
- जी गीतार्थनिधान । कादू माझें मन ।
 सुर्यां स्नेहांजन । आपलें तूं ॥ १९ ॥
- हे वाक्सृष्टि एके वेळे । देखतु माझे बुद्धीचे डोळे ।
 तैसा उदैजो जी निर्मळें । कारुण्यबिंबें ॥ २० ॥
- माझी प्रज्ञावेली? वेल्हाळ । काव्यें होय सुफल ।
 तो वसंतु होय स्नेहाळ- । शिरोमणी ॥ २१ ॥
- प्रमेयमहापूरें । हे मतिगंगा ये थोरें ।
 तैसा वरिष उदारे । दिठीवेनी ॥ २२ ॥
- अगा विश्वैकधामा । तुझा प्रसादु चंद्रमा ।
 करु मज पूर्णिमा । स्फूर्तीची जी ॥ २३ ॥
- जी अवलोकिलिया मातें । उल्लेखसागरी भरितें ।
 वासंडेल स्फूर्तीतें । रसवृत्तीचे ॥ २४ ॥

* १ काजवा. २ बद्रिहरी वेळ.

तंव तोषोनि गुरुराजें । म्हणितलें विनातिव्याजें ।

मांडिलें देख्वां दुजें । स्तवनामिषें ॥ २५ ॥

हें असो आतां वांजटा । तो ज्ञानार्थ करुनि गोमटा ।

ग्रंथु दावीं उत्कंठा । भंगां नेदी ॥ २६ ॥

हो कां जी स्वामी । हेंचि पाहतु होतों मी ।

जे श्रीमुखें म्हणा तुम्ही । ग्रंथु सांग ॥ २७ ॥

बहजें दुर्वेचा हिरु^१ । आंगेंचि तंव अमरु ।

वरी आला पूरु । पीयूषाचा ॥ २८ ॥

तरी आतां येणें प्रसादें । विन्यासें विदग्धें ।

मूकशास्त्रपदें । वाखाणीन ॥ २९ ॥

परी जीवा आंतुलीकडे । जैसी संदेहाचीं डोणी^२ बुडे ।

ना श्रवणीं तरी चाडे । वाढु दिसे ॥ ३० ॥

तैसी बोली साचारी । अवतरो माझी माधुरी ।

माले मागूनि घरीं । गुरुकृपेचां ॥ ३१ ॥

तरी मागां त्रयोदशीं । अध्यायीं गोष्टि ऐसी ।

श्रीकृष्ण अर्जुनैसीं । चावळले ॥ ३२ ॥

जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगें । होईजे येणें जगें ।

आत्मा गुणसंगें । संसारिया ॥ ३३ ॥

आणि हाचि प्रकृतिगतु । सुखदुःख भोगीं हेतु ।

अथवा गुणातीतु । केवळु हा ॥ ३४ ॥

तरी कैसा पां असंगा संगु । कोण तो क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगु ।

सुखदुःखादि भोगु । केवीं तया ॥ ३५ ॥

गुण ते कैसे किती । बांधती कवणे रीती ।

आतरी गुणातीतीं । चिन्हें काई ॥ ३६ ॥

अथ यया आघवेया । अर्था रुप करावया ।

विषो पथ चौदाविया । अध्यायासी ॥ ३७ ॥

तरी तो आतां ऐसा । प्रस्तुत परियेसा ।

अभिप्रायो विश्वेशा । वेकठाचा^३ ॥ ३८ ॥

* १ दुर्वेची मुळी. २ होडी. ३ श्रीकृष्णाचा.

तो म्हणे गा अर्जुना । अवधानाची सर्व सेना ।
मेळोनि इया ज्ञाना । झोंबावें हो ॥ ३९ ॥

आम्ही मागां तुज बहुतीं । दाविलें हें उपपत्तीं ।
तरी आझुनी प्रतीती- । कुशीं न निघे ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच : परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।

यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥

म्हणौनि गा पुढती । सांगिजेल तुजप्रती ।

पर म्हण म्हणो श्रुतीं । डाहारिलें जें ॥ ४१ ॥

एन्हवीं ज्ञान हें आपुलें । परि पर ऐसेनि जालें ।

जे आवडोनि घेतलें । भवस्वर्गादिक ॥ ४२ ॥

अगा याचि कारणें । हें उत्तम सर्वापरी मी म्हणें ।

जे वन्हि हें तृणें । यरें ज्ञानें ॥ ४३ ॥

जियें भवस्वर्गातें जाणती । यागचि चांग म्हणती ।

पारखी फुडी आशी । भेदीं जेयां ॥ ४४ ॥

तियें आघवीचि ज्ञानें । केलीं येणें स्वप्नें ।

जैशा वातोर्मी^१ गगनें । गिलिजती अंतीं ॥ ४५ ॥

कां उदितें रश्मिराजें । लोपिलीं चंद्रादि तेजें ।

नाना प्रकयांबुमाजे । नदी नद ॥ ४६ ॥

तैसें हें येणें पाहलेया । ज्ञानजात जाय लया ।

म्हणोनियां धनंजया । उत्तम हें ॥ ४७ ॥

अनादि जे मुक्तता । आपुली असे पंडुसुता ।

तो मोक्ष हाता येता । होय येणें ॥ ४८ ॥

जयाचिया प्रतीती । विचारवीरीं समस्तीं ।

नेदिजेचि संसृती^२ । माथां उधऊं ॥ ४९ ॥

मनं मन घालूनि मागें । विश्रांति जालिया आगें ।

ते देही देहाजोगे । होतीचि ना ॥ ५० ॥

मग तें देहाचें बेळें । वोलांझुनि एकेचि वेळे ।

संयतुनी कांटीकें । माझें जालें ॥ ५१ ॥

* १ वाच्याच्या लहरी. २ संसार.

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।

सर्वेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥

त्रे माझिया नित्यता । तेणें नित्य ते पंडुसुता ।

परिपूर्ण पूर्णता । माझियाचि ॥ ५२ ॥

जैसा अनंतानंदु । जैसाचि सत्यसिंधु ।

तेसेचि ते भेदु । उरेचि ना ॥ ५३ ॥

त्रे मी जेवढें जैसें । तेंचि ते जाले तैसें ।

घटभंगीं घटाकाशें । आकाश जेवीं ॥ ५४ ॥

नातरी दीपमूलकीं । दीपशिखा' अनेकी ।

मीनलिया अवलोकीं । होय जैसें ॥ ५५ ॥

अर्जुना तयापरी । सरली ज्वैताची वारी ।

बावो नामार्थ एकाहारी । मीतूविण ॥ ५६ ॥

येणेचि पै कारणें । जै पहिलें सृष्टीचें जुंपणें ।

ते ही तया होणें । पडेचिना ॥ ५७ ॥

सृष्टीचिये सर्वादी । जेयां देहाची नाही बांधी ।

ते कैंचें प्रकयावधी । निमतील पां ॥ ५८ ॥

म्हणोनि जन्मक्षयां- । अतीत ते धनंजया ।

मी जाले ज्ञाना यया । अनुसरोनी ॥ ५९ ॥

खी ज्ञानाची वाढी । वानिली देवें आवडी ।

तेवीचि पार्थाही गोडी । लावावया ॥ ६० ॥

तेव तया जाले आन । सर्वांगीं निघाले कान ।

स्पर्श^१ अवधान । आतला पां ॥ ६१ ॥

याता देवांचिया ऐसें । जाकळीजतु असे वोरसें ।

म्हणोनि निरूपण आकाशें । वेंटाळेना ॥ ६२ ॥

म्हणे गा प्रज्ञाकांता । उजवली आजि वक्तृत्वता ।

त्रे बोलायेवढा श्रोता । जोडिलासि ॥ ६३ ॥

तरी एकु मी अनेकीं । गोंविजे देहपाशकीं ।

विणुणीं लुब्धकीं । कोणी परी ॥ ६४ ॥

१ दिव्याची ज्योत. २ सर्वथेव.

कैसा क्षेत्रयोगें । वियें इयें जगें ।
 तें परिस सांगें । कोणे परी ॥ ६५ ॥
 दै क्षेत्र येणें व्याजें । हें यालागीं बोलिजे ।
 जे मत्संगबीजें । भूतीं पिके ॥ ६६ ॥

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।

संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

एन्हवीं तरी महद्ब्रह्म । यालागीं हें ऐसें नाम ।

जे महदादिविश्राम-। शालिका^१ हें ॥ ६७ ॥

विकारां बहुवस थोरी । अर्जुना हेंचि करी ।

म्हणोनि अवधारीं । महद्ब्रह्म ॥ ६८ ॥

अव्यक्तवादमतीं । अव्यक्त ऐसी वदंती ।

सांख्याचिया प्रतीती । प्रकृति हेचि ॥ ६९ ॥

वेदांतीं यीतें माया । ऐसें म्हणिजे प्राज्ञराया ।

असो किती बोलों वायां । अज्ञान हें ॥ ७० ॥

आपला आपणपेयां । विसरु जो धनंजया ।

तेंचि रूप यया । अज्ञानासी ॥ ७१ ॥

आणिकही एक असे । जें विचारावेळे न दिसे ।

वातीं पाहतां जैसें । आंधारें कां ॥ ७२ ॥

हालविलिया जाये । निश्चळीं तरी होये ।

दुधीं जैसी साये । दुधाचीं ते ॥ ७३ ॥

पै जागरु ना स्वप्न । ना स्वरूप अवस्थान ।

ते सुषुप्ति कां धन । जैसी होय ॥ ७४ ॥

कां न वियतां^२ वायूतें । वांझें आकाश रितें ।

तयाऐसें निरुतें । अज्ञान गा ॥ ७५ ॥

पैल खांब कां पुरुषु । ऐसा निश्चयो नाही एकु ।

परी काय नेणो आलोकु । दिसत असे ॥ ७६ ॥

तेवीं वस्तु जैसी असे । तैसी कीर न दिसे ।

परी काही अनारिसें । देखिजेना ॥ ७७ ॥

* १ महत्त्वांचे विश्रांतीचें स्थान. २ उत्पन्न होतां.

ना राती ना तेज । ते संधि जेवीं सांज ।
 तेवीं विरुद्ध ना निज । अज्ञान आथी ॥ ७८ ॥
 तेसी कोणही एकी दशा । तिये वादु अज्ञान ऐसा ।
 त्या गुंडलिया प्रकाशा । क्षेत्रज्ञ नांव ॥ ७९ ॥
 ज्ञान थोरिये आणिजे । आपणपें तरी नेणिजे ।
 रूप जाणिजे । क्षेत्रज्ञाचें ॥ ८० ॥
 द्याचि अभय योगु । बुद्धें^१ बापा चांगु ।
 ज्ञोचा नैसर्गु । स्वभावो हा ॥ ८१ ॥
 ज्ञातां अज्ञानासारिवें । वस्तु आपणपेंचि देखे ।
 एरी रूपें अनेकें । नेणों कोणें ॥ ८२ ॥
 ज्ञेता रंकु भ्रमला । म्हणें ज्ञारे मी रावो आला ।
 कां मूर्च्छितु गेला । स्वर्गलोका ॥ ८३ ॥
 तेवीं लचकलिया^२ दिठी । मग देखणे जें जें उठी ।
 त्या नांव सृष्टी । मीचि वियें पै गा ॥ ८४ ॥
 ज्ञेसं कां स्वप्नमोहा । तो एकाकी देखिवजे बहुवा ।
 ज्ञेचि पाहु आत्मया । स्मरणेंवीण असे ॥ ८५ ॥
 ज्ञेचि आनी भांती । प्रमेय उपलवूं पुढती ।
 ज्ञेची तूं प्रतीती । याचि घे पां ॥ ८६ ॥
 ज्ञेरी माझी हे गृहिणी । अनादि तरुणी ।
 ज्ञेनिर्वाच्यगुणी । अविद्या हे ॥ ८७ ॥
 ज्ञेये नाही ज्ञेचि रूप । ठाणें हें अति उपम ।
 ज्ञे निद्रितां समीप । चेतां दुरी ॥ ८८ ॥
 ज्ञे माझेनिचि आंगें । पौढल्या^३ हे जागे ।
 ज्ञेणि सत्तासंभोजें । गुर्विणी होय ॥ ८९ ॥
 ज्ञेद्वद्ब्रह्माउदरी । प्राकृतीं आठै विकारीं ।
 ज्ञेर्माची करी । पेलोवेली^४ ॥ ९० ॥
 ज्ञेयसंगु पहिलें । बुद्धितत्त्व प्रसवलें ।
 ज्ञेद्वितत्त्व भारेलें । ज्ञेय मना ॥ ९१ ॥

तरुणी ममता मनाची । ते अहंकार तत्त्व रची ।
 तेणें महाभूतांची । अभिव्यक्ति होय ॥ ९२ ॥ (५४००)
 आणि विषयेंद्रियां गोसी^१ । स्वभावें तंव भूतांसी ।
 म्हणोनि येती सरिसीं । तिर्येही रूपा ॥ ९३ ॥
 जालेनि विकारक्षोभें । पाठीं त्रिगुणाचें उभें ।
 तेव्हां ये वासनागर्भें । ठायेंठावो ॥ ९४ ॥
 रूखाचा आवांका । जैसी बीजकणिका ।
 जीवीं बांधें उदका । भेटतरवेंवो ॥ ९५ ॥
 तैसी माझेनि संगें । अविद्या नाना जगें ।
 आर घेवों लागे । अणियाची ॥ ९६ ॥
 मग गर्भभोळा त्या । कैसें रूप तें ये आया ।
 तें परियेसें राया । सुजनांचिया ॥ ९७ ॥
 पै मणिज स्वेदज । उद्भिज जारज ।
 उमटती सहज । अवेव हे ॥ ९८ ॥
 व्योमवायुवशें । वाढलेनि गर्भरसें ।
 मणिजु उससे । अवेवु^२ तो ॥ ९९ ॥
 पोटीं मूनि तमरजें । आगळिकां तोय तेजें ।
 उठितां निफजे । स्वेदजु मा ॥ १०० ॥
 आपपृथ्वीउत्कटें । आणि तमोमात्रें निकृष्टें ।
 स्थावरु उमटे । उद्भिजु हा ॥ १ ॥
 पांचां पांचही विरजीं । होती मनबुद्ध्यादि सार्जी ।
 हीं हेतु जारजीं । ऐसें जाण ॥ २ ॥
 ऐसे चारी हे सरळ । करचरणतळ ।
 महाप्रकृति स्थूल । तेंचि शिर ॥ ३ ॥
 प्रवृत्ति पेललें^३ पोट । निवृत्ति ते पाठी नीट ।
 सुरयोनी आंगें आठ । ऊर्ध्वाचीं ॥ ४ ॥
 कंटु उल्हासता स्वर्गु । मृत्युलोक मध्य अर्धभागु ।
 अधोदेश चांगु । नितंबु ता ॥ ५ ॥
 * १ अंतर्भाव करी. २ अवयव. ३ पुढें आलेलें.

ऐसें लेंकरुं एक । प्रसवली हे देख ।
 ज्याचें तिन्ही लोक । बाळसें गा ॥ ६ ॥
 चौऱ्यांयशीं लक्ष योनी । तियें कांडां पेरां सांदणी ।
 वाढे प्रतिदिनीं । बाळक हें ॥ ७ ॥
 पाना देहअवयवीं । नामाचीं लेणीं लेववी ।
 मोहस्तन्यें वाढवी । नीच नवेन ॥ ८ ॥
 मृष्टी वोगवेगळीया । तिया करांघ्रीं आंगोळियां ।
 भिन्नाभिमान मूढलिया । मुदिया^१ तेथें ॥ ९ ॥
 हें एकलौतें चराचर । अविचारित सुंदर ।
 प्रसवोनि थोर । थोरावली ॥ १० ॥
 पै ब्रह्मा प्रातःकाळ । विष्णु तो माध्यान्ह वेळ ।
 सदाशिव सायंकाळ । बाळा यया ॥ ११ ॥
 महाप्रलयसेजे । स्वेलौनि आलें निदिजे ।
 विषमज्ञानें उमजे । कल्पोदयीं ॥ १२ ॥
 अर्जुना यापरी । मिथ्यादृष्टीचां घरीं ।
 युगानुवृत्तीचीं करी । चोज पाउलें ॥ १३ ॥
 संकल्प पयाचा इष्ट । अहंकारु विनटु ।
 ऐसिया होय तें शेवटु । ज्ञानें यया ॥ १४ ॥
 आतां असो हे बहु बोली । ऐसें विश्व माया व्याली ।
 तेथ जांघु^२ जाली । माझी सत्ता ॥ १५ ॥
 सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः संभवन्ति याः ।
 तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥
 याकारणें मी पिता । महद्ब्रह्म माता ।
 अपत्य पंडुसुता । जगडंबरु ॥ १६ ॥
 आतां शरीरें बहुतें । देखौनि न भेद हो चित्तें ।
 जें मनबुद्ध्यादि भूतें । एकेंचि येथें ॥ १७ ॥
 हां गा एकेचि देही । काय अनारिसे अवयव नाही ।
 तेवी एकेचि विश्व पाहीं । एकाचि हें ॥ १८ ॥
 * १ आंगठ्या. २ आधार.

पै उंचा नीचा डाहालिया । विषमा वेगकालिया ।
 येकाचि जेवीं जालिया । बीजाचिया ॥ १९ ॥
 आणि संबंधु तोही ऐसा । मृत्तिके घट्टु लेंकु जैसा ।
 कां पटत्त कापुसा । नातू होय ॥ १२० ॥
 नाना कल्लोलपरंपरा । संतती जैसी सागरा ।
 आम्हां आणि चराचरा । संबंधु तैसा ॥ २१ ॥
 म्हणोनि वन्हि आणि ज्वाळ । दोन्ही वन्हिचि केवळ ।
 तेवीं मी गा सकळ । संबंधु वावो ॥ २२ ॥
 जालोनि जगें मी झांकें । तरी जगत्वे कोण फांके ।
 किलेवरीं माणिकें । लोपिजे काई ॥ २३ ॥
 अलंकारातें आलें । तरी सोनेंपण काड गेलें ।
 कीं कमळ फांकलें । कमळत्वा मुकें ॥ २४ ॥
 सांग पां धनंजया । अवयवीं अवयविया ।
 आच्छादिते कीं तया । तेंचि रूप ॥ २५ ॥
 कीं विरूढलेया जांथला । काणिसाचा निर्वाळा ।
 वेंचला कीं आगळा । दिसतसे ॥ २६ ॥
 म्हणोनि जग परातें । साखनि पाहिजे मातें ।
 तैसा नव्हे उरितें । आघवें मीचि ॥ २७ ॥
 हा तूं साचोकारा । निश्चयाचा स्वरा ।
 गांठी बांध वीरा । जीवाचिये ॥ २८ ॥
 आतां मियां मज दाविला । शरीरीं वेगळाला ।
 गुणीं मीचि बांधला । ऐसा आवडें ॥ २९ ॥
 जैसैं स्वप्नीं आपण । उठवूनियां आत्ममरण ।
 भोगिजे गा जाण । कपिध्वजा ॥ १३० ॥
 कां कवळातें डोळे । प्रकाशूनि पिवळें ।
 देखती तैही कळे । तयांसीचि ॥ ३१ ॥
 नाना सूर्य प्रकाशें । प्रकटी तें अग्र भासे ।
 तो लोपला हेंही दिसे । सूर्येचि कीं ॥ ३२ ॥
 * १ तेजावें २

वै आपणपेनि जालिया । छाया गा आपुलिया ।
बिहोनि बिहालिया । आन आहे ॥ ३३ ॥

तेसी इयें नाना देहें । दाऊनि मी नाना होयें ।
तेथ ऐसा बंधु आहे । तेंही देखें ॥ ३४ ॥

बंधु कां न बांधिजे । हें जाणणें मज माझें ।
नेणणेनि उपजे । आपलेनि ॥ ३५ ॥

तरी कोणें गुणें कैसा । मजचि मी बंधु ऐसा ।
आवडे तें परियेसा । अर्जुनदेवा ॥ ३६ ॥

गुण किती किंधर्म । कायि ययां रूपनाम ।
कें जालें हें वर्म । अवधारिजे ॥ ३७ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ।

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

तरी सत्त्वरजतम । तिघांसिहि हें नाम ।

आणि प्रकृति जन्म - । भूमिका ययां ॥ ३८ ॥

येथ सत्त्व तें उत्तम । रज तें मध्यम ।

तिहीमाजीं तम । सावियाधारें ॥ ३९ ॥

हें एकेचि वृत्तीचां ठायीं । त्रिगुणत्व आवडे पाहीं ।

व्यसायत्र देहीं । येकीं जेवीं ॥ १४० ॥

कां मीनलेनि कीडें । जंव जंव तूक वाढे ।

तंव तंव सोनें हीन पडे । पांचिकां कसीं ॥ ४१ ॥

पै सावधापण जैसें । वाहविलें आळसें ।

सृष्टि बैसे । घणावोनी ॥ ४२ ॥

तेसी अज्ञानांगीकारें । निगाली वृत्ति विखुरे ।

ते सत्त्वरजद्वारें । तमही होय ॥ ४३ ॥

अर्जुना गा जाण । ययां नाम गुण ।

आतां दाखऊं खूण । बांधिती ते ॥ ४४ ॥

तरी क्षेत्रज्ञदशे । आत्मा मोटका पैसे ।

हें देह मी पैस । मुहूर्त करी ॥ ४५ ॥

* १ हिणकस पदार्थ.

आजन्ममरणांतीं । देहधर्मीं समस्तीं ।

ममत्वाचीं सूती । घे ना जंव ॥ ४६ ॥

जैसी मीनाचां तोंडीं । पडेना जंव उंडीं ।

तंव गळ आसुडी । जळपारधी ॥ ४७ ॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।

सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चानघ ॥ ६ ॥

तेवीं सत्त्वं लुब्धकें । सुखज्ञानाचीं पासिकें ।

चोडिजती मग खुडके । मृगु जैसा ॥ ४८ ॥

मग ज्ञानें चडफडी । जाणिवेचे खुरखोडी ।

स्वयंसुख हें धाडी । हातींचें गा ॥ ४९ ॥

तेव्हां विद्यामानें तोखे । लाभमात्रें हरिखे ।

मी संतुष्ट हेंही देखे । श्लाघों लागे ॥ १५० ॥

म्हणे भाग्य ना माझें । आजि सुखियें नाहीं दुजें ।

विकाराष्टकें फुंजे । सात्त्विकाचेनि ॥ ५१ ॥

आणि येणेंही न सरे । लांकण^२ लागे दुसरें ।

जें विद्वत्तेचें भरे । भूत आंगीं ॥ ५२ ॥

आपणचि ज्ञानस्वरूप आहे । तें गेलें हें दुःख न वाहे ।

कीं विषयज्ञानें होये । गमनायेवढा ॥ ५३ ॥

रावो जैसा स्वप्नीं । रंकपणें रिगे धानीं ।

तो दों दाणां मानी । इंदु ना मी ॥ ५४ ॥

तैसें गा देहातीता । जालेया देहवंता ।

हों लागे पंडुसुता । बाह्यज्ञानें ॥ ५५ ॥

प्रवृत्तिशास्त्र बुझे । यज्ञविद्या उमजे ।

किंबहुना सुझे । स्वर्गवरी ॥ ५६ ॥

आणि म्हणे आजि आन । मीवांचूनि नाहीं सज्ञान ।

चातुर्यचंद्रा गगन । चित्त माझें ॥ ५७ ॥

ऐसें सत्त्व सुखज्ञानीं । जीवासि लावूनि कानीं ।

बैलाची करी वानी । पागुळाच्या ॥ ५८ ॥

* १ आमिष. २ बंधन. ३ शहर.

आतां हाचि शरीरीं । रजें जियापरी ।

वाधिजे तें अवधारी । सांगिजेले ॥ ५९ ॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।

तन्निवध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहितम् ॥ ७ ॥

हे रज याचि कारणें । जीवातें रंजऊं जाणें ।

हे अभिलखाचें^१ तरुणें । सदाचि गा ॥ १६० ॥

हे जीवीं मोटकें रिगे । आणि कामाचां मदीं लागे ।

मग वारया वळघे । चिंतेचिया ॥ ६१ ॥

घृतें आंबुखूनि आगियाळें । वज्राग्न्याचें सादुकलें ।

आतां बहु थेंकुलें । आहे तेथ ॥ ६२ ॥

तेसीं खवळे चाड । होय दुःखासकट गोड ।

हेंद्रिशीहि सांकड । गमां लागे ॥ ६३ ॥

तेसीं तृष्णा वाढिनलिया । मेरुही हाता आलिया ।

तन्ही म्हणे एखादिया । दारुणाहि वळघो ॥ ६४ ॥

आजि असतें वेंचिजेले । परी पाहे काय कीजेले ।

ऐसा पांगी^२ वडील । व्यवसाय मांडी ॥ ६५ ॥

जीविताची कुरोंडी । वोवाळू लागे कवडी ।

मानी तृष्णाचिये जोडी । कृतकृत्यता ॥ ६६ ॥

म्हणे स्वर्गा हन जावें । तरी काय तेथें खावें ।

ययालागीं धांवें । याग करूं ॥ ६७ ॥

व्रतापाठीं व्रतें । आचरे इष्टापूर्तें ।

काम्यावांचूनि हातें । शिवणें नाहीं ॥ ६८ ॥

पै ग्रीष्मांतीचा वारा । विसवों नेणें वीरा ।

तेसा न म्हणे व्यापारा । रीतिदेवो ॥ ६९ ॥

काय चंचळु मासा । कामिनीकटाक्षु जैसा ।

लयलाहो तैसा । विजू नाहीं ॥ ७० ॥

तेतुलानि गा वेगें । स्वर्गसंसारपांगें ।

आजीभिजी रिगे । क्रियांचिये ॥ ७१ ॥

* १ अभिलाषाचें. २ तृष्णेनें.

ऐसा देही देहायेगळा । ले तृष्णेचिया सांखळा ।
 खटाटोपु वाहे गळां । व्यापाराचा ॥ ७२ ॥
 हें रजोगुणाचें दारुण । देहीं देहियासि बंधन ।
 परिस आतां विंदाण^१ । तमाचें तें ॥ ७३ ॥

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

व्यवहाराचोहि डोळे । मंद जेणें पडलें^२ ।
 मोहरात्रीचें कालें । मेहुडें जें ॥ ७४ ॥
 अज्ञानाचें जियालें । तया एका लागलें ।
 जेणें विश्व भुललें । नाचत असे ॥ ७५ ॥
 अविवेकमहामंत्र । जें मौढ्यमद्याचें पात्र ।
 हें असो मोहनास्त्र । जीवांसि जें ॥ ७६ ॥
 पार्था तें गा तम । रचूनि ऐसें वर्म ।
 चौरवुरी देहात्म - । मानियातें ॥ ७७ ॥
 हें एकचि कीर शरीरीं । माजों लागे चराचरीं ।
 आणि तेथ दुसरी । गोठी नाही ॥ ७८ ॥
 सर्वेन्द्रियां जाड्य । मनामार्जीं मौढ्य^३ ।
 माल्हाती दाढ्य । आलस्याचें ॥ ७९ ॥
 आंगें आंग मोडामोडी । कार्यजातीं अनावडी ।
 नुसती परवडी । जांभयांची १८० ॥
 उघडियाचि दिठी । देखणें नाही किरीटी ।
 नाळवितांचि उठी । वो म्हणौनि ॥ ८१ ॥
 पडलिये धोंडी । नेणें कानी मुरडी ।
 तयाचि परी मुरकुंडी । उकलूं नेणे ॥ ८२ ॥
 पृथ्वी पाताळीं जावो । कां आकाशही वरी येवो ।
 परी उठणें हा भावो । उपजों नेणे ॥ ८३ ॥
 उचितानुचित आघवें । झांसुरतां^४ नाठवे जीवें ।
 जेथींचा तेश लोळावें । ऐसी मद्या ॥ ८४ ॥

अऊनि करतलें । पडिघाये कपोलें ।
 पायाचें शिरियालें । मांडूं लागे ॥ ८५ ॥
 आणि निद्रेविषयीं चांगु । जीवीं आशि लागु ।
 झोंपीं जातां स्वर्गु । वावो म्हणे ॥ ८६ ॥
 ब्रह्मायु होइजे । मग निजेलियाचि असिजे ।
 हें वांचूनि दुजें । व्यसन नाही ॥ ८७ ॥
 वाटा जातां वोघें । कल्हातांही^१ डोळा लागे ।
 अप्रतही परी नेघे । जरी नीद आली ॥ ८८ ॥
 तेंवीचि आक्रोशबलें । व्यापारे कोणे एके वेळे ।
 निगालें तरी आंधलें । रोषें जैसें ॥ ८९ ॥
 कंधवां कैसें राहाटावें । कोणेसी काय बोलावें ।
 हें ठाकतें कीं नागवे । हेंही नेणे ॥ ९० ॥
 वणवा मियां आघवा । पांखेंचि^२ पुसोनि घेयावा ।
 पतंगु या हांवा । घाली जेवीं ॥ ९१ ॥
 तेसा वळघे साहसा । अकरणींच धिंवसा ।
 किंबहुना ऐसा । प्रमाद रुचे ॥ ९२ ॥
 पवं निद्रालस्यप्रमादीं । तम इहीं त्रिविधीं ।
 बोधे निरुपाधी । चोरवटातें ॥ ९३ ॥
 जैसा वल्ही काष्ठीं भरे । तें दिसे काष्ठाकारें ।
 व्योम घटें आवरे । तें घटाकाश ॥ ९४ ॥
 नाना सरोवर भरलें । तें चंद्रत्व तेथें बिंबलें ।
 तैसं गुणाभासीं बांधलें । आत्मत्व गमे ॥ ९५ ॥
 सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ।
 ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥
 रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।
 रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥
 परि हरनि नवकथा । जौ वेसी आढोपे पित ।
 तें करी संतप्त । देह जेवीं ॥ ९६ ॥
 * १ कोणाच्या

कां वरिष आतप^१ जैसैं । जिणोनि शीतचि दिसे ।
तेव्हां होय हिंव ऐसैं । आकाश हैं ॥ ९७ ॥

नाना स्वप्न जागृती । लोपूनि ये सुषुप्ति ।
तैं क्षणु एक चित्तवृत्ती । तेचि होय ॥ ९८ ॥

तैसीं रजतमें हारवी । जैं सत्त्व मात्रु मिरवी ।
तैं जीवाकरवीं म्हणवी । सुरिवया ना मी ॥ ९९ ॥

तैसैंचि सत्त्व रज । लोपूनि तमाचें भोज ।
वळधे तैं सहज । प्रमादी होय ॥ १०० ॥

तयाचि गा परिपार्थी । सत्त्व तमातें पोटीं ।
घालूनि जेव्हां उठी । रजोगुण ॥ १ ॥

तेव्हां कर्मावांचूनि कांहीं । आन सौंदरचि^२ नाही ।
ऐसैं मानी देहीं । देहराजु ॥ २ ॥

त्रिगुणवृद्धिनिरूपण । तीं श्लोकीं सांगितलें जाण ।
आतां सत्त्वादिवृद्धिलक्षण । सादर परिसा ॥ ३ ॥

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।

ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।

रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।

तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १३ ॥

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।

तदोत्तमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।

तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥

पै रजतमविजयें । सत्त्व गा देहीं इथे ।

वाढतां चिन्हें तियें । ऐसीं होती ॥ ४ ॥

जे प्रज्ञा आंतुलीकडे । न समाती बाहेरी वोसडे ।

यसंतीं पदारबुद्धें । वृत्ती जैसी ॥ ५ ॥

* १ ऊन. २ सुंदर.

त्वेन्द्रियांचा आंगणीं । विवेक करी राबणी ।
 साचचि करचरणीं । होती डोळे ॥ ६ ॥
 राजहंसापुढें । चांचूचें आगरडें^१ ।
 तोडी जेवीं झगडे । क्षीरनीराचे ॥ ७ ॥
 जेवीं दोषादोषविवेकीं । इंद्रियोंचि होती पारखीं ।
 नियमु बा रे पायिकीं । वोलगे तैं ॥ ८ ॥
 नाइकणें तें कानचि वालीं । न पहाणें तें दिठीचि गालीं ।
 अवाच्य तें टालीं । जीभचि गा ॥ ९ ॥
 वाती पुढां जैसैं । पळों लागें काळवसैं^२ ।
 निषिद्ध इंद्रिया तैसैं । समोर नोहे ॥ १० ॥
 धाराधरकालें । महानदी उचंबले ।
 तैसी बुद्धी पघले । शास्त्रजातीं ॥ ११ ॥
 अगा पुनवेचां दिवशीं । चंद्रप्रभा धांवे आकाशीं ।
 ज्ञानी वृत्ति तैसी । फांके सैध ॥ १२ ॥
 वासना एकवटे । प्रवृत्ति वोहटे ।
 मानस विटे । विषयांवरी ॥ १३ ॥
 पवं सत्त्व वाढे । तैं हें चिन्ह फुडें ।
 आणि निधनही पडे । तेव्हांचि जरी ॥ १४ ॥
 तरी जैसीचि घरींची संपत्ती । आणि तैसीच उदार्यधैर्यवृत्ती ।
 या परत्रा आणि कीर्तीं । कां नोहावें ॥ १५ ॥
 कां पाहालेनि सुयाणें^३ । जालया परगुणें ।
 पदियंतें ये पाहुणें । स्वर्गोनियां ॥ १६ ॥
 मग गोमटेया तया । जावली^४ असे धनंजया ।
 तेवीं सत्त्वीं जाणे देहा । कें आथि गा ॥ १७ ॥
 जे स्वगुणीं उद्भट । घेऊनि सत्त्व चोखट ।
 निगे सांडूनि कोपट^५ । भोगक्षम हें ॥ १८ ॥
 अवचटें ऐसा जो जाये । तो सत्त्वाच्याचि नवा होये ।
 किंवा जन्म लाहे । ज्ञानियामाजी ॥ १९ ॥

सांग पां धनुर्धरा । रावो रायपणें डोंगरा ।
 गेलिया अपुरा । होय काई ॥ २२० ॥
 नातरी येथिंचा दिवा । नेलिया सोंतिया गांवा ।
 तो तेथें तरी पांडवा । दीपचि कीं ॥ २१ ॥
 तैसी ते सत्त्वशुद्धी । आगळी ज्ञानेंसी वृद्धी ।
 तरंगावों लागे बुद्धी । विवेकावरी ॥ २२ ॥
 पै महदादि परिपाटी । विचारुनि शेवटीं ।
 विचारासकट पोटी । जिरांनि जाय ॥ २३ ॥
 छत्तिसां सदतिसावें । चोविसां पंचविसावें ।
 तिन्ही नुरांनि स्वभावे । चतुर्थ जें ॥ २४ ॥
 ऐसें सर्व जें सर्वोत्तम । जालें असे जया सुगम ।
 त्यासवें निरुपम । लाहे देह ॥ २५ ॥
 इयाचि परी देख । तम सत्त्व अधोमुख ।
 बैसांनि जें आगळीक । धरी रज ॥ २६ ॥
 आपलिया कार्याचा । धुमाड' गांवीं देहाचा ।
 माजवी तें चिन्हांचा । उदयो ऐसा ॥ २७ ॥
 पांजरली वाहटुली । करी वेगळ वेंटाळी ।
 तैसी विषयीं सरळी । इंद्रियां होय ॥ २८ ॥
 परदारादिक पडे । परी विरुद्ध ऐसें नावडे ।
 मग शेलियेचोनि तोंडें । सैध चारी ॥ २९ ॥
 हा ठायवरी लोभु । करी स्वैरत्वाचा राबु ।
 वेंटाळितां अलाभु । तें तें उरे ॥ ३० ॥
 आणि आड पडलिया । उद्यमजातां भलतेया ।
 प्रवृत्ति धनंजया । हातु न काढी ॥ ३१ ॥
 तेवींचि एखादा प्राप्तादु । कां करावा अश्वमेधु ।
 ऐसा अचाट छंदु । घेऊनि उठी ॥ ३२ ॥
 नगरेंचि रचावी । जळाशयें निर्मावी ।
 महावनें लावावी । नानाविधें ॥ ३३ ॥

* धुमाळूळ.

ऐसेसां अफाटीं कर्मीं । समारंभु उपक्रमी ।
 आणि दृष्टादृष्ट कामीं । पुरे न म्हणे ॥ ३४ ॥
 समरुही सांडीं पडे । आगी न लाहे तीन कवडे ।
 ऐसे अभिलाषीं जोडे । दुर्भरत्व ॥ ३५ ॥
 युहा मना पुढां पुढां । आशेचा घे दवडा ।
 विश्व घापे चाडा । पायांतलीं ॥ ३६ ॥
 इत्यादि वाढतां रजीं । इयें चिन्हें होती साजीं ।
 आणि ऐशा समाजीं । वेंचे जरी देह ॥ ३७ ॥
 ती आघवांचि इहीं । परिवारला आनीं देहीं ।
 रिगे परी योनिही । मानुषीचि ॥ ३८ ॥
 सुवाडेंसिं भिकारी । वसो पां राजमंदिरीं ।
 ती काय अवधारीं । रावो होईल ॥ ३९ ॥
 कैल तेथें करबाडें । हें न चुकें गा फुडें ।
 नेहजो कां वऱ्हाडें । समर्थाचेनी ॥ ४० ॥
 म्हणौनि व्यापाराहातीं । उसंतु देहा ना राती ।
 तैसयांचिये पांती । जुंपिजे तो ॥ ४१ ॥
 कर्मजडाचां ठायीं । किंबहुना होय देहीं ।
 जो राजवृद्धीचां डोहीं । बुडौनि निमे ॥ ४२ ॥
 मग तैसाचि पुढती । रजसत्त्ववृत्ती ।
 मिळूनि ये उळती । तमोगूण ॥ ४३ ॥
 तैचि जिये लिंगें । देहींचीं सबाह्य सांगें ।
 तिथें परिस चांगें । श्रोत्रबलें ॥ ४४ ॥
 तरी होय ऐसें मन । जैसें रविचंद्रहीन ।
 रात्रीचें का गगन । अंजसेचियें ॥ ४५ ॥
 तैसें अंतर असोस^१ । होय स्फूर्तिहीन उळस ।
 विचाराची भाष । हारपे तैं ॥ ४६ ॥
 बुद्धि मेचवेना धोंडीं । हा ठायवरी मवाळें सांडी ।
 आठवीं देशधडी । जाला दिस ॥ ४७ ॥

अविवेकाचेनि मार्जे । सबाह्य शरीर गाजे ।
 एकलेनि घेपे दीजे । मोढचें तेथ ॥ ४८ ॥
 आचारभंगाचीं हाडें । रुपतीं इंद्रियापुढें ।
 मरे जरी तेणेंकडे । क्रिया जाय ॥ ४९ ॥
 पाहीं आणिकही एक दिसे । जे दुष्कृतीं चित्त उल्लासे ।
 आंधारीं देखणें जैसें । झुडुळाचें^१ ॥ २५० ॥
 तैसें निषिद्धाचेनि नावें । भलतेही भरे हांवें ।
 तियेविषयीं धावें । घेती करणें ॥ ५१ ॥
 मदिरा न घेतां दुले । सन्निपातेंवीण बरले ।
 निष्प्रेमेंचि भुले । पिसें जैसें ॥ ५२ ॥
 चित्त तरी गेलें आहे । परी उन्मनी ते नोहे ।
 ऐसें माल्हातिजे मोहें । माजिरेनि ॥ ५३ ॥
 किंबहुना ऐसेसीं । इयें चिन्हें तम पोषी ।
 जें वाढे आयितीसी । आपुलिया ॥ ५४ ॥
 आणि हेंचि होय प्रसंगें । मरणाचें जरी स्वागें ।
 तरी तेतुलेनि रिगे । तमेंसीं तो ॥ ५५ ॥
 राई राईपण बीजीं । सांठवूनियां अंग त्यजी ।
 मग विरुढे तै दुजी । गोठी आहे गा ॥ ५६ ॥
 पै होऊनि दीपकलिका । येरु आगी विझो कां ।
 कां जेथ लागे तेथ असका । तोचि आहे ॥ ५७ ॥
 म्हणोनि तमाचिये लोथे^२ । बांधोनियां संकल्पातें ।
 देह जाय तै मार्गौतें । तमाचेंचि होय ॥ ५८ ॥
 आतां काय येणें बव्हें । जो तमोवृद्धि मृत्यु लाहे ।
 तो पशु कां पक्षी होये । झाड कां कृर्मा ॥ ५९ ॥
 कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।
 रजस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १६ ॥
 येणेंचि पै कारणें । जें निपजें सत्त्वगुणें ।
 तें सुकृत ऐसें म्हणे । श्रौतसामो^३ ॥ २६० ॥
 * १ घुबड. २ मोट. ३ श्रुतीचा संकेत.

हृणोनि तथा निर्मला । सुखज्ञानी सरला ।

अपूर्व ये फला । सात्त्विक तें ॥ ६१ ॥

यम राजसा जिया क्रिया । तथा इंद्रावणी पिकलिया ।

जे सुखें चितारुनियां । फळतीं दुःखें ॥ ६२ ॥

कां निबोलियेचें पिक । वरि गोड आंत विख ।

तैसें तें राजस देख । क्रियाफल ॥ ६३ ॥

तामस कर्म जितुकें । अज्ञानफळेंचि पिकें ।

विषाकुर विखें । जियापरी ॥ ६४ ॥

सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।

प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १७ ॥

हृणोनि बारे अर्जुना । येथ सत्त्वाचि हेतु ज्ञाना ।

जेसा कां दिनमाना । सूर्य हा पै ॥ ६५ ॥

आणि तैसेंचि हें जाण । लोभासि रज कारण ।

आपलें विस्मरण । अद्धैता जेवीं ॥ ६६ ॥

मोह-अज्ञान-प्रमादां । ययां मैळेंया दोषवृंदा ।

पुढती पुढती प्रबुद्धा । तमचि मूल ॥ ६७ ॥

सैं विचाराचां डोळां । तिन्हीं गुण हे वेगळवेगळां ।

साविले जैसा आवळा । तळहातींचा ॥ ६८ ॥

तंय रजतमें दोन्हीं । देखिलीं प्रौढपतनीं ।

सत्त्वावांचूनि नाणी । ज्ञानाकडे ॥ ६९ ॥

हृणोनि सात्त्विका वृत्ती । एक जाले गा जन्मव्रती ।

सर्वत्यागें चतुर्थी । भक्ति जैसी ॥ २७० ॥

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १८ ॥

तैसें सत्त्वाचेनि नटनाचें । असणें जाणें जयांचें ।

ते तबुत्यागीं स्वर्गांचे । राय होती ॥ ७१ ॥

सत्त्वाचि परी रजें । जिही कां जीजे मरिजे ।

जिही मरुष्य होइजे । मृत्युलोकी ॥ ७२ ॥

१ पतन घडवून आणण्याचें सामर्थ्य.

तेय सुखदुःखाचें खिचटें^१ । जेविजे एकेंचि ताटें ।
जेथ इये मरणवाटे । पडिलें नुठी ॥ ७३ ॥

आणि त्याचि स्थिति तमीं । जे वाढोनि निमती भोगक्षमी ।
ते घेती नरकभूमी । मूलपत्र ॥ ७४ ॥

एवं वस्तूचिया सत्ता । त्रिगुणासी पंडुसुता ।
दाविली सकारणता । आघवीचि ॥ ७५ ॥

पै वस्तु वस्तुत्वं असिकें । तें आपणपें गुणासारिखें ।
देखोनि कार्यविशेखें । अनुकरे गा ॥ ७६ ॥

जैसें कां स्वप्नींचेनि राजें । जें परचक्र देखिजे ।
तें हारी जैत होईजे । आपणचि ॥ ७७ ॥

तैसे मध्योर्ध्व अध । हे जं गुणवृत्तिभेद ।
ते दृष्टीवांचूनि शुद्ध । वस्तुचि असे ॥ ७८ ॥

नान्य गुणैः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।

गुणैश्च परं वेत्ति मदभावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥

परी हे वाहणी असो । तरी आन न दिसो ।
परिसें तें सांगतसों । मागील गोठी ॥ ७९ ॥

तरी ऐसें निजनिजें । सामर्थ्य तिन्ही सज्जें ।
होती देहव्याजें । गुणचि हे ॥ ८० ॥

इंधनाचेनि आकारें । अग्नि जैसा अवतरे ।
कां अवगें तरुवरें । भूमिरसु ॥ ८१ ॥

नाना दहियाचेनि मिसें । परिणमे दूधाचि जैसें ।
कां मूर्त होय ऊंसें । गोडी जेवीं ॥ ८२ ॥

तैसे हे सांतःकरण । देहीच होती त्रिगुण ।
म्हणोनि बंधा कारण । घडे कीर ॥ ८३ ॥

परी चोज हें धनुर्धरा । जे एवढा गुंफिरा ।
मोक्षाचा संसारा । उणा नोहे ॥ ८४ ॥

गुण आपुलालेनि धर्मे । देहीचें माघुत साउमें ।
चाकिताही न खोमे । गुणातीतता ॥ ८५ ॥

* १ खिचडी. २ दिसणें.

भी मुक्ति असे सहज । ते आतां परिसऊं तुज ।

ते तू ज्ञानाबुज- । द्विरेफु कीं ॥ ८६ ॥

गुणी गुणाजोगें । चैतन्य नोहे मागें ।

बलिलो तें स्वागें । तेवींचि हें ॥ ८७ ॥

ती पार्था जै ऐसें । बोधलेनि जीवें दिसे ।

एवज कां जैसें । चेडलेनी ॥ ८८ ॥

वातरी आपण जळीं । बिंबलों तीरोनी न्याहाळी ।

चकण होतां कळोळीं । अनेकधा ॥ ८९ ॥

जं नटलोनि लाघवें । नटु जैसा न झकवे ।

तेणें गुणजात न देखावें । न होनियां ॥ ९० ॥

पै ऋतुत्रय आकाशें । धरुनियांही जैसें ।

वेदिजेचि येवों वोसें । वेगळेपणा ॥ ९१ ॥

तेणें गुणी गुणापरौतें । जें आपणवें असें आयितें ।

गिये अहं बैसे अहंतें । मूळकेचिये ॥ ९२ ॥

तेणें तेथूनि मग पाहातां । म्हणे साक्षी मी अकर्ता ।

हे गुणचि क्रियाजातां । नियोजना ॥ ९३ ॥

चत्वरजतमांचां । भेदीं पसरु कर्मांचां ।

वैत असे तो गुणांचा । विकारु हा ॥ ९४ ॥

ग्यामार्जी मी ऐसा । वनीं कां वसंतु जैसा ।

अनलक्षमीविलासा । हेतुभूत ॥ ९५ ॥

जो तारागणीं लोपावें । सूर्यकांतीं उद्दीपावें ।

कमळीं विकासावें । जावें तमें ॥ ९६ ॥

ये कोणाचीं काजीं कहीं । सविता जैसा नाहीं ।

ऐसा अकर्ता मी देहीं । सत्तारूप ॥ ९७ ॥

मी वाऊनि गुण देखे । गुणता हें मियां पोखे ।

ग्याचेनि निःशेखें । उरे तें मी ॥ ९८ ॥

तेणें निवेकें जया । उदो होय धनंजया ।

ये गुणतीतव्य तया । अर्धपंथें ॥ ९९ ॥

१ फसविणें. २ उच्च मागति.

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।

जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

आतां निर्गुण असे आणीक । तें तो जाणे अचुक ।

जे ज्ञानें केलें टीक । तयाचिवरी ॥ ३०० ॥

किंबहुना पंदुसुता । ऐसा तो माझी सत्ता ।

पावे जैसी सरिता । सिंधुत्व गा ॥ १ ॥

नलिकेवरुनि उठिला । जैसा शुक शारवे बैसला ।

तैसा मूलअहंते वेढिला । तो म्हणौनियां ॥ २ ॥

अगा अज्ञानाचिया निदा । जो घोरत होता बदबदा ।

तो स्वस्वरुपीं प्रबुद्धा । चेडला कीं ॥ ३ ॥

पै बुद्धिभेदाचा आरिसा । तया हातोनि पडिला वीरेशा ।

म्हणौनि प्रतिमुरवाभासा । मुकला तो ॥ ४ ॥

देहाभिमानाचा वारा । आतां वाजों ठेला वीरा ।

तै ऐक्य वीचिसागरां । जीवेशां हें ॥ ५ ॥

म्हणौनि मद्भावेसीं । प्राप्त पाविजे तेणेंसरिसीं ।

वर्षातीं आकाशीं । घनजात जेवीं ॥ ६ ॥

तेवीं मी होऊनि निरुता । मग देहींचि ये असंतां ।

नांगवे देहसंभूतां । गुणांसि तो ॥ ७ ॥

जैसा भिंगाचेनि घरें । दीपप्रकाशु नावरे ।

कां न विझेचि सागरें । वडवानळु ॥ ८ ॥

तैसा आलागेला गुणांचा । बोधु न मैळे तयाचा ।

तो देहीं जैसा व्योमीचा । चंद्र जळीं ॥ ९ ॥

तिन्ही गुण आपुलालिये प्रौढी । देहीं नाचविती बागडीं ।

तो पाहोंही न धाडी । अहंतेतें ॥ ३१० ॥

हा ठायवरी । नेहटोनि ठेला अंतरीं ।

आतां काय वर्ते शरीरीं । कांहीं नेणें ॥ ३१ ॥

सांडूनि आंगीची खोळी । सर्प रिगालिया पाताळीं ।

ते तया कोण सांगोळी । तसें जालें ॥ ३२ ॥

* १ मोठ्यानें. २ चेष्टा.

जो सौरभ्यजीर्णु जैसा । आमोदु मिळोनि जाय आकाशा ।
जयारा कमलकोशा । नयेचि तो ॥ १३ ॥

देखरूपसमरसे । तयाही गा जालें तैसें ।
तेच किधर्म हें कैसें । नेणे देह ॥ १४ ॥

जणोनि जन्म जरा मरण । इत्यादि जे साही गुण ।
देहीचि ठेले कारण । नाहीं तया ॥ १५ ॥

वाचिया स्वापरिया । घटभंगीं फेडिलिया ।
वादाकाश आपैसया । जालेंचि असे ॥ १६ ॥

तेही देहबुद्धि जाये । पै आपणपां आठौ होये ।
ते आन कांहीं आहे । तेंवांचुनि ॥ १७ ॥

येथें थोर बोधलेपणें । तयासि गा देहीं असणें ।
म्हणूनि तो मी म्हणें । गुणातीत ॥ १८ ॥

जया देवाचिया बोला । पार्थु अति सुखावला ।
येथें संबोखिला । मोरू जैसा ॥ १९ ॥

जैन उवाच : कौलिङ्गगैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।
किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

तेनें तोबें वीर पुसे । जी कोणहीं चिन्हीं तो दिसे ।
जयामार्जी वसे । ऐसा बोधु ॥ २० ॥

तो निर्गुण काय आचरे । कैसेनि गुण निस्तरे ।
हें सांगिजो माहेरें । कृपेचेनि ॥ २१ ॥

जया अर्जुनाचिया प्रश्ना । तो षड्गुणांचा राणा ।
परिहारु आकर्णा । बोलतु असे ॥ २२ ॥

जणे पार्था तुझी नवाई । हें येतुलेंचि पुससी काई ।
तो नामचि तया पाहीं । साचें लटिकें ॥ २३ ॥

गुणातीत जया नांवें । तो गुणाधीन तरी नव्हे ।
जया हाय तरी नांगवे । गुणां यया ॥ २४ ॥

जरी अधीन कां नांगवें । हेंचि कैसेनि जाणावें ।
गुणाधि उखरवें । मार्जी असता ॥ २५ ॥

* १ बोलावलेला. २ गंताडा.

हा संदेह जरी वाहसी । तरी सुरवें पुसों लाहसी ।
परिस आतां तयासी । रूप करूं ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच : प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।

न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥ २२ ॥

तरी रजाचेनि माजें । देहीं कर्माचें आणोजें^१ ।

प्रवृत्ति जै घेडजे । वेंटाळूनि ॥ २७ ॥

तै मीचिं कां कर्मठ । ऐसा न ये श्रीमाठ ।

कां दरिद्रलिये बुद्धी वीट । तोही नाही ॥ २८ ॥

अथवा सत्त्वांचि अधिकें । जै सर्वोद्रियां ज्ञान फांके ।

तै सुविद्यता तोखे । उभजेही ना^२ ॥ २९ ॥

कां वाढिनलेनि तमें । न गिलेजेचि मोहभ्रमें ।

तै अज्ञानत्वे न श्रमे । घणेंही नाही ॥ ३३० ॥

पै मोहाचां अवसरीं । ज्ञानाची चाड न धरी ।

ज्ञानें कर्म नादरी । होतां न दुःखी ॥ ३१ ॥

सायंप्रातर्मध्यान्ह । या तिही काळांची गणना ।

नाहीं जेवीं तपना । तैसा असे ॥ ३२ ॥

तया वेगळाचि काय प्रकाशें । ज्ञानित्व यावें असे ।

कायि जळार्णव पाउसें । साजा होय ॥ ३३ ॥

ना प्रवर्तलेनि कर्म । कर्मठत्व तया का गमे ।

सांगें हिमवंतु हिमें । कांपे कायि ॥ ३४ ॥

नातरी मोह आलिया । काड पां ज्ञाना मुक्तिजेल तया ।

महा आगीतें उन्हाळेया । जालवत असे ॥ ३५ ॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।

गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ २३ ॥

तैसं गुणागुणकार्य हें । आघवेंचि आपण आहे ।

म्हणौनि ऐकका नोहे । तडातोडी^३ ॥ ३६ ॥

येवढेया गा प्रतीती । तो देहा आलासे वस्ती ।

वाटे जातां गुंती- । माजीं जैसा ॥ ३७ ॥

तो जिणता ना हारवी । तैसा गुण नव्हे ना करवी ।
 त्रीं कां श्रोणवी^१ । संग्रामींची ॥ ३८ ॥

कां शरीराआंतील प्राणु । घरीं आतिथ्याचा ब्राह्मणु ।
 बाना चोहटाचा स्थाणु । उदासु जैसा ॥ ३९ ॥

आणि गुणाचा यावा जावा । ढळे चळे ना पांडवा ।
 भृगजलाचा हेलवा । मेरु जैसा ॥ ३४० ॥

हे बहुत कायि बोलिजे । व्योम वारेनि न वचिजे ।
 कां सूर्य ना गिलिजे । अंधकारें ॥ ४१ ॥

खज कां गा जियापरी । जागतयातें न सिंतरी^२ ।
 नृणीं तैसा अवधारी । न बंधिजे तो ॥ ४२ ॥

गुणां कीर नातुडे । परीं दुरुनि जै पाहे कोडें ।
 तें गुणदोष सायिखडें । सभ्यु जैसा ॥ ४३ ॥

रत्नमैं सात्त्विकीं । रज तें रजोविषयकीं ।
 तम मोहादिकीं । वर्तत असे ॥ ४४ ॥

परिस तयाचिया गा सत्ता । होती गुणक्रिया समस्ता ।
 हे फुडें जाणे सविता । लौकिका जेवीं ॥ ४५ ॥

चंद्राचि भरती । सोमकांतचि पाझरती ।
 कृमुदें विकासती । चंद्रु तो उगा ॥ ४६ ॥

कां वाराचि वाजे विझे । गगनें निश्चल असिजे ।
 तैसा गुणाचिये गजबजे । डोलेना जो ॥ ४७ ॥

अर्जुना येणें लक्षणें । तो गुणातीतु जाणणें ।
 परिस आतां आचरणें । तयाचियें ॥ ४८ ॥

समदुःखसुःखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकाञ्चनः ।
 तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

तरी वस्त्रासि पाठीं पोटीं । नाहीं सुतावांचूनि किरीटी ।
 खे सुये दिठी । चराचर मदूपें ॥ ४९ ॥

हणोनि सुखदुःखासरिसें । कांटाळें आचरे ऐसें ।
 विप्रभूता जैस । हरीचें देणें ॥ ३५० ॥

* १ भूमी. २ भ्रमांत पाडणें. ३ हालचालीनें.

एहवीं तरी सहजें । सुखदुःख तैचि सेविजे ।
 देहजळीं होईजे । मासोळीं जै ॥ ५१ ॥

आतां तें तंव तेणें सांडिलें । आह्मे स्वस्वरूपेंसीचि मांडिलें ।
 सस्यांतीं निवाडिलें । बीज जैसें ॥ ५२ ॥

कां वोघ सांडूनि गांग । रिघोनि समुद्राचें आंग ।
 निस्तरली लगबग । स्वळाळाची ॥ ५३ ॥

तेवीं आपणपांचि जया । वस्ती जाली गा धनंजया ।
 तया देहीं आपसया । सुख तैसें दुःख ॥ ५४ ॥

रात्रि तैसें पाहलें । हें धारणा जेवीं एक जालें ।
 आत्मारामु देहआतलें । ळंढ तैसें ॥ ५५ ॥

पै निद्रिताचेनि आंगेंशीं । सापु तैशी उर्वशी ।
 तेंवीं स्वरूपस्था सरिसीं । देहीं ळंढें ॥ ५६ ॥

म्हणौनि तयाचां ठायीं । शेणा सोनया विशेष नाही ।
 रत्ना गुंडेया कांहीं । नेणिजे भेदु ॥ ५७ ॥

घरा येवो पां स्वर्ग । कां वरिपडो वाघ ।
 परी आत्मबुद्धीसि भंग । कदा नव्हे ॥ ५८ ॥

निवटलें न उपवढे । जळीनलें न विरुढे ।
 साम्यबुद्धी न मोडे । तयापरी ॥ ५९ ॥

हा ब्रह्मा ऐसेनि स्तविजो । कां नीच म्हणोनि निविजो ।
 परी नेणे जळां विझां । राखोंडी जैसी ॥ ६० ॥

तैसी निंदा आणि स्तुती । नये कोणहेचि व्यक्ती ।
 नाही अंधारें कां वाती । सूर्या घरीं ॥ ६१ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।

सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥

ईश्वरबुद्धी पूजिला । कां चोरु म्हणोनि गांजिला ।
 वृषाजीं वेढिला । केला रावो ॥ ६२ ॥

कां सुहव पासीं आलें । अथवा वैरी वरपडें जालें ।
 परी नेणे राती पाहलें । तेज जेवीं ॥ ६३ ॥

* १ गंगेचें पाणी. २ हत्ती.

साही ऋतु येतां आकाशें । लिपिजेचि ना जैसैं ।
 तेवी वैषम्य मानसैं । जाणिजेना ॥ ६४ ॥
 आणीकही एकु पाहीं । आचारु त्याचां ठायीं ।
 तरी व्यापारासि नाहीं । जालें दिसे ॥ ६५ ॥
 प्रवर्तभा उटकलें^१ । प्रवृत्तीचें तेथ मावळे ।
 प्रकृती गा कर्मफलें । ते तो आगी ॥ ६६ ॥
 दृष्टादृष्टाचेनि नावें । भावोचि जीवीं नुगवे ।
 सेवी जें स्वभावें । पैठें होय ॥ ६७ ॥
 सुखे ना शिणे । पाषाणु कां जेणें मानें ।
 तैसी सांडीमांडी मनें । वर्जिली असे ॥ ६८ ॥
 आतां किती हाचि विस्तारु । जाणें ऐसा आचारु ।
 त्या तोचि साचारु । गुणातीतु ॥ ६९ ॥
 गुणातें अतिक्रमणें । घडे उपायें जेणें ।
 तो आतां आणिकु आईक म्हणे । श्रीकृष्णनाथु ॥ ३७० ॥
 मां च योज्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।
 स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥
 तरी व्यभिचाररहितें चित्तें । भक्तियोगें मातें ।
 सेवी तो गुणातें । जाकळूं^२ शके ॥ ७१ ॥
 तरी कोणु मी कैसी भक्ती । अव्यभिचारा काय व्यक्ती ।
 हे आघवीचि निरुती । होआवी लागे ॥ ७२ ॥
 तरी पार्था परियेसा । मी तंव येथ ऐसा ।
 रत्नी किळावो जैसा । रत्नाचि तो ॥ ७३ ॥
 कां द्रवपणचि नीर । अवकाशुचि अंबर ।
 गोडी तेचि साखर । आन नाहीं ॥ ७४ ॥
 वह्नि तेचि ज्वाळ । दळाचि नांव कमळ ।
 रत्न तेचि डाल-। फळादिक ॥ ७५ ॥
 अग्रा हिंव जें आकर्षलें । तेंचि हिमवंत जेवीं जालें ।
 नाबूध मुराल । तेंचि दही ॥ ७६ ॥

* १ उच्चाटण केलें. २ ताब्यांत ठेवणें.

तैसें विश्व येणें नावें । हें मीचि पै आघवें ।
 घेई चंद्रबिंब सोलावें । न लगे जेवीं ॥ ७७ ॥
 घृताचें थिजलेंपण^१ । न मोडितां घृताचि जाण ।
 कां नाटितां कांकण । सोनेचि तें ॥ ७८ ॥
 नुकलितां पटु । तंतुचि असे स्पष्टु ।
 न विरवितां घटु । मृत्तिका जेवीं ॥ ७९ ॥
 म्हणोनि विश्वपण जावें । मग मातें घेयावें ।
 तैसा नव्हे आघवें । सकटचि मी ॥ ३८० ॥
 ऐसेनि मातें जाणिजे । ते अव्याभिचार भक्ति म्हणिजे ।
 येथ भेदु कांहीं देखिजे । तरी व्याभिचारु तो ॥ ८१ ॥
 याकारणे भेदातें । सांझूनि अभेदें चित्तें ।
 आपणासकट मातें । जाणावें गा ॥ ८२ ॥
 पार्था सोनयाची टिक^२ । सोनयासी लागली देख ।
 तैसें आपणपें आणिक । मानावें ना ॥ ८३ ॥
 तेजाचा तेजोनि निघाला । परी तेजींचि असे लागला ।
 त्या रश्मी ऐसा भला । बोधु होआवा ॥ ८४ ॥
 पै परमाणु भूतलीं । हिमकणु हिमाचलीं ।
 मजमाजीं न्याहालीं । अहं तैसें ॥ ८५ ॥
 हो कां तरंगु लहानु । परी सिंधूसी नाहीं भिन्नु ।
 तैसा ईश्वरी मी आनु । नोहेचि मा ॥ ८६ ॥
 ऐसेनि बा समरसें । दृष्टि जै उल्हासे ।
 ते भक्ति पै ऐसें । आम्ही म्हणों ॥ ८७ ॥
 आणि ज्ञानाचें चांगावें । इयोचि दृष्टि नावें ।
 योगाचेंही आघवें । सर्वस्व हें ॥ ८८ ॥
 सिंधू आणि जलधरा-। माजीं लागली अखंड धारा^३ ।
 तैसी वृत्ति वीरा । प्रवर्तें ते ॥ ८९ ॥
 कां कुहेसी^३ आकाशा । तोंडीं सांदा नाहीं जैसा ।
 ता परमरसु तैसा । प्रकटते गा ॥ ३९० ॥

प्रतिबिंबौनि बिंबवरी । प्रभेची जैसी उजरी ।
 ते सोऽहंवृत्ती अवधारी । तैसी होय ॥ ९१ ॥
 ऐसेनि मग परस्परें । ते सोऽहंवृत्ति जै अवतरे ।
 ते तियेहिसकट सरे । आपैसया ॥ ९२ ॥
 जैसा सैधवाचा रवा । सिंधूमार्जी पांडवा ।
 विरालेया विरवावा । हेंही ठाके ॥ ९३ ॥
 नातरी जाळूनि तृण । वन्हिही विझे आपण ।
 तैसें भेदु नाथूनि जाण । ज्ञान नुरे ॥ ९४ ॥
 भाई पेलपण जाये । भक् हें पेलपण ठाये ।
 अनादि ऐक्य जें आहे । तेंचि निवडे ॥ ९५ ॥
 आतां गुणातें तो किरीटी । जिणे या नव्हती गोष्टी ।
 जे एकपणाहीं मिठी । पडों सरली ॥ ९६ ॥
 किंबहुना ऐसी दशा । तें ब्रह्मत्व गा सुदंशा ।
 हें तो पावे जो ऐसा । मातें भजे ॥ ९७ ॥ (५७००)
 पृढती इहीं लिंगी । भक्तु जो माझा जर्गी ।
 हें ब्रह्मता तयालागीं । पतिव्रता ॥ ९८ ॥
 जैसें गंगेचेनि वोधें । डळमळीत जळ जें निधे ।
 सिंधुपद तयाजोगें । आन नाही ॥ ९९ ॥
 तैसा ज्ञानाचिया दिठी । जो मातें सेवी किरीटी ।
 तो होय ब्रह्मतेचां मुकुटी । चूडारत्न^१ ॥ १०० ॥
 यया ब्रह्मत्वासीचि पार्था । सायुज्य ऐसी व्यवस्था ।
 याचि नांवें चौथा । पुरुषार्थु गा ॥ १ ॥
 परी माझें आराधन । ब्रह्मत्वीं होय सोपान ।
 येथ मी हन साधन । गमेन हो ॥ २ ॥
 तरी झणें झणें ऐसें । तुझां चित्तीं पैसें ।
 ये ब्रह्म आन नसे । मीवांचूनि ॥ ३ ॥
 ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्यावयस्य च ।
 ब्रह्मवत्स्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ १०१ ॥
 * १ मुकुटमणी.

अगा ब्रह्म या नांवा । अभिप्रावो मी पांडवा ।
 मीचि बोलिजे आघवां । शब्दीं इहीं ॥ ४ ॥
 पै मंडळ आणि चंद्रमा । दोनी नव्हती सुवर्मा ।
 तैसा मज आणि ब्रह्मा । भेदु नाहीं ॥ ५ ॥
 अगा नित्य जें निष्कंप । अनावृत^१ धर्मरूप ।
 सुख जें उमप । अद्वितीय ॥ ६ ॥
 विवेकु आपुलें काम । सारुनि ठाकी जें धाम ।
 निष्कर्षाचें निःसीम । किंबहुना मी ॥ ७ ॥
 ऐसेसें हो अवधारा । तो अनन्याचा सोयरा ।
 सांगतसे वीरा । पार्थासी ॥ ८ ॥
 येथ धृतराष्ट्र म्हणे । संजया हें तूंतें कोणें ।
 पुसलेनिविण वायाणें । कां बोलसी ॥ ९ ॥
 माझी अवसरी ते फेडीं । विजयांचीं सांगें गुढी ।
 येरु जीवीं म्हणे सांडीं । गोठी यिया ॥ १० ॥
 संजयो विस्मयें मानसीं । आहा करुनि रसरसीं^२ ।
 म्हणे कैसें पां देवेंसीं । वृद्ध यया ॥ ११ ॥
 तरी कृपाळु तो तुष्टो । यया विवेकु हा घोंटो ।
 मोहाचा फिटो । महारोगु ॥ १२ ॥
 संजयो ऐसें चिंतितां । संवादु तो सांभाळितां ।
 हरिस्वाचा येतु चित्ता । महापूर ॥ १३ ॥
 म्हणोनि आतां येणें । उत्साहाचेनि अवतरणें ।
 श्रीकृष्णाचें बोलणें । सांगिजेल ॥ १४ ॥
 जया अक्षरांतील भावो । पाववीन मी तुमचा ठावो ।
 आइका म्हणे ज्ञानदेवो । निवृत्तीचा ॥ १५ ॥
 इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन
 संवादे गुणातीत योगो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ १४ ॥
 (श्लोक २७; ओव्या ४१५)

ज्ञानेश्वरी

अध्याय पंधरावा

आतां हृदय हें आपुलें । चौफळूनियां^१ भलें ।
वरी बैसऊं पाउलें । श्रीगुरूचीं ॥ १ ॥

ऐक्यभावाची अंजुळी । सर्वेन्द्रियकुव्मुळी ।
भस्त्रनियां पुष्पांजुळी । अर्धर्यु देवों ॥ २ ॥

अनन्यादकें धुवट । वासना जे तन्निष्ठ ।
ते लगलेंसे अबोट । चंदनाचें ॥ ३ ॥

प्रेमाचेनि भांगारें^२ । निर्वाळूनि नूपुरें ।
लेखकं सुकुमारें । पदें तिर्यें ॥ ४ ॥

घणावली आवडी । अव्यभिचारें चोरवडी ।
तिथे घालूं ज़ोडी । आंगोलिया ॥ ५ ॥

आनंदामोदबहल । सात्त्विकाचें मुकुल ।
ते उमललें अष्टदल । ठेऊं वरी ॥ ६ ॥

तेथें अहं हा धूप जाळूं । नाहंतेजें वोवाळूं ।
सामरस्यें पोटाळूं । निरंतर ॥ ७ ॥

माही तनु आणिं प्राण । इय दोनी पाउवा^३ लेऊं श्रीचरण ।
करुं भोगमोक्षनिंबलोण । पायां तयां ॥ ८ ॥

इया गुरूचरणसेवा । हों पात्र तया दैवा ।
जे सकलार्थमेळावा । पाटू बांधे ॥ ९ ॥

अहीचें विसवणेंवरी । उदमेख लाहे उजरी ।
जे वर्यते इयें करी । सुधासिंधु ॥ १० ॥

* १ चौरंग करून. २ सोने. ३ खडावा.

- पूर्णचंद्राचिया कोडी । वक्तृत्वा घापे कुरोंडी ।
 तैसी आणी गोडी । अक्षरांतें ॥ ११ ॥
 सूर्य अधिष्ठिली प्राची^१ । जगा राणीव दे प्रकाशाची ।
 तैशी वाचा श्रोतयां ज्ञानाची । दिवाळी करी ॥ १२ ॥
 नादब्रह्म खुजें । कैवल्यही तैसें न सजे ।
 ऐसा बोलु देखिजे । जेणें दैवें ॥ १३ ॥
 श्रवणसुरवाचां मांडवी । विश्व भोगी माधवी ।
 तैसी सासिने बरवी । वाचावल्ली ॥ १४ ॥
 ठावो न पवता जयाचा । मनैसी मुरडली^२ वाचा ।
 तो देवो होय शब्दाचा । चमत्कारु ॥ १५ ॥
 जें ज्ञानासि न चोजवे । ध्यानासिही जें नांगवे ।
 तें अगोचर फावे । गोठीमाजीं ॥ १६ ॥
 येवढें एक सौभग । वळघे वाचेचें आंग ।
 गुरुपदपद्मपराग । लाहे जै कां ॥ १७ ॥
 तरी बहु बोलूं काई । आजि तें आनीं ठाई ।
 मातेंवाचूनि नाहीं । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ १८ ॥
 जे तांन्हेनि मियां अपत्यें । आणि माझे गुरु एकलौते ।
 म्हणोनि कृपेसि एकहातें । जालें तिये ॥ १९ ॥
 पाहा पां भरोवरी आघवी । मेघ चातकांसी रिचवी ।
 मजलागीं गोसावी । तैसें केलें ॥ २० ॥
 म्हणोनि रिकामें तांड । करुं गेलें बडबड ।
 कीं गीता ऐसे गोड । आतुडलें ॥ २१ ॥
 होय अदृष्ट आपैतें । तें वाळूचि रत्नं परते ।
 उजू आयुष्य तें मारितें । लोभु करी ॥ २२ ॥
 आधणीं^३ घातलिया हरळ । होती अमृताचे तांदुळ ।
 जरी भुकेची राखे वेळ । जगन्नाथु ॥ २३ ॥
 तयापरी श्रीगुरु । करिती जै अंगिकारु ।
 तै होउनि ठाके संसार । मोक्षमय आघवा ॥ २४ ॥

* १ पूर्व दिशा. २ परत फिरली. ३ उकळत्या पाण्यांत.

पा
की
ते
आ
परि
कें
आ
वे
तरी
नि
जे
जेस
का
करि
वा
ते
तरी
हं
जे
पी
ते
पी
तरी
हं
आ
हं
जे
ते

पाहा पां काई नारायणें । तया पांडवांचें उणें ।
 कीजेचि ना पुराणें । विश्ववंद्यें ॥ २५ ॥
 तेंसं श्रीनिवृत्तिराजें । अज्ञानपण हें माझें ।
 आणिलें वोजे^१ । ज्ञानाचिया ॥ २६ ॥
 परि हें असो आतां । प्रेम रूळतसे बोलतां ।
 कें गुरुगौरव वर्णितां । उन्मेष असे ॥ २७ ॥
 आतां तेणेंचि पसायें । तुम्हां संतांचें मी पाये ।
 बोलगेन अभिप्रायें । गीतेचेनि ॥ २८ ॥
 तरी तोचि प्रस्तुतीं । चौदाविया अध्यायाचां अंतीं ।
 निर्णयो कैवल्यपती । ऐसा केला ॥ २९ ॥
 जें ज्ञान जयाचां हातीं । तोचि समर्थु मुक्ती ।
 जैसा शतमख संपत्ती । स्वर्गीचिये ॥ ३० ॥
 को शत एक जन्मां । जां जन्मोनि ब्रह्मकर्मा ।
 करी तोचि ब्रह्मा । आनु नोहे ॥ ३१ ॥
 ज्ञाना सूर्याचा प्रकाशु । लाहे जेवीं डोलसु ।
 तेवीं ज्ञानेंचि सौरसु । मोक्षाचा तो ॥ ३२ ॥
 तरी तया ज्ञानालागीं । कवणा पा योग्यता आंगीं ।
 हें पाहतां जगीं । देखिला एकु ॥ ३३ ॥
 जें पातालीचेंही निधान^२ । दावील कीर अंजन ।
 परी होआवे लोचन । पायाळाचे ॥ ३४ ॥
 तेंसं मोक्ष देईल ज्ञान । येथ कीर नाही आन ।
 परी तेंचि थारे ऐसें मन । शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥
 तरी विरक्तीचांचूनि केडीं । ज्ञानासि तगणें नाही ।
 हें विचारुनि ठाई । ठेविलें देवें ॥ ३६ ॥
 आतां विरक्तीची कवण परी । जे येऊनि मनातें वरी ।
 हेंही सर्वज्ञें श्रीहरी । देखिलें असे ॥ ३७ ॥
 जे विषें राधिली रसमये^३ । जें जेवणारा ठावी होये ।
 ते तो ताटाचि सांडूनि जाये । जयापरी ॥ ३८ ॥

* १ योग्यता. २ ठेवा. ३ स्वयंपाक.

तैसी संसारा या समस्ता । जाणिजे जै अनित्यता ।
तै वैराग्य दवडितां । पाठीं लागे ॥ ३९ ॥

आतां अनित्यत्व या कैसैं । तेंचि वृक्षाकारमिषें ।
सांगिजत असे विश्वेशें । पंचदशीं ॥ ४० ॥

उपडिलें^१ कवातिकें । झाड येरी मोहरा ठाके ।
तें वेगें जैसैं सुके । तैसैं हें नव्हे जाण ॥ ४१ ॥

याचि एकेपरी । रूपकाचिया कुसरी ।
सारीतसे वारी । संसाराची ॥ ४२ ॥

करुनि संसार वावो । स्वरूपां अहंते ठावो ।
होआवया अध्यावो । पंधरावो हा ॥ ४३ ॥

आतां हेंचि आघवें । ग्रंथगर्भीचें चांगावें ।
उपलविजेल जीवें । आकर्णिजे ॥ ४४ ॥

तरी महानंदसमुद्र । जो पूर्ण पूर्णिमाचंद्र ।
तो द्वारकेचा नरेंद्र । ऐसैं म्हणे ॥ ४५ ॥

अगा पै पंडुकुमरा । येतां स्वरूपाचिया घरा ।
करीतसे आडवारा^२ । विश्वाभासु जो ॥ ४६ ॥

तो हा जगडंबरु । नोडें येथ संसारु ।

हा जाणें महातरु । थांवला असे ॥ ४७ ॥

परी येरां रुखांसारिखा । तळीं मूळें वरी शाखा ।
तैसा नोडें म्हणोनि लेखा । नये कवणा ॥ ४८ ॥

आगी कां कुन्हाडी । होय रिगावा जरी बुडी ।
तरी हो कां भलतेवढी । वरिचील वाढी ॥ ४९ ॥

जे तुटलिया मूळापाशीं । उलंडेल कां शाखांशीं ।
परी तैशी गोठी कायशी । हा सोपा नव्हे ॥ ५० ॥

अर्जुना हें कवातिक । सांगतां असे अलौकिक ।

जे वाढी अधोमुख । रुखा यया ॥ ५१ ॥

जैसा भानु उंची नेणो कें । रुडिमज्जाळ तळीं फाकें^३ ।
संसार हें कावळखे^३ । झाड तैसैं ॥ ५२ ॥

आणि आर्था नाथी तितुकें । रुंधलें असें येणेंचि एकें ।
कल्पांतीचेनि उदकें । व्योम जैसें ॥ ५३ ॥

कां रवीचां अस्तमानीं । आधारेनि कोंदे रजनी ।
तेहा हाचि गगनीं । मांडला असे ॥ ५४ ॥

यया फल ना चुंबितां । फूल ना तुरंबितां ।
तें कांहीं पंड्रसुता । तें रुखुचि हा ॥ ५५ ॥

हा ऊर्ध्वमूल आहे । परी उन्मूलिला नोहे ।
येणेंचि हा होये । शाङ्खलु^१ गा ॥ ५६ ॥

आणि ऊर्ध्वमूल ऐसें । निगदिलें कीर असे ।
परी आधींही असोसें । मूलें यया ॥ ५७ ॥

पै बल्वचेचि^२ महामारी । पिंपळा कां वडाचिया परी ।
त्रे पारंबियांमाझारीं । डहाकिया असती ॥ ५८ ॥

तेवीचि गा धनंजया । संसारतरु यया ।
अधीचि आर्था रवांदिया । हेंही नाही ॥ ५९ ॥

तरी ऊर्ध्वाहीकडे । शारवांचे मांदोडे^३ ।
विसताति अपाडें । सासिबल्ले ॥ ६० ॥

जालें गगनचि पां वेलीये । कां वारा मांडला रुखाचेनि आयें ।
नाना अवस्थात्रयें । उदयला असे ॥ ६१ ॥

ऐसा हा एकु । विश्वाकार विटंकु^४ ।
उदयला जाण रुखु । ऊर्ध्वमूल ॥ ६२ ॥

आतां ऊर्ध्व या कवण । येथें मूल तें किं लक्षण ।
कां अधोमुखपण । शारवा कैसिया ॥ ६३ ॥

अथवा दुमा यया । अर्धीं जिया मूलिया ।
तिया कोण कैसिया । ऊर्ध्व शारवा ॥ ६४ ॥

आणि अश्वत्थु हा ऐसी । प्रसिद्धी कायसी ।
आत्मविदविलासी । निर्णयो केला ॥ ६५ ॥

हें आद्यवेचि बरवें । तुझिये प्रतीतीसि फावे ।
तेथेनि सांगों सोलियें । विन्यासें गा ॥ ६६ ॥

१ हिरवागार. २ लव्हाळा. ३ समुदाय. ४ घनदाट. [३०]

परी ऐकें गा सुभगा । हा प्रसंगु असे तुजचि जोगा ।
कानचि करी हो सर्वांगा । हियें आथिलिया ॥ ६७ ॥

ऐसें प्रेमरसें सुरफुरें^१ । बोलिलें जंव यादववरें ।

तंव अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त जालें ॥ ६८ ॥

देव निरुपिती तें थेंकुलें । येवढें श्रोतेपण फांकलें ।

जैसें आकाशा रवेव पसरिलें । दाहीं दिशीं ॥ ६९ ॥

श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा अगस्तीचि दुसरा ।

म्हणौनि घोंटु भरो पाहे एकसरा । अवघेयाचा ॥ ७० ॥

ऐसीं सोय सांदूनि खवळिली । आवडी अर्जुनीं देवें देखिली ।

तेथ जालेनि सुरवे केली । कुरवंडी तया ॥ ७१ ॥

श्रीभगवानुवाच : ऊर्ध्वमूलमधःशाखमदवत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

मग म्हणे धनंजया । तें उर्ध्व गा तरु यया ।

येणें रुखेंचि कां जया । उर्ध्वता गमे ॥ ७२ ॥

एन्हवीं मध्य-ऊर्ध्व-अध । हे नाही जेथ भेद ।

अन्नयासीं एकवद । जया ठायीं ॥ ७३ ॥

जो नाइकिजतां नादु । जो असौरभ्य मकरंदु ।

जो आंगाथिला^२ आनंदु । सुरतेंविण ॥ ७४ ॥

जया जें आन्हां परौतें । जया जें पुढें मागौतें ।

दिसतेनविण दिसते । अदृश्य जें ॥ ७५ ॥

उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपसरा^३ ।

नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ॥ ७६ ॥

ज्ञातृज्ञेयाविहीन । नुसधोंचि जें ज्ञान ।

सुखा भरलें गगन । गालींवि जें ॥ ७७ ॥

जें कार्य ना कारण । जया दुजें ना एकपण ।

आपण्यां जें जाण । आपणचि ॥ ७८ ॥

ऐसें वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्व गा यया तरुचें ।

तथे आर^४ धेणें मूलाचें । तें ऐसें असे ॥ ७९ ॥

* १ भरपूर. २ स्वाधीन होणें. ३ संबंध. ४ अंकर.

मारी माया ऐसी ख्याती । नसतीच यया आर्थी ।
 कां वांझेची संतती । वानणें जैशी ॥ ८० ॥
 मारी सत् ना असत् होये । जे विचाराचें नाम न साहे ।
 मारी परीचि आहे । अनादि म्हणती ॥ ८१ ॥
 भवदुमबीजिका । जे प्रपंचाची भूमिका ।
 विपरीतज्ञानदीपिका । सांचली जे ॥ ८२ ॥
 जे नानाशक्तींची मांदुस^१ । जे जगदभ्राचें आकाश ।
 जे आकारजाताचें दुस । घडी केलें ॥ ८३ ॥
 जे माया वस्तूचां ठायीं । असे जैसेनि नाही ।
 जे वस्तुप्रभाचि पाही । प्रगट होय ॥ ८४ ॥
 जेकां आपणया आली निद । करी आपणपें जेवीं मुग्ध ।
 कां काजली आणी मंद । प्रभा दीपी ॥ ८५ ॥
 जेव्हां प्रियापुढें तरुणांगी । निदेली चेवऊनि वेगीं ।
 जालिगिलेनिवाण आलिंगी । सकामु करी ॥ ८६ ॥
 मारी स्वरूपीं जाली माया । आणी स्वाश्रयीं नेणणें धनंजया ।
 मारी रुखा यया । मूळ पाहिलें ॥ ८७ ॥
 मारी आपुला जो अबोधु^२ । तो ऊर्ध्वीं आठुलैजे कंदु ।
 मारीही हाचि प्रसिध्दु । बीजभावो ॥ ८८ ॥
 मारी अज्ञानसुषुप्ती । तो बीजांकुरभावो म्हणती ।
 मारी स्वप्न हन जागृती । हा फलभावो तयाचा ॥ ८९ ॥
 मारी यया वेदांती । निरूपणभाषाप्रतीती ।
 मारी तें असो प्रस्तुती । अज्ञान मूळ ॥ ९० ॥
 मारी ऊर्ध्व आत्मा निर्मळें । अधोर्ध्व सूचिती मूळें ।
 मारी बांधोनि आळें । मायायोगाचें ॥ ९१ ॥
 मारी आधिर्ली सदेहांतरें । उठती जियें अपारें ।
 मारी चोपासि^३ घेऊनि आगारें । खोलावती ॥ ९२ ॥
 मारी भवदुमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वीं करी बळ ।
 मारी आपणियाचें बौध्द^४ । अधी दावी ॥ ९३ ॥
 * १ पेदी. २ अज्ञान. ३ चोहोंकडे. ४ अगदी कोंवळे पान.

तेथ चिद्वृत्ती पहिलें । महत्तत्त्व उमललें ।

तें पान वाल्हेंदुल्लें । एक निघे ॥ ९४ ॥

मग सत्त्वरजतमात्मकु । त्रिविध अहंकारु जाे एकु ।

तो तिवणा अधोमुखु । डिरु फुटे ॥ ९५ ॥

तो बुद्धीचीं^१ घेऊनि आगारी । भेदाची वृद्धि करी ।

तेथें मनाचें डाल धरी । साजेपणें ॥ ९६ ॥

ऐसा मूळाचिया गाढिका । विकल्परस कोंवलिका ।

चित्तचतुष्टय डाहालिका । कोंभैजे तो ॥ ९७ ॥

मग आकाश वायु द्योतक । आप पृथ्वी हें पांच फोंक ।

महाभूतांचे सरोख । सरळे होती ॥ ९८ ॥

तैसीचि श्रोत्रादि तन्मात्रें । तियें अंगवसां गर्भपत्रें ।

लुळलुळितें विचित्रें । उमळती गा ॥ ९९ ॥

तेथ शब्दाकुर वरिपडी । श्रोत्रा वाढी देव्हडी ।

होता करित कांडीं । आकांक्षेचीं ॥ १०० ॥

अंगत्वचेचे वेलपल्लव । स्पर्शाकुरीं घेतीं धांव ।

तेथ बांबळ^२ पडे अभिनव । विकारांचें ॥ १ ॥

पाठीं रूपपत्र पेलोवेलीं । चक्षु लांब तें कांडें घालीं ।

तेथ व्यामोहता भली । पाहालीं जाय ॥ २ ॥

आणि रसाचे आंगवसे । वाढतां वेगें बह्रुवसें ।

जिव्हे आर्तीचीं असोसें । निघतीं बेचें ॥ ३ ॥

तैसीचि कोंभैलेनि गंधें । घ्राणाची डिरी थांवु बांधे ।

तेथ तळु घे स्वानंदें । प्रलोभाचा ॥ ४ ॥

एवं महदहंबुद्धि । मनें महाभूतसमृद्धि ।

इया संसाराचिया अवधि । सासनजिजे ॥ ५ ॥

किंबहुना इहीं आठें । आंगीं हा अधिक फांटे ।

परी शिंपीचि येवढें उमटे । रूपें जेवीं ॥ ६ ॥

कां समुद्राचेनि पैसारें । नरी तरंगता असारे ।

तैसें ब्रह्माचि होय वृक्षाकारें । अज्ञानमूळ ॥ ७ ॥

* १ तीन पानें. २ बुद्धि.

आतां याचा हाचि विस्तारु । हाचि यया पैसारु^१ ।
 जैसा आपणपें स्वप्नीं परिवारु । येकाकिया ॥ ८ ॥
 परी तें असो हें ऐसें । कावरें झाड उससे ।
 यया महदादि आरवसें । अधोशाखा ॥ ९ ॥
 आणि अश्वत्थु ऐसें ययातें । म्हणती जे जाणते ।
 तेही परिस हो येथें । सांगिजेले ॥ १० ॥
 तरी श्वः म्हणिजे उरवा^२ । तोंवरि एकसारखा ।
 नाहीं निर्वाहों यया रुखा । प्रपंचरूपा ॥ ११ ॥
 जैसा न लोटतां क्षणु । मेघु होय नानावर्णु ।
 कां विजु नसे संपूर्णु । निमेषभरी ॥ १२ ॥
 ना कांपतया पद्मदळा । वरीलिया बैसका नाहीं जळा ।
 कां चित्त जैसें व्याकुळा । माणुसाचें ॥ १३ ॥
 तैसीचि ययाची स्थिती । नासत जाय क्षणक्षणाप्रती ।
 म्हणौनि ययातें म्हणती । अश्वत्थु हा ॥ १४ ॥
 आणि अश्वत्थु येणें नावें । पिंपळु म्हणती स्वभावें ।
 परी तो अभिप्रावो नव्हे । श्रीहरीचा ॥ १५ ॥
 पन्हवीं पिंपळु घडतां विरवीं । मियां गति देखिली असे निकी ।
 परी तें असो काय लौकिकीं । हेतु काज ॥ १६ ॥
 म्हणौनि हा प्रस्तुतु । अलौकिकु परियेसा ग्रंथु ।
 तरी क्षणिकत्वेचि अश्वत्थु । बोलिजे हा ॥ १७ ॥
 आणीकही येकु थोरु । यया अव्ययत्वाचा डगरु^३ ।
 आशी परी तो भीतरु । ऐसा असे ॥ १८ ॥
 जैसा मेघांचेनि तोंडें । सिंधु एकें आंगें काढे ।
 आणि नदी येरीकडे । भरितीचि असती ॥ १९ ॥
 तेथ वोहटे ना चढे । ऐसा परिपूर्णुचि आवडे ।
 परी ते फुली जंव नुघडे । मेघानदीची ॥ २० ॥
 ऐसं या रुखाचें होणें जाणें । न तर्कें होतेनि वहिलेपणें ।
 म्हणौनि लोक यातें म्हणो । अद्वय हा ॥ २१ ॥
 १ विस्तार. २ उद्यां. ३ मोठेपणा.

एहवीं दानशील पुरुष । वेंचकपणोंचि संचकु ।
तैसा व्ययेंही हा रखु । अव्ययो गमे ॥ २२ ॥

जातां वेगें बहुवसें । न वचे कां भूमी रुतलें असे ।
रथाचें चक्र दिसे । जिया परी ॥ २३ ॥

तैसें कालातिक्रमं जे वाळे । ते भूतशारवा जेथ गलें ।
तेथ कोडीवरी उमाळे । उठती आणिक ॥ २४ ॥

परी येकी केधवां गेली । शारवाकोडी केधवां जाली ।
हें नेणवे जेवीं उमललीं । आषाढअश्रें ॥ २५ ॥

महाकल्पांचा शेवटीं । उदेलिया उमळती सृष्टी ।
तैसेंचि आणिस्वीचें दांग उठी । सासिन्नलें ॥ २६ ॥

संहारवातें प्रचंडें । पडती प्रलयांतींचीं सालडें ।
तंव कल्पादींचीं जुंबाडें^१ । पालहेजती ॥ २७ ॥

रिगे मन्वंतर मनूपुढे । वंशावरी वंशांचे मांडे ।
जैसी इक्षुवृद्धी काडेंनकाडें । जिके जेवीं ॥ २८ ॥

कलियुगांतीं कोरडीं । चहूं युगांचीं सालें सांडी ।
तव कृतयुगाची पेली देव्हडी । पडे पुढती ॥ २९ ॥

वर्ततें वर्ष जाये । तें पुढिला मुळहारी होये ।
जैसा दिवसु जात कीं येत आहे । हें चोजवेना ॥ ३० ॥

जैशा वारियाचां झुलकां । सांदा ठाउवा नव्हे देखा ।
तौंसिया उठती पडती शारवा । नेणां किती ॥ ३१ ॥

एकी देहाची डिरी^२ तुटे । तंव देहांकुरीं बहुवी फुटे ।
ऐसेनि भवतरु हा वाटे । अव्ययो ऐसा ॥ ३२ ॥

जैसें वाहतें पाणी जाय वेगें । तैसेंचि आणिक मिले मार्गें ।
तेवीं असंतचि असिजे जगें । मानिजे संत ॥ ३३ ॥

कां लागोनि डोळा उघडे । तंव कोडीवरी घडे मोडे ।
तें नेणतया तरंगु आवडे । नित्यु ऐसा ॥ ३४ ॥

वायसा एकें बुबुळें दोहीकडे । डोळा चालितां अपाडें ।
दोन्ही आधीं ऐसा घडे । भ्रम जेवीं जगा ॥ ३५ ॥

* १ समुदाय. २ शेंडा.

वैशिगोरी' निधिये पडली । ते ममे भूमीसी जैसी जडली ।
ऐसा वेगातिशयो भुली । हेतु होय ॥ ३६ ॥

हैं बहु असो झडती । आंधारे भोवंडितां कोलती ।
ते दिसे जैसी आयती । चक्राकार ॥ ३७ ॥

हा संसारवृक्षु तैसा । मोडतु मांडतु सहसा ।
न देवोनि लोळु पिसा । अव्ययो मानी ॥ ३८ ॥

परि ययाचा वेगु देखे । जो हा क्षणिक ऐसा वोळखे ।
जाणे कोडिवेळां निमिरवें । होत जात ॥ ३९ ॥

नाही अज्ञानावांचूनि मूळ । ययाचें असिलेपण टवाळ ।
ऐसें झाड सिनसाळ । देखिलें जेणें ॥ ४० ॥

तयातें गा पंडुसुता । मी सर्वजुही म्हणे जाणता ।
पै वाग्ब्रह्म सिद्धांता । वंद्यु तोचि ॥ ४१ ॥

योगजाताचें जोडलें । तया एकासीचि उपेगा गेलें ।
किंबहुना जियालें । ज्ञानही तेणें ॥ ४२ ॥

असो बहु हैं बोलणें । वानिजेळ तो कवणें ।
जो भवरुखु जाणें । उरिव ऐसा ॥ ४३ ॥

अथश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।

अथश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

मग ययाचि प्रपंचरूपा । अघोशारिवया पादपा^२ ।
डाहाळिया जाती उपमा । उध्वाही उजू ॥ ४४ ॥

आणि अधीं फांकलीं डाळें । तियें होती मूळें ।
तयाही तळीं पघळे । वेल पालवु ॥ ४५ ॥

ऐसें जें आम्ही । म्हणितलें उपक्रमीं ।
तेंही परिसें सुगमीं । बोलीं सांगां ॥ ४६ ॥

तरी बद्धमूळें अज्ञानें । महदादिकीं शासनें ।
वेदांचीं थोरवनें । घेऊनियां ॥ ४७ ॥

परि आधीं तंव स्वेदज । जारज उच्चिज मणिज ।
हें बुडोनि महाभुज । उठती चारी ॥ ४८ ॥

यया एकैकाचेनि आणगटें । चौऱ्यांशीं लक्षधा फुटे ।
 ते वेळीं जिविशारवीं फांटे । सैध होती ॥ ४९ ॥
 प्रसवती शारवा सरळिया । नानासृष्टि डाहाळिया ।
 आड फांटती माळिया । जातिचिया ॥ १५० ॥
 स्त्री पुरुष नपुंसकें । हे व्यक्तिभेदांचे टके^२ ।
 आंदोलती आंगिकें । विकारभारें ॥ ५१ ॥
 जैसा वर्षाकाळु गगनीं । पालहेजे नवघनीं ।
 तैसें आकारजात अज्ञानीं । वेळीं जाय ॥ ५२ ॥
 मग शारवांचेनि आंगभारें । लवोनि गुंफती परस्परें ।
 गुणक्षोभाचे वारे । उदयजती ॥ ५३ ॥
 तेथ तेणें अचाटें । गुणांचेनि झडझडाटें ।
 तिहीं ठायीं हा फांटे । ऊर्ध्वमूल ॥ ५४ ॥
 ऐसा रजाचिया झुकुका । झडाडितां आगळिका ।
 मनुष्यजातीशारवा । थोरावती ॥ ५५ ॥
 तिया ऊर्ध्वीं ना अधीं । माझारींचि कोंदाकोंदी ।
 आड फांटती स्वांदी । चतुर्वर्णांचिया ॥ ५६ ॥
 तेथ विधिनिषेधीं सपल्लव । वेदवाक्यांचे अभिनव ।
 पालव डोलती बरव । आणित्ती तयां ॥ ५७ ॥
 अर्थ कामु पसरें । अग्रवनें घेती थारे ।
 तेथ क्षणिकें पदांतरें । इहभोगांचीं ॥ ५८ ॥
 तेथ प्रवृत्तीचेनि वृद्धिलोभें । स्वांकरेजती शुभाशुभें ।
 नानाकर्मांचे स्वांबे । नेणों किती ॥ ५९ ॥
 तेवींचि भोगक्षयें मागिलें । पडती देहांचीं बुडसळें^३ ।
 तंव पुढां वाढी पेले । नवेया देहांची ॥ १६० ॥
 आणि शब्दादिक सुहावे । सहज रंगें हवावे ।
 विषयपल्लव नवे । नीचचि होती ॥ ६१ ॥
 ऐसे रजोवातें प्रचंडें । मनुष्यशारवांचे मांदोडे ।
 वाढती ती एथ रुढे । मनुष्यलोक ॥ ६२ ॥

* १ आकार. २ शुष्क, काष्ठ.

तैसाचि तो रजाचा वारा । नावेक धरी वोसरा ।
 मग वाज्रों लागे घोरा । तमाचा तो ॥ ६३ ॥
 तेधवां याचि मनुष्यशाखा । नीच वासना अधीं देखा ।
 पाहजेति डाळुका^१ । कुकर्मचिया ॥ ६४ ॥
 अप्रवृत्तीचे खणुवाळे । फोक निघती सरले ।
 घेत पान पालव डालें । प्रमादाचीं ॥ ६५ ॥
 बोलती निषेधनियमें । जिया ऋचा यजुःसामें ।
 तो पाला त्या घुमे । टकेयावरी^२ ॥ ६६ ॥
 प्रतिपादित अभिचार । आगम जे परमार ।
 तेही पानीं घेती प्रसर । वासना वेली ॥ ६७ ॥
 तंव तंव होती थोराडें । अकर्मचीं तळबुडें ।
 आणि जन्मशाखा पुढें पुढें । घेती धांव ॥ ६८ ॥
 तेथ चांडाळादि निकृष्टा । दोषजातीचा थोर फांटा ।
 जाल पडे कर्मभ्रष्टां । भुलोनियां ॥ ६९ ॥
 पशु पक्षी सूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार ।
 हे आडशाखानिकर । थोरावती ॥ ७० ॥
 परी ऐशा शाखा पांडवा । सर्वांगीहि नित्य नवा ।
 निरयभोग यावा । फळाचा तो ॥ ७१ ॥
 आणि हिंसाविषय पुढारी । कुकर्मसंगें धुरधुरी ।
 जन्मवरी आगारी । वाढतीचिं असे ॥ ७२ ॥
 ऐसी होती तरु तृण । लोह लोष्ट पाषाण ।
 इया खांदिया तेवीं जाण । फळेंहि हेंचि ॥ ७३ ॥
 अर्जुना गा अवधारीं । मनुष्यालागोनि इया परी ।
 वृद्धि स्थावरांतवरी । अधोशाखांची ॥ ७४ ॥
 लुणोनि जीं मनुष्यडालें । येचि जाणावीं अधीचि मूळें ।
 जे पथूनि मग पघळे^३ । संसारतरु ॥ ७५ ॥
 पक्षवी ऊधवीचें पार्था । मुद्दल मूळ पाहतां ।
 अधीचिया मध्यस्था । शाखा इया ॥ ७६ ॥

परी तामसीं सात्त्विकीं । सुकृतदुष्कृतात्मकीं ।

विरुद्धती या शार्वीं । अधोर्ध्वींचां ॥ ७७ ॥

आणि वेदत्रयीचिया पाना । नये अन्यत्र लागों अर्जुना ।

जे मनुष्यावांचूनि विधाना । विषों नाहीं ॥ ७८ ॥

म्हणोनि तनु मानुषा । इया ऊर्ध्वमूलौनि जरी शाखा ।

तरी कर्मवृद्धीसि देखा । इयाचि मूलें ॥ ७९ ॥

आणि आनीं तरी झाडीं । शाखां वाढतां मुलें गाढीं ।

मूल गाढें तंव वाढी । पैस^१ आर्था ॥ १८० ॥

तैसेंचि इया शरीरा । कर्में तंव देहा संसारा ।

आणि देह तंव व्यापारा । म्हणोचि नये ॥ ८१ ॥

म्हणोनि देहें मानुषें । इयें मुलें होती न चुकें ।

ऐसें जगज्जनकें । बोलिलें तें ॥ ८२ ॥

मग तमाचें तें दारुण । स्थिरावलेया वाउधाण^२ ।

सत्वाची सुटे सत्राण । वाहूटली ॥ ८३ ॥

तै याचि मनुष्याकारा । मुलीं सुवासना निघती आरा ।

घेऊनी फुटती कांबारा । सुकृतांकुरीं ॥ ८४ ॥

उकलतेनि उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलतेचि तिरवें ।

डिरिया निघती निमिरवें । बाबळैजुनी ॥ ८५ ॥

मतीचे सोट वावे । घालिती स्फूर्तींचेनि थावें ।

बुद्धि प्रकाश घे थावें । विवेकाचेनि ॥ ८६ ॥

तेथ मेघारसें सगर्भ । आस्थापत्रीं सबोंब ।

सरळ निघती कांभ । सद्वृत्तीचे ॥ ८७ ॥

सदाचाराचिया सहसा । टका उठती बहुवसा ।

धुमधुमिति घोषां । वेदपद्यांचां ॥ ८८ ॥

शिष्टागमविधानें । विविधयागवितानें ।

इयें पानावरी पानें । पांजरती^३ ॥ ८९ ॥

ऐसा यमदमीं घोंसाकिया । उठती तपाचिया डाहाकिया ।

वेनी वैराग्यशाखा कवाकिया । वेल्हाकपण ॥ ९० ॥

Copyrighted by Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ विस्तार. २ वाढण. ३ पानें घेतात.

विशिष्टां व्रतांचे फोक । धीराचां अणगटीं तिरव ।
 जन्मवेगें ऊर्ध्वमुख । उंचावती ॥ ९१ ॥
 माजीं वेदांचा पाला दाट । तो करी सुविद्येचा झडझडाट ।
 जंव वाजे अचाट । सत्त्वानिकु तो ॥ ९२ ॥
 तेथ धर्मडाळ बाहाली । दिसती जन्मशाखा सरली ।
 तिया आड फुटती फळीं । स्वर्गादिकीं ॥ ९३ ॥
 पुढां उपरति रागें लोहिवी^१ । धर्ममोक्षाची शाखा पालवी ।
 लाहलाह्यात नित्य नवी । वाढतीचि असे ॥ ९४ ॥
 पै रविचंद्रादि ग्रहवर । पितृ ऋषी विद्याधर ।
 हे आडशाखा प्रकार । पैसु घेती ॥ ९५ ॥
 याहीपासून उंचवडे । गुढले फळाचेनि बुडें ।
 इंद्रादिक ते मांदोडे । थोर शाखांचे ॥ ९६ ॥
 मग त्याही उपरी डाहालिया । तपोज्ञानी उंचावलिया ।
 मरीचि कश्यपादि झया । उपरी शाखा ॥ ९७ ॥
 एवं माळोवाळी उत्तरोत्तर । उर्ध्वशाखांचा हा पैसार ।
 बुडी साना अग्रीं थोर । फळाद्वयपणें^२ ॥ ९८ ॥
 वरी उपरिशाखाही पाठीं । येती फळभार ते किरीटी ।
 ते ब्रह्मेशांत अणगटीं । कोंभ निघती ॥ ९९ ॥
 फळाचेनि वोझेपणें । ऊर्ध्वीं वोवाडें दुणें ।
 जंव माघौतें बैसणें । मूळीचि होय ॥ १०० ॥
 प्राकृताही तरी रूखा । जे फळें दाटली होय शाखा ।
 ते वोवाडली देखा । बुडासि ये ॥ १ ॥
 तैसें जेथूनि हा आघवा । संसारतरूचा उठावा ।
 तियें मूळीं टेंकती पांडवा । वाढतेनि ज्ञानें ॥ २ ॥
 म्हणौनि ब्रह्मज्ञानापरौतें । वाढणें नाहीं जीवातें ।
 तेथूनि मग वरौतें । ब्रह्माचि कीं ॥ ३ ॥
 परी हें असो ऐसे । ब्रह्मादिक ते आंगवसे^३ ।
 ऊर्ध्वमुखासिसे । न मुळशी गा ॥ ४ ॥
 * १ तांबडी. २ फळभारामुळें. ३ डाहाळ्या.

आणीकही शारवा उपरता । जिया सनकादिकनामं विख्याता ।
तिया फलीं मूलीं नाडळतां । भरलिया बह्नीं ॥ ५ ॥

ऐसी मनुष्यालागौनि जाणावी । ऊर्ध्वीं ब्रह्मादिशेष पालवी ।
शारवांची वाढी बरवी । उंचावे पै ॥ ६ ॥

पार्था उर्ध्वींचीया ब्रह्मादी । मनुष्यत्वचि होय आदी ।
म्हणौनि इयें अर्धीं । म्हणितलीं मूळें ॥ ७ ॥

एवं तुज अलौकिकु । हा अधोर्ध्वशाखु ।

सांगितला भवरुखु । ऊर्ध्वमूळु ॥ ८ ॥

आणि अर्धींचीं हीं मूळें । उपपत्ती परिसविलीं सविवळें ।
आतां परिस उन्मूळें । कैसेनि हा ॥ ९ ॥

न रूपमस्येह तयोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुबिरुद्धमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥३॥

परी तुझां हन पोटीं । ऐसें गमेल किरीटी ।

जे एवढें झाड उत्पाटी । ऐसें कायि असे ॥ २१० ॥

कें ब्रह्मयाचा शेवटवरी । ऊर्ध्व शारवांची थोरी ।

आणि मूळ तंव निराकारी । ऊर्ध्वीं असे ॥ ११ ॥

हा स्थावराही तलीं । फांकत असे अर्धींचां डाळीं ।

माजीं धांवतसे दुजां मूलीं । मनुष्यरूपीं ॥ १२ ॥

ऐसा गाढा आणि अफाटु । आतां कोण करी यया शेवटु ।

तरी झणी हा हळुवटु । धरिसी भावो ॥ १३ ॥

परी हा उन्मूळावया दोषें । येथ सायसचि कायिसे ।

कोय बाळा बागुल देशें । दवडावा आहे ॥ १४ ॥

गंधर्वदुर्ग कायी पाडावे । काय शशविषाण^२ मोडावें ।

होआवें मग तोडावें । स्वपुष्प कीं ॥ १५ ॥

तैसा संसारु हा वीरा । रुख नाही साचोकरा ।

मा उन्मूळणीं दरारा । कायिसा तरी ॥ १६ ॥

आम्ही सांगितली जे परी । मूळडाळांची उजरी ।

ते वांझेची धरभरी । लेंकुरें जैशीं ॥ १७ ॥

* १ खुलाशासहित २ शशाचें शिंग.

काय कीजती चेंडलेपणीं । स्वप्नींची तियें बोलणीं ।
 तेशीं जाण ते काहाणी । दुगळीचि^१ ते ॥ १८ ॥
 बांचूनि आम्ही निरूपिलें जैसें । ययाचें अचळ मूळ असे तैसें ।
 आणि तैसाचि जरी हा असे । साचोकारा ॥ १९ ॥
 तरी कोणाचेनि संतानें । निपजती या उन्मूलणें ।
 काय फुंकिलिया गगनें । जाडजेल गा ॥ २० ॥
 म्हणौनि पै धनंजया । आम्ही वानिलें रूप तें माया ।
 कासवीचेनि तुपें राया । वागेरिलें^२ जैसें ॥ २१ ॥
 मृगजळाचीं गा तळीं । तियें दिठी दुरुनचि न्याहाळी ।
 बांचूनि नेणें पाणियें सालीं केळी । लाविसीं काई ॥ २२ ॥
 मूळ अज्ञानचि तंव लटिकें । मा तयाचें कार्य हें केतुकें ।
 म्हणौनि संसाररुख सत्य कें । वावोचि गा ॥ २३ ॥
 आणि अंतु यया नाही । ऐसें बोलिजे जें कांहीं ।
 तेंही साचाचि पाहीं । परी येकी ॥ २४ ॥
 तरी प्रबोधु^३ जंव नोहे । तंव निद्रे काय अंतु आहे ।
 की रात्री न सरें तंव न पाहे । तया आरौतें ॥ २५ ॥
 तैसा जंव पार्था । विवेकु बुधवी माथा ।
 तंव अंतु नाही अश्वत्था । भवरूपा या ॥ २६ ॥
 बाजतें वारें निवांत । जंव न राहे जेथिचें तेथ ।
 तंव तरंगता अनंत । म्हणावीचि की ॥ २७ ॥
 म्हणौनि सूर्य जै हारपे । तै मृगजळाभासु लोपे ।
 कां प्रभा जाय दीपें । मालवलोनि ॥ २८ ॥
 तैसें मूळ अविद्या स्वाये । तें ज्ञान जै उभे होये ।
 तैचि यया अंतु आहे । एन्हवीं नाही ॥ २९ ॥
 तेवीचि हा अनादी । ऐसी आर्था शाब्दी ।
 तो आळु नोहे नुरोधी । बोल तया ॥ ३० ॥
 जे संसारवृक्षाचां ठायीं । साचोकार तंव नाही ।
 या नाही तया आदि काई । कोण हीडिल ॥ ३१ ॥

जो साच जेथूनि उपजे । तयातें आदि हें साजे ।
 आतां नाहीचि तो म्हणिजे । कोठूनि यां ॥ ३२ ॥
 म्हणौनि जन्मे ना आहे । तैसिया सांगां कवण माये ।
 यालागीं नाहीपणेंचि होये । अनादि हा ॥ ३३ ॥
 वांझेचिया लेंका । कैची जन्मपात्रिका ।
 नभीं निळी भूमिका । कें कल्पूं पां ॥ ३४ ॥
 व्योमकुसुमाचा^१ पांडवा । कवणें देंठ तोडावा ।
 म्हणौनि नाहीं ऐसिया भवा । आदि कैचीं ॥ ३५ ॥
 जैसैं घटाचें नाहीपण । असताचिं असे केलेनिवीण ।
 तैसा समूळ वृक्ष जाण । अनादि हा ॥ ३६ ॥
 अर्जुना ऐसेनि पाहीं । आद्यंतु ययासि नाहीं ।
 माजीं स्थिती आभासे कांहीं । परीं टवाळ तें गा ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मागिरीहूनि न निगे । आणि समुद्रींही कीर न रिगे ।
 तरी माजीं दिसे वाउगें^२ । मृगांबु^३ जैसैं ॥ ३८ ॥
 तैसा आद्यंतीं कीर नाहीं । आणि साचही नोहे कहीं ।
 परि लटिकेपणाची नवाई । पडिभासे गा ॥ ३९ ॥
 नाना रंगीं गजबजे । जैसैं इंद्रधनुष्य देखजे ।
 तैसा नेणतया आपजे । आहे ऐसा ॥ ४० ॥
 ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । झुलवी अज्ञानाचे डोळे ।
 लाघवी हरी मेखळे । लोक जैसा ॥ ४१ ॥
 आणि नसतीचि श्यामिका । व्योमीं दिसे तैसी दिसो कां ।
 तरी दिसणेंही क्षणा एका । होय जाय ॥ ४२ ॥
 स्वप्नींही मानिलें लटिकें । तरी निर्वाहो कां एकसारखें ।
 तेवी आभासु हा क्षणिके । रीतीचा गा ॥ ४३ ॥
 देखतां आहे आवडे । घेऊं जाइजे तरी नातुडे ।
 जैसा टिकु कीजे^४ माकडे । जळामाजीं ॥ ४४ ॥
 तरंगभंगु सांडीं पडे । विजुही न पुरे होडे ।
 आभासासि तें पाडे । होणें जाणें गा ॥ ४५ ॥

* १ आकाशपुष्पांचा. २ सोदें. ३ मगजळ. ४ बोद लावावें.

तैसा ग्रीष्मशेषींचा वारा । नेणिजे समोरे की पाठीमोरा ।
 तैसी स्थिती नाही तरुवरा । भवरूपा यया ॥ ४६ ॥
 एवं आदि ना अंत स्थिती । ना रूप ययासि आशी ।
 आतां कायसी कुंथाकुंथी । उन्मूलणीं गा ॥ ४७ ॥
 आपुलिया अज्ञानासाठीं । नव्हता थांवला किरीटी ।
 तरी आतां आत्मज्ञानाचोनि लोटीं । खांडेनि गा ॥ ४८ ॥
 वांचूनि ज्ञानेवीण एकें । उपाय करिसी जितुके ।
 तिहीं गुंफसि अधिकें । रुखीं झये ॥ ४९ ॥
 या किती खांदोखांदी । यया हिंडावें ऊर्ध्वीं अधीं ।
 म्हणोनि मूलचिं अज्ञान छेदीं । सम्यग्ज्ञानें ॥ २५० ॥
 रूखीं दोरीचिया उरगा^१ । डांगा मेळवितां पै गा ।
 तो वावोचि भारु गा । केला होय ॥ ५१ ॥
 तरावया मृगजळाची गंगा । डोणीलागीं धांवतां दांगा- ।
 गाजी वोहळें बुडिजे पै गा । साच जेवीं ॥ ५२ ॥
 तेवीं नाथिलिया संसारा । उपारीं जाचतया वीरा ।
 आपणपें लोपे वारा । विकोपीं जाय ॥ ५३ ॥
 म्हणोनि स्वप्नींचेया भया । ओरवद^२ चेवोचि धनंजया ।
 तेवीं अज्ञानमूला यया । ज्ञानचि खड्ग ॥ ५४ ॥
 परि तेचि लीला परजवे । तैसें वैराग्याचें नीच नवें ।
 अभंगबल होआवें । बुद्धीसी गा ॥ ५५ ॥
 तैलीनि वैराग्यें जेणें । हा त्रिवर्गु ऐसा सांडणें ।
 तैसें वमुनियां सुणें । आतांचि गेलें ॥ ५६ ॥
 हा तयवरी पांडवा । पदार्थजातीं आघवा ।
 विटवी तो होआवा । वैराग्यलाटु ॥ ५७ ॥
 या देहाहंतेंचें दळें । सांडूनि एकोचि वेळें ।
 श्रयबुद्धी करतळें । हातवसावें ॥ ५८ ॥
 तिसिलें^३ विवेकसाहणें । जे ब्रह्माहमस्मिबोधें सणाणें ।
 या पुरोनि बोधि उटणें । एकलीचि ॥ ५९ ॥

परि निश्चयाचें मुष्टिबळ । पाहावें एकदोनी वेल ।
 मग तुळावें अति चोस्वाळ । मननवेरी ॥ २६० ॥
 पाठीं हतियेरां आपण्यां । निदिध्यासें एक जालिया ।
 पुढां दुजें नुरेल घाया- । पुरतें गा ॥ ६१ ॥
 तें आत्मज्ञानाचें खांडें । अद्वैतप्रभेचोनी वाढें ।
 नेदील उरों कवणेकडे । भववृक्षासि ॥ ६२ ॥
 शरदागमींचा^१ दारा । जैसा करूं फेडीं अंबरा ।
 कां उदयला रवी आंधारा । घोंटु भरी ॥ ६३ ॥
 नाना उपवढ होतां खेवो । नुरे स्वप्नसंभ्रमाचा ठावो ।
 स्वप्रतीतिधारेचा वाहो । करील तसैं ॥ ६४ ॥
 तेव्हां ऊर्ध्व कां ऊर्ध्वांचे मूल । कां अधींचें हन शाखाजाल ।
 ते कांहींचि न दिसे मृगजळ । चांदिणां जेवीं ॥ ६५ ॥
 ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया स्वद्गलता ।
 छेदुनियां भवाश्वत्था । ऊर्ध्वमूलातें ॥ ६६ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः ।

तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसूता पुराणी ॥ ४ ॥

मग इदंतेसि^२ वाळलें । जें मीपणेंवीण डाहारले ।
 तें रूप पाहिजे आपलें । आपणाचि ॥ ६७ ॥
 परि दर्पणाचोनी आधारे । एकचि करून दुसरें ।
 सुख पाहाती गव्हारें । तसैं नको हें ॥ ६८ ॥
 हें पाहाणें ऐसें असे वीरा । जैसा न मोडलिया विहिरा ।
 मग आपालिया उगमीं झरा । भरोनि ठाके ॥ ६९ ॥
 नातरी आटलिया अंभ । निजबिंबीं प्रतिबिंब ।
 नेहटे कां नभीं नभ । घटाभावीं ॥ २७० ॥
 ना ना इंधनांशु^३ सरलेया । वन्हि परते जेवीं आपणपया ।
 तसैं आपेंआप धनंजया । न्याहाळणें जें गा ॥ ७१ ॥
 जिव्हे आपली चवीं चारवणें । चक्षु निज बुबुळ देखणें ।
 आहो लया ऐसें निरीक्षणें । आपुलें पै ॥ ७२ ॥

* १ शरद् ऋतुच्या प्रारंभीचा. २ हें पण. ३ जळणाचा उरलेला भाग

कां प्रभेसि प्रभा मिले । गगन गगनावरी लोळे ।
 नाना पाणी भरलें खोळे । पाण्याचाचिये ॥ ७३ ॥
 आपणचि आपणयातें । पाहिजे जें अढतें ।
 तें ऐसं होय निरुतें । बोलिजतु असे ॥ ७४ ॥
 पाहिजेतेनवीण पाहिजे । कांहीं नेणणाचि जाणिजे ।
 ज्ञानपुरुष कां म्हणिजे । जया ठायतें ॥ ७५ ॥
 तेथही उपाधीचा वोथंबा । घेऊनि श्रुति उभाविति जिभा ।
 या नामरूपाचा बडंबा । करिती वायां ॥ ७६ ॥
 पै भवस्वर्गा उबगले^१ । मुमुक्षु योगज्ञाना वळघले ।
 पुढती न यों इया निगाले । पैजा जेथ ॥ ७७ ॥
 माराचिया पायां पुढां । पळती वीतराग होडा ।
 सोलांडोनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा । घालिती मागां ॥ ७८ ॥
 अहंतादिभावां आपुलियां । झाडा देऊनि आघवेयां ।
 पत्र घेती ज्ञानिये जया । मूळघरासी ॥ ७९ ॥
 जिये कां वस्तूचें नेणणें । आपिलें थोर जगा जाणणें ।
 नाही तें नांदविलें जेणें । मी तूं जर्गी ॥ ८० ॥
 पै जेथुनि हे एवढी । विश्वपरंपरेची वेलांडी^२ ।
 वढती आशा जैशी कोरडी । निदवाची ॥ ८१ ॥
 पार्था तें वस्तु पाहिलें । आपणपें पै आपुलें ।
 पाहिजे जैसे हिंवलें । हिंव हिंवें ॥ ८२ ॥ (६०००)
 ज्ञानीकही एक तया । वोळखण असे धनंजया ।
 तरी जया कां भेटलिया । येणेंचि नाही ॥ ८३ ॥
 तरी तया भेटती ऐसे । जे ज्ञानें सर्वत्र सरिसे ।
 ज्ञानप्रलयांबूचें जैसं । भरलेपण ॥ ८४ ॥
 निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकासाः ।
 द्वन्द्वविमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥
 जया पुरुषांचें कां मन । सांडोनि गेले मोहमान ।
 जयाती जैसे धन । आकाशातें ॥ ८५ ॥
 १ कंदाळले. २ विस्तार.

निकवड्या निष्ठुरा^१ । उबगिजे जेवीं सोयरा ।
 तैसे नागवती विकारां । वेटाळूं जे ॥ ८६ ॥
 फळली केली उन्मुळे । तैसी आत्म लाभें प्रबळें ।
 जयांची क्रिया ढालें ढालें । गळती आहे ॥ ८७ ॥
 आगी लागलिया रुखीं । देखोनि सैरा पळती पक्षी ।
 तैसे सांडिले अशेरवीं । विकल्पीं जे ॥ ८८ ॥
 आइकें सकळ दोषतृणीं । अंकुरिजती जिये मेदिनी ।
 तिये भेदबुद्धीची काहाणी । नाही जयातें ॥ ८९ ॥
 सूर्योदयासरिसी । रात्री पळोनि जाय आपैसी ।
 गेली देहअहंता तैसी । अविद्येसवें ॥ ९० ॥
 पै आयुष्यहीना जीवातें । शरीर सांडीं जेवीं अवचितें ।
 तेवीं निदसुरें^२ जैतें । सांडिले जे ॥ ९१ ॥
 लोहाचें सांकडें परिसा । न जोडे अंधारु रवि जैसा ।
 जैतबुद्धीचा तैसा । सदा दुकाळ जया ॥ ९२ ॥
 अगा सुखदुःखाकारें । जंजळें देहीं जियें गोचरें ।
 तियें जया कां समोरें । होतीचिना ॥ ९३ ॥
 स्वप्नीचें राज्य कां मरण । नोहे हर्षशोकासि कारण ।
 उपवढलिया^३ जाण । जियापरी ॥ ९४ ॥
 तैसें सुखदुःखरूपीं । जंजळीं जे पुण्यपापीं ।
 न घेविजती सर्पीं । गरुड जैसे ॥ ९५ ॥
 आणि अनात्मवर्गनीर । सांडूनि आत्मरसाचें क्षीर ।
 चरताति जे सविचार । राजहंस ॥ ९६ ॥
 जैसा वर्णोनि भूतळी । आपुला रसु अंशुमाळी ।
 मागौता आणी रश्मिजाळीं । बिंबासीचि ॥ ९७ ॥
 तैसें आत्मभ्रांतीसाठीं । वस्तु विखुरली बारावाटीं ।
 ते एकवाटिती ज्ञानदृष्टी । अखंड जे ॥ ९८ ॥
 किंबहुना आत्मयाचां । निर्धारीं विवेक जयाचा ।
 बुडाळा दोषु गंगेचा । सिधू जैसा ॥ ९९ ॥

* १ निष्ठुर. २ अज्ञानात्मक. ३ जागे झालें असतां.

ते आघवेंचि जालेपणें । नुरेचि जयां अभिलाषणें ।
 जेसं येथुनि पन्हां जाणें । आकाशा नाहीं ॥ ३०० ॥
 जेसा अग्नीचा डोंगरू । नेघे कोणी बीजअंकुरु ।
 तेसा मनीं जयां विकारू । उदैजेना ॥ १ ॥
 जेसा काढिलिया मंदराचळु । राहे क्षीराब्धि निश्चळु ।
 तेसा नुठी जयां सळु । कामोर्मीचा^१ ॥ २ ॥
 चंद्रमा कळीं धाला । न दिसे कोणे आंगी वोसावला ।
 तेवीं अपेक्षेचा अवरवला । न पडे जयां ॥ ३ ॥
 हें किती बोलूं असांगडें । जेवीं परमाणु नुरे वायूपुढें ।
 तेसं विषयाचें नावडे । नांवाचि जयां ॥ ४ ॥
 पयं जे जे कोणी ऐसे । केले ज्ञानाख्यहुताशें ।
 ते तेथ मिळती जैसें । हेमीं हेम ॥ ५ ॥
 तेथ म्हणिजे कवणे ठाई । ऐसंही पुससी कांहीं ।
 तरी तें पद गा नाहीं । वेंचु जया ॥ ६ ॥
 दृश्यपणें देखिजे । कां ज्ञेयत्वं जाणिजे ।
 अमुकें ऐसं म्हणिजे । तें जें नव्हे ॥ ७ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

ते विपाचिया बंबालीं^२ । कां चंद्र हन जें उजळी ।
 हें काय बोलों अंशुमाली । प्रकाशी जें ॥ ८ ॥
 ते आघवेंचि दिसणें । जयातें कां न देखणें ।
 विश्व भासतसे जेणें । लपालेन ॥ ९ ॥
 जेसं शिंपीपण हारपे । तंव तंव स्वरें होय रुपें ।
 कां दोरी लपतां सापें । फार होइजे ॥ ३१० ॥
 तेसी चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजें जियें फारें ।
 तियें जयाचेनि आंधारें । प्रकाशती ॥ ११ ॥
 ते वस्तु कीं तेजोराशी । सर्वभूतात्मक सरिसी ।
 चंद्रसूर्याचा मानसी । प्रकाश जे ॥ १२ ॥

१ कामरूपी लाट. २ दिवपून टाकणारा प्रकाश.

म्हणोनि चंद्रसूर्य कवडसां । पडती वस्तूचिया प्रकाशा ।
 यालागीं तेज जें तेजसा । तें वस्तूचें आंग ॥ १३ ॥
 आणि जयाचां प्रकाशीं । जग हारपे चंद्राकेंसीं ।
 सचंद्र नक्षत्रें जैसीं । दिनोदयीं ॥ १४ ॥
 नातरी प्रबोधालिये वेळे । ते स्वप्नींचीं डिंडी^१ मावळे ।
 कां नुरेचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥ १५ ॥
 तैसा जिये वस्तूचां ठायीं । कोणहीच कां आभासु नाही ।
 तें माझें निजधाम पाही । पाटाचें गा ॥ १६ ॥
 पुढती जे तेथ गेले । ते न घेतीचि माघौतीं पाउलें ।
 महोदधीं कां मिनले । स्रोत जैसे ॥ १७ ॥
 कां लवणाची कुंजरी^२ । सूदलिया लवणसागरीं ।
 होयचि ना माघारी । परती जैसी ॥ १८ ॥
 नाना गेलिया अंतराळा । न येतीचि वन्हिज्वाळा ।
 नाहीं तप्तलोहोनि जळा । निघणें जेवीं ॥ १९ ॥
 तेवीं मजसीं एकवाट । ज जाले ज्ञानें चोरवट ।
 तया पुनरावृत्तीची वाट । मोडली गा ॥ २० ॥
 तेथ प्रज्ञापृथ्वीचा रावो । पार्थु म्हणे जी जी महापसावो ।
 परी विनंती एकी देवो । चित्त देतु ॥ २१ ॥
 तरी देवेंसि स्वयें एक होती । मग माघौते जे न येती ।
 ते देवेंसि भिन्न आर्था । कीं अभिन्न जी ॥ २२ ॥
 जरी भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंबद्ध ।
 जे फुलां गेले षट्पद^३ । ते फुलेंचि होतु वां ॥ २३ ॥
 पै लक्ष्याहुनि अनारिसें । बाण लक्ष्यीं शिवोनी जैसे ।
 मागुते पडती तैसे । येतीचि ते ॥ २४ ॥
 नातरी तूंचि ते स्वभावे । तरी कोणें कोणासी मिळावें ।
 आपणयासी आपण रुपावें । शस्त्रें केवीं ॥ २५ ॥
 म्हणोनि तुजसी अभिन्ना जीवां । तुझा सयोगवियोग देवा ।
 नये बोलां अचयवा । शरीरिसी ॥ २६ ॥

आणि जे सदा वेगळे तुजसीं । तया मिलणी नाही कोणे दिवसीं ।
ना येती न येती हे कायसी । वायबुद्धि^१ ॥ २७ ॥

तरी कोण गा तूतें । पावोनि न येती माघोते ।

हे विश्वतोमुखा मातें । बुझावीं जीं ॥ २८ ॥

इये आक्षेपीं अर्जुनाचां । तो शिरोमणि सर्वज्ञांचा ।

तोषला बोध शिष्याचा । वेस्वोनियां ॥ २९ ॥

मग म्हणे गा महामती । मातें पावोनि न येती पुढती ।

ते भिन्नाभिन्न रिती । आहाती दोनी ॥ ३३० ॥

जे विवेकें खोलें पाहिजे । तरी मी तेचि ते सहजें ।

ना आहाचवाहाच^२ तरी दुजे । ऐसेही गमती ॥ ३३१ ॥

जेसे पाणियांहि वेगळ । आपजतां दिसती कळोळ ।

स्वही तरी निखळ । पाणीचि तें ॥ ३३२ ॥

कां सुवर्णाहुनि आनं । लेणीं गमती भिन्नं ।

मग पाहिजे तंव सोनं । आघवेंचि तें ॥ ३३३ ॥

तेसं ज्ञानाचिये दिठी । मजसीं अभिन्नाचि ते किरीटी ।

येर भिन्नपण तें उठी । अज्ञानास्तव ॥ ३३४ ॥

आणि साचोकारोनि वस्तुविचारें । कैचें मज एकासि दुसरें ।

जे भिन्नाभिन्नव्यवहारें । उमसिजेळ^३ ॥ ३३५ ॥

आघवेंचि आकाश सूनि पोटी । बिंबचि जें आते खोटी ।

ते प्रतिबिंब कै उठी । कै रश्मि शिरे ॥ ३३६ ॥

कां कल्पांतीचिया पाणिया । काय वोत भरताती धनंजया ।

म्हणांनि कैचें अंश अविक्रिया । एका मज ॥ ३३७ ॥

परी ओघाचेनि मेळें । पाणी उजू परी वांकुडें जालें ।

तरी दुजेपण आलें । तोयबगें ॥ ३३८ ॥

योम चौफळें कीं वाटोळें । हें ऐसें कायिसयाही मिले ।

परी घटमठी वेंटाळे । तैसेंही आधी ॥ ३३९ ॥

नां गा निद्रेचेनि आधारें । काय एकलेनि जग न भरे ।

स्वप्नचि जें अवतरें । रायपण ॥ ३४० ॥

* १ व्यर्थ समजुत. २ वरवरचे. ३ स्पष्ट होईल.

कां मिनलेनि किडाळें^१ । वानिभेदासि ये सोळें ।
तैसा स्वमाया वेंटाळें । शुद्ध जै मी ॥ ४१ ॥

तैं अज्ञान एक रुढे । तेणें कोऽहंविकल्पांचें मांडे ।
मग विवरुनि कीजे फुडें । देहो मी ऐसें ॥ ४२ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसें शरीराचि येवढें । जैं आत्मज्ञान वेगळें पडे ।
तें माझा अंशु ऐसें आवडे । थोडेपणें ॥ ४३ ॥

समुद्र कां वायुवशें । तरंगाकार उल्लसे ।
तो समुद्रांशु ऐसा दिसे । सानिवा जेवीं ॥ ४४ ॥

तेवीं जडातें जीवविता । देहअहंता उपजविता ।
मी जीव गमें पंडुसुता । जीवलोकीं ॥ ४५ ॥

पैं जीवाचिया बोधा । गोचरु जो हा धांदा ।
तो जीवलोकशब्दा । अभिप्रावो ॥ ४६ ॥

अगा उपजणें-निमणें । हें साचचि जें कां मानणें ।
तो जीवलोकु मी म्हणें । संसारु हन ॥ ४७ ॥

एवंविध जीवलोकीं । तूं मातें ऐसा अवलोकीं ।
जैसा चंदु कां उदकीं । उदकातीत ॥ ४८ ॥

पैं काशमीराचा^२ रवा । कुंकुमावरी पांडवा ।
आणिका गमे लोहिवा । तो तरी नव्हे ॥ ४९ ॥

तैसें अनादिपण न मोडे । माझें अक्रियत्व न खंडे ।
परी कर्ता भोक्ता ऐसें आवडे । ते जाण गा भ्रांती ॥ ३५० ॥

किंबहुना आत्मा चोरवटु । होऊनि प्रकृतीसी एकवटु ।
बांधे प्रकृतिधर्माचा पाटु । आपणपयां ॥ ५१ ॥

पैं मनादि साही इंद्रियें । श्रोत्रादि प्रकृतिकार्यें ।
तियें माझी म्हणौनि होये । व्यापारारूढ ॥ ५२ ॥

जैसें स्वप्नी परिवाजें^३ । आपणपयां आपण कुटुंब होईजे ।
मग तयाचनि धांविजे । मोहें सैरा ॥ ५३ ॥

तैसा आपलिया विस्मृती । आत्मा आपणचि प्रकृती - ।
अरिवा गमोनि पुढती । तियोसीचि भजे ॥ ५४ ॥

रानाचां रथीं वळघे । श्रवणाचिया द्वारें निघे ।
शब्दाचिया रिघे । रानामाजीं ॥ ५५ ॥

तोचि प्रकृतीचा वागोरा । करी त्वचेचिया मोहरा ।
आणि स्पर्शाचिया घोरा । वना जाय ॥ ५६ ॥

बोणे एके अवसरीं । निघोनि नेत्राचां द्वारीं ।
रुपाचां डोंगरीं । सैरा हिंडे ॥ ५७ ॥

कां रसनेचिया वाटा । निघोनि गा सुभटा ।
साचा दरकुटा । भरोचि लागे ॥ ५८ ॥

वातरी येणेंचि घ्राणें । देहेशु करी निघणें ।
गंधाचीं दारुणें । आडवें लंघी ॥ ५९ ॥

बोनि देहेंद्रियनायकें । धरुनि मन जवळिकें ।
गोजिती शब्दादिकें । विषयभरणें ॥ ६० ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८ ॥

श्री कर्ता भोक्ता ऐसें । हें जीवाचें तेंचि दिसे ।
शरीरीं कां पैसे । येकाधिये ॥ ६१ ॥

श्री आथिला' आणि विलासिया । तेंचि वोळखों ये धनंजया ।
राजसेव्या ठाया । वस्तीसि ये ॥ ६२ ॥

तैसा अहंकर्तृत्वाचा वाहु । कां विषयेंद्रियांचा धुमाडु ।
जाणिजे तें निवाडु । जें देह पावे ॥ ६३ ॥

अथवा शरीरातें सांडी । तन्ही इंद्रियांची तांडी ।
आपणपयांसवें काढी । घेऊनि जाय ॥ ६४ ॥

श्री अपमानिला अतिथि । ने सुकृताची संपत्ति ।
कां साडखडेयाची गति । मूत्रतंतू ॥ ६५ ॥

ना ना मावळतेनि तपनें । नेइजती लोकांचीं दर्शनें ।
हें असो दुती पवन । नेइजे जेसी ॥ ६६ ॥

* १ ऐश्वर्यसंपन्न. २ सूर्याकडन.

तेवीं मनःषण्ठां ययां । इंद्रियांतें धनंजया ।
देहराजु ने देहा - । पासूनि गेला ॥ ६७ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

मग येथ अथवा स्वर्गी । जेथ जें देह आपंगी ।
तेथ तैसेंचि पुढती पांगी । मनादिक ॥ ६८ ॥
जैसा मालवलिया दिवा । प्रभेसीं जाय पांडवा ।
मग उजळिजे तेथ तेधवां । तैसाचि फांके ॥ ६९ ॥
परी ऐसैसिया राहाटी । अविवेकियांचिये दिठी ।
येतुलें हें किरीटी । गमेचि गा ॥ ३७० ॥

जे आत्मा देहा आला । आणि विषयो येणोंचि भोगिला ।
अथवा देहोनि गेला । हें साचचि मानी ॥ ७१ ॥
एन्हवी येणें आणि जाणें । कां करणें आणि भोगणें ।
हें प्रकृतीचें तेणें । मानियेलें ॥ ७२ ॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम् ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

परी देहाचें मोटकें उभें । आणि चेतना तेथ उपलभे ।
तिये चळवळेचेनि लोभें । आला म्हणती ॥ ७३ ॥
तैसेंचि तयां संगती । इंद्रियें आपलालां अर्थी वर्तती ।
तया नांव सुभद्रापती । भोगणें जया ॥ ७४ ॥
पारी भोगक्षीण आपैसें । देह गेलिया ते न दिसे ।
तेथें गेला गेला ऐसें । बोभाती गा ॥ ७५ ॥
पै रुर्यु डोलतु देखावा । तरी वारा वाजतु मानावा ।
रुर्यु नसे तेथें पांडवा । नाही तो गा ॥ ७६ ॥
कां आरसा समोर ठेविजे । आणि आपणपें तेथ देखिजे ।
तरी तेधवांची जालें मानिजे । काय आधी नाही ॥ ७७ ॥

कां परता केलिया आरिसा । लोपु जाला तया आभासा ।
तरी आपणपें नाहीं ऐसा । निश्चयो करावा ॥ ७८ ॥

शब्द तरी आकाशाचा । परी कपाळीं पिटें मेघांचा ।
कां चंद्रीं वेगु अभ्राचा । आरोपिजे ॥ ७९ ॥

तैसें होईजे जाइजे देहें । तें आत्मसत्ते अविक्रिये ।
निष्टांकिती गा मोहें । आंधळे ते ॥ ३८० ॥

येथ आत्मा आत्मयाचां ठायीं । देखिजे देहींचा धर्म देहीं ।
पेसं देखणे ते पाहीं । आन आहाती ॥ ८१ ॥

ज्ञानें कां जयांचे डोळे । देखोनि न राहाती देहींचें स्वोळे ।
सूर्यशमी आणियाळे^१ । ग्रीष्मीं जैसें ॥ ८२ ॥

तेसी विवेकाचेनि पैसें । जयांची स्फूर्ती स्वरूपीं बैसे ।
ते ज्ञानिये देखती पेसें । आत्मयातें ॥ ८३ ॥

जैसें ताराणीं भरलें । गगन समुद्रीं बिंबलें ।
परी तें तुटोनि नाहीं पडिलें । ऐसें निवडे ॥ ८४ ॥

गगन गगनीचि आहे । हें आभासे तें वाये ।
तेसा आत्मा देखती देहें । गंवसिलाही ॥ ८५ ॥

खळाकाचां लगबगीं । फेडूनि खळाकाचां भागीं ।
देखिजे चंद्रिका कां उगी । चंद्रीं जेवीं ॥ ८६ ॥

कां नाडरचि^२ भरे शोबे । सूर्य तो जैसा तैसाचि असे ।
वेह होतां जातां तैसें । देखती मातें ॥ ८७ ॥

घटमत्तु घडले । तेचि पाठीं मोडले ।
परि आकाश तें संचलें । असतचि असे ॥ ८८ ॥

तैसें अखंडे आत्मसत्ते । अज्ञानदृष्टिकल्पितें ।
हें वेहचि होतें जातें । जाणती फुडें ॥ ८९ ॥

चैतन्य चढे ना वोहटे । चेष्टवी ना चेष्टे ।
पेसं आत्मज्ञानें चोरवटें । जाणती ते ॥ ३९० ॥

आणि ज्ञानही आपैतें होईल । प्रज्ञा परमाणुही उगाणा देईल ।
सकळ भासोचि येईल । सर्वस्व हाती ९१ ॥

परी ते व्युत्पत्ति ऐसी । जरी विरक्ती न रिगे मानसी ।
 तरी सर्वात्मका मजसी । नव्हेची भेटी ॥ ९२ ॥
 पै तोंड भरो कां विचारा । आणि अंतःकरणीं विषयांसी धारा ।
 तरी नातुडें^१ धनुर्धरा । त्रिशुद्धीं मी ॥ ९३ ॥
 हां गा वोसणतयाचां ग्रंथीं । काड तुटतीं संसारगुंती ।
 कीं परिवसिलेया^२ पोथी । वाचिली होय ॥ ९४ ॥
 नाना बांधोनियां डोळे । घ्राणीं लाविजती मुक्ताफळे ।
 तरी तयांचें काय कळे । मोल मान ॥ ९५ ॥
 तैसा चितीं अहंते ठावो । आणि जिभे सकळशास्त्रांचा सरावो ।
 ऐसेनि कोडी^३ एक जन्म जावो । परी न पविजे मातें ॥ ९६ ॥
 जो एक मी कां समस्तीं । व्यापकु असें भूतजातीं ।
 ऐक तिये व्याप्ती । रूप करूं ॥ ९७ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चन्द्रमसि यच्चारणौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

तरी सूर्यासकट आघवी । हे विश्वरचना जे दावी ।
 ते दीप्ती माझी जाणावी । आद्यंतीं आहे ॥ ९८ ॥
 जळ शोषुनि गेलिया सविता । ओलांशु पुरवीतसे जे माघोता ।
 ते चंद्री पंडुसुता । ज्योत्स्ना माझी ॥ ९९ ॥
 आणि वहनपचनसिद्धी । करीतसे जे निरवधी ।
 ते हुताशीं तेजोवृद्धी । माझीचि गा ॥ १०० ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामो चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

मी रिगालां असें भूतळीं । म्हणौनि समुद्रमहाजळीं ।
 हें पांसूची^४ टेंपुळी । विरेचिना ॥ १ ॥

आणि भूतंही चराचरें । हे धरितसे जियें अपारें ।
 तियें मीची धरी धरे । रिगोनियां ॥ २ ॥

गगनीं मी पंडुसुता । चंद्राचेनि मिसें अमृता ।

भरला जालां चालता । सरावरु ॥ ३ ॥

* १ मिळत नाही. २ स्पर्श केला असतां. ३ कोटी. ४ माती.

पेयुनि फांकती रश्मिकर । तें पाट पेलुनि अपार ।
वर्षाधीचें आगर । भरितु असें मी ॥ ४ ॥

पेयुनि सस्यादिकां सकलां । करीं धान्यजाती सुकाला ।
अन्नद्वारा जिव्हाळा । भूतजातां ॥ ५ ॥

प्राणि निपजविलें अन्न । तरी तैसें कैचें दीपन ।
पेयुनि जिखनि समाधान । भोगिती जीव ॥ ६ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

पेयुनि प्राणिजाताचां घटीं । करुनि कंदावरीं आगिती ।
पेयुनि जठरीं किरीटी । मीचि जालों ॥ ७ ॥

प्राणापानाचां जोडभातीं । फुंकफुंकोनियां अहोराती ।
जोटीतसें नेणों किती । उदरामाजीं ॥ ८ ॥

पेयुनें अथवा स्निग्धें । सुपक्वें कां विदग्धें ।
परी मीचि गा चतुर्विधें । अन्नें पचीं ॥ ९ ॥

पेयुनें मीचि आधवें जन । जना जीववितें मीचि जीवन ।
जीवनीं मुख्य साधन । वनिहर्ही मीचि ॥ १० ॥

पेयुनां ऐसियाहीवरीं काई । सांगां व्याप्तीचीं नवाई ।
येथ दुजें नाहीचीं घेई । सर्वत्र मी गा ॥ ११ ॥

पेयुनीं कैसेनि पां वेरवें । सदा सुखियें एकें ।
कें तियें दुःखें । क्रांतें भूतें ॥ १२ ॥

पेयुनीं सगळिये पाटणीं । एकेंचि दीपें दिवेलावणी ।
प्राणिया कां न देखणीं । उरलीं एकें ॥ १३ ॥

पेयुनीं हन उरिविवरवी । करित आहासि मानसीं कीं ।
पेयुनीं परिस तेही निकी । शंका फेडीं ॥ १४ ॥

पेयुनीं आधवा मीचि असें । येथ नाही कीर अनारिसें ।
पेयुनीं प्राणियांचिया उह्यासें । बुद्धी ऐसा ॥ १५ ॥

पेयुनीं एकचि आकाशधवनी । वाद्यादिशेषीं आनानी ।
पेयुनीं एकचि भिन्नी । नादांतरीं ॥ १६ ॥

* १ शेकोदी. २ नगरांत.

कां लोकचेष्टीं वेगळाला । जो हा एकचि भानु उदैला ।
तो आनानी परी गेला । उपेगासी ॥ १७ ॥

नाना बीजधर्मानुरूप । झाडीं उपजवी आप ।
तैसें परिणमलें स्वरूप । माझें जीवां ॥ १८ ॥

अगा नेणा^१ आणि चतुरा । पुढां निळयांचा दुसरा ।
नेणा सर्पत्वे जाला येरा । सुरवालागीं ॥ १९ ॥

हें असो स्वातीचें उदक । शुक्तीं मोतीं व्यालीं विस्व ।
तैसा सज्जानांसी मी सुख । दुःख तों अज्ञानासी ॥ २० ॥

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

एन्हवीं सर्वांचा हृदयदेशीं । मीं अमुका आहें ऐसी ।

जे बुद्धि स्फुरे अहर्निशीं । ते वस्तु गा मी ॥ २१ ॥

परी संतासवें वसतां । योगज्ञानीं पैसतां ।

गुरुचरण उपासितां । वैराग्येंसीं ॥ २२ ॥

येणेंचि सत्कर्म । अशेषही अज्ञान विरमे ।

जयांचें अहं विश्रामे । आत्मरूपीं ॥ २३ ॥

ते आपेआप देखोनि देखीं । मियां आत्मनेनि सदा सुखी ।

येथें मीवांचून अवलोकीं । आन हेतु असे ॥ २४ ॥

अगा सूर्योदयो जालिया । सूर्यें सूर्यचि पहावा धनंजया ।

तेवीं मातें मियां जाणावया । मीचि हेतु ॥ २५ ॥

ना शरीरपरातें सेवितां । संसारगौरवचि ऐकतां ।

देहीं जयाची अहंता । बुडोनि ठेली ॥ २६ ॥

ते स्वर्गसंसारालागीं । धांवतां कर्ममार्गीं ।

दुःखाचां सेलभागीं । भागीन होती ॥ २७ ॥

परी हेंही होणें अर्जुना । मजचिस्तव तया अज्ञाना ।

जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना । निद्रेतें होय ॥ २८ ॥

पै अश्रें^२ दिवसु हरपला । तोहि दिवसांचि जाणों आला ।

तेवीं मी नेणोनि विषया देखिला । मजचिस्तव भूतीं ॥ २९ ॥

* १ अज्ञानी. २ मेघांनीं.

निद्रा कां जागणिया । प्रबोधुचि हेतु धनंजया ।
 ज्ञानी अज्ञाना जीवांचिया । मीचि मूल ॥ ४३० ॥
 ते सर्पत्वा कां दोरा । दोरुचि मूल धनुर्धरा ।
 ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांची सिध्दु ॥ ३१ ॥
 ज्ञानि जैसा असैं तैसया । मातें नेणोनि धनंजया ।
 ज्ञाणों गेला तंव तया । जालिया शारवा ॥ ३२ ॥
 ती तिही शारवाभेदी । मीचि जाणिजे त्रिशुद्धी ।
 ज्ञान पूर्वापार^१ नदी । समुद्राचि ठी ॥ ३३ ॥
 ज्ञानि महासिद्धांतापासी । श्रुति हारपती शब्देंसी ।
 ज्ञिया संगंधा आकाशी । वातलहरी ॥ ३४ ॥
 ते समस्तही श्रुतिजात । ठाके लाजिलें ऐसैं निवांत ।
 ते मीचि करी यथावत । प्रकटोनियां ॥ ३५ ॥
 ज्ञानी श्रुतीसकट अशेष । जग हारपे जेथ निःशेष ।
 ते निजज्ञानही चोरव । जाणता मीचि ॥ ३६ ॥
 ते निवेलेल्या जाणिजे । तेव्हां स्वप्नीचें करि नाहीं दुर्जे ।
 ते एकत्वही देखावे पाविजे । आपलेंचि ॥ ३७ ॥
 ते आपलें अद्वयपण । मी जाणतसैं दुजेनवीण ।
 ज्ञानी बोधाकारण । जाणता मीचि ॥ ३८ ॥
 ज्ञानी लागलिया कापुरा । ना काजळी ना वैश्वानरा ।
 ज्ञान नाहीं वीरा । जयापरी ॥ ३९ ॥
 ज्ञानी समूळ अविद्या रवाये । तें ज्ञानही जै बुडोनि जाये ।
 ज्ञानी जें नाहीं कीर नोहे । आणि न साहे असणेंही ॥ ४४० ॥
 ज्ञानी विश्व घेऊनि गेला मार्गेंसी^२ । तया चोरातें कवण कें गिवसी ।
 ज्ञानी कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध ते मी ॥ ४१ ॥
 ज्ञानी जडाजडव्याप्ती । रूप करितां कैवल्यपती ।
 ज्ञानी केली निरुपहिती । आपुलां रूपीं ॥ ४२ ॥
 ज्ञानी आधवाचि बोध सहसा । अर्जुनी उमटला कैसा ।
 ज्ञानी चांचेद्रादिया जैसा । क्षीरार्णवी ॥ ४३ ॥
 १ पूर्वं व पश्चिमेकडील. २ मार्गनि.

कां प्रतिभंती चोखटे^१ । समोरील चित्र उमटे ।
 तैसा अर्जुन आणि वैकुण्ठें । नांदतसे बोधु ॥ ४४ ॥
 तरी बाप वस्तुस्वभावो । फावे तंव तंव गोडिये थावो ।
 म्हणोनि अनुभावियांचा रावो । अर्जून म्हणे ॥ ४५ ॥
 ज्री व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जें आतां ।
 स्वरूप प्रसंगता । बोलिले देवो ॥ ४६ ॥
 तें एक वेळ अव्यंगवाणें । कीजो कां मज सांगणें ।
 तेथ द्वारकेचा नाथु म्हणे । भलें केलें ॥ ४७ ॥
 पै अर्जुना आम्हांहि वाडेंकोडें^२ । अखंड बोलो आवडे ।
 परीं काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसें ॥ ४८ ॥
 आजि मनोरथांसि फळ । जोडलासि तूं केवळ ।
 जे तोंड भरुनि निखळ । आलासि पुसों ॥ ४९ ॥
 जें अद्वैतावरीही भोगिजे । तें अनुभवाचें तूं विरजें ।
 पुसोनि मज माझें । देतासि सुख ॥ ५० ॥
 जैसा आरिसा आलिया जवळा । दिसे आपणपें आपला डोळो
 तैसा संवादिया तूं निर्मळा । शिरोमणी ॥ ५१ ॥
 तुवां नेणोनि पुसावें । मग आम्ही परिसऊं बैसावें ।
 तो गा हा पादु नव्हे । सोयरेया ॥ ५२ ॥
 ऐसें म्हणोनि आलिंगिलें । कृपादृष्टीं अवलोकिलें ।
 मग देवो काय बोलिले । अर्जूनसीं ॥ ५३ ॥
 पै दोही वोठी एक बोलणें । दोही चरणीं एक चालणें ।
 तैसें पुसणें सांगणें । तुझें माझें ॥ ५४ ॥
 एवं आम्ही तुम्ही येथें । देखावें एका अर्थातें ।
 सांगतें पुसतें येथें । दोन्ही एक ॥ ५५ ॥
 ऐसा भुलला देवो मोहें । अर्जुनातें आलिंगूनि ठाये ।
 मग बिहाला म्हणे नोहे । आवडी हे ॥ ५६ ॥
 जाले इक्षुरसाचे ढाळ । तरी लवण देणें किडाळ ।
 जे संवादपुरवाचे रसाळ । नासल थितें ॥ ५७ ॥

आधीच आम्हां यया कांही^१ । नरनारायणा सिने^२ नाही ।
 परी आतां जिरो माझां ठाई । वेगु हा माझा ॥ ५८ ॥
 इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण म्हणे वीरेशा ।
 गा तो तुवां कैसा । प्रश्नु केला ॥ ५९ ॥
 जो अर्जुन कृष्णां विरत होता । तो परतोनिया मागुता ।
 म्नावलीची कथा । ऐकों आला ॥ ६० ॥
 येथ सद्गवें बोलें । अर्जुनें जी जी म्हणितलें ।
 निरुपाधिक आपुलें । रूप सांगा ॥ ६१ ॥
 मया बोला तो शाङ्गी । तेंचि सांगावयालागीं ।
 पाधी दोही भागीं । निरुपीत असे ॥ ६२ ॥
 सुलिया निरुपहित । उपाधि कां सांगे येथ ।
 कोणहाही प्रस्तुत । गमे जरी ॥ ६३ ॥
 परी ताकाचे अंश फेडणें । याचि नांव लोणी काढणें ।
 योखाचिये शुद्धी तोडणें । कीडचि जेवीं ॥ ६४ ॥
 योखलीचि^३ सारावी हातें । परी पाणी तंव असे आडतें ।
 याचि जावें गगन तें । सिद्धाचि कीं ॥ ६५ ॥
 नील कोंड्याचा गुंडाळा । झाडुनि केलिया वेगळा ।
 ऋषी घेतां विरंगोळा^३ । असे काई ॥ ६६ ॥
 या उपाधि उपाहितां । शेवटु जेथ विचारितां ।
 कोणातेंही न पुसतां । निरुपाधिक ॥ ६७ ॥
 ये न संघणेवरी । बाळा पतीसी रूप करी ।
 ने निमालेपणें विवरी । अचर्चातें ॥ ६८ ॥
 सांगण्याजोगें नव्हे । तेथिचें सांगणें ऐसें आहे ।
 लोनि उपाधि लक्ष्मीनाहें । बोलिजे आदीं ॥ ६९ ॥
 दिव्याची चंद्ररेखा । निरुती दावावया शाखा ।
 विजे तेवीं औपाधिका । बोली इया ॥ ७० ॥
 द्वाविमौ पुरुषो लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
 सारः सर्वानि भूतानि कूटस्थाक्षर उच्यते ॥ १६ ॥
 १ वेधळपणा. २ शेवाळ. ३ हरकत, विलंब.

मग तो म्हणें गा सव्यसाची । पै इये संसारपाटणीची^१ ।
वस्ती साविया टांची । दुपुरुषी ॥ ७१ ॥

जैसी आघवांचि गगनीं । नांदतें दिवोरात्री दोन्ही ।
तैसे संसारराजधानीं । दोन्हीचि हे ॥ ७२ ॥

आणिकही तिजा पुरुषु आहे । परी तो या दोन्हीचें नांव न
साहे । जो उदेल गावेंसीं स्वाये । दोन्हीतें ययां ॥ ७३ ॥

परी ते तंव गोठी असो । आधीं दोन्हीचीं हे परियेसो ।
संसारग्रामा वसों । आले असती ॥ ७४ ॥

एक आंधळा वेडा पंगु । येर सर्वांगें पुरता चांगु ।
परी ग्रामगुणें संगु । घडला दोघां ॥ ७५ ॥

तया एका नाम क्षरु । येरातें म्हणती अक्षरु ।
इही दोन्हीचि परी संसारु । कांदला असे ॥ ७६ ॥

आतां क्षरु तो कवणु । अक्षरु तो किलक्षणु ।
हा अभिप्रावो संपूर्णु । विवंचूं गा ॥ ७७ ॥

तरी महदहंकारा । लागुनियां धनुर्धरा ।
तृणांतीचा पांगोरा-^२ । वरी पै गा ॥ ७८ ॥

जें कांहीं सानें थोर । चालतें अथवा स्थिर ।
किंबहुना गोचर । मनबुद्धी जें ॥ ७९ ॥

जेतुलें पांचभौतिक घडतें । जें नामरूपा सांपडतें ।
गुणत्रयाचा पडतें । कामठां जें ॥ ४८० ॥

भूताकृतीचें नाणें । घडत भांगारें जेणें ।
काळासिं जूं खेळणें । जिही कवडां ॥ ८१ ॥

जाणणेंचि विपरीतें । जें जें कांहीं जाणिजतें ।
जें प्रतिक्षणीं निमतें । होऊनियां ॥ ८२ ॥

अगा काढूनि भ्रांतीचें दांग । उभवी सृष्टीचें आंग ।
हें असो बहु जग । जया नाम ॥ ८३ ॥

पै अष्टधा भिन्न ऐसें । जें दाविलें प्रकृतिमिसें ।
जें दोनदास छलिसें । भागीं केलें ॥ ८४ ॥

जें दोनदास छलिसें । भागीं केलें ॥ ८४ ॥

* १ संसाररूपी नगरांतील. २ मुख्य मुळावरील अन्य बारीक मुळांचा समूह

हैं मागील सांगों किती । अगा आतांचि जें प्रस्तुती ।
 वृक्षाकाररूपकरीती । निरूपिलें ॥ ८५ ॥
 ते आधवेंचि साकारें । कल्पूनी आपणपयां पुरें ।
 जालें असे तदनुसारें । चैतन्यचि ॥ ८६ ॥
 जैसा कृहां आपणचि बिंबे । सिंह प्रतिबिंब पाहतां क्षोभे ।
 मग क्षोभला समारंभें । घाली तेथ ॥ ८७ ॥
 कां सलिलीं असताचि असे । व्योमावरी व्योम बिंबे जैसैं ।
 अद्वैत होऊनि तैसैं । ज्वैत घेपे ॥ ८८ ॥
 अर्जुना गा यापरी । साकार कल्पूनि पुरी ।
 आत्मा विस्मृतीची करी । निद्रा तेथ ॥ ८९ ॥
 पै स्वप्नीं संजार देखिजे । मग पड्डणें जैसैं तेथ कीजे ।
 तैसैं पुरी शयन जाणिजे । आत्मयासी ॥ ९० ॥
 पातीं तिये निद्रेचेनि भरें । मी सुखी दुःखी म्हणत घोरें ।
 अहंसाधीचेनि थोरें । वोसणायें सादें ॥ ९१ ॥
 हा जनक हे माता । हा मी गौर हीन पुरता ।
 पुत्र वित्त कांता । माझें हें ना ॥ ९२ ॥
 धिया वेंघांनि स्वप्ना । धांवत भवस्वर्गाचिया राना ।
 त्या चैतन्या नाम अर्जुना । क्षर पुरुषु गा ॥ ९३ ॥
 आतां ऐक क्षेत्रज्ञ येणें । नामें जयातें बोलणें ।
 मग जीवु कां म्हणे । जिये दशेतें ॥ ९४ ॥
 तो आपुलेंचि विसरें । सर्वभूतत्वं अनुकरे ।
 तो आत्मा बोलिजे क्षरें । पुरुषुनांवें ॥ ९५ ॥
 तो वस्तुस्थिती पुरता । म्हणौनि आली पुरुषता ।
 ती वेहपुरी निद्वैजतां । पुरुषुनांवें ॥ ९६ ॥
 आणि क्षरपणाचा नाथिला । आळु^२ यया ऐसोनि आला ।
 तो उपाधीचि आतला । म्हणोनियां ॥ ९७ ॥
 जैसी स्वलाळीचिया उदका- । सरसीं उदाळे चंद्रिका ।
 तैसा विकारां औपाधिकी । ऐसाचि गमे ॥ ९८ ॥
 * १ रागावलेला २ आरोग्य.

कां स्वलाळु मोटका शोषे । आणि चंद्रिका तै सरिसीचि ग्रंथ ।
 तैसा उपाधिनाशी न दिसे । उपाधिकु ॥ ९९ ॥
 ऐसें उपाधीचोनि पाडें । क्षणिकत्व यातें जोडे ।
 तेणें स्वांकरपणें^१ घडे । क्षर हें नांव ॥ ५०० ॥
 एवं जीवचैतन्य आघवें । हें क्षर पुरुष जाणावें ।
 आतां रूप करूं बरवें । अक्षरासी ॥ १ ॥
 तरी अक्षरु जो दुसरा । पुरुष पै धनुर्धरा ।
 तो मध्यस्थु गा गिरिवरां । मेरु जैसा ॥ २ ॥
 जे तो पृथ्वी पातळ स्वर्गी । इहीं न भेदे तिहीं भागी ।
 तैसा दोहीं ज्ञानाज्ञानांगीं । पडेना जो ॥ ३ ॥
 ना येथ यथार्थज्ञानें एक होणें । ना अन्यत्वे दुजें घणें ।
 ऐसें निखळ जें नेणणें । तेंचि तें रूप ॥ ४ ॥
 पासुतां निःशेष जाये । ना घटभांडादिकें होये ।
 तया मृत्पिंडा ऐसें आहे । मध्यस्थ जें ॥ ५ ॥
 पै आटोनि गेलिया सागरु । मग तरंगु ना नीरु ।
 तया ऐशी अनाकारु^२ । जे दशा गा ॥ ६ ॥
 पार्था जागणें तरी बुडे । परी स्वप्नाचें कांहीं न माडे ।
 तैसिये निद्रे सांगडें । निहाळिजे ॥ ७ ॥
 विश्व आघवोंचि मावळे । आणि आत्मबोधु तरी नुत्रळे ।
 तिये अज्ञानदशे केवळे । अक्षरु नांव ॥ ८ ॥
 (अजामेका) अज्ञा म्हणतां जन्म नाहीं । त्यासि नाशु कैचा
 कायी । यालागीं अक्षरु पाही । अज्ञानघन ॥ ५०८ अ ॥
 सर्वा कळीं सांडिलें जैसें । चंद्रपण उरें अंजसे ।
 रूप जाणावें तैसें । अक्षराचें ॥ ९ ॥
 पै सर्वोपाधिविनाशें । हे जीवदशा जेथ पैसे ।
 फळपाकांत जैसें । झाड बीजीं ॥ ५१० ॥
 तैसें उपाधी उपहित । थोकोनि ठाके जेथ ।
 त्यातें मध्यस्थ । बोलती गा ॥ ११ ॥
 * १ नाशदंतपणामुळे. २ आकार नसलेले.

ज्यासी कां बीजभावो । वेदांतीं केला ऐसा आवो ।
 तो त्या पुरुषा ठावो^१ । अक्षराचा ॥ १२ ॥
 जेथुनि अन्यथाज्ञान । फांकोनि जागृती स्वप्न ।
 नानाबुद्धीचें रान । रिगालें असे ॥ १३ ॥
 जीवत्व जेथुनि किरीटी । विश्व उठवितचि उठी ।
 उभय बोधांची मिठी । अक्षर पुरुष ॥ १४ ॥
 केरु अक्षर पुरुष कां जनीं । जिहीं खेळे जागृतीं स्वप्नीं ।
 त्या अवस्था जो दोन्ही । वियाला^२ गा ॥ १५ ॥
 ते अज्ञानघनसुषुप्तीं । ऐसैसी जे कां ख्याती ।
 त्या उणी येकी प्राप्ती । ब्रह्माची जे ॥ १६ ॥
 अचचि पुढती वीरा । जरी न येतां स्वप्न जागरा ।
 तरी ब्रह्मभावो साचोकारा । म्हणों येतां ॥ १७ ॥
 परी प्रकृतिपुरुषें दोनी । अभ्रें जालीं जिये गगनीं ।
 जेज्वेज्वे सुषुप्ती । देखिला जियें ॥ १८ ॥
 हे असो अधोशाखा । या संसाररुपा रुखा ।
 मूळ तें पुरुषा । अक्षराचें ॥ १९ ॥
 हा पुरुष कां म्हणिजे । जे पूर्णपणेंचि निजें ।
 ते मायापुरीं पडुडिजे । तेणेंही बोलें ॥ २० ॥
 आणि विकारांची जे वारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी ।
 नेणिजे जिये माझारीं । ते सुषुप्ती गा हा ॥ २१ ॥
 म्हणोंनि यया आपैंसें । क्षरणें पां नसे ।
 आणि कहीं हा न नाशे । ज्ञानाउणें ॥ २२ ॥
 यालागीं हा अक्षर । ऐसा वेदांतीं डगरु ।
 केला देखसी थोरु । सिद्धांताचा ॥ २३ ॥
 ऐसें जीवकार्यकारण । ज्या मायासंगुचि लक्षण ।
 अक्षर पुरुष जाण । चैतन्य तें ॥ २४ ॥
 उत्तमः पुण्यस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
 यो लोकत्रमाविश्य निमित्तान्यथ ईश्वरः ॥ २५ ॥
 राहण्याचें ठिकाण. २ प्रसवला. ३ प्रकार.

आतां अन्यथाज्ञानी । या दोन्ही अवस्था जया जनी ।
तया हारपती घनी । अज्ञानतत्त्वीं ॥ २५ ॥

तें अज्ञान ज्ञानी बुडालिया । ज्ञानें कीर्तिमुरवत्व केलिया ।
जैसा वन्हि काष्ठ जाळुनियां । स्वयें जळे ॥ २६ ॥

तैसें अज्ञान ज्ञानें नेलें । आपण वस्तु देऊनि गेलें ।
ऐसें जाणणेनिवीण उरलें । जाणतें जें ॥ २७ ॥

तें तो गा उत्तमपुरुषु । जो तृतीय कां निष्कर्षु ।
दोहीहून आणिकु । मागिला जो ॥ २८ ॥

सुषुप्ती आणि स्वप्ना- । पासूनि बह्रुवें अर्जुना ।
जागणें जैसें आना । बोधाचेंचि ॥ २९ ॥

कां रश्मी हन मृगजळा- । पासूनि अर्कमंडळा ।
अफाटु तेवीं वेगळा । उत्तमु गा ॥ ५३० ॥

हें ना काष्ठीचा काष्ठाहुनी । अनारिसा^१ जैसा वन्ही ।
तैसा क्षराक्षरापासुनी । आनचि तो ॥ ३१ ॥

पै ग्रसूनि आपली मर्यादा । एक करीत नदीनदां ।
उठी कल्पांती उदावादा । एकार्णवाचा ॥ ३२ ॥

तैसें स्वप्न ना सुषुप्ती । ना जागराची गोठी आथी ।
जैसी गिकिली दिवोराती । प्रलयतेजें ॥ ३३ ॥

मग एकपण ना दुजें । असें नाही हें नेणिजे ।
अनुभव निर्बुजे । बुडाला जेथें ॥ ३४ ॥

ऐसें आथि जें कांहीं । तें तो उत्तम पुरुषु पाहीं ।
जें परमात्मा इहीं । बोलिजे नामीं ॥ ३५ ॥

तेंही एथ न मिसळतां । बोलणें जीवत्वं पंदुसुता ।
जैसी बुडणेयाची वार्ता । थडियेचा कीजे ॥ ३६ ॥

तैसें विवेकाचिये कांठी । उभें केलेया किरिटी ।
पारावाराचिया^२ गोठी । करणें वेदां ॥ ३७ ॥

म्हणौनि पुरुषु क्षराक्षर । दोन्हीं देखोनि अवर ।
यातें म्हणती पर । आत्मरूप ॥ ३८ ॥

अर्जुना ऐसिया परी । परमात्मा शब्दवरी ।
 नृचिजे गा अवधारी । पुरुषोत्तमु ॥ ३९ ॥
 एहवीं न बोलणेंनि बोलणें । जेथिचें सर्व नेणिवा जाणणें ।
 काहीच न होनि होणें । जे वस्तु गा ॥ ४० ॥
 सोहं तेंही अस्तवलें । जेथ सांगतेंचि सांगणें जालें ।
 द्रष्टव्येंसी गेलें । दृश्य जेथ ॥ ४१ ॥
 आतां बिंबा आणि प्रतिबिंबा- । माजीं कैचीं हें म्हणों नये प्रभा ।
 जेही कैसेनि हे लाभा । जार्योचि ना ॥ ४२ ॥
 कां घ्राणा फुलां दोही । दुती^१ असे जे माझारिलां ठायीं ।
 तें न दिसे तरी नाही । ऐसें बोलों नये ॥ ४३ ॥
 तें द्रष्टा दृश्य हें जाये । मग कोण म्हणे काय आहे ।
 तेंचि अनुभवे तेंचि पाहे । रूप तया ॥ ४४ ॥
 जो प्रकाशयेंवीण प्रकाशु । ईशितव्येंवीण ईशु ।
 आपणेनीचि अवकाशु । वसवीत असे जो ॥ ४५ ॥
 जो नादें ऐकिजता नादु । स्वादें चारिव्रता स्वादु ।
 जो भोगिजतसे आनंदु । आनंदेंचि ॥ ४६ ॥
 जो स्वासि सुख जोडिलें । जें तेज तेजासि सांपडलें ।
 जो न्यही बुडालें । महाशून्यीं जिये ॥ ४७ ॥
 जो पूर्णतेचा परिणामु । पुरुषु गा सर्वोत्तमु ।
 जो विश्रांतीचाही विश्रामु । विराला जेथें ॥ ४८ ॥
 जो विकासाहीवरी उरता । ग्रासातेंही ग्रासूनि पुरता ।
 जो बहुतें पाडें बहुतें- । पासूनि बहु ॥ ४९ ॥
 जो नेणतयाप्रती । रूपेपणाची प्रतीती ।
 जो न होउनि शुक्ती । दावी जेवीं ॥ ५० ॥
 जो नाना अलंकारदशे । सोनें न लपत लपालें असे ।
 जो न होनियां तैसें । विश्व जो धरी ॥ ५१ ॥
 जो असो जलतरंगा । नाहीं सिनानेपण^२ जेवीं गा ।
 जो विसती प्रकाशु जगा । आपणाचि जो ॥ ५२ ॥
 * १ सुवास. २ वेगळेपण.

आपलिया संकोचविकाशा । आपणाचि रूप वीरेशा ।
 हा जलीं चंद्र हन जैसा । समग्र गा ॥ ५३ ॥
 तैसा विश्वपणें कांहीं होये । विश्वलोपीं केहीं न जाये ।
 जैसा रात्री दिवसें नोहे । द्विधा रवि ॥ ५४ ॥
 तैसा कहींचि कोणीकडे । कायिसेनिहि वेंचीं न पडे ।
 जयाचें सांगडें । जयासीचि ॥ ५५ ॥

यस्मात्क्षीरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

जो आपणपोंचि आपणया । प्रकाशितसे धनंजया ।
 काय बहु बोलों जया । नाहीं दुजे ॥ ५६ ॥
 तो गा मी निरुपाधिकु । क्षराक्षरोत्तमु एकु ।
 म्हणोनि म्हणे वेद लोकु । पुरुषोत्तमु ॥ ५७ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

परी हें असो ऐसिया । मज पुरुषोत्तमातें धनंजया ।
 जाणें जो पाहलेया । ज्ञानमित्रें ॥ ५८ ॥
 चेडलिया आपुलें ज्ञान । जैसें नाहींचि होय स्वप्न ।
 तैसें स्फुरतें जया त्रिभुवन । वावों^१ जालें ॥ ५९ ॥
 कां हातीं घेतलिया माळा । फिटे सर्पाभासाचा कांटाळा ।
 तैसा माझेनि बोधें टवाळा । नागवे जो ॥ ६० ॥
 लेणें सोनेंचि जो जाणे । तो लेणेपण तें वावो म्हणे ।
 तेवीं मी जाणोनि जेणें । वाळिला भेदु ॥ ६१ ॥
 मग म्हणे सर्वत्र सच्चिदानंदु । मीचि एकु स्वतःसिधु^२ ।
 जो आपणेनसीं भेदु । नेणोनि जाणे ॥ ६२ ॥
 तेणेंचि सर्व जाणितलें । हेंहीं म्हणणें थेंकुलें^३ ।
 जे तया सर्व उरलें । द्वैत नाहीं ॥ ६३ ॥
 म्हणोनि माझिया भजना । अर्चि तु तोचि अर्जुना ।
 गगन जैसें आलिंगना । गगनाचिया ॥ ६४ ॥

* १ बोधे, २ स्वतः, ३ ह्मणे

क्षीरसागरा परगुणें । कीजें क्षीरसागरचिपणें ।
 अमृतचि होऊनि मिळणें । अमृतीं जेवीं ॥ ६५ ॥
 साडेपंधरा मिसळावें । तै साडेंपंधरेंचि होआवें ।
 तेवीं मी जालिया संभवे । भक्ति माझी ॥ ६६ ॥
 हां गा सिंधूसि आनीं होती । तरी गंगा कैसेनि मिळती ।
 म्हणोंनि मी न होतां भक्ती । अन्वयो आहे ॥ ६७ ॥
 ऐसियालागीं सर्व प्रकारीं । जैसा कळोळु अनन्यु सागरीं ।
 तैसा मातें अवधारीं । भजिबला जो ॥ ६८ ॥
 सूर्या आणि प्रभे । एकवंची जेगें लोभें ।
 तो पाद्मु मानूं लाभे । भजना त्या ॥ ६९ ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

एवं कथिलयादारभ्य^१ । जें हें सर्व शास्त्रैकलभ्य ।
 उपनिषदां सौरभ्य । कमळदळां जेवीं ॥ ७० ॥
 हें शब्दब्रह्माचें मथितें । व्यासप्रज्ञेचोनि हातें ।
 मथूनि काढिलें आयितें । सार आम्ही ॥ ७१ ॥
 जे ज्ञानामृताची जाण्हवी । जे आनंदचंद्रीची सतरावी ।
 विचारक्षीरार्णवींची^१ नवी । लक्ष्मी जे हे ॥ ७२ ॥
 म्हणोंनि आपुलेनि पदें वर्णें । अर्थाचोनि जीवंप्राणें ।
 गीवांचोनि हों नेणे । आन कांहीं ॥ ७३ ॥
 क्षराक्षरत्वे सभोर जालें । त्यांचें पुरुषत्व वाळिलें ।
 मग सर्वस्व मज दिधलें । पुरुषोत्तमीं ॥ ७४ ॥
 म्हणोंनि जगीं गीता । मियां आत्मोनि पतिव्रता ।
 जे हे प्रस्तुत तुवां आतां । आकर्णिली ॥ ७५ ॥^१
 साचचि बोलाचें नव्हे हें शास्त्र । पै संसार जिणतें हें शस्त्र ।
 आत्मा अवतरविते मंत्र । अक्षरें इयें ॥ ७६ ॥
 परी तुजपुढां सांगितलें । ते अर्जुना ऐसें जालें ।
 जे गौप्यधन काढलें । माझ आज ॥ ७७ ॥

* १ सांगण्यास सुरुवात केल्यापासून. २ विचाररूपी दूध-सागर.

मज चैतन्यशंभूचां माथां । जे निक्षेपु^१ होता पार्था ।
 तया गौतमु जालासि आस्था- । निधी तूं गा ॥ ७८ ॥
 चोखटिवा आपुलिया । पुढिला उगाणा घेयावया ।
 तया दर्पणाचिचि परी धनंजया । केली आम्हां ॥ ७९ ॥
 कां भरलें चंद्रतारांगणीं । नभ सिंधू आपणयामार्जी आणी ।
 तैसा गीतेसीं मी अंतःकरणीं । सूदला तुवां ॥ ४८० ॥
 जे त्रिविधमलकटा । तूं सांडिलासी सुभटा ।
 म्हणौनि गीतेसीं मज वसौटा । जालासि गा ॥ ८१ ॥
 परी हें बोलों काय गीता । जे हे माझी उन्मेषलता ।
 जाणे तो समस्ता । मोहा मुके ॥ ८२ ॥ (६३००)
 सेविली अमृतसरिता । रोगु दवडूनि पंड्रसुता ।
 अमरपण उचिता । देऊनि घाली ॥ ८३ ॥
 तैसी गीता हे जाणितलिया । काय विस्मयो मोह जावया ।
 परी आत्मज्ञानें आपणपयां । मिलिजे येथ ॥ ८४ ॥
 जया आत्मज्ञानाचां ठायीं । कर्म आपुलेया जीविता पाहीं ।
 होऊनियां उतराई । लया जाय ॥ ८५ ॥
 हारपलें^२ दावूनि जैसा । मागु सरे वीरविलासा ।
 ज्ञानाचि कळस वळधे तैसा । कर्मप्रासादा ॥ ८६ ॥
 म्हणौनि ज्ञानिया पुरुषा । कृत्य करूं सरलें देखा ।
 ऐसा अनाथांचा सरवा । बोलिला तो ॥ ८७ ॥
 तें श्रीकृष्णवदनामृत । पार्थीं भरोनि असे वोसंडत ।
 मग व्यासकृपा प्राप्त । संजयासी ॥ ८८ ॥
 तो धृतराष्ट्रराया । सूतसे^३ पान करावया ।
 म्हणौनि जीवितान्तु तेया । नव्हेचि भारी ॥ ८९ ॥
 एन्हवीं गीताश्रवण अवसरीं । आवडों लागतां अनधिकारी ।
 परी शेखीं तेचि उजरी । पातला भली ॥ ९० ॥
 जेव्हां द्राक्षीं दूध घातलें । तेव्हां वाया गेलें गमलें ।
 परी फळपाकीं दुणावलें । दोखजे जेवीं ॥ ९१ ॥

* १ ठेवा. २ हरवलेलें. ३ पुढे होत असे. ३ दुप्पट झालें.

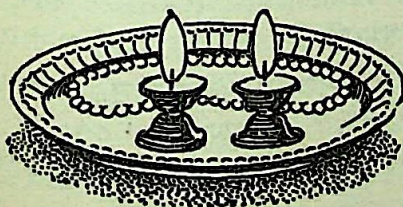
ती हरीवक्त्रीचीं अक्षरें । संजयें सांगितलीं आवरें ।
 तिहीं अंधु तोहि अवसरें । सुखिया जाला ॥ ९२ ॥
 किंचि मन्हाटेनि विन्यासें । मियां उन्मेषें ठसैंठांबसैं ।
 जणें नेणें तैसैं । निरोपिलें ॥ ९३ ॥
 तीये अरसिकांही । आंग पाहतां विशेषु तरी नाही ।
 ती सौभ्य नेलें तिहीं । भ्रमरीं जाणिजे ॥ ९४ ॥
 ती घडतें प्रमेय घेईजे । उणें तें मज देईजे ।
 ती नेणें हेंचि सहजें । रुप कीं बाळा ॥ ९५ ॥
 ती नेणतें जन्ही होये । तन्ही देखोनि बाप कीं माये ।
 ती कोंहि न समाये । चोज करिती ॥ ९६ ॥
 ती संत माहेर माझें । तुम्ही मिनलिया मी लाडैजे ।
 ती ग्रंथाचेनि व्याजें । जाणिजो जी ॥ ९७ ॥
 ती विश्वात्मकु हा माझा । स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा ।
 ती अवधारु वाक्यपूजा । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ५९८ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूत्रनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-

संवादे पुरुषोत्तमयोगोनाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

(श्लोक २०, ओंव्या ५९८)

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय सोळावा

मावळवीत विश्वाभासु । नवल उदयाला चंडांशु^१ ।
अळयाब्जिनीविकाशु । वंदूं आतां ॥ १ ॥
जो अविद्ये रातीं रुसोनियां । गिळी ज्ञानाज्ञानचांदणियां ।
जो सुदिनु करी ज्ञानियां । स्वबोधाचा ॥ २ ॥
जेणें विवळतिये सवळे । लाहोनि आत्मज्ञानाचे डोळे ।
सांडिती देहाहंतेचीं अविसाळें^२ । जीवपक्षी ॥ ३ ॥
लिंगदेहकमळाचां । पोटीं वेंचतया चिद्भ्रमराचा ।
बंदिमोक्षु जयाचा । उदैला होय ॥ ४ ॥
शब्दाचिया आसकडीं । भेदनदीचां दोहीं थडीं ।
आरडाते विरहवेडीं । बुद्धिबोधु ॥ ५ ॥
तया चक्रवाकांचें मिथुन । सामरस्याचें समाधान ।
भोगवी जो चिद्गन - । भुवनदिवा ॥ ६ ॥
जेणें पाह्हालिये पाह्हांटे । भेदाची चोरली^३ फिटे ।
रिघती आत्मानुभववाटे । पांथिक योगी ॥ ७ ॥
जयाचेनि विवेककिरणसंजें । उन्मेखसूर्यकांतफुणगें ।
दीपले जाळिती दांगें^४ । संसारार्चीं ॥ ८ ॥
जयाचा रशिगपुंजु निबरु । होतां स्वरूप-उखरी स्थिरु ।
ये महासिद्धीचा पूरु । मृगजळाचा तें ॥ ९ ॥
जो प्रत्यग्बोधाचिया माथया । सोहंतेचा मध्यान्ही आस्ति^५
लये आत्मप्राप्ति छाया । आपणपां तळीं ॥ १० ॥

* १ सूर्य. २ घरदें. ३ चोरवेळ. ४ जंगलें.

तेव्हां विश्वस्वप्नासाहितें । कोण अन्यथामतिनिद्रेतें ।
 सांभाळी नुरेचि जेथें । मायाराती ॥ ११ ॥
 म्हणौनि अढ्यबोधपाटणी । तेथ महानंदाची दाटणी ।
 मग सुवानुभूतीचीं घेणीं देणीं^१ । मंदावों लागती ॥ १२ ॥
 किंबहुना ऐसैसैं । मुक्तकैवल्य सुदिवसैं ।
 सदा लाहिजे कां प्रकाशें । जयाचेनि ॥ १३ ॥
 जो निजधामव्योमींचा रावो । उदैलाचि उदैजतरवेंवो ।
 फेडी पूर्वादि दिशांसी ठावो । उदोअस्तूचा ॥ १४ ॥
 न दिसणें दिसणेंनसीं मावळवी । दोही झांकिलें तें सैध पालवी ।
 काय बहु बोलों ते आघवी । उस्वाचि आनी ॥ १५ ॥
 तो अहोरात्रांचा पैलकद्दु । कोणें देखावा ज्ञानमार्तद्दु ।
 जो प्रकाशयेंवीण सुरवाद्दु । प्रकाशाचा ॥ १६ ॥
 तथा चित्मूर्या श्रीनिवृत्ती । आतां नमो म्हणों पुढतपुढती ।
 जे बाधका येइजतसे स्तुती । बोलाचिया ॥ १७ ॥
 देवाचें महिमान पाहोनि^१ । स्तुति तरी येइजे चांगावया ।
 जरी स्तव्यबुद्धीसीं लया । जाइजे कां ॥ १८ ॥
 जो सर्वनेणिवां जाणिजे । मौनाचिया मिठीया वानिजे ।
 काहीच न होनि आणिजे । आपणपयां जो ॥ १९ ॥
 जया तुझिया उद्देशासाठीं । पश्यंती मध्यमा पोटी ।
 मूनि परेसींही पाठीं । वैरवरी विरे ॥ २० ॥
 तथा तूतें मी सेवकपणें । लेववीं बोलकेया स्तोत्राचें लेणें ।
 हें उपसाहायेंही म्हणतां उणें । अढ्यानंदा ॥ २१ ॥
 परीं रंकें अमृताचा सागरु । देखिलिया पडे उचिताचा विसरु ।
 मग करुं धांवें पाहुणेरु^२ । शाकांचा^३ तथा ॥ २२ ॥
 तेथ शाकुही कीर बहुत म्हणावा । तथाचा हर्षवेगुचि तो घ्यावा ।
 जळोनि दिव्यतेजा हातिवा । ते भक्तीचि पाहावी ॥ २३ ॥
 बाळा उचित जाणणें होये । तरी बाळपणाचि कें आहे ।
 परीं साधाचि येरी माये । म्हणौनि तोये ॥ २४ ॥

- : हां गा गांवरसें' भरलें । पाणी पाठीं पाय देत आलें ।
 : तें गंगा काय म्हणितलें । परतें सर ॥ २५ ॥
 : जी भृगूचा कैसा अपकारु । कीं तो मानूनि प्रियोपचारु ।
 : तोषेचिना शाङ्गधरु । गुरुत्वासीं ॥ २६ ॥
 : कीं आंधारें स्वेतलें अंबर । झालेया दिवसनाथासमोर ।
 : तणें तयातें पन्हा सर । म्हणितलें काई ॥ २७ ॥
 : तेवीं भेदबुद्धीचिये तुळे । घालूनि सूर्यश्लेषाचें कांटाळें ।
 : तुकिलासी ते येकी वेळे । उपसाहिजो जी ॥ २८ ॥
 : जिही ध्यानाचां डोळां पाहिलासी । वेदादि वाचां वानिलासी ।
 : जें उपसाहिलें तयांसीं । तें आम्हांही करीं ॥ २९ ॥
 : परी मी आजि तुझां गुणीं । लाचावलों अपराधु न गणीं ।
 : भलतें करीं परी अर्धधणीं । नुठी कदा ॥ ३० ॥
 : मियां गीता येणें नावें । तुजें पसायामृत^२ सुहावें ।
 : वानूं लाधलों तें दुणेन थावें । दैवलें दैव ॥ ३१ ॥
 : माझिया सत्यवादाचें तप । वाचा केलें बहुत कल्प ।
 : तया फळाचें हें महाद्वीप । पातली प्रभु ॥ ३२ ॥
 : पुण्यें पोषिलीं असाधारणें । तियें तुझे गुण वानणें ।
 : देऊनि मज उत्तीर्णें । जालीं आज्ञी ॥ ३३ ॥
 : जी जीवित्वाचां आडवीं । आतुडलों होतों मरणगांवीं ।
 : ते अवदसाचि आघवीं । फेडिली आज्ञी ॥ ३४ ॥
 : जे गीता येणें नावें नावाणिगी । जे अविद्या जिणोनि दादुगी ।
 : ते कीर्ती दुष्टी आम्हांजोगी । वानावया जाली ॥ ३५ ॥
 : पै निर्धना घरीं वानिवसे । महालक्ष्मीचि येऊनि बैसे ।
 : तयातें निर्धन ऐसें । म्हणों ये काई ॥ ३६ ॥
 : कां अंधकाराचिया ठाया । दैवें सूर्य आलिया ।
 : तो अंधारुचि जगा यया । प्रकाशु नाहे ॥ ३७ ॥
 : जया देवाची पाहातां थोरी । विश्व परमाणुही दशा न धरी ।
 : तो मावाचिये सराभरी । नव्हेचि काई ॥ ३८ ॥

तीसा मी गीता वारवाणी । हे स्वपुष्पाचि तुरंबणी ।
 परी समर्थे तुवा शिरयाणी । फेडिली ते ॥ ३९ ॥
 म्हणौनि तुझोनि प्रसादें । मी गीतापद्यें अगाधें ।
 निरूपीन जी विशदें । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ४० ॥
 परी अध्यायीं पंधरावां । श्रीकृष्णें तया पांडवा ।
 शास्त्रसिद्धांतु आघवा । उगाणिला ॥ ४१ ॥
 जे वृक्षरूपक परिभाषा । केलें उपाधि रूप अशेषा ।
 मदीं जैसें दोषा । अंगलीना ॥ ४२ ॥
 आणि कूटस्थु^२ जो अक्षरु । दाविला पुरुषप्रकारु ।
 तोणें उपाहिताही आकारु । चैतन्या केला ॥ ४३ ॥
 पाठी उत्तमपुरुष । शब्दाचें करुनि मिष ।
 दाविलें चोख । आत्मतत्त्व ॥ ४४ ॥
 आत्मविषयीं आंतुवट । साधन जें आंगदट ।
 ज्ञान हेंही स्पष्ट । चावळला ॥ ४५ ॥
 म्हणौनि इये अध्यायीं । निरूप्य नुरेचि कांहीं ।
 आतां गुरुशिष्यां दोहीं । स्नेहो लाहणा ॥ ४६ ॥
 खं इयोविषयीं कीर । जाणते बुद्धावले अपार ।
 परी मुमुक्षु इतर । साकांक्ष जाले ॥ ४७ ॥
 त्या मज पुरुषोत्तमा । ज्ञानें भेटे जो सुवर्मा ।
 तो सर्वजु तोचि सीमा । भक्तीचीही ॥ ४८ ॥
 तेणें हें त्रैलोक्यनायकें । बोलिलें अध्यायांत श्लोकें ।
 तेणें ज्ञानचि बहुतेकें । वानिलें तोषें ॥ ४९ ॥
 मरुनि प्रपंचाचा घोंटु । कीजे देवतयाचि देवतां द्रष्टु ।
 ज्ञानंदसाम्राज्यी^३ पाटु । बांधिजे जीवा ॥ ५० ॥
 जेवदेया लाठेपणाचा उपावो । आनु नाहीचि म्हणे देवो ।
 त्या सप्यज्ञानाचा रावो । उपायांमार्जी ॥ ५१ ॥
 ते आत्मजिज्ञासु जे होते । तिहीं तोषलेनि चित्तें ।
 तावरें तया ज्ञानातें । वोंवाळिलें जीवें ॥ ५२ ॥

आतां आवडी जेथ पडे । तयाचि अवसरीं पुढें पुढें ।
रिगों लागे हे घडें । प्रेम ऐसें ॥ ५३ ॥

म्हणौनि जिज्ञासूंचा पैकीं । ज्ञानीं प्रतीती होय ना जंवनिकीं ।
तंव योगक्षेम ज्ञानविरवीं । स्फुरेलाचि कीं ॥ ५४ ॥

म्हणौनि तेंचि सम्यग्ज्ञान । कैसेनि होय स्वाधीन ।
जालिया वृद्धियत्न । घडेल केवीं ॥ ५५ ॥

कां उपजोंचि जें न लाहे । जें उपजलेंही आंव्हांटा सृष्टे ।
तें ज्ञानीं विरुद्ध काय आहे । हें जाणावें कीं ॥ ५६ ॥

मग जाणतया जें विरु^१ । तयाची वाट वाहती करूं ।
ज्ञाना हित तेंचि विचारूं । सर्वभावें ॥ ५७ ॥

ऐसा जिज्ञासु तुम्ही समस्तीं । भावो जो धरिला असे चितीं ।
तो पुरवावया लक्ष्मीपती । बोलिजेल ॥ ५८ ॥

ज्ञानासि सुजन्म जोडे आपली विश्रांतिही वरी वाढे ।
ते संपत्तीचे पवाडे । सांगिजेल दैवी ॥ ५९ ॥

आणि ज्ञानाचेनि कामाकारें । जे रागद्वेषांसि दे थारे ।
तिये आसुरियोहि घोरें । करील रूप ॥ ६० ॥

सहज इष्टानिष्टकरणी । दोघीचि इया कवतुकिणी ।
हे नवमाध्यायीं उभारणी । केली होती ॥ ६१ ॥

तेथ साउमा घेयावा उवावो । तंव वोडवला आन प्रस्तावो ।
तरी तयां प्रसंगें आतां देवो । निरुपेत्त असे ॥ ६२ ॥

या निरूपणाचेनि नावें । अध्याय पद सोळावें ।
लावणी पाहतां जाणावें । मागिलावरी ॥ ६३ ॥

परी हें असो आतां प्रस्तुती । ज्ञानांचां हिताहिती ।
समर्था संपत्ती । इयाचि दोन्ही ॥ ६४ ॥

जे मुमुक्षुमार्गींची बोळावी । जे मोहरात्रीची धर्मदिवी^१ ।
ते आधीं तंव दैवी । संपत्ती ऐका ॥ ६५ ॥

जेथ एक एकातें पोखी । ऐसें बहुत पदार्थ एकी ।
संपादिजती ते लोकी । संपत्ति म्हणिजे ॥ ६६ ॥

देवी सुरव संभवी । तेथ दैवां गुणां येकोपजीवी ।
जाली म्हणौनि दैवी । संपत्ति हे ॥ ६७ ॥

नेपायवानुवाच : अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

जातां तयांचि दैवगुणां- । जमां धुरेचा^१ बैसणा ।

जे तया आकर्णा । अभय ऐसें ॥ ६८ ॥

परी न घळूनि महापुरी । न घेपे बुडण्याची शियारी ।

न रोगु न गणिजे घरीं । पथ्याचिया ॥ ६९ ॥

जा कर्माकर्माचिया मोहरा । उठूं नेदूनि अहंकारा ।

जाराचा दरारा । सांडणें येणें ॥ ७० ॥

जवा ऐक्यभावाचोनि पैसें । दुजे मानूनि आत्मा ऐसें ।

जयवार्ता देशें । दवडणें जे ॥ ७१ ॥

जणी बुडऊं ये मिठातें । तंव मीठचि पाणीं आतें ।

जैवी आपण जालेनि अढतें । नाशे भय ॥ ७२ ॥

जया अभय येणें नावें । बोलिजे तें हें जाणावें ।

जयज्ञानाचें आघवें । धांवणें हें ॥ ७३ ॥

जातां सत्त्वशुद्धी जे म्हणिजे । ते ऐसां चिन्हीं जाणिजे ।

जरी जळे ना विझे । राखोंडी जैसी ॥ ७४ ॥

जे पाडिवा^२ वाढी न मगे । अंजसे तुटी सांडूनि मागें ।

जरी अतिसूक्ष्म अंगें । चंद्रु जैसा राहे ॥ ७५ ॥

जारी वार्लिया सांडिली । ग्रीष्में नाहीं मांडिली ।

जरी निजरूपें निवडली । गंगा जैसी ॥ ७६ ॥

जरी संकल्पविकल्पाची वोढी । सांडूनि रजतमाचीं कावडी ।

जोनितां निजधर्माची आवडी । बुद्धि उरे ॥ ७७ ॥

जियवणें दारविलिया । विरुद्धा अथवा भलिया ।

जिभयो कांहीं केलिया । नुठी चित्ती ॥ ७८ ॥

जोवा गेलिया वळभु । पतिव्रतंचा विरहओभु ।

जोतोसणी झालिलाभु । न मनीं जेवीं ॥ ७९ ॥

१ भेळ. २ शुक्ल प्रतिपदा.

Digitized by eGangotri

तेवीं सत्स्वरूप रुचलेपणें । बुद्धी जें ऐसें अनन्य होणें ।
ते सत्त्वशुद्धी म्हणे । केशिहंता^१ ॥ ८० ॥

आतां आत्मलाभाविरवीं । ज्ञानयोगामार्जीं एकीं ।
जे आपुलिया ठाकीं । हांवें भरे ॥ ८१ ॥

तेथ सगळिये चित्तवृत्ती । त्यागु करणें ऐंशा रीती ।
निष्कामें पूर्णाहुती । हुताशीं जैसी ॥ ८२ ॥

कां सुकुळीनें आपुली । आत्मजा सत्कुळींचि दिधली ।
हें असो लक्ष्मी स्थिरावली । मुकुंदीं जैसी ॥ ८३ ॥

तैसेनि विकलेपणें । जें योगज्ञानींचि या वृत्तिक होणें ।
तो तिज्जा गुण म्हणे । श्रीकृष्णनाथु ॥ ८४ ॥

आतां देहवाचाचित्तें । यथासंपन्नं वित्तें ।
वैरी जालियाही आर्तातें । न वंचणें जें कां ॥ ८५ ॥

पत्र पुष्प छाया । फळें मूळें धनंजया ।
वाटेचा न चुके आलिया । वृक्षु जैसा ॥ ८६ ॥

तैसें मनौनि^२ धनवरी । विद्यमानें आल्या अवसरीं ।
आतांचिये मनोहारीं । उपयोगा जाणें ॥ ८७ ॥

तया नांव जाण दान । जें मोक्षनिधानाचें अंजन ।
हें असो ऐक चिन्ह । दमाचें तें ॥ ८८ ॥

तरी विषयेंद्रियामिळणी । करुनि घापे वितुटणी^३ ।
जैसें तोडिजे खड्ग पाणी । पारकेया ॥ ८९ ॥

तैसा विषयजातांचा वारा । वाजो नेदिजे इंद्रियद्वारा ।
इये बांधोनि प्रत्याहारा । हातीं वोपी ॥ ९० ॥

आंतुला चित्ताचे अंगवरीं । सांडोनि प्रवृत्ति पळे परबाहरी ।
आगीं सुयिजे दाहीहि द्वारीं । वैराग्याची ९१ ॥

श्वासोश्वासाहुनि बहुवसें । व्रतें आचरे स्वरपुसें^४ ।
वोसंतिता रात्रिदिवसें । नाराणकु जया ॥ ९२ ॥

पै दमु ऐसें म्हणिये । तो हा जाण स्वरूपें ।

यामार्थुही संजोये । सांगी एक ॥ ९३ ॥

* १ श्रीकृष्ण. २ मनापासून. ३ ताटातूट. ४ कडक.

तरी ब्राह्मण करुनि धुरे । स्त्रियादिक पैल मेरे ।
 गह्वारी अधिकारें । आपुलालेनि ॥ ९४ ॥
 ज्या जे सर्वोत्तम । भजनीय देवताधर्म ।
 ते तेणें यथागम - । विधी यजिजे ॥ ९५ ॥
 जैसा द्विज षट्कर्म करी । शूद्र तयातें नमस्कारी ।
 कीं दोहीसिही सरोभरी । निपजे यागु ॥ ९६ ॥
 तें अधिकारपर्यालोचें । हें यज्ञ करणें सर्वाचें ।
 परी विष फळाशेचें । न घापे मार्जी ॥ ९७ ॥
 आणि मी कर्ता ऐसा भावो । नेदिजे देहाचेनि द्वारें जावो ।
 वा वेदाज्ञेसि तरी ठावो । होईजे स्वयें ॥ ९८ ॥
 अर्चना एवं संजु । सर्वत्र जाण यजु ।
 केवळ्यमार्गीचा अभिजु । सांगाती हा ॥ ९९ ॥
 आतां चंद्रवें भूमी हाणिजे । हें नव्हे तो हाता आणिजे ।
 कीं शेतीं बीं विखुरिजे । परीं पिकीं लक्ष ॥ १०० ॥
 आतरी ठेविलें देखावया । आदर कीजे दिविया ।
 कां शाखा फळें यावया । सिंपिजे मूळ ॥ १ ॥
 हे बहु असो आरिसा । आपणवें देखावया जैसा ।
 पुढतपुढती बहुवसा । उटिजे प्रीती ॥ २ ॥
 तैसा प्रतिपाद्यु जो ईश्वरु । तो होआवयालागीं गोचरु ।
 भूतीचा निरंतरु । अभ्यासु करणें ॥ ३ ॥
 तें द्विजांसीच ब्रह्मसूत्र । येरा स्तोत्र कां नाममंत्र ।
 आवर्तणें पवित्र । पावावया तत्त्व ॥ ४ ॥
 पार्था गा स्वाध्यावो । बोलिजे तो हा म्हणे देवो ।
 आतां तप शब्दाभिप्रावो । आईक सांगों ॥ ५ ॥
 तरी जानें सर्वस्व देणें । वेंचणें तें व्यर्थ करणें ।
 जैसे फळोनि स्वयें सुकणें । औषधीचें जेवीं ॥ ६ ॥
 आना धुपाचा अग्निप्रवेश । कनकीं तुकाचा नाशु ।
 कां पितृपक्षु पोषितां न्हासु । चंद्राचा जैसा ॥ ७ ॥
 * १ पेरणें. २ पुन्हा पुन्हा म्हणावें.

तैसा स्वरूपाचिया प्रसरा - । लागीं प्राणेंद्रियशरीरा ।
आटणीं करणें जी वीरा । तेंचि तप ॥ ८ ॥

अथवा अनारिसें^१ । तपाचें रूप जरी असे ।

तरी जाण जेवीं दुधीं हंसें । सूदली चांचू ॥ ९ ॥

तैसें देहजीवाचिये मिलणी । जो उदयजत सूये पाणी ।
तो विवेक अंतःकरणी । जागवीजे ॥ १० ॥

पाहतां आत्मयाकडे । परी बुद्धीचा पैसु सांकडे ।
सनिद्र स्वप्न बुडे । जागणीं जैसें ॥ ११ ॥

तैसा आत्मपर्यालोचु । प्रवर्ते जो साचु ।

तपाचा हा निर्वेचु । धनुर्धरा ॥ १२ ॥

आतां बाळाचां हितीं स्तन्य । जैसें नानाभूतीं चैतन्य ।
तैसें प्राणिमात्रीं सौजन्य । आर्जव तें ॥ १३ ॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।

दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं न्हीरचापलम् ॥ २ ॥

आणि जगाचिया सुखोद्देशें । शरीरें वाचा मानसें ।
राहाटणें तें अहिंसे । रूप जाण ॥ १४ ॥

आतां तीख होऊनी मवाळ । जैसें जातीचें मुकुळ ।
कां तेज परी शीतळ । शशांकाचें^२ ॥ १५ ॥

शके दावितांचि रोगु फेडूं । आणि जिभे तरी नट्टे कडु ।
तें वोखवु नाही मा घडु । उपमा कैची ॥ १६ ॥

तरी मऊपणें बुबुळें । झगडतांही परी नाडळे ।
एन्हवीं फोडी कांराळें^३ । पाणी जैसें ॥ १७ ॥

तैसें तोडावया संदेह । तीख जैसें कां लोह ।
श्राव्यत्वे तरी माधुर्य । पार्यी घाली ॥ १८ ॥

आइकतां कौतुकें । कानातेंचि निघती मुखें ।
जें साचारिवेचेनि बिकें । ब्रह्मही भेदी ॥ १९ ॥

किंबहुना प्रियपणें । कोणातेंही झकवं नेणें ।
न्यायार्थ तरी रुपणें । नाही कवणा ॥ २० ॥

* १ दुसरें. २ चंद्र. ३ डोंगराचा कडा.

लहवीं गोरी कीर काना गोड । परी साचाचां पाखाळीं कीड ।
आणीचें करणें उघड । परी जळो तें साच ॥ २१ ॥

कानीं लागतां मद्दुर । अर्थे विभांडीं जिव्हार ।
तें वाचा नव्हे सुंदर । लांवचि पां ॥ २२ ॥

परी अहितीं कोपोनि सोप । लालनीं मऊ जैसें पुष्प ।
तिये मातेचें स्वरूप । जैसें कां होय ॥ २३ ॥

तैसें श्रवणसुख चतुर । परिणमोनि साचार ।
बोलणें जें अविकार । तें सत्य येथें ॥ २४ ॥

आतां घालितांही पाणी । जैसी पाषाणीं न निघे आणी^२ ।
कां मथिलिया लोणी । कांजी नेदी ॥ २५ ॥

त्वचा पायें शिरीं । हालेयाही फडे न करी ।
वसंतीही अंबरीं । न होती पुष्पें ॥ २६ ॥

वाना रंभेचेनिही रूपें । शुकीं नुठिजेचि कंदपें ।
कां भस्मीं वन्हि न उद्दीपे । घृतेंही जेवीं ॥ २७ ॥

तेवींचि कुमारु क्रोधें भरे । तैसिया मंत्राचीं बीजाक्षरें ।
तियें निमित्तेंही अपारें । मीनलिया ॥ २८ ॥

परी धातयाही पायां पडतां । नुठी गतायु पंदुसुता ।
तैसी नुपजे उपजवितां । क्रोधोर्मी गा ॥ २९ ॥

अक्रोधत्व ऐसें । नांव तें ये दशे ।
जण श्रीनिवासें । म्हणितलें तया ॥ ३० ॥

आतां मृत्तिकात्यागें घट्टु । तंतुत्यागें पट्टु ।
त्यजिजे जेवीं वट्टु । बीजत्यागें ॥ ३१ ॥

कां त्यज्ञानि भित्तिमात्र । त्यजिजे आघवेंचि चित्र ।
कां निद्रात्यागें विचित्र । स्वप्नजाल^३ ॥ ३२ ॥

वाना जळत्यागें तरंग । वर्षात्यागें मेघ ।
त्यजिजतो जैसे भोग । धनत्यागें ॥ ३३ ॥

तेवीं बुद्धिमंतीं देही । अहंता सांडूनिं पाडीं ।
कोडिजे अशेषही । ससारजात ॥ ३४ ॥

तया नांव त्यागु । म्हणे तो यज्ञांगु ।

हें मानूनि सुभगु । पार्थु पुसे ॥ ३५ ॥

आतां शांतीचें जी लिंग । तें व्यक्त मज सांग ।

देवो म्हणती चांग । अवधान देई ॥ ३६ ॥

तरी गिळोनि ज्ञेयातें । ज्ञाता ज्ञानही माघौतें ।

हारपे निरुतें । ते शांति पै गा ॥ ३७ ॥

जैसा प्रक्यांबूचा उभडु । बुडवूनि विश्वाचा पवाडु ।

होय आपणपै निबिडु । आपणपांचि ॥ ३८ ॥

मग उगम ओघ सिंधु । हा नुरेचि व्यवहारभेदु ।

परी जलैक्याचा बोधु । तोही कवणा ॥ ३९ ॥

तैसी ज्ञेया देतां मिठी । ज्ञातृत्वही पडे पोटीं ।

मग उरे तेंचि किरीटी । शांतीचें रुप ॥ ४० ॥

आतां कदर्थवित^१ व्याधी । बळीकरणाचिया आधी ।

आपपरु न शोधी । सदैद्यु जैसा ॥ ४१ ॥

कां चिरवलीं रुतलीं गाये । धडभाकड न पाहे ।

जो तियेचिया ग्लानी होये । कालाभुला ॥ ४२ ॥

नाना बुडतयातें सकरुणु । न पुसे अंत्युजु कीं ब्राह्मणु ।

कादुनि राखे प्राणु । हेंचि जाणे ॥ ४३ ॥

कीं महावनीं पापियें । उघडी केली विपायें ।

ते नेसविल्यावीण न पाहे । शिष्टु^२ जैसा ॥ ४४ ॥

तैसें अज्ञानप्रमादादिकीं । कां प्राक्तनींही सदोरवीं ।

निंद्यत्वाचां सर्वविरवीं । रिवळिले जे ॥ ४५ ॥

तयां आंगीक आपुलें । देऊनियां भलें ।

विसरविजतीं सलें । सलतीं तियें ॥ ४६ ॥

अगा पुढिलाचा दोषु । करुनि आपुलिये दिठी चोखु ।

मग घापे अवलोकु । तयावरी ॥ ४७ ॥

जैसा पुजुनि देवो पाहिजे । घेरुनि शेता जाडजे ।

तापोनि प्रसादु घेडजे । अतिथीचा ॥ ४८ ॥

* १ नाहीसा करणें. २ सज्जन

तसें आपुलेनि गुणें । पुढिलाचें उणें ।
 फेडुनियां पाहणें । तयाकडे ॥ ४९ ॥
 वांचुनि न विंधिजे वर्मी । नातुडंविजे अकर्मि ।
 न बोलविजे नामी । सदोषीं तिहीं ॥ १५० ॥
 वरी कोणे एक उपायें । पडिलें तें उभें होये ।
 तेंचि कीजे परी घाये । नेदावे वर्मी ॥ ५१ ॥
 पै उतमाचियासाठीं । नीच मानिजे किरीटी ।
 हें वांचोनि दिठी । दोषु न घेये ॥ ५२ ॥
 अपेशून्याचें लक्षण । अर्जुना हें फुडें जाण ।
 शोक्षमार्गीचें सुखासन । मुमुक्षूं हें ॥ ५३ ॥
 आतां दया ते ऐसी । पूर्णचंद्रिका जैसी ।
 निववितां न कडसी । सानें थोर ॥ ५४ ॥
 तसें दुःखिताचें शिणणें । हिरतां सकणवपणें ।
 उतमाधम नेणें । विवंचूं गा ॥ ५५ ॥
 पै जर्गी जीवनासारिखें । वस्तु अंगवरी उपरवे ।
 परी जातें जीवित राखे । तृणाचेंहि ॥ ५६ ॥
 तसें पुढिलाचेनि तापें । कळवळलिये कृपे ।
 सर्वस्वें दिलें आपणवें । तरी थोडेंचि गमे ॥ ५७ ॥
 निम्न^२ भरालिया उणें । पाणी ढळोंचि नेणें ।
 तेवीं आता तोषौनि जाणें । सामोरेया ॥ ५८ ॥
 पै पार्यी कांटा नेहटे । तंव व्यथा जीवीं उमटे ।
 तैसा पोळे संकटें । पुढिलांचेनि ॥ ५९ ॥
 कां पावो शीतलता लाहे । कीं ते डोळ्यांचिलागीं होये ।
 तैसा परसुखें जाये । सुखावतु ॥ १६० ॥
 किंहुना तृषितालागीं । पाणी आरायिलें असे जर्गी ।
 तसें दुःखितांचां सेलुभागीं । जिणें जयाचें ॥ ६१ ॥
 तो पुसण वीराय । मूर्खिमेंत जाण दया ।
 श्री उदयजतांचि तया । ऋणिया लाभें ॥ ६२ ॥

आतां सूर्यासि जीवें । अनुसरलिया राजीवें ।

परी तें तो न शिवे । सौरभ्य जैसें ॥ ६३ ॥

कां वसंताचिया वाहाणी । आलिया वनश्रीचिया अक्षौहिणी ।
ते न करीतुचि घेणी । निगाला तो ॥ ६४ ॥

हैं असो महासिद्धीसी । लक्ष्मीही आलिया पार्शी ।

परी महाविष्णु जैसी । गणीचिना ते ॥ ६५ ॥

तैसे ऐहिकीचे स्वर्गाचे । भोग पाईक जालिया इच्छेचे ।

परी भोगावे हैं न रुचे । मनामार्जी ॥ ६६ ॥

बहुवे काय कौतुकीं । जीव नोहे विषयाभिलारवी ।

अलोलुप्तवदशा ठाउकीं । जाण ते हे ॥ ६७ ॥

आता माशियां जैसें मोहळ । जळचरां जेवीं जळ ।

कां पक्षियां अंतराळ । मोकळें हैं ॥ ६८ ॥

नातरी बालकोदेशें । मातेचें स्नेह जैसें ।

कां वसंतीचा स्पर्श । मऊ मलयानिळु ॥ ६९ ॥

डोळ्यां प्रियाची भेटी । कां पिलियां कूर्मीची दिठी ।

तैसी भूतमात्री राहटी । मवाळ ते ॥ ७० ॥

स्पर्श अतिमृदु । सुखीं घेतां सुस्वादु ।

घ्राणासि सुगंधु । उजाळु आंगें ॥ ७१ ॥

तो आवडे तेवढा घेतां । भलतेया विरुद्ध जरी न होता ।

तरी उपमे येता । कापूर कीं ॥ ७२ ॥

परी महाभूतें पोटी वाहे । तेवीचिं परमाणूमाजीं सामाये ।

या विश्वानुसार होये । गगन जैसें ॥ ७३ ॥

काय सांगों ऐसे जिणें । जें जगाचेनि जीवें प्राणें ।

तयां नांव म्हणें । मार्दव मी ॥ ७४ ॥

आतां पराजयें राजा । जैसा कदर्थिजे लाजा ।

कां मानिया निस्तेजा । निकृष्टास्तव ॥ ७५ ॥

नाना चांडाल मंदिराशीं । अनचलें आलियां संन्यासी ।

मग लाज होय जैसी । उत्तमा तया ॥ ७६ ॥

* १ मोजत नाहीं. २ बागणें

अत्रिया रणीं पळोनि जाणें । तें कोण साहे लाजिरवाणें ।
 कां वैधव्यें पाचारणें । महासितियेतें ॥ ७७ ॥
 हणीं स्वप्ना उदयलें कुण्ट । संभाविता कुटीचें बोट ।
 त्या लाजा प्राणसंकट । होय जैसें ॥ ७८ ॥
 तेंसैं ओटहातपणें । जें शव होऊनि जिणें ।
 उपजां उपजां मरणें । नावां नावां ॥ ७९ ॥
 तियें गर्भमेदमुसैं । रक्तमूत्ररसैं ।
 बोतीव होऊनि असे । तें लाजिरवाणें ॥ ८० ॥
 हें बहु असो देहपणें । नांवारूपासि येणें ।
 नाही लाजिरवाणें । याहीहूनि ॥ ८१ ॥
 ऐसिया अवकळा । घेपे शरीराचा कंटाळा ।
 ते लाज पै निर्मळा । निमुगा^१ गोड ॥ ८२ ॥
 आतां सूत्रतंतु तुटलिया । चेष्टाचि ठाके सायखाडिया ।
 तैसी प्राणजयें कर्मोद्वियां । खुंटे गती ॥ ८३ ॥
 कीं मावळलिया दिनकरु । सरे किरणांचा पसरु ।
 तैसा मनोजयें प्रचारु । बुद्धीद्वियांचा ॥ ८४ ॥
 एवं मनपवनानियमें । होतीं दाही इंद्रियें अक्षमें ।
 तें अचापल्य वर्में । येणें होय ॥ ८५ ॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।

भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

बोखटें मरणाऐसैं तेंही आलें अग्निप्रवेशें ।
 परी प्राणेश्वरोद्देशें । न गणीचि सती ॥ ८६ ॥
 तेंसैं आत्मनाथाचिया आधी । लाऊनि विषयविषाची बाधी ।
 धावां आवडे पाणधी^२ । शून्याचिये ॥ ८७ ॥
 न ठाके निषेधु आड । न पडे विधीची भीड ।
 नुपजेचि जीवीं कोड । महासिद्धीचें ॥ ८८ ॥
 ऐसैं ईश्वराकडे निज । धावे आपसया सहज ।
 तथा नांव तेज । आध्यात्मिक ते ॥ ८९ ॥

* १ निर्लज्ज. २ कांटेरी मार्ग.

आतां सर्वही साहातिया गरिमा । गर्वा न ये तेचि क्षमा ।
जैसें देह वाहोनि रोमा । वाहणें नेणें ॥ १९० ॥

आणि मातलिया इंद्रियांचे वेग । कां प्राचीनं स्ववळले रोग ।
अथवा योग वियोग । प्रियाप्रियांचे ॥ १९१ ॥

यया आघवियांचाचि थोरु । एके वेळे आलिया पुरु ।
तरी अगस्ति कां होऊनि धीरु । उभा ठाके ॥ १९२ ॥

आकाशीं धूमाची रेखा । उठिली बहुवा आगळिका ।
ते गिळी येकी झुकुका । वारा जेतीं ॥ १९३ ॥

तैसें अधिभूताधिदैवां । अध्यात्मादि उपद्रवां ।
पातलेया पांडवां । गिळूनि घाली ॥ १९४ ॥

आतां ईश्वरप्राप्तीलागीं । प्रवर्ततां ज्ञानयोगीं ।
धिंवसेयाचीं आंगीं । उणीव नाहे ॥ १९५ ॥

ऐसें चित्तक्षोभाचां अवसरी । उचलूनि धैर्या जें चांगावें करी ।
धृती म्हणिजे अवधारीं । तिथेतें गा ॥ १९६ ॥

आतां निर्वाळूनि कनकें । भरिला गांगें पीयूरवें ।
तया कलशाचियासारिवें । शौच असे ॥ १९७ ॥

जे आंगीं निष्काम आचारु । जीवीं विवेकु साचारु ।
तो सबाह्य घडला आकारु । शुचित्वाचा ॥ १९८ ॥

कां फेडित^१ पाप ताप । पोस्वीत तीरींचे पादप ।
समुद्रा जाय आप । गंगेचें जैसें ॥ १९९ ॥

कां जगाचें आंध्य फेडितु । श्रियेचीं राउळें उघडितु ।
निघे जैसा भास्वतु । प्रदाक्षिणे ॥ २०० ॥

तैसी बांधली सोडित । बुडालीं काढित ।
सांकडी फेडित । आर्ताचिया ॥ १ ॥

किंबहुना दिवसराती । पुढिलांचें सुख उन्नती ।
आणित आणित स्वार्थी । प्रवेशिजे ॥ २ ॥

वांचूनि आपुलिया काजालागीं^३ । पाणिजातांचा अहितभागी ।
संकरणाचीही आडवगी । न करणें जें ॥ ३ ॥

* १ धैर्याची. २ नाहीसें करीत. ३ आडकाढी.

१. ते अद्रोहत्व ऐशिया गोष्टी । ऐकसी जिया किरीटी ।
 ते सांगितलें हें दिठी । पाहों ये तैसें ॥ ४ ॥
 २. आणि गंगा शंभूचां माथां । पावोनि संकोचे जेवीं पार्था ।
 तेवीं मान्यपणें सर्वथा । लाजणें जें ॥ ५ ॥
 ते हें पुढतपुढतीं । अमानित्व जाण सुमतीं ।
 आणा सांगितलेंसे किती । तेंचि तें बोलों ॥ ६ ॥
 खं इहीं सत्त्विसें । ब्रह्मसंपदा हे वसत असे ।
 मोक्षचक्रवर्तीचें जसैं । अग्रहार होय ॥ ७ ॥
 बाना हें संपत्ति दैवी । या गुणतीर्थांची नीच नवी ।
 निर्विण सगरांची दैवी । गंगाचि आली ॥ ८ ॥
 कीं गुणकुसुमांचीं माळा । हे घेऊनि मुक्तिबाळा ।
 शैव्यानिरपेक्षाचा गळा । गिंवसीत असे ॥ ९ ॥
 ३. कीं सत्त्विसें गुणज्योती । इहीं उजळूनि आरती ।
 जीता आत्मया निजपती । निरांजना आली ॥ १० ॥
 उमळितीं निर्मळें । गुण इयेंचि मुक्ताफलें ।
 दैवी शुक्तिफलें । गीतार्णवींची ॥ ११ ॥
 काय बहु वानूं ऐसी । अभिव्यक्ती ये अपैसी ।
 केलें दैवी गुणराशी । संपत्तिरूप ॥ १२ ॥
 आतां दुःखाची आंतुवट वेली । दोषकाट्यांची जरी भरली ।
 तरी निजाभिधानीं घालीं । आसुरी ते ॥ १३ ॥
 ते त्याज्य त्यजावयालागीं । जाणावी जरी अनुपयोगी ।
 तरी एका ते चांगी । श्रोत्रशक्ती ॥ १४ ॥
 तरी नरकव्यथा थोरी । आणावया दोषीं अघोरीं ।
 ते केली ते आसुरी । संपत्ति हे ॥ १५ ॥
 आना विषवर्गु एकवटु । तया नांव जैसा बासटु^२ ।
 आसुरी संपत्ति हा खोटु । दोषांचा तैसा ॥ १६ ॥
 ४. दम्भो वर्पोऽभिसावद्व्यजोद्यः पराव्यसेव न ।
 ज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥ ४ ॥
 १ स्वतःचा स्वतःचा

तरी त्याचि आसुरां । दोषांमार्जीं जया वीरा ।
 वाडपणाचा डांगोरा । तो दंभु ऐसा ॥ १७ ॥
 जैसी आपुली जननी । नग्न दाविलिया जनी ।
 ते तीर्थची परी पतनी । कारण होय ॥ १८ ॥
 कां विद्या गुरुपदिष्टा । बोभाडलियां^१ चोहटां^२ ।
 इष्टदा परी अनिष्टा । हेतु होती ॥ १९ ॥
 पै आंगें बुडतां महापूरीं । जे वेगें काढी पैलतीरीं ।
 ते नावचि बांधिलिया शिरीं । बुडवी जैसी ॥ २० ॥
 कारण जें जीविता । तें वानिलें जरी सेवितां ।
 तरी अब्बाचि पंढूसुता । होय विष ॥ २१ ॥
 तैसा दृष्टादृष्टाचा सखा । धर्मु जाला तो फोकारिजे देखा ।
 तरी तारिता तोचि दोरवा- । लागीं होय ॥ २२ ॥
 म्हणौनि वाचेचा चौबारा^३ । घातलिया धर्माचा पसारा ।
 धर्मुचि तो अधर्मु होय वीरा । तो दंभु जाणें ॥ २३ ॥
 आतां मूर्खाचिये जिभे । अक्षराचा आंबुखा^४ सुभे ।
 आणि तो ब्रह्मसभे । न रिझे जैसा ॥ २४ ॥
 कां मादुरी लोकांचा घोडा । गजपतिही मानी थोडा ।
 कां कांटियेवरिलिया सरडा । स्वर्गुही नीच ॥ २५ ॥
 तृणाचेनि इंधनें । आगीं धांवें गगनें ।
 थिळरबलें मीनें । न गाणिजे सिंधु ॥ २६ ॥
 तैसा माजै स्त्रिया धनें । विद्या स्तुती बहुतें मानें ।
 एके दिवसींचेनि परानें । अल्पकु जैसा ॥ २७ ॥
 अभ्रच्छायोचिया जोडी । निदवु घर मोडी ।
 मृगाबु देखाणि फोडी । पाणियाडें मूर्ख ॥ २८ ॥
 किंबहुना ऐसैसैं । उतणें जें संपत्तिमिसैं ।
 तो दर्पु गा अनारिसैं । न बोलें घेई ॥ २९ ॥
 आणि जगा वेदीं विश्वासु । आणि विश्वासीं पूज्य ईशु ।
 जगां एक तेजसु । सूर्याचि हा ॥ ३० ॥

जगस्पृहे आस्पद । एक सार्वभौमपद ।
 न मरणं निर्विवाद । जगा पढिये ॥ ३१ ॥
 म्हणोनि जरी उत्साहें । यातें वानूं जाये ।
 कीं तें आइकोनि मत्सरु वाहे । फुगों लागे ॥ ३२ ॥
 म्हणे ईश्वरातें स्वायें । तया वेदा विष सूयें ।
 गौरवामार्जीं त्राये । भंगीत असे ॥ ३३ ॥
 पतंगा नावडे ज्योती । खद्योता भानूची खंती ।
 कां टिटिभीनें अपांपती^१ । वैरी केला ॥ ३४ ॥
 तैसा अहंनामाचेनि मोहें । ईश्वराचें नामही न साहे ।
 वेदातें म्हणे मज हे । सवती जाली ॥ ३५ ॥
 तैसा मान्यतेचा पुष्टगंधु । तो अभिमानी परमलंडु ।
 गौरवाचा रुदु । मार्गुचि तो हा ॥ ३६ ॥
 आणि पुढिलांचें सुख । देखण्याचें होय मिख ।
 चढे क्रोधाचें विख । मनोवृत्ती ॥ ३७ ॥
 शीतलाचिये भेटी । तातला तेलीं आगी उठी ।
 चंदु देखोनि जळे पोटीं । कोल्हा जैसा ॥ ३८ ॥
 विश्वाचें आयुष्य जेणें उजळे । तो सूर्य उदौला देखोनि सवळे ।
 पापिया फुटती डोळे । हुड्डाचे^२ ॥ ३९ ॥
 जगाची सुखपक्षांट । चोरां मरणाहूनि निकृष्ट ।
 दुधाचें कालकूट । होय व्यालीं ॥ ४० ॥
 अगाधें समुद्रजळें । प्राशितां अधिकें जळें ।
 वडवाणि न मिळे । शांति कहीं ॥ ४१ ॥
 तैसा विद्याविनोदविभवे । देखे पुढिलांचीं दैवे ।
 तंव तंव रोषु दुणावे । क्रोधु तो जाण ॥ ४२ ॥
 आणि मन सर्पाची कुटी । डोळे नाराचांची^३ सुटी ।
 बोलणें ते वृष्टी । इंगळांची ॥ ४३ ॥
 येर जें क्रियाजात । हें तिरव्याचें कर्तव ।
 तैसा सर्वाही स्वसासित । जयाचें गा ॥ ४४ ॥
 * १ समुद्र. २ घडडाचे. ३ बाण.

तो मनुष्यांत अधमु जाण । पारुष्याचें अवतरण ।
 आतां आडक खुण । अज्ञानाची ॥ ४५ ॥
 तरी शीतोष्णस्पर्शा । निवाडु नेणे पाषाणु जैसा ।
 कां रात्री आणि दिवसा । जात्यंधु तो ॥ ४६ ॥
 आगी उठिला आरोगणें । जैसा स्वाद्यास्वाद्य न म्हणे ।
 कां परिस पाडु नेणें । सोनया लोहा ॥ ४७ ॥
 नातरी नानारसी । रिघोनि दवीं^१ जैसी ।
 परी रसस्वादासी । नेणें जेवीं ॥ ४८ ॥
 कां वारा जैसा पारखी । नव्हेचि गा मार्गामार्गविखी ।
 तैसें कृत्याकृत्याविवेकीं । अंधपण जें ॥ ४९ ॥
 हें चोरव हें मैळ । पेसें नेणोनियां बाल ।
 देखे तें केवळ । मुखीचि घाली ॥ २५० ॥
 तैसें पापपुण्याचें रिवचटें । करोनि स्वातां बुद्धिचेष्टे ।
 कडु महुर न वाटे । ऐसी जे दशा ॥ ५१ ॥
 तिये नाम अज्ञान । या बोला नाहीं आन ।
 एवं साही दोषांचें चिन्ह । सांगितलें ॥ ५२ ॥
 इहीच साही दोषांगीं । हे आसुरी संपत्ति दादुगी^२ ।
 जैसैं थोर विषय सुभगे अंगीं । अंग सानें ॥ ५३ ॥
 कां तिघा वन्हींचीं पांती । पाहतां थोडे ठाय गमती ।
 परी विश्वही प्राणाहुती । करूं न पुरे ॥ ५४ ॥
 धातयाही गेलिया शरण । त्रिदोषीं न चुकें मरण ।
 तया तिहींची दुणी जाण । साही दोष हे ॥ ५५ ॥
 इहीं साही दोषीं संपूर्णी । जाली इयेची उभारणी ।
 म्हणौनि आसुरी उणी । संपदा नव्हे ॥ ५६ ॥
 परी क्रूरग्रहांची जैसी । मांदी^३ मिळे एकेचि राशी ।
 कां येती निंदकापासीं । अशेष पावें ॥ ५७ ॥
 मरणाराचें आंग । पडिघाती अघवे रोग ।
 कां कमहूर्ती बुजोंग । एकवटती ॥ ५८ ॥

कां आयुष्य जातिये वेळे । शेळिये सातवेडळी^१ मिळे ।
 तेंसं सांही दोष सगळे । जोडती तया ॥ ५९ ॥
 विधासला आतुडवीजे चोरा । शिणला सुडजे महापुरा ।
 तेंसं दोषीं इहीं नरा । अनिष्ट कीजे ॥ ६० ॥
 मोक्षमार्गाकडे । जें यांचा आंबुरवां पडे ।
 तें न निघेचि ऐसं म्हणौनि बुडे । संसारी तो ॥ ६१ ॥
 अधमां योनींचां पाउटीं । उतरत जो किरीटी ।
 स्थावरांही तळवटीं । बैसणें घे ॥ ६२ ॥
 हें असो तयाचां ठायीं । मिळोनि साही दोषीं इहीं ।
 आसुरी संपत्ति पाहीं । वाढविजे ॥ ६३ ॥
 ऐसिया या दोनी । संपदा प्रसिद्धा जनीं ।
 सांगितलिया चिन्हीं । वेगळालां ॥ ६४ ॥

दैवी संपद्धिमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।

मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ ५ ॥

इया दोन्हींमार्जीं पहिली । दैवी जे म्हणितली ।
 ते मोक्षसूर्ये पाहली । उरवाचि^२ जाण ॥ ६५ ॥
 येरी जे दुसरी । संपत्ति कां आसुरी ।
 ते मोहलोहाची खरी । सांखळी जीवां ॥ ६६ ॥
 परि हें आइकोनि झणें । भया घेसी हो मनें ।
 काय रात्रीचा दिनें । धावु धरिजे ॥ ६७ ॥
 हे आसुरी संपत्ति तया । बंधालागीं धनंजया ।
 जो साही दोषां ययां । आश्रो होये ॥ ६८ ॥
 तूं तंव पांडवा । सांगितलेया दैवा ।
 गुणनिधी बरवा । जन्मलासी ॥ ६९ ॥
 म्हणौनि पार्था तूं या । दैवी संपत्ति स्वामिया ।
 होऊनि यावें उवाया^३ । कैवल्याचिया ॥ ७० ॥

हौ भूतसगो लोकेऽस्मिन्देव आसुर एव च ।

होवो विस्तरशः प्रोक्त आसुर पाथ मे शृणु ॥ ६ ॥

१ सात नांग्यांची इंगळी. २ उषा, पहाट. ३ सुख.

आणि दैवां आसुरां । संपत्तिवंतां नरां ।
 अनाविसिद्ध उजरा । राहाटीचा आहे ॥ ७१ ॥
 जैसैं रात्रीचां अवसरीं । व्यापारिजे निशाचरीं ।
 दिवसा सुव्यवहारीं । मनुष्यादिकीं ॥ ७२ ॥
 तैसिया आपुलालिया रहाटीं । वर्तती दोनी सृष्टी ।
 दैवी आणि किरीटी । आसुरी येथ ॥ ७३ ॥
 तेवींचि विस्तारुनि दैवी । ज्ञानकथनादि प्रस्तावी ।
 मागील ग्रंथीं बरवी । सांगितली ॥ ७४ ॥
 आतां आसुरी जे सृष्टि । तेथिची उपलऊं गोठी ।
 अवधानाची दिठी । दे पां निक्की ॥ ७५ ॥
 तरी वाघेंवीण नादु । नेदी कवणाही सादु ।
 कां अपुष्पीं मकरंदु । न लभे जैसा ॥ ७६ ॥
 तैसी प्रकृति हे आसुर । एकली नोहे गोचर ।
 जंव एकाधें शरीर । मालहातीना ॥ ७७ ॥
 मग आविष्करला लांकुडें । पावकु जैसा जोडे ।
 तैसी प्राणिदेहीं सांपडे । आटोपली हे ॥ ७८ ॥
 ते वेळीं जे वाढी ऊंसा । तेचि आंतुला रसा ।
 देहाकारु होय तैसा । प्राणियांचा ॥ ७९ ॥
 आतां तयांचि प्राणियां । रूप करुं धनंजया ।
 घडले जे आसुरीया । दोषवृद्धी ॥ ८० ॥

प्रवृत्ति च निवृत्ति च जना न विदुरासुराः ।

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥

तरी पुण्यालागीं प्रवृत्ती । कां पापाविषयीं निवृत्ती ।
 या जाणणेयाची राती । तयांचें मन ॥ ८१ ॥
 निगणेया^१ आणि प्रवेशा । चित्त नेदीतु आवेशा ।
 कोशकिटु जैसा । जाचिबला पै ॥ ८२ ॥
 कां दिधलें मागुती येईल । कीं न ये हें पुढील ।
 न पाहतां दे आड्याल । पूर्व चोरा ॥ ८३ ॥ (६६००)

तेंसिया प्रवृत्ति निवृत्ती दोनी । नेणजती आसुरीं जनीं ।
आणि शुचित्व स्वप्नीं । न देखती ते ॥ ८४ ॥

काकिमा सांडील कोलसा । वरी चोरवी होईल वायसा ।
सक्षसही मांसा । विटों शके ॥ ८५ ॥

परी आसुरां प्राणियां । शौच नाही धनंजया ।
पवित्रत्व जेवीं भांडिया । मद्याचिया ॥ ८६ ॥

वाढविती विधीची आस । कां पाहाती वाडिलांची वास ।
आचाराची भाष । नेणतीचि ते ॥ ८७ ॥

जेंसं चरणें शेळियेचें । कां धांवणें वारियाचें ।
जालणें आगीचें । भलतेउतें ॥ ८८ ॥

तेंसं पुढां सूनि स्वैर । आचरती ते आसुर ।
सत्योसि वैर । सदाचि तयां ॥ ८९ ॥

जरी नांगिया आपुलिया । विंचू करी गुदगुलिया ।
तरी साचा बोलिया । बोलती ते ॥ ९० ॥

अपानाचेनि तोंडें । जरी सुगंधा येणें घडे ।
तरी सत्य तयां जोडे । आसुरांतें ॥ ९१ ॥

पेसं ते न करितां कांहीं । आंगेंचि वोरवटे पाहीं ।
आतां बोलती ते नवाई । सांगिजेल ॥ ९२ ॥

एन्हवीं करेयाचां^१ ठायीं चांग । तें तयासि कैचें नीट आंग ।
तसा असुरांचा प्रसंग । प्रसंगें परिस ॥ ९३ ॥

उधवणीचें जेवीं तोंड । उगळी धुंवाचे उभड ।
हें जाणिजे तेवीं उघड । सांगां ते बोल ॥ ९४ ॥

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ।
अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहंतुकम् ॥ ८ ॥

तरी विश्व हा अनादि ठावो । येथ नियंता ईश्वरावो ।
चावडिये^२ न्यावो अन्यावो । निवडी वेद ॥ ९५ ॥

वेदी अन्यायी पडे । तो निरयभोगें दंडे ।
सत्यायी तो सुरवाडें । स्वर्गीं निसे ॥ ९६ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri .
* १ उद. २ चावडीवर.

ऐसी हे विश्वव्यवस्था । अनादि जे पार्था ।
 इयेतें म्हणती ते वृथा । अवघेंचि हें ॥ १७ ॥
 यज्ञमूढ ठकिले यागी । देवापिसे प्रतिमालिंगी ।
 नागविले भगवे योगी । समाधिभ्रमं ॥ १८ ॥
 तेथ आपुलेनि बलें । भोगिजे जें जें वेंटाळे ।
 हें वांचोनि कें वेगळें । पुण्य आहे ॥ १९ ॥
 ना अशक्तपणें आंगिकें । वेगळवेंटाळीं न टकें ।
 ऐसा गादिजे वीण विषयसुरवें । तेंचि पाप ॥ ३०० ॥
 प्राण घेपती संपन्नांचे । तें पाप जरी साचें ।
 तरी सर्वस्व हाता ये तयांचे । हें पुण्यफल कीं ॥ १ ॥
 बळी अबळातें स्वाय । हेंचि बाधित जरी होय ।
 तरी मासया कां न होय । निसंतान^१ ॥ २ ॥
 आणि कुलें शोधूनि दोन्ही । कुमारेंचि शुभलग्नी ।
 मेळवीजती प्रजासाधनी । हेतु जरी ॥ ३ ॥
 तरी पशुपक्षादि जाती । जया मित्ती नाहीं संतती ।
 तयां कोणें प्रतिपत्ती विवाह केले ॥ ४ ॥
 चोरियेचें धन आलें । तरी तें कोणासि विष जालें ।
 वालभें परदार केलें । कोढी कोणी होय ॥ ५ ॥
 म्हणोनि देवो गोसावी । तो धर्माधर्मु भोगवी ।
 आणि परत्राचां गांवीं । करी तो भोगी ॥ ६ ॥
 परी परत्र ना देवो । न दिसे म्हणोनि तें वावो ।
 आणि कर्ता निमे मा ठावो । भोग्यासि कवणु ॥ ७ ॥
 येथ उर्वशिया इंद्र सुखी । जैसा कां स्वर्गलोकीं ।
 तैसाचि कृमिही नरकीं । लोळतु श्लाघे ॥ ८ ॥
 म्हणोनि नरक स्वर्गु । नव्हे पापपुण्यभागु ।
 जें दोही ठायीं सुखभोगु । कामाचाचि तो ॥ ९ ॥
 याकारणें कामें । स्त्रीपुरुषयुग्मं^२ ।
 मिळती येथ जन्मे । अघबों जन्म ॥ ३१० ॥

आणि जें जें अभिलाषें । स्वार्थालागीं हें पोषे ।
 पार्थी परस्परें जेवें । कामाचि नाशी ॥ ११ ॥
 एवं कामावांचूनि कांहीं । जगा मूळचि आन नाही ।
 तें बोलती पाहीं । आसुर ते ॥ १२ ॥
 आतां असो हें किडाळ । बोली न करुं पघळ^१ ।
 संगताचि सफोल । होतसे वाचा ॥ १३ ॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।

प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ १ ॥

आणि ईश्वराचिया स्वंती । नुसधियाचि करिती चांथी^२ ।
 हेंही नाही चिती । निश्चयो एकु ॥ १४ ॥
 किंबहुना उघड । आंगीं भरूनियां पारवांड ।
 नास्तिकपणाचें हाड । रोंविलें जीवीं ॥ १५ ॥

ते वेळीं स्वर्गालागीं आदरु । कां नरकाचा अडवरु ।
 या वासनांचा अंकुरु । जळोनि गेला ॥ १६ ॥
 मग केवळ ये देहरवोडां । अमेध्योदकाचा^३ बुडबुडा ।
 विषयपंकीं सुहाडा । बुडाले गा ॥ १७ ॥

जें आटावे होती जळचर । तें डोहीं मिळती ढीवर^४ ।
 कां पडावें होय शरीर । तें रोगा उदयो ॥ १८ ॥
 जेजणें केतूचें जैसें । विश्वा अनिष्टाचि दोषें ।
 प्रगती ते तैसे । लोकां आदूं ॥ १९ ॥

विरुदलिया अशुभ । फुटती तें ते कोंभ ।
 पापाचे कीर्तिस्तंभ । चालते ते ॥ २० ॥

आणि मागांपुढां जाळणें । वांचूनि आगी कांहीं नेणें ।
 तें विरुचि एक करणें । भलतेयां ॥ २१ ॥
 परी तेंचि गा करणें । आदरिती संभ्रमें जेणें ।
 तो आडक पार्था म्हणे । श्रीनिवासु ॥ २२ ॥

काममाभित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।

मोहाद्गुहोत्वासद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिन्त्रताः ॥ १० ॥

१ विस्तार. २ बडबड. ३ अपवित्र पाणी. ४ कोळी.

तरी जाळ पाणियें न भरे । आगी इंधन न पुरे ।
 तया दुर्भरांचिये धुरे । भुकाळु' जो ॥ २३ ॥
 तया कामाचा वोलावा । जीवीं धरुनि पांडवा ।
 दंभमानाचा मेळावा । मेळविती ॥ २४ ॥
 मातलिया कुंजरा । आगळी जाली मदिरा ।
 तैसा मदाचा ताठा तंव जरा । चढतां आंगीं ॥ २५ ॥
 आणि आग्रहा तोचि ठावो । वरि मौढ्याऐसा सावावो ।
 मग काय वानूं निर्वाहो । निश्चयाचा ॥ २६ ॥
 जिहीं परोपतापु घडे । परावा जीवु रगडे ।
 तिहीं कर्मीं होऊनि गाडे । जन्मवृत्ती ॥ २७ ॥
 मग आपुलें केलें फोकारिती । आणि जगातें धिक्कारिती ।
 दाहीं दिशीं पसरिती । स्पृहाजाळ^२ ॥ २८ ॥
 ऐसेनि गा आटोपें । थोरिये आणती पावें ।
 धर्मधेनु खुरपें । सुटलें जैसें ॥ २९ ॥

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।

कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥

याचि येका आयती । तयाचिया कर्मप्रवृत्ती ।
 आणि जिणियाही परोती । वाहती चिंता ॥ ३३० ॥
 पाताळाहूनि निम्न^३ । जियेचिये उंचिये सानें गगन ।
 जें पाहतां त्रिभुवन । अणुही नोहे ॥ ३१ ॥
 ते योगपटाची मवणी^४ । जीवीं अनियम चिंतवणी ।
 जे सांडूं नेणे मरणी । वहभा जैसी ॥ ३२ ॥
 तैसी चिंता अपार । वाढविती निरंतर ।
 जीवीं सूनि असार । विषयादिक ॥ ३३ ॥
 स्त्रिया गाडलें आडकावें । स्त्रीरूप डोळां देखावें ।
 सर्वेन्द्रियां आलिंगावें । स्त्रियेतोचि ॥ ३४ ॥
 कुरवंडी कीजे अमृतें । ऐसें सुख स्त्रियेपरोतें ।
 नाहीचि तयाचि चितें । निश्चया केला ॥ ३५ ॥

मग तयाचि स्त्रीभोगा - । लागीं पाताळस्वर्गा - ।
धावती दिग्विभागा - । परी तेही ॥ ३६ ॥

आशापाशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।

ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥ १२ ॥

आमिषकवळु थोरी आशा । न विचारितां गिळी मासा ।

तेसैं कीजे विषयाशा । तयांसि गा ॥ ३७ ॥

वांछित तंव न पवती । मग कोरडियोचि आशेची संतती ।

वाढऊं वाढऊं होती । कोशकिडे ॥ ३८ ॥

आणि पसरिला अभिलाषु । अपूर्ण होय तोचि द्वेषु ।

एवं कामक्रोधाहूनि अधिकु । पुरुषार्थु नाही ॥ ३९ ॥

विहा खोलणें रात्रीं जागोवा । ठाणांतरियां तैसा पांडवा ।

अहोरात्रीही विसांवा । भेटेचिना ॥ ४० ॥

तेसैं उंचांनि लोटिलें कामें । नेहटती क्रोधाचिये देमे ।

तरी रागद्वेषें प्रेमें । न माती केंही ॥ ४१ ॥

तेविचि जीवीचिया हांवा । विषयवासनांचा मेळावा ।

केल परी तो भोगावा । अर्थे कीं ना ॥ ४२ ॥

हणोनि भोगावयाजोगा । पुरता अर्थु पै गा ।

आणावया जगा । झांबती सैरा ॥ ४३ ॥

एकातें साधूनि मारिती । एकाचि सर्वस्वें हरिती ।

एकालागीं उभारिती । अपाययंत्रें ॥ ४४ ॥

पाशिकें^२ पोतीं वागुरा । सुणीं ससाणे चिकाटी खोचरा ।

वेऊनि निघती डांगरा । पारधी जैसे ॥ ४५ ॥

ते पोसावया पोट । मारुनि प्राणियांचे संघाट^३ ।

आणिती ऐसे निवृष्ट । तेंही करिती ॥ ४६ ॥

परप्राणघातें । मेळविती चित्तें ।

गिनल्यां चित्तें । तोषणें कैसैं ॥ ४७ ॥

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ।

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

* १ पहारा करणारा शिपाई. २ फांस. ३ समुदाय.

म्हणे आजि मियां । संपत्ति बहुतेकांचिया ।
 आपुलां हातीं केलिया । धन्यु ना मी ॥ ४८ ॥
 ऐसा श्लाघां जंव जाये । तंव मन आणीकही वाहे ।
 सर्वेचि म्हणे पाहे । आणिकांचेही आणूं ॥ ४९ ॥
 हें जेतुलें असे जोडिलें । तयाचेनि भांडवलें ।
 लांभा घेईन उरलें । चराचर हें ॥ ५० ॥
 ऐसेनि धना विश्वाचिया । मीचि होईन स्वामिया^१ ।
 मग दिठी पडे तया । उरों नेदी ॥ ५१ ॥

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥

हे मारिले ते वर थोडे । आणीकही साधीन गाढे ।
 मग नांदेन पवाडें । येकलाचि मी ॥ ५२ ॥
 माझीं होतील कामारीं । तियेवांचूनि यें मारीं ।
 किंबहुना चराचरीं । ईश्वरु तो मी ॥ ५३ ॥
 मी भोगभूमीचा रावो । आजि सर्वसुखासी ठावो ।
 म्हणोनि इंदुही वावो । मातें पाहुनि ॥ ५४ ॥
 मी मनं वाचा देहें । करीं तें कैसें नोहे ।
 कें मजवांचूनि आहे । आज्ञासिद्ध आन ॥ ५५ ॥
 तंवाचि बलिया काळु । जंव न दिसें मी अतुर्बळु^२ ।
 सुखाचा कीर निरवळु । रासिवा मीचि ॥ ५६ ॥

आढयोऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥

कुबेरु आथिला होये । परी तो नेणें माझीं सोये ।
 संपत्ती मजसम नव्हे । श्रीनाथाही ॥ ५७ ॥
 माझिया कुळाचा उजाळु । कां जातिगोतांचा मेळु ।
 पाहतां ब्रह्माही हळु । उणाचि दिसे ॥ ५८ ॥
 म्हणोनि मिरविती नावें । वायां ईश्वरादि आघवे ।
 नाही मजसी सरी पावे । ऐसे कोणही ॥ ५९ ॥

आतां लोपला अभिचारु' । त्वाचा करीन मी जीणोंछारु ।
प्रतिष्ठीन परमारु । यागवरी ॥ ३६० ॥

मातें गाती वानिती । नटनाचें रिझविती ।

तयां देईन मागती । ते ते वस्तु ॥ ६१ ॥

माजिरां अन्नपानीं । प्रमदांचां आलिंगनीं ।

मी होईन त्रिभुवनीं । आनंदाकारु ॥ ६२ ॥

काय बहु सांगां ऐसे । ते आसुरीप्रकृतीपिसें ।

तुंबिती असोसैं । गगनौळें तिर्यें ॥ ६३ ॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ १६ ॥

चराचोनि आटोपें । रोगी भलतैसैं जल्पे ।

चावळती संकल्पें । जाण ते तैसे ॥ ६४ ॥

अज्ञान आतले धुळी । म्हणौनि आशा वाहटुळी ।

गोवंडीजती अंतराळीं । मनोरथांचां ॥ ६५ ॥

अनियम आषाढमघे । कां समुद्रोर्मी अभंग ।

तैसे कामिती अनेग । अखंड काम ॥ ६६ ॥

मग पै कामनाचि तया । जिवीं जाल्या वेलरिया' ।

बोरपिलीं कांटिया । कमळें जैसीं ॥ ६७ ॥

कां पाषाणाचिया माथां । हांडी फुटली पार्था ।

जीवीं तैसी सर्वथा । कुटके जाले ॥ ६८ ॥

तेव्हां चढतिये रजनी । तमाची होय पुरवणी ।

तैसा मोहो अंतःकरणीं । वाढोंचि लागे ॥ ६९ ॥

आणि वाढे जंव जंव मोहो । तंव तंव विषयीं रोहो ।

विषय तेथ ठावो । पातकांसी ॥ ७० ॥

पापें आपलेनि थावें । जंव करिती मेळावे ।

तंव जितांचि आघवे । येती नरकां ॥ ७१ ॥

म्हणौनि गा सुमती । जे कुमनोरथां पाळिती ।

ते असुर येती वस्ती । तया ठाया ॥ ७२ ॥

* १ प्रतिष्ठा. २ वेलीचे जाळें.

जेथ असिपत्र-तरुवर । खदिरांगाचे डोंगर ।
 तातलां तेलीं सागर । उतताती ॥ ७३ ॥
 जेथ यातनांची श्रेणी । हे नित्य नवी यमजाचणी ।
 पडती तिये दारुणीं । नरकलोकीं ॥ ७४ ॥
 ऐसें नरकाचिया सेले । भागीन जे जे जन्मले ।
 तेही देखावें भुलले । यजिती यागीं ॥ ७५ ॥
 एन्हवीं यागादिक क्रिया । लाहणें तेंचि धनंजया ।
 परी विफलती आचरोनियां । नाटकी जैसे ॥ ७६ ॥
 वल्लभाचिया उजरिया । आपणया पति कुस्त्रिया ।
 जोडोनि तोषिती जैसिया । अहवेपणें ॥ ७७ ॥

आत्मसंभावितः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।

यजन्ते नामयज्ञस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

तैसें आपणयां आपण । मानिता महंतपण ।
 फुगती असाधारण । गर्वे तेणें ॥ ७८ ॥
 मग लवों नेणती कैसे । आटिवा लोहाचे खांब जैसे ।
 कां उधवले आकाशे । शिलाराशी ॥ ७९ ॥
 तैसे आपुलिये बरवे । आपणाचि रिझतां जीवें ।
 तृणाहीहूनि आघवें । मानिती नीच ॥ ८० ॥
 वरी धनाचिया मदिरा । माजूनि धनुर्धरा ।
 कृत्याकृत्यविसरा । सवतें केलें ॥ ८१ ॥
 जया आंगीं आयती ऐसी । तेथ यज्ञाची गोठी कायसी ।
 तरी काय काय पिसीं । न करिती गा ॥ ८२ ॥
 म्हणौनि कोणे एके वेळे । मौढ्यमद्याचेनि बळें ।
 यागाचीही टवाळें । आदरिती ॥ ८३ ॥
 ना कुंड मंडप वेदी । ना उचित साधनसमृद्धी ।
 आणि तयांसी तंव विधी । जंदाचि सदा ॥ ८४ ॥
 देवांब्राह्मणांचेनि नावें । आडवारेनही नोहावें ।
 ऐसें आशी तेथ यावे । लागे कवणा ॥ ८५ ॥

* १ सौभाग्यपण.

पे वासरुवाचा भोकसा^१ । गाईपुढें ठेवूनि जैसा ।
आणा घेती क्षीररसा । बुद्धिवंत ॥ ८६ ॥

तेसं यागाचोनि नावें । जग वाऊनि हावे ।
नागाविती आघवें । अहेरावरी ॥ ८७ ॥

पेसा कांहीं आपुलिया । होमिती जे उजरिया ।
तेणें कामिती प्राणिया । सर्वनाशु ॥ ८८ ॥

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥

मग पुढां भेरी निशाण । लाउनीं ते दीक्षितपण ।
जर्गी फोकारिती आपण । वावो वावो ॥ ८९ ॥

तेव्हां महत्त्वं तेणें अधमां । गर्वा चढे महिमा ।
जेसे लेवे दिधले तमा । काजळाचे ॥ ९० ॥

तेसं मौढ्य घणावे । औद्धत्य उंचावे ।

अहंकारु दुणावे । अविवेकुही ॥ ९१ ॥

मग दुजयाची भाष । नुरवावया निशेष ।

बळीयेपणा अधिक । होय बळ ॥ ९२ ॥

पेसा अहंकार बळा । जालिया एकवळा ।

दर्पसागरु वेळा । सांडूनि उत्ते^२ ॥ ९३ ॥

मग वोसंडिलेनि दर्पें । कामाही पित्त कुरुपे ।

तया धर्गी सैध पळिपे । क्रोधाग्नि तो ॥ ९४ ॥

तेथ उन्हाळा आगी स्वरमरा । तेलातुपाचिया कोठारा ।

लगला आणि वारा । सुटला जैसा ॥ ९५ ॥

तेसा अहंकारु बळा आला । दर्पु कामक्रोधीं गुढला ।

या दोहींचा मेळु जाला । जयांचां ठायीं ॥ ९६ ॥

ते आपुलियांसवेशा । मग कोणी कोणी हिंसा ।

या प्राणियातें वीरेशा । न साधिती गा ॥ ९७ ॥

पहिलें तंव धनुर्धरा । आपुलिया मांसरुधिरा ।

पेचु करिती अभिचारा- । लागोनियां ॥ ९८ ॥

* १ मेलेल्या वासरांचा भोत. २ ज्ञान जातो.

तेथ जाळिती जियें देहें । यांमार्जीं जे मी आहे ।
 तया आत्मया मज घाये । वाजती ते ॥ ९९ ॥
 आणि अभिचारकीं तिहीं । उपद्रविजे जेतुलें कांहीं ।
 तेथ चैतन्य मी पाहीं । शीणु पावे ॥ १०० ॥
 आणि अभिचारावेगलें । विपायें जें अवगळे ।
 तया टाकिती इटाळें^१ । पैशुन्याचीं ॥ १ ॥
 सती आणि सत्पुरुख । दानशील याज्ञिक ।
 तपस्वी अलौकिक । संन्याजी जे ॥ २ ॥
 का भक्त हन महात्मे । इयें माझीं निजाचीं धामें ।
 निर्वाळलीं होमधर्में । श्रौतादिकीं ॥ ३ ॥
 तयां ज्ञेयाचेनि काळकूटें । बासटोनि तिरवटें ।
 कुबोलांचीं सदटें । सूति कांडें ॥ ४ ॥

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ।

क्षिपाम्यजलमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥

ऐसे आघवांची परी । प्रवर्तले माझां वैरीं ।
 तरी तयां पापियां जें मी करीं । तें आडक पां ॥ ५ ॥
 तरी मनुष्यदेहाचा तागा^२ । घेऊनि रुसती जे जगा ।
 ते पदवी हिरोनि पै गा । ऐसें ठेवीं ॥ ६ ॥
 जे क्लेशगांवींचा उकरडा । भवपुरींचा पानवडा^३ ।
 ते तमोयोनि तयां मूढां । वृत्तीचि दें ॥ ७ ॥
 मग आहाराचेनि नावें । तृणही जेथ नुगवे ।
 ते व्याघ्रवृश्चिक आडवे । तौंसिये करीं ॥ ८ ॥
 तेथ क्षुधादुःखें बहुतें । तोडूनि खाती आपणयातें ।
 मरमरों मागुतें । होतचि असती ॥ ९ ॥
 कां आपलां गरलजाळीं । जलतया आंगाची पेंदळी^४ ।
 ते सर्पचि करीं बिळीं । निरुंधला ॥ १० ॥
 परी घेतला श्वासु घापे । येतुलेनही मापें ।
 विमांवा तयां नालोपे । दुर्जनासी ॥ ११ ॥

सेनि कल्पांचिया कोडी । गणितांही संख्या थोडी ।

तेतुला वेळु न काढीं । वलेशौनि तया ॥ १२ ॥

तरी तयांसी जेथ जाणें । तेथिंचें हें पहिलें पेणें ।

तें पावोनि यें दारुणें । न होती दुःखें ॥ १३ ॥

आसुरीं योनिमापना मूढा जन्मनि जन्मनि ।

सामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ २० ॥

हा ठायवरी । संपत्ति ते आसुरी ।

अधोगती अवधारीं । जोडिली तिहीं ॥ १४ ॥

पार्थ व्याघ्रादि तामसा । योनि तो अळुमाळु ऐसा ।

वेडाधाराचा उसासा । आर्था जोही ॥ १५ ॥

तोही मी वोल्हावा हिरें । मग तमचि होती एकसरें ।

येथ गेलें आंधारें । काळवंडैजे ॥ १६ ॥

जयाची पापा चिकसी । नरक घेती विवसी^२ ।

शीण जाय मूर्च्छी । शिणें जेणें ॥ १७ ॥

मळु जेणें मैळे । तापु जेणें पोळे ।

जयाचेनि नावें सळे । महाभय ॥ १८ ॥

पापा जयाचा कंटाळा । उपजे अमंगळ अमंगळा ।

बिताळुहि बिटाळा । बिहे जया ॥ १९ ॥

सें विश्वाचेया वोखटेया । अधम जे धनंजया ।

तें तें होती भोगूनियां । तामसा योनि ॥ ४२० ॥

अहा सांगतां वाचा रडे । आठवितां मन खिरडे ।

कटारें मूर्खीं केवढे । जोडिलें निरय ॥ २१ ॥

कायिसया ते असुर । संपत्ति पोषिती वाउर ।

जिया दिधलें घोर । पतन ऐसें ॥ २२ ॥

ह्मणोनि तुवां धनुर्धरा । नोहावें गा तिया मोहरा ।

जैता वासु आसुरा । संपत्तिवंता ॥ २३ ॥

आणि वंभादि दोष साही । हे संपूर्ण जयांचां ठायीं ।

ते त्याज्ये हें काई । म्हणी कार ॥ २४ ॥

* १ भय.

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ २१ ॥

परी कामक्रोधलोभ । या तिह्नीचोचि थोंब^१ ।

थांवे तेथें अशुभ । पिकलें जाण ॥ २५ ॥

सर्व दुःखीं आपुलिया । दर्शना धनंजया ।

पाढाऊ हे भलतया । दिधले आहाती ॥ २६ ॥

कां पापियां नरकभोगीं । सुवावयालागीं जगीं ।

पातकांची दादुगीं । सभाचि हे ॥ २७ ॥

ते रौख गा तंवचिवरी । आइकिजाति पटांतरीं ।

जंव हे तिन्ही अंतरीं । उठती ना ॥ २८ ॥

अपाय इहीं आसलग । यातना इहीं सवंग^२ ।

हाणी हाणी नोहे हे तिघ । हेचि हाणी ॥ २९ ॥

काय बहु बोलों सुभटा । सांगितलिया निकृष्टा ।

नरकाचा वारवंटा । त्रिशंकु हा ॥ ४३० ॥

या कामक्रोध लोभां -। मार्जीं जीवें जो होय उभा ।

तो निरयपुरीची सभा । सन्मानु पावे ॥ ३१ ॥

म्हणौनि पुढतपुढतीं किरीटी । हे कामादिदोषत्रिपुटी ।

त्यजावीचि गा वोरवटी । आघवां विषीं ॥ ३२ ॥

एतंविमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारंस्त्रिभिर्नरः ।

आचरत्यात्मवः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥

धर्मादिकां चौहीआंतु । पुरुषार्थाचीं तौचि मातु ।

करावी जै संधातु । सांडील हा ॥ ३३ ॥

हे तिन्ही जीवीं जंव जागती । तंववरी निकियाची प्राप्ती ।

हे माझे कान नाइकती । देवोही म्हणे ॥ ३४ ॥

जया आपणवें पदिये । आत्मनाशा जो बिहे ।

तेणें न धरावी हे सोये । सावधा होइजे ॥ ३५ ॥

पोटी बांधोनि पाषाण । समुद्रीं बाहीं आंगवण ।

कां जियावया जेवण । काळकूटाचें ॥ ३६ ॥

* १ बंड. २ स्वस्त.

इहीं कामक्रोधलोभेंसीं । कार्यसिद्धि जाण तैसी ।
 म्हणोनि ठावोचि पुसीं । ययांचा गा ॥ ३७ ॥
 तें कहीं अवचटें । हे तिकडी^१ सांखळ तुटे ।
 तें मुखें आपुलिये वाटे । चालों लाभे ॥ ३८ ॥
 त्रिदोषीं सांडिलें शरीर । त्रिकुटीं फिटलिया नगर ।
 विवाह निमालिया अंतर । जैसें होय ॥ ३९ ॥
 तेसा कामादिकीं तिघीं । सांडिला सुख पावोनि जगीं ।
 णु लाहे मोक्षमार्गीं । सज्जनांचा ॥ ४० ॥
 ण सत्संगें प्रबलें । सच्छास्त्राचेनि बलें ।
 जन्ममृत्यूचीं निमाळें^२ । निस्तरें रानें ॥ ४१ ॥
 ते वेळीं आत्मानंदें आघवें । जें सदा वसते बरवें ।
 तें तैसोचि पाटण पावे । गुरुकृपेचें ॥ ४२ ॥
 तेथ प्रियाची परमसीमा । तो भेटे माउली आत्मा ।
 तये खेवीं आटे डिंडिमा^३ । सांसारिक हे ॥ ४३ ॥
 तेसा जो कामक्रोधलोभां । झाडी करुनि ठाके उभा ।
 तो येवढिया लाभा । गोसावी होय ॥ ४४ ॥
 यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
 न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥
 ना हें नावडोनि कांहीं । कामादिकांचाचि ठायीं ।
 वाटिली जेणें डोई । आत्मचोरें ॥ ४५ ॥
 जो जगीं समान सकृपु । हिताहित दाविता दिपु ।
 तो अमान्यु केला बापु । वेदु जेणें ॥ ४६ ॥
 जो धरीचि विधीचि भीड । न करीचि आपुली चाड^४ ।
 यादवीत गेला कोड । इंद्रियांचें ॥ ४७ ॥
 कामक्रोधलोभांची कास । न सोडीच पाळिली भाष ।
 तेराचाराचें असोस । वळघला रान ॥ ४८ ॥
 जो सुटकेचिया वाहणीं । मग पिवों न लाहे पाणी ।
 त्यानींही ते काहाणी । दूरीचि तया ॥ ४९ ॥
 * १ तीन कड्यांची. २ बरड जमीन. ३ गडबड. ४ आवड, इच्छा.

आणि परत्र तंव जाये । हें कीर तया आहे ।
 परी ऐहिकही न लाहे । भोग भोगूं ॥ ४५० ॥
 तरी माशालागीं भुलला । ब्राह्मण पाणबुडां रिघाला ।
 कीं तेथही पावला । नास्तिकवादु ॥ ४१ ॥
 तैसें विषयांचेनि कोडें । जेणें परत्रा केलें उबडें^१ ।
 तंव तोचि आणिकीकडे । मरणें नेला ॥ ४२ ॥
 एवं परत्र ना स्वर्गु । ना ऐहिकही विषयभोगु ।
 तेथ केउता प्रसंगु । मोक्षाचा तो ॥ ४३ ॥
 म्हणौनि कामाचेनि बलें । जो विषय सेऊं पाहें सलें ।
 तया विषयो ना स्वर्गु मिले । ना उद्धरे तो ॥ ४४ ॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥

याकारणें पै बापा । जया आर्थी आपली कृपा ।
 तेणें वेदांचिया निरोपा । आन न कीजे ॥ ४५ ॥
 पतीचिया मत्ता । अनुसरोनि पतिव्रता ।
 अनायासें आत्महिता । भेटेचि ते ॥ ४६ ॥
 नातरी श्रीगुरुवचना । दिठी देतु जतना^२ ।
 शिष्य आत्मभुवना- । माजीं पैसे ॥ ४७ ॥
 हें असो आपुला ठेवा । हाता आर्थी जरी यावा ।
 तरी आदरें जेवीं दिवा । पुढां कीजे ॥ ४८ ॥
 तैसा अशेषांही पुरुषार्था । जो गोसावी हो म्हणे पार्था ।
 तेणें श्रुतिस्मृति माथां । बैसणें घावे ॥ ४९ ॥
 शास्त्र म्हणेल सांडावें । तें राज्यही तृण मानावें ।
 जें घेववी तें न म्हणावें । विषही विरुद्ध ॥ ४६० ॥
 ऐसिया वेदैकनिष्ठा । जालिया जरी सुभटा ।
 तरी कें आहे अनिष्ठा । भेटणें गा ॥ ६१ ॥
 पै अहितापासुनि काढिती । हित देउनी वाढविती ।
 नाही गा श्रुतीपरोती । माउली जगा ॥ ६२ ॥

म्हणोनि ब्रह्मोसीं मैलवी । तंव हे कोणें न संडावी ।
 जगा तुवांही ऐसीचि भजावी । विशेषेंसी ॥ ६३ ॥
 त्रे आजि अर्जुना तूं येथें । करावया सत्य शास्त्रें सार्थें ।
 जन्मलासि बळार्थें । धर्माचेनि ॥ ६४ ॥
 आणि धर्मानुज हें ऐसें । बोधेंचि आलें आपैसें ।
 म्हणोनि अनारिसें^१ । करुं नये ॥ ६५ ॥
 कार्याकार्यविवेकीं । शास्त्रेंचि करावीं पारखीं ।
 कृत्य कुडें तें लोकीं । वाळावें गा ॥ ६६ ॥
 सग कृत्यपणें खरें निंगे । तें तुवां आपलेनि आंगें ।
 आचरीनि आदरें चांगें । सारावें गां ॥ ६७ ॥
 त्रे विम्बप्रामाण्याचीं मुदी^२ । आजि तुझां हातीं असे सुबुद्धी ।
 लोकसंग्रहासि त्रिशुद्धी । योग्यु होसी ॥ ६८ ॥
 पंच आसुरवर्गु आघवा । सांगोनि तेथिंचा निगावा ।
 तोहि देवें पाडवा । निरुपिला ॥ ६९ ॥
 बयावरी तो पंडूचा । कुमरु सद्भावो जीवींचा ।
 पुसेल तो चैतन्याचा । कानीं ऐका ॥ ७० ॥
 संजयें व्यासाचिया निरोपा । तो वेळु फेडिला तया नृपा ।
 तेसा मीहि निवृत्तिकृपा । सांगेन तुम्हां ॥ ७१ ॥
 तुम्ही संत माझिया कडा । दिठीचा कराल बहुडा^३ ।
 तरी तुम्हां माने येवढा । होईन मी ॥ ७२ ॥
 म्हणोनि निज अवधान । मज दोळगे पसायदान ।
 दीजो जी समर्थ होईन । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ७३ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे देवासुरसंपद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

[श्लोक २४; ओव्या ४७३]

॥ श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ॥

ज्ञानेश्वरी

अध्याय सतरावा

विश्वविकासित मुद्रा । जया सोडी तुझी योगनिद्रा ।
तया नमो जीवगणेंद्रा^१ । सद्गुरु तुज ॥ १ ॥
त्रिगुणत्रिपुरी वेटिला । जीवत्वदुर्गी आडिला ।
तो आत्मा शंभूनें सोडविला । तुझिया स्मृती ॥ २ ॥
म्हणौनि शिवेंसीं कांटाळा । गुरुत्वे तूंचि आगळा ।
तन्ही हळु मायाजळा- । माजीं तारुनि ॥ ३ ॥
जे तुझ्याविस्वीं मूढ^२ । तयालागीं तूं वक्रतुंड ।
ज्ञानियासि तरी अखंड । उजूचि आहासिं ॥ ४ ॥
दैविकी दिठी पाहतां सानी । तन्ही मीलनोन्मीलनी ।
उत्पत्तिप्रलयो दोन्ही । लीलाचि करिसी ॥ ५ ॥
प्रवृत्तिकर्णाचां चाळी । उठिला मदगंधानिळी ।
पूजीजसी नीलोत्पली । जीवभृंगाचां ॥ ६ ॥
पाठीं निवृत्तिकर्णताळें । आहाली^३ ते पूजा विधुळें ।
तेव्हां मिरविसी मोकळें । आंगाचें लेंणें ॥ ७ ॥
वामांगीचा लास्यविलासु । जो हा जगद्गुप आभासु ।
तो तांडवमिसें कळासु । दाविसी तूं ॥ ८ ॥
हें असो विस्मो दातारा । तूं होसी जगाचा सायरा ।
सोडरिकेचिया व्यवहारा । मुकेचि तो ॥ ९ ॥
फोडितां बंधनाचा ठावो । तूं जगद्बंधु ऐसा भावो ।
धरूं वाळगे उवावो । तुझाचि आगी ॥ १० ॥

* १ जीवरूपी गणांचा स्वामी. २ अज्ञानी. ३ बांधलेली.

दुज्याचेनि नांवें तया । देहही नुरेचि पै देवराया ।
 जेणें तूं आपणपयां । केलें दुजें ॥ ११ ॥
 तूतें करुनि पुढें । जे उपायें घेती दवडे ।
 तया ठसी बहुवें पाडें । मागांचि तूं ॥ १२ ॥
 जो ध्यानं मूये मानसीं । तयालागीं नाहीं तूं त्याचां देशीं ।
 प्यानही विसरे तेणेंसीं । वालभ तुज ॥ १३ ॥
 तूतें सिद्धचि जो नेणे । तो नांदें सर्वज्ञपणें ।
 वेदांही येवढें बोलणें । नेघसी कानीं ॥ १४ ॥
 गोन गा तुझें राशिनांव । आतां स्तोत्रीं कें बांधों हाव ।
 विससी तेतुली माव । भजों काई ॥ १५ ॥
 दैविकें सेवकु हों पाहों । तरी भेदितां द्रोहोचि लाहों ।
 म्हणोनि आतां कांहीं नोहों । तुजलागीं जी ॥ १६ ॥
 जें सर्वथा सर्वही नोहिजे । तें अळया तूतें लाहिजे ।
 हें जाणें मी वर्म तुझें । आराध्यलिंगा ॥ १७ ॥
 तरी नुरोनि वेगळेपण । रसीं भजिनालें लवण ।
 तेंसें नमन माझें जाण । बहु कायें बोलों ॥ १८ ॥
 आतां रिता कुंभ समुद्रीं रिगे । तो उचंबळत भरोनि निगे ।
 को दशी दीपसंगें । दीपुचि होय ॥ १९ ॥
 तेसा तुझिया प्रणती । मी पूर्ण जाहलों श्रीनिवृत्ति ।
 आतां आणीन व्यक्ती । गीतार्थु तो ॥ २० ॥
 तरी षोडशाध्यायशेखीं । तिये समाप्तीचां श्लोकीं ।
 जो ऐसा निर्णयो निष्टंकीं । ठेविला देवें ॥ २१ ॥
 जे कृत्याकृत्यव्यवस्था । अनुष्ठावया पार्था ।
 शास्त्राचि एक सर्वथा । प्रमाण तुज ॥ २२ ॥
 तेथ अर्जुन मानसें । म्हणे हें ऐसें कैसें ।
 जे शास्त्रेवीण नसे । सुटिका कर्मा ॥ २३ ॥
 तरी तक्षकांची फडे । ठाकोनि कै तो मणि काढे ।
 के नाकीयां केशु जीडे । सिंहाविद्ये ॥ २४ ॥

मग तेणें तो वोंविजे । तरीच लेणें पाविजे ।
 एन्हवीं काय असिजे । रिक्तकंठी ॥ २५ ॥
 तैसी शास्त्रांची मोकळी । यां कै कोण वेंटाळी ।
 एकवाक्यतेचां फळी । पौसिजे कै ॥ २६ ॥
 जालयाही एकवाक्यता । कां लाभे वेळु अनुष्ठिता ।
 कैचा पैसारु जीविता । येतुलालिया ॥ २७ ॥
 आणि शास्त्रें अर्थें देशें काळें । या चहूंही जें एक फळे ।
 तो विपावो कीं कां मिले । आघवयांसी ॥ २८ ॥
 म्हणौनि शास्त्राचें घडतें । नोहे प्रकारें बहुतें ।
 तरी मूर्खा मुमुक्षां येथें । काय गतिं पां ॥ २९ ॥
 हा पुसावया अभिप्रावो । जो अर्जुन करी प्रस्तावो ।
 तो सतराविया ठावो । अध्याया येथे ॥ ३० ॥
 तरी सर्वविषयीं वितृष्णु^१ । जो सकळकळीं प्रवीणु ।
 कृष्णाही नवल कृष्णु । अर्जुनत्वे जो ॥ ३१ ॥
 शौर्या जोडला आधारु । जो सोमवंशाचा शृंगारु ।
 सुखादि उपकारु । जयाची लीला ॥ ३२ ॥
 जो प्रजेचा प्रियोत्तम । ब्रह्मविद्येचा विश्रामु ।
 सहचरु मनोधर्म । देवाचा जो ॥ ३३ ॥

अर्जुन उवाच : ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥

तो अर्जुन म्हणे गा तमालश्यामा^२ । इंद्रियां कांवलिया ब्रह्मा ।
 तुझा बोलु आम्हां । साकांक्षु पै जी ॥ ३४ ॥
 जें शास्त्रेंवांचूनि आणिकें । प्राणिया स्वमांक्षु न देवे ।
 ऐसें कां कैपरवें । बोलिलासी ॥ ३५ ॥
 तरी न मिळेचि तो देशु । नव्हेचि काळा अवकाशु ।
 जो करवी शास्त्राभ्यासु । तोही दुरी ॥ ३६ ॥
 आणि अभ्यासीं विरजिया^३ । होती जिया सामुग्रिया ।
 त्याही नाही आपैतिया । लिजे वेळीं ॥ ३७ ॥

नू नोहेचि प्राचीन । नेदिचि प्रज्ञा संवाहन ।
 तसें ठेलें आपादन । शास्त्राचें जयां ॥ ३८ ॥
 किबहुना शास्त्रविरवीं । एकही न लाहातीचि नरवी ।
 म्हणूनि उरिवविरवी । सांडिली जिहीं ॥ ३९ ॥
 परी निर्धारुनि शास्त्रें । अर्धानुष्ठानें पवित्रें ।
 नांदतात परत्रें । साचारें जे ॥ ४० ॥
 त्यापेसं आम्ही होआवें । ऐसी चाड बांधोनि जीवें ।
 धेती त्यांचे मागावे । आचरावया ॥ ४१ ॥
 धड्याचियां आस्वरां^१ । तळीं बाळ लिहे दातारा ।
 न पुढांसूनि पाडिकरा । अक्षमु चाले ॥ ४२ ॥
 तसें सर्वशास्त्रनिपुण । त्यांचें जें आचरण ।
 तीचि करिती प्रमाण । आपलिये श्रद्धे ॥ ४३ ॥
 पण शिवादिकें पूजनें । भूम्यादिकें महादानें ।
 अग्निहोत्रादि यजनें । करिती जे श्रद्धा ॥ ४४ ॥
 त्यां सत्त्वरजतमां - । मार्जी कोण पुरुषोत्तमा ।
 गति होय ते आम्हां । सांगितो जी ॥ ४५ ॥
 तव वैकुण्ठपिठीचें लिंग । जो निगमपद्माचा^२ पराग ।
 जिये जयाचेनि हें जग । अंगच्छाया ॥ ४६ ॥
 काळ सावियाचि वादु । लोकोत्तर प्रौढु ।
 अद्वितीय गूढु । आनंदघनु ॥ ४७ ॥
 तसें श्लाघिजती जेणें बिकें । तें जयाचें आंगीं असिकें ।
 तो श्रीकृष्ण स्वमुखें । बोलतु असे ॥ ४८ ॥
 योगवानुवाच : त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
 सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥
 म्हणे पार्था तुझा अतिसो । घेई गा आम्ही जाणतसों ।
 शास्त्राभ्यासाचा आडसो^३ । मानितोसि कीं ॥ ४९ ॥
 पृथ्वियाचि श्रद्धा । झांबों पाहसी परमपदा ।
 परी तसें हें प्रबुद्धा । मोहोणें नोहे ॥ ५० ॥
 * १ अक्षर. २ वेदरूपी कमळ. ३ अडथळा.

श्रद्धा म्हणितलियासाठीं । पातेजो नये किरीटी ।
 काय द्विजु अंत्यजघृष्टीं । अंत्यचि नोहे ॥ ५१ ॥
 गंगोदक जरी जालें । तरी मद्यभांडां आलें ।
 तें घेवों ये कांहीं केलें । विचारीं पां ॥ ५२ ॥
 चंदनु होय शीतळू । परी अग्नीसी पावे मेळू ।
 तें हातीं धरिला जाळूं । न शके काई ॥ ५३ ॥
 का किडाचिये आटतिये पुटीं । पडिलें सोळें किरीटी ।
 घेतलें चोरवासाठीं । नागवीना ॥ ५४ ॥
 तैसें श्रद्धेचें दळवाडें । आंगें कीर चोरवडें ।
 परी प्राण्यांचां पडे । विभागीं जै ॥ ५५ ॥
 तै प्राणियें तंव स्वभावे । अनादिमायाप्रभावे ।
 त्रिगुणाचेचि आघवे । वळिले^१ आहाती ॥ ५६ ॥
 तेथही दोन गुण स्वांचती । मग एक धरी उन्नती ।
 तै तैसियाचि होती वृत्ती । जीवांचिया ॥ ५७ ॥
 वृत्तीऐसें मन धरिती । मनाऐसी क्रिया करिती ।
 केलियाऐसी वरिती । मरोनि देहें ॥ ५८ ॥
 बीज मोडे झाड होये । झाड मोडे बीजीं सामाये ।
 ऐसेनि कल्पकोडी जाये । परी जाति न नशे ॥ ५९ ॥
 तियापरी यियें अपारें । होतां जातां जन्मांतरें ।
 परी त्रिगुणत्व त व्यभिचरे^२ । प्राण्यांचें ॥ ६० ॥
 म्हणूनि प्राण्यांचां पैकीं । पडिली श्रद्धा अवलोकीं ।
 ते होय गुणासारिखी । तिहीं ययां ॥ ६१ ॥
 विपायें वाटे सत्त्व शुद्ध । तेव्हां ज्ञानासी करी साद ।
 परी एका दोषे वोखद । ये आहाती ॥ ६२ ॥
 सत्त्वाचेनि आंगलगें । ते श्रद्धा मोक्षफळा रिगे ।
 तंव रज तम उगे । कां पां राहाती ॥ ६३ ॥
 मोडोनि सत्त्वाची जाये^३ । रजोगुण आकाशें जाये ।
 तेव्हां तेचि श्रद्धा होये । कर्मकरसुणी ॥ ६४ ॥

गण तमाची उठी आगी । तेव्हा तेंचि श्रद्धा भंगी ।
हो लागे भोगालागी । भलतेया ॥ ६५ ॥

सत्त्वानुरुपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।

श्रद्धामयोऽयं पु षो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥

यं सत्त्वरजतमा -। वेगळी श्रद्धा सुवर्मा ।

नाही गा जीवग्रामा -। मार्जी यया ॥ ६६ ॥

हणोनि श्रद्धा स्वाभाविक । असे पै त्रिगुणात्मक ।

रजतमसात्त्विक । भेदी इही ॥ ६७ ॥

तसें जीवनाचि उदक । परी विषी होय मारक ।

न मिरयामाजी तीख । ऊंसी गोड ॥ ६८ ॥

तेसा बहुयसें तमें । जो सदाचि होय निमे ।

तेय श्रद्धा परिणमे । तेंचि होऊनि ॥ ६९ ॥

ग काजळा आणि मसेी । न दिसे विवंचना जैसी ।

तेवी श्रद्धा तामेसी । सिनी नाही ॥ ७० ॥

तेसेच राजसी जीवी । रजोमय जाणावी ।

सात्त्विकी आधवी । सत्त्वाचीच ॥ ७१ ॥

तेसनि हा सकळ । जगडंबरु निरिवळु ।

श्रद्धेचाचि केवळु । वोतला असे ॥ ७२ ॥

गरी गुणत्रयवशें । त्रिविधपणाचें लासें^२ ।

श्रद्धे जें उठिलें असे । तें वोळख तूं ॥ ७३ ॥

गरी जाणिजे झाड फुलें । कां मानस जाणिजे बोलें ।

गरी जाणिजे केलें । पूर्वजन्मीचें ॥ ७४ ॥

गरी जिही जिही चिन्ही । श्रद्धेचीं रूपें तीन्ही ।

निवृत्त तो ते वौनी । अवधारी पां ॥ ७५ ॥

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ।

प्रेतान्भूतगणाश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

गरी सात्त्विक श्रद्धा । जयांचा होय बांधा ।

गरी बहुतकसनि मेधा । स्वर्गा आधी ॥ ७६ ॥

* १ तिसड. २ चिन्ह.

ते विद्याजात पढती । यज्ञक्रिये निवडती ।
 किंबहुना पडती । देवलोकीं ॥ ७७ ॥
 आणि श्रद्धा राजसा । घडले जे वीरेशा ।
 ते भजती राक्षसां । खेचरां हन ॥ ७८ ॥
 श्रद्धा जे कां तामसी । ते मी सांगेन तुजपाशीं ।
 जे कां केवळ पापराशी । अतिकर्कशी^१ निर्दयत्वे ॥ ७९ ॥
 जीववधें साधूनि बली । भूतप्रेतकुळें मैलीं ।
 स्मशानीं संध्याकाळीं । पूजिती ते ॥ ८० ॥
 ते तमोगुणाचें सार । काढूनि निर्मिले नर ।
 जाण तामसियेचें घर । श्रद्धेचें तें ॥ ८१ ॥
 ऐसी इहीं तिहीं लिंगीं । त्रिविध श्रद्धा जगीं ।
 पै हें ययालागीं । सांगत असें ॥ ८२ ॥
 जे हे सात्त्विक श्रद्धा । जतन करावी प्रबुद्धा ।
 येरी दोनी विरुद्धा । सांडाविया ॥ ८३ ॥
 हे सात्त्विक मति जया । निर्वाहती^२ होय धनंजया ।
 बागुल नोहे तया । कैवल्य तें ॥ ८४ ॥
 तो न पढो कां ब्रह्मसूत्र । न लोढो सर्व शास्त्र ।
 सिद्धांत न होत स्वतंत्र । तयाचा हातीं ॥ ८५ ॥
 परी श्रुतिस्मृतीचें अर्थ । जे आपण होऊन मूर्त ।
 अनुष्ठानें जगा देत । वडील जे जे ॥ ८६ ॥
 तयाचीं आचरतीं पाउलें । पाऊनि सात्त्विकी श्रद्धा चाले^३ ।
 तो तेंचि फळ ठेविलें । ऐसें लाहे ॥ ८७ ॥
 पै एक दीप् लवी सायासें । आणिक तेथें लाऊं बैसे ।
 तरी तो काय प्रकाशें । वांचिजे गा ॥ ८८ ॥
 कां येकें मोल अपार । वेंचोनि केलें धवळार ।
 तो सुरवाडु वस्तीकर । न भोगी काई ॥ ८९ ॥
 हें असो जो तळें करी । तयाचीच तृषा हरी ।
 की सुआरासीचि^३ अन्न घरी । येरी नोहे ॥ ९० ॥
 * १ अति कठोर. २ जोपासना. ३ स्वयंपाक करणारा.

बहुत काय बोलों पै गा । येका गौतमासीचि गंगा ।

येरां समस्तां काय जगा । वाहाळ जाली ॥ ९१ ॥

हणोनि आपुलियापरी । शास्त्र अनुष्ठिती कुसरी ।

जणें तयातें श्रद्धा जो वरी । तो मूर्खुही तरे ॥ ९२ ॥

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।

दम्भाहंकारसयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

ना ज्ञास्त्राचेनि कीर नावें । स्वाकरोंही नेणती जीवें ।

परी शास्त्राज्ञांही शिवे । टेंकों नेदिती ॥ ९३ ॥

वडिलांचिया क्रिया । देखोनि वाती वांकुलिया^१ ।

पंडितां डाकुलिया^२ । वाजविती ॥ ९४ ॥

आपलेनीचि आटोपें । धनित्वाचेनिं दपें ।

साचचि पारवांडाचीं तपें । आदरिती ॥ ९५ ॥

आपुलिया पुढिलांचिया । आंगीं घालूनि कातिया ।

रक्तमांसा प्रणीतया । भरभरों ॥ ९६ ॥

रिचिविती जळतकुंडी । लाविती चेड्याचां तोंडीं ।

नवसियां देती उंडी । बालकांची ॥ ९७ ॥

आग्रहांचिया उजरिया । क्षुद्र देवतां वरिया ।

अन्नत्यागें सातरिया । ठाकती एक ॥ ९८ ॥

अगा आत्मपरपीडा । बीज तमक्षेत्रीं सुहाडा ।

येरिती मग पुढां । तेंचि पिके ॥ ९९ ॥

बाहू नाहीं आपलिया । आणि नावेतेंही धनंजया ।

न धरी होय तया । समुद्रीं जेसें ॥ १०० ॥

को वैद्यातें करी सळा । रसु सांडी पायखोळां^३ ।

तो रोगिया जेवीं विव्हाळा- । सवता होय ॥ १ ॥

नाना पडिकराचेनि सळें । काढी आपलेचि डोळे ।

तें वानवसां आंधळें । जेसें ठाके ॥ २ ॥

तेतें तया असुरां होये । जे निंदूनि शास्त्रांची सोये ।

थोड्यां धांवतां मोहें । आडवीं जे को ॥ ३ ॥

* वेडावणें. २ चुटक्या. ३ लाथ मारून.

कामु करवी तें करिती । क्रोधु मारवी तें मारिती ।
किंबहुना मातें पुरिती । दुःखाचां गुंडां ॥ ४ ॥

कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतप्रासमचेतसः ।

मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्धचासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥

आपुलां परावां देहीं । दुःख देती जें जें कांहीं ।

मज आत्मया तेतुलाहीं । होय शीणु ॥ ५ ॥

पै वाचेचेनिही पालवें । पापियां तया नातळावें ।

परी पाडिलें सांगावें । त्यजावया ॥ ६ ॥

प्रेत बाहिरें घालिजे । कां अंत्यजु संभाषणीं त्यजिजे ।

हें असो हातें क्षालिजे । कश्मलातें ॥ ७ ॥

तेथ शुद्धीचिया आशा । तो लेपु न मनवे जैसा ।

तयातें सांडावया तैसा । अनुवादु' हा ॥ ८ ॥

परी अर्जुना तूं तयातें । देवसी तें स्मर हो मातें ।

जे आन प्रायश्चित्त येथें । मानेल ना ॥ ९ ॥

म्हणौनि श्रद्धा जे सात्त्विकी । पुढती तेचि पै येकी ।

जतन करावी निकी । सर्वापरी ॥ ११० ॥ (६२००)

तरी धरावा तैसा संगु । जेणें पोरवे सात्त्विक लागु ।

सत्त्ववृद्धीचा भागु । आहारु घेवे ॥ ११ ॥

एन्हवीं तरी पाहीं । स्वभाववृद्धीचां ठाई ।

आहारादांचुनि नाहीं । बळी हेतु ॥ १२ ॥

प्रत्यक्ष पाहें पां वीरा । जो सावध घे मदिरा ।

तो होऊनि ठाके माजिरा' । तियेचि क्षणीं ॥ १३ ॥

कां जो साविया अन्नरसु सेवी । तो व्यापिजे वातश्लेष्मस्वभावी ।

काय ज्वरु जालिया निववी । पयादिक ॥ १४ ॥

नातरी अमृत जयापरी । घेतलिया मरण वारी ।

कां आपुलालियां ऐसें करी । जैसें विष ॥ १५ ॥

तेवीं जैसा घेवे आहारु । धातु तैसाचि होय आकारु ।

आणि धातुऐसा अंगारु । भावी पोरवे ॥ १६ ॥

* १ बोलणें. २ मत्त.

जैसे भांडियाचेनि तापें । आंतुलें उदकही तापे ।

तैसी धातुवशें आटोपे । चित्तवृत्ती ॥ १७ ॥

म्हणोनि सात्त्विकु रसु सेविजे । तें सत्त्वाची वाढी पाविजे ।

राजसा तामसा होइजे । येरीं रसीं ॥ १८ ॥

तरी सात्त्विकु कोण आहारु । राजसा तामसा कार्या आकारु ।

हे सांगों करीं आवरु । आकर्णनीं ॥ १९ ॥

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥

आणि एकसरें आहारा । कैसेनि तिनी मोहरा ।

शालिया तेही वीरा । रोकडें दाऊं ॥ १२० ॥

तरी जेवणाराचिया रुची । निष्पत्ति कीं बोनियांची ।

आणि जेविता तंव गुणांची । दासी येथ ॥ २१ ॥

जे जीव कर्ता भोक्ता । तो गुणांस्तव स्वभावता ।

पावोनियां त्रिविधता । चेष्टे त्रिधा ॥ २२ ॥

म्हणोनि त्रिविधु आहारु । यज्ञुही करित त्रिप्रकारु ।

तप दान हन व्यापारु । त्रिविधाचि ते ॥ २३ ॥

पें आहारलक्षण पाहिलें । सांगों जें म्हणितलें ।

तें आर्हक गा भलें । रूप करूं ॥ २४ ॥

आयुःसत्त्वबलारोगसुखप्रीतिविवर्धनाः ।

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥

तरी सत्त्वगुणाकडे । जें दैवें भोक्ता पडे ।

तें मधुरीं रसीं वाडे । मेचु^२ त्या ॥ २५ ॥

आंगेंचि द्रव्यें सुरसें । जे आंगेंचि पदार्थ गोडसे ।

आंगेंचि स्नेहें बहुवसें । सुपक्वें जियें ॥ २६ ॥

आकारें नटवती डगळें । स्पर्शें अति मवाळें ।

जिमेलागीं स्नेहाळें । स्वादें जियें ॥ २७ ॥

पें गाढीं वरीं दिलीं । द्रवभावं आशिलीं ।

येथेठावीं सांडिलीं । अग्नितापें ॥ २८ ॥

* १ लक्षपूर्वक ऐकणें. २. आवड.

आगें सानें परिणामें थोरु । जैसैं गुरुमुखीचें अक्षरु ।
तैशी अल्पीं जिहीं अपारु । तृप्ति राहें ॥ २९ ॥
आणि मुखीं जैसीं गोडें । तैसींचिहि तें आंतुलेहीकडे ।
तिये अब्दीं प्रीति वाढे । सात्त्विकांसी ॥ ३० ॥

एवंगुणलक्षण । सात्त्विक भोज्य जाण ।
आयुष्याचें त्राण । नाचि नवें हें ॥ ३१ ॥
येणें सात्त्विक रसें । जंव देहीं मेहो^१ वरिषे ।
तंव आयुष्यनदी उससे । देहाचि देहा ॥ ३२ ॥
सत्त्वाचिये कीर पाळती । कारण हाचि सुमती ।
दिवसाचिये उन्नती । भानु जैसा ॥ ३३ ॥
आणि शरीरा हन मानसा । बळाचा पै कुवासा ।
हा आहारु तरी दशा । कैची रोगां ॥ ३४ ॥
हा सात्त्विकु होय भोग्यु । तें भोगावया आरोग्यु ।
शरीरासी भाग्यु । उदयलें जाणों ॥ ३५ ॥

आणि सुरवाचें घेणें देणें । निकें उवाया ये येणें ।
हें असो वाढे साजणें । आनंदेंसीं ॥ ३६ ॥
ऐसा सात्त्विकु आहारु । परिणमला थोरु ।
करी हा उपकारु । सबाह्यासी ॥ ३७ ॥
आतां राजसासि प्रीती । जिहीं रसीं आर्थी ।
करुं त्याही व्यक्ती । प्रसंगें गा ॥ ३८ ॥

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।

आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

तरी मारें उणें काळकूट । तेणें मानें जें कडुवट ।
कां चुनियाहूनि दासट^२ । आम्हीं हन ॥ ३९ ॥
कणिकीतें जैसैं पाणी । तैसैंचि मीठ बांधया आणी ।
तेतुलीच मेळवणी । रसांतरांची ॥ ४० ॥

ऐसें खारट अपाडें । राजसा त्या आवडें ।
उन्हाचीन मिषें तोडें । आगीचि गिळी ॥ ४१ ॥

१ मेघ. २ चटका.

वाफेचिया सिंगे । वातीही लाविल्या लागे ।
 तेसं उन्ह मागे । राजसु तो ॥ ४२ ॥
 वावदळ पादुनि ठाये । साबळु डाहारा लाहे ।
 तेसं तीख तो स्वाये । जें घायेंवीण रूपें ॥ ४३ ॥
 आणि राखेहूनि कोरडें । आंत बाहेरी येकें पाडें ।
 तो जिव्हादंशु आवडे । बहु तया ॥ ४४ ॥
 परस्परें दांतां । आदळु होय स्वातां ।
 तो गा तोंडीं घेतां । तोषों लागे ॥ ४५ ॥
 आधीच द्रव्यें चुरमुरीं । वरि परिवडिजती मोहरी ।
 जियें घेता होती धुवारी^१ । नाकेंताडें ॥ ४६ ॥
 हें असो उगें आगीतें । म्हणे तैसें राइतें ।
 पादियें प्राणापरौतें । राजसासि गा ॥ ४७ ॥
 ऐसा न पुरोनि तोंडा । जिभा केला वेडा ।
 अवमिषें अग्नि भडाडा । पोटीं भरी ॥ ४८ ॥
 तेसाचि लवंगा^२ सुटे । मग भुई ना सेजे सांटे ।
 पाणियाचें न सुटे । तोंडोनि पात्र ॥ ४९ ॥
 ते आहार नव्हती घेतले । व्याधिव्याळ जे सुतले ।
 ते चेववावया घातलें । मात्रवण पोटीं ॥ ५० ॥
 तेसं एकमेकां सलें । रोग उठती एके वेळे ।
 ऐसा राजसु आहारु फळे । केवळ दुःखें ॥ ५१ ॥
 एवं राजसा आहारा । रूप केलें धनुर्धरा ।
 परिणामाचाही विसुरा^३ । सांगितला ॥ ५२ ॥
 आतां तया तामसा । आवडे आहारु जैसा ।
 तोंही सांगों चिलसा । झणें तुम्ही ॥ ५३ ॥
 तरी कुहिजलें उष्टें स्वातां । न मनिजे तेणें अनाहिता ।
 जैसं कां उपहिता^४ । म्हैसी स्वाय ॥ ५४ ॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।

उच्छिद्यमपि क्षामिष्य भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥

* १ वाफा. २ वाह. ३ विचार. ४ आंबोण.

निपजलें अन्न तैसें । दुपाहरीं कां येरें दिवसें ।
अतिकरें तैं तामसें । घेईजे तैं ॥ ५५ ॥

नातरी अर्ध उकाडिलें । का निपट करपोनि गेलें ।
तैसेंही स्वाय चुकलें । रसा जें येवों ॥ ५६ ॥

जया का आशि निष्पत्ती । जेथ रसु धरी व्यक्ती ।
तैं अन्न ऐसी प्रतीती । तामसा नाहीं ॥ ५७ ॥

ऐसेनि कहीं विपायें । सदन्ना वरपडा^१ होये ।
तरी घाणी सुटे तंव राहे । व्याधरु जैसा ॥ ५८ ॥

का बहुवे दिवशीं वोलांडिलें । स्वादपणें सांडिलें ।
शुष्क अथवा सडलें । गाभिणेंही^२ हो ॥ ५९ ॥

तेंही बालाचे हातवरी । चिवडिलें जैसी राडी करी ।
का सर्वें बैसोनि नारी । गोतांबील करी ॥ ६० ॥

ऐसेनि कश्मलें जैं स्वाय । तैं तया सुखभोजन ऐसें होय ।
परी येणेंही न धाय । पापिया तो ॥ ६१ ॥

मग चमत्कारु देखा । निषेधाचा आंबुरवा ।
जया का सदोखा । कुद्रव्यासी ॥ ६२ ॥

तया अपेयांचा पानीं । अखाद्यांचा भोजनीं ।
वाढविजे उतान्ही । तामसें तेणें ॥ ६३ ॥

एवं तामस जेवणारा । ऐसैसी मेचु हे वीरा ।
याचें फल दुसरां । क्षणीं नाहीं ॥ ६४ ॥

जे जेव्हांचि हें अपवित्र । शिवे तयाचें वक्त्र ।
तेव्हांचि पापा पात्र । जाला तो कीं ॥ ६५ ॥

यावरतें जे जेवीं । ते जेविती वोज^३ न म्हणावी ।
पोटभरती जाणावी । यातना ते ॥ ६६ ॥

शिरछेवें काय होये । का आगीं रिघतां कैसें आहे^४ ।
हें जाणावें काई पाहें । परी साहातुचि असे ॥ ६७ ॥

म्हणोनि तामसा अन्ना । परिणामु गा सिनाना ।
न सांगांचि गा अर्जुना । देवा म्हणे ॥ ६८ ॥

* १ प्राप्त. २ आंबलेले. ३ रीत, पद्धत.

आतां ययावरी । आहाराचिया परी ।

यजुही अवद्यारी । त्रिधा असे ॥ ६९ ॥

परी तिहीसाजीं प्रथम । सात्त्विक यज्ञाचें वर्म ।

आर्द्रक पा सुमहिम- । शिरोमणी ॥ १७० ॥

अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विशिदृष्टो य इज्यते ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥

तरी एकु प्रियोत्तमु- । वांचेनि वाढों नेदी कामु ।

जैसा का मनोधर्मु । पतिव्रतेचा ॥ ७१ ॥

गाना सिंधूतें ठाकोनि गंगा । पुढारां न करीचि निगा ।

का आत्मा देस्वोनि उगा । वेदु ठेला ॥ ७२ ॥

तेसं जे आपुलां स्वाहितीं । वेंचुनियां चित्तवृत्ती ।

बुरवितीचीं अहंकृतीं । फळालागीं ॥ ७३ ॥

पातलेया' झाडाचें मूळ । मागुतें सरों नेणेचि जळ ।

जिरालें कां केवळ । तयाचांचि आंगीं ॥ ७४ ॥

तेसं मनं देहें दोहीं । यजननिश्चयाचां ठाई ।

हारपोनि जे कांहीं । वांछितींना ॥ ७५ ॥

तिहीं फळवांच्छात्यागीं । स्वधर्मावांचूनि विरागीं ।

कीजे जो यजु सर्वांगीं । अलंकृतु ॥ ७६ ॥

परी आरिसां आपणपें । डोळां जैसें घेपे ।

कां तळहातींचें दीपें । रत्न पाहिजे ॥ ७७ ॥

गाना उदितें दिवाकरें । गमावा मार्गु दिठी भरे ।

तेसा वेदनिधारिं । देस्वोनिया ॥ ७८ ॥

तिर्यें कुंडें मंडप वेदी । आणीकही संभारसमृद्धी ।

ते मेळवणी जैसी विधी । आपण केली ॥ ७९ ॥

अकलावयवउचितें । लेणी पातलीं जैसीं आंगातें ।

तेसं पदार्थ जोथिंचे तेथें । विनीयोगुनि ॥ १८० ॥

काय वानूं बहुतीं बोलीं । जैसी सर्वाभरणीं भरलीं ।

ते यजुविद्याचि रूपा आली । यजनमिथें ॥ ८१ ॥

* १ पोहोचलेल्या.

तैसा सांगोपांगु । निपजें जो यागु ।

जुठऊनियां लागु । महत्त्वाचा ॥ ८२ ॥

प्रतिपाळु तरी पाटाचा^१ । झाडीं कीजे तुळसीचा ।

परी फळा फुला छायेचा । आश्रयो नाही ॥ ८३ ॥

किंबहुना फळाशेवीण । ऐसेया निगुती यज्ञ निर्माण ।

होय तो यागु जाण । सात्त्विकु गा ॥ ८४ ॥

अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

आतां यज्ञु कीर वीरेशा । करी पै याचिऐसा ।

परी श्राद्धालागी जैसा । अवांतिला रावो ॥ ८५ ॥

जरी राजा घरासि ये । तरी बहुत उपेगा जाये ।

आणि कीर्तीही होये । श्राद्ध न ठके ॥ ८६ ॥

तैसा धरुनि आवांका । म्हणे स्वर्गु जोडेल असिका ।

दीक्षितु होईन मान्यु लोकां । घडेल यागु ॥ ८७ ॥

ऐसी केवळ फळालागीं । महत्त्व फोकारावया जगीं ।

पार्था निष्पत्तिं जो यागीं । राजस पै ते ॥ ८८ ॥

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥

पशुपाक्षिविवाही । जोशी कामापरौता^२ नाही ।

तैसा तामसा यज्ञा पाही । आग्रहोचि मूळ ॥ ८९ ॥

वारया वाट न वाहे । कीं मरण मुहूर्त पाहे ।

निषिद्धांसी बिहे । आगी जरी ॥ ९० ॥

तरी तामसाचिया आचारा । विधीचा आर्थी वोढावारा^३ ।

म्हणूनि तो धनुर्धरा । उत्सृंखळु ॥ ९१ ॥

नाही विधीची तेथ चाड । नये मंत्रादिक तया आड ।

अन्नजाता न सुये तोंड । मासियो जेवीं ॥ ९२ ॥

चौराचा बोधु ब्राह्मणा । तेथ कें रिगेल दक्षिणा ।

अग्नि जाला वाउधाणा । ब्राम्हणा जैसा ॥ ९३ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

* १ उत्तम प्रकारचा. २ विषयवासनेपेक्षां. ३ घरबंध; प्रतिबंध.

तें वायांचि सर्वही वेंचे । मुख न देखतां श्रद्धेचें ।
 नागविलें निपुत्रिकाचें । जैसैं घर ॥ ९४ ॥
 ज्यो यज्ञाभासु । त्या नाम यागु तामसु ।
 आडकें म्हणे निवासु । श्रियेचा तो ॥ ९५ ॥
 आतां गंगेचें एक पाणी । परी नेलें आनानीं वाहणीं ।
 एक मली एक आणीं । शुद्धत्व जैसैं ॥ ९६ ॥
 तें तिहीं गुणीं तप । येथ जाहालें आहे त्रिरूप ।
 तें एक केलें दे पाप । उद्धरी एक ॥ ९७ ॥
 तरी तेंचि तिहीं भेदीं । कैसेनि पां म्हणोनि सुबुद्धी ।
 जाणों पाहासी तरी आधीं । तपचि जाण ॥ ९८ ॥
 येथ तप म्हणिजे काई । तें स्वरूप दाऊं पाहीं ।
 या भेदिलें गुणीं तिहीं । तें पाठीं बोलों ॥ ९९ ॥
 तरी तप जें कां सम्यक् । तेंही त्रिविध आडक ।
 शरीर मानसिक । शाब्द गा ॥ १०० ॥
 आतां या तिहीं माझारीं । शरीर तंव अवधारीं ।
 तरी शंभू कां श्रीहरी । पढियंतां होय ॥ १ ॥
 देवद्विजगुह्यप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।
 ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥
 त्या प्रिया देवताल्या । यात्रादिकें करावया ।
 अष्टौ पाहार जैसैं पायां । उलिंग घापे ॥ २ ॥
 देवांगणमिरवाणियां^१ । आंगोपचार पुरवाणियां ।
 करावया म्हणियां । शोभती हात ॥ ३ ॥
 लिंग का प्रतिमा दिठी । देखतखेवों अंगेष्टी ।
 लोटीजे कां काठी । पडली जैसी ॥ ४ ॥
 आणि विधिविनयादिकीं । गुणीं वडील जे लोकीं ।
 त्या ब्राह्मणांचीं निकीं । पाडकीं कीजे ॥ ५ ॥
 अथवा प्रवासें गा पीडा । का शिणले जे सांकडां ।
 ते जीव सुरवाडा । आणिजती ॥ ६ ॥
 * १ आवडता. २ देवाचें आंगण सुशोभित करण्याकरितां।

सकल तीर्थाचिये धुरे^१ । जियें कां मातापितरें ।

तयां सेवेसि कीर शरीरें । लोण कीजे ॥ ७ ॥

आणि संसाराऐसा दारुणु । जो भेटलाचि हरी शीणु ।

तो ज्ञानदानीं सकरुणु । भजिजे गुरु ॥ ८ ॥

आणि स्वधर्माचां आगिठां । देहजाड्याचिया किटा ।

आवृत्तिपुटीं सुभटा । झाडी कीजे ॥ ९ ॥

चस्तु भूतमात्रीं नमिजे । परोपकारीं भजिजे ।

स्त्रीविषयीं नियमिजे । नावें नावें ॥ २१० ॥

जन्मतेनि प्रसंगें । स्त्रीदेह शिवणें आंगें ।

तेथुनि जन्म आधवें । सोंविलें कीजे ॥ ११ ॥

भूतमात्राचेनि नावें । तृणही नासुडावें ।

किंबहुना सांडावे । छेद भेद ॥ १२ ॥

ऐसेसी जै शरीरी । राहाटीची पडे उजरी ।

तौ शारीर तप घुमरी^२ । आलें जाण ॥ १३ ॥

पार्था समस्तही हें करणें । देहाचेनि प्रधानपणें ।

म्हणोंनि ययातें मी म्हणें । शारीर तप ॥ १४ ॥

एवं शारीर जें तप । तयाचें दाविलें रूप ।

आतां आईक निष्पापा । वाङ्मय तें ॥ १५ ॥

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाभ्यासनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥

तरी लोहाचें आंग तुक । न तोंडिताचि कनक ।

केलें जैसें देख । पारिसें तेणें ॥ १६ ॥

तैसें न दुखवितां सेजे । जावळिया सुख निपजे ।

ऐसें साधुत्व का देखिजे । बोलणां जिये ॥ १७ ॥

पाणी मुदल झाडा जाये । तृण ते प्रसंगेंचि जिये ।

तैसें एका बोलिलें होये । सर्वांहि हित ॥ १८ ॥

जोडे अमृताची सुरसरी । तें पाणांतें अमर करी ।

स्नानें पाप ताप वारी । गोडीही दे ॥ १९ ॥

* १ श्रेष्ठ, २ भरास आलेलें.

तेसा अविवेकुही फिटें । आपुलें अनादित्व भेटें ।
आइकतां रुचि न विटें । पीयुषीं जैसी ॥ २२० ॥
तरी कोणी करी पुसणें । तरी होआवें ऐसें बोलणें ।
नातरी आवर्तवणें । निगमु^१ का नाम ॥ २१ ॥

अवेदादि तिन्ही । प्रतिष्ठीजती वाग्भुवनी ।
केली जैसी वदनीं । ब्रह्मशाळा ॥ २२ ॥

नातरी एकाधें नांव । तेंचि शैव कां वैष्णव ।
वाचे वसे तें वाग्भव । तप जाणावें ॥ २३ ॥
आतां तप जें मानसिक । तेंही सांगों आइक ।
मरणे लोकनाथनायक- । नायकु तो ॥ २४ ॥

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।

भावसंशुद्धिरित्येतत् तपोमानसमुच्यते ॥ १६ ॥

तरी सरोवर तरंगीं । सांडिलें आकाश मेघीं ।
का चंदनाचें उरगीं । उद्यान जैसें ॥ २५ ॥
नाना कलावैषम्यें चंदु । कां सांडिला आधीं नरेंदु ।
नातरी क्षीरसमुद्रु । मंदराचलें ॥ २६ ॥

तेसीं नाना विकल्पजालें । सांडूनि गेलिया सकलें ।
मन राहें कां केवलें । स्वरूपें जें ॥ २७ ॥

तपनेंवीण प्रकाशु । जाडचेंवीण रसीं रसु ।
पोकलींवीण अवकाशु । होय जैसा ॥ २८ ॥

तेसी आपली सोय देखे । आणि आपलिया स्वभावा सुके ।
डिवली जैसी आंगिकें । हिवों नेदी निजांग ॥ २९ ॥

तेसें नचलतें कलंकेंवीण । शाशिविंब जैसें परिपूर्ण ।
तेसें चोखीं शृंगारपण । मनाचें जें ॥ ३० ॥

जाली वैराग्याची वोरप^२ । जिराली मनाची धांप कांप ।
तेथ केवळ जाली वाफ । निजबोधाची ॥ ३१ ॥

महोनि विचारावया शास्त्र । राहाटवावें जें वक्त्र ।
तें वाचेचेंही सूत्र । हातीं न धरिं ॥ ३२ ॥

तं स्वलाभलाभलेपणं । मन मनपणाही धरुं नेणं ।
शिवतलं जैसं लवणं । आपुलं निज ॥ ३३ ॥

तेथ कें उठिती ते भाव । जिहीं इंद्रियमार्गीं धांव ।
घेऊनि ठाकावे गांव । विषयांचे ते ॥ ३४ ॥

म्हणौनि तियें मानसी । भावशुद्धीचि असे अपैसी ।
रोमशुचि जैसी । तळहातासी ॥ ३५ ॥

काय बहु बोलों अर्जुना । जै हे दशा ये मना ।
तै मनस्तपोभिधाना । पात्र होय ती ॥ ३६ ॥

परी तें असो हें जाण । मानस तपाचें लक्षण ।
देवो म्हणे संपूर्ण । सांगितलें ॥ ३७ ॥

म्हणोनि देहवाचाचित्तें । जें पातलें त्रिविधत्वातें ।
तें सामान्य तप तूतें । परिसाविलें गा ॥ ३८ ॥

आतां गुणत्रयसंगें । हेंचि विशेषीं त्रिविधीं रिगे ।
तेंही आइक चांगें । प्रज्ञाबलें ॥ ३९ ॥

अद्वया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः ।

अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥

तरी हेंचि तप त्रिविधा । जें दाविलें तुज प्रबुद्धा ।
तेंचि करीं पूर्णश्रद्धा । सांडूनि फळ ॥ ४० ॥

जै पुरतिया सत्त्वशुद्धी । आचारिजे आस्तिक्यबुद्धी ।
तै तयातेंचि गा प्रबुद्धी । सात्त्विक म्हणिपे ॥ ४१ ॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥

नातरी तपस्थापनेलागीं । दुजेपण मांडूनि जर्गी ।
महत्त्वाद्रीचां श्रृंगी । बैसावया ॥ ४२ ॥

त्रिभुवनीचिया सन्माना । न वचावें ठाया आना ।
धुरेचिया आसना । भोजनालागीं ॥ ४३ ॥

विश्वाचिया स्तोत्रा । आपण लोआवया घाना ।

विश्व आपालिया यात्रा । कराविया यावें ॥ ४४ ॥

* १ शिरे. २ पडिला

लोकांचिया विविधा पूजा । आश्रयो न धरावया दुजा ।
भोग भोगावे वोजां । महत्त्वाचिया ॥ ४५ ॥

अंग बोल माखूनि तपें । विकावया आपणवें ।
अंगहीन पडपे । जियापरी ॥ ४६ ॥

हें असो धनमानीं आस । वाढउनी तप कीजे सायास ।
तें तेंचि तप राजस । बोलिजे गा ॥ ४७ ॥

परी पदुरणीं जें दुहिलें । तें तें गुरूं न दुभेचि व्यालें ।
का उभें शेत चारिलें । पिकावया नुरे ॥ ४८ ॥

तेंसें फोकारितां तप । कीजे जें साक्षेप ।
तें फलीं तंव सोप । निःशेष जाय ॥ ४९ ॥

तेंसें निर्फळ देखोनि करितां । माझारी सांडीं पंडुसुता ।
हणोनि नाहीं स्थिरता । तपा तया ॥ ५० ॥

एव्ही तरी आकाश मांडी । जो गजोंनि ब्रह्मांड फोडी ।
तो अवकाळु मेघु काय घडी । राहात आहे ॥ ५१ ॥

तेंसें राजस तप जें होये । तें फलीं कीर वांझ जाये ।
परी आचरणींही नोहे । निर्वाहतें गा ॥ ५२ ॥

आतां तेंचि तप पुढती । तामसाचिये रीती ।
ये परत्रा आणि कीर्ती । मुकोनि कीजे ॥ ५३ ॥

मूढप्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ।

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

केवल मूर्खपणाचा वारा । जीवीं घेऊनि धनुर्धरा ।
नाम ठेविजे शरीरा । वैरियाचें ॥ ५४ ॥

पंचाग्नीची वडगी । खोलवीजती शरीरालागीं ।
का इंधन कीजे हें आगीं-। आंतु लावी ॥ ५५ ॥

आथां जाळिजती गुगुळु । पाठीं घालिजती गळु ।
आंग जाळिती इंगळु । जळतभितां ॥ ५६ ॥

सवडोनि श्वासोश्वास । कीजती वायांचि उपवास ।
का घेवती धूमाचे घांस । अधोमुखें ॥ ५७ ॥

हिमोदकें आकंठें । खडकें सेविजती तटें ।

जितया मांसाचे चिमुटे । तोडिती जेथ ॥ ५८ ॥

ऐसी नानापरी हे काया । धाय सूतां पै धनंजया ।

तप कीजे नाशावया । पुढिलातें ॥ ५९ ॥

आंगभारें सुटला धोंडा । आपण फुटोनि होय खंडखंडा ।

का आड जालियातें रगडा । करी जैसा ॥ २६० ॥

तेवीं आपलिया आटणिया । सुखें असतया प्राणिया ।

जियावया^१ शिराणिया । कीजती गा ॥ ६१ ॥

किंबहुना हे वोखंटी । घेऊनि क्लेशाची हातवटी ।

तप निफजे तें किरीटी । तामस होय ॥ ६२ ॥

एवं सत्त्वादिकांचां आंगीं । पाडिलें तप तिहीं भागीं ।

जालें तेंही तुज चांगीं । दाविलें व्यक्तीं ॥ ६३ ॥

आतां बोलतां प्रसंगा । आलें म्हणोनि पै गा ।

करुं रूप दानलिंगा । त्रिविधा तया ॥ ६४ ॥

येथ गुणाचोनि बोलें । दानही त्रिविध असे जालें ।

तोंचि आडक पहिलें । सात्त्विक ऐसें ॥ ६५ ॥

वातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥

तरी स्वधर्मांतातें । जें जें मिले आपणयातें ।

तें तें दीजे बहुतें । सन्मानयोगें ॥ ६६ ॥

जालया सुबीजप्रसंगु । पडे क्षेत्रवाफेचा पांगु ।

तैसाचि दानाचा हा लागु । देखतसें ॥ ६७ ॥

अनर्थ^२ रत्न हाता चढे । तें भांगाराची वोढी पडे ।

दोनीं जालीं तरी न जोडे । लेतें आंग ॥ ६८ ॥

परी सण सुहृद संपत्ती । हे तिन्ही येकीं मिलती ।

जें भाग्य धरी उन्नती । आपुलां विषीं ॥ ६९ ॥

तैसें निफजवावया दान । जें सत्त्वासि ये सदाहन ।

तें देश काल भाजन । द्रव्यही मिले ॥ २७० ॥

तूरी आधीं तंव प्रयत्नैसीं । होआवें कुरुक्षेत्र का काशी ।
 नातरी तुके जो इहींसीं । तो देशही हो ॥ ७१ ॥
 तेथ रविचंद्रराहुमेळु । होतां पाहे पुण्यकाळु ।
 का तयासारिवा निर्मळु । आनुही जाला ॥ ७२ ॥
 तैसा काळीं तिथे देशीं । होआवी पात्रसंपत्ती ऐसी ।
 मूर्ति आहे धरीलीं जैसी । शुचित्त्रैचि का ॥ ७३ ॥
 आचाराचें मूलपीठ । वेदांची उतारपेठ ।
 तैसें द्विजरत्न चोरवट । पावोनियां ॥ ७४ ॥
 मग तयांचा ठाई वित्ता । निवर्तवावी स्वसत्ता ।
 परी प्रियापुढें कांता । रिंगे जैसेनि ॥ ७५ ॥
 का जयाचें ठेविलें तया । देऊनि होइजे उतराइया ।
 नाना हडपें विडा राया । दिधला जैसा ॥ ७६ ॥
 तैसेनि निष्कामें जीवें । भूम्यादिक अर्पावे ।
 किंबहुना हावे । नेंदावें उठों ॥ ७७ ॥
 आणि दान जया द्यावें । तयातें ऐसेया पाहावें ।
 जया घेतलें नुमचवे । कायसेनही ॥ ७८ ॥
 साव घातलिया आकाशा । नेदी प्रतिशब्दु जैसा ।
 का पाहिला आरसा । येरीकडे ॥ ७९ ॥
 उदकाचिये भूमिके । आंफलिलेनि कंदुकें ।
 उधळोनि कवतिकें । न येइजे हाता ॥ ८० ॥
 नाना वसो घातला चारुं । माथां तुरांबिला बुरू ।
 न करी प्रत्युपकारु । जियापरी ॥ ८१ ॥
 तैसें दिधलें दातयाचें । जो कोणेंही आंगें नुमचे ।
 अपिल्या साम्य तयाचें । कीजे पै गा ॥ ८२ ॥
 ऐसिया जें सामग्रिया । दान निफजे वीरराया ।
 तें सात्त्विक दानवरिया । सर्वाही जाण ॥ ८३ ॥
 आणि तोचि देश काळु । घडे तैसाचि पात्रमेळु ।
 दानमरुही निमुळु । न्यायगतु ॥ ८४ ॥

यत् प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।

दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ २१ ॥

परी मनीं धरुनि दुभतें । चारिजे जेवीं गाईतें ।

का पैव करुनि आइतें । पेरुं जाइजे ॥ ८५ ॥

नाना दिठी घालुनि आहेरा । अवंतु जाइजे सोयिरा ।

का वाण धाडिजे घरा । वौसयाचिया ॥ ८६ ॥

पै कळांतर गांठी बांधिजे । मग पुढिलांचें काज कीजे ।

पूजा घेऊनि रसु दीजे । पीडितांसी ॥ ८७ ॥

ऐसें जया जें दान देणें । तो तेणेंचि गा जीवनें ।

पुढती भुंजावा^१ भावें येणें । दीजे जें का ॥ ८८ ॥

अथवा कोणी वाटे जातां । घेतलें उमचां न शकता ।

मिळें जें पंडुसुता । द्विजोत्तमु ॥ ८९ ॥

तरी कवड्या एकासाठीं । अशेषां गोत्रांचींच किरीटी ।

सर्व पायश्चित्तें सुये मुठी । तयाचिये ॥ ९० ॥

तेवींचि पारलौकिकें । फलें वांछिजती अनेकें ।

आणि दीजे तरी भुके । येकाही नोहे ॥ ९१ ॥

तेंही ब्राह्मणु नेवां सरे । कीं हाणिचेनि शिणें झांसूरे^२ ।

सर्वस्व जैसैं चोरें । नागऊनि नेलें ॥ ९२ ॥

काय बहु सांगों सुमती । जें दीजे या मनोवृत्ती ।

तें दान गा त्रिजगतीं । राजस पै ॥ ९३ ॥

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

मग म्लेंच्छांचे वसौटे । दांगाणे हन कैकटे^३ ।

का शिबिरें चोहटे । नगरींचे ते ॥ ९४ ॥

तेही तेंही ठाई मिलणी । समयो सांजवेळु कां रजनी ।

तेव्हां उदार होणें धनीं । चोरियेचां ॥ ९५ ॥

पुत्रें भात नागरी । सामान्य स्त्रिया कां जुवारी

जियें मूर्तिमंतें भुररीं । भुले तयां ॥ ९६ ॥

स्नानृत्याची पुरवणी । ते पुढां डोळेभारणी ।
 गीत भाटीव तो श्रवणी । कर्णजपु ॥ ९७ ॥
 त्याहीवरी अकुमाळु । जें घे फुलागंधाचा गुगुळु ।
 तंव भ्रमाचा तो वेताळु । अवतरे तैसा ॥ ९८ ॥
 तेथ विभांडुनियां^१ जग । आणिले पदार्थ अनेग ।
 तेणें घालूं लागे मातंग-। गवादीसी ॥ ९९ ॥
 एवं ऐसेनि जें जें देणें । तें तामसदान मी म्हणें ।
 आणि घडे दैवगुणें । आणिकही एक ॥ ३०० ॥
 विपायें घुणाक्षर पडे । टाळिये काउळा सांपडे ।
 तैसें तामसां पर्व जोडे । पुण्यदेशीं ॥ १ ॥
 तेथ देखोनि तो आथिला । योग्यु मागोंही आला ।
 तोही दर्पा चढला । भांबावे जरी ॥ २ ॥
 तरी श्रद्धा न धरी जीवीं । त्या माथाही न खालवी^२ ।
 स्वयें न करी ना करवी । अर्घ्यादिक ॥ ३ ॥
 आलिया न घली बैसों । तेथ गंधाक्षतांचा काय अतिसो ।
 हा अप्रसंगु कीर असो । तामसीं नरीं ॥ ४ ॥
 पै बोकविजे रिणाडतु^३ । तैसा झकवी त्याचा हातु ।
 तूं करणें याचा बहुतु । प्रयोगु तेथ ॥ ५ ॥
 आणि जया जें दे किरीटी । त्यातें उमाणी त्यासाठीं ।
 मग कुबोलें का लोटी । अवज्ञाचि ॥ ६ ॥
 हें बहु असो यापरी । मोल वेंचणें जें अवधारीं ।
 त्या नांव चराचरीं । तामस दान ॥ ७ ॥
 ऐशीं आपुलालां चिन्हीं । अलंकृतें तिन्हीं ।
 दानें दाविलीं अवधानीं । रजतमा यां ॥ ८ ॥
 तेथ मी जाणत असं । विपायें तूं गा ऐसं ।
 कल्पसील मानसं । विचक्षणा ॥ ९ ॥
 जे भयबंधमोचक । येकलें कर्म सात्त्विक ।
 तरी को वेत्तासीं सदांख । यर बालावी ॥ ३१० ॥

परी नोसंतितां विवसी । भेटी नाहीं निधीसी ।
 कां धूं न साहतां जैसी । वाती न लगे ॥ ११ ॥
 तैसें शुद्धसत्त्वाआड । आहे रजतमाचें कवाड ।
 तें भेदणेयातें कीड^१ । का म्हणावें गा ॥ १२ ॥
 आम्ही श्रद्धादि दानांत । जें समस्तही क्रियाजात ।
 सांगितलें का व्याप्त । तिहीं गुणीं ॥ १३ ॥
 तेथ भरंवसेनि तिन्ही । न सांगांचि ऐसें मानीं ।
 परी सत्त्व दावावया दोन्ही बोलिलों येरें ॥ १४ ॥
 जें दोहीमाजीं तिजें असे । तें दोन्ही सांडितांची दिसे ।
 अहोरात्रत्यागें जैसें । संध्यारूप ॥ १५ ॥
 तैसें रजतमविनाशें । तिजें जें उत्तम दिसे ।
 तें सत्त्व हें आपसैं । फावासि ये ॥ १६ ॥
 एवं दावावया सत्त्व तुज । निरूपिलें तम रज ।
 तें सांडूनि सत्त्वं काज । साधीं आपुलें ॥ १७ ॥
 सत्त्वांचि येणें चोरवाळें । करीं यज्ञादिकें सकळें ।
 पावसी तें करतळें । आपुलें निज ॥ १८ ॥
 सूर्यें दाविलें सातें । काय एक न दिसे तेथें ।
 तेवीं सत्त्वं केलें फळातें । काय नेदी ॥ १९ ॥
 हे कीर आवडतां विरवीं । रीति सत्त्वीं आथी निकीं ।
 परी मोक्षेंसी एकी । मिसळणें जें ॥ २० ॥
 तें एक आनचि आहे । त्याचा सावावो जें लाहे ।
 तें मोक्षाचाही होये । गावीं सरतें ॥ २१ ॥
 पै भांगार जन्ही पंधरें । तन्ही राजावळीचीं^२ अक्षरें ।
 लाहे तौचि सरे । जियापरी ॥ २२ ॥
 स्वच्छें शीतळें सुगंधें । जलें होतीं सुरवप्रदें ।
 परी पावित्रत्व संबंधें । तीर्थाचेनि ॥ २३ ॥
 नई हो कां भलतैसी थोरी । परी गंगा जै अंगीकारी ।
 तौचि तियो सागरी । प्रवेशु गा ॥ २४ ॥

तैसें सात्त्विका कर्मा किरीटी । येतां मोक्षाचिये भेटी ।
न पडे आडकाठी । तें वेगळें आहे ॥ २५ ॥

हा बोलु आडकतरवेवीं । अर्जुना आधि न माये जीवीं ।
म्हणे देवें कृपा करावी । सांगावें तें ॥ २६ ॥

तेथ कृपाळुचक्रवर्ती । म्हणे आईक तयाची व्यक्ती ।
जेणें सात्त्विक तें मुक्ती- । रत्न देरिवलें ॥ २७ ॥

अतस्तदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥

तरी अनादि परब्रह्म । जें जगदादिविश्रामधाम ।
तयाचें एक नाम । त्रिधा पै असे ॥ २८ ॥

तें कीर अनाम अजाती^१ । परी अविद्यावर्गाचिये राती - ।
माजी वोळखावया श्रुती । खूण केली ते ॥ २९ ॥

उपजलिया बालकासी । नांव नाही तयापासीं ।
वेविलेनि नांवेंसी । ओ देत उठी ॥ ३० ॥

कण्टले संसारशीणें । जे देवां येती गाऱ्हाणें ।
तया ओ दे नांवें जेणें । तो संकेतु हा ॥ ३१ ॥

ब्रह्माचा अबोला फिटवा । अजैतत्त्वं तो भेटावा ।
ऐसा मंत्रु देरिवला कणवा । वेदें बापें ॥ ३२ ॥

मग दाविलेनि जेणें ऐकें । ब्रह्म आळविलें कवतिकें ।
मागां असत ठाकें । पुढां उभें ॥ ३३ ॥

परी निगमाचळशिरवरीं^२ । उपनिषदार्थनगरीं ।
आहाति जे ब्रह्माचां येकाहारीं । तयांसीच कळे ॥ ३४ ॥

हेंही असो प्रजापती । शक्ति जे सृष्टीकरिती ।
ते जया एका आवृत्ती । नामाचिये ॥ ३५ ॥

पै सृष्टीचिया उपक्रमा- । पूर्वीं गा वीरोत्तमा ।
वेडा ऐसा ब्रह्मा । एकला होता ॥ ३६ ॥

मज ईश्वरातें नोळखे । ना सृष्टिही करूं न शके ।
तो शोरु केला एक । नाम जेणें ॥ ३७ ॥

* १ जात नसलेले. २ वेदरूपी पर्वताचें शिखर.

जयाचा अर्थु जीवीं ध्यातां । जें वर्णत्रयचि जपतां ।
 विश्वसृजनयोग्यता । आली तया ॥ ३८ ॥
 तेथवा रचिले ब्रह्मजन । तयां वेद दिधलें शासन ।
 यज्ञाऐसैं वर्तन । जीविकें^१ केलें ॥ ३९ ॥
 पाठीं नेणों किती येर । स्त्रजिले लोक अपार ।
 जाले ब्रह्मदत्त अग्रहार । तिन्हीं भुवनें ॥ ३४० ॥
 ऐसैं नाममंत्रें जेणें । धातया अढंच^२ करणें ।
 तयाचें स्वरूप आडक म्हणे । श्रीकांतु तो ॥ ४१ ॥
 तरी सर्व मंत्रांचा राजा । तो प्रणवो आदिवर्णु बुझा ।
 आणि तत्कारु जो दुजा । तिजा सत्कारु ॥ ४२ ॥
 एवं ॐ तत्सदाकारु । ब्रह्मज्ञान हें त्रिप्रकारु ।
 हें फुल तुरंबी सुंदरु । उपनिषद तें ॥ ४३ ॥
 येणेंसी गा होऊनि एक । जें चाले कर्म सात्त्विक ।
 तें कैवल्यातें पाडक । घरींचें करी ॥ ४४ ॥
 परी कापुराचें थलीव^३ । आणूनि देईल दैव ।
 लेवों जाणणेंचि आडव । तेथ असे बापा ॥ ४५ ॥
 तैसें आदरिजेल सत्कर्म । उच्चारैल ब्रह्मनाम ।
 परी नेणिजेल जरी वर्म । विनियोगाचें ॥ ४६ ॥
 तरी महंताचिया कोडी । घरा आलियाही वोडी ।
 मानूं नेणतां अपरवडी । मुद्दल तुटे ॥ ४७ ॥
 कां ल्यावया चोरवट । टीक भांगार एकवट ।
 घालूनि बांधली मोट । गळा जेवीं ॥ ४८ ॥
 तैसें तोंडीं ब्रह्मनाम । हातीं तें सात्त्विक कर्म ।
 विनियोगेवीण काम । विफल होय ॥ ४९ ॥
 अगा अन्न आणि भूक । पासीं असे परी देख ।
 जेऊं नेणतां बालक । लंघनाचें कीं ॥ ३५० ॥
 का स्नेहा सूत्रा वैश्वानरा^४ । जालियाही संसार ।
 हातवटी नेणतां धीरा । प्रकाशु नोहे ॥ ५१ ॥

* १ जगण्यासाठीं. २ थोर. ३ दागिने. ४ अग्नि.

वेळे कृत्य पावे । तेथिंचा मंत्रुही आठवे ।
 सी व्यर्थ तें आघवें । विनियोगेंवीण ॥ ५२ ॥
 णीनि वर्णत्रयात्मक । जें हें परब्रह्मनाम एक ।
 विनियोगु तूं आडक । याचा आतां ॥ ५३ ॥
 तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपः क्रियाः ।
 प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ ५४ ॥
 मीचीं अक्षरें तिन्ही । कर्मा आदि मध्य निंदानीं ।
 योजावीं पै स्थानीं । इहीं तिन्हीं ॥ ५५ ॥
 रीचि एकी हातवटी । घेउनी हन किरीटी ।
 जाले ब्रह्मविद भेटी । ब्रह्माचिये ॥ ५६ ॥
 र्हांसीं होआवया एकी । ते न वंचतीं यज्ञादिकीं ।
 रीचाकवले वोळखी । शास्त्रांचिया ॥ ५७ ॥
 तो आदि तंव ऊंकारु । ध्यानं करिती गोचरु ।
 पाठीं आपिती उच्चारु । वाचेही तो ॥ ५८ ॥
 णें ध्यानं प्रकटें । प्रणवोच्चारें स्पष्टें ।
 मगती मग वाटे । क्रियांचिये ॥ ५९ ॥
 धारिं अभंगु दिवा । आडवीं समर्थु बोळावा ।
 प्रणवो जाणावा । कर्मरिंभीं ॥ ६० ॥
 चितदेवोद्देशें । द्रव्यें धर्म्यें आणि बहुवसें ।
 जगज्जारां हन हुताशें । यजिती पै ते ॥ ६१ ॥
 हवनीयादि वन्ही । निक्षेपरूपीं हवनीं ।
 जिती पै विधानीं । फुडें होउनि ॥ ६२ ॥
 वहुना नाना याग । निष्पत्तीचें घेउनी अंग ।
 रिती नावडतेया त्याग । उपाधींचे ॥ ६३ ॥
 न्यायें जोडला पवित्रीं । भूम्यादिकीं स्वतंत्रीं ।
 काळशुद्ध पात्रीं । देती दानें ॥ ६४ ॥
 एकांतरां कृच्छ्रीं । चांद्रायणें मासोपवासीं ।
 णीनि धातुराशीं । करिती तप ॥ ६५ ॥
 १ सिद्ध. २ निष्णात.

एवं यज्ञदानतपें । जियें गाजती बंधरूपें ।
 तिहींच होय सोपें । मोक्षाचें तयां ॥ ६५ ॥
 स्थली^१ नावा जिया दाटिजे । जळीं तियांचि जेवीं तरिजे ।
 तेवीं बंधकीं कर्मीं सुटिजे । नामें येणें ॥ ६६ ॥
 परीं हें असो ऐसिया । या यज्ञदानादि क्रिया ।
 ॐकारें सावायिलिया । प्रवर्तती ॥ ६७ ॥
 तिया मोटकिया जेथ फळीं । रिगां पाह्णाती निहाळीं ।
 प्रयोजिती तियें काळीं । तच्छब्दु तो ॥ ६८ ॥

तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।

दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥२५॥

जे सर्वाही जगापरौतें । जें एक सर्वही देखतें ।
 जें तच्छब्दें बोलिजे तें । पैल वस्तु ॥ ६९ ॥
 तें सर्वादिकत्वं चितीं । तदूप घ्यावूनियां सुमतीं ।
 उच्चारेंही व्यक्ती । आणिती पुढती ॥ ३७० ॥
 म्हणती तदूपा ब्रह्मा तया । फसंसीं क्रियां इयां ।
 तोचि होतु आम्हां भोगावया । कांहींचि नुरो ॥ ७१ ॥
 ऐसेनि तदात्मकें ब्रह्म । तेथ उगाणूनि कर्म ।
 आंग झाडिती न ममें^२ । येणें बोलें ॥ ७२ ॥
 आतां ॐकारे आदरिलें । तत्कारें समर्पिलें ।
 इया रिती जया आलें । ब्रह्मत्व कर्मा ॥ ७३ ॥
 तें कर्म कीर ब्रह्माकारें । जालें तेणेंही न सरे ।
 जे करीतेणेंसी दुसरें । आहे म्हणौनि ॥ ७४ ॥
 मीठ आंगें जळीं विरे । परीं क्षारता वेगळी उरे ।
 तैसें कर्म ब्रह्माकारें । गमे तें जैत ॥ ७५ ॥
 आणि दुजें जंव जंव घडे । तंव तंव संसारभय जोडे ।
 हें देवो आपुलेनि ताडें । बोलती वेदें ॥ ७६ ॥
 म्हणोनि परत्वं ब्रह्म असे^३ । तें आत्मत्वं परिग्रह्यसे^३ ।
 सच्छब्द या रिणादोषें । ठेविला देवें ॥ ७७ ॥

* १ जमिनीवर २ माथें ३ जे

तरी ऊँकार तत्कारी । कर्म केलें जें ब्रह्म शरीरी ।

जें प्रशस्तादि बोलवरी । वारवाणिलें ॥ ७८ ॥

प्रशस्तकर्मी तिये । सच्छब्दा विनियोग आहे ।

तोचि आडका होये । तैसा सांगों ॥ ७९ ॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

तरी सच्छब्दें येणें । आतूनि असताचें^१ नाणें ।

दाविजे अव्यंगवाणें । सत्तेचें रूप ॥ ३८० ॥

जें सतचि काळें देशें । होऊं नेणेंचि अनारिसें ।

आपणपां आपण असे । अरवांडित ॥ ८१ ॥

हें दिसतें जेतुलें आहे । तें असतपणें जें नोहे ।

देवतां रूपीं सोये । लाभे जयाची ॥ ८२ ॥

तेणेंसीं प्रशस्त तें कर्म । जें जालें सर्वात्मक ब्रह्म ।

देखिजे करुनि सम । ऐक्यबोधें ॥ ८३ ॥

तरी ऊँकारें तत्कारें । जें कर्म दाविलें ब्रह्माकारें ।

तें गिलूनि होइजे एकसरें । सन्मात्रचि ॥ ८४ ॥

सेवा हा अंतरंगु । सच्छब्दाचा विनियोगु ।

ज्ञान म्हणें श्रीरंगु । मी ना म्हणें हो ॥ ८५ ॥

ना मीचि जरी हो म्हणें । तरी श्रीरंगीं दुजें हेंचि उणें ।

म्हणोनि हें बोलणें । देवाचेंचि ॥ ८६ ॥

आतां आणिकीही परी । सच्छब्दु हा अवधारी ।

सात्त्विका कर्मा करी । उपकारु जो ॥ ८७ ॥

तरी सत्कर्में चांगें । चालिलीं अधिकारबगें^२ ।

परी एकाधें का आंगें । हिणावती जैं ॥ ८८ ॥

ते उणें एकें अवयवें । शरीर ठाकें आघवें ।

का अंगहीन भांडावे । रथाची गती ॥ ८९ ॥

तेसं एकेंचि गुणेंवीण । संतचि परी असंतपण ।

कर्म थरी ना जाण । जिये वेळ ॥ ३९० ॥

* १ असत्य. २ अधिकाराप्रमाणें.

तेव्हां ॐकार तत्कारी । सावायिला हा चांगी परी ।
 सच्छब्द कर्मा करी । जणिर्छेद्वारु ॥ ९१ ॥
 तें असतपण फेडी । आणि सद्भावाचिये रुढी ।
 निजसत्त्वाचिये प्रौढी । सच्छब्दु हा ॥ ९२ ॥
 दिव्यौषध जैसैं रोगिया । कां सावावो ये भंगलिया ।
 सच्छब्दु कर्मा व्यंगलिया । तैसा जाण ॥ ९३ ॥
 अथवा कांहीं प्रमादें । कर्म आपुलिये मर्यादे ।
 चुकोनि पडे निषिद्धे । वाटे हन ॥ ९४ ॥
 चालतयाही मार्गु सांडे । पारखिया अखरें पडे ।
 राह्वाटीमार्जी न घडे । काड काड ॥ ९५ ॥
 म्हणौनि तैसी कर्मा । राभस्यें^२ सांडे सीमा ।
 असाधुत्वाचिया दुर्नामा । येवों पाहे जै ॥ ९६ ॥
 तेथ गा हा सच्छब्दु । येरां दोहींपरीस प्रबुद्धु ।
 प्रयोजिला करी साधु । कर्मातें यया ॥ ९७ ॥
 लोहा परिसाची घृष्टी । वोहळा गंगोचि भेटी ।
 कां मृता जैसी वृष्टी । पीयूषाची ॥ ९८ ॥
 पै असाधुकर्मा तैसा । सच्छब्दुप्रयोग वीरेशा ।
 हें असो गौरवुचि ऐसा । नामाचा यया ॥ ९९ ॥
 घेऊनि येथिचें वर्म । जै विचारिसी हें नाम ।
 तें केवळ हेंचि ब्रह्म । जाणसी तूं ॥ १०० ॥
 पाहें पां ॐतत्सत् पेसैं । हें बोलणें तेथ नेतसे ।
 जेथूनि का हें प्रकाशे । दृश्यजात ॥ १ ॥
 तें तंव निर्विशिष्ट । परब्रह्म चोरवट ।
 तयाचें हें आतुवट । व्यंजक नाम ॥ २ ॥
 परी आश्रयो आकाशा । आकाशचि का जैसा ।
 या नामा नामी आश्रयो तैसा । अभेदु असे ॥ ३ ॥
 उज्याला आकाशा । रवीचि रवीतें प्रकाशा ।
 हे नामव्यक्ती तैसी । ब्रह्मा करी ॥ ४ ॥

म्हणौनि अक्षर हें नाम । नव्हे जाण केवळ ब्रह्म ।
ययालागीं कर्म । जें जें कीजे ॥ ५ ॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।

कर्म चैव तदर्थोयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

तें याग अथवा दानें । तपादिकें गहनें ।
तियें निफजतु कां व्यूनें । होऊनि ठातु ॥ ६ ॥
परी परिसाचां वरकलीं । नाहीं चोरवाकिडाची बोली ।
तैसीं ब्रम्हीं अपितां केलीं । ब्रह्माचि होती ॥ ७ ॥

गणिया पुरियाची परी । नुरेचि तेथ अवधारीं ।
निवडूं न येती सागरीं । जौंसिया नदी ॥ ८ ॥

एवं पार्था तुजप्रती । ब्रह्मनामाची हे शक्ती ।
सांगितली उपपत्ती । डोकसा गा ॥ ९ ॥

आणि येकेकाही अक्षरा । वेगळवेगळा वीरा ।
विनियोगु नागरा । बोलिलों रीती ॥ ४१० ॥ (७२००)

आतां ऐसें एवं सुमहिम । म्हणौनि हें ब्रह्मनाम ।
जाणितलें कीं सुवर्म । राया तुवां ॥ ११ ॥
तरी येथूनियाचि श्रद्धा । उपलविली हो सर्वदा ।
जयाचें जालें बंधा । उरों नेदी ॥ १२ ॥

जिये कर्मी हा प्रयोगु । अनुष्ठिते सद्दिनियोगु ।
तेथ अनुष्ठिला सांगु । वेदुचि जाणा ॥ १३ ॥

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

ना सांडूनि हे सोये । मोडूनि श्रद्धेची बाहे ।
दुराग्रहाची त्राये । वाढऊनियां ॥ १४ ॥

मग अश्वमेध कोडी कीजे । रत्नं भरोनि पृथ्वी दीजे ।
एकांगुष्ठीही तपिजे । तपसाहस्त्रीं ॥ १५ ॥

जलाशयाचेनि नांवें । समुद्र कीजती नवे ।
परी किंबहुना आघवें । वृथाचि तें ॥ १६ ॥

* १ कसोटी. २ अविचार.

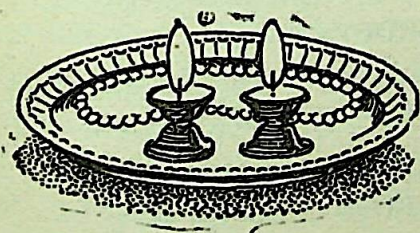
खडकावरी वर्षलें । जैसैं भस्मीं हवन केलें ।
 कां खेंव दिधलें । साउलिये ॥ १७ ॥
 नातरी चडकणा^१ । गगन हाणितलें अर्जुना ।
 तैसा समारंभु सुणा । गेलाचि तो ॥ १८ ॥
 घाणां गाळिले गुंडे । तेथ तेल ना पेंडी जोडे ।
 तैसैं दरिद्र तेवढें । ठेलेंचि आंगीं ॥ १९ ॥
 गांठी बांधली स्वापरी । येथें अथवा पैलतीरी ।
 न सरोनि जैसी मारी । उपवासीं जा ॥ ४२० ॥
 तैसैं कर्मजातें तेणें । नाहीं ऐहिकीचें भोगणें ।
 तेथ परत्रु तो कवणें । आक्षेपावा ॥ २१ ॥
 म्हणोनि ब्रह्मनामश्रद्धा । सांडूनि कीजे जो धांदा ।
 हें असो सिणु नुसधा । दृष्टादृष्टीं तो ॥ २२ ॥
 ऐसैं कुलुषकरिकेसरी । त्रितापतिमिरतमारी ।
 श्रीवीरवरनरहरी । बोलिलें तेणें ॥ २३ ॥
 तेथ निजानंदा बहुवसा- । माजीं अर्जुनु तो सहसा ।
 हरपला चंदु जैसा । चांदिणेनि ॥ २४ ॥
 अहो संग्रामु हा वाणिया^२ । मापें नाराचांचिया आणिया ।
 मूनि मांस घे मवाणिया । जीवितेंसी ॥ २५ ॥
 ऐसिया समयीं कर्कशें । भोगीजत स्वानंदराज्य कैसैं ।
 आजि भाग्योदयो हा नसे । आणिके ठाई ॥ २६ ॥
 संजयो म्हणे कौरवराया । गुणा रिझों ये रिपूचिया ।
 आणि गुरुही हा आमुचिया । सुरवाचा येथ ॥ २७ ॥
 हा न पुसता हे गोठी । तरी देवो कां सोडिते गांठी ।
 तरी कैसेनि आम्हां भेटी । परमार्थेंसी ॥ २८ ॥
 होतो अन्नानाचा आंधारा । वोसंतीत^३ जन्मवाहरा ।
 तो शात्मप्रकाशमंदिरा- । आंतु आणिलें ॥ २९ ॥
 पवढा आम्हां तुम्हां थोरु । केला येणें उपकारु ।
 म्हणोनि हा व्याससहोदरु । गुरुत्वं हाय ॥ ४३० ॥
 * १ चापट. २ वाणी, व्यापारी. ३ आक्रमण करणें, चाळणें.

तवीचि संजयो म्हणे चितीं । हा अतिशयो या नृपती ।
 खुपेल म्हणौनि किती । बोलत असों ॥ ३१ ॥
 पेसी हे बोली सांडिली । मग येरीचि गोठी आदरिली ।
 ते पार्थे कां पुसिली । श्रीकृष्णातें ॥ ३२ ॥
 याचें जैसें कां करणें । तैसें मीही करीन बोलणें ।
 पैकिजो ज्ञानदेवो म्हणे । निवृत्तीचा ॥ ४३३ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन-
 संवादे श्रद्धादिनिरूपणयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

[श्लोक २८; ओव्या ४३३]

श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ।

ज्ञानेश्वरी

अध्याय अठरावा

जय जय देव निर्मल । निजजनारिविलमंगल ।
जन्मजराजलदजाल - । प्रभंजन ॥ १ ॥

जय जय देव प्रबल । विदालितामंगलकुल ।
निगमागमद्रुमफल । फलप्रद ॥ २ ॥

जय जय देव सकल । विगताविषयवत्सल ।
कलितकालकौतूहल । कलातीत ॥ ३ ॥

जय जय देव निष्कल । स्फुरदमंदानंदबहल ।
नित्यानिरस्ताखिलमल । मूलभूत ॥ ४ ॥

जय जय देव स्वप्रभ । जगदंबुदगर्भनभ ।
भुवनोद्भवारंभस्तंभ । भवध्वंस^१ ॥ ५ ॥

जय जय देव निश्चल । चलितचित्तपानतुंदिल ।
जगदुन्मीलनाविरल - । केलिप्रिय ॥ ६ ॥

जय जय देव विशुद्ध । विदुदयोद्यानद्विरद ।
शमदम मदनमदभेद । दयार्णव ॥ ७ ॥

जय जय देवैकरूप । अतिकृतकंदर्पसर्वदर्प ।
भक्तभावभुवनदीप । तापापह ॥ ८ ॥

जय जय देव अद्वितीय । परिणतोपरमैकप्रिय ।
निजजनजित भजनीय । मायागम्य ॥ ९ ॥

जय जय देव श्रीगुरो । अकल्पनारूपकल्पतरो ।
स्वसंविद्युदुमभीजिप्रो - । हणावनी ॥ १० ॥

* १ संसाराचा नाश करणाऱ्या.

हं काय एकैक ऐसैसैं । नानापरिभाषावशें ।
 स्तोत्र करुं तुजोद्देशें । निर्विशेषा ॥ ११ ॥
 त्रिहीं विशेषणीं विशेषिजे । तें दृश्य नव्हे रुप तुझें ।
 हें ज्ञाणें मी म्हणोनि लाजें । वानणां इहीं ॥ १२ ॥
 परी मर्यादेचा सागरु । हा तंवाचि तया डगरु^१ ।
 जंव न देखे सुधाकरु । उदया आला ॥ १३ ॥
 सोमकांतु निजनिर्झरीं । चंद्रा अर्घ्यादिक न करी ।
 तें तोचि अवधारीं । करवी कीं जी ॥ १४ ॥
 नेणां कैसीं वसंतसंगें । अवचितिया वृक्षाचीं अंगें ।
 फुटती तै तयांही जोगें । धरणें नोहे ॥ १५ ॥
 पद्मिनी रविकिरण । लाहे मग लाजे कवण ।
 कां जळें शिवतलें लवण । आंग भुले ॥ १६ ॥
 तैसा तूं तें जेथ मी स्मरें । जेथ मीपण मी विसरें ।
 मग जाकळिला^२ ढेंकरें । तृप्तु जैसा ॥ १७ ॥
 गज तुवां जी केलें तैसैं । माझें मीपण धाडूनि देशें ।
 स्तुतिमिषें पांचविसें । बांधलें वाचे ॥ १८ ॥
 ना एहवीं तरी आठवीं । राहोनि स्तुति जै करावी ।
 तै गुणागुणिया धरावी । सरोभरी कीं ॥ १९ ॥
 तरी तूं जी एकरसाचें लिंग । केवीं करुं गुणागुणीं विभाग ।
 मोतीं फोडोनि सांधिता चांग । कीं तैसैंचि भलें ॥ २० ॥
 आणि तूं बापु तूंचि माय । इहीं बोलीं ना स्तुति होय ।
 डिभोपाधिक^३ आहे । विटाळु तेथें ॥ २१ ॥
 जी जालेनि पाडकें आलें । ते गोसावीपण केवीं बोलें ।
 ऐसैं उपाधी उशिटलें । काड वानूं ॥ २२ ॥
 तरी आत्मा तूं एकसरा । हेंही म्हणतां दातारा ।
 आतुल तूं बाहेरा । घापतासी ॥ २३ ॥
 म्हणूनि साचा तुजलागीं । स्तुति नेदखे जी जगीं ।
 मोबाचीं लण आगीं । सुसाना मा ॥ २४ ॥

स्तुती कांहीं न बोलणें । पूजा कांहीं न करणें ।
 सन्निधीं कांहीं न होणें । तुझां ठायीं ॥ २५ ॥
 तरी जितलें जैसं भुली । पिसें आलापु^१ घाली ।
 तैसें वानूं तें माउली । उपसाहें तूं ॥ २६ ॥
 आतां गीतार्थाची मुक्तमुदी । लावीं माझिये वागवृद्धी ।
 जे माने हे सभासदी । सज्जनांचां ॥ २७ ॥
 येथ म्हणितलें श्रीनिवृत्ती । नको हें पुढतपुढती ।
 परिसी लोहा घृष्टी किती । वेळवेळां कीजे गा ॥ २८ ॥
 तंव विनवी ज्ञानदेवो । म्हणे हो कां जी पसावो ।
 तरी अवधान देतु देवो । ग्रंथा आतां ॥ २९ ॥
 जी गीतारत्नप्रासादाचा । कळसु अर्थु चिंतामणीचा ।
 सर्व गीतादर्शनाचा । पाढाऊ^२ जो ॥ ३० ॥
 लोकीं तरी आर्था ऐसें । जे दुखाने कळसु दिसे ।
 आणि भेटीचि हातवसे । देवतेची तिये ॥ ३१ ॥
 तैसेंचि एकही आहे । जे एकेंचि येणें अध्यायें ।
 आघवाचि दृष्ट होये । गीतागमु हा ॥ ३२ ॥
 मी कळसु याचि कारणें । अठरावा अध्यायो म्हणें ।
 उवाइला बादरायणें । गीताप्रासादा ॥ ३३ ॥
 नोहे कळसापरतें कांहीं । प्रासादीं काम नाही ।
 तें सांगनसे गीता ही । संपलेपणें ॥ ३४ ॥
 व्यासु सहजें सूत्री बळी । तेणें निगमरत्नाचकीं ।
 उपनिषदार्थाची माली । माजीं खांडिली ॥ ३५ ॥
 तेथ त्रिवर्गाचा अणुआरु^३ । आडऊ निघाला जो अपारु ।
 तें महाभारतप्राकारु । भोंवता केला ॥ ३६ ॥
 माजीं आत्मज्ञानाचें एकवट । दळवाडें झाडूनि चोखट ।
 घडिलें पार्थवकुंठ- । संवाद कुसरी ॥ ३७ ॥
 निवृत्तिसूत्र सोडणिया । सर्व शास्त्रार्थ पुरवणिया ।
 आवा साधिला मांडणिया । मोक्षरेखेचा ॥ ३८ ॥

कोनि करितां उभारा । पंधरा अध्यायांत पंधरा ।
 भूमी निर्वाळलिया पुरा । प्रासादु जाहला ॥ ३९ ॥
 परी सोळावा अध्यावो । तो ग्रीवेघंटेचा आवो ।
 सप्तदशु तोचि ठावो । पडवाणिये ॥ ४० ॥
 त्याहीवरी अष्टादशु । तो अपैसा मांडला कळसु ।
 परी गीतादिकी व्यासु । ध्वजें लागला ॥ ४१ ॥
 नव्यानि मागील जे अध्याय । ते चढते भूमीचे आय ।
 त्याचें पुरें दाविताहे । आपुला आंगी ॥ ४२ ॥
 जालया कामा नाही चोरी । ते कळसें होय उजरी ।
 तेवीं अष्टादशु विवरी । साद्यंत गीता ॥ ४३ ॥
 ऐसा व्यासें विंदाणियें । गीताप्रसादु सोडणिये ।
 आणूनि राखिले प्राणिये । नानावरी ॥ ४४ ॥
 एक प्रदक्षिणा जपाचिया । बाहेरोनि करिती यया ।
 एक ते श्रवणमिषें छाया । सेविती ययाची ॥ ४५ ॥
 एक ते अवधानाचा पुरा । विडापाऊड^१ भीतरा ।
 तेजनि रिघती गाभारा । अर्थज्ञानाचां ॥ ४६ ॥
 ते निजबोधें उराउरी । भेटती आत्मया श्रीहरी ।
 परी मोक्षप्रसादीं सरी । सर्वाही आथी ॥ ४७ ॥
 समर्थाचिये पंक्तिभोजनं । तळिल्यावरिल्या^२ एक पक्वान्नं ।
 तेवीं श्रवणें अर्थें पठणें । मोक्षुचि लाभे ॥ ४८ ॥
 ऐसा गीता वैष्णवप्रासादु । अठरावा अध्याय कळसु विशदु ।
 त्या म्हणितला हा भेदु । जाणोनियां ॥ ४९ ॥
 आता सप्तदशापाठीं । अध्याय कैसेनि उठी ।
 तो संवधु सांगों दिठी । दिसे तैसा ॥ ५० ॥
 न मांडतां दोन्ही आकार । घडिलें एक शरीर ।
 हे अर्धनारीनटेश्वर- । रूपीं दिसे ॥ ५१ ॥
 को गंगायमुनाउदक नोघसयें बंगलिक ।
 दोवी होऊनि एक । पाणीपणें ॥ ५२ ॥
 १ विडापैसा २ दाखविल्या

नाना वाढिली दिवसें । कळा बिंबीं पैसे ।
 परी सिनानें लेवे जैसें । चंद्रीं नाहीं ॥ ५३ ॥
 तैसीं सिनानीं चारीं पदे । श्लोक तो श्लोकावच्छेद ।
 अध्यावो अध्यायभेद । गमे कीर ॥ ५४ ॥
 परी प्रमेयाची उजरी । आनान रूप न धरी ।
 नाना रत्नमणीं दोरी । एकचि जैसी ॥ ५५ ॥
 मोतियें मिळोनि बहुवें । एकावळीचा पादु आहे ।
 परी शोभे रूप होये । एकचि तेथ ॥ ५६ ॥
 फुलां फुलसरां लेख चढे । दुतीं दुजरी अंगुली न पडे ।
 श्लोक अध्याय तेणें पाडे । जाणावे हे ॥ ५७ ॥
 सात शतें श्लोक । अध्यायां अठरांचे लेख ।
 परी देवो बोलिले एक । जे दुजें नाहीं ॥ ५८ ॥
 आणि म्याही न सांडूनि ते सोये । ग्रंथा व्यक्ती^२ केली आहे ।
 प्रस्तुत तेणें निर्वाहे । निरूपण आइका ॥ ५९ ॥
 तरी सतरावा अध्यावो । पावतां पुरता ठावो ।
 जें संपतां श्लोकी देवो । ऐसें बोलिले ॥ ६० ॥
 ना ब्रह्मनामाचां विस्वीं । बुद्धि सांडूनि आस्तिकी ।
 कर्म कीजती तितुकीं । असतें होती ॥ ६१ ॥
 हा ऐकोनि देवाचा बोलु । अर्जुना आला डोलु ।
 म्हणे कर्मनिष्ठां मळु । ठेविला देखावो ॥ ६२ ॥
 तो अज्ञानांधु तंव बापुडा । ईश्वरुचिं न देखे पवडा ।
 तेथ नाम एक पुढां । कां सुझे^३ त्या ॥ ६३ ॥
 आणि रजतमें दोन्ही । गेलियावीण श्रद्धा सानी ।
 ते कां लागे अभिधानीं । ब्रह्माचिये ॥ ६४ ॥
 मग कोता खेंव देणें । वार्तेवरील धांवणें ।
 संडी पडे खेळणें । नागिणीचे तें ॥ ६५ ॥
 तैसी कर्म दुवाडे । त्या जन्मांतराची कडे ।
 दुर्मळावे येवडे । कर्मांमाजीं ॥ ६६ ॥

विपायें हें उजू होये । तरी ज्ञानाचीच योग्यता लाहे ।
 म्हवीं येणेंचि जाये । निरयालया^१ ॥ ६७ ॥
 कर्मी हा ठावोवरी । आहार्ता बहुवा अवसरी ।
 आतां कर्मठां कै वारी । मोक्षाची हे ॥ ६८ ॥
 तरी फिटो कर्माचा पांगु । कीजो अवघाचि त्यागु ।
 आदरिजो अट्यंगु । संन्यासु तो ॥ ६९ ॥
 कर्मबाधेची कहीं । जेथ भयाची गोष्टी नाही ।
 ते आत्मज्ञान जिहीं । स्वाधीन होय ॥ ७० ॥
 ज्ञानीचे आवाहनमंत्र । जें ज्ञानपिकतें सुक्षेत्र ।
 ज्ञानआकर्षितें सूत्र-। तंतु जे का ॥ ७१ ॥
 ते दोनी संन्यास त्याग । अनुष्ठूनि सुटो जग ।
 तरी हेंचि आतां चांग । व्यक्त पुसों ॥ ७२ ॥
 ऐसे म्हणोनि पार्थ । त्यागसंन्यासव्यवस्थे ।
 रूप होआवया जेथें । प्रश्नु केला ॥ ७३ ॥
 तेथ प्रत्युत्तरें बोली । श्रीकृष्णें जे चावळिली ।
 त्या व्यक्ती जाली । अष्टादशा ॥ ७४ ॥
 एवं जन्यजनकभावें । अध्यावो अध्यायातें प्रसवे ।
 आतां ऐका बरवें । पुसिलें तें ॥ ७५ ॥
 तरी पंडुकुमरें तेणें । देवाचें सरतें बोलणें ।
 जाणोनि अंतःकरणें । काणी^२ घेतली ॥ ७६ ॥
 म्हवीं तत्त्वविषयीं भला । तो निश्चिंतु असे कीर जाहला ।
 परी देवो राहें उगला । तें साहावेना ॥ ७७ ॥
 यत्स धालयाही वरी । धेनु न वचावी दुरी ।
 अनन्य प्रीतीची परी । ऐसीच आहे ॥ ७८ ॥
 तेणें काजेंवीणही बोलावें । तें देखिलें तरी पाहावें ।
 भोगितां चाड दुणावे । पढियंतयाठायीं ॥ ७९ ॥
 ऐसी प्रेमाची हे जाती । पार्थ तंव तेचि मूर्ती ।
 म्हणूनि कर्क लाहे स्वप्नी । उगेवणाची ॥ ८० ॥

आणि संवादाचेनि मिषें । जें अव्यवहारी^१ वस्तु असे ।
तेच भोगिजे कीं जैसें । आरिसां रुप ॥ ८१ ॥

मग संवादु तोही पारुखे । तरी भोगणें भोगिता थोके ।
हें गां साहावेल सुरवें । लांचावलेया ॥ ८२ ॥

यालागीं त्याग संन्यास । पुसावयाचें घेऊनि मिस ।
परतविलेंचि दुस । गतिचें तें ॥ ८३ ॥

अठरावा अध्यावो नाहे । हे एकाध्यायी गीताचि आहे ।
जै वांसरुंचि गाय दुहे । तें वेळु कायसा ॥ ८४ ॥

तैसी संपतां अवसरीं । गीता आदरविली माधारी ।
स्वामिभृत्याचा न करी । संवादु काई ॥ ८५ ॥

परी हें असो ऐसें । अर्जुन पुसिजत असे ।
म्हणें विनंती विश्वेशें । अवधारिजो ॥ ८६ ॥

अर्जुन उवाच : संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १ ॥

हां जी संन्यासु आणि त्यागु । इयां दोही एक अर्थी लागु ।
जैसा संघातु आणि संगु । सांगातोंचि बोले ॥ ८७ ॥

त्यागें तैसा संन्यासें । त्यागुचि बोलिजतु असे ।
आमचेंनि तंव मानसें । जाणिजे हेंचि ॥ ८८ ॥

ना कांहीं आशी अर्थभेदु । तो देव करोतु विशदु ।
येथ म्हणति मुकुंदु । भिन्नाचि पै ॥ ८९ ॥

एकही अर्जुना तुझां मनीं । त्याग संन्यास दोनीं ।
एकार्थ गमले^२ हें मानीं । मी ही साच ॥ ९० ॥

इही दोन्ही कीर शब्दी । त्यागुचि बोलिजे त्रिशुद्धी ।
परी कारण पथ भेदी । येतुलेंचि ॥ ९१ ॥

जे निपदूनि कर्म सांडिजे । तें सांडणें संन्यासु म्हणिजे ।
आणि फलमात्र का त्यजिजे । तो त्यागु गा ॥ ९२ ॥

तरी कोणा कर्माचें फल । सांडिजे कोण कर्म केवल ।
इही सांगा विवळ । चित्त दे पां ॥ ९३ ॥

* १ स्पष्ट न दिसणारी २ वाचकें

तरी आपैसीं दांगीं डोंगर । झाडालि विति' असार ।
तेसे लांबे राजागर । नुठिती ते ॥ ९४ ॥

न पेरितां सैध तृणें । उठती तैसें सालीचें होणें ।
नाहीं गा राबाउणें । जयापरी ॥ ९५ ॥

का अंग जाहलें सहजें । परी लेणें उद्यमें कीजे ।
नदी आपैसी आपादिजे । विहिरी जेवीं ॥ ९६ ॥

तेसे नित्य नैमित्तिक । कर्म होय स्वाभाविक ।
परी न कामितां कामिक । न निफजे जें ॥ ९७ ॥

श्रीमन्नवानुवाच : काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥

कामनेचेचि दळवाडें । जें उभारावया घडे ।
अश्वमेधादिक फुडे । याग जेथ ॥ ९८ ॥

वापी कूप आराम । आग्रहारें हन महाग्राम ।
आणीकही नानासंभ्रम । व्रतांचे ते ॥ ९९ ॥

ऐसें इष्टापूर्त सकळ । जया कामना एक मूळ ।
जें केलें भोगवी फल । बांधोनियां ॥ १०० ॥

वेहाचिया गांवा आलिया । जन्ममृत्यूचिया सोहळिया ।
ना म्हणों नये धनंजया । जियापरी ॥ १ ॥

का ललाटीचें लिहिलें । न मोडे गा कांहीं केलें ।
काळेगोरेपण धुतलें । फिटों नेणें ॥ २ ॥

केलें काम्य कर्म तैसें । फल भोगावया धरणें बैसे ।
न फेडितां ऋण जैसें । वोसंडीनां ॥ ३ ॥

का कामनाही न करितां । अवसांत घडे पंधुसुता ।
तरी वायकाडें न झुंझतां । लागे जैसें ॥ ४ ॥

गूळ नेणतां तोंडीं । घातला देचि गोडी ।
आगीं मानुनि राखोंडी । चोपिला पोळी ॥ ५ ॥

काम्यकर्मीं हें एक । सामर्थ्य आधी स्वाभाविक ।
म्हणोनि नको कोणुन । मुमुक्षु पथ ॥ ६ ॥

किंबहुना पार्था ऐसैं । जें काम्यकर्म गा असे ।
 तें त्यजिजे विष जैसे । वोक्कनियां ॥ ७ ॥
 मग त्या त्यागातें जर्गी । संन्यासु ऐसिया भंगी ।
 बोलिजे अंतरंगी । सर्वद्वष्टा ॥ ८ ॥
 हें काम्यकर्म सांडणें । तें कामनेतेंचि उपडणें^१ ।
 धनंत्यागें दवडणें । भय जैसे ॥ ९ ॥
 आणि सोमसूर्यग्रहणें । येऊनि करविती पार्वणें^२ ।
 कां मातापितरमरणें । अंकित जे दिवस ॥ ११० ॥
 अथवा अतिथी हन पावे । ऐसैंसं पडे जें करावें ।
 तें तें कर्म जाणावें । नैमित्तिक गा ॥ ११ ॥
 वार्षिया क्षोभे गगन । वसंतें दुणावे वन ।
 देहा शृंगारी यौवन-। दशा जैसी ॥ १२ ॥
 का सोमकांतु सोमें पघळे । सूर्ये फांकती कमळें ।
 एथ असे तेंचि पाह्हाळे^३ । आन नये ॥ १३ ॥
 तैसैं नित्य जें का कर्म । तेंचि निमित्ताचे लाहे नियम ।
 एथ उंचावे तेणें नाम । नैमित्तिक होय ॥ १४ ॥
 आणि सायंप्रातर्मध्यान्हीं । जें करणें तेंही प्रतिदिनीं ।
 परी दृष्टि जैसी लोचनीं । अधिक नोहे ॥ १५ ॥
 कां नापादितां गती । चरणीं जैसी आर्थी ।
 नातरी ते दीप्ती । दीपबिंबीं ॥ १६ ॥
 वासु नेदितां जैसे । चंदनीं सौगंध्य^४ असे ।
 अधिकाराचें तैसैं । रुपचि जें ॥ १७ ॥
 नित्य कर्म ऐसैं जनीं । पार्था बोलिजे तें मानीं ।
 एवं नित्य नैमित्तिक दोन्हीं । दाविलीं तुज ॥ १८ ॥
 हेंचि नित्य नैमित्तिक । अनुष्ठेय आवश्यक ।
 म्हणोनि म्हणों पाहती एक । वांझ ययातें ॥ १९ ॥
 परी भोजनीं जैसें होये । तृप्ति लाभे भूक जाये ।
 तैसैं नित्य नैमित्तिकी आहे । सर्वांगी फळ ॥ १२० ॥

* १ त्याग करणें. २ पार्वण, श्राद्ध. ३ विस्तार पावतें. ४ सुवास.

कीड आगिठां पडे । तरी मळु तुटे वानीं चडे ।
 या कर्मा तथा सांगडें । फळ जाणावें ॥ २१ ॥
 प्रत्यवाय^१ तंव गळे । स्वाधिकार बहुवें उजळे ।
 तेथ हातोफळिया मिळे । सद्गतीसी ॥ २२ ॥
 शेवटेवरी दिसाल । नित्यनैमित्तिकीं आहे फळ ।
 मरी तें त्यजिजे मूल । नक्षत्रीं जैसें ॥ २३ ॥
 कता पिके आघवी । तंव चूत^२ बांधे पालवी ।
 मग हात न लावित माधवीं । सोडूनि घाली ॥ २४ ॥
 तैसी नोलांडितां रेखा । चित्त दीजे नित्यनैमित्तिका ।
 पाठीं फळा कीजे अशेखा । वांताचे वानी ॥ २५ ॥
 या कर्मफळत्यागातें । त्यागु म्हणती पै जाणते ।
 पवं संन्यास त्याग तूतें । परिसविले ॥ २६ ॥
 हा संन्यासु जै संभवे । तें काम्य बांधू न पावे ।
 निषिद्ध तंव स्वभावें । निषेधें गेलें ॥ २७ ॥
 आणि नित्यादिक जें असे । तें येणें फळत्यागें नासे ।
 शिर लोटलिया जैसें । येर आंग ॥ २८ ॥
 मग सस्य फळपाकांत । तैसैं निमालिया कर्मजात ।
 आत्मज्ञान गिंवासित । अपैसैं ये ॥ २९ ॥
 पेंसिया निगुती दोनी । त्याग संन्यास अनुष्ठानीं ।
 पडलें गा आत्मज्ञानीं । बांधती पाटु^३ ॥ ३० ॥
 नातरी हे निगुती चुके । मग त्यागु कीजे हाततुकें ।
 तें काही न त्यजे अधिकें । गोवीचि पडे ॥ ३१ ॥
 जें औषध व्याधी अनोळख । तें घेतलिया परतें विख ।
 का अन्न न मानितां भूक । न मारी काय ॥ ३२ ॥
 म्हणोनि त्याज्य जें नोहे । तेथ त्यागातें न सुवावें ।
 त्याज्यालागीं नोहावें । लोभापर ॥ ३३ ॥
 चुकलिया त्यागाचें वेडें । केला सर्वत्यागुही होय वोडें ।
 नैदस्वति सर्वत्र जुंढे । वीतराग ते ॥ ३४ ॥

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥

एका फळाभिलाष न ठाके । कर्मातें म्हणती बंधकें ।

जैसे आपण नग्न भांडकें^१ । जगातें म्हणे ॥ ३५ ॥

का जिव्हालंपट रोगिया । अन्नं दूषी धनंजया ।

आंगा न रुसे कुण्टिया । मासियां कोपे ॥ ३६ ॥

तैसें फलकाम दुर्बल । म्हणती कर्मचि किडाळ ।

मग निर्णो देती केवल । त्यजावें ऐसा ॥ ३७ ॥

एक म्हणती यागादिक । करावेचि आवश्यक ।

जे यावांचूनि शोधक । आन नाही ॥ ३८ ॥

मनशुद्धीचां मार्गी । जै विजयी व्हावें वेगीं ।

तै कर्म सबळालगीं । आळसु न कीजे ॥ ३९ ॥

भांगार^२ आर्थी शोधावें । तरी आगी जेवीं नुबगावें ।

कां आरिसयालागीं सांचावें । अधिक रज ॥ ४० ॥

ना लुगडीं चोरवें होआवीं । ऐसें आर्थी जरी जीवीं ।

तरी संवदणी न मानावी । मलिन जैसी ॥ ४१ ॥

तैसीं कर्म क्लेशाकारें । म्हणोनि न न्यावीं अव्हेरें ।

कां अन्न लाभे अरुवारें । राधितिये उणें ॥ ४२ ॥

इहीं इहीं गा शब्दीं । एक कर्मी बांधविती बुद्धी ।

ऐसा त्यागु विसंवादी । पडोनि ठेला ॥ ४३ ॥

परी आतां विसंवादु तो फिटें । त्यागाचा निश्चयो भेटें ।

तैसें बोलों गोमटें । अवधान देई ॥ ४४ ॥

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।

त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

तरी त्यागु एथें पांडवा । त्रिविधु पै जाणावा ।

त्या त्रिविधाही बरवा । विभागु सांगों ॥ ४५ ॥

त्यागाचे तिन्ही प्रकार । कीजती जरी गोवर ।

तरी तू इत्यर्थाचें सार । इतुलें जाण ॥ ४६ ॥

* १ भांडखोर. २ सोनें

जस सर्वज्ञाचिये बुद्धी । जें आलोट^१ माने त्रिशुद्धी ।
तें निश्चयतत्त्व आधीं । अवधारीं पां ॥ ४७ ॥

तरी आपुलीये सोडवणे । जो मुमुक्षु जागों म्हणे ।
तया सर्वस्वें करणें । हेंचि एक ॥ ४८ ॥

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

जियें यज्ञदानतपादिकें । इयें कर्में जियें आवश्यकें ।
तियें न सांडावीं पांथिकें । पाउलें जैसीं ॥ ४९ ॥

हारतलें^२ न देखिजे । तंव मागु न सांडिजे ।

का न धातां न लोटिजे । भाणें जेवीं ॥ १५० ॥

भाव थडी न पवतां । न सांडिजे केळी न फळतां ।

का ठेविलें न दिसतां । दीपु जैसा ॥ ५१ ॥

तेसीं आत्मज्ञानविस्वीं । जंव निश्चिती नाहीं निक्की ।

तंव नोहावें यागादिकीं । उदासीना ॥ ५२ ॥

पै स्वाधिकारानुरूपें । तियें दानें याग तपें ।

अनुष्ठावींचि आक्षेपें । अधिकेंवर ॥ ५३ ॥

जें चालणें वेगावत जाये । तो वेगु बैसावयाचि होये ।

तेसा कर्मातिशयो आहे । नैष्कर्म्यालागीं ॥ ५४ ॥

अधिकें जंव जंव ओंढधी । सेवेचि मांडी बांधी ।

तंव तंव मुकिजे व्याधी । तयाचिये ॥ ५५ ॥

तेसीं कर्म हातोपातीं । जें कीजती यथानिगुती ।

तें रजतमें झडती । झाडा देऊनी ॥ ५६ ॥

का पाठोवाटीं पुटे । भांगारा खारु देणें घटें ।

तें कीड झडकरी तुटें । निर्व्याजु होय ॥ ५७ ॥

तेसें निष्ठा केलें कर्म । झाडी करुनि रजतम ।

सत्त्वशुद्धीचें धाम । डोळां दावी ॥ ५८ ॥

म्हणोनियां धनंजया । सत्त्वशुद्धी गिंवसितया ।

तीर्थाचिया सामाया^३ । आलीं कर्म ॥ ५९ ॥

* १ अपार. २ हरवलेलें. ३ बरोबरीला.

तीर्थे बाह्यमळु क्षाले । कर्म अभ्यंतर उजळे ।
 एवं तीर्थे जाण निर्मळें । सत्कर्मचि ॥ १६० ॥
 तृषार्ता मरुदेशी । झळे अमृतें वोळली जैसी ।
 कीं अंधालागीं डोळयांसीं । सूर्यु आला ॥ ६१ ॥
 बुडतया नयेचि धाविन्नली । पडतया पृथ्वीच कळवळिली ।
 निमतया मृत्यूनें दिधली । आयुष्यवृद्धी ॥ ६२ ॥
 तैसें कर्म कर्मबद्धता । मुमुक्षु सोडविले पंडुसुता ।
 जैसा रसरीती मरतां । राखिला दिवें ॥ ६३ ॥
 तैसी एके हातवटिया । कर्म केलीं धनंजया ।
 बंधकेंचि सोडवावया । मुख्यें होती ॥ ६४ ॥
 आतां तेचि हातवटी । तुज सांगां गोमटी ।
 ज्या कर्मासि किरीटी । कर्मचि रुसे ॥ ६५ ॥

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।

कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

तरी महायागप्रमुखें । कर्म निफजतांही अचुकें ।
 कर्तेपणाचें न ठाके । फुंजणें^२ आंगीं ॥ ६६ ॥
 जो मोलें तीर्था जाये । तया मी यात्रा करितु आहें ।
 ऐसी श्लाघाची नोहे । तोषु जीवीं ॥ ६७ ॥
 का मुद्रा समर्थाचिया । जो एकटु झोंबे राया ।
 तो मी जिणता पेंसिया । गर्वा नये ॥ ६८ ॥
 जो कासे लागोनि तरे । तया पोहती उमीं नुरे ।
 पुरोहितु नाविष्करे । दातेपणें ॥ ६९ ॥
 तैसें कर्तृत्व अहंकारें । नेंघोनि यथा अवसरें ।
 कृत्यजाताचीं निरहरें^३ । सारीजती ॥ १७० ॥
 आणि केलां कर्मी पांडवा । जो आर्थी फळाचा यावा ।
 तया मोहरा हों नेंदावा । मनोरथु ॥ ७१ ॥
 आधींचि फलीं आस तुटिया । कर्म आरंभावीं धनंजया ।
 परावें बाल धाया । पाहिजे जैसें ॥ ७२ ॥

* १ मरणात्याला. २. गर्व, ताठा. ३ बुद्धिबळांतील मोहरें.

पिवरुवाचिया आशा । न शिंपिजे पिंपळु जैसा ।
तैसिया फळनिराशा । कीजती कर्म ॥ ७३ ॥
सांडूनि दुधाची टकली^१ । गांवारी गांवधनं वेंटाळी ।
किंबहुना कर्मफळीं । तैसें कीजे ॥ ७४ ॥

ऐसी हे हातवटी । घेऊनि जे क्रिया उठी ।
आपुलिया आपण गांठी । लाहेचि तो ॥ ७५ ॥
म्हणोनि फळीं लागु । सांडोनि देहसंगु ।
कर्म करावीं हा चांगु । निरोपु माझा ॥ ७६ ॥
जो जीव बंधें शिणला । सुटके न्नाचे आपुला ।
तें पुढतपुढतीं या बोला । आनं न कीजे ॥ ७७ ॥

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

ना आंधाराचोनि रोखें । जैसीं डोळां रोंविजती नखें ।
तैसा कर्मज्जेणें जो अशेखें । कर्मचि सांडी ॥ ७८ ॥
तयाचें जें कर्मसांडणें । तें तामस पै मी म्हणें ।
शिसाराचां रागी लावणें । शिसचि जैसैं ॥ ७९ ॥
हां गा मार्ग दुवाद्दु^२ होये । तरी निस्तरितील पाये ।
कीं तोचि खांडणें आहे । मार्गापराधें ॥ १८० ॥
भुकेलियापुढें अन्न । हो का भलतैसें उन्ह ।
तरी बुद्धी न घेतां लंघन । भाणें पापरां हालयां ॥ ८१ ॥
तैसा कर्माचा बाधु कर्म । निस्तरिजे करितेनि वर्म ।
हें तामसु नेणे भ्रम । मात्रविला ॥ ८२ ॥
कीं स्वभावे आलें विभागा । तें कर्मचि वोसंडी पै गा ।
परी झणें आतळा त्यागा । तामसा तया ॥ ८३ ॥

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्पजेत् ।

स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥

अथवा स्वाधिकारु बुद्धे । आपुलें विहितही सुजे ।

परी करितया उभजे । निबरवणा ॥ ८४ ॥

जे कर्मरिभाची कड । नावेक होय दुवाड ।
 वाहतिये वेळे जड । शिदोरी जैसी ॥ ८५ ॥
 निंब जिभे कडवटु । हिरडा पाहिलें तुरटु ।
 तैसा कर्मा ऐल^१ शेवटु । खणुवाळा^२ होय ॥ ८६ ॥
 गाई दुवाड शिंग । शेंवतीये अडव आंग ।
 भोजनसुरव महाग । रांधितां ठाई ॥ ८७ ॥
 तैसं पुढतपुढती कर्म । आरंभींच अति विषम ।
 म्हणोनि तो तें श्रम । करितां मानी ॥ ८८ ॥
 एन्हवीं विहितत्वं मांडी । परी घालितां असुरवाडीं ।
 येथ पोळला ऐसा सांडी । आदरिलेंही ॥ ८९ ॥
 म्हणे वस्तु देहासारिखी । आली बहुवें भाग्यविशेखी ।
 मा जाचूं कां कर्मादिकीं । पापिया जैसा ॥ ९० ॥
 केले कर्मीं जें द्यावें । तें झणें मज होआवें ।
 आजि भोगूं ना कां बरवे । हातींचे भोग ॥ ९१ ॥
 ऐसा शरीराचिया क्लेशा- । भेणें^३ कर्म वीरेशा ।
 सांडी तो परियेसा । राजसु त्यागु ॥ ९२ ॥
 एन्हवीं तेथही कर्म सांडे । परी त्यागफळ न जोडे ।
 जैसं उतलें आगी पडे । तें होमा नलगे ॥ ९३ ॥
 का बुडोनि प्राण गेले । ते अर्धोदकीं निमाले ।
 म्हणों नये जाहलें । दुर्मरणाची ॥ ९४ ॥
 तैसं देहाचेनि लोभें । जणें कर्मा पाणी सुभे ।
 तेणें साच न लभे । त्यागाचें फळ ॥ ९५ ॥
 किंबहुना आपुलें । जें ज्ञान होय उदया आलें ।
 तें नक्षत्रातें पाहलें । गिळीं जैसं ॥ ९६ ॥
 तैशा सकारण क्रिया । हारपती धनंजया ।
 तो कर्मत्यागु ये जया । मोक्षफळासी ॥ ९७ ॥
 तें मोक्षफळ अज्ञाना । त्यागिया नाहीं अर्जुना ।
 म्हणोनि तो त्यागु न माना । राजसु तो ॥ ९८ ॥

ती कोणें पां पथ त्यागें । तें मोक्षफल घर रिघे ।

ही आडक प्रसंगें । बोलिजेले ॥ ९९ ॥

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।

सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥

ती स्वाधिकाराचेनि नावें । जें वांटिया आलें स्वभावें ।

आचरे विधिगौरवें । शृंगारोनि ॥ २०० ॥

री हें मी करितु असें । ऐसा आठवु त्यजी मानसें ।

सोचि पाणी दे आशे । फळाचिये ॥ १ ॥

अवज्ञा आणि कामना । मातेचां ठायीं अर्जुना ।

केलिया दोनी पतना । हेतु होती ॥ २ ॥

ती दोनीं यें त्यजावीं । मग माताचि ते भजावी ।

वांचूनि मुखालागीं वाळावी । गायचि सगली ॥ ३ ॥

आवडतिये फलीं । असारें साली आंठोली^१ ।

त्यासाठीं अवगली । फळातें कोणही ॥ ४ ॥

तेसा कर्तृत्वाचा मद्दु । आणि कर्मफळाचा आस्वादु ।

या दोहींचें नांव बंधु । कर्माचा की ॥ ५ ॥

ती या दोहींचां विखी । जैसा बापु नातळे लेंकी ।

तेसा हों न शके दुःखी । विहिता क्रिया ॥ ६ ॥

हा तो त्यागतरुवरु । जो गा मोक्षफळें ये थोरु ।

सात्त्विक ऐसा डगरु । यासींचि जगीं ॥ ७ ॥

जाळूनि बीज जैसें । झाडा कीजे निर्वशें ।

फल त्यागूनि कर्म तैसें । त्यजिलें जेणें ॥ ८ ॥

तया लागतरवेंवो परिसीं । धातूची गंधिकाळिक जैसी ।

जाती रजतमें तैसीं । तुटलीं दोन्ही ॥ ९ ॥

मग सत्तवें तेणें चोरवाळें । उघडती आत्मबोधाचे डोळे ।

तेथ मृगांबु^२ सांजवेळे । होय जैसें ॥ २१० ॥

तेसा बुद्ध्यादिकांपुढी । असतु विश्वाभासु हा येवढा ।

तो न देव कवणीकडा । आकाश जैसें ॥ २११ ॥

* १ कोय. २ मगजळ.

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुगज्जते ।

त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेघावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥

म्हणोनि प्राचीनाचेनि बलें । आलीं कृत्यें कुशलाकुशलें ।
तिर्यें व्योमाआंगीं आभाळें । जिरालीं जैसीं ॥ १२ ॥

तैसीं तयाचिये दिठी । कर्म चोखाळलीं किरीटी ।

म्हणोनि सुखःदुखीं उठी । पडे ना तो ॥ १३ ॥

तेणें शुभकर्म जाणावें । मग तें हर्षें करावें ।

का अंशुभालागीं होआवें । जेष्ठिया ना ॥ १४ ॥

तरी इयाविषयींचा कांहीं । तया एकुही संदेहो नाही ।

जैसा स्वप्नाचां का ठायीं । जागिबालिया ॥ १५ ॥

म्हणऊनि कर्म आणि कर्ता । या जैतभावाची वार्ता ।

नेणे तो पांढुसुता । सात्त्विकं त्यागु ॥ १६ ॥

ऐसेनि कर्म पार्था । त्यजिलीं त्यजितीं सर्वथा ।

अधिकें बांधती अन्यथा । सांडिलीं तरी ॥ १७ ॥

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

आणि हां गा सव्यसाची । मूर्तिचि होउनी देहाची ।

स्वंती करिती कर्माची । ते गांवटे^१ गा ॥ १८ ॥

मूर्तिकेचा वीटु । घेऊनि काय करील घटु ।

कंउता ताथु पटु । सांडील तो ॥ १९ ॥

तेवींचि वन्हित्व आंगीं । आणि उबे उबगणें आगी ।

तो दीपु प्रभेलागीं । जेष्ठु करील काई ॥ २२० ॥

हिंगु त्रासिला घाणी । तरी कैचें सुगंधत्व आणी^२

द्रवपण सांडूनि पाणी । केवीं राहे तें ॥ २१ ॥

तैसा शरीराचेनि आभासें । नांदतु जंव असे ।

तंव कर्मत्यागाचें पिसें । काडसें तरी ॥ २२ ॥

आपण लाविजे टिका । म्हणोनि पुसों ये वेळावेळा ।

भा घाली फडी निडळा^३ । कां करूं ये गा ॥ २३ ॥

* १ खेडवळ. २ मस्तक.

तैसें विहित स्वयें आदरिलें । म्हणोनि त्याजूं ये त्याजिलें ।
परी कर्मचि देह आतलें । तें कां सांडे ॥ २४ ॥

जें श्वासोच्छ्वासवरी । होत निजेलियाही वरी ।
काहीं न करणेंचि परी । होती जयाची ॥ २५ ॥

या शरीराचेनि मिसकें । कर्मचि लागलें तें असिकें ।
जिता मेलया न ठाके । इया रीती ॥ २६ ॥

यया कर्मातें सांडिती परी । एकीचि ते अवधारी ।
जे न करितां न जाइजे हारी । फळाशेचिये ॥ २७ ॥

कर्मफल ईश्वरीं अर्पें । तत्प्रसादें बोधु उद्दीपे ।
तेथ रज्जुजानें लोपे । व्यालशंका १ ॥ २८ ॥

तेणें आत्मबोधें तैसें । अविद्येसीं कर्म नाशे ।
पार्था त्याजिजे जें ऐसें । तें त्याजिलें होय ॥ २९ ॥

म्हणोनि इयापरी जगीं । कर्म करितां मानूं त्यागी ।
येर मूर्च्छने नांव रोगीं । विसांवा जैसा ॥ ३० ॥

तैसा कर्मी शिणे एकीं । कीं विसांवां पाहे आणिकीं ।
वाडियाचे घाय बुकी २ । धाडणें जैसें ॥ ३१ ॥

परी हें असो पुढती । तोचि त्यागी त्रिजगतीं ।
जेणें फळत्यागें निष्कृती । नेलें कर्म ॥ ३२ ॥

अनिष्टमिष्टं मिथं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां वदचित् ॥ १२ ॥

एहवीं तरी धनंजया । त्रिविधा कर्मफळा गा यया ।
वर्ष ते कीं भोगावया । जे न सांडितीचि आशा ॥ ३३ ॥

आपणचि विऊनि ३ दुहिता । कीं न मम म्हणे पिता ।
तो सुटे कीं प्रतिग्रहिता । जांवाई शिरके ॥ ३४ ॥

विषाचे आगरही वाहती । ते विकितां सुखें लाभें जिती ।
येर निमाले जे घेती । वेंचोनि मोलें ॥ ३५ ॥

तैसें कर्ता कर्म करू । अकर्ता फळाशा न धरू ।
येथ न शकें आवरू । दीघातही कर्म ॥ ३६ ॥

वाटे विकलिया रुखाचें । फळ अपेक्षी तयाचें ।
 तेवीं साधारण कर्माचें । फळ घे तया ॥ ३७ ॥
 परी करुनि फळ नैघे । तो जगाचां कामीं न रिघे ।
 जे त्रिविध जग अवघें । कर्मफल हें ॥ ३८ ॥
 देव मनुष्य स्थावर । यया नांव जगडंबर ।
 तरि हे तंव त्रिप्रकार । कर्मफल पै ॥ ३९ ॥
 तेंचि एक गा अनिष्ट । एक तें केवळ इष्ट ।
 आणि एक इष्टानिष्ट । त्रिविध ऐसें ॥ ४० ॥
 परी विषयमंता बुद्धी । आंगीं सूनि अविधी ।
 प्रवर्तती जे निषिद्धी । कुव्यापारीं^१ ॥ ४१ ॥
 तेथ कृमि कीट लोष्ट । हे देह लाहती निकृष्ट ।
 तया नाम तें अनिष्ट । कर्मफल ॥ ४२ ॥
 का स्वधर्मा मानु देतां । स्वाधिकारु पुढां सूतां ।
 सुकृत कीजे पुसतां । आम्नायातें ॥ ४३ ॥
 तौ इंद्रादिक देवांचीं । देहें लाहिजती सव्यसाचीं ।
 तया कर्मफळा इष्टाचीं । प्रसिद्धि गा ॥ ४४ ॥
 आणि गोडआंबट मिले । तेथ रसांतर फरसालें ।
 उठी दोही वेगळें । दोही जिगतें ॥ ४५ ॥
 रेचकुचि योगवशें । होय स्तंभावया दोषें ।
 तेवीं सत्यासत्य समरसें । असत्य जिणिजे ॥ ४६ ॥
 म्हणौनि समभागें शुभाशुभें । मिलौनि अनुष्ठानाचें अगें ।
 तेणें मनुष्यत्व लाभे । तें मिश्र फळ ॥ ४७ ॥
 ऐसें त्रिविध यया भागीं । कर्मफल मांडलेंसे जगीं ।
 हें न संडी तयासी भोगीं । जें मूढले आशा ॥ ४८ ॥
 एथ जिव्हेचा हातु फाटें^२ । तंव जेवितां वाटे गोमटें ।
 परि परिणामी शेवटें । अवश्य मरण ॥ ४९ ॥
 संवचारमैत्री चांग । जंव न पविजे तें दांग ।
 सामान्या भली आंग । न शिवे तंव ॥ ५० ॥

* १ निषिद्ध कर्म. २ रुचि वाढत जाते.

तसीं कर्म करितां शरीरीं । लाहती महत्वाची फरारी ।
 पाठी निधनीं एकसरी । पावती फलें ॥ ५१ ॥
 समर्थ आणि ऋणिया । मागों आला बाडणिया ।
 न लोटे तैसा प्राणिया । पडे तो भोगु ॥ ५२ ॥
 माग कणिसौनि कगु झडे । तो विरुढला कणिसा चडे ।
 पुढती भूमी पडे । पुढती उठी ॥ ५३ ॥
 तैसें भोगीं जें फळ होय । तें फळांतरें वीत जाय ।
 चालतां पावो पाय । जिणिजे जैसा ॥ ५४ ॥
 उताराचिये सांगडी । ठाळे ते ऐलीच थडी ।
 तेवीं न मुकि नती वोढी । भोग्याचिये ॥ ५५ ॥
 पै साध्यसाधनप्रकारें । फळभोगु तो गा पसरें ।
 एवं गोंविले संसारें । अत्यागी ते ॥ ५६ ॥
 परीं जाईचियां फुलां फांकणें । त्याचि नाम जैसें सुकणें ।
 तैसें कर्ममिळें न करणें । केलें जिहीं ॥ ५७ ॥
 योजिचि वरोसि^३ वेंचे । तें वाढती कुळाडी खांचे ।
 तेवीं फळत्यागें कर्माचें । सारिलें काम ॥ ५८ ॥
 ते सत्त्वशुद्धी साहाकारें । गुरुकृपामृततुषारें ।
 सासिजलेनि बोधें वोसरे । त्वैतदैन्य ॥ ५९ ॥
 तेव्हां जगदाभासमिळें । स्फुरे तें त्रिविध फळ नाशे ।
 येथ भोक्ता भोग्य आपैसें । निमालें हें ॥ ६० ॥
 घडे ज्ञानप्रधानु हा ऐसा । संन्यासु जयां वीरेशा ।
 ते फळभोगसांसा^४ । मुकले गा ॥ ६१ ॥
 आणि येणें कीर संन्यासें । जै आत्मरुपीं दिठीं पैसे ।
 ते कर्म एक ऐसें । देखणें आहे ॥ ६२ ॥
 पडोनि गेलिया भिंती । चित्रांचीं केवळ होय माती ।
 कीं पाहिलेया राती । आंधारें उरे ॥ ६३ ॥
 जै रुपचि नाही उभें । तै साउली काढ्याची शोभे ।
 आरसेनवीण बिंबे । वदन कें पा ॥ ६४ ॥

फिटलिया निद्रेचा ठावो । कैचा स्वप्नासि प्रस्तावो ।
 मग तें साच का वावो । कोण म्हणो ॥ ६५ ॥
 तैसें गा संन्यासं येणें । मूळ अविद्येसींचि नाही जिणें ।
 मा तियेचें कार्य कोणें । घेपे दीजे ॥ ६६ ॥
 म्हणोनि संन्यासीं ये पाहीं । कर्माची गोठी कीजेल काई ।
 परी अविद्या आपुलां देहीं । आहे जै कां ॥ ६७ ॥
 जै कर्तेपणाचेनि थावें । आत्मा शुभाशुभीं धावे ।
 दृष्टी भेदाचिये राणिवे । रचलीसे जै ॥ ६८ ॥
 तै तरी गा सुवर्मा । बिजावली^१ आत्मया कर्मा ।
 अपाडें जैसी पश्चिमा । पूर्वेंसि कां ॥ ६९ ॥
 नातरी आकाशा का आभाळा । सूर्या आणि मृगजळा ।
 बिजावली भूतळा । वायूसि जैसी ॥ ७० ॥
 पांघरोनि नईचें उदक । असे नईचिमाजीं खडक ।
 परी जाणसी का वेगळिक । कोडीचि ते ॥ ७१ ॥
 हो कां उदकाजवली । परी सीनानीचि ते बाबुली ।
 काय संगस्तव काजली । दीपु म्हणों ये ॥ ७२ ॥
 जरी चंद्री जाला कलंकु । तरी चंद्रेंसीं नव्हे एकु ।
 आहे दिठी डोळेयां विवेकु । अपाडु जैसा ॥ ७३ ॥
 नाना वाटा वाटेजातया । वोघा वोघीं वाहतया ।
 आरिसया आरिसां पाहतया । अपाडु जेतुला ॥ ७४ ॥
 पार्था गा तेतुलेनि मानें । आत्मेनिसीं कर्म सिनें ।
 परी घेवविजे अज्ञानें । तें कीर ऐसें ॥ ७५ ॥
 विकासं रवीतें उपजवी । दुती^२ अलीकरवीं भोगवी ।
 ते सरोवरीं कां बरवी । अब्जिनी जैसी ॥ ७६ ॥
 पुढतपुढती आत्मक्रिया । अन्यकारणाचि तौशिया ।
 करूं पांचांही तयां । कारणां रूप ॥ ७७ ॥ (७५००)
 पञ्चतानि महाबाहो कारणानि त्रिनोद मे ।
 सांख्य कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥

आणि पांचही कारणें तियें । तूंही जाणसील विपायें ।
 ते शास्त्रें उभऊनी बाहे । बोलतां त्यातें ॥ ७८ ॥
 वेदरायाच्या राजधानी । सांख्यवेदांताचा भुवनी ।
 निरुपणाचा निशाणध्वनी । गर्जती तियें ॥ ७९ ॥
 ते सर्वकर्मसिद्धीलागीं । इयेंचिं मुदलें हो जगीं ।
 तेथ न सुवावा अभंगीं । आत्मराज्य ॥ ८० ॥
 या बोलाची डांगुरटी । तियें प्रसिद्धी आलीं किरीटी ।
 म्हणोनि तुझां हन कर्णपुटी । वसो कां जें ॥ ८१ ॥
 आणि मुखांतरीं आडकिजे । तैसें कायसें हें ओडें ।
 मी चिद्रत्न तुझें । असतां हातीं ॥ ८२ ॥
 आरिसा पुढां मांडलेया । कां लोकांच्या डोळ्यां ।
 घातु घावा पहावया । आपुलें निकें ॥ ८३ ॥
 अकत जैसेनि जेथ पाहे । तेथ तें तेंचि होत जाये ।
 तो मी तुझें जाहालों आहें । खेळणें आजि ॥ ८४ ॥
 ऐसें प्रीतीचेनि वेगें । देवो बोलतां से नेधे ।
 तेव आनंदामाजीं आंगें । विरतसे येरु ॥ ८५ ॥
 चांदिण्याचा पडिभरु । जालयां सोमकांताचा डोंगरु ।
 विघरोनि सरोवरु । हो पाहे जैसा ॥ ८६ ॥
 तैसें सुख आणि अनुभूती । या भावांची मोडूनि भिंती ।
 आतलें अर्जुनाकृती । सुखचि जेथ ॥ ८७ ॥
 तेथ समर्थ म्हणोनि देवा । अवकाशु जाहला आठवा ।
 पग बुडतयाचा धावा । जीवें केला ॥ ८८ ॥
 अर्जुनायेसणें धेंडें । प्रज्ञापसरेंसीं बुडे ।
 आलें भरतें एवढें । तें काढूनि पुढती ॥ ८९ ॥
 देवो म्हणे हां गा पार्था । तूं आपणपें देख सर्वथा ।
 तेव श्वासूनि येरें माथा । तुकियेला ॥ ९० ॥
 म्हणे जाणसी दातारा । मी तुजशीं व्यक्तिशेजारा ।
 आदीं एकाहारा । येवा पाहें ॥ ९१ ॥

तयाही हा पेसा । लोभें देतसां जरी लालसा ।
 तरी कां जी घालीतसां । आड आड जीवा ॥ ९२ ॥
 तेथ श्रीकृष्ण म्हणती निकें । अद्यापि नाही मा ठाऊकें ।
 वेड्या चंद्रा आणि चंद्रिके । न मिलणें आहे ॥ ९३ ॥
 आणि हाही बोलोनि भावो । तुज वाऊं आम्ही भिवों ।
 जे रुसतां बांधे थांवो । तें प्रेम गा हें ॥ ९४ ॥
 पथ एकमेकांचिये खुणें । विसंवादु तंवाचि जिणें ।
 म्हणोनि असो हें बोलणें । इयेंविषयीचें ॥ ९५ ॥
 मग कैशी कैशी ते आतां । बोलत होतो पंडुमुता ।
 सर्व कर्मा भिन्नता । आत्मोनिसीं ॥ ९६ ॥
 तंव अर्जुन म्हणें देवें । माझिये मनींचेंचि स्वभावें ।
 प्रस्ताविलें बरवें । प्रमेय तें जी ॥ ९७ ॥
 जें सकल कर्माचें बीज । कारणपंचक तुज ।
 सांगेन ऐसी पैज । घेतली कां ॥ ९८ ॥
 आणि आत्मया पथ कांहीं । सर्वथा लागु नाही ।
 हें पुढारलासि देई । लाहाणें माझें ॥ ९९ ॥
 यया बोला विश्वेशें । म्हणितलें तोषें बहुवसे ।
 इयेंविषयी धरणें बैसे । ऐसें कें जोडे ॥ १०० ॥
 तरी अर्जुना निरूपिजेल । तें कीर भाषेआंतुल ।
 परी मेचु ये होइजेल । ऋणिया तुज ॥ १ ॥
 तंव अर्जुन म्हणे देवो । काई विसरले मागील भावो ।
 इये गोठी कीं राखत आहों । मीतूपण जी ॥ २ ॥
 पथ श्रीकृष्ण म्हणती हो का । आतां अवधानाचा पसरु निका ।
 करुनियां आइका । पुढारलो तें ॥ ३ ॥
 तरी साचाचि गा धनुर्धरा । सर्व कर्माचा उभारा ।
 होये बाहिरवाहिरा । करणीं पांचें ॥ ४ ॥
 आणि पंच कारणदळवाडें । जिही कर्मकार मांडे ।
 ते हेतु तंव उघडे । पांच आथा ॥ ५ ॥

येर आत्मतत्त्व उदासीन । तें ना हेतु ना उपादान ।
ना अंगें करी संवाहन^१ । कार्यसिद्धीचें ॥ ६ ॥

तेथ शुभाशुभीं अंशीं । निफजती कमें ऐसीं ।
राती दिवो आकाशीं । जियापरी ॥ ७ ॥

तोय तेज धूम । ययां वायूसीं संगमु ।
जालिया होय अभागमु । व्योम तें नेणें ॥ ८ ॥

नाना काळीं नाव मिले । ते नावाडेनि चळे ।
चालविजे अनिलें । उदक तें साक्षी ॥ ९ ॥

का कवणें एकें पिडें । वेंचितां अवतरे भाडें ।
मग भवंडीजे वंडे । भ्रमे चक्र ॥ ३१० ॥

आणि कर्तृत्व कुलालाचें । तेथ काय तें पृथ्वीयेचें ।
आधारावांचूनि वेंचे । विचारीं पां ॥ ११ ॥

हेंही असो लोकांचिया । राहाटी होतां आघविया ।
कोण काम सवितया । आंगा आलें ॥ १२ ॥

तेसैं पांचहेतुमिलणीं । पांचेंचि इहीं कारणीं ।
कीजे कर्मलतांचि लावणी । आत्मा सिना^२ ॥ १३ ॥

आतां तेंचि वेगळालीं । पांचही विवंचूं गा भलीं ।
तुकोनि घेतलीं । मोतियें जैसीं ॥ १४ ॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।

विविधाश्च पृथक्चेष्टा देवं चैवात्र पञ्चवसम् ॥ १४ ॥

तेसी यथालक्षणें । आडक पां कर्मकारणें ।

तरी देह हें मी म्हणें । पहिलें एथ ॥ १५ ॥

ययातें अधिष्ठान ऐसें । म्हणिजे तें याचि उद्देशें ।

जे स्वभोग्येंसीं वसे । भोक्ता येथ ॥ १६ ॥

इंद्रियांचां दाहीं हातीं । जाचोनियां^३ दिवोराती ।

सुखदुःखें प्रकृती । जोडीजती जियें ॥ १७ ॥

तियें भोगावया पुरुखा । आन ठावोचि नाहीं देखा ।

म्हणोनि अधिष्ठानभारवा । बोलिजे देह ॥ १८ ॥

हैं चोविसांही तत्तांचें । कुटुंब घर वस्तीचें ।
 तुटे बंधमोक्षाचें । गुंतलें पथ ॥ १९ ॥
 केंबहुना अवस्थात्रया । अधिष्ठान धनंजया ।
 म्हणोनि देहा यया । हेंचि नाम ॥ ३२० ॥
 आणि कर्ता तें दुजें । कर्माचें कारण जाणिजे ।
 प्रतिबिंब म्हणिजे । चैतन्याचें जें ॥ २१ ॥
 आकाशचि वर्षे नीर । तें तळवटी बांधे नाडर^१ ।
 मग बिंबोनि तदाकार । होय जेवीं ॥ २२ ॥
 कां निद्राभरें बहुवें । राया आपणपें ठाउवें नव्हे ।
 मग स्वप्नीचियं सामावे । रंकपर्णी ॥ २३ ॥
 तैसें आपुलेनि विसरें । चैतन्याचि देहाकारें ।
 आभासोनि आविष्करे । देहपणें जें ॥ २४ ॥
 जया विचाराचां देशी । प्रसिद्धि गा जीवु ऐसी ।
 जेणें भाष केली देहेंसी । आघवाविषयीं ॥ २५ ॥
 प्रकृति करी कर्म । ती म्यां केली म्हणें भ्रम ।
 येथ कर्ता येणें नामें । बोलिजे जीवु ॥ २६ ॥
 मग पातेयांचा^२ केशी । एकीच उठी दिठी जैसी ।
 मोकळी चवरी ऐसी । चिरीव गमे ॥ २७ ॥
 कां घरा आंतुल एकु । दीपाचा तो अवलोकु ।
 गवाक्षभेदें अनेकु । आवडे जेवीं ॥ २८ ॥
 तेवीं बुद्धीचें जाणणें । श्रोत्रादिभेदें येणें ।
 बाहेरी इंद्रियपणें । फांके जें कां ॥ २९ ॥
 तें पृथग्विध करण । कर्माचें हया कारण ।
 तिसरें गा जाण । नृपनंदना ॥ ३३० ॥
 आणि पूर्वपाश्चिमवाहणीं । निघालिया वोधाचिया मिलणी ।
 होय नदी नद पाणी । एकचि जेवी ॥ ३१ ॥
 कां एकुचि पुरुषु जैसा । अनुसरत नवां रसा ।
 नृबलिधु जैसा । आवडी लाग ॥ ३२ ॥

तेसी क्रियाशक्ति पवनी । असे जे अनपायिनी^१ ।
 ते पडिली नाना स्थानी । नाना होय ॥ ३३ ॥
 जे वाचे करी येणें । ते तेंचि होय बोलणें ।
 हाता आली तरी घेणें । देणें होय ॥ ३४ ॥
 अगा चरणाचां ठायीं । तरी गति तेचि पाहीं ।
 अधोद्वारीं दोहीं । क्षरणें तेचि ॥ ३५ ॥
 कंदौनि हृदयवरी । प्रणवाचीं उजरी ।
 करितां तेचि शरीरीं । प्राणु म्हणिवे ॥ ३६ ॥
 मग उध्वींचिया रिगिनिगा । पुढती तेचि शक्ति पै गा ।
 उदानु ऐसिया लिंगा । पात्र जाहली ॥ ३७ ॥
 अधोऽंधाचेनि वाहें । अपानु हें नाम लाहे ।
 व्यापकपणें होये । व्यानु तेचि ॥ ३८ ॥
 आरोगिलेनि^२ रसें । शरीर भरी सरसें ।
 आणि न सांडितां असे । सर्वसंधीं ॥ ३९ ॥
 ऐसिया इया राहटी । मग तेचि क्रिया पाठीं ।
 समान ऐसी किरीटी । बोलिजे गा ॥ ४० ॥
 आणि जांभई शिंक टेंकर । ऐसेसा होतसे व्यापार ।
 नाग कूर्म कृकर । इत्यादि होय ॥ ४१ ॥
 एवं वायूची हे चेष्टा । एकीचि परी सुभटा ।
 वर्तनास्तव पालटा । येतसे जे ॥ ४२ ॥
 ते भवली वृत्तिपंथें । वायुशक्ति गा एथें ।
 कर्मकारण चौथें । ऐसें जाण ॥ ४३ ॥
 आणि ऋतु बरवा शारदु^३ । शारदीं पुढती चांदु ।
 चंदी जैसा संबंधु । पूर्णिमेचा ॥ ४४ ॥
 कां वसंती बरवा आरामु । आरामींनी प्रियसंगमु ।
 संगमी आगमु । उपचारांचा ॥ ४५ ॥
 नाना कमळी पांडवा । विकासु जैसा बरवा ।
 विकासींनी यावा । परागाचा ॥ ४६ ॥

वाचे बरवें कवित्व । कवित्वां बरवें रसिकत्व ।
 रसिकत्वां परतत्त्व- । स्पर्शु जैसा ॥ ४७ ॥
 तैसी सर्ववृत्तिवैभवां । बुद्धिचि एकली बरवी ।
 बुद्धीही बरव नवी । इंद्रियप्रौढी ॥ ४८ ॥
 इंद्रियप्रौढीमंडळा । शृंगारु एकचि निर्मळा ।
 जै अधिष्ठात्रियां कां मेळा । देवतांचा जो ॥ ४९ ॥
 म्हणूनि चक्षुरादिकीं दाहें । इंद्रियां पाठीं स्वानुग्रहें ।
 सूर्यादिकां कां आहे । सुरांचें वृंद ॥ ५० ॥
 तें देववृंद बरवें । कर्मकारण पांचवें ।
 अर्जुना पथ जाणावें । देवो म्हणो ॥ ५१ ॥
 एवं माने तुझिये आयणी^१ । तैसी कर्मजातांचि हे खाणी ।
 पंचविध आकर्णी । निरूपिली ॥ ५२ ॥
 आतां हेचि खाणी वाटे । मग कर्माची सृष्टि घडे ।
 जिहीं ते हेतुही उघडे । दाऊं पांचै ॥ ५३ ॥

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।

न्याय्यं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥

तारी अवसांत आली माधवी^२ । ते हेतु होय नवपल्लवी ।
 पल्लव पुष्पपुंज दावी । पुष्प फळातें ॥ ५४ ॥
 कां वाबिये आणजे मेघु । मेघें वृष्टीप्रसंगु ।
 वृष्टीस्तव भोगु । सस्यसुखाचा ॥ ५५ ॥
 नातरी प्राची अरुणातें विये । अरुणें सूर्योदयो होये ।
 सूर्य सगळा पाहे । दिवो जैसा ॥ ५६ ॥
 तैसें मन हेतु पांडवा । होय कर्मसंकल्पभावा ।
 तो संकल्प लावी दिवा । वाचेचा गा ॥ ५७ ॥
 मग वाचेचा तो दिवटा । दावी कृत्याजातांचिया वाटा ।
 तेव्हां कर्ता रिगे कामठां^३ । कर्तृत्वाचा ॥ ५८ ॥
 तेथ शरीरादिक दळवाडें । शरीरादिकां हेतुचि घडे ।
 लोहकाम लोखंड । निवाळजे जसे ॥ ५९ ॥

* १ बुद्धि. २ वसन्त ऋतु. ३ व्यापार.

कां तांशुवाचा ताणा । तांशु घालितां वरेणा ।
 तो तंतूचि विचक्षणा । होय पट्ट ॥ ३६० ॥
 तैसें मनवाचादेहांचें । कर्म मनादि हेतुचि रचे ।
 तनीं घडे रत्नाचें । दळवाडें जेवीं ॥ ६१ ॥
 एथ शरीरादिकें कारणें । तेचि हेतु केवीं हें कोणें ।
 अपेक्षिजे तरी तेणें । अवधारिजो ॥ ६२ ॥
 आइका सूर्याचिया प्रकाशा । हेतु कारण सूर्याचि जैसा ।
 कां ऊंसाचें कांडें ऊंसा । वाढी हेतु ॥ ६३ ॥
 माना वाग्देवता वानावी । तै वाचाचि लागे कामवावी ।
 कां वेदां वेदांचि बोलावी । प्रतिष्ठा जे ॥ ६४ ॥
 तैसें कर्मा शरीरादिकें । कारण हें कीर ठाउकें ।
 परी हेंचि हेतु न चुके । हेंही एथ ॥ ६५ ॥
 आणि देहादिकीं कारणीं । देहादि हेतुमिलणीं ।
 होय जया उभारणी । कर्मजाता ॥ ६६ ॥
 तें शास्त्रार्थें मानिलेया । मार्गा अनुसरे धनंजया ।
 तरी न्याय तो न्याया । हेतु होय ॥ ६७ ॥
 जैसा पत्रज्योदकाचा लोट्टु । विपायें धरी साळीचा पाट्टु ।
 तन्ही जिन्हे परी अचाट्टु । उपयोगु आशी ॥ ६८ ॥
 कां रोषें निघालें अवचटें । पडिलें द्वारकेचिया वाटे ।
 तें शिणे परी सुनाटें । न वचती पदें ॥ ६९ ॥
 तैसें हेतुकारणमेळें । उठी कर्म जें आंधळें ।
 शास्त्राचें लाहें डोळे । तै न्याय्य म्हणिये ॥ ७० ॥
 ना दूध वाढितां ठावो पावे । तंव उतोनि जाय स्वभावे ।
 तोही वेंचुं परी नव्हे । वेंचिलें तें ॥ ७१ ॥
 तैसें शास्त्रसाह्येवीण । केलें नोहें जरी अकारण ।
 तरी लागो कां नागवण । दानलेखीं ॥ ७२ ॥
 अगा बावला वर्णावरता । कोण मंत्रु आहे पंडुसुता ।
 कां बावला मुद्धारिता । जीवु आशी ॥ ७३ ॥

परी मंत्राची कडसणी । जंव नेणिजे कोदंडपाणी ।
 तंव उच्चारफळ वाणी । न पवे जेवी ॥ ७४ ॥
 तेवी कारणहेतुयोगें । जें बिसाट कर्म निगे ।
 तें शास्त्राचिये न लगे । कांसे जंव ॥ ७५ ॥
 कर्म होतचि असे तेव्हांही । परी तें होणें नव्हे पाही ।
 तो अन्यायो गा अन्यायी । हेतु जाणावा ॥ ७६ ॥

तत्रैवं सति कर्तारसामानं केवलं तु यः ।

पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥

एवं पंचकारणा कर्मा । पांचही हेतु हे सुमहिमा ।
 आतां एथें पाहें पां आत्मा । सांपडला असे ॥ ७७ ॥
 भानु न होनि रूपें जैसी । चक्षुरुपातें प्रकाशी ।
 आत्मा न होनि कर्म तैसी । प्रकटित असे गा ॥ ७८ ॥
 पाही प्रतिबिंब आरिसा । दोन्ही न होनि वीरेशा ।
 दोहीतें प्रकाशी जैसा । व्याहाळिता तो ॥ ७९ ॥
 कां अहोरात्र सविता । न होनि करी पांडुसुता ।
 तैसा आत्मा कर्मकर्ता । न होनी दावी ॥ ८० ॥
 परी देहाहंमानभुली । जयाची बुद्धी देहीच आतली ।
 जया आत्मविषयी जाली । मध्यरात्री ॥ ८१ ॥
 जेणें चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा । देहचि केलें परमसीमा ।
 तया आत्मा कर्ता हे प्रभा । अलोट उपजे ॥ ८२ ॥
 आत्माचि कर्ता । हाही निश्चयो नाही तत्त्वता ।
 देहोचि मी कर्मकर्ता । मानी तो सांच ॥ ८३ ॥
 जे आत्मा मी कर्मातीतु । सर्वकर्मसाक्षिभूतु ।
 हे आपली कही मातु । नायकेंचि कांनी ॥ ८४ ॥
 म्हणोनि उमपा आत्मयातें । देहचिवरी मविजे एथें ।
 विचित्र काई रात्रि दिवसातें । हुहुळ न करी ॥ ८५ ॥
 पैं जेणें आकाशीचा कही । साचु सूर्यु देखिला नाही ।
 तो थिहरीनें बिंब काई । मानू न लाह ॥ ८६ ॥

* १ हातवढी. २ डबक्यांतील.

शिवाराचेनि जालेपणें । सूर्यासि आर्णा होणें ।
 त्याचा नाशीं नाशणें । कंपें कंपु ॥ ८७ ॥
 अगा निद्रिता चेंवो नये । तंव स्वप्न साच हों लाहे ।
 रज्जु नेणतां सापा बिहे । विस्मो कवण ॥ ८८ ॥
 जंव कवळ' आशि डोळां । तंव चंद्रु देखावा कीं पिवळा ।
 काय मृगीहि मृगजळा । भाळावें नाहीं ॥ ८९ ॥
 तैसा शास्त्रागुरुचोनिचि नावें । जो वाराही टेंकों नेदी सिवे ।
 केचळ मौढ्याचोनिचि जीवें । जियाला जो ॥ ९० ॥
 तणें देहातमदृष्टीमुळें । आत्मया घापे देहाचें जालें ।
 तैसा अभाचा वेजु कोलहें । चंद्री मानी ॥ ९१ ॥
 मग त्या मानण्यासाठीं । देहबंदिशाळे किरीटी ।
 कर्माचा वज्रगांठी । कळासे तो ॥ ९२ ॥
 पाहें पां बंधभावना दृढा । नळियेवरी तो बापुडा ।
 काय मोकळेयाही चवडा । न ठकेचि पुंसा ॥ ९३ ॥
 म्हणोनि निर्मळें आत्मस्वरुपीं । जो प्रकृतीचें केलें आरोपी ।
 तो कल्पकोडीचां मापीं । मवीचि कर्म ॥ ९४ ॥
 आतां कर्माजार्जी असे । परी त्यातें कर्म न स्पर्शें ।
 वडवानळातें जैसें । समुद्रोदक ॥ ९५ ॥
 तैसेनि वेगळेपणें । जयाचें कर्मी असणें ।
 तो कीर जाणावा कवणें । तरी सांगां ॥ ९६ ॥
 जे मुक्तातें निर्धारितां । लाभे आपलीच मुक्तता ।
 तैसी दीपें दिसे पाहतां । आपली वस्तु ॥ ९७ ॥
 वाना आरिसा जंव उटिजे । तंव आपणपयां आपण भेटिजे ।
 कां पाणी पावतां पाणी होईजे । लवणें जेवीं ॥ ९८ ॥
 हें असो परतोनि मांगुतें । प्रतिबिंब पाहे बिंबातें ।
 तंव पाहणें जाउनी आयितें । बिंबाचि होय ॥ ९९ ॥
 तैसें हारपलें आपणपें पावे । तें संतातें पाहतां गिंसावें ।
 म्हणोनि वानावे ऐकावे । तेचि सदा ॥ १०० ॥

तरी कर्मी असोनि कर्में । जो नावरे समेंविषमें ।

चर्मचक्षूंचेनि चामें । दृष्टि जैसी ॥ १ ॥

तैसा सोडवला जो आहे । तयाचें रूप आतां पाहें ।

उपपत्तीची बाहे । उभऊनि सांगों ॥ २ ॥

यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।

हत्वापि स इमाल्लोकां न हन्ति न निदध्यते ॥ १७ ॥

तरी अविद्येचिया निदा । विश्वस्वप्नाचा हा धांदा ।

भोगीत होता प्रबुद्धा । अनादि जो ॥ ३ ॥

तो महावाक्याचेनि नावें । गुरुकृपेचेनि थावें ।

माथा हातु ठेविला नव्हे । थापाटिला जैसा ॥ ४ ॥

तैसा विश्वस्वप्नेंसी माया । नीद सांदूनि धनंजया ।

सहसा चेडला अढया - । नंदपणें जो ॥ ५ ॥

तेव्हां मृगजळाचे पूर । दिसते एक निरंतर ।

हारपती कां चंद्रकर । फांकतां जैसे ॥ ६ ॥

कां बालत्व निघोनि जाय । तें बागुला नाही जाय ।

पें जळालिया इंधन न होय । रंधन जेवीं ॥ ७ ॥

नाना चेवो आलिया पाठीं । तें स्वप्न न दिसे दिठी ।

तैसी अडंगमता किरीटी । नुरेचि तया ॥ ८ ॥

मग सूर्य आंधारालागीं । रिघो कां भलते सुरंगी ।

परी तो तयाचां भागीं । नाहीचि जैसा ॥ ९ ॥

तैसा आत्मत्वे वेठिला होये । तो जयातया दृश्यातें पाहे ।

तें दृश्य द्रष्टेपणेंसी होत जाये । तयाचेंचि रूप ॥ १० ॥

जैसा वन्हि जया लागे । तें वन्हिचि जालिया आंगें ।

दाहदाहकविभागें । सांडिजे तें ॥ ११ ॥

तैसा कर्माकारा दुजेया । तो कर्तेपणाचा आत्मया ।

अवलाहो ये तें गेलया । काहीं बाहीं जें उरे ॥ १२ ॥

तिये आत्मस्थितीचा जो रावो । मग तो देही इये जाणेल वयो ।

काय प्रलयाबुचा उलाहो । वोघु मानी ॥ १३ ॥

* १ पसारा. २ व्यापिला. ३ भवती

तेसी ते पूर्ण अहंता । काई देहपणें पंडुसुता ।
 आवरे काई सविता । बिंबें धरिला ॥ १४ ॥
 पै मथूनि लोणी घेवे । ते मागुती ताकीं घावे ।
 तरी तें अलिप्तपणें सिंघे । तेणेंसीं काई ॥ १५ ॥
 नाना काष्ठौनि वीरेशा । वेगळाविलिया हुताशा ।
 राहे काष्ठाचिया मांदुसा^१ । कांडलेपणें ॥ १६ ॥
 कां रात्रीचिया पोटा आंतु । निगाला जो हा भास्वतु ।
 तो रात्री ऐसी मातु । एके कार्या ॥ १७ ॥
 तैसें वेद्य वेदकपणेंसी । पडिलें कां जयाचां ग्रासीं ।
 त्या देह मी ऐसी । अहंता कैची ॥ १८ ॥
 आणि आकाशें जेथ जेथुनी । जाइजे तेथ असे भरोनि ।
 म्हणोनि ठेलें कोंदोनि । आपेंआप ॥ १९ ॥
 तैसें जें तेणें करावें । तो तेंचि आहे स्वभावें ।
 मा कोणें कर्मी वेठावें । कर्तेंपणें ॥ २० ॥
 बुरेचि गगनावीण ठावो । नोहेचि समुद्रा प्रवाहो ।
 बुठीचि धरुवा जावो । तैसें जाहालें ॥ २१ ॥
 ऐसेनि अहंकृतिभावो । जयाचां बोधीं जाहाला वावो ।
 त-ही देहा जंव निर्वाहो । तंव आधीं कर्म ॥ २२ ॥
 अगा वारा जरी वाजोनि वीसरें^२ । तरी तो डोल रुखीं उरें ।
 कां सेंदें द्रुति राहे कापुर्ण । वेंचलेनी ॥ २३ ॥
 कां सरलेया गीताचा समारंभु । न वचे राहवलेपणाचा शोभु ।
 भूमी लोकोनी गेलिया अंबु । वोल थारे ॥ २४ ॥
 अगा मावळलेनि अर्कें । संध्येचिये भूमिकें ।
 ज्योतिर्वीप्ती कांतुकें । दिसे जैसी ॥ २५ ॥
 पै लक्ष भेदिलियाहीवरी । बाण धांवोचि तंववरी ।
 जंव भरली आधी उरी । बळाची ते ॥ २६ ॥
 नाना चाकीं भांडें जालें । तें कुंभारें परतें नेलें ।
 परीं भूमीचि तें मागलें । भोवाडलेपणें ॥ २७ ॥
 * १ पेटी. २ थांबला.

तैसा देहाभिमानु गेलिया । देह जेणें स्वभावें धनंजया ।
 जालें तें अपैसया । चेष्टवीच तें ॥ २८ ॥
 संकल्पेवीण स्वप्न । न लावितां दांगीचें^१ बन ।
 न राचितां गंधर्वभुवन । उठी जैसें ॥ २९ ॥
 आत्मयाचेनि उद्यमेंवीण । तैसें देहादिपंचकारण ।
 होय आपण्यां आपण । क्रियाजात ॥ ४३० ॥
 पै प्राचीनसंस्कारशेषें । पांचही कारणें सहेतुकें ।
 कामवीजती गा अनेकें । कर्माकारें ॥ ३१ ॥
 तया कर्माजार्जी मग । संहरो आघवें जग ।
 अथवा नवें चांग । अनुकरो ॥ ३२ ॥
 परी कुमुद कैसेनि सुकें । तें कमळ कैसें फांकें ।
 हीं दोन्ही रवी न देखे । जयापरी ॥ ३३ ॥
 कां वीजु वर्षोनि आभाळ । ठिकरिया आतो भूतळ ।
 अथवा करू शाङ्खळ । पर्जन्यवृष्टी ॥ ३४ ॥
 परी तया दोहीतें जैसें । नेणिजेचि कां आकाशें ।
 तैसा देहीच जो असे । विदेहदृष्टी ॥ ३५ ॥
 तो देहादिकीं चेष्टी । घडतां मोडतां हे सृष्टी ।
 न देखे स्वप्न किरीटी । चेडला जैसा ॥ ३६ ॥
 परव्ही चामाचे डोळेवरी । जे देखती देहचिवरी ।
 ते कीर तो व्यापारी । ऐसोंचि मानिती ॥ ३७ ॥
 कां तणाचा बाहुला^२ । जो आगरामेरे ठेविला ।
 तो साचचि राखता कोल्हा । मानिजे ना ॥ ३८ ॥
 पिसें नेसलें कां नांगवें । हें लोकीं येऊनि जाणावें ।
 ठाणोरियाचे मवावे । आणिकीं घाय ॥ ३९ ॥
 का महासतीचे भांग । देखे कीर सकळ जग ।
 परी ते आगी ना आंग । ना लोकु देखे ॥ ४४० ॥
 तैसा स्वस्वरूपें उठिला । जो दृश्येंसी दृष्टा आटला ।
 तो नोणें काय राहिल्ला । इन्द्रियग्राम ॥ ४१ ॥

अगा थोरीं कळोळीं कळोळ साने । लोपतां तिरींचेनि जनें ।
एकी एक गिलिलें हें मनें । मानिजे जन्हीं ॥ ४२ ॥

तन्ही पाणियाकडे पाहीं । कोणें गिलिजत आहे काई ।
तसें पूर्णां दुजें नाहीं । जें तो मारी ॥ ४३ ॥

सोनयाचिया चंडिका । सुवर्णशूळेंचि देखा ।
सोनयाचिया महिखा । नाशु केला ॥ ४४ ॥

तो देवलवसिया^१ कडा । व्यवहारु गमला फुडा ।
वांचूनि शूल महिष चामुंडा । सोनेंचि आहे ॥ ४५ ॥

पै चित्रीचें पाणी हुताशु । तो दिठीचि भागु आभासु ।
पटी आगी वोलाशु । दोन्ही नाहीं ॥ ४६ ॥

मुक्ताचें देह तैसें । झालत संस्कारवशें ।
देखोनि लोक पिसे । कर्ता म्हणती ॥ ४७ ॥

आणि तयां करणेया आंतु । घडो तिहीं लोकां घातु ।
परी तेणें केला हे मातु । बोलांचि नये ॥ ४८ ॥

तंव अंधारुचिं देखावा तेजें । मा तें फेडी हें कें बोलिजे ।
तसें जानिया नाहीं दुजें । करील कायी ॥ ४९ ॥

म्हणोनि तयाची बुद्धी । नेणे पापपुण्याची गंधी ।
गंगा मीनलिया नदी । विटाळु जैसा ॥ ५० ॥

आगीसि आगी झगटल्या । काय पोळे धनंजया ।
कीं शस्त्र रूपें आपणया । आपणचि ॥ ५१ ॥

तसें आपणपयापरतें । जो नेणे क्रियाजातातें ।
तेथ काय लिंपवी^२ बुद्धीतें । तयाचिये ॥ ५२ ॥

म्हणोनि कार्य कर्ता क्रिया । हें स्वरूपाचि जाहालें जया ।
नाहीं शरीरादिकीं तया । कर्मी बाधु ॥ ५३ ॥

जो कर्ता जीव विंदाणी । काढूनि पांचही खाणी ।
घडित आहे करणी । आउतीं दाहें ॥ ५४ ॥

तेथ न्यावो आणि अन्यावो । हा द्विविधु साधूनि आवो ।
अविता न लवी खवो । कर्मभुवन ॥ ५५ ॥

या थोराडा कीर कामा । विरजा^१ नोहे आत्मा ।
 परी म्हणसी हन उपक्रमा । हातु लावी ॥ ५६ ॥
 तो साक्षी चिद्रूप । कर्मवृत्तीचा संकल्प ।
 उठी तो कां निरोपु । आपणाचि दे ॥ ५७ ॥
 तरी कर्मप्रवृत्तीहीलागीं । तया आयासु नाहीं आंगीं ।
 जे प्रवृत्तीचेही उळिगीं । लोकुचि आर्था ॥ ५८ ॥
 म्हणोनि आत्मयाचें केवल । जो रूपाचि जाहला निखिल ।
 तया नाहीं बांदिशाल । कर्माचि हे ॥ ५९ ॥
 परी अज्ञानाचा पटीं । अन्यथा ज्ञानाचें चित्र उठी ।
 तेथ चितारणी हे त्रिपुटी । हे । प्रसिद्ध जे कां ॥ ५६० ॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।

करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मप्रग्रहः ॥ १८ ॥

जें ज्ञान ज्ञाता ज्ञेय । हें जगाचें बीजत्रय ।
 तें कर्माची निःसंदेह । प्रवृत्ति जाण ॥ ६१ ॥
 आतां ययाचि गा तया । व्यक्ती वेगळालिया ।
 आडकें धनंजया । करुं रूप ॥ ६२ ॥
 तरी जीवसूर्यबिंबाचे । रश्मी श्रोत्रादिकें पांचें ।
 धावोनि विषयपद्माचे । फोडिती मद^२ ॥ ६३ ॥
 कीं जीवनृपाचे वारु उपलाणें । घेऊनि इंद्रियांचीं केंकाणें ।
 विषयदेशींचें नागवणें । आणीत जे ॥ ६४ ॥
 हें असों इहीं इंद्रियां राहटे । जें सुखदुःखेंसीं जीवा भेटे ।
 तें सुषुप्तिकाळीं वोहटे । जेथ ज्ञान ॥ ६५ ॥
 तया जीवा नांव ज्ञाता । आणि जें हें सांगितलें आतां ।
 तेंचि पथ पंडुसुता । ज्ञान जाण ॥ ६६ ॥
 जें अविद्येचिये पोटीं । उपजतखेंवों किरीटी ।
 आपणयातें वांटी । तिहीं ठायीं ॥ ६७ ॥
 आपुलिये धावे पुढां । घालूनि ज्ञेयाचा गुंडा^३ ।
 उगरी मागिलीकडी । ज्ञातृत्वात ॥ ६८ ॥

* १ मदत होणें. २ कळचा. ३ घोंडा.

मग ज्ञातया ज्ञेया दोषां । तो नांदणुकेचा बगा ।

माजी जालेंनि पैगा । वाहे जेणें ॥ ६९ ॥

ठकूनि ज्ञेयाची शिंव । पुरे जयाचि धांव ।

सकल पदार्था नांव । सूतसे जें ॥ ७० ॥

तें गा सामान्यज्ञान । या बोला नाहीं आन ।

ज्ञेयाचेंही चिन्ह । आडक आतां ॥ ७१ ॥

तरी शब्द-स्पर्श- । रूप गंध-रसु ।

हा पंचविध आभासु । ज्ञेयाचा जो ॥ ७२ ॥

जेसें एकेंचि चूतफळें^१ । इंद्रियां वेगळवेगळें ।

सें वर्णें परिमळें । भेटिजे स्पर्शें ॥ ७३ ॥

तेसें ज्ञेय तरी एकसरें । परी ज्ञान इंद्रियद्वारें ।

घे म्हणोनि प्रकारें । पांचें जालें ॥ ७४ ॥

आणि समुद्धीं वोघाचें जाणें । सरे लाणीपासीं^२ धावणें ।

का फळीं सरे वाढणें । सध्याचें जेवीं ॥ ७५ ॥

तेसें इंद्रियांचां वाहवटीं । धांवतया ज्ञाना जेथ ती ।

होय तें गा किरीटी । विषय ज्ञेय ॥ ७६ ॥

एवं ज्ञातया ज्ञाना ज्ञेया । तिहीं रूप केलें धनंजया ।

हे त्रिविध सर्व क्रिया- । प्रवृत्ति जाण ॥ ७७ ॥

जें शब्दादि विषय । हें पंचविध जें ज्ञेय ।

तेचि प्रिय का अप्रिय । एके परीचें ॥ ७८ ॥

ज्ञान मोटकें ज्ञातया । दावी ना जंव धनंजया ।

तंव स्वीकारा कीं त्यजावया । प्रवर्तेचि तो ॥ ७९ ॥

परी मीनातें देखोनि बकु । जैसा निधानातें रंकु ।

का स्त्री देखोनि कामुकु । प्रवृत्ति धरी ॥ ८० ॥

जैसे खालारा^३ धावे पाणी । भ्रमर फुलाचिये घाणीं ।

नाना सुटला सांजवणी । वत्सुचि पा ॥ ८१ ॥

अगा स्वर्गाची उर्वशी । एकोनि जेवीं माणसीं ।

पारात्या लावीजती आकाशीं । यागांचिया ॥ ८२ ॥

पैं पारिवा जैसा किरीटी । चढला नभाचियेहि पोटी ।
पारवी देखोनि लोटी । आंगाचि सगळें ॥ ८३ ॥

हैं ना घनगर्जनासरिसा । मयूर वोवाडें आकाशा ।
ज्ञाता ज्ञेय देखोनि तैसा । धांवचि घे ॥ ८४ ॥

म्हणोनि ज्ञान-ज्ञेय-ज्ञाता । हे त्रिविध गा पंडुसुता ।
होयचि कर्मा समस्तां । प्रवृत्ति येथ ॥ ८५ ॥

परी तेंचि ज्ञेय विपायें । जरी ज्ञातयातें प्रिय होये ।
तरी भोगावया न साहे । क्षणही विलंबु ॥ ८६ ॥

नातरी अवचटें । तें विरु होऊनि भेटे ।

तरी युगांत वाटे । सांडावया ॥ ८७ ॥

व्याळा^१ कां हारा । वरपडा जालेया नरा ।

हरिष्यु आणि दरारा । सरसाचि उठी ॥ ८८ ॥

तैसें ज्ञेय प्रियाप्रियें । देखिलेनि ज्ञातया होये ।

मग त्यागस्वीकारी वाहे । व्यापारातें ॥ ८९ ॥

तेथ रागी प्रतिमळाचा । गोसावी सर्वदळाचा ।

रसु सांडूनि पायांचा । होय जैसा ॥ ९० ॥

तैसें ज्ञातेपणें जें असे । तें ये कर्ता ऐसिये दशे ।

जेवितें बैसलें जैसें । रंधन करूं ॥ ९१ ॥

कां भवरोचि केला मळा । वरकलुचि जाला अंकसळा^२ ।

नाना देवो रिगाला देउळा - । चिया कामा ॥ ९२ ॥

तैसा ज्ञेयाचिया हांवा । ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा ।

राहाटवी तेथ पाडवा । कर्ता होय ॥ ९३ ॥

आणि आपण होऊनि कर्ता । ज्ञाना आणी करणता ।

तेथें ज्ञेयाचि स्वभावता । कार्य होय ॥ ९४ ॥

ऐसा ज्ञानाचिये निजगती । पालटु पडे गा सुमती ।

डोळ्यांची शोभा राती । पालटे जैसी ॥ ९५ ॥

कां अदृष्ट जालिया उदासु । पालटे श्रीमंताचा विलासु ।

पुनिवपाठी शीतांशु । पालटे जैसा ॥ ९६ ॥

तैसा चालितां करणें । ज्ञाता वेठिजे कर्तेपणें ।
 तैथिचीं तियें लक्षणें । ऐक आतां ॥ ९७ ॥
 तरी बुद्धि आणि मन । चित्त अहंकार हन ।
 हें चतुर्विध चिन्ह । अंतःकरणाचें ॥ ९८ ॥
 बाहिरि त्वचा श्रवण । चक्षु रसना घ्राण ।
 हे पंचविध ज्ञाण । इंद्रियें गा ॥ ९९ ॥
 तेथ आंतुलें तंव करणें । कर्ता कर्तव्या घे उमाणें ।
 मग तें जरी जाणें । सुखा येतें ॥ १०० ॥
 तरी बाहेरिलें तियेंही । चक्षुरादिकें दाहाही ।
 उठोनि लवलाही । व्यापारा मूये ॥ १ ॥
 मग तो इंद्रियकदंबु । करविजे तंव राबु^१ ।
 जेव कर्तव्याचा लाभु । हातासि ये ॥ २ ॥
 ना तें कर्तव्य जरी दुःखें । फळेल ऐसें देखे ।
 तो लावी त्यागमुखें । तियें दाहाही ॥ ३ ॥
 मग फिटे दुःखाचा ठावो । तंव राहटवी रात्रिदिवो ।
 विकणुवातें कां रावो । जयापरी ॥ ४ ॥
 तैसोनि त्याग स्वीकारी । वाहता इंद्रियांची धुरी ।
 ज्ञातयातें अवधारी । कर्ता म्हणिपे ॥ ५ ॥
 आणि कर्तयाचां सर्व कर्मी । आउतांचिया परी क्षमी^२ ।
 म्हणोनि इंद्रियातें आम्ही । करणें म्हणों ॥ ६ ॥
 आणि हेंचि करणेंवरी । कर्ता क्रिया ज्या उभारी ।
 तिया व्यापे तें अवधारी । कर्म पथ ॥ ७ ॥
 सोनाराचिया बुद्धी लेंणें । व्यापे चंद्रकरी चांदिणें ।
 कां व्यापे वेल्हाळपणें । वेली जैसी ॥ ८ ॥
 नाना प्रभा व्यापे प्रकाशु । गोडिया इक्षुरमु^३ ।
 हें असो अवकाशु । आकाशी जैसा ॥ ९ ॥
 तैस कर्तयाचिया क्रिया । व्यापलें जे धनजया ।
 तें कर्म गा बोलावया । आन नाही ॥ १० ॥

एवं कर्ता कर्म करण । या तिहींचेंहि लक्षण ।
 सांगितलें तुज विचक्षण - । शिरोमणी ॥ ११ ॥
 पथ ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय । हें कर्माचें प्रवृत्तित्रय ।
 तैसेंचि कर्ता करण कार्य । हा कर्मसंचयो ॥ १२ ॥
 वन्हीं ठेविला असे धूम । आर्था बीजीं जेवीं दुमु ।
 कां मनीं जोडे कामु । सदा जैसा ॥ १३ ॥
 तैसा कर्ता क्रिया करणीं । कर्माचें आहे जितवणीं ।
 सोनें जैसें स्वाणी । सुवर्णाचिये ॥ १४ ॥
 म्हणोनि हें कार्य मी कर्ता । ऐसे आथि जेथ पांडुसुता ।
 तेथ आत्मा दुरी समस्तां - । क्रियांपासीं ॥ १५ ॥
 यालागीं पुढती । आत्मा वेगळाचि सुमती ।
 आतां असो हे किती । जाणतासि तूं ॥ १६ ॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।

प्रोच्यते गुणसंख्यानं यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥

परी सांगितलें जें ज्ञान । कर्म कर्ता हन ।
 ते तिन्ही तिहीं ठायीं भिन्न । गुणीं आहाती ॥ १७ ॥
 म्हणोनि ज्ञाना कर्मा कर्तया । पातेजों^१ नये धनंजया ।
 जे दोनी बांधती सोडावया । एकचि प्रौढ ॥ १८ ॥
 तें सात्त्विक ठाउवें होये । तो गुणभेदु सांगों पाहें ।
 जो सांख्यशास्त्री आहे । उवाडला ॥ १९ ॥
 जें विचारक्षीरसमुद्र । स्वबोधकुमुदिनीचंद्र ।
 ज्ञानडोळसां नरेंद्र । शास्त्रांचा जें ॥ ४२० ॥
 कीं प्रकृतिपुरुष दोनीं । मिसकलीं दिवोरजनीं ।
 तियें निवडितां त्रिभुवनीं । मार्तंडु जें ॥ २१ ॥
 जेथ अपारा मोहराशी । तत्त्वाचां मापीं चोविसीं ।
 उमाणा^२ घेऊनि परेशीं । सुरवाडिजे ॥ २२ ॥
 अर्जुना तें सांख्यशास्त्र । पढ जयाचें स्तोत्र ।
 तें गुणभेदचरित्र । ऐसें आहे ॥ २३ ॥

जे आपुलेनि आंगिकें । त्रिविधपणाचेनि अंकें ।
दृश्यजात तितुकें । अंकित केलें ॥ २४ ॥

एवं सत्वरजतमा । तिहींची एवढी असे महिमा ।

जे त्रैविध्य आदी ब्रह्मा । अंतीं कृमी ॥ २५ ॥

परी विश्वीची आघवी मांदी । जेणें भेदलेनि गुणभेदी ।

पडिली तें तव आदी । ज्ञान सांगां ॥ २६ ॥

जे दिठी जर्री चोरव कीजे । तरी भलतेंही चोरव सुजें ।

तेसें ज्ञानें शुद्धें लाहिजे । सर्वही शुद्ध ॥ २७ ॥

म्हणोनि तें सात्त्विक ज्ञान । आतां सांगां दे अवधान ।

केवल्यगुणनिधान । श्रीकृष्ण म्हणे ॥ २८ ॥

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।

अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ २९ ॥

तरी अर्जुना गा तें फुडें । सात्त्विक ज्ञान चोरवडें ।

जयाचा उदर्यां होय बुडे । ज्ञातेनिसीं ॥ २९ ॥

जैसा सूर्य न देखें आंधारें । सरिता नेणजती सागरें ।

कां कवकिलिया न धरे । आत्मच्छाया ॥ ५३० ॥

तयापरी जया ज्ञाना । शिवादिं तृणावसाना ।

इया भूतव्याक्ति भिन्ना । नाडळती ॥ ३१ ॥

जेसें हातें चित्र पाहातां । होय पाणियें मीठ धुतां ।

कां चेवोनि स्वप्ना येतां । जैसें होय ॥ ३२ ॥

तेसें ज्ञानें जेणें । करितां ज्ञातव्यातें पाहाणें ।

जाणता ना जाणणें । जाणावें उरे ॥ ३३ ॥

पै सोनें आटूनि लेणीं । न काढिती आपुलिया आयणी ।

कां तरंग न घेपती पाणी । गाळूनि जैसें ॥ ३४ ॥

तेसी जया ज्ञानाचिया हाता । न लगेचि दृश्यकथा ।

तें ज्ञान जाण सर्वथा । सात्त्विक गा ॥ ३५ ॥

अरिसा पाहों जाता कोडें । जैसें पाहातांचि कां रिगे पुढें ।

तेसें होय लाटोनि पडे । ज्ञाताचि जे ॥ ३६ ॥

* १ मोक्षरूपी गुणांचा ठेवा.

पुढतीं तेंचि सात्त्विक ज्ञान । जें मोक्षलक्ष्मीचें भुवन ।
हें असो एक चिन्ह । राजसाचें ॥ ३७ ॥

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ।

वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥

तरी पार्था परियेस । तें ज्ञान गा राजस ।

जे भेदाची कांस^१ । धरुनि चाले ॥ ३८ ॥

विचित्रता भूतांचिया । आपण आंतोनि ठिकरिया ।

बहु चकै ज्ञातया । आणिली जेणें ॥ ३९ ॥

जैसे साचा रूपाआड । घालूनि विसराचें कवाड^२ ।

मग स्वप्नाचें काबाड । वोडरी निद्रा ॥ ४० ॥

तैसे स्वज्ञानाचिये पौली-। बाहेरि मिथ्येचां महीं खिळीं ।

तिहीं अवस्थाचिया वह्याली^३ । दावी जे जीवा ॥ ४१ ॥

अलंकारपणें झांकलें । बाळा सोनें कां वायां गेलें ।

तैसें नामीं रूपीं दुरावलें । अद्वैत जया ॥ ४२ ॥

अवतरली गाडुगां घडां । पृथ्वी अनोळख जाली मूढां ।

वर्निह जाला कानडा । दीपत्वासाठीं ॥ ४३ ॥

कां वस्त्रपणाचेंनि आरोपें । मूर्खाप्रति तंतु हारपे ।

नाना मुग्धा पटु लोपे । दाऊनि चित्र ॥ ४४ ॥

तैशीं जया ज्ञाना । जाणोनि भूतव्यक्ती भिन्ना ।

ऐक्यबोधाची वासना । निमोनि गेली ॥ ४५ ॥

मग इंधनीं भेदला अनळु । फुलावरी परिमळु ।

कां जळभेदें सकळु । चंद्रु जैसा ॥ ४६ ॥

तैसे पदार्थभेद बहुवस । जाणोनि लहान थोर वेष ।

आंतलें तें राजस । ज्ञान येथ ॥ ४७ ॥

आतां तामसाचेंही लिंग । सांगेन तें वोळख चांग ।

डावलावया मातंग-। सदन जैसें ॥ ४८ ॥

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

यस्तु वृत्तस्त्ववदकास्मिन्कायं सक्तमहतुकम् ।

अतत्त्वायंवदत्तं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

तरी किराटी जें ज्ञान । हिंडे विधीचेनि वस्त्रेंहीन ।
 श्रुति पाठमोरी नग्न । म्हणौनि त्या ॥ ५१ ॥
 येरीही शास्त्र बटिकरी^१ । जें निंदेचे विटाळवरी ।
 बोलविलेंसे डोंगरी^२ । म्लेंच्छधर्माचां ॥ ५५० ॥
 जें गा ज्ञान ऐसें । गुणग्रहें तामसें ।
 बेतलें भोंवे पिसें । होऊनियां ॥ ५१ ॥
 जें सोयरिके बाधु नेणे । पदार्थी निषेधु न म्हणे ।
 निरोविलें जैसें सुणें^३ । शून्यग्रामी^४ ॥ ५२ ॥
 त्या तोंडीं जें नाडले । कां स्वातां जेणें पोळे ।
 तेंचि एक वाळे । येर घेणेंचि ॥ ५३ ॥
 पाहीं सोनें चोरितां उंदिरु । न म्हणे थरुविथरु^५ ।
 नेणे मांसरवाडरु । काळें गोरें ॥ ५४ ॥
 नाना वनामाजीं बोहरी । कडसणी जेवीं न करी ।
 कां जीत मेलें न विचारी । बैसतां माशी ॥ ५५ ॥
 अगा वांता कां वाढिलेया । साजुक कां सडलिया ।
 विवेकु कावळिया । नाहीं जैसा ॥ ५६ ॥
 तैसें निषिद्ध सांडूनि द्यावें । कां विहित आदरें घ्यावें ।
 हें विषयांचेनि नावें । नेणेचि जें ॥ ५७ ॥
 जेतुलें आड पडे दिठी । तेतुलें घे विषयाचि साठीं ।
 मग तें स्त्री द्रव्य वाटी । शिश्नोदरां ॥ ५८ ॥
 तीर्थातीर्थ हे भाष । उदकी नाहीं सनोकरव ।
 तहान वोळे तेंचि सुख । वांचुनियां ॥ ५९ ॥
 त्याचिपरी स्वाद्यास्वाद्य । न म्हणे निंद्यानिंद्य ।
 तोंडा आवडे तें मेध्य^६ । ऐसाचि बोधु ॥ ५६० ॥
 आणि स्त्रीजात तितुकें । त्वचेद्वियेंचि वोळखे ।
 तियेविषयीं सोयरिके । एकचि बोधु ॥ ६१ ॥
 पै स्वार्थी जें उपकरे । त्याचि नाम सोयरीं ।
 वेहसंबंधु न सरे । जिये ज्ञानी ॥ ६२ ॥

मृत्यूचें आघवेंचि अन्न । आघवेंचि आगी इंधन ।
 तैसें जगचि आपलें धन । तामसज्ञाना ॥ ६३ ॥
 ऐसेनि विश्व सकळ । जेणें विषोचि मानिलें केवळ ।
 तया एक जाणें फळ । देहभरण ॥ ६४ ॥
 आकाशपतिता नीरा । जैसा सिंधुचि येक थारा ।
 तैसें कृत्यजात उदरा- । लागींचि बुझे ॥ ६५ ॥
 वांचूनि स्वर्गु नरकु आर्थी । तया हेतु प्रवृत्ति निवृत्ती ।
 इये आघवियेचि राती । जाणिवेची जें ॥ ६६ ॥
 जें देहखंडा^१ नाम आत्मा । ईश्वर पाषाणप्रतिमा ।
 ययापराती प्रमा । ढळों नेणें ॥ ६७ ॥
 म्हणोनि पडिलेनि शरीरें । केलेनिसीं आत्मा विसरे ।
 मा भोगावया उरे । कोण वेणें ॥ ६८ ॥
 ना ईश्वरु पाहतां आहे । तो भोगावीं हें जरी होये ।
 तरी देवचि स्वाये । विकूनिया ॥ ६९ ॥
 गावींचे देवलेश्वर । नियामकचि होती साचार ।
 तरी देशींचे डांगर । उगे कां असती ॥ ७० ॥
 ऐसा विपायें देवो मानिजे । तरी पाषाणमात्रचि जाणिजे ।
 आणि आत्मा तंव म्हणिजे । देहातेंचि ॥ ७१ ॥
 यें पापपुण्यादिकें । तें आवघेंचि करोनि लटिकें ।
 हित मानी अग्निमुखें । चरणें जें कां ॥ ७२ ॥
 जे चामाचे डोळे दाविती । जें इंद्रियें गोडी लाविती ।
 तेंचि साच हे प्रतीती । फुडी जया ॥ ७३ ॥
 किंबहुना ऐसी प्रथा । वाढती देवसी पार्था ।
 धुंवाचि वेली^२ वृथा । आकाशीं जैसी ॥ ७४ ॥
 कोरडा ना वोला । उपेगा आर्थी गेला ।
 तो वाढोनि मोडला । भेंडु जैसा ॥ ७५ ॥
 नाना उंसांचीं कणसें । कां नपुंसकें माणुसें ।
 वन लागलें जैस । साबरीचें^३ ॥ ७६ ॥
 * १ शरीर. २ घराची वेळ. ३ मांजर

नातरी बालकांचें मन । कां चोराघरींचें धन ।
अथवा गलस्तन । शोकियेचे ॥ ७७ ॥ (७८००)
तैसें जें वायाणें । वोसाळ दिसे जाणणें ।
तयातें मी म्हणें । तामसज्ञान ॥ ७८ ॥

तेही ज्ञान इया भाषा । बोलिजे तो भावो ऐसा ।
ज्ञात्यंधाचा कां जैसा । डोळा वाडु ॥ ७९ ॥

का बधिराचे नीट कान । अपेया नाम पान ।
तैसें आडनांव ज्ञान । तामसा तया ॥ ८० ॥

हें असो किती बोलावें । तरी ऐसें जें देखावें ।
तें ज्ञान नोहे जाणावें । डोलस तम ॥ ८१ ॥

एवं तिहीं गुणी । भेदलें यथालक्षणी ।
ज्ञान श्रोतेशिरोमणी । दाविलें तुज ॥ ८२ ॥

आतां याचि त्रिप्रकारा । ज्ञानाचेंनि धनुर्धरा ।
प्रकाशें होती गोचरा । कर्तयाच्या क्रिया ॥ ८३ ॥

म्हणौनि कर्म पै गा । अनुसरे तिहीं भागां ।
मोहरें जालिया वोघा । पाणी जैसें ॥ ८४ ॥

तेचि ज्ञानत्रयवशें । त्रिविध कर्म जें असे ।
तेथ सात्त्विक तंव ऐसें । परिस आधीं ॥ ८५ ॥

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।

अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥

तरी स्वाधिकाराचेंनि मार्गे । आलें जें मानिलें आगें ।
पतिव्रतेचेंनि परिब्वंगें । प्रियातें जैसें ॥ ८६ ॥

सांवळया आंगा चंदन । प्रमदालोचनीं अंजन ।
तैसें अधिकारासी मंडण । नित्यपणें जें ॥ ८७ ॥

तें नित्य कर्म भलें । होय नैमित्तिकीं सावाडलें ।
सोनयासि जोडलें । सौरभ्य जैसें ॥ ८८ ॥

आणि आंगूलीवाची संपत्ती । वेंचुनि बालाची करी पाळती ।
परी जीवें उबगणें हे स्थिती । न पाहे माय ॥ ८९ ॥

तैसें सर्वस्वें कर्म अनुष्ठी । परी फल न सूये दिठी ।
 उरिवती क्रिया पैठी । ब्रह्मीचि करी ॥ ५१० ॥
 आणि प्रिय आलिया स्वभावें । सबळ उरे वेचे ठाउवें नव्हे ।
 तैसें सत्प्रसंगें करावें । पारुषे जरी ॥ ९१ ॥
 तरी अकरणाचेनि स्वेदें । द्वेषातें जिवीं न बांधे ।
 जालियाचेनि आनंदें । फुंजां^१ नेणें ॥ ९२ ॥
 पेसेपेसिया हातवाटिया । कर्म निफजे जें धनंजया ।
 जाण सात्त्विक हें तया । गुणनाम गा ॥ ९३ ॥
 ययावरी राजसाचें । लक्षण सांगिजे ल साचें ।
 न करी अवधानाचें । वाणेपण^२ ॥ ९४ ॥

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।

क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥

तरी घरीं मातापितरां । धड बोली नाहीं संसारां ।
 येर विश्व भरी आदरा । मूर्खु जैसा ॥ ९५ ॥
 कां तुळशीचिया झाडा । दुरुनि न घावे सिंतोडा ।
 द्राक्षीचिया तरी बुडा । दूधचि लाविजे ॥ ९६ ॥
 तैसी नित्यनैमित्तिकें । कर्म जियें आवश्यकें ।
 तयांचेविषीं न शके । बैठला उठूं ॥ ९७ ॥
 येरा काम्याचेनि तरी नावें । देह सर्वस्व आघवें ।
 वेंचिताही न मनवे । बहु ऐसें ॥ ९८ ॥
 अगा देवढी वाढी लाहिजे । तेथ मोल देतां न धाडजे ।
 पोरितां पुरे न म्हणिजे । बीज जेवीं ॥ ९९ ॥
 कां परिसु जालिया हातीं । लोहालागीं सर्वसंपत्ती ।
 वेंचु करितां ये उन्नती । साधकु जैसा ॥ ६०० ॥
 तैसी फळें देखावेनि पुढें । काम्यकर्म दुवाडें ।
 करी परी तें थोकडें । केलेंही मानी ॥ १ ॥
 तेणें फलकामुकें यथाविधि नेटकें ।
 काम्य कीजे तितुकें । क्रियाजात ॥ २ ॥

आणि त्याही केलियाचें । तोंडीं लावी दौडीचें ।
 कर्मी या नांवपाठाचें । वाणें सारी ॥ ३ ॥
 तेसा भरे कर्माहंकारु । मग पिता अथवा गुरु ।
 ते न मनी काळज्वरु । औषध जैसैं ॥ ४ ॥
 तेंसेनि साहंकारें । फळाभिलाषियें नरें ।
 कीजे गा आदरें । जें जें कांहीं ॥ ५ ॥
 परी तेंहि करणें बहुवसा । वळघोनि करी सायासा ।
 जीवनापावो^१ कां जैसा । कोल्हाटियांचा ॥ ६ ॥
 एका कणालागीं उंदिरु । आसका उपसे डोंगरु ।
 कां शेवालोद्देशें दर्दुरु । समुद्रु डहुळी ॥ ७ ॥
 पाहीं भिकेपरतें न लाहे । तऱ्ही गारुडी सापु वाहे ।
 काय कीजे शीणुचि होये । गोव्हु येकां ॥ ८ ॥
 हें असो परमाणूचेनि लाभें । पाताळ लंघिती वोळंबे^२ ।
 तेंसैं स्वर्गसुरवलोभें । विचंबणें जें ॥ ९ ॥
 तें काम्य कर्म सकलेश । जाणावें येथ राजस ।
 आतां चिन्ह पारिस । तामसाचें ॥ ६१० ॥

अनुबन्धं क्षयं हिंसात्मनवेक्ष्य च पौरुषम् ।

मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

तरी तें गा तामस कर्म । जें निंदेचें काळें धाम ।
 निषेधाचें जन्म । साच जेणें ॥ ११ ॥
 जें निपजविल्यापाठीं । कांहींचि न दिसे दिठी ।
 रेष काढिलिया पोटीं । तोयाचां जेवीं ॥ १२ ॥
 कां कांजी घुसळलिया । कां सारखरु^३ फुंकलिया ।
 कांहीं न दिसे गाळिलिया । वाळु घाणां ॥ १३ ॥
 नाना उपाणिलिया भूस । कां विंधिलिया आकाश ।
 नाना मांडिलिया पाश । वारयासी ॥ १४ ॥
 हें अवघेंचि जैसैं । वांझें होऊनि नासे ।
 जें केलिया पाठी तेंसैं । वायाचि जाय ॥ १५ ॥

* १ पोट भरण्याचा धंदा. २ वाळवी. ३ विझलेला कोळसा.

एहवीं नरदेहाही येवढें । धन आटणीये^१ पडे ।
 जें निफजवितां मोडे । जगाचें सुख ॥ १६ ॥
 जैसा कमळवनीं फांसुं । काढिलिया कांटसु ।
 आपण झिजे नाशु । कमळां करी ॥ १७ ॥
 कां आपण आंगें जळे । आणि नागवी जगाचे डोळे ।
 पतंगु जैसा सलें । दीपाचेनि ॥ १८ ॥
 तैसें सर्वस्व वायां जावो । वरी देहाही होय घावो ।
 परी पुढीलां अपावो । निफजविजे जेणें ॥ १९ ॥
 मासी आपणयाते गिळवी । परी पुढीला वांती शिणवी ।
 तें कश्मळ आठवी । आचरण जें ॥ २० ॥
 तेंही करावया दोषें । मज सामर्थ्य असे कीं नसे ।
 हेंही पुढील तैसें । न पाहतां करी ॥ २१ ॥
 केवढा माझा उपावो । करितां कोण प्रस्तावो ।
 केलियाही आवो । काय येथ ॥ २२ ॥
 इये जाणिवेची सोये । अविवेकाचेनि पायें ।
 पुसोनियां होये । साटोप कर्मीं ॥ २३ ॥
 आपुला वसोटा^२ जाळुनी । बिसाटे जैसा वन्ही ।
 कां स्वमर्यादा गिळोनि । सिंधु उठी ॥ २४ ॥
 मग नेणे बहुथोडें । न पाहे मार्गें पुढें ।
 मार्गामार्ग येकवडे । करीत चाले ॥ २५ ॥
 तैसें कृत्याकृत्य सरकटित । आपपर नुरवित ।
 कर्म होय तें निश्चित । तामस जाण ॥ २६ ॥
 ऐसी गुणत्रयभिन्ना । कर्माचीं गा अर्जुना ।
 हे केली विवंचना । उपपत्तींसीं ॥ २७ ॥
 आतां यथाचि कर्मा भजतां । कर्माभिमानिया कर्ता ।
 तो जीवुही त्रिविधता । पातला असे ॥ २८ ॥
 चतुराश्रमवशें । एक पुरुष चतुर्था दिसे ।
 कर्तया त्रिविध्य तसे । कर्मभेदे ॥ २९ ॥

परी तयां तिहीं आतु । सात्त्विक तंव प्रस्तुतु ।

सांगेन वत्ताचित्तु । आकर्णी' तूं ॥ ६३० ॥

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी मृत्युत्साहसमन्वितः ।

सिद्धयसिद्धयोर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥

तरी फळोद्देशें सांडिलिया । वाढिती जेवीं सरळिया ।

शाखा कां चंदनाचिया । बावळया ॥ ३१ ॥

कां न फळतांही सार्थका । जैसिया नागलतिका ।

तैसिया करी नित्यादिकां । क्रिया जो कां ॥ ३२ ॥

परी फलशून्यता । नाही तया विफलता ।

पै फळासीचि पांडुसुता । फळें कायिसी ॥ ३३ ॥

आणि आवरें करी बहुवसें । परी कर्ता मी हें नुमसे ।

वर्षाकालीचें जैसें । मेघवृंद ॥ ३४ ॥

तेवींचि परमात्मलिंगा । समर्पावयाजोगा ।

कर्मकलापु पै गा । निपजावया ॥ ३५ ॥

तया काळातें नुलंघणें । देशशुद्धिही साधणें ।

कां शास्त्रांचां वातीं पाहणें । क्रियानिर्णयो ॥ ३६ ॥

वृत्ती करणें येकवळा । चित्त जावों न देणें फळा ।

नियमांचिया सारवळा । वाहणें हन ॥ ३७ ॥

हा निरोधु साहावयालागीं । धैर्याचिया चांगाचांगी ।

चित्तवणी जिती आंगीं । वाहे जो कां ॥ ३८ ॥

आणि आत्मयाचिये आवडी । कर्म करितां वरपडीं ।

पेहसुरवाचिये परवडी । येवों न लाहे ॥ ३९ ॥

पेसा निद्रा दुःहावे । क्षुधा न बाणवे ।

सुरवाहु न पावे । आंगाचा ठावो ॥ ६४० ॥

तंव अधिकाधिक । उत्सावो धरी आगळीक ।

खेनें जैसें तुक । तुटलिया कसीं ॥ ४१ ॥

जरी आवडी आथी साच । तरी जीवितही सलंच ।

आगीं घालितां रामाच । दोरवजतीं सतिये ॥ ४२ ॥

* १ लक्ष वेऊन ऐक. २ बंधनें.

मा आत्मयायेवढीया प्रिया । वालभेला जो धनंजया ।
 देहचि सिदतां तया । काय खेदु होईल ॥ ४३ ॥
 म्हणौनि विषयसुरवाद्दु तुटे । जंव जंव देहबुद्धी आटे ।
 तंव तंव आनंदु दुणवटे । कर्मी जया ॥ ४४ ॥
 ऐसेनि जो कर्म करी । आणि कोणे एके अवसरी ।
 तें ठाके ऐसी परी । वाहे जरी ॥ ४५ ॥
 तरी कडाडी^१ मोडे जैं गाडा । तो आपणपें न मनीं अवघडा ।
 तैसा ठाकलेनिही थोडा । नोहे जो कां ॥ ४६ ॥
 नातरी आदरिलें । अव्यंग सिद्धी गेलें ।
 तरी तेंहीं जितिलें । मिरवूं नेणे ॥ ४७ ॥
 इया खुणा कर्म करितां । देरिवजे जो पंडुसुता ।
 तयातें म्हणिवे तत्त्वतां । सात्त्विक कर्ता ॥ ४८ ॥
 आतां राजसा कर्तेया । वोळखणें हें धनंजया ।
 जे अभिलाषा जगाचिया । वसौटा तो ॥ ४९ ॥
 रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।
 हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥
 जैसा गांवीचिया कश्मळा । उकरडा होय येकवळा ।
 कां स्मशानीं अमंगळा । आघवयांचि ॥ ५० ॥
 तयापरी जो अशेषा । विश्वाचिया अभिलाषा ।
 पायपाखाळणिया^२ देखा । घरटा जाला ॥ ५१ ॥
 म्हणौनि फळाचा लागु । देखे जिये असलगु ।
 तिये कर्मी चांगु । रोहो मांडी ॥ ५२ ॥
 आणि आपण जालिये जोडी । उपखां नेदी कवडी ।
 क्षणाक्षणा कुरांडी । जीवाची करी ॥ ५३ ॥
 कृपणु चित्तीं ठेवा आपुला । तैसा दक्षु पराविया मोला ।
 बकु जैसा खुतला । मासेयासी ॥ ५४ ॥
 आणि गोंवी गेलिया जवळी । द्यावळिया अंग फाळी ।
 फळ आतु पोळी । बोरांटी जैसी ॥ ५५ ॥

तंसं मनं वाचा कायें । भलतया दुखवितु जाये ।

स्वार्थ साधितां न पाहे । पराचें हित ॥ ५६ ॥

तेवीच आंगें कर्मी । आचरणें नोहे क्षमी ।

न निघे मनोधर्मी । अरोचकु ॥ ५७ ॥

कनकाचिया फळा । आंतु माज बाहेरी मौळा ।

तैसा सबाह्य दुबळा । शुचित्वें जो ॥ ५८ ॥

आणि कर्मजात केलिया । फळ लाहे जरी धनंजया ।

तरी हरिवें जगा यया । वांकुलिया वाये ॥ ५९ ॥

अथवा जें आवरिलें । हीनफळ होय केलें ।

तरी शोकें तेणें जितिलें । धिक्कारों लागे ॥ ६० ॥

कर्मी राहाटी ऐसी । जयातें होती देखसी ।

तोचि जाण त्रिशुद्धीसी । राजस कर्ता ॥ ६१ ॥

आतां यया पाठीं येरु । जो कुकमार्चा आगरु ।

तोही करुं गोचरु । तामस कर्ता ॥ ६२ ॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ।

विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥

तरी मी लागलिया कैसें । पुढील जळत असे ।

हें नेणिजे हुताशें । जियापरी ॥ ६३ ॥

पै शस्त्रें मियां तिरवटें । नेणिजे कैसेनि निवटें ।

कां नेणिजे काळकूटें । आपलें केलें ॥ ६४ ॥

तैसा पुढीलया आपुलया । घातु करीत धनंजया ।

आदरी वोरवटिया । क्रिया जो कां ॥ ६५ ॥

तिया करितांही वेळीं । काय जालें हें न सांभाळी ।

चळला वायू वाहटुळी । चेष्टे तैसा ॥ ६६ ॥

पै करणिया आणि जया । मेळु नाही धनंजया ।

तो पाहुनी पिसेया । कैची त्राय ॥ ६७ ॥

आणि इंद्रियांचें वोडरिलें । चरोनि राखे जो जियालें ।

वेलातकी लागलें । गोविंद जौं ॥ ६८ ॥

हांसया रुदना वेळु । नेणता आदरी बाळु ।

राहाटे उच्छृंखळु । तयापरी ॥ ६९ ॥

जो प्रकृती आंतलेपणें । कृत्याकृत्यस्वादु नेणें ।

फुगे केलें धालेपणें । उकरडा जैसा ॥ ६७० ॥

म्हणोनि मान्याचेनि नावें । ईश्वराही परी न खालवे ।

स्तब्धपणें न मनवे । डोंगरासी ॥ ७१ ॥

आणि मन जयाचें कलाली । राहटी फुडी चोरिली ।

दिठी कीर ते वाली । पण्यांगनेची ॥ ७२ ॥

किंबहुना कपटाचें । देहचि वळिलें तयाचें ।

तें जिणें कीं जुवाराचें ? । टिटेघर ॥ ७३ ॥

नोहे तयाचा प्रादुर्भावो । तो साभिलाष भिळांचा गावो ।

म्हणोनि नये येवों जावों । तया वाटा ॥ ७४ ॥

आणि आणिकाचें निकें केलें । विरु होय जया आलें ।

जैसें अपेय पया मिनलें । लवण करी ॥ ७५ ॥

कां हींवे ऐसा पदार्थु । घातला आर्गांआंतु ।

तेचि क्षणीं धडाडितु । अग्नि होय ॥ ७६ ॥

नाना सुद्रव्यें गोमटीं । जालिया शरीरीं पैठीं ।

होऊनि ठाती किरीटी । मळुचि जेवीं ॥ ७७ ॥

तैसें पुढिलाचें बरवें । जयाचां भीतरीं पावे ।

आणि विरुद्धचि आघवें । हों हों निगे ॥ ७८ ॥

जो गुण घे दे दोष । अमृताचें करी विष ।

दूध पाजिलिया देख । व्याळु जैसा ॥ ७९ ॥

आणि ऐहिकीं जियावें । जेणें परत्रा साच यावें ।

तें उचित कृत्य पावे । अवसरीं जिये ॥ ६८० ॥

तेव्हां जया आपैसी । निद्रा ये ठेविली ऐसी ।

दुर्व्यवहारी जैसी । विटाळें लोटे ॥ ८१ ॥

पै द्राक्षरसा आप्ररसा । वेळे तोंड सडे वायसा^३ ।

कां डोळे फुटती दिवसा । हुड्ड्याच ॥ ८२ ॥

* १ नम्र होणें. २ कपटाचे. ३ कावडा.

तैसा कल्याणकाळु पाहे । तै तयातें आळसु स्वाये ।
ना प्रमादीं तरी होये । तो म्हणे तैसें ॥ ८३ ॥

जेवींचि सागराचां पोटीं । जळे अखंड आगिठी ।
तैसा विषादु वाहे गांठी । जिवाचिये ज्ञो ॥ ८४ ॥

लंडोराआगीं^१ धूमावाधि । कां अपाना आंगीं दुर्गधि ।
तैसा ज्ञो जीवितावाधि । विषादें केला ॥ ८५ ॥

आणि कल्पांताचिया पारा । वेगळेंही ज्ञो वीरा ।
सूत्र धरी व्यापारा । सामिलाणा ॥ ८६ ॥

अगा जगाही परौती । शुचा वाहे पै चित्तीं ।
करितां विषीं हातीं । तृणही न लगे ॥ ८७ ॥

णसा ज्ञो लोकाआंतु । पापपुंजु मूर्तु ।
देखसी तो अव्याहंतु । तामसु कर्ता ॥ ८८ ॥

एवं कर्म कर्ता ज्ञान । या तिहींचें त्रिधा चिन्ह ।
दाविलें तुज सुजन- । चक्रवर्ती ॥ ८९ ॥

बुद्धेभेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।

प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन घनंजय ॥ ९० ॥

आतां अविद्येचां गांवीं । मोहाचीं वेदूनि मदवीं ।
संज्ञेहाचीं आधवीं । लेऊनि लेणीं ॥ ९० ॥

आत्मनिश्चयाचीं बरव । जया आरिसां पाहे सावयव ।
तिये बुद्धीचीही धावं । त्रिधा असे ॥ ९१ ॥

अगा सत्त्वादि गुणीं इहीं । काइ एक तिहीं ठायीं ।
न कीजेचि येथ पाहीं । जगामात्रीं ॥ ९२ ॥

आगीं नसतां पोटीं । कवण काष्ठ असे सृष्टी ।
तैसें तें कैचें दृश्यकोटीं । त्रिधा जें नाहे ॥ ९३ ॥

म्हणौनि तिहीं गुणीं । बुद्धी केली त्रिगुणीं ।
धृतीसिही^२ वांटणी । तैसीचि असे ॥ ९४ ॥

तेंचि येक वेगळालें । तेथ चिन्हिं अलंकारलें ।
सांगि जेळ जगाहलें । ओवळे पाणें ॥ ९५ ॥

* १ गोंवरीच्या आगींत. २ धोदपणा.

परी बुद्धि धृति इयां । दोही भागांमाजी धनंजया ।
आधी रूप बुद्धीचिया । भेदासि करुं ॥ ९६ ॥

तरी उत्तमा मध्यमा निकृष्टा । संसारासि गा सुभटा ।
प्राणियां येतियां वाटा । तिनी आधी ॥ ९७ ॥

जे अकरण काम्य निषिद्ध । ते हे मार्ग तिन्ही प्रसिद्ध ।
संसारभयें सबाध । जीवां ययां ॥ ९८ ॥

प्रवृत्ति च निवृत्ति च कार्याकार्ये सदाभये ।

बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥

म्हणोंनि अधिकारें मानिलें । जें विधींचेनि दोघें आलें ।
तें येकचि येथ भलें । नित्य कर्म ॥ ९९ ॥

तेंचि आत्मप्राप्तिफल । दिठी सूनि केवल ।
कीजे जैसें कां जळ । सेविजे ताहने ॥ १०० ॥

येतुलेनि तें कर्म । सांडी जन्मभय विषम ।
करुनि दे सुगम । मोक्षसिद्धि ॥ १ ॥

ऐसें कर्म करी तो भला । संसारभयें सांडिला ।
करणीयत्वे आला । मुमुक्षुभागां ॥ २ ॥

तंथ जे बुद्धि ऐसा । बळी बांधे भरंवसा ।
मोक्ष ठेविला ऐसा । जोडेल येथ ॥ ३ ॥

म्हणोंनि निवृत्तीचि मांडिली । सूनि प्रवृत्तितळी ।
इये कर्मी बुडकुळी । द्यावी कीं ना ॥ ४ ॥

तृषार्ता पाणियें जिणें । कां पुरी पडलिया प्रवाहणें ।
अंधकूपगता किरणें । सूर्याचेनि ॥ ५ ॥

नाना पथ्येंसी औषध लाहे । तरी रोगें दाटलाही जिये ।
कां मीना जिव्हाळा होये । जळाचा जरी ॥ ६ ॥

तरी तया जीविता । नाही जेवीं अन्यथा ।
तैसें कर्मी इये प्रवर्ततां । जोडेंचि मोक्ष ॥ ७ ॥

हें करणीयाचिया कडे । जें ज्ञान आधी चोखडें ।
आणें अकराणीय हें कुडें । ऐसें जाण ॥ ८ ॥

जीं तियें काम्यादिकें । संसारभयदायकें ।
 अकृत्यपणाचें आंबुखें । पाडिलें जयां ॥ ९ ॥
 तिये कर्मीं अकार्यां । जन्ममरणसमयीं ।
 प्रवृत्ति पळवी पायीं । मागिलीचि ॥ ७१० ॥
 पै आगीमाजीं न रिघवे । अथावीं न घलवे ।
 धगधगीत नागवे । शूल जेवीं ॥ ११ ॥
 कां काळयाणा धुंधुवातु । देखोनि न घलवे हातु ।
 न वचवे रवोपेआंतु । वाघाचिये ॥ १२ ॥
 तैसें कर्म अकरणीय । देखोनि महाभय ।
 उपजे निःसंदेह । बुद्धी जिये ॥ १३ ॥
 वाडिलें रांधूनि धिरवें । तेथें जाणिजे मृत्यु न चुके ।
 तेवीं निषेधीं कां देखे । बंधातें जे ॥ १४ ॥
 गग बंधभयभरितीं । तियें निषिद्धीं प्राप्तीं ।
 विनियोगु जाणे निवृत्ती । कर्माचिये ॥ १५ ॥
 ऐसेनि कार्याकार्यविवेकी । जे प्रवृत्तिनिवृत्तिमापकी ।
 खरा कुडीं पारखीं । जिया परीं ॥ १६ ॥
 तैसी कृत्याकृत्यशुद्धी । बुझे जे निरवधी ।
 सात्विक म्हणिजे बुद्धी । तेंचि तूं जाण ॥ १७ ॥
 यया धर्ममधर्म च कार्य चाकार्यमेव च ।
 अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥
 आणि बकांचां गांवीं । घेपे क्षीरनीर सकलवी ।
 कां अहोरात्रींचीं गांवीं । आंधळें नेणे ॥ १८ ॥
 प्रया फुलांचा मकरंदु फावे । तो काण्ठें कोरूं धावे ।
 परीं भ्रमरपणें नव्हे । अव्हां जेवीं ॥ १९ ॥
 तैसी इयें कार्याकार्यें । धर्माधर्मरूपें जियें ।
 तियें न चोजवितां जाये । जाणतीं जे कां ॥ ७२० ॥
 अग डोळांवीण मोतिबों । घेना पादु मिके विपायें ।
 न मिलणें तें आहें । ठेविलें तेथें ॥ २१ ॥
 १ शितोडा २ विहद

तैसें अकरणीय अवचटें । नोडवे तरीच लोटे ।

एव्हवीं जाणे एकवटें । दोन्ही जे कां ॥ २२ ॥

ते गा बुद्धि चोरवविणीं । जाण येथ राजसी ।

अक्षत टाकिली जैसी । मांदियेसी ॥ २३ ॥

अघर्मं घर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।

सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥

आणि राजा जिया वाटा जाये । ते चोरांसि आडव होये ।

कां राक्षसां दिवो पाहे । राति होऊनि ॥ २४ ॥

नाना निधानचि निदैवा । होये कोळसयाचा उडवा ।

पै असतें आपणवें जीवा । नाहीं जालें ॥ २५ ॥

तैसें धर्मजात तितुकें । जिये बुद्धीसी पातकें ।

साच तें लटकें । ऐसेंचि बुझे ॥ २६ ॥

ते आघवोचि अर्थ । करुनि घाली अनर्थ ।

गुण ते ते व्यवस्थित । दोषचि मानी ॥ २७ ॥

किंबहुना श्रुतिजातें । अधिष्ठूनि केलें सरतें ।

ते तुलेंही उपरतें । जाणे जे बुद्धी ॥ २८ ॥

ते कोणातेंही न पुसतां । तामसी जाणावी पांडुसुता ।

रात्री काय धर्मार्था । साच करावी ॥ २९ ॥

एवं बुद्धीचे भेद । तिन्ही तुज विशद ।

सांगितले स्वबोध - । कुमुदचंद्रा ॥ ७३० ॥

आतां याची बुद्धिवृत्ती । निष्टंकिला कर्मजातीं ।

खांदु मांडिजे धृती । त्रिविधा जया ॥ ३१ ॥

तिये धृतीचेही विभाग । तिन्ही यथालिंग ।

सांगिजती चांग । अवधान दे ॥ ३२ ॥

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः ।

योगेनाव्यभिचारिण्या मृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३३ ॥

तरी उदेलिया दिनाकर चोरीसि थोके ? अंधार ।

का राजाना अव्यवहार । कुठवी जेवीं ॥ ३३ ॥

* १ ढीग. २ थांबवो

नाना पवनाच्या सादु । वाजीनलिया नीदु ।
 आंगेंसीं बोभादु । सांडितीं मेघ ॥ ३४ ॥
 कां अगस्त्याचोनि दर्शनं । सिंधु घेऊनी ठाती मौनं ।
 चंद्रोदयीं कमळवनं । मिठी देती ॥ ३५ ॥
 हें असो पावो उचलिला । मदमुख न ठेविती खाला ।
 गात्रांनि पुढां जाला । सिंधु जरी ॥ ३६ ॥
 तैसा जो धीरु । उठलिया अंतरु ।
 मनादिकें व्यापारु । सांडिती उभीं ॥ ३७ ॥
 इंद्रियांविषयांचिया गांठी । अपैसया सुटती किरीटी ।
 मना मायेचां पोटीं । रिगती दाहीं ॥ ३८ ॥
 अधोर्ध्व गुढें काढी । प्राण नवांची पेंडी ।
 बांधोनि घाली उडी । मध्यमेमार्जी ॥ ३९ ॥
 संकल्पविकल्पांचें लुगडें । सांडूनि मन उघडें ।
 बुद्धिही मागिलेकडे । उगीचिं बैसे ॥ ७४० ॥
 ऐसी धैर्यराजें जेणें । मन प्राण करणें ।
 स्वचेष्टांचीं संभाषणें । साडविजती ॥ ४१ ॥
 मग आघवींचि सडीं । ध्यानाचां आंतुला मढीं ।
 कोंडिजतीं निरवडी । योगाचिये ॥ ४२ ॥
 परीं परमात्मया चक्रवर्ती । उगाणिती जंव हातीं ।
 तेंव लांचु न घेतां धृती । धरिजतीं जिया ॥ ४३ ॥
 तें गा धृती येथें । सात्त्विक हें निरुतें ।
 आर्क अर्जुनातें । श्रीकांतु म्हणे ॥ ४४ ॥
 यथा तु घर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेर्जुन ।
 प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥
 आणि होऊनिया शरीरी । स्वर्गसंसाराचां दोही घरीं ।
 नांवे जो पोटभरी । त्रिवर्गापायें ॥ ४५ ॥
 तो मनोरथाचां सागरां । धर्मार्थकामांचां तारुवरी ।
 जेणें धैर्यबलें करी । क्रियावाणिज्य ॥ ४६ ॥

जें कर्म भांडवला सूये । तयाची चौगुणी येती पाहे ।

येवढें सायास साहे । जया धृती ॥ ४७ ॥

ते गा धृती राजस । पार्था येथ परियेस ।

आतां आइक तामस । तिसरी जे ॥ ४८ ॥

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं सबमेव च ।

न विमुञ्चति दुर्मैत्रा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥

तैरी सर्वाधर्मे गुणें । जयाचें कां रूपा येणें ।

कोलसा काळेपणें । घडला जैसा ॥ ४९ ॥

अहो प्राकृत आणि हीनु । तयाही कीं गुणत्वाचा मानु ।

परी न म्हणिजे पुण्यजनु । राक्षसु काई ॥ ७५० ॥

पै ग्रहांमार्जी इंगुळु । तयातें म्हणिपे मंगळु ।

तैसा तमी धसाळु । गुणशब्दु हा ॥ ५१ ॥

जे सर्वदोषांचा वसोटा । तमचि कामऊनि सुभटा ।

उभारिला आंगवठा । जया नराचा ॥ ५२ ॥

तो आळसु मूनि असे कारवे । म्हणोनं निद्रे कहीं न मुके ।

पारें पोषितां दुःखें । न सांडिजे जेवीं ॥ ५३ ॥

आणि देहधनाचिया आवडी । सदा भय तयातें न सांडी ।

विसंबूं न सके धोंडी । काठिण्य जैसें ॥ ५४ ॥

आणि पदार्थजातीं स्नेहो । बांधे म्हणोनं तो शोकें ठावो ।

केला न शकें पाप जावों । कृतघ्नोनं जैसें ॥ ५५ ॥

आणि असंतोष जीवेंसी । धरुनि ठेला अहर्निशीं ।

म्हणोनं मैत्री तेणेंसी । विषादें केली ॥ ५६ ॥

लसणातें न सांडी गंधी । का अपथ्यशीळातें व्याधी ।

तैसी केली मरणावधी । विषादें तया ॥ ५७ ॥

आणि वयसा^२ वित्तकामु । यांचा वाढवी संभ्रमु ।

म्हणोनं मदे आश्रमु । तोचि केला ॥ ५८ ॥

आगीतें न सांडी तापु । सळातें जातीचा सापु ।

कां जमीचा घेरी वासिपु । अखंडु जैसा ॥ ५९ ॥

* १ सर्वांत नीच. २ तारुण्य.

जातरी शरीरातें काळु । न विसंखे कवणे वेळु ।
 तेसा आथी आढळु । तामसीं मदु ॥ ७६० ॥
 खं पांचही हे निद्रादिक । तामसाचां ठाई दोख ।
 त्रिया धृती देख । धरिलें आहाती ॥ ६१ ॥
 तिये गा धृती नांवें । तामसी येथ हें जाणावें ।
 म्हणितलें तेणें देवें । जगाचेनि ॥ ६२ ॥
 एवं त्रिविध जे बुद्धि । कीजे कर्मनिश्चयो आधि ।
 तो धृती या सिद्धि । नेइजो येथ ॥ ६३ ॥
 मूर्खें मार्गु गोचरु होये । आणि तो चालती कीर पाये ।
 परी चालणें तें आहे । धैर्यें जेवीं ॥ ६४ ॥
 तेंसी बुद्धि कर्मातें दावी । तें करणसामग्री^१ निफजवी ।
 परी निफजावया होआवी । धीरता जे ॥ ६५ ॥
 ते हे गा तुजप्रति । सांगितली त्रिविध धृती ।
 यया कर्मत्रया निष्पत्ति । जालिया मग ॥ ६६ ॥
 येथ फळ जें एक निफजे । सुख जयातें म्हणिजे ।
 तेंही त्रिविध जाणिजे । कर्मवशें ॥ ६७ ॥
 तरी फळरूप तें सुख । त्रिगुणीं भंदलें देख ।
 विवंचूं आतां चोरख । चोरवीं बोलीं ॥ ६८ ॥
 परी चोरवी ते कैसी सांगें । पै धेवों जातां बोलबगें ।
 कानीचियेही लागे । हातींचा मळु ॥ ६९ ॥
 म्हणौनि जयाचेनि अव्हेरें । अवधानही होय बाहिरें ।
 तेणें आइक हो आतरें । जिवाचेनि जीवें ॥ ७० ॥
 येसं म्हणौनि देवो । त्रिविधा सुखाचा प्रस्तावो^२ ।
 मोडला तो निर्वाहो । निरूपितसे ॥ ७१ ॥
 सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।
 अन्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥
 म्हणे सुखत्रयसंज्ञा । सांगां म्हणौनि प्रतिज्ञा ।
 बोलिला तें प्राज्ञा । एक आतां ॥ ७२ ॥

* १ इंद्रिय समदाय. २ प्रारंभ.

तरी सुख तें गा किरीटी । दाविजेल तुज दिठी ।
 जें आत्मयाचिये भेटी । जीवासि होय ॥ ७३ ॥
 परी मात्रेचोनि मापें । दिव्याँषध जैसें घेपे ।
 कां कथिलाचें कीजे रूपें । रसभावनीं ॥ ७४ ॥
 नाना लवणाचें जळु । होआवया दोनि चारी वेळु ।
 देऊनि सांडिजतीं ढाळु । तोयाचें जेवीं ॥ ७५ ॥
 तेवीं जालेनि सुखलेशें । जीवु भाविलिया अभ्यासें ।
 जीवपणाचें नासे । दुःख जेथें ॥ ७६ ॥
 तें येथ आत्मसुख । जालें असे त्रिगुणात्मक ।
 तेंही सांगों एकैक । रूप आतां ॥ ७७ ॥

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोत्तमम् ।

तत् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

आतां चंदनाचें बुड । सर्पीं जैसें दुवाड ।
 कां निधानाचें तोंड । विवसिया^१ जेवीं ॥ ७८ ॥
 अगा स्वर्गाचें गोमटें । आडव यागसंकटें ।
 कां बालपण दासटें । त्रासकाळें ॥ ७९ ॥
 हें असो दीपाचिये सिद्धी । अवघड धू आधीं ।
 नातरी तो औषधीं । जिभेचा ठावो ॥ ७८० ॥
 तयापरी पांडवा । जया सुरवाचा रिगावा ।
 विषम तेथ मेळावा । यमदमांचा ॥ ८१ ॥
 देत सर्वस्नेहा मिठी । आंगीं ऐसें वैराग्य उठी ।
 स्वर्गसंसारा कांटी । काढितचीं ॥ ८२ ॥
 विवेकश्रवणें अतित्रासें । जेथ व्रताचरणें कर्कशें ।
 करितां जाती भोकसे^२ । बुद्ध्यादिकांचे ॥ ८३ ॥
 सुषुम्नेचोनि तोंडें । गिलिजे प्राणापानाचे लोंढे ।
 बोहणियेसीचि येवढें । भारी जेथ ॥ ८४ ॥
 जें सारसांही विघडतां । होय बोहाडनि ब्रह्म काढितां ।
 नव्ह भणगु दवाडितां । भाण्यावरुनीं^३ ॥ ८५ ॥

* १ पिशाच २ लवका ३ ज्ञानेश्वरी

पै मायेपुढोनि बालक । काळें नेता जें एक ।
 होय का उदक । तुटता मीना ॥ ८६ ॥
 तैसें विषयांचें घर । इंद्रियां सांडितां थोर ।
 युगांतु होय तें वीर । विराग साहाती ॥ ८७ ॥
 ऐसा जया सुखाचा आरंभु । दावी काठिण्याचा क्षोभु ।
 मग क्षीराब्धीं लाभु । अमृताचा जैसा ॥ ८८ ॥
 पहिल्या वैराग्यगरला । धैर्यशंभु वोडवी^१ गला ।
 तरी ज्ञानामृतें सोहळा । पाहे जेथें ॥ ८९ ॥
 पै कोलिताही कोपे ऐसें । द्वाक्षांचें हिरवेपण असे ।
 तें परिपाकीं कां जैसें । माधुर्य आते ॥ ९० ॥
 तें वैराग्यादिक तैसें । पिकलिया आत्मप्रकाशें ।
 मग वैराग्येसींही नाशे । अविद्याजात ॥ ९१ ॥
 तेव्हां सागरीं गंगा जैसी । आत्मा मीनल्या बुद्धि तैसी ।
 जळयानंदाचीं आपैसी । खाणीं उघडे ॥ ९२ ॥
 ऐसें स्थानुभवविश्रा भें । वैराग्यमूल जें परिणमे ।
 तें सात्त्विक येणें नामें । बोलिजे सुख ॥ ९३ ॥
 शिष्येन्द्रिसंयोगाद्यतदप्रेस्मृतोपभम् ।
 परिणामे विषमिव तत्सुखं राजासं स्मृतम् ॥ ३८ ॥
 आणि विषयेंद्रियां । मेळु होतां धनंजया ।
 जें सुख जाय थडिया^२ । सांडूनि दोन्ही ॥ ९४ ॥
 अधिकारिया रिगतां गांवो । होय जैसा उत्साहो ।
 कां रिणावरी विवाहो । विस्तारिला ॥ ९५ ॥
 नाना रोगिया जिभेपासीं । केलें गोड सारवरेसी ।
 कां बचनागाचीं जैसी । मद्दुरता पहिली ॥ ९६ ॥
 पहिलें संवचोराचें मैत्र । हाटभेटीचें^३ कलत्र ।
 कां लाघवियाचे विचित्र । विनोद ते ॥ ९७ ॥
 तैसें विषयेंद्रियदारवी । जें सुख जिवातें पोरबी ।
 मग उपडिला खडकीं । हंसु जैसा ॥ ९८ ॥

तैसी जोडी भाघरी आटे । जीविताचा ठावो फिटें ।
 सुकृताचियाही सुटे । धनाची गांठी ॥ ९९ ॥
 आणिक भोगिलें जें कांहीं । तें स्वप्न तैसें होय नाहीं ।
 मग हाणिचांचि घाई । लोकातें उरे ॥ ८०० ॥
 ऐसें आपतीं जें सुख । ऐहिकीं परिणमे देख ।
 परत्रीं करि विरव । होऊनि परते ॥ १ ॥
 जे इंद्रियजाता लळा । दिधलिया धर्माचा मळा ।
 जाळुनि भोगिजे सोहळा । विषयांचा जेंथ ॥ २ ॥
 तेथ पातकें बांधितीं थावो । तियें नरकीं देतीं ठावो ।
 जेणें सुखें हा अपावो । परत्रीं ऐसे ॥ ३ ॥
 पै नामें विष म्हुंरें । परीं मारुनि अंतीं स्वरें ।
 तैसें आदि जें गोडिरें । अंतीं कडू ॥ ४ ॥
 पार्था तें सुख साचें । वळिलें आहे रजाचें ।
 म्हणौनि न शिवें तयाचें । आंग कहीं ॥ ५ ॥

यदप्रे चानुबन्धे च सुखं मोहननात्मनः ।

निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥

आणि अपेयाचेनि पानें । अस्वाद्याचेनि भोजनें ।
 स्थैरस्त्रीसंनिधानें । होय जें सुख ॥ ६ ॥
 कां पुढीलांचेनि मारें । नातरी परस्वापहारें ।
 जें सुख अवतरे । भाटांचा बोलीं ॥ ७ ॥
 जें आलस्यावरी पोरिवजे । निद्रेमार्जीं जें देखिवजे ।
 जयाचां आद्यंतीं भुलिजे । आपुली वाट ॥ ८ ॥
 तें गा सुख पार्था । तामस जाण सर्वथा ।
 हें बहु न सांगांचि जे कथा । असंभाव्य हे ॥ ९ ॥
 ऐसें कर्मभेदें मुदलें । फळसुखाही त्रिधा जालें ।
 तें हें यथागमें केलें । गोचर तुज ॥ ८१० ॥
 तें कर्ता कर्म कर्मफल । ये त्रिपुटीं येकीं केवळ ।
 चांचुनि कांहीच नसे स्थूल । सूक्ष्मीं इये ॥ ११ ॥

* १ या लोकीं. २ दसऱ्याचें लबाडपणें. ३ दाखविणें.

प्राणि हे तंव त्रिपुटी । तिहीं गुणीं इहीं किरिटी ।

मुक्ली असे पटी । तांतुवीं जैसी ॥ १२ ॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दित्र देवेषु वा पुनः ।

सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः सगतिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥

मृणालि प्रकृतीचां आलोकी^१ । न बांधिजे इहीं सत्त्वादिकी ।

तसे स्वर्गी ना मृत्युलोकी । आर्था वस्तु ॥ १३ ॥

कंचा लोंवेवीण^२ कांबला । मातियेवीण मोदला ।

कां जळेंवीण कळोळा । होणें आहे ॥ १४ ॥

तसें न होनि गुणाचें । सृष्टीचिया रचना रचे ।

सें नाहींच गा साचें । प्राणिजात ॥ १५ ॥

यालागीं हें सकळ । तिहीं गुणांचेंचि केवल ।

षडलें आहे निरिवळ । ऐसें जाण ॥ १६ ॥

गुणीं देवांत्रयी लाविली । गुणीं लोकीं तिकुटी^३ पाडिली ।

चतुर्वर्णा घातली । सिनानीं उळिणें ॥ १७ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविजां गूढाणां च परंतप ।

कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥

तेचि चारी वर्ण । पुससी जरी कोण कोण ।

तरी जयां मुख्य ब्राह्मण । धुरेचे कां ॥ १८ ॥

थेर क्षत्रिय वैश्य दोन्ही । तेही ब्राह्मणाचांचि मानिजे मानीं ।

जे ते वैदिकविधानीं । योग्य म्हणौनि ॥ १९ ॥

चौथा शुद्र तो धनंजया । वेदीं लागु^४ कीर नाहीं तयाः ।

तही वृत्ति वर्णत्रया - । अधीन तयाची ॥ २० ॥

तिये वृत्तीचिया जवळिका । वर्णा ब्राह्मणादिकां ।

शुद्धी कीं देखवा । चौथा जाला ॥ २१ ॥

जेसा फुलाचेनि सांगातें । तांतु तुरंबिजे श्रीमंतें ।

तसें जिजसणें शूद्रातें । स्वीकारी श्रुती ॥ २२ ॥

जेसेसी गा पार्था । हे चतुर्वर्ण्यव्यवस्था ।

करुं आतां कर्मपथा । याचिया सवा ॥ २३ ॥

• १ आभासात. २ लोंकर. ३ तीन भेद. ४ संबध.

Digitized by eGangotri

जिहीं गुणीं ते वर्ण चारी । जन्ममृत्युंचिये कातरी ।
चुकोनियां ईश्वरीं । पैठे होती ॥ २४ ॥

जियें आत्मप्रकृतीचां इहीं । गुणीं सत्त्वादिकीं तिहीं ।
कर्में चौघां चहू ठाई । वांटिलीं वर्णा ॥ २५ ॥

जैसें बापें जोडिलें लेंकां । वांटिलें सूर्यें मार्ग पांथिका ।
नाना व्यापार सेवकां । स्वामी जैसें ॥ २६ ॥

तैसी प्रकृतीचां गुणीं । जया कर्माची वेल्हावणी ।
केली आहे वर्णीं । चहू इहीं ॥ २७ ॥

तेथ सत्वे आपलां आंगीं । समीननिमीन भागीं ।
दोघे केले नियोगी । ब्राह्मण क्षत्रिय ॥ २८ ॥

आणि रज परी सात्त्विक । तेथ ठेविलें वैश्य लोक ।
रजचि तमसेवक । तेथ शूद्र ते गा ॥ २९ ॥

ऐसा येकाचि प्राणिवृंदा । भेदु चतुर्वर्णधा ।
गुणीचि प्रबुद्धा । केला जाण ॥ ८३० ॥

मग आपलें ठेविलें जैसें । आइतेंचि दीपें दिसे ।
गुणभिन्न कर्म तैसें । शास्त्र दावी ॥ ३१ ॥

तोंचि आतां कोण कोण । वर्णविहिताचें लक्षण ।
हैं सांगों ऐक श्रवण - । सौभाग्यनिधी ॥ ३२ ॥

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ ४२ ॥

तरी सर्वेन्द्रियांचिया वृत्ती । घेऊनि आपलां हातीं ।
बुद्धि आत्मया मिळे कातीं । प्रिया जैसे ॥ ३३ ॥

ऐसा बुद्धीचा उपरमु । त्या नाम म्हणिये शमु ।
तो गुण गा उपक्रमु । जया कर्माचा ॥ ३४ ॥

आणि बाह्येन्द्रियांचें धेंडें । पिदूनि विधीचेनि दंडें ।
नेदिजे अधर्माकडे । कहीचि जावों ॥ ३५ ॥

तो पै गा शमा विरजा । दम गुण जेथ दुजा ।

आणि स्वधर्माचिया नोजा । जिणें जें का ॥ ३६ ॥

१ विस्तार. २ समुदाय.

तेवीचि सटवीचिये राती । न विसंबिजे जेवीं वाती ।
 तेसा ईश्वरनिर्णयो चितीं । वाहणें सदा ॥ ३७ ॥
 तया नाम तप । तें तिजया गुणाचें रूप ।
 आणि शौचही निष्पाप । द्विविध जेथ ॥ ३८ ॥
 मन भावशुद्धी भरलें । आंग क्रिया अलंकारिलें ।
 ऐसें सबाह्य जियालें । साजिरें जें का ॥ ३९ ॥
 तया नांव शौच पार्था । तो कर्मी गुण जये चौथा ।
 आणि पृथ्वीचिया परी सर्वथा । सर्व जें साहाणें ॥ ४० ॥
 ते गा क्षमा पांडवा । गुण जेथ पांचवा ।
 स्वरांमाजी सुहावा । पंचमु जैसा ॥ ४१ ॥
 आणि वांकडेनि वोघेंसीं । गंगा वाहे उजूचि^१ जैसी ।
 कां पुठी वलला उंसीं । गोडी जेवीं ॥ ४२ ॥
 तेसा विषमांहि जीवां- । लागीं उजुकारु बरवा ।
 तें आर्जव गा सहावा । जेथींचा गुण ॥ ४३ ॥
 आणि पाणियें प्रयत्नं माळी । अखंड जचे झाडामुळी ।
 परी तें आघवेंचि फळीं । जाणे जेवीं ॥ ४४ ॥
 तेसं शास्त्राचारें तेणें । ईश्वरुचि येक पावणें ।
 हें फुडें जें कां जाणणें । तें येथ ज्ञान ॥ ४५ ॥
 ते गा कर्मी जिये । सातवा गुण होये ।
 आणि विज्ञान हें पाहें । एवरूप ॥ ४६ ॥
 तरी सत्त्वशुद्धीचिये वेळे । शास्त्रें कां ध्यानबळे ।
 ईश्वरतत्त्वीचि मिळे । निष्टंकबुद्धी ॥ ४७ ॥
 हें विज्ञान बरवें । तें गुणरत्न जेथ आठवें ।
 आणि आस्तिक्य जाणावें । नववा गुण ॥ ४८ ॥
 ते राजमुद्रा आथिलिया । प्रजा भजे भलतया ।
 तेवीं शास्त्रें स्वीकारिलिया । मार्गमात्रातें ॥ ४९ ॥
 आवरें जें कां मानणें । तें आस्तिक्य मी म्हणें ।
 ते नववा गुण जेणें । कर्म तें साच ॥ ५० ॥

एवं नवही शमादिक । गुण जेथ निर्दोष ।
 तें कर्म जाण स्वाभाविक । ब्राह्मणाचें ॥ ५१ ॥
 तो नवगुणरत्नाकरु । या नवरत्नांचा हारु ।
 न फेडित ले दिनकरु । प्रकाशु जैसा ॥ ५२ ॥
 नाना चांपा चांपोळीं पूजिला । चंद्रु चंद्रिका धवळला ।
 कां चंदनु निजें चर्चिला । सौरभ्यें जेवीं ॥ ५३ ॥
 तेंवीं नवगुणटिकलग । लेणें ब्राह्मणाचें अव्यंग ।
 कहींचि न संडी आंग । ब्राह्मणाचें ॥ ५४ ॥
 आतां उचित तें क्षत्रिया । तेंहीं कर्म धनंजया ।
 सांगों ऐक प्रज्ञोचिया । भरोवरी ॥ ५५ ॥

शौर्य तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।

दानमोक्षवरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ ४३ ॥

तरी भानु हा तेजें । नापेक्षी जेवीं विरजे ।
 कां सिंहें न पाहिजे । जावळिया ॥ ५६ ॥
 ऐसा स्वयंभू जो जीवें लातु । सावायेंवीण उद्धटु ।
 तें शौर्य गा जेथ श्रेष्ठु । पहिला गुण ॥ ५७ ॥
 आणि सूर्याचेनि प्रतापें । कोडिही नक्षत्र हारपे ।
 ना तो तरी न लोपे । सचंद्रीं तिहीं ॥ ५८ ॥
 तैसेंनि आपुले प्रौढिगुणें । जगासि विस्मयो देणें ।
 आपण तरी न क्षोभणें । कायसेनही ॥ ५९ ॥
 तें प्रागल्भ्यरूप तेजा । जिये कर्मी गुण दुजा ।
 आणि धीरु तो तिजा । जेथींचा गुण ॥ ६० ॥
 वरि पडलिया आकाश । बुद्धीचे डोळे मानस ।
 झांकी ना तें पारियेस । धैर्य जेथें ॥ ६१ ॥
 आणि पाणी हो भलतेतुकें । परी तें जिणौनि पद्म फांके ।
 कां आकाश उंचिया जिंके । आवडे तयातें ॥ ६२ ॥
 तेवी विविधा अवस्था । पातलिया जिणौनि पार्था ।
 प्रज्ञा फलतया अर्था । येवढे देणें जे ॥ ६३ ॥

* १ चाप्याची फुलें. २ सोबत. ३ भोक पाडणें.

तें दक्षत्व गा चोरव । जेथ चौथा गुण देख ।
 आणि झुज अलौकिक । तो पांचवा गुण ॥ ६४ ॥
 आदित्याचीं झाडे । सदा सन्मुख सूर्याकडे ।
 तेवीं समोर शत्रूपुढें । होणें सदा ॥ ६५ ॥
 माहेवणी प्रयत्नैसीं । चुकविजे सेजे जैसी ।
 रिपू पाठी नेदिजे तैसी । समरांगणी ॥ ६६ ॥
 हा क्षत्रियांचा आचारी । पांचवा गुणेंदु अवधारी ।
 चहू पुरुषार्था शिरी । भक्ति जैसी ॥ ६७ ॥
 आणि जालेनि फुलें फलें । शारिवया जैसी मोकळे ।
 का उदार परिमलें । पद्माकर ॥ ६८ ॥
 नाना आवडींचेनि मापें । चादिणे भलतेणें घेपे ।
 पुढिलांचेनि संकल्पें । तैसें जें देणें ॥ ६९ ॥
 तें उपम^१ गा दान । जेथ सहावें गुणरत्न ।
 आणि आज्ञे एकायतन । होणें जें कां ॥ ७० ॥
 पोषनि अवयव आपुले । करविजती मानविले ।
 तेवीं पालणें लोभविलें । जग जें भोगणें ॥ ७१ ॥
 तया नाम ईश्वरभावो । जो सर्वसामर्थ्याचा ठावो ।
 तो गुणामार्जी रावो । सातवा जेथ ॥ ७२ ॥
 ऐसें जे शौर्यादिकीं । इहीं सात गुणविशेखीं ।
 अलंकृत सप्तऋखीं । आकाश जैसें ॥ ७३ ॥
 तैसें सप्तगुणीं विचित्र । कर्म जें जर्गी पवित्र ।
 तें सहज जाण क्षात्र । क्षत्रियाचें ॥ ७४ ॥
 नाना क्षत्रिय नव्हे नरु । तो सत्त्वसोनयाचा मेरु ।
 म्हणोनि गुणस्वर्गा आधारु । सातां इयां ॥ ७५ ॥
 नातरी सप्तगुणार्णवीं । परिवारली^२ बरवी ।
 हे क्रिया नव्हे पृथ्वी । भोगीतसे तो ॥ ७६ ॥
 कां गुणाचे साताही ओधीं । हे क्रिया ते गंगा जर्गी ।
 तया महाविद्याचा आर्गो । विलसै जैसी ॥ ७७ ॥ (७८०)

परी हें बहु असो देख । शौर्यादि गुणात्मक ।
 कर्म गा नैसर्गिक । क्षत्रजातीसी ॥ ७८ ॥
 आतां वैश्याचिये जाती । उचित जे महामती ।
 तें ऐकें गा निरुती । क्रिया सांगां ॥ ७९ ॥

कृषिगौरव्याणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥

तरी भूमि बीज नांगरु । यया भांडवलांचा आधारु ।
 घेऊनि लाभु अपारु । मेळवणें जें ॥ ८० ॥
 किंबहुना कृषी जिणें । गोधनें राखोनि वर्तणें ।
 कां समर्धीची विकणें । महर्धी वस्तु ॥ ८१ ॥
 येतुलाचि पांडवा । वैश्यातें कर्माचा मेळावा ।
 हा वैश्यजातिस्वभावा-। आंतुला जाण ॥ ८२ ॥
 आणि वैश्य क्षत्रिय ब्राह्मण । हें द्विजन्मे^१ तिन्ही वर्ण ।
 ययाचें जें शुश्रूषण । तें शूद्रकर्म ॥ ८३ ॥
 पै द्विजसेवेपरीतें । धावणें नाही शूद्रातें ।
 एवं चतुर्वर्णोचितें । दाविलीं कर्म ॥ ८४ ॥

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ ४५ ॥

आतां इयेचि विचक्षणा । वेगळालिया वर्णा ।
 उचित जैसें करणां । शब्दादिक ॥ ८५ ॥
 नातरी जळदच्युता । पाणिया उचित सरिता ।
 सरितेसी पांडुसुता । सिंधु उचितु ॥ ८६ ॥
 तैसें वर्णाश्रमवशें । जें करणीय आलें असे ।
 गारेया आंगा जैसें । गारैपण ॥ ८७ ॥
 तथा स्वभावविहिता कर्मा । शास्त्राचेनि मुखें वीरोत्तमा ।
 प्रवर्तावयालागीं प्रमा । अढळ कीजे ॥ ८८ ॥
 पै आपुलेंचि रत्न थितें^२ । घेवें पारिव्रियाचेनि हातें ।
 तैसें स्वकर्म आपतें । शास्त्रें करावें ॥ ८९ ॥

* १ ज्यांना दोन जन्म आहेत असे. २ असलें.

जेसी दिठी असे आपुलां ठायीं । परी दीपेंवीण भोगु नाही ।
 मार्गु न लाहतां काई । पाय असतां होय ॥ ८९० ॥
 म्हणौनि जातिवशें साचारु । सहज असे जो अधिकारु ।
 तो आपुलालिया शास्त्रें गोचरु । आपण कीजे ॥ ९१ ॥
 मग घरींचाची ठेवा । जेवीं डोलयां दावी दिवा ।
 तरी घेतां काय पांडवा । आडळु^१ असे ॥ ९२ ॥
 तेसैं स्वभावें भागा आलें । वरी शास्त्रें खरें केलें ।
 तें विहित जो आपुलें । आचरे गा ॥ ९३ ॥
 परी आळसु सांडुनी । फलकाम दवडुनी ।
 आगें जीवें मांडुनी । तेथेंचिं भरु ॥ ९४ ॥
 बोधीं पडिलें पाणी । नेणे आनानी वाहणी ।
 तेसा जाय आचरणीं । व्यवस्थोनी ॥ ९५ ॥
 अर्जुना जो यापरी । तें विहित कर्म स्वयें करी ।
 तो मोक्षाचां ऐलदारीं । पैठा होय ॥ ९६ ॥
 जें अकरणा आणि निषिद्धा । न वचोचि कांहीं संबंधा ।
 म्हणौनि भवा विरुद्धा । मुकला तो ॥ ९७ ॥
 आणि काम्यकर्माकडे । न परतेचि जेथ कोडें ।
 तेथ चंदनाचेही खोडे । न लेचि तो ॥ ९८ ॥
 येर नित्य कर्म तंव । फलत्यागें वेंचिलें सर्व ।
 म्हणौनि मोक्षाची शिंव । ठाकूं लाहे ॥ ९९ ॥
 ऐसेनि शुभाशुभीं संसारीं । सांडिला तो अवधारीं ।
 वैराग्यमोक्षदारीं । उभा ठाके ॥ १०० ॥
 जें सकळ भाग्याची सीमा । मोक्षलाभाची जें प्रमा ।
 नाना कर्ममार्गश्रमा । शेवटु जेथ ॥ १ ॥
 मोक्षफलें दिधली वोल^२ । जें सुकृततरुचें फूल ।
 तयें वैराग्यां ठेवी पाऊल । भंवरु जैसा ॥ २ ॥
 पाही आत्मज्ञानसुदिनाचा । वाधावा सांगतया अरुणाचा ।
 उदयो त्या वैराग्याचा । ठावो पावे ॥ ३ ॥

किंबहुना आत्मज्ञान । जेणें हाता ये निधान ।

तें वैराग्य दिव्यांजन । जीवें ले तो ॥ ४ ॥

ऐसी मोक्षाची योग्यता । सिद्धी जाय त्या पांडुसुता ।

अनुसरोनि विहिता । कर्मा यया ॥ ५ ॥

हें विहित कर्म पांडवा । आपुला अनन्य बोलावा ।

आणि हेचि परम सेवा । मज सर्वात्मकाची ॥ ६ ॥

पै आघवांचि भोगेंसी । पतिव्रता क्रीडे प्रियेंसी ।

कीं त्याचीं नामें जैसी । तपें तिया केली ॥ ७ ॥

कां बाळका पकीं माये- । वांचोनि जिणें काय आहे ।

म्हणोनि सेविजे कीं तो होये । पाटाचा^१ धर्म ॥ ८ ॥

नाना पाणी म्हणोनि मासा । गंगा न सांडितां जैसा ।

सर्वतीर्थसहवासा । वरपडा जाला ॥ ९ ॥

तैसें आपलिया विहिता । उपावो असे न विसंबितां ।

ऐसा कीजे कीं जगन्नाथा । आभारु पडे ॥ १० ॥

अगा जया जें विहित । तें ईश्वराचें मनागत ।

म्हणोनि केलिया निभ्रांत । सांपडेचि तो ॥ ११ ॥

पै जीवाचां कसी^२ उतरली । ते दासी कीं गोसांवीण जाली ।

सिंहे वेंची त्या मविली । वही जेवीं ॥ १२ ॥

तैसें स्वामीचिया मनोभावा । न चुकिजे हेचि परमसेवा ।

येर तें गा पांडवा । वाणिज्य करणें ॥ १३ ॥

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।

स्वकर्मणा तमन्यर्च्यं सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ ४६ ॥

म्हणोनि विहित क्रिया केली । नव्हे त्याची खूण पाळिली ।

जयापासूनि कां आलीं । आकारा भूतें ॥ १४ ॥

जो अविद्योचिया चिंधिया । गुंडूनि जीव बाहुलिया ।

स्वेकवीतसे तिगुणिया । अहंकाररज्जू ॥ १५ ॥

जेणें जग हें समस्त । आंत बाहेरी पूर्ण भरित ।

जालं आहे दीपजात । तेजें तैसें ॥ १६ ॥

* १ मुख्य. २ परीक्षेला

तया सर्वात्मिका ईश्वरा । स्वकर्मकुसुमांची वीरा ।
पूजा केली होय अपारा । तोषालागीं ॥ १७ ॥

हणौनि तिये पूजे । रिझलेनि आत्मराजें ।
वेराग्यसिद्धि देईजे । पसाय^१ तया ॥ १८ ॥

जिये वैराग्यदशे । ईश्वराचेनि वेधवशें ।
हें सर्वही नावडे जैसैं । वांत होय ॥ १९ ॥

प्राणनाथाचिया आधी । विरहिणीतें जिणेंही बाधी ।
तैसें सुखजात बाधी । दुःखाचां लागे ॥ २० ॥

सम्यग्ज्ञान बुद्धैजता । वेधेंचि तन्मयता ।
उपजे ऐसी योग्यता । बोधाचि लाहे ॥ २१ ॥

हणौनि मोक्षलाभालागीं । जो व्रतें वाहतसे^२ आंगीं ।
तेणें स्वधर्मु आस्था चांगी । अनुष्ठावा ॥ २२ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मास्त्वानुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

अगा आपुला हा स्वधर्मु । आचरणीं जरी विषमु ।
तरी पाहवा तो परिणामु । फळेल जेंणें ॥ २३ ॥

जें सुखालागीं आपणपयां । निंबाचि आर्था धनंजया ।
तें कडुवटपणा तयाचिया । उबगिजेना^३ ॥ २४ ॥

फळण्या ऐलीकडे । केळीतें पाहतां आस मोडे ।
ऐसी त्याजिली तरी जोडे । तैसें कें गोमटें ॥ २५ ॥

तेवीं स्वधर्मु सांकडु । देखोनि केला जरी कडु ।
तरी मोक्षसुरवाडु । अंतरला कीं ॥ २६ ॥

आणि आपुली माये । कुब्ज जरी आहे ।
तरी जीजे तें नोहे । स्नेह कुठें कीं ॥ २७ ॥

येरी जिया पराविया । रंभेहूनि बरविया ।
तिया काय कराविया । बाळकें तेणें ॥ २८ ॥

अगा पाणियाहूनि बहुधे । तुमी गुण कीर आहे ।
परी मीना काय होये । असणें तेथें ॥ २९ ॥

पै आघविया जगा जें विख । तें विख कीडियां पीयूख ।
आणि जगा गुल तें देख । मरण त्या ॥ १३० ॥

म्हणौनि जें विहित जया जेणें । फिटे संसाराचें धरणें ।
क्रिया कठोर तऱ्ही तेणें । तेंचि करावी ॥ ३१ ॥

येरा पराचारा^१ बरविया । ऐसे होईल टेंकलेया ।
पायाचें चालणें डोडया । केलें जैसें ॥ ३२ ॥

यालागीं कर्म आपुलें । जें जातिस्वभावें असे आलें ।
तें करी तेणें जितिलें । कर्मबंधातें ॥ ३३ ॥

आणि स्वधर्मुचि पाळावा । परधर्मु तो गाळावा ।
हा नेमुही पाडवा । न कीजोचि मा ॥ ३४ ॥

तरी आत्मा दृष्ट नोहे । तंव कर्म करणें कां ठाये ।
आणि करणें तेथ आहे । आयासु आधीं ॥ ३५ ॥

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।

सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥

म्हणौनि भलतिये कर्मी । आयासु जऱ्ही उपक्रमी ।
तरी काड स्वधर्मी । दोषु सांजे ॥ ३६ ॥

अगा उजू वाटा चालावें । तऱ्ही पायचि शिणवावे ।
ना आडरानें धांवावें । तऱ्ही तेंचि ॥ ३७ ॥

पै शिला कां सिंदोरिया । दाटणें एक धनंजया ।
परी जें वाहतां विसांवया । मिलिजे तें घेवे ॥ ३८ ॥

एऱ्ही कणा आणि भूसा । कांडितांही सोसु सरिसा ।
जेंचि रंधन^२ श्वानमांसा । तेंचि हवी ॥ ३९ ॥

दधी जलाचिया घुसळणा । व्यापार सारिखेचि विचक्षणा ।
वाळुवे तिला घाणा । गालणें एक ॥ १४० ॥

पै नित्य होम देयावया । कां सैरा आगी सुवावया ।
फुंकितां धूम धनंजया । साहणें तेंचि ॥ ४१ ॥

परी धर्मपत्नी भांगली^३ । दोसितां जरी पळी मोली ।
तरी कां अपरवडी^३ । आणावी आंगा ॥ ४२ ॥

* १ परक्यानें आचरण २ निमित्त ३ अपरवडी

हा गा पाठीं लागला घायीं । मरण न चुकेंचि पाहीं ।
 तरी समोरला काई । आगळें न कीजे ॥ ४३ ॥
 अकुलस्त्री दांड्याचे धाये । परघर रिगालीहि जरी साहे ।
 तरी स्वपतीतें वारें । सांडिलें कीं ॥ ४४ ॥
 तैसें आवडतेंही करणें । न निपजे शिणल्याविणें ।
 तरी विहित बा रे कोणें । बोलें भारी ॥ ४५ ॥
 वरी थोडेंचि अमृत घेतां । सर्वस्व वेंचो कां पंडुसुता ।
 जेणें जोडे जीविता । अक्षय्यत्व ॥ ४६ ॥
 येर काह्यां मोलें वेंचूनि । विष पियावें घेउनि ।
 आत्महत्येसि निमोनि । जायिजे जेणें ॥ ४७ ॥
 तैसें जाचूनियां इंद्रियें । वेचूनि आयुष्याचेनि दियें ।
 सांचलीं पापीं आन आहे । दुःखावांचूनि ॥ ४८ ॥
 म्हणोनि करावा स्वधर्म । जो करितां हिरोनि घे श्रमु ।
 उचित देईल परमु । पुरुषार्थराजु ॥ ४९ ॥
 याकारणें किरीटी । स्वधर्माचिये रहाटी ।
 न विसंबिजे संकटीं । सिद्धमंत्र जैसा ॥ ५० ॥
 का नाव जैसी उदधीं । महारोगीं दिव्यौषधी ।
 न विसंबिजे तया बुद्धी । स्वकर्म येथ ॥ ५१ ॥
 मग ययाचि गा कविध्वजा । स्वकर्माचिया महापूजा ।
 तोषला ईशु तमरजा । झाडा^२ करुनि ॥ ५२ ॥
 शुद्धसत्त्वाचिया वाटा । आणी आपुली उत्कंठा ।
 भव स्वर्ग काळकुटा । ऐसें दावी ॥ ५३ ॥
 जिये वैराग्य येणें बोलें । मागां संसिद्धी रूप केलें ।
 किंबहुना तें आपुलें । मेलवी स्वागें ॥ ५४ ॥
 मग जितिलिया हे भोये । पुरुष सर्वत्र जैसा होये ।
 कां जालाही जें लाहे । तें आतां सांगों ॥ ५५ ॥
 अक्षय्यबुद्धिः सर्वत्र जितारमा विगतस्पृहा ।
 नैकर्म्यसिद्धि परसां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥

तरी देहादिक हें संसारें । सर्वही मांडलेंसे जें गुंफिरें ।
 तेथ नातुडे तो वागुरे । वारा जैसा ॥ ५६ ॥
 पै परिपाकाचिये वेळे । फळ देठें ना देठु फळें ।
 न धरे तैसें स्नेह स्युळें । सर्वत्र होय ॥ ५७ ॥
 पुत्र वित्त कलत्र । हे जालियाही स्वतंत्र ।
 माझें न म्हणे पात्र । विषाचें जैसें ॥ ५८ ॥
 हे असो विषयजाती । बुद्धी पोळली ऐसी माघौती ।
 पाउलें घेऊनि एकांती । हृदयाचां रिगे ॥ ५९ ॥
 ऐसया अंतःकरण । बाह्य येतां तयाचीं आण ।
 न मोडी समर्था भेण । दासी जैसी ॥ ६० ॥
 तैसें ऐक्याचिये मुठी- । माजिवडें चित्त किरीटी ।
 करुनि वेधीं नेहटी^१ । आत्मयाचां ॥ ६१ ॥
 तेव्हां दृष्टादृष्ट स्पृहे । निमणें जालेंचि आहे ।
 आगी वडपलिया धुर्यें । राहिजे जैसें ॥ ६२ ॥
 म्हणौनि नियमिलिया मानसीं । स्पृहा नासोनि जाय आपैसी ।
 किंबहुना तो ऐसी । भूमिका पावे ॥ ६३ ॥
 पै अन्यथा बोधु आघवा । मावळोनि तया पांडवा ।
 बोधमात्रीचि जीवा । ठावो होय ॥ ६४ ॥
 धरवणी^२ वेंचें सरे । तैसें भोगें प्राचीन पुरे ।
 नवें तंव नुपकरे । कांहींचि करूं ॥ ६५ ॥
 पेशी कर्मसाम्यदशा । होय तेथ वीरेशा ।
 मग श्रीगुरु आपैसा । भेटोचि गा ॥ ६६ ॥
 रात्रीची चौपाहरी । वेंचलिया अवधारीं ।
 डोळ्यां तमारी । मिळे जैसा ॥ ६७ ॥
 का येऊनि फळाचा घड्डु । पारुषवी केळीची वाड्डु ।
 गुरु भेटोनि करी पाड्डु । बुभुत्सु तैसा ॥ ६८ ॥
 मग आलिंगिला पूर्णिमा । उणीव सांडी चंद्रमा ।
 तैसें होय वीरेशा । गुरुकृपा तया ॥ ६९ ॥
 * १ जोरातें लावणें. २ सांठवलेलें.

तेह्ना अबोधुमात्र असे । तो तंव त्या कृपा नासे ।

तेथ रात्रीसवें जैसैं । आंधारें जाय ॥ ९७० ॥

तेसी अबोधाचिये^१ कुशी^२ । कर्म कर्ता कार्य ऐशी ।

त्रिपुटी असे ते जैसी । गाभिणी मारिली ॥ ७१ ॥

तेसैं अबोधनाशासवें । नाशे क्रियाजात आघवें ।

ऐसा समूळ संभवे । संन्यासु हा ॥ ७२ ॥

येणें मूळाज्ञानसंन्यासैं । दृश्याचा ठावो जेथ पुसे ।

तेथ बुद्धावें तें आपैसैं । तोचि आहे ॥ ७३ ॥

चेडलियावरी पाहीं । स्वप्नीचिया तिये डोहीं ।

आपण्यातें काई । काढूं जाइजे ॥ ७४ ॥

तें मी नेणें आतां जाणेन । हें सरलें त्या दुस्वप्न ।

जाला ज्ञातृज्ञेयाविहीन । चिदाकाश ॥ ७५ ॥

मुखाभासैंसी आरिसा । परौता नेलिया वीरेशा ।

पाहातेपणेंवीण जैसा । पाहाता ठाके ॥ ७६ ॥

तेसैं नेणणें जें गेलें । तेणें जाणणेंही नेलें ।

मग निष्क्रिय उरलें । चिन्मात्रचि ॥ ७७ ॥

तेथ स्वभावें धनंजया । नाही कोणीचि क्रिया ।

म्हणौनि प्रवादु त्या । नैष्कर्म्यु ऐसा ॥ ७८ ॥

तें आपुलें आपणवें । असे तेंचि होऊनि आरोपे ।

तरंगु का वायुलोपें । समुद्रु जैसा ॥ ७९ ॥

तेसैं नहोणें निपजे । ते नैष्कर्म्यसिद्धि जाणिजे ।

सर्वसिद्धीत सहजें । परम होचि ॥ ९८० ॥

वेडकाचिया कामा कळसु । परम गंगेसी सिंधुप्रवेशु ।

का सुवर्णशुद्धी कसु । सोळावा जैसा ॥ ८१ ॥

तेसैं आपुलें नेणणें । फेडी^३ जें का जाणणें ।

तेंही गिळूनि असणें । ऐसी जे दशा ॥ ८२ ॥

तियेपरतें काही । निपजणें येथ नाही ।

म्हणौनि म्हणिजे पाहीं । परमसिद्धि ते ॥ ८३ ॥

परी होचि आत्मसिद्धि । जो कोणी भाग्यनिधि ।

श्रीगुरुकृपालब्धि- । काळी पावे ॥ ८४ ॥

सिद्धिप्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।

समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ९० ॥

उदयजताचि दिनकरु । प्रकाशुचि आते आंधारु ।

कां दीपसंगें कापुरु । दीपुचिं होय ॥ ८५ ॥

तया लवणाची कणिका । मिलतरवेंवो उदका ।

उदकचि होऊनि देखा । ठाकें जेवीं ॥ ८६ ॥

कां निद्रित चेवविलिया । स्वप्नैसि निद वायां ।

जाऊनि आपणपया । मिले जैसा ॥ ८७ ॥

तैसें जया कोणहासि दैवें । गुरुवाक्यश्रवणाचि सवें ।

जैत गिळोनि विसंबे । आपणया वृत्ती ॥ ८८ ॥

कानावचनाचिये भेटी- । सरिसाचि पै किरीटी ।

वस्तु होऊनि उठी । कवणि एकु जो ॥ ८९ ॥

तयासीं मग करणें । हें बोलिजैलचि कवणें ।

आकाशा येणें जाणें । आहे काई ॥ ९० ॥

म्हणौनि तयासीं कांहीं । त्रिशुद्धि करणें नाहीं ।

परी ऐसें जरी हें कांहीं । नव्हे जया ॥ ९१ ॥

एव्हवीं स्वकर्माचेनि वन्ही । काम्यानिषिद्धाचा इंधनी ।

रजतमें कीर दोन्ही । जाळिलीं आधीं ॥ ९२ ॥

पुत्र वित्त परलोक । यया तिहींचा अभिलाखु ।

घरी होय पाडकु । हेंही जालें ॥ ९३ ॥

इंद्रियें सैरा पदार्थी । रिगतां विटाळलीं होतीं ।

तिर्यें प्रत्याहारतीर्थी । न्हाणिलीं कीर ॥ ९४ ॥

आणि स्वधर्माचें फळ । ईश्वरीं अर्पूनि बळ ।

घेऊनि केलें अदळ । वैराग्यपद ॥ ९५ ॥

ऐसी आत्मसाक्षात्कारी । लाभे ज्ञानाची उजरी^२ ।

ते सामुग्री कीर पुरी । मळाविली ॥ ९६ ॥

आणि तेचि समयीं । सद्गुरु भेटले पाहीं ।
 तेवींचि तिहीं कांहीं । वांचिजेना ॥ ९७ ॥
 परी वोखद घेतखेंवो । काय लाभे आपुला ठावो ।
 का उदयजतांचि दिवो । मध्यान्ह होय ॥ ९८ ॥
 सुखेत्रीं आणि वोलटे^१ । बीजही पेरिलें गोमटें ।
 तरी आलोट फळ भेटे । परी वेळे कीं गा ॥ ९९ ॥
 जोडला मार्गु प्रांजळु । मिनला सुसंगाचाही मेळु ।
 तरी पाविजे वांचुनि वेळु । लागेचि कीं ॥ १०० ॥
 तैसा वैराग्यलाभु जाला । वरी सद्गुरुही भेटला ।
 जीवीं अंकुर फुटला । विवेकाचा ॥ १ ॥
 तेणें ब्रह्म एक आर्थां । येर आघवीचि भ्रांती ।
 हेही कीर प्रतीती । गाढी केली ॥ २ ॥
 परी तेचि जें परब्रह्म । सर्वात्मक सर्वोत्तम ।
 मोक्षाचेंही काम । सरे जेथ ॥ ३ ॥
 यया तिन्ही अवस्था पोटी । जिरवीं जें गा किरीटी ।
 यया ज्ञानासिही मिठी । दे जे वस्तु ॥ ४ ॥
 ऐक्याचें एकपण सरे । जेथ आनंदकणुही विरे ।
 कांहींचि नुरोनि उरे । जें कांहीं गा ॥ ५ ॥
 तिये ब्रह्मी ऐक्यपणें । ब्रह्मचि होऊनि असणें ।
 तें क्रमंचि करून तेणें । पाविजे पै ॥ ६ ॥
 भुकेलियापासीं । वागरिलें^२ षड्रूसीं ।
 तो तृप्ति प्रतिग्रासीं । लाहे जेवीं ॥ ७ ॥
 तैसा वैराग्याचा वोलावा । विचाराचा तो दिवा ।
 आबुधितां^३ आत्मठेवा । काढीची तो ॥ ८ ॥
 तरी भोगिजे आत्मच्छदी । येवढी योग्यतेचि सिध्दी ।
 जयाचां आर्गां निरवधी । लेणें जाली ॥ ९ ॥
 तो जेणें क्रमें ब्रह्म । कोणें करी गा सुगम ।
 तया क्रमाचें आतां वर्म । आईक सांगों ॥ १०१० ॥
 * १ ओंठ घालणे २ जेवजिलें ३ प्रज्वलित होणें.

बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।

शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥

तरी गुरु दाविलिया वाटा । येऊनि विवेकतीर्थतटा ।

धुऊनियां मळकटा । बुद्धीचा तेणें ॥ ११ ॥

मग राहूनं उगळिली । प्रभा चंद्रें आलिंगिली ।

तैसी शुध्दते जडली । आपण्यां बुद्धि ॥ १२ ॥

सांडून कुळें दोन्ही । प्रियासी अनुसरे कामिनी ।

जंढत्यागें स्वचिंतनी । पडली तैसी ॥ १३ ॥

आणि ज्ञाना ऐसें जिव्हार । नेवां नेवां निरंतर ।

इंद्रियीं केलें थोर । शब्दादिक जे ॥ १४ ॥

ते रश्मिजाल काढलेया । मृगजळ जाय लया ।

तैसें धृतिरोधें तया । पांचाही केलें ॥ १५ ॥

नेणतां अधमाचिया अन्ना । स्वादलिया कीजे वमना^१ ।

तैसीं वोळविलीं सवासना । इंद्रियें विषयीं ॥ १६ ॥

मग प्रत्यगावृत्ती चोरवटें । लाविलीं गंगेचेनि तटें ।

ऐसीं प्रायश्चित्तें धुवटें । केलीं येणें ॥ १७ ॥

पाठीं सात्त्विकें धीरें तेणें । शोधारलीं तियें करणें ।

मग मनंसीं योगधारणें । मेळविलीं ॥ १८ ॥

तेवींचि प्राचीनं इष्टानिष्टं । भोगेंसीं येउनी भेटे ।

तेथ देखिलियाहि वोखटें । जेणु न करी ॥ १९ ॥

ना गोमटेंचि विपायें । तें आणूनि पुढां मूये ।

तयालागीं न होये । साभिलाषु ॥ १०२० ॥

यापरीं इष्टानिष्टीं । रागज्वेष किरीटी ।

त्यजूनि गिरिकपाटीं । निकुंजी^२ वसे ॥ २१ ॥

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

गजबजा सांडिलिया । वसवी वनस्थकिया ।

अंगाचियाचि मादिया । एकलेया ॥ २२ ॥

* १ ओकून टाकणें. २ दाट झाडीचें अरण्य.

शमदमादिकीं रवेले । न बोलणोंचि चावले ।
 गुरुवाक्याचेनि मेलें । नेणे वेळु ॥ २३ ॥
 आणि आंगा बळ यावें । नातरी क्षुधा जावें ।
 कां जीभेचे पुरावे । मनोरथ ॥ २४ ॥
 भोजन करितां विस्वीं । यया तिहींतें न लेखीं ।
 आहारीं मिती संतोषीं । माप न मूये ॥ २५ ॥
 आसनाचेनि पावकें । हारपतां प्राणु पोखे ।
 याचि भागु मोटकें । अशन करी ॥ २६ ॥
 आणि परपुरुषें कामिली । कुळवधू अंग न घाली ।
 निद्रालस्या न मोकली । अशन तैसें ॥ २७ ॥
 वंदवताचेनि प्रसंगें । भुर्यां हन अंग लागे ।
 वांचूनि येर नेघे । राभस्य तेथ ॥ २८ ॥
 देहनिर्वाहापुरतें । राहाटवी हातांपायांतें ।
 किंबहुना आपैतें । सबाह्य केलें ॥ २९ ॥
 आणि मानाचा उंबर । वृत्तीसी देखावें नेदी वीरा ।
 तेथ कें वाग्यापारा । अवकाशु असे ॥ १०३० ॥
 ऐसेनि देह वाचा मानस । हे जिणौनि बाह्यप्रदेश ।
 आकलिलें आकाश । ध्यानाचें तेणें ॥ ३१ ॥
 गुरुवाक्यें उठविला । बोधीं निश्चयो आपुला ।
 व्याहारीं हातीं घेतलां । आरिसा जैसा ॥ ३२ ॥
 पै ध्याता आपणचि परी । ध्यानरूप वृत्तिमाझारीं ।
 ध्येयत्वं घे हे अवधारीं । ध्यानरुढी गा ॥ ३३ ॥
 तेथ ध्यान ध्येय ध्याता । यया तिहीं एकरूपता ।
 होय तंव पंडुसुता । कीजे तें गा ॥ ३४ ॥
 म्हणौनि तो मुमुक्षु । आत्मज्ञानीं जाला दक्षु ।
 परी पुढां मूनि पक्षु । योगाभ्यासाचा ॥ ३५ ॥
 अपानरंध्रद्वया- । माझारीं धनंजया ।
 पाणीं पिडूनिया । काविरुमूल ॥ ३६ ॥

आंकुचूनि अध । देऊनि तिन्ही बंध ।
 करुनि एकवद^१ । वायुभेदा ॥ ३७ ॥
 कुंडलिनी जागवूनि । मध्यमा विकाशूनि ।
 आधारादि भेदूनि । आज्ञावरी ॥ ३८ ॥
 सहस्रदलाचा मेघु । पीयूषे वषोनि चांगु ।
 तो मूलवरी वोघु । आणूनियां ॥ ३९ ॥
 नाचतया पुण्यगिरी । चिद्भैरवाचा स्वापरी^२ ।
 मनपवनाची खीचपुरी । वादूनियां ॥ ४० ॥
 जालिया योगाचा गाढा । मेलावा सून हा पुढा ।
 ध्यान मार्गिलीकडा । स्वयंभ केले ॥ ४१ ॥
 आणि ध्यान योग दोन्ही । इये आत्मतत्त्वज्ञानी ।
 पैठी होआवया निर्विघ्नी । आधींचि तेणें ॥ ४२ ॥
 वीतरागतेसारिखा^३ । जोडूनि ठेविला सरवा ।
 तो आघवियाचि भूमिका- । सर्वे चाले ॥ ४३ ॥
 पहावे तें दिसे तंववरी । दिठीतें न संडी दीप जरी ।
 तरी कें आहे अवसरी । देखावया ॥ ४४ ॥
 तैसें मोक्षीं प्रवर्तल्या । वृत्तीं ब्रह्मीं जाय लया ।
 तंव वैराग्य आशी तया । भंगु कैचा ॥ ४५ ॥
 म्हणौनि सर्वैराग्यु । ज्ञानाभ्यासु तो सभाग्यु ।
 करुनि जाला योग्यु । आत्मलाभा ॥ ४६ ॥
 ऐसी वैराग्याची अंगी । बाणूनियां वज्रांगी ।
 राजयोगतुरंगी । आखदला ॥ ४७ ॥
 वरी आड पाडिलें दिठी । सानें थोर निवटी ।
 तें बली विवेकमुष्टी । ध्यानाचे खाडें ॥ ४८ ॥
 ऐसेनि संसाररणाआंतु । आंधारीं मूर्यु तैसा असे जातु ।
 मोक्षविजयश्रिये वरैतु । होआवयालागीं ॥ ४९ ॥
 अहंकारं बलं दपं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
 विमुक्त्य निमंभान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५० ॥
 * १ एकत्र. २ भिक्षापात्र. ३ वैराग्य.

तेथ आडवावया आले । दोषवैरी जे धोपटिले^१ ।
 त्यांमार्जी पहिले । देहाहंकारु ॥ १०५० ॥
 जो न मोकली मारुनी । जीवों नेदी उपजवोनी ।
 विचंबवी खोडां घालुनी । हाडांचिया ॥ ५१ ॥
 त्याचा देहदुर्ग हा थारा । मोडूनि घेतला तो वीरा ।
 आणि बळ हा दुसरा । मारिला वैरी ॥ ५२ ॥
 जो विषयाचेनि नांवें । चौगुणेंही वरी थावे ।
 जेणें मृतावस्था धावे । सर्वत्र जगा ॥ ५३ ॥
 तो विषयविषाचा अथावो^३ । आघविया दोषांचा रावो ।
 परी ध्यानरवङ्गाचा घावो । साहेल कैचा ॥ ५४ ॥
 आणि प्रियविषयप्राप्ती । करी जया सुखाची व्यक्ति ।
 तेचि घालूनि बुंथी । आंगीं जो वाजे ॥ ५५ ॥
 जो सन्मार्गु भुलवी । मग अधर्माचां आडवीं ।
 सूनि वाघां सांपडवी । नरकादिकां ॥ ५६ ॥
 तो विश्वासें मारितां रिपु । निवतूनि घातला दुर्पु ।
 आणि जयाचा अहा कंपु । तापसांसी ॥ ५७ ॥
 क्रोधा ऐसा महादोखु । जयाचा देखा परिपाकु ।
 भरिजे तंव अधिकु । रिता होय जो ॥ ५८ ॥
 तो कामु कोणेच ठायीं । नसे पैसें केलें पाहीं ।
 कीं तेंचि क्रोधाही । सहजें जालें ॥ ५९ ॥
 मुलाचें तोडणें जैसें । होय कां शाखोद्वेशें ।
 कामु नाशलेनि नाशे । तैसा क्रोधु ॥ १०६० ॥
 म्हणौनि काम वैरी । जाला जेथ ठाणोरी^३ ।
 तेथ सरली वारी । क्रोधाचीही ॥ ६१ ॥
 आणि समर्थु आपुला खोडा । शिसें वाहवी जैसा होडा ।
 तैसा भुंजौनि जो गाढा । परिग्रहो ॥ ६२ ॥
 जो माथाचि पालाणवी । अंगा अवगुण घालवी ।
 जीवें वडी घववी । ममत्वाची ॥ ६३ ॥

शिष्यशास्त्रादिविलासे । मठादिमुद्रेचेनि मिसें ।
 घातले आहाती फांसे । निसंगा जेणें ॥ ६४ ॥
 घरी कुटुंबपणें सरे । तरी वनीं वन्य होऊनि अवतरे ।
 नागवीयाही शरीरें । लागला आहे ॥ ६५ ॥
 ऐसा दुर्जयो जो परिग्रहो । त्याचा फेडूनि ठावो ।
 भवंविजयाचा उत्साहो । भोगीतसे जो ॥ ६६ ॥
 तेथ अमानित्वादि आघवे । ज्ञानगुणाचे जे मेळावे ।
 ते कैवल्यदेशीचे आघवे । रावो जैसे आले ॥ ६७ ॥
 तेव्हां सम्यग्ज्ञानाचिया । राणिवा उगाणूनि^१ त्या ।
 परिवारु होऊनियां । राहत अंगें ॥ ६८ ॥
 प्रवृत्तीचिये राजबिंदी । अवस्थाभेदप्रमदीं ।
 कीजत आहे प्रतिपदीं । सुखाचें लोण ॥ ६९ ॥
 पुढां बोधाचिये कांबीवरी^२ । विवेकु दृश्याची मांदी सारी ।
 योगभूमिका आरती करी । येती जैसिया ॥ १०७० ॥
 तेथ आर्द्धिसिद्धीचीं अनेगें । वृंदें मिळती प्रसंगें ।
 तये पुष्पवर्षीं आंगें । नाहातसे तो ॥ ७१ ॥
 ऐसेनि ब्रह्मैक्यांसारिखें । स्वराज्य येतां जवळिकें ।
 झळंबित आहे हरिखें । तिन्ही लोक ॥ ७२ ॥
 तेव्हां वैरिया कां मैत्रिया । त्यासि माझें म्हणावया ।
 समानता धनंजया । उरेचिही ना ॥ ७३ ॥
 हें ना भलतेणें व्याजें । तो जयातें म्हणे माझें ।
 तें नोडवेचिं कां दुजें । अद्वितीय जाला ॥ ७४ ॥
 पै आपुलिया एकी सत्ता । सर्वही कवळूनिया पंडुसुता ।
 कही न लगतीं ममता । धाडिली तेणें ॥ ७५ ॥
 ऐसा जितिलिया रिपुवर्ग । आपु मानल्यां हें जग ।
 अपैसा योगतुरंग । स्थिर जाला ॥ ७६ ॥
 वैराग्याचें गाढलें । अंगीं त्राण होतें भलें ।
 तेही नावेक दिवें । तेव्हा करी ॥ ७७ ॥

आणि निवटी ध्यानाचें स्वाडें^१ । तें दुजें नाहींचि पुढें ।
झणूनि हातु आसुडे । वृत्तीचाही ॥ ७८ ॥

जेंसं रसौषध स्वरें । आपुलें काज करुनि पुरें ।
आपणही नुरे । तैसं होतसे ॥ ७९ ॥

देखोनि ठाकिता ठावो । धांवता थिरावे पावो ।
तैसा ब्रह्मसामीप्यें थावो । अभ्यासु सांडी ॥ १०८० ॥

घडतां महोदधीसी । गंगा वेगें सांडिजे जैसी ।
कां कामिनी कांतापासी । स्थिर होय ॥ ८१ ॥

नाना फळतिये वेळे । केलीची वाढी मांदुळे^२ ।
कां गांवापुढें वळे । मार्गु जैसा ॥ ८२ ॥

तैसा आत्मसाक्षात्कारु । होईल देखोनि गोचरु ।
ऐसा साधनहृतियेरु । हळूचि ठेवी ॥ ८३ ॥

झणोनि ब्रह्मोंसीं तया । ऐक्याचा समो धनंजया ।
होतसे तें उपाया । वोहदु पडे ॥ ८४ ॥

मग वैराग्याची गोंधळुक । जे ज्ञानाभ्यासाचें वार्धक्य ।
योगफळाचाही परिपाक । दशा जे कां ॥ ८५ ॥

ते शांति पै गा सुभगा । संपूर्ण ये तयाचिया आंगा ।
तें ब्रह्म होआवयाजोगा । होय तो पुरुषु ॥ ८६ ॥

पुनवेहुनी चतुर्वशी । जेतुलें उणेपण शशी ।
कां सोळेपाऊनि जैसी । पंधरावीं वानी ॥ ८७ ॥

सागरीही पाणी वेगें । संचरे तें रूप गंगे ।
येर निश्चल जें उगें । तें समुद्रु जैसा ॥ ८८ ॥

ब्रह्मा आणि ब्रह्महोतिये । योग्यतें तैसा पादु आहे ।
तोचि शांतीचेनि लवलाहें । होय तो गा ॥ ८९ ॥

पै तोंचि होणेनवीण^३ । प्रतीती आलें जें ब्रह्मपण ।
ते ब्रह्म होती जाण । योग्यता येथ ॥ १०९० ॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।

समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते परासु ॥ ५४ ॥

* १ तुकडे करणें. २ खुदते. ३ झाल्याशिवाय.

ते ब्रह्मभावयोग्यता । पुरुषु तो मग पंडुसुता ।
 आत्मबोधप्रसन्नता - । पदीं बैसे ॥ ९१ ॥
 जेणें निपजे रससोय । तो तापुही जैं जाय ।
 तैं ते कां होय । प्रसन्न जैसी ॥ ९२ ॥
 नाना भरतिया लगबगा । शरत्काळीं सांडिजे गंगा ।
 कां गीत राहतां उपांगा' । वोहटु पडे ॥ ९३ ॥
 तैसा आत्मबोधीं उद्यमु । करितां होय जो श्रमु ।
 तोही जेथें समु । होऊनि जाय ॥ ९४ ॥
 आत्मबोधप्रशस्ती । हे तिये दशेची ख्याती ।
 ते भोगीतसे महामती । योग्यु तो गा ॥ ९५ ॥
 तेव्हां आत्मत्वं शोचावें । कांहीं पावावया कामावें ।
 हें सरलें समभावें । भरितें तया ॥ ९६ ॥
 उदयां येतां गभस्ती । नाना नक्षत्रव्यक्ती ।
 हारवीजती दीप्ती । आंगिका जेवीं ॥ ९७ ॥
 तेवीं उठतिया आत्मप्रथा । हे भूतभेदव्यवस्था ।
 मोडीत मोडीत पार्था । वास पाहे तो ॥ ९८ ॥
 पाटियेवरील अक्षरें । जैसीं पुसतां येती करें ।
 तैसीं हारपती भेदांतरें । तयाचिया दिठी ॥ ९९ ॥
 तैसेनि अन्यथाज्ञानें । जियें घेपती जागरस्वप्नं^१ ।
 तियें दोन्ही केली लीनं । अव्यक्तामाजीं ॥ १०० ॥
 मग तेंही अव्यक्त । बोध वाढतां झिजत ।
 पुरलां बोधीं समस्त । बुडोनि जाय ॥ १ ॥
 जैसी भोजनाचा व्यापारी । क्षुधा जिरती अवधारी ।
 तृप्तीचां अवसरी । नाहीच होय ॥ २ ॥
 नाना चालीचिया वाढी । वाट होत जाय थोडी ।
 मग पातला ठायीं बुडी । देऊनि निमे ॥ ३ ॥
 कां जागृती जंव उडीपे । तंव तंव निद्रा हारवे ।
 मग जागीनलिया स्वरूपे । नाहीच होय ॥ ४ ॥

ना आपुलें पूर्णत्व भेटे । जेथ चंद्रासी वाढी खुंटे ।
 थ शुक्लपक्षु आटे । निःशेषु जैसा ॥ ५ ॥
 सा बोध्यजात गिलितु । बोधु बोधें ये मज आंतु ।
 सिकला तेथ साद्यंतु । अबोधु गेला ॥ ६ ॥
 वडां कल्यांताचिये वेळे । नदी सिंधूचें पेंडवळें ।
 मूनि भरलें जळें । आब्रह्म जैसें ॥ ७ ॥
 गाला गेलिया घटमठ । आकाश ठाके एकवट ।
 जे जळोनि काष्ठें काष्ठ । वन्हीचि होय ॥ ८ ॥
 सारी लेणियांचे^१ ठसे । आटोनि गेलिया मुसे ।
 मरूपभेदे जैसें । सांडिजे सोनें ॥ ९ ॥
 ही असो चेडलया । तें स्वप्न नाही जालिया ।
 आपणाचि आपण्यां । उरिजे जैसें ॥ १११० ॥
 सा मी एकवाचूनि कांहीं । तया तयाहीसकट नाही ।
 चौथी भक्ति पाही । माझी तो लाहे ॥ ११ ॥
 आर्तु जिज्ञासु अर्थार्थी । हे भजती जिये पंथी ।
 तिन्ही पावोनि चौथी । म्हणिपत आहे ॥ १२ ॥
 ज्ञानी तिजी ना चौथी । हे पहिली ना सरती ।
 माझिये सज्जस्थिती । भक्ति नांव ॥ १३ ॥
 नेणणें माझें प्रकाशूनि । अन्यथात्वं मातें देऊनि ।
 ही सर्गीं भजौनि । बुझावीतसे^२ ॥ १४ ॥
 जेथ जैसें पाहों बैसे । तया तेथ तैसेचि असे ।
 उजियेडें कां दिसे । अखंडें जेणें ॥ १५ ॥
 पनाचें दिसणें न दिसणें । जैसें आपलेनि असलेपणें ।
 चीचें आहे नाही जेणें । प्रकाशे तैसें ॥ १६ ॥
 हा सज्ज माझा । प्रकाशु जो कविध्वजा ।
 भक्ति या वोजा । बोलिजे गा ॥ १७ ॥
 णोनि आर्ताचां ठायीं । हे आर्ति होऊनि पाही ।
 णीय जे कांहीं । ते मीचि केला ॥ १८ ॥

जिज्ञासुपुढां वीरेशा । हेचि होऊनि जिज्ञासा ।
 मी कां जिज्ञास्यु ऐसा । दाखविला ॥ १९ ॥
 हेचि होऊनि अर्थना^१ । मीचि माझां अर्थीं अर्जुना ।
 करुनि अर्थभिधाना । आणी मातें ॥ ११२० ॥
 एवं घेऊनि अज्ञानातें । माझी भक्ति जे हे वतें ।
 ते दावी मज द्रष्टयातें । दृश्य करुनि ॥ २१ ॥
 येथें मुखचि दिसें मुखें । या बोला कांहीं न चुकें ।
 परी दुजेपण हें लाटिकें । आरिसा करी ॥ २२ ॥
 दिठी चंद्रचि घे साचें । परी येतुलें हें तिमिराचें ।
 जे एकचि असे तयाचे । दोनी दावी ॥ २३ ॥
 तैसा सर्वत्र मीचि मियां । घेपतसें भक्ति इया ।
 परी दृश्यत्व हें वायां । अज्ञानवशें ॥ २४ ॥
 तें अज्ञान आतां फिटलें । माझें द्रष्टत्व मज भेटलें ।
 निजबिंबीं एकवटलें । प्रतिबिंब जैसें ॥ २५ ॥
 पै जेव्हांही असे किडाळ । तेव्हांही सोनेचि अढळ ।
 परी तें गेलिया केवळ । उरें जैसें ॥ २६ ॥
 हां गा पूर्णिमेआधीं कार्या । चंद्र सावयवुचि नाहीं ।
 परी तिये दिवशीं भेटे पाहीं । पूर्णता तया ॥ २७ ॥
 तैसा मीचि ज्ञानद्वारें । दिसें परी हस्तांतरें ।
 मग द्रष्टृत्वीं तें सरे । मियांचि मी लाभें ॥ २८ ॥
 म्हणोनि दृश्यपथा- । अतीतु माझा पार्था ।
 भक्तियोगु चवथा । म्हणितला गा ॥ २९ ॥

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ।

ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विगतं तदनन्तरम् ॥ ५५ ॥

या ज्ञानभक्ति सहज । भक्तु एकवटला मज ।
 तो मीचि केवळ हें तुज । श्रुतही आहे ॥ ११३० ॥
 जे उभऊनियां^२ भुजा । ज्ञानिया आत्मा माझा ।
 हें बोलीलां कायधजा । सप्तमाध्यायी ॥ ११३१ ॥

* १ अर्थ प्राप्तोची इच्छा. २ वर करून.

हे कल्पादीं भक्ति मियां । भागवतमिर्ले ब्रह्माया ।
 तम म्हणौनि धनंजया । उपदेशिली ॥ ३२ ॥
 ज्ञानी इयेतें स्वसंवित्ति । शैव म्हणती शक्ति ।
 आम्ही परमभक्ति । आपुली म्हणों ॥ ३३ ॥
 हे मज मिलितिये वेळे । तयां क्रमयोगियां फळे ।
 मज समस्तही निखळें । मियांचि भरे ॥ ३४ ॥
 तेथ वैराग्यादिवेकेंसीं । आटे बंध मोक्षेंसीं ।
 वृत्ती तये आवृत्तीसीं । बुडौनि जाय ॥ ३५ ॥
 घेऊनि ऐलपणातें । परत्व हारवे जेथें ।
 गिळूनि चान्ही भूतें । आकाश जैसें ॥ ३६ ॥
 तया परी थडथां' । साध्यसाधनातीत शुद्ध ।
 तें मीं होऊनि एकवद । भोगी तो मातें ॥ ३७ ॥
 घडौनि सिंधूचिया आंगा । सिंधूवरी तळवे गंगा ।
 तैसा पाहु तया भोगा । अवधारीजो ॥ ३८ ॥
 का आरिसयासि आरिसा । उटूनि दाविलिया जैसा ।
 देखणा अतिशयो तैसा । भोगणां लिये ॥ ३९ ॥
 चेडलिया स्वप्न नाशे । आपलें ऐक्याचि दिसे ।
 तें दुजेनवीण जैसें । भोगिजे का ॥ ४० ॥
 हे असो दर्पण नेलिया । तो मुखबोधुही गेलिया ।
 देखलेपण एकलेया । आस्वादिजे जेवीं ॥ ४१ ॥
 तोचि जालिया भोगु तयाचा । न घडे हा भावो जयांचा ।
 तिहीं बोलें केरीं बोलाचा । उच्चारु कीजे ॥ ४२ ॥
 तयांचां नेणों गांवीं । रवी प्रकाशीं हन दिवीं ।
 कीं व्योमालागीं मांडवीं । उभिली तिहीं ॥ ४३ ॥
 हां गा राजन्यत्वं नव्हतां आंगीं । रावो रायपग काय भोगी ।
 का आंधारु हन आलिंगीं । दिनकरातें ॥ ४४ ॥
 आणि आकाश जें नव्हें । तया आकाश काय जाणवे ।
 रत्नाचा रूपा मिरवे । गुजाचे लेंगे ॥ ४५ ॥

म्हणौनि मी होणें नाहीं । तया मोचि आहें केही ।
 मग भजेल हें कार्या । बोलों कीर ॥ ४६ ॥
 यालागीं तो क्रमयोगी । मी जालाचि मातें भोगी ।
 तारुण्य कां तरुणांगीं । जियावरी ॥ ४७ ॥
 तरंग सर्वांगीं तोय चुंबीं । प्रभा सर्वत्र विलसे बिंबीं ।
 नाना अवकाश नभीं । लुठंतु' जैसा ॥ ४८ ॥
 तैसा रूप होऊनि माझें । मातें क्रियावर्ण तो भजे ।
 अलंकार का सहजें । सोनयातें जेवीं ॥ ४९ ॥
 का चंदनाची दुती जैसी । चंदनीं भजे अपैसी ।
 का अकृत्रिम शशीं । चंद्रिका ते ॥ ११५० ॥
 तैसी क्रिया कीर न साहे । तन्ही अद्वैतीं भक्ति आहे ।
 हें अनुभवाचिजोगें नव्हे । बोलाऐसें ॥ ५१ ॥
 तेव्हां पूर्वसंस्कारछंदें । जें कांहीं तो अनुवादें ।
 तेणें आळविलेनि वो दें । बोलतां मीचि ॥ ५२ ॥
 बोलतया बोलताचि भेटे । तेथें बोलिलें हे न घटे ।
 तें मौन तंव गोमटें । स्तवन माझें ॥ ५३ ॥
 म्हणौनि तया बोलतां । बोली बोलतां मीं भेटतां ।
 मौन होय तेणें तत्त्वतां । स्तवी तो मातें ॥ ५४ ॥
 तैसंचि बुद्धी का दिठी । जें तो देखों जाय किरीटी ।
 तें देखणें दृश्य लोटी । देखतेंचि दावीं ॥ ५५ ॥
 आरिसया आधीं जैसें । देखतेंचि मुख दिसे ।
 तयाचें देखणें तैसें । मेळवीं द्रष्टें ॥ ५६ ॥
 दृश्य जाउनियां द्रष्टें । द्रष्ट्यासींचि जें भेटे ।
 तें एकलेपणें न घटे । द्रष्टेपणही ॥ ५७ ॥
 तेथ स्वप्नींचिया प्रिया । चेवोनि होंबों' गेलिया ।
 ठायिजे दोन्ही न होनियां । आपणाचि जैसें ॥ ५८ ॥
 का दोही काढाचिये घुंटी- । माजीं वन्हि एक उठी ।
 तो दोन्ही हे भाष आली । आपणाचि होय ॥ ५९ ॥

नाना प्रतिबिंब हातीं । घेऊं गेलिया गभस्ती ।
 बिंबताही असती । जाय जैसी ॥ ११६० ॥
 तैसा मी होऊनि देखें । तो घेऊं जाय दृश्यातें ।
 तेथ दृश्य ने तिथें । द्रष्टृत्वेसीं ॥ ६१ ॥
 रवि आंधारु प्रकाशिता । नुरेचि जेवीं प्रकाशयता ।
 तेवीं दृश्यीं नाहीं द्रष्टृता । मी जालिया ॥ ६२ ॥
 मग देखिवजे ना न देखिवजे । ऐसी जे दशा निपजे ।
 ते तें दर्शन माझें । साचोकारें ॥ ६३ ॥
 तें भलतयाही किरीटी । पदार्थाचिया भेटी ।
 द्रष्टृदृश्यातीता दृष्टी । भोगी तो सदा ॥ ६४ ॥
 आणि आकाश हें आकाशें । दाटलें न ढळें जैसें ।
 मिया आत्मेन आपणपें तैसें । जालें तया ॥ ६५ ॥
 कल्पांतीं उदक उदकें । रुंधिलिया वाहों ठाकें ।
 तैसा आत्मोनि मिया येकें । कांदला तो ॥ ६६ ॥
 पावो आपणपयां वलधे । केवीं वन्हि आपणपयां लागे ।
 आपणपां पाणी रिधे । स्नाना कैसें ॥ ६७ ॥
 म्हणोनि सर्व मी जालेपणें । ठेलें तया येणें जाणें ।
 हेंचि गा यात्रां करणें । अढया मज ॥ ६८ ॥
 पै जळावरील तरंगु । जरी धाविन्नला सवेगु ।
 तरी नाहीं भूमिभागु । क्रमिला जैसा ॥ ६९ ॥
 जें सांडावें कां मांडावें । जें चालणें जेणें चालावें ।
 तें तोयाचि एक आधवें । म्हणोनियां ॥ ११७० ॥
 गेलियाही भलतेंउता । उदकपणें पांडुसुता ।
 तरंगाची एकात्मता । न मोडेचि जेवीं ॥ ७१ ॥
 तैसा मीपणें हा लोटला । तो आधवेयाचि मज आला ।
 या यात्रा होय भला । कापडी माझा ॥ ७२ ॥
 आणि शरीरस्वभाववशें । कांहीं येक करूं जरी बैसे ।
 तरी मीचि तो तेणें मिणें । भेटें तया ॥ ७३ ॥

तेथ कर्म आणि कर्ता । हें जाऊनि पांडुसुता ।
 मीच आत्मेनि मज पाहतां । मीचि होय ॥ ७४ ॥
 पै दर्पणातें दर्पणें । पाहिलिया होय न पाहणें ।
 सोनें झांकिलिया सुवर्णें । न झाकें जेवीं ॥ ७५ ॥
 दीपातें दीपें प्रकाशिजे । तें न प्रकाशणेंचि निपजे ।
 तैसें कर्म मियां कीजे । तें करणें कैचें ॥ ७६ ॥
 कर्मही करिताचि आहे । जें करावें हें भाष जाये ।
 तें न करणेंचि होये । तयाचें केलें ॥ ७७ ॥ (८४००)
 क्रियाजात मी जालेपणें । घडे कांहीचि न करणें ।
 तयाचि नांव पूजणें । खुणेचें माझें ॥ ७८ ॥
 म्हणौनि करीतयाही वोजा । तें न करणें हेंचि कपिध्वजा ।
 निफजे तिया महापूजा । पूजी तो मातें ॥ ७९ ॥
 एवं तो बोलें तें स्तवन । तो देखे तें दर्शन ।
 अढ्या मज गमन । तो चाले तेंचि ॥ ११८० ॥
 तो करी तेतुली पूजा । तो कल्पी तो जपु माझा ।
 तो असे तेचि कपिध्वजा । समाधी माझी ॥ ८१ ॥
 जैसैं कनकेंसीं काकणें । असिजे अनन्यपणें ।
 तो भक्तियोगें येणें । मजसीं तैसा ॥ ८२ ॥
 उदकीं कळोळु । कापुरीं परिमळु ।
 रत्नीं उजाळु । अनन्यु जैसा ॥ ८३ ॥
 किंबहुना तंतूसीं पटु । कां मृत्तिकेसीं घटु ।
 तैसा तो एकवटु । मजसीं माझा ॥ ८४ ॥
 इया अनन्यासिद्धा भक्ती । या आघवाचि दृश्यजातीं ।
 मज आपणपेंया सुमती । द्रष्ट्यातें जाणें ॥ ८५ ॥
 तिन्ही अवस्थांचेनि द्वारें । उपाध्युपहिताकारें^१ ।
 भावाभावरूप स्फुरें । दृश्य जें हें ॥ ८६ ॥
 तें हें आघवेंचि मी द्रष्टा । ऐसिया बोधाचा माजिवटा ।
 अनुभवाचा सुभटा । धोंडा तो नाचो ॥ ८७ ॥

* १ उपाधी व अभिमानी, जीवांच्या आकारानें.

रज्जु जालिया गोचरु । आभासतां तो व्यालाकारु ।
 रज्जुचि पेसा निर्धारु । होय जेवीं ॥ ८८ ॥
 भांगारापरतें कांहीं । लेणें गुंजहीभरी नाही ।
 हें आढुनियां ठायीं । कीजे जैसें ॥ ८९ ॥
 उदका येकापरतें । तरंग नाहीचि हें निरुतें ।
 जाणोनि त्या आकारातें । न घेवे जेवीं ॥ ११९० ॥
 नातरी स्वप्नाविकारां समस्तां । चेऊनियां उमाणें^१ घेतां ।
 तो आपण्यापरौता । न दिसे जैसा ॥ ९१ ॥
 तें जें कांहीं आर्थी नार्थी । येणें होय झेयस्फूर्ती ।
 तें ज्ञाताचि मी हे प्रतीती । होऊनि भोगी ॥ ९२ ॥
 जाणे अजु मी अजरु । अक्षयो मी अक्षरु ।
 अपूर्व मी अपारु । आनंदु मी ॥ ९३ ॥
 अचळु मी अच्युतु । अनंतु मी अद्वैतु ।
 आद्यु मी अव्यक्तु । व्यक्तुही मी ॥ ९४ ॥
 ईश्वरु मी ईश्वरु । अनादि मी अमरु ।
 अभय मी आधारु । आधेय^२ मी ॥ ९५ ॥
 स्वामी मी सदोदितु । सहजु मी सततु ।
 सर्व मी सर्वगतु । सर्वातीतु मी ॥ ९६ ॥
 नवा मी पुराणु । शून्यु मी संपूर्णु ।
 स्थूलु मी अणु । जें कांहीं तें मी ॥ ९७ ॥
 अक्रियु मी येकु । असंगु मी अशोकु ।
 व्याप्यु मी व्यापकु । पुरुषोत्तमु मी ॥ ९८ ॥
 अशब्दु मी अश्रोत्रु । अरूपु मी अगोत्रु ।
 समु मी स्वतंत्रु । ब्रह्म मी परु ॥ ९९ ॥
 ऐसें आत्मत्वं मज एकातें । इया अद्वयभक्ती जाणोनि निरुतें ।
 आणि याही बोधा जाणतें । तेंही मीचि जाणें ॥ १२०० ॥
 पै चेडलेयानंतरें । आपुलें एकपण उरें ।
 तेंही तीवरी स्फुरें । त्याशीचि जैसें ॥ १०१ ॥

कां प्रकाशतां अर्कु । तोचि होय प्रकाशकु ।
 तयाही अभेदा द्योतकु । तोचि जैसा ॥ २ ॥
 तैसा वेद्याचां विलयीं^१ । केवळ वेदकु उरें पाहीं ।
 तेणें जाणवे तयातेंही । हेंही जो जाणे ॥ ३ ॥
 तया अद्वयपणा आपुलिया । जाणती ज्ञप्ती जे धनंजया ।
 ते ईश्वराचि मी हें तया । बोधासि ये ॥ ४ ॥
 मग जैताजैतातीत । मीचि आत्मा एकु निभ्रांत ।
 हें जाणोनि जाणणें जेथ । अनुभवीं रिघे ॥ ५ ॥
 तेथ चेडल्यां येकपण । दिसे जें आपुलया आपण ।
 तेंही जातां नेणों कोण । होईजे जेवीं ॥ ६ ॥
 कां डोळां देखातिये क्षणीं । सुवर्णपण सुवर्णीं ।
 नाटितां होय आटणीं । अलंकाराचीही ॥ ७ ॥
 नाना लवण तोय होये । मग क्षारता तोयत्वे राहें ।
 तेही जिरतां जेवीं जाये । जालेपण तें ॥ ८ ॥
 तैसा मी तो हें जें असे । तें स्वानंदानुभवसमरसें ।
 कालवूनियां प्रवेशे । मज्जिमाजी ॥ ९ ॥
 आणि तो हें भाष जेथ जाये । तेथें मी हें कोणहासी आहे^२ ।
 पेसा मी ना तो तिये सामाये^३ । माझांचि रूपीं ॥ १० ॥
 जेव्हां कापुर जळां सरे । तयाचि नाम अग्नि पुरे ।
 मग उभयातीत उरें । आकाश जेवीं ॥ ११ ॥
 कां धाडलिया एका एकु । वाढे तो शून्य विशेशु ।
 तैसें आहेनाहीचा शेखु । मीचि मग आर्था ॥ १२ ॥
 तेथ ब्रह्मा आत्मा ईशु । यया बोला मोडे सौरसु ।
 न बोलणोयाही पैसु । नाही तेथ ॥ १३ ॥
 न बोलणेंही न बोलोनी । तें बोलिजे तोंड भरुनी ।
 जाणिव नेणिव नेणोनी । जाणिजे तें ॥ १४ ॥
 तेथ बुद्धिजे बोधु बोधें । आनंदु घेये आनंदें ।
 सुखवरी नुसथे । सुखाचि भाजिजे ॥ १५ ॥

तेथ लाभु जोडला लाभ । प्रभा आलिंगली प्रभा ।
 विस्मयो बुडाला उभा । विस्मयामार्जी ॥ १६ ॥
 समु तेथ सामावला । विश्रामु विश्रांति आला ।
 अनुभव वेडावला । अनुभूतिपणें ॥ १७ ॥
 किंबहुना पेंसें निरचल । मीपणा जोडे त्या फल ।
 सेवूनि वेली वेल्हाल^१ । क्रमयोगार्ची ते ॥ १८ ॥
 पै क्रमयोगा किरीटी । चक्रवर्तीचां मुकुटी ।
 मी चिद्रत्न ते साटोवार्टी । होय तो माझा ॥ १९ ॥
 कीं क्रमयोगप्रासादाचा । कलसु जो हा मोक्षाचा ।
 त्यावरील अवकाशाचा । उवावो जाला तो ॥ २० ॥
 नाना संसारआडवीं । क्रमयोग वाट बरवी ।
 जोडिली ते मदैक्यगांवीं । पैठी जालीसे ॥ २१ ॥
 हें असो क्रमयोगवोधें । तेणें भक्तचित्तें गांजें ।
 मी स्वानंदोदधी वेगें । ठाकिला कीं गा ॥ २२ ॥
 हा ठायवरी सुवर्मा । क्रमयोगी आहे महिमा ।
 म्हणोनि वेळोवेळां तुम्हां । सांगतां आम्ही ॥ २३ ॥
 पै देशें काळें पदार्थें । साधूनि घेईजे मातें ।
 तैसा नव्हे मी आयतें । सर्वांचें सर्वही ॥ २४ ॥
 म्हणोनि माझां ठायीं । जाचावें न लग्ने कांहीं ।
 मी लाभें इयें उपायीं । साचाचि गा ॥ २५ ॥
 एक शिष्य एक गुरु । हा खडला साच व्यवहार ।
 तो मत्प्राप्तिप्रकार । जाणावया ॥ २६ ॥
 अगा वसुधेचां पोटी । निधान सिद्ध किरीटी ।
 वन्हि सिद्ध काष्ठी । वोहां^२ दूध ॥ २७ ॥
 परी लाभें तें असतें । त्या कीजे उपायातें ।
 येर सिद्धचि तैसा येथें । उपायीं मी ॥ २८ ॥
 हा फळहीवरी उपावो । कां पां प्रस्तावीतसे देवो ।
 हें पुसतां तरी अभिप्रावो । येथेचा पेसा ॥ २९ ॥

जे गीतार्थाचें चांगलें । मोक्षोपायपर आघवें ।
 आणि शास्त्रोपाय कीं नव्हे । प्रमाणसिद्ध ॥ १२३० ॥
 वारा आभाळचि फेडी । वांचूनि सूर्यातें न घडी ।
 कां हातु बाबुळी धाडी । तोय न करी ॥ ३१ ॥
 तैसा आत्मदर्शनीं आडळु । असे अविद्येचा जो मळु ।
 तो शास्त्र नाशी येरु निर्मळु । मी प्रकाशें स्वयें ॥ ३२ ॥
 म्हणोनि आघवींचि शास्त्रें । अविद्याविनाशाचीं पात्रें ।
 वांचोनि न होती स्वतंत्रें । आत्मबोधीं ॥ ३३ ॥
 तथा अध्यात्मशास्त्रांसीं । जें साचपणाची ये पुसी ।
 तें येइजे जया ठायासी । ते हे गीता ॥ ३४ ॥
 भानुभूषिता प्राचिया । सतेजा दिशा आघविया ।
 तैसी शास्त्रेश्वरा गीता या । सनाथें शास्त्रें ॥ ३५ ॥
 हें असो येणें शास्त्रेश्वरें । मागां उपाय बहुवें विस्तारें ।
 सांगितला जैसा करें । घेवों ये आत्मा ॥ ३६ ॥
 परी प्रथमश्रवणासथें । अर्जुना विपायें हें फावे ।
 हा भावो सकणवे । धरुनि श्रीहरी ॥ ३७ ॥
 तेंचि प्रमेय एक वेळ । शिष्यां होआवया अढळ ।
 सांगतसे मुकुल- । मुद्रा आतां ॥ ३८ ॥
 आणि प्रसंगें गीता । ठावोही हा संपत्ता ।
 म्हणोनि दावी आद्यंता । एकार्थत्त्व ॥ ३९ ॥
 जे ग्रंथाचां मध्यभागीं । नाना अधिकारप्रसंगीं ।
 निरूपण अनेगीं । सिद्धातीं केलें ॥ १२४० ॥
 तरी तेतुलेही सिद्धांत । इये शास्त्रीं प्रस्तुत ।
 हें पूर्वापर नेणत । कोणही जें मानी ॥ ४१ ॥
 तें महासिद्धांताचा आवांका । सिद्धांतकक्षा अनेका ।
 भिडऊनि आरंभु देखा । संपादितु असे ॥ ४२ ॥
 पथ अविद्यानाशु हें स्थळ । तेणें मोक्षोपादान फळ ।
 या दोही केवळ । साधन ज्ञान ॥ ४३ ॥

हैं इतुलेंचि नानापरी । निरूपिलें ग्रंथविस्तारी ।
तें आतां दोहीं अक्षरीं । अनुवादार्थें ॥ ४४ ॥

महणौनि उपेयही हातीं । जालया उपायस्थिती ।
देव प्रवर्तले तें पुढती । येणेंचि भावें ॥ ४५ ॥

सर्वकर्माभ्यसि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।

सत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

मग म्हणे गा सुभटा । तो क्रमयोगी या निष्ठा ।

मी होउनी होय पैठा । माझां रूपीं ॥ ४६ ॥

स्वकर्माचां चोरवौलीं । मज पूजा करुनि भली ।

तेणें प्रसादें आकली । ज्ञाननिष्ठते ॥ ४७ ॥

ते ज्ञाननिष्ठा जेथ हातवसे । तेथ भक्ति माझी उक्तासे ।

तिया मजसी सप्रसं । सुखिया होय ॥ ४८ ॥

आणि विश्वप्रकाशितया । आत्मया मज आपुलिया ।

अनुसरे जो करुनिया । सर्वत्रता हे ॥ ४९ ॥

सांडूनि आपला आडळ । लवण आश्रयी जळ ।

का हिंडोनि राहे निश्चळ । वायु व्योमीं ॥ १२५० ॥

तैसा बुद्धी वाचा कायें । जो मातें आश्रऊनि ठाये ।

तो निषिद्धेही विपायें । कर्म करूं ॥ ५१ ॥

परी गंगेचां संबंधीं । बिंदी^३ आणि महानदी ।

एक तेवीं माझां बोधीं । शुभाशुभांसी ॥ ५२ ॥

का बावनें आणि घुरें । हा निवाडु तंवचि सरे ।

जंव न घेपती वैश्वानरें । कवळूनि दोन्ही ॥ ५३ ॥

नागा पांचिकें आणि सोलें । हैं सोनयां तंवचि आलें ।

जंव परिसु आंगमेलें । एकवटीना ॥ ५४ ॥

तैसें शुभाशुभ ऐसें । हैं तंवचिवरी आभासे ।

जंव येकु न प्रकाशें । सर्वत्र मी ॥ ५५ ॥

अगा रात्री आणि दिवो । हा तंवचि द्वैतभावो ।

जंव न रिगज गावी । गमस्तथा ॥ ५६ ॥

* १ प्रवेश. २ रस्त्यांतून वाहणारे पाणी.

म्हणौनि माझिया भेटी । तयाचीं सर्व कर्मं किरीटी ।
जाऊनि बैसे तो पाटी । सायुज्याचां ॥ ५७ ॥

देशें काळें स्वभावं । वेंचु जया न सभवे ।
ते पद माझें पावें । अविनाश तो ॥ ५८ ॥

किंबहुना पांडुसुता । मज आत्मयाची प्रसन्नाता ।
लाहे तेणें न पविजतां । लाभु कवणु असे ॥ ५९ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य सत्परः ।

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥

याकारणें गा तुवां । सर्व कर्म आपुलिया ।
माझां स्वरूपीं धनंजया । संन्यासु कीजे ॥ ६० ॥

परी तोचि संन्यासु वीरा । करणीयेचा झणें करा ।
आत्मविवेकी धरा । चित्तवृत्ति हे ॥ ६१ ॥

मग तेणें विवेकबलें । आपणपें कर्मावेगलें ।
माझां स्वरूपीं निर्मलें । देखिजेले ॥ ६२ ॥

आणि कर्माची जन्मभोये^१ । प्रकृतिं जे का आहे ।
ते आपणयाहूनि बहुवे । देखसी दूरीं ॥ ६३ ॥

तेथ प्रकृति आपण्यां- । वेगळी नुरे धनंजया ।
रूपेंवीण का छाया । जयापरी ॥ ६४ ॥

ऐसेनि प्रकृतिनाशु । जालया कर्मसंन्यासु ।
निफजेल अनायासु । सकारणु ॥ ६५ ॥

मग कर्मजात गेलया । मी आत्मा उरें आपणपयां ।
तेथ बुद्धि घापे करुनियां । पतिव्रता ॥ ६६ ॥

बुद्धि अनन्यें येणें योगें । मजमाजीं जै रिगे ।
तै चित्त चैत्यत्यागें^२ । मातेंचि भजे ॥ ६७ ॥

ऐसें चैत्यजातें सांडिलें । चित्त माझां ठायीं जडलें ।
ठाकें तैसें वाहिलें । सर्वदा करी ॥ ६८ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि सत्प्रसादात्तरिष्यसि ।

अथ चेत्स्वमहंकारस्य शेषासि विनश्यसि ॥ ५८ ॥

* १ जन्मभूमी. २ चित्तनीय विषयाचा त्याग.

मम अभिज्ञा इया सेवा । चित्त मियांचि भले जेव्हां ।
 माझा प्रसादु जाण तेव्हां । संपूर्ण ज्ञाहला ॥ ६९ ॥
 तेथ सकळदुःखधामें । भुंजिजिती जियें मृत्युजन्में ।
 तियें दुर्गमेंचि सुगमें । होती तुज ॥ १२७० ॥
 सूर्याचेनि सावायें^२ । डोळा सावाडला होये ।
 तें आंधाराचा आहे । पादु तया ॥ ७१ ॥
 तैसा माझेनि प्रसादें । जीवकणु जयाचा उपमदें ।
 तो संसाराचेनि बाधे । बागुलें केवीं ॥ ७२ ॥
 म्हणोंनि धनंजया । तूं संसारदुर्गती यया ।
 तरसील माझिया । प्रसादास्तव ॥ ७३ ॥
 अथवा हन अहंभावें । माझे बोलणें हें आघवें ।
 कानामनाचिये शिवे । नेदिसी टेंकों ॥ ७४ ॥
 तरी नित्य मुक्त अव्ययो । तूं आंहासि तें होऊनि वावो ।
 देहसंबंधाचा घावो^२ । वाजेल आंणीं ॥ ७५ ॥
 जया देहसंबंधाआंतु । प्रतिपदीं आत्मघातु ।
 भुजतां उसंतु । कहींचि नाही ॥ ७६ ॥
 येवढेनि दारुणें । निमणेनवीण निमणें ।
 पडेल जरी बोलणें । नेघसी माझे ॥ ७७ ॥
 यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।
 पिथ्यंष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥
 पथ्यक्षेपिया पोषी ज्वरु । कां दीपक्षेपिया अंधकारु ।
 विवेकक्षेपे अहंकारु । पोषूनि तैसा ॥ ७८ ॥
 स्वदेहा नाम अर्जुनु । परदेहा नाम स्वजनु ।
 संग्रामा नाम मलिनु । पापाचारु ॥ ७९ ॥
 इया मती आपुलिया । तिघां तीन नामें यया ।
 ठेजुनियां धनंजया । न जुझें ऐसा ॥ १२८० ॥
 जीवामाजीं निष्टंक । करिसी जो आत्यंतिकु ।
 तो वायां धाडाल नैसर्गिकु । स्वभावोनि तुझा ॥ ८१ ॥

आणि मी अर्जुनु हे आत्मिक^१ । ययां वधु करणें हें पातक ।
हें माया वांचूनि तात्त्विक । कांहीं आहे ॥ ८२ ॥

आधीं जुंझार तुवां होआवें । मग जुंझावया शस्त्र घेयावें ।
कां न जुंझावया करावें । देवांगण ॥ ८३ ॥

म्हणोनि न जुंझणें । म्हणसी तें वायाणें ।
ना मानूं लोकपणें । लोकदृष्टीही ॥ ८४ ॥

तन्ही न जुंझें ऐसें । निष्टंकिसी जें मानलें ।
तें प्रकृति अनारिसें । करवीलचि ॥ ८५ ॥

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

कर्तुं नेच्छसि यन्मेहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥

पैं पूर्वे वाहतां पाणी । पव्हिज्जे पश्चिमेचे वाहणीं ।
तरी आग्रहो उरे तें आणी । आपुलिया लेरवा ॥ ८६ ॥

का सालीचा कणु म्हणे । मी नुगवें सालीपणें ।
तरी आहे आन करणें । स्वभावासी ॥ ८७ ॥

तैसा क्षात्रसंस्कारसिद्धा । प्रकृती घडिलासी प्रबुद्धा ।
आतां नुठी म्हणसी हा धांदा । परी उठविजसीचि तूं ॥ ८८ ॥

शौर्य तेज दक्षता । एवमादिक पंडुसुता ।

गुण दिधलें जन्मतां । प्रकृती तुज ॥ ८९ ॥

तरी तयांचिया समवाया- । अनुरूप धनंजया ।

न करितां उगालिया^२ । नयेल असों ॥ १२९० ॥

म्हणोनियां तिहीं गुणीं । बांधलासि तूं कोदंडपाणी ।

त्रिशुद्धी निघसी वाहणीं । क्षात्राचिया ॥ ९१ ॥

ना हें आपुलें जन्ममूळ । न विचारीतचि केवळ ।

न जुंझें ऐसें अढळ । व्रत जरी घेसी ॥ ९२ ॥

तरी बांधोनि हात पाये । जो रथीं घातला होये ।

तो न चले तरी जाये । दिगंता जेवीं ॥ ९३ ॥

तैसा तूं आपुलिया कडुनी । मी कांहींच न करी म्हणोनी ।

ठासी परी भरवसोमी । तूंचि करिसी ॥ ९४ ॥

* १ माझे. २ मुकादयाने राहणें.

उत्तरु वैराटींचा राजा । पळतां तूं कां निघालासि जुंझा ।
हा क्षात्रस्वभावो तुसा । जुंझवील तुज ॥ १५ ॥

महावीर अकरा अक्षौहिणी । तुवां येकें नागविलें रणांगणी ।
तो स्वभावो कोढंडपाणी । जुंझवील तूतें ॥ १६ ॥

हां गा रोगु कार्या रोगिया । आवडे दरिद्र दरिद्रिया ।
परी भोगविजे बळिया । अदृष्टें^१ जेणें ॥ १७ ॥

तें अदृष्ट अन्नारिसें । न करील ईश्वरवशें ।
तो ईश्वरुह्मी असे । हृदयां तुझां ॥ १८ ॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्भारूढानि मायया ॥ ६१ ॥

सर्व भूतांचां अंतरीं । हृदयमहाअंबरिं ।
चिद्वृत्तींचां सहस्त्रकरीं । उदयला असे जो ॥ १९ ॥

अवस्थात्रय तिन्ही लोक । प्रकाशूनि अशेख ।
अन्यथादृष्टि पांथिक । चेवविले ॥ १३०० ॥

वेद्योदकाचां सरोवरीं । फांकतां विषयकल्हारीं^२ ।
इंद्रियषट्पदा चारी । जीवभंवरातें ॥ १ ॥

असो रूपक हें तो ईश्वरु । सकल भूतांचा अहंकारु ।
पांघरांनि निरंतरु । उल्हासत असे ॥ २ ॥

स्वमायेचें आडवस्त्र । लावूनि एकला खेळवी सूत्र ।
बाहेरी नटी छायाचित्र । चौऱ्यांशीं लक्ष ॥ ३ ॥

तया ब्रह्मादिकींटाता । अशेषाही भूतजाता ।
देहाकार योग्यता । पावोनि दावी ॥ ४ ॥

तेथ जें देह जयापुढें । अनुरूपपणें मांडे ।
तें भूत तिये आखडे । हें मी म्हणोनि ॥ ५ ॥

सूत सूतें गुंतलें । तृण तृणेंचि बांधलें ।
का आत्मबिंबा घेतलें । बालकें जळीं ॥ ६ ॥

तयापरी देहाकारें । आपणपेंचि दुसरें ।
देखांनि जीव आधिपते । आत्मबुद्धी ॥ ७ ॥

Digitized by eGangotri

ऐसेनि शरीराकारी । यंत्री भूतें अवधारी ।
 वाहूनि हालवी दोरी । प्राचीनाची ॥ ८ ॥
 तेथ जया जें कर्मसूत्र । मांदूनि ठेविलें स्वतंत्र ।
 तें तियें गती पात्र । होंचि लागे ॥ ९ ॥
 किंबहुना धनुर्धरा । भूतातें स्वर्गसंसारा- ।
 माजीं भोंवडी^१ तृणें वारा । आकाशीं जैसीं ॥ १३१० ॥
 भ्रामकाचेनि संगें । जैसैं लोहो वेढा रिगे ।
 तैसीं ईश्वरसत्तायोगें । चेष्टती भूतें ॥ ११ ॥
 जैसे चेष्टा आपुलिया । समुद्रादिक धनंजया ।
 चेष्टती चंद्राचिया । सन्निधी येकी ॥ १२ ॥
 तया सिंधू भरितें दाटे । सोमकांता पाझरु फुटे ।
 कुमुदांचकोरांचा फिटे । संकोचु तो ॥ १३ ॥
 तैसीं बीजप्रकृतिवशें । अनेकें भूतें येकें ईशें ।
 चेष्टविजती तो असे । तुझां हृदयी ॥ १४ ॥
 अर्जुनपण न घेतां । मी ऐसें जें पंडुसुता ।
 उठतसे तें तत्त्वता । तयाचें रूप ॥ १५ ॥
 यालागीं तो प्रकृतीतें । प्रवर्तवील हें निरुतें ।
 आणि ते जुंझवील तूतें । न जुंझसी जन्ही ॥ १६ ॥
 म्हणोनि ईश्वरु तो गोसावी । तेणें प्रकृती हे नेमावी ।
 तिया सुरवें राबवावी^२ । इंद्रियें आपुलीं ॥ १७ ॥
 तूं करणें न करणें दोन्ही । लाऊनि प्रकृतीचां मानीं ।
 प्रकृतीही का अधीनीं । हृदयस्था जया ॥ १८ ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परं शान्ति स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

तया अहं वाचा चित्त आंग^३ । देऊनियां शरण रिग ।
 महोदधी का गांग । रिगालें जैसैं ॥ १९ ॥

मग तयाचेनि प्रसादें । सर्वोपशांतिप्रमदे ।

कांतु हाऊनियां स्वानदें । स्वरूपीच रमसी ॥ १३३० ॥

* १ फिरबिणें. २ कामें करून घ्यावी. ३ गंगेचे पाणी.

संभूति जेणें संभवे । विश्रांति जेथ विसंबे ।
 अनुभूतिही अनुभवे । अनुभवा जया ॥ २१ ॥
 तिथे निजात्मपदींचा रावो । होऊनि ठाकसी अव्ययो ।
 म्हणे लक्ष्मीनाहो । पार्था तूं ॥ २२ ॥

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं भया ।

विमृश्यंतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुह ॥ ६३ ॥

हें गीतानाम विख्यात । सर्ववाङ्मयाचें मथित ।
 आत्मा जेणें हस्तगत । रत्न होय ॥ २३ ॥
 ज्ञान ऐसिया रुढी । वेदांतें जयाची प्रौढी ।
 वानितां कीर्ति चोरवडी । पातली जर्गी ॥ २४ ॥
 बुद्ध्यादिकें डोकसें । हे जयाचे का कडवसे ।
 मी सर्वद्रष्टाही दिसें । पाहला जये ॥ २५ ॥
 तें हें गा आत्मज्ञान । मज गोप्याचेंही गुप्त धन ।
 परी तूं म्हणूनि आन । केवीं करूं ॥ २६ ॥
 याकारणें गा पांडवा । आम्ही आपला हा गुह्य ठेवा ।
 तुज दिधला कणवा । जाकलिलेपणें ? ॥ २७ ॥
 परी भुलली वोरसें । माय बोले बाळांदोषें ।
 प्रीति ही परी तैसें । न करूंचि हो ॥ २८ ॥
 येथ आकाश आणि गाळिजे । अमृताही साली फेडिजे ।
 का दिव्याकरवीं करविजे । दिव्य जैसें ॥ २९ ॥
 जयाचेनि अंगप्रकाशें । पातलींचा परमाणु दिसे ।
 तथा सूर्याहि का जैसें । अंजन सूदलें ॥ ३३३० ॥
 तैसें सर्वज्ञेंही मियां । सर्वही निर्धारुनियां ।
 निकें होय तें धनंजया । सांगितलें तुज ॥ ३१ ॥
 आतां तूं ययावरी । निकें हें निर्धारिं ।
 निर्धारुनिं करीं । आवडे तैसें ॥ ३२ ॥
 यया देवाच्या बोला । अर्जुनु उगाचि ठेला ।
 तेथ देवी म्हणती मला । अवंचक ? होसी ॥ ३३ ॥

वाढितया पुढें भुकेला । उपरोधें म्हणें मी धाला ।
 तें तोचि पीडें आपुला । आणि दोषूही तया ॥ ३४ ॥
 तैसा सर्वजु श्रीगुरु । भेटलिया आत्मनिर्धारु न पुसिजे ।
 जें आभारु । धरुनियां ॥ ३५ ॥

तैं आपणपेंचि वंचे । आणि पापही वंचनाचें ।
 आपण्याचि साचे । चुकविलें तेणें ॥ ३६ ॥
 पै उगेपणा तुझिया । हा अभिप्रावो कीं धनंजया ।
 जें एकवेळ आवांकुनियां । सांगवें ज्ञान ॥ ३७ ॥
 तेथ पार्थु म्हणें दातारा । भलें जाणसी माझिया अंतरा ।
 हें म्हणों तरी दुसरा । जाणता असं काई ॥ ३८ ॥
 येर जेय हें ज्री आघवें । तूं ज्ञाता एकचि स्वभावें ।
 मा सूर्यु म्हणौनि वानावें । सूर्यातें काई ॥ ३९ ॥
 या बोला श्रीकृष्णें । म्हणितलें काय येणें ।
 होवें थोडें गा वानणें । जें बुझितासि तूं ॥ ३९० ॥

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचनः ।

इष्टोऽसि मे वृद्धमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥ ६१ ॥

तरी अवधान पघळ । करुनियां आणिक एक वेळ ।
 वाक्य माझें निर्मळ । अवधारीं पां ॥ ४१ ॥
 हें वाक्य म्हणौनि बोलिजे । का श्राव्य मज आधिकिजे ।
 तसें नव्हे परी तुझें । भाग्य बरवें ॥ ४२ ॥
 कूर्मीचिया पिलियां । दिठी पांन्हा ये धनंजया ।
 आकाश वाहे बापिया । घरीचें पाणी ॥ ४३ ॥
 जो व्यवहारु जेथ न घडे । तयाचें फळचि तेथ जोडे ।
 काय दैवें न सांपडें । सानुकूलें ॥ ४४ ॥
 एहवीं जैताची वारी । सारुनि ऐक्याचां परिवरीं ।
 भोगिजे तें अवधारीं । रहस्य हें ॥ ४५ ॥
 आणि निरुपचारा प्रेमा विषय होय जें प्रियोनामा ।
 तें दुजें नव्हे कीं आत्मा । ऐसेंचि जाणावें ॥ ४६ ॥

आरिसाचिया देखिलया । गोमटें कीजे धनंजया ।
 तें तया नोहे आपण्यां- । लागीं जैसैं ॥ ४७ ॥
 तैसें पार्था तुझेनि भिषें । मी बोलें आपण्याचि दोषें ।
 माझां तुझां ठाईं असे । मीतूपण गा ॥ ४८ ॥
 म्हणौनि जिव्हारीचें गुज । सांगतसें जीवासि तुज ।
 हें अनन्यगतीचें मज । आर्थी व्यसन' ॥ ४९ ॥
 पै जका आपणपें देतां । लवण भुललें पंदुसुता ।
 कीं आघवें तयाचें होतां । न लजेचि तें ॥ १३५० ॥
 तैसा तूं माझां ठाई । राखों नेणसीचि कांहीं ।
 तरी आतां तुज काई । गोप्य मी करीं ॥ ५१ ॥
 म्हणौनि आघवीचि गूढें । जें पाऊनि अलि उघडें ।
 तें गोप्य माझें चोरवडें । वाक्य आइक ॥ ५२ ॥

सम्भवा भव सदम्भतो सदाजी मां नमस्कुह ।

सामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोर्जसि मे ॥ ६५ ॥

तरी बाह्य आणि अंतरा । आपुलिया सर्व व्यापारा ।
 मज व्यापकातें वीरा । विजो करीं ॥ ५३ ॥
 आघवां आंगीं जैसा । वायु मिळौनि आहे आकाशा ।
 तूं सर्व कर्मीं तैसा । मजसीचि अस ॥ ५४ ॥
 किंबहुना आपुलें मन । करीं माझें एकायतन ।
 माझेनि श्रवणें कान । भरुनि घालीं ॥ ५५ ॥
 आत्मज्ञानें चोरवडीं । संत जे माझीं रूपडीं ।
 तेथ दुष्टि पडो आवडी । कामिनी जैसी ॥ ५६ ॥
 मी सर्व वस्तीचें^२ वसोटें । माझीं नामें जियें चोरवटें ।
 तियें जीवा यावया वाटे । वाचेचिये लावीं ॥ ५७ ॥
 हाताचें करणें । का पायांचें चालणें ।
 तें होय मजकारणें । तैसें करीं ॥ ५८ ॥
 आपुला अथवा परावा । ठायीं उपकरसी पांडवा ।
 तेणें यज्ञ होई बरवा । याज्ञिक माझा ॥ ५९ ॥

* १ वेड. २ जगाचें.

हें एकैक शिकऊं काई । पै सेवकै आपुलां ठाई ।
 उरौनि येर सर्वही । मी सेव्यचि करीं ॥ १३६० ॥
 तेथ जाऊनिया भूतद्वेषु । सर्वत्र नम वै नम मीचि एकु ।
 ऐसेनि आश्रयो आत्यंतिकु । लाहासी तूं माझा ॥ ६१ ॥
 मग भरलेया जगाआंतु । जाऊनिया तिजयाची मातु ।
 होऊनि ठायील एकांतु । आम्हां तुम्हां ॥ ६२ ॥
 तेव्हां भलतिये आवस्थे । मी तूंतें तूं मातें ।
 भोगिशी ऐसें आडतें । वाढेल सुख ॥ ६३ ॥
 आणि तिजें आडळ करितें । निमालें अर्जुना जेथें ।
 तें मीचि म्हणौनि तूं मातें । पावसी शेरवीं ॥ ६४ ॥
 जैसी जळीची प्रतिभा । जळनाशीं बिंबा ।
 येतां गाभागोभा^१ । कांहीं आहे ॥ ६५ ॥
 पै पवनु अंबरा । कां कळोळु सागरा ।
 मिळतां आडवारा । कोणाचा गा ॥ ६६ ॥
 म्हणौनि तूं आणि आम्ही । हें दिसताहे देहधर्मी ।
 मग याचां विरामी । मीचि होसी ॥ ६७ ॥
 यया बोलामाझारीं । होय न होय झणें करीं ।
 येथ आन आशी तरी । तुझीचि आण ॥ ६८ ॥
 पै तुझी आण वाणें । हें आत्मलिंगातें शिवणें ।
 प्रीतीची जाति लाजणें । आठवां नेदीं ॥ ६९ ॥
 एहवीं वेदु निष्प्रपंचु । जेणें विश्वाभासु हा साचु ।
 आज्ञेचा नटनाचु^२ । काळातें जिणें ॥ १३७० ॥
 तो देवो मी सत्यसंकल्पु । आणि जगाचां हितु बापु ।
 मा आणेचा आक्षेपु । कां करावा ॥ ७१ ॥
 परी अर्जुना तुझेनि वेधें । मियां देवपणाचीं बिरुदें ।
 सांडिलीं गा मी हें आर्थें । सगळेनि तुवां ॥ ७२ ॥
 पै कोजा आपुलिया । रावो आपुली आपणया ।
 आण वाहे धनंजया । तैसें हें कीं ॥ ७३ ॥

तेथ अर्जुनु म्हणे देवें । अचाट हें न बोलावें ।
 जे आमचें काज नावें । तुझेनि एकें ॥ ७४ ॥
 यावरी सांगां बैससी । कां सांगतां भाषही देसी ।
 या तुझिया विनोदासी । पारु आहे जी ॥ ७५ ॥
 कमळवना विकाशु । करी रवीचा एक अंशु ।
 तेंथ आघवाचि प्रकाशु । नित्य दे तो ॥ ७६ ॥
 पृथ्वी निवऊनि सागर । भरीजती येवढें थोर ।
 वर्षे तेथ मिळांतर^१ । चातकु कीं ॥ ७७ ॥
 म्हणौनि औदार्या तुझेया । मज निमित्त ना म्हणावया ।
 प्राप्त असे दानीं राया । कृपानिधी ॥ ७८ ॥
 तंव देवो म्हणती राहें । या बोलाचा प्रस्तावो नोहे ।
 पै मातें पावसी उपायें । साचचि येणें ॥ ७९ ॥
 सैधव सिंधु पडलिया । जो क्षण धनंजया ।
 तेणें विरेंचि कीं उरावया । कारण कायी ॥ १३८० ॥
 तैसें सर्वत्र मातें भजतां । सर्व मी होतां अहंता ।
 निःशेष जाऊनि तत्त्वता । मीचि होसी ॥ ८१ ॥
 एवं माझिये प्राप्तीवरी । कर्मलागौनि अवधारी ।
 दाविली तुज उजरी । उपायांची ॥ ८२ ॥
 जे आधीं तंव पांडुसुता । सर्व कर्म मज अर्पितां ।
 सर्वत्र प्रसन्नता । लाहिजे माझी ॥ ८३ ॥
 पाठीं माझां तिये प्रसादीं । माझें ज्ञान जाय सिद्धी ।
 तेणें मिसळिजे त्रिशुद्धी । स्वरूपीं माझां ॥ ८४ ॥
 मग पार्था तिये ठायीं । साध्यसाधन होये नाही ।
 किंबहुना तुज काहीं । उरेंचि ना ॥ ८५ ॥
 तरी सर्व कर्म आपुलीं । तुवां सर्वदा मज अर्पिलीं ।
 तेणें प्रसन्नता लाधली^२ । आजि हे माझी ॥ ८६ ॥
 म्हणौनि येणें प्रसादबलें । नव्हे हांजाचेनि आडलें ।
 न ठकेचि येकेवेळे । भाळलों तुज ॥ ८७ ॥

जेणें सप्रपंच अज्ञान जाये । येकु मी गोचरु होये ।
 ते उपपत्तीचेनि उपायें । गीतारूप हें ॥ ८८ ॥
 मियां ज्ञान तुज आपुलें । नानापरी उपदेशिलें ।
 येणें अज्ञानजात सांडीं वियालें^१ । धर्माधर्म जें ॥ ८९ ॥

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

॥ हं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥

आशा जैसी दुःखातें । व्यालीं निंदा दुरितें ।
 हें असो जैसें दैन्यातें । दुर्भगत्व ॥ १३९० ॥
 तैसें स्वर्गनरकसूचक । अज्ञान व्यालें धर्मादिक ।
 तें सांडूनि घालीं अशेरव । ज्ञानें येणें ॥ ९१ ॥
 हातीं घेऊनि तो दोरु । सांडिजे जैसा सर्पाकारु ।
 कां निद्रात्यागें घराचारु । स्वप्नींचा जैसा ॥ ९२ ॥
 नाना सांडिलेनि कवळें । चंद्रीचें धुपे पिवळें ।
 व्याधित्यागें कड्ड्यालें - । पण मुखाचें ॥ ९३ ॥
 अगा दिवसा पाठीं देउनी । मृगजळ घापे त्यजुनी ।
 कां काष्ठत्यागें वन्ही । त्यजिजे जैसा ॥ ९४ ॥
 तैसें धर्माधर्माचें टवाल^२ । दावी अज्ञान जें कां मूल ।
 तें त्यजूनि त्यजीं सकल । धर्मजात ॥ ९५ ॥
 मग अज्ञान निमालिया । मीचि येकु असे अपैसया ।
 सनिद्र स्वप्न गेलया । आपणपें जैसें ॥ ९६ ॥
 तैसा मी एकवाचूनि कांहीं । मग भिन्नाभिन्न आन नाही ।
 सोऽहंबोधें तयाचां ठायीं । अनन्यु होय ॥ ९७ ॥
 पै आपुलेनि भेदविण । माझें जाणिजे जें एकपण ।
 तयाचि नांव शरण । मज येणें गा ॥ ९८ ॥
 म्हणौनि घटाचेनि नाशें । गगनीं गगन प्रवेशे ।
 मज शरण येणें तैसें । ऐक्य करी ॥ ९९ ॥
 सुवर्णमणि सोनया । ये कळोळु जैसा पाणिया ।
 तैसा मज धनजया । शरण ये तू ॥ १४०० ॥

* १ उत्पन्न झालें. २ मिथ्यापण.

वांचूनि सागराचा पोटी । वडवानळु शरण आला किरीटी ।
 जाळू न ठाके त्या गोठी । वाळूनि दे पा ॥ १ ॥
 मज्ही शरण रिधिजे । आणि जीवित्वेचि असिजे ।
 धिग् बोली थिया न लजे । प्रज्ञा केवीं ॥ २ ॥
 अगा प्राकृताही राया । आंगी पडे जें धनंजया ।
 तें दासिरुही कीं त्या । समान होय ॥ ३ ॥
 मा मी विश्वेश्वरु भेटे । आणि जीवग्रंथी न सुटे ।
 हे बोल नको वोरवटे । कानीं लाऊं ॥ ४ ॥
 म्हणौनि मीं होऊनि मातें । सेवणें आहे आयितें ।
 तें करीं हाता येतें । ज्ञानें येणें ॥ ५ ॥
 मग ताकौनिया कादिलें । लोणी मागौतें ताकीं घातलें ।
 परीं न घेपे कांहीं केलें । तेणें जेवीं ॥ ६ ॥
 लोह उभें स्वाय माती । तें परिसाचिये संगती ।
 सोनें जालया पुढती । न शिविजे मळें ॥ ७ ॥
 हें असो काण्ठापासोनी । मथूनि घेतलिया वन्ही ।
 मग काण्ठेही कोंडोनि । न ठके जैसा ॥ ८ ॥
 तैसें अद्वयत्यें मज् । शरण रिघालिया तुज ।
 धर्माधर्म हे सहज । लागतील ना ॥ ९ ॥
 अर्जुना काय दिनकरु । देखत आहे अंधारु ।
 कीं प्रबोधीं होय गोचरु । स्वप्नभ्रमु ॥ १४१० ॥
 तैसें मज्सीं येकवटलेया । मीं सर्वरूप वांचूनियां ।
 आन कांहीं उरावया । कारण असे ॥ ११ ॥
 म्हणौनि त्याचें कांहीं । चिंतीं ना आपुलां ठाई ।
 तुझें पापपुण्य पाहीं । मींचि होईन ॥ १२ ॥
 जळीं पडिलिया लवणा । सर्वही जळ होय विचक्षणा^२ ।
 तुज मीं अनन्यशरणा । होईन तैसा ॥ १३ ॥
 तेथ सर्वबंधलक्षणें । पावें उरावें दुजेपणें ।
 तें माझां बोधीं वायाणें । होऊनी जाईल ॥ १४ ॥

येतुलेनि आपैसया । सुटलाचि आहासी धनंजया ।
 घेई मज प्रकाशोनियां । सोडवीन तूतें ॥ १५ ॥
 याकारणें पुढती । हे आधीं न वाहें चित्तीं ।
 मज एकासि ये सुप्रती । जाणोनि शरण ॥ १६ ॥
 ऐसें सर्वरूपरूपसैं । सर्वदृष्टिडोळसैं ।
 सर्वदेशनिवासैं । बोलिलें श्रीकृष्णें ॥ १७ ॥
 मग सांवळा सकंकणु । बाहु पसरोंनि दक्षिणु ।
 आलिंगिला स्वशरणु । भक्तराजु तो ॥ १८ ॥
 न पवतां जयातें । कारवे मूनि बुद्धीतें ।
 बोलणें मागातें । वोसरलें ॥ १९ ॥
 ऐसें जें काहीं एक । बोला बुद्धीसीही अटक ।
 तें द्यावया मिरव । खेवाचें केलें ॥ १४२० ॥
 हृदया हृदय येक जालें । ये हृदयींचें ते हृदयीं घातलें ॥
 जैत न मोडितां केलें । आपणाऐसें अर्जुना ॥ २१ ॥
 दीपें दीप लाविला । तैसा परिण्वंगु तो जाला ।
 जैत न मोडितां केला । आपणवें पार्थु ॥ २२ ॥
 तेव्हां सुरवाचा मग तया । पूरु आला जो धनंजया ।
 तेथ वाडु तन्हीं बुडोनियां । ठेला देवो ॥ २३ ॥
 सिंधु सिंधूतें पावों जाये । तें पावणें ठाके दुणा होये ।
 वरी रिगे पुरवणिये । आकाशही ॥ २४ ॥
 तैसें तया दोघांचें मिलणें । दोघां नावरे जाणावें कवणें ।
 किंबहुना नारायणें । विश्व कोदलें ॥ २५ ॥
 एवं वेदाचें मूलसूत्र । सर्वाधिकारैकपवित्र ।
 श्रीकृष्णें गीताशास्त्र । प्रकट केलें ॥ २६ ॥
 येथ गीता मूल वेदां । ऐसें पां केवीं आलें बोधा ।
 हें म्हणाल तरी प्रसिद्धा । उपपत्ति सांगां ॥ २७ ॥
 तरी जयाचा निश्वासी । जन्म झालें वेदराशी ।
 ता सत्यप्रातज्ञ पंजरी । बोलिला स्वमुरवि ॥ २८ ॥

म्हणोनि वेदां मूलभूत । गीता म्हणों हें होय उचित ।
 आणिकही येकी येथ । उपपत्ति असे ॥ २९ ॥
 जें न नशतु स्वरूपें । जयाचा विस्तारु जेथ लपे ।
 तें तयाचें म्हणिपे । बीज जगी ॥ १४३० ॥
 तरी कांडत्रयात्मक । शब्दराशी अशेखु ।
 गीतेमार्जी असे रूखु । बीजीं जैसा ॥ ३१ ॥
 म्हणोनि वेदाचें बीज । श्रीगीता होयें हें मज ।
 गमे आणि सहज । दिसतही आहे ॥ ३२ ॥
 जे वेदाचे तिन्हीं भाग । गीते उमटले असती चांग ।
 भूषणरत्नीं सर्वांग । शोभलें जैसें ॥ ३३ ॥
 तियेचि कर्मादिकें तिन्हीं । कांडें कोणकोणे स्थानी ।
 गीते आहाति तें नयनीं । दारखुं आर्दक ॥ ३४ ॥
 तरी पहिला जो अध्यायो । तो शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्तावो ।
 द्वितीयीं सांख्यसद्भावो । प्रकाशिला ॥ ३५ ॥
 मोक्षदानीं स्वतंत्र । ज्ञानप्रधान हें शास्त्र ।
 येतुलालें दुर्जीं सूत्र । उभारिलें ॥ ३६ ॥
 मग अज्ञानें बांधलेयां । मोक्षपदी बैसावया ।
 साधनारंभु तो तृतीया- । ध्यायीं बोलिला ॥ ३७ ॥
 जे देहाभिमानबंधें । सांडूनि काम्यानिबिद्धें ।
 विहित परी अप्रमादें^२ । अनुष्ठायें ॥ ३८ ॥
 ऐसेनि सद्भावें कर्म करावें । हा तिजा अध्यायो जो देवें ।
 निर्णय केला तो जाणावें । कर्मकांड येथ ॥ ३९ ॥
 आणि तेंचि नित्यादिक । अज्ञानाचें आवश्यक ।
 आचरतां मोचक । केवीं होय पां ॥ १४४० ॥
 ऐसी अपेक्षा जालिया । बद्ध मुमुक्षुते आलिया ।
 देवें ब्रह्मार्पणत्वे क्रिया । सांगितली ॥ ४१ ॥
 जे देव्याचा मानसे । विहित निपजो जें जैसें ।
 तें एक ईश्वरोद्देशें । कीजे म्हणितलें ॥ ४२ ॥

हेंचि ईश्वरी कर्मयोगें । भजनकथनाचें स्वागें ।
 आदरिलें शेषभागें । चतुर्थाचेनी ॥ ४३ ॥
 तें विश्वरूप अकरावा । अध्यावो संपे जंव आघवा ।
 तंव कर्म ईशु भजावा । हें जें बोलिलें ॥ ४४ ॥
 तें अष्टाध्यायीं उघड । जाण येथें देवताकांड ।
 शास्त्र सांगतसे आड । मोडूनि बोलें ॥ ४५ ॥
 आणि तेणेंचि ईशप्रसादें । श्रीगुरुसंप्रदायलब्धें ।
 साच ज्ञान उद्धोधे । कोवळें जें ॥ ४६ ॥
 तें अद्वेष्टादिप्रभृतिनी । अथवा अमानित्वादिनी ।
 वाढविजे म्हणोनि लेखी । बारावा गणूं ॥ ४७ ॥
 तो बारावा अध्याय आदी । आणि पंधरावा अवधी ।
 ज्ञानफलपाकसिद्धि । निरूपणासी ॥ ४८ ॥
 म्हणोनि चहूही इही । ऊर्ध्वमूलातीं अध्यायीं ।
 ज्ञानकांड ये ठायीं । निरूपिजे ॥ ४९ ॥
 एवं कांडत्रयनिरूपणी । श्रुतीचि हे कोडिसवाणी ।
 गीतापद्यरत्नांची लेणी । लेयिली आहे ॥ १४५० ॥
 हें असो कांडत्रयात्मक । श्रुति मोक्षरूप फल येक ।
 बोभाये^२ जें आवश्यक । ठाकावें म्हणोनि ॥ ५१ ॥
 तयाचेनि साधनज्ञानेंसी । पैर करी जो प्रतिदिवशीं ।
 तो अज्ञानवर्ग षोडशीं । प्रतिपादिजे ॥ ५२ ॥
 तोचि शास्त्राचा बोळावा । घेवोनि पैरी जिणावा ।
 हा निरोपु तो सतरावा । अध्याय येथ ॥ ५३ ॥
 ऐसा प्रथमालागोनी । सतरावा लाणी^३ करुनीं ।
 आत्मनिश्वास विवरुनि । दाविला देवें ॥ ५४ ॥
 तया अर्थजाता अशेषा । केला तात्पर्याचा आवाका ।
 तो अठरावा हा देखा । कलशाध्यायो ॥ ५५ ॥
 एवं सकलसांख्यासिंधु । श्रीभगवद्गीताप्रबंधु ।
 हा आठरावा भागका वेदु मूर्तु जाण ॥ ५६ ॥

वेदु संपन्न होय ठाई । परी कृपणु ऐसा आनु नाहीं ।
 जे कानी लागला तिहीं । वर्णाचांचि ॥ ५७ ॥
 येरा भवव्यथा^१ ठेलियां । स्त्रीशूद्रादिकां प्राणियां ।
 अनवसरु मांडूनियां । राहिला आहे ॥ ५८ ॥
 तरी मज पाहतां तें मागील उणें । फेडावया गीतापणें ।
 वेदु वेठला भलतेणें । सेव्य होआवया ॥ ५९ ॥
 नव्हे अर्थे रिगोनि मनीं । श्रवणें लागोनि कानीं ।
 जपमिळें वदनीं । वसोनियां ॥ १४६० ॥
 गीतेचा पाठु जो जाणु । त्याचोनि सांगातीपणें ।
 गीता लिहोनि वाहाणें । पुस्तकमिळें ॥ ६१ ॥
 ऐसैसा मिसकटा^२ । संसाराचा चोहटा ।
 गवादी घालीत चोरवटा । मोक्षसुखार्ची ॥ ६२ ॥
 परी आकाशी वसावया । पृथ्वीवरी बैसावया ।
 रविदीप्ती राहाटावया । आवारु नभ ॥ ६३ ॥
 तेवीं उत्तम अधम ऐसें । सेवितां कवणांतेंही न पुसे ।
 कैवल्यदानें सरिसें । निववीत जगा ॥ ६४ ॥
 यालागीं मागिली कुटी । भ्याला वेदु गीतेचां पाटी ।
 रिगाला आतां गोमटी । कीर्ति पातला ॥ ६५ ॥
 म्हणौनि वेदाची सुसेव्यता । ते हे मूर्त जाण श्रीगीता ।
 श्रीकृष्ण पांडुसुता । उपदेशिली ॥ ६६ ॥
 परी वत्साचेनि वोरसें । दुमतें हाये घरोद्वेशें ।
 जालें पांडवाचेनि मिळें । जगदुद्धरण ॥ ६७ ॥
 चातकाचिये कणते । मेघु पाणियोंसि धांवे ।
 तेथ चराचर आघवें^३ । निवालें जेवीं ॥ ६८ ॥
 कां अनन्यगतीकमला- । लागीं सूर्य ये वेळोवेळां ।
 कीं सुरिवया होइजे डोळां । त्रिभुवनाचां ॥ ६९ ॥
 तैसें अर्जुनाचेनि व्याजें । गीता प्रकाशनि श्रीराजें ।
 संसारायेवढें थोर ओझें । फेडिलें जगाचें ॥ १४७० ॥

सर्वशास्त्ररत्नदीप्ती । उजळिता हा त्रिजगतीं ।
 सूर्य नव्हे लक्ष्मीपती- । वक्त्राकाशीचा ॥ ७१ ॥
 बाप कुल तें पवित्र । जेथिंचा पार्थु या ज्ञाना पात्र ।
 जेणें गीता केलें स्वतंत्र । आवारु जगा ॥ ७२ ॥
 हें असो मग तेणें । सद्गुरुश्रीकृष्णें ।
 पार्थाचें मिसळणें । आणिलें जैता ॥ ७३ ॥
 पाठीं म्हणतसे पांडवा । शास्त्र हें मानलें कीं जीवा ।
 तेथ येरु म्हणे देवा । आपुलिया कृपा ॥ ७४ ॥
 तरी निधान जोडावया । भाग्य घडे गा धनंजया ।
 परि जोडिलें भोगावया । विपार्यें होय ॥ ७५ ॥
 पै क्षीरसागरायेवढें । अविरजी दुधाचें भांडें ।
 सुरा असुरां केवढें । मथितां जालें ॥ ७६ ॥
 ते सायासही फळा आले । जें अमृतही डोळां देरिवलें ।
 परी वरिली चुकले । जतने ते ॥ ७७ ॥ (८७००)
 तेथ अमरत्वा वोगरिलें । तें मरणाचिलागीं जालें ।
 भोगों नेणतां जोडलें । ऐसें आहे ॥ ७८ ॥
 नहुषु स्वर्गाधिपती जाहला । परी राहाटीं आंबावला ।
 तो भुजंगत्व पावला । नेणसी कार्या ॥ ७९ ॥
 म्हणोनि बहुत पुण्य तुवां । केलें तेणें धनंजया ।
 आज्ञा शास्त्रराजा इया । जालासि विणो ॥ १४८० ॥
 तरी याचि शास्त्राचेनि । संप्रदायें पांघुरौनि ।
 शास्त्रार्थु हा निकेनि^२ । अनुष्ठी हो ॥ ८१ ॥
 एहवीं अमृतमंथना - । सारिखें होईल अर्जुना ।
 जरी रिघसी अनुष्ठाना । संप्रदायेंवीण ॥ ८२ ॥
 गाय धड जोडे गोमटी । ते तौचि पिवों ये किरीटी ।
 जै जाणिजे हातवटी । सांजवणीची ॥ ८३ ॥
 तैसा गुरु प्रसन्न होये । शिष्य विद्याही कीर लाहे ।
 परी ते फळे संप्रदायें । उपासिलिया ॥ ८४ ॥

म्हणौनि शास्त्रीं जो इये । उचितु संप्रदायो आहे ।
तो ऐक आतां बहुवें । आदरेंसीं ॥ ८५ ॥

इदं ते नातपस्त्राय नाभक्त्यै कदाचन ।

न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥

तरी तुवां हें जें पार्था । गीताशास्त्र लाधलें आस्था ।
तें तपोहीना सर्वथा । सांगावें ना हो ॥ ८६ ॥

अथवा तापसुही जाला । परी गुरुभक्तीं जो दिला ।
तो वेदीं अंत्यचु वालिला । तैसा वालीं ॥ ८७ ॥

नातरी पुरोडाशु जैसा । न घापे वृद्ध तरी वायसा ।
गीता नेदी तैसी तापसा । गुरुभक्तिहीना ॥ ८८ ॥

का तपही जोडे देही । भजे गुरुदेवांचां ठायीं ।
परी आकर्णनीं नाहीं । चाड जरी ॥ ८९ ॥

तरी तो मागील दोन्ही आंगीं । उत्तम होय कीर जगीं ।
परी या श्रवणालागीं । योग्यु नोहे ॥ ९० ॥

मुक्ताफल^२ भलतैसैं । हो परी मुख नसे ।
तंव गुण प्रवेशे । तेथ कार्या ॥ ९१ ॥

सागरु गंभीरु होये । हें कोण ना म्हणत आहे ।
परी वृष्टि वायां जाये । जाली तेथ ॥ ९२ ॥

धालिया दिव्यान्न सुवावें । मग जें वायां धाडावें ।
तें आर्ती कां न करावें । उदारपण ॥ ९३ ॥

म्हणौनि योग्य भलतैसैं । होतु परी चाड नसे ।
तरी झणें वानिवसें । देसी हें तयां ॥ ९४ ॥

रूपाचा सुजाणु डोळा । वोडवूं ये काथि परिमळा ।
जेथ जें माने तें फळा । तेथचि ये गा ॥ ९५ ॥

म्हणौनि तपीं भक्ति । पाहावे तें सुभद्रापति ।
परी शास्त्रश्रवणीं अनासक्ति । वाळोवेचि ते ॥ ९६ ॥

नातरी तपभक्ति । होऊनि श्रवणीं आर्ति ।

आर्था ऐसीही आयती । देखसी जरी ॥ ९७ ॥

* १ त्याग केला. २ मोती.

तरी गीताशास्त्रनिर्मिता । जो मी सकललोकशास्ता ।
 तया मातें सामान्यता । बोलेल जो ॥ ९८ ॥
 माझां सज्जनैसिं मातें । पैशून्याचेनि आव्हाते^१ ।
 येक आहातीं तयांतें । योग्य न म्हण ॥ ९९ ॥
 तयांची येर आघवी । सामग्री ऐसी जाणावी ।
 दीपवीण ठाणदिवी । रात्रीची जैसी ॥ १०० ॥
 अंग गोरें आणि तरुणें । वरि लेइलें आहे लेणें ।
 परी येकलेनि प्राणें । सांडिलें जेथीं ॥ १ ॥
 सोनयाचें सुंदर । निर्वाळिलें होय घर ।
 परी सर्पिणा द्वार । रुंधलें आहे ॥ २ ॥
 निपजे दिव्यान्न चोरवट । परी मार्जीं असे काळकूट ।
 हें असो मैत्री कपट - । गर्भिणी जैसी ॥ ३ ॥
 तैसी तपभक्तिमेधा । तयाची जाण प्रबुद्धा ।
 जो माझ्यांची का निंदा । माझीचि करी ॥ ४ ॥
 याकारणें धनंजया । तो भक्तु मेधावी^२ तापिया ।
 तरी नको बापा इया । शास्त्रा आतळों देवों ॥ ५ ॥
 काय बहु बोलों निंदका । योग्य स्रष्ट्याहीसारिखा ।
 गीता हे कवतिका - । लागींही नेदी ॥ ६ ॥
 म्हणौनि तपाचा धनुर्धरा । तळीं दाटोनि गाडोरा ।
 वरी गुरुभक्तीचा पुरा । प्रासादु जो जाला ॥ ७ ॥
 आणि श्रवणेच्छेचा पुढां । दारवंटा^३ सदा उघडा ।
 वरी कलशु चोरवडा । अनिंदारत्नांचा ॥ ८ ॥

य इमं परमं गुह्यं भक्तभक्तेष्वभिधास्यति ।

भक्ति मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

ऐशा भतकालागीं चोरवटीं । गीतारत्नेश्वरु हा प्रतिष्ठा^१ ।
 मग माझिया संवसाटी । तुकसी जगीं ॥ ९ ॥
 का जे एकाक्षरपणेंसी । त्रिमात्रकेचिरो कशीं ।
 प्रणवु होता गर्भवासीं । सांकडला ॥ १० ॥

* १ होकारतात. २ बद्धिमान. ३ दरवाजा.

तो गीतेचिया बाहली । वेदबीज गेलें पाहली ।
 कीं गायत्रीं फुलीं फलीं । श्लोकांचां आली ॥ ११ ॥
 ते हे मंत्ररहस्य गीता । मेळवी जो माझिया भक्तां ।
 अनन्यजीवना माता । बालका जैसी ॥ १२ ॥
 तैसी भक्तां गीतेसी । भेटीं करी जो आदरेंसी ।
 तो देहापाठीं मजसी । येकाचि होय ॥ १३ ॥

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृतमः ।

भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥

आणि देहाचेंही लेणें । लेऊनि वेगळेंपणें ।
 असे तंव जीवेंप्राणें । तोचि पढिये ॥ १४ ॥
 ज्ञानियां कर्मठां तापसां । यया खुणोचिया माणुसा- ।
 माजीं तो एकु गा जैसा । पढिये मज ॥ १५ ॥
 तैसा भूतलीं आधवां । आन न देखें पांडवा ।
 जो गीता सांगे मेळावा । भक्तजनांचा ॥ १६ ॥
 मज ईश्वराचेनि लोभें । हे गीता पढतां अक्षोभें ।
 जो मंडन होय सभे । संतांचिये ॥ १७ ॥
 नवपल्लवीं रोमांचितु । मंदानिलें कांपवितु ।
 आमोदजळें वोलवितु । फुलांचे डोळे ॥ १८ ॥
 कोकिलाकलरवाचेनि मिषें । सद्गद बोलवीत जैसैं ।
 वसंत का प्रवेशे । मद्भक्तआरामी ॥ १९ ॥
 का जन्माचें फळ चकोरां । होतु चंद्र ये अंबरा ।
 नाना नवघन मयूरां । वो देत पावे ॥ १५२० ॥
 तैसा सज्जनांचां मेळापीं । गीतापदार्त्तांनीं उमपीं ।
 वर्षे जो माझां रूपीं । हेतु ठेऊनि ॥ २१ ॥
 मग त्याचेनि पाडें । पढियंतें मज फुडें ।
 नाहीचि गा मागेंपुढें । व्याहाळितां ॥ २२ ॥
 अर्जुना हा ठायवरी । मी त्यातें सूर्यें जिव्हारी* ।
 जो गीताथांच करी । परगुणें सेती ॥ २३ ॥

* १ अलंकार. २ अंतःकरणंत.

अधोष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।

ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥

पै माझिया तुझिया मिलणीं । वाढीनली जे हे कहाणी ।

मोक्षधर्म का जिणीं । आलासे जेथें ॥ २५ ॥

तो हा सकलार्थप्रदु । आम्हां दोघांचा संवादु ।

न करितां पदभेदु । पाठेंचि जो पढे ॥ २५ ॥

तेणें ज्ञानानलीं प्रदीप्तीं । मूल अविद्येचिया आहुती ।

तोषविला होय सुमती । परमात्मा मी ॥ २६ ॥

घेऊनि गीतार्थ उगाणा^१ । ज्ञानिये जें विचक्षणा ।

ठाकृती तें गाणावाणा । गीतेचा तो लाहे ॥ २७ ॥

गीतापाठकासि असे । फल अर्थज्ञाचि सरिसें ।

गीतामाउलिये कीं नसे । जाणें तान्हें ॥ २८ ॥

अद्यावाननसुषुच शृणुयादपि यो नरः ।

सोऽपि मुक्तः शुभांल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥

आणि सर्वमार्गी निंदा । सांडूनिया आस्था पै शुद्धा ।

गीताश्रवणीं श्रद्धा । उभारी जो ॥ २९ ॥

तयाचा श्रवणपुटी^२ । गीतेचीं अक्षरें जंव पैठीं ।

होतीना तंव उठाउठीं । पळेचि पाप ॥ १५३० ॥

अटवियेमाजीं जैसा । वन्हि रिघतां सड्डसा ।

लंघिती का दिशा । वनौकें तियें ॥ ३१ ॥

का उदयाचळकुलीं । झळकतां अंशुमालीं ।

तिमिरें अंतरालीं । हारपती ॥ ३२ ॥

तैसा कानाचां महाद्वारीं । गीता गजर जेथ करी ।

तेथ सृष्टीचिये आदीवरी । जायचि पाप ॥ ३३ ॥

ऐसी जन्मवेली धुवट । होय पुण्यरूप चोरवट ।

याहीवरी अचाट । लाहे फल ॥ ३४ ॥

जे इये गीतेचीं अक्षरें । जेतुली का कर्णद्वारें ।

रिघती तेतुले होती पुरे । अश्वमेध की ॥ ३५ ॥

म्हणौनि श्रवणें पापें जातां । आणि धर्म धरी उन्नती ।
तेणें स्वर्गराज्यसंपत्ति । लाहेचि शेरवीं ॥ ३६ ॥

तो पै मज यावयालागीं । पहिलें पेणें करी स्वर्गीं ।
मग आवडे तंव भोगीं । पाठीं मजचि मिळे ॥ ३७ ॥

ऐसी गीता धनंजया । ऐकतया आणि पढतया^१ ।
फळे महानंदें मियां । बहु काय बोलों ॥ ३८ ॥

याकारणें हें असो । परी जयालागीं शास्त्रातिसो ।
केला तें तंव तुज पुसों । काज तुझें ॥ ३९ ॥

कच्चिदेतच्छुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।

कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥

तरी सांग पां पांडवा । हा शास्त्रसिद्धांतु आघवा ।
तुज एकचित्तें फावा । गेला आहे ॥ १५४० ॥

आम्ही जैसें जया रीती । उगाणिलें कानांचां हातीं ।
येरीं तैसेंचि तुझां चित्तीं । पैठें केलें कीं ॥ ४१ ॥

अथवा माझारीं । गेलें सांडिविवुरी ।

किंवा उपेक्षेवरी । वाळूनि सांडिलें ॥ ४२ ॥

जैसें आम्ही सांगितलें । तैसेंचि हृदयीं पावलें ।

तरी सांग पां वहिलें । पुसेन तें मी ॥ ४३ ॥

हा गा स्वाज्ञानजनितें । मांगितलें मोहें तूतें ।

भुलविलें तो येथें । असे कीं नाहीं ॥ ४४ ॥

हें बहु पुसों काई । सांगें तूं आपला ठाई ।

कर्माकर्म कांहीं । देखतासी ॥ ४५ ॥

पार्थु स्वानंदैकरसें । विरेल^२ ऐसा भेददशे ।

आणिला येणें मिषें । प्रश्नाचेनि ॥ ४६ ॥

पूर्णब्रह्म जाला पार्थु । तरी पुढील साधावया कार्यार्थु ।

मर्यादा श्रीकृष्णनाथु । उल्लंघां नेदी ॥ ४७ ॥

एव्हवीं आपलें करणें । सर्वज्ञ काय तो नेणे ।

परी केलें पुसणें । याचिलागीं ॥ ४८ ॥

* १ वाचणान्याला. २ विरून जाईल.

एवं करोनिया प्रश्न । नसतोंचि अर्जुनपण ।
 आणूनिया जालें पूर्णपण । तें बोलवीं स्वयें ॥ ४९ ॥
 मग क्षीराब्धीतें सांडितु । गगनीं पुंजुमंडितु ।
 निवडे जैसा न निवडितु । पूर्णचंद्र ॥ १५५० ॥
 तैसा ब्रह्म मी हें विसरे । तेथ जगचि ब्रह्मत्वं भरे ।
 हेंही सांडी तरी विरे । ब्रह्मपणही ॥ ५१ ॥
 ऐसा मोडतु मांडतु ब्रह्म । तो दुःखें देहाचिये सीमे ।
 मी अर्जुन येणें नामें । उभा ठेला ॥ ५१ ॥
 मग कापतां करतळीं । दडपूनि रोमावळी ।
 पुलिका स्वेदजळीं । जिरऊनियां ॥ ५३ ॥
 प्राणक्षोभें डोलतया । आंगा आंगचि टंकया^१ ।
 मूनि स्तंभु चालया । भुलौनियां ॥ ५४ ॥
 नेत्रयुगुलाचेनि वातें । आनंदामृताचें भरितें ।
 वोसंडत तें मागुतें । कादूनियां ॥ ५५ ॥
 विविधा औत्सुक्यांची दाटी । चीप आतती होती कंठी ।
 ते करूनियां पैठी । हृदयामाजीं ॥ ५६ ॥
 वाचेचें वितुळणें^२ । सांवरूनि प्राणें ।
 अक्रमाचें श्वसणें । ठेऊनि ठार्यां ॥ ५७ ॥
 अर्जुन उवाच : नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।
 स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥
 मग अर्जुन म्हणे काय देवो । पुसताती आवडे मोहो ।
 तरी तो सकुटुंब गेला जी ठावो । घेऊनि आपला ॥ ५८ ॥
 पासीं येऊनि दिनकरें । डोळयातें आंधारें ।
 पुसिजे हें कायि सरे । कोणें गांवीं ॥ ५९ ॥
 तैसा तूं श्रीकृष्णराया । आमुचिया डोळयां ।
 गोचर हेंचि कायिसया । न पुरे तंव ॥ १५६० ॥
 वरी लोभें मायेपासनी । तें सांगसी तांड भरुनी ।
 जें कायिसानही करुनी । जाणूं नये ॥ ६१ ॥

* १ आधार. २ बिस्कळीत होणें.

आतां मोह असे कीं नाही । हें ऐसें जी पुससी काई ।
 कृतकृत्य जाहलों पाहीं । तुझेपणें ॥ ६२ ॥
 गुंतलों होतां अर्जुनगुणें । तो मुक्त जालों तुझेपणें ।
 आतां पुसणें सांगणें । दोन्ही नाही ॥ ६३ ॥
 मी तुझेनि प्रसादें । लाधलेनि आत्मबोधें ।
 मोहाचे तया कांदे । नेदीच उरों ॥ ६४ ॥
 आतां करणें का न करणें । हें जेणें उठी दुजेपणें ।
 तें तूं वांचूनि नेणें । सर्वत्र गा ॥ ६५ ॥
 येविषयीं माझां ठायीं । संदेहाचें नुरेचि कांहीं ।
 त्रिशुद्धी कर्म जेथ नाही । तें मी जालों ॥ ६६ ॥
 तुझेनि मज मी पावोनी । कर्तव्य गेलें निपटूनी^१ ।
 परी आज्ञा तुझी वांचोनी । आन नाही प्रभो ॥ ६७ ॥
 का जें दृश्य दृश्यातें नाशी । जें दुजें द्वैतातें ग्रासी ।
 जें एक परी सर्वदेशीं । वसवी सदा ॥ ६८ ॥
 जयाचेनि संबंधें बंधु फिटे । जयाचिया आशा आस तुटे ।
 जें भेटल्या सर्व भेटे । आपणपाचि ॥ ६९ ॥
 तें तूं गुरुलिंग जी माझें । जें येकलेपणींचें विरजें ।
 जयालागीं वोलांडिजे । अद्वैतबोधु ॥ १५७० ॥
 आपणचि होऊनि ब्रह्म । सारिजे कृत्याकृत्यांचें काम ।
 मग कीजे का निःसीम । सेवा जयाची ॥ ७१ ॥
 गंगा सिंधु सेवूं गेली । पावतांची समुद्र जाली ।
 तेवीं भक्तां सेल^२ दिधली । निजपदाची ॥ ७२ ॥
 तो तूं माझा निरुपचारु । श्रीकृष्णा सेव्य सद्गुरु ।
 मा ब्रह्मतेचा उपचारु । हाचि कां मानी ॥ ७३ ॥
 जें मज तुम्हां आड । होतें भेदाचें कवाड ।
 तें फेडोनि केलें गोड । सेवासुख ॥ ७४ ॥
 तरी आतां तुझी आज्ञा । सकल देवाधि देवराजा ।
 करीन देई अनुज्ञा । भलतियविणी ॥ ७५ ॥

यया अर्जुनाचिया बोला । देवो नाचें सुरवें भुलला ।
 म्हणे विश्वफळा जाला । सफळा फळ हा मज ॥ ७६ ॥
 उणेनि उमचला^१ सुधाकरु । देखुनी आपला कुमरु ।
 मर्यादा क्षीरसागरु । विसरेचिना ॥ ७७ ॥
 ऐसें संवादाचा बहुला । लग्न दोघांचिया आंतुला ।
 लागलें देखोनि जाला । निर्भरु संजयो ॥ ७८ ॥
 तेणें उचंबळलेपणें । संजय धृतराष्ट्रातें म्हणे ।
 जी कैसें बादरायणें । रक्षिलां दोघे ॥ ७९ ॥
 आजि तुमतें अवधारा । नाहीं चर्मचक्षूही संसारा ।
 कीं ज्ञानदृष्टिव्यवहारा । आपिलेती ॥ १५८० ॥
 आणि रथींचिये राहाटी । घेईजो घोंडेयासाठीं ।
 तया आम्हां या गोष्टी । गोचरा होती ॥ ८१ ॥
 वरी जुंझाचें निर्वाण । मांडलें असे दारुण ।
 दोहीं हारीं आपण । हारपिजे जैसें ॥ ८२ ॥
 येवढा जिये सांकडां^२ । कैसा अनुग्रहो पै गाढा ।
 जे ब्रह्मानंदु उघडा । भोगवीतसे ॥ ८३ ॥
 ऐसें संजय बोलिला । परी न द्रवे येरु उगला ।
 चंद्रकिरणीं शिवतला । पाषाणु जैसा ॥ ७३ ॥
 हे देखोनि तयाची दशा । मग करीचि ना सरिसा ।
 परी सुरवें जाला पिसा । बोलतसे ॥ ८५ ॥
 भुलविला हर्षवेगें । म्हणोनि धृतराष्ट्रा सांगे ।
 एन्हवीं नव्हे तयाजोगें । हें कीर जाणे ॥ ८६ ॥
 संजय उवाच : इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
 संवादमिममशौषमद्भुतं शोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥
 मग म्हणे पै कुरुराजा । ऐसा भ्रातृपुत्र तो तुझा ।
 बोलिला तें अधोक्षजा । गोड जालें ॥ ८७ ॥
 अगा पूर्वापार सागर । या नामासीचि सिनार ।
 येर अधवे तें नीर । एक जैसे ॥ ८८ ॥

तैसा श्रीकृष्ण पार्थ ऐसैं । हैं आंगाचिपासीं दिसे ।
 मग संवादीं जी नसे । कांहींचि भेदु ॥ ८९ ॥
 पै दर्पणाहूनि चोरवें । दोन्ही होती सन्मुखें ।
 तेथ येरीं येर देखे । आपणपें जैसें ॥ ९० ॥
 तैसा देवेंसीं पंडुसुतु । आपणपें देवीं देखतु ।
 पांडवेंसीं देखे अनंतु । आपणपें पार्थी ॥ ९१ ॥
 देवो देवभक्तालागीं । जिये विवरु^१ देखे आंगीं ।
 येरुही तियेची भागीं । दोन्ही देखे ॥ ९२ ॥
 आणिक कांहींच नाहीं । म्हणौनि करिती काई ।
 दोघे येकपणें पाहीं । नांदताती ॥ ९३ ॥
 आतां भेदु जरी मोडे । तरी प्रश्नोत्तर का घडे ।
 ना भेदुचि तरी जोडे । संवादसुख कां ॥ ९४ ॥
 ऐसैं बोलतां दुजेपणें । संवादीं जैत गिलणें ।
 तें ऐकिलें बोलणें । दोघांचें मियां ॥ ९५ ॥
 उटूनि दोन्ही आरसे । वोडविलीया सरिसे ।
 कोण कोणा पाहातसे । कल्पावें पां ॥ ९६ ॥
 का दीपासन्मुखु । ठेविलया दीपकु ।
 कोण कोणा अर्थिकु । कोण जाणे ॥ ९७ ॥
 नाना अर्कापुढें अर्कु । उदयलिया आणिकु ।
 कोण म्हणे प्रकाशकु^२ । प्रकाश्य कवण ॥ ९८ ॥
 हैं निर्धारुं जातां फुडें । निर्धारसि ठक पडे ।
 ते दोघे जाले येवढे । संवादें सरिसे ॥ ९९ ॥
 जी मिलतां दोन्ही उदकें । माजीं लवण वारुं ठाकें ।
 कीं तयासींही निमिरवें । तेंचि होय ॥ १०० ॥
 तैसें श्रीकृष्ण अर्जुन दोन्ही । संवादले तें मनीं ।
 धरितां मजही वानी । तेंचि होतसे ॥ १ ॥
 ऐसैं म्हणे ना मोटकें । तंव हिरोनि सात्विकें ।
 आठव नेला नेणां के । सजयेपणचा ॥ २ ॥

रोमांच जंव फरके । तंव तंव आंग सुरके^१ ।
 स्तंभ स्वेदातें जिके । एकला कंपु ॥ ३ ॥
 अळयानंदपरिसैं । दिठी रसमय जाली असे ।
 ते अश्रु नव्हती जैसैं । द्रवत्वचि ॥ ४ ॥
 नेणां काय न माय पोटीं । काय नेणां गुंफे कंठीं ।
 वागर्था पडत मिठी । उससांचिया ॥ ५ ॥
 किंबहुना सात्त्विकां आठां । चाचरु^२ मांडतां उमेठा ।
 संजयो जालासे चोहटा । संवादसुखाचा ॥ ६ ॥
 तया सुखाची ऐसी जाती । जे आपणचि धरी शांती ।
 मग पुढती देहस्मृती । लाधली तेणें ॥ ७ ॥

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ।

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥

तेव्हां बैसतेनि आनंदें । म्हणें जी जें उपनिषदें ।
 नेणती तें व्यासप्रसादें । ऐकिलें मियां ॥ ८ ॥
 ऐकतांचि ते गोठी । ब्रह्मत्वाची पडिली मिठी ।
 मीतूपणेंसीं दिठी । विरोनि गेली ॥ ९ ॥
 हे आघवेचि का योग । जया ठाया येती मार्ग ।
 तयाचें वाक्य सवंग^३ । केलें मज व्यासें ॥ १६१० ॥
 अहो अर्जुनाचेनि मिळें । आपणपेंचि दुजें ऐसैं ।
 नटोनि आपण्या उद्देशें । बोलिले जें देव ॥ ११ ॥
 तेथ कीं माझे श्रोत्र । पाटाचे जाले जी पात्र ।
 काय वानूं स्वतंत्र । सामर्थ्य गुरूचें ॥ १२ ॥

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।

केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥

हें बोलतां विस्मित होये । तेणेंचि मोडावला ठाये ।
 रत्नां कीं रत्नकिला ये । झांकोलित जैसी ॥ १३ ॥
 हिमवंतीचीं सरोवरें । चंद्रोदयीं होती काश्मीरें ।
 मग सूर्यागामी साधारें । द्रवत्वाचे ॥ १४ ॥

* १ संकुचित होते. २ बोवडी. ३ सुलभ.

तैसा शरीराचिया स्मृती । तो संवादु संजय चित्ती ।
धरी आणि पुढती । तेंचि होय ॥ १५ ॥

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्थद्भुतं हरेः ।

विस्मयो मे महान्राजन्हृष्यामि च पुनः पुनः ॥ ७७ ॥

मग उठोनि म्हणे नृपा । श्रीहरीचिया विश्वरूपा ।

देखिलया उगा कां पां । असों लाहासी ॥ १६ ॥

न देखणेनि जें दिसे । नाहीपणेंचि जें असे ।

विसरें आठवे तें कैसें । चुकवूं आतां ॥ १७ ॥

देखोनि चमत्कारु । कीजे तो नाही पैसारु ।

मजहीसकट महापुरु । नेत आहे ॥ १८ ॥

ऐसा श्रीकृष्णार्जुन - । संवादसंगमीं स्नान ।

करुनि देतसे तिलदान । अहंतेंचें ॥ १९ ॥

तेथ असंवरें^१ आनंदें । अलौकिकही कांहीं स्फुंदे ।

श्रीकृष्ण म्हणे सद्गदें । वेळोवेळां ॥ १६२० ॥

या अवस्थांची कांहीं । कौरवातें परी नाही ।

म्हणोनि राये तें कांहीं । कल्पावें जंव ॥ २१ ॥

तंव जाला सुखलाभु । आपणपां करुनि स्वयंभु ।

बुझाविला अवष्टंभु । संजयें तेणें ॥ २२ ॥

तेथ कोणी येकी अवसरी । होआवी ते करुनि दुरी ।

रावो म्हणे संजया परी । कैशी तुझी गा ॥ २३ ॥

तेणें तूंतें येथें व्यासें । बैसविलें कासया उद्देशें ।

अप्रसंगामाजीं ऐसें । बोलसी काई ॥ २४ ॥

रानीचें राउळा नेलिया । दाही दिशा मानी सुनिया ।

कां रात्री होय पाहलया । निशाचरां ॥ २५ ॥

जो जेथिचें गौरव नेणे । तयासि तें भिंगुलवाणें^२ ।

म्हणोनि अप्रसंगु तेणें । म्हणावा कीं तो ॥ २६ ॥

म्हणे साजें प्रस्तुत । उदयलेंसे जें उत्कलित^३ ।

तें कोणासि बा रे जेत । दईल शरवी ॥ २७ ॥

एन्हवीं विशेषें बहुतेक । आमुचें ऐसें मानसिक ।
 जे दुर्योधनाचे अधिक । प्रताप सदा ॥ २८ ॥
 आणि येरांचेनि पाडें । दळही याचें देव्हडें^१ ।
 म्हणोंनि जैत फुडें । आणील ना तें ॥ २९ ॥
 आम्हां तंव गमे ऐसें । मा तुझें ज्योतीष कैसें ।
 तें नेणों संजया असे । तैसें सांग पां ॥ ३० ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।

तत्र श्रीविजयो भूतिध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

यया बोला संजयो म्हणे । जी येरयेरांचें मी नेणें ।
 परी आयुष्य तेथें जिणें । हें फुडें कीं गा ॥ ३१ ॥

चंद्र तेथें चंद्रिका । शंभु तेथें अंबिका ।
 संत तेथें विवेका । असणें कीं जी ॥ ३२ ॥

रावो तेथें कटक । सौजन्य तेथें सोडरीकं ।
 वन्हि तेथें दाहक । सामर्थ्य कीं ॥ ३३ ॥

दया तेथें धर्म । धर्म तेथें सुखागमु ।
 सुखीं पुरुषोत्तमु । असे जैसा ॥ ३४ ॥

वसंत तेथें वन । वन तेथ सुमन ।
 सुमनीं पालिंगन^२ । सारंगांचीं ॥ ३५ ॥

गुरु तेथ ज्ञान । ज्ञानीं आत्मदर्शन ।
 दर्शनीं समाधान । आर्थी जैसें ॥ ३६ ॥

भाग्य तेथ विलासु । सुख तेथें उल्लासु ।
 हे असो तेथ प्रकाशु । सूर्य जेथें ॥ ३७ ॥

तैसें सकळ पुरुषार्थ । जेणें स्वामी का सनाथ ।
 तो श्रीकृष्ण रावो जेथ । तथे लक्ष्मी ॥ ३८ ॥

आणि आपलेनि कातेंसी । ते जगदंबा जयापासी ।
 आणिमादिकी काय दासी । नव्हती तयातें ॥ ३९ ॥

कृष्ण विजयस्वरूप निजागें । तो राहिला असे जेणें भागें ।
 तें जयि लागेंघेणें । तेथीचि आहे ॥ ४० ॥

विजयी नामें अर्जुन विख्यातु । विजयस्वरूप श्रीकृष्णनाथु ।
 श्रियेसीं विजय निश्चितु । तेथेंचि असे ॥ ४१ ॥
 तयाचिये देशींचां झाडी । कल्पतरूतें होडी ।
 न जिणावें कां येवढी । मायबापु असतां ॥ ४२ ॥
 ते पाषाणही आघवे । चिंतारतनें कां नोहावे ।
 तिये भूमिके कां न यावें । चैतन्यत्व ॥ ४३ ॥
 तयाचिया गांवींचिया । नदी अमृतें वाहाविया ।
 नवल कायि राया । विचारीं पां ॥ ४४ ॥
 तयाचे बिसाट^३ शब्द । सुखें म्हणों येती वेद ।
 सदेह सच्चिदानंद । कां नोहावा तो ॥ ४५ ॥
 पै स्वर्गापवर्ग दोन्ही । इये पदें तया अधीनीं ।
 जे श्रीकृष्ण बाप जननी । कमला जया ॥ ४६ ॥
 म्हणौनि जिया बाहीं उभा । तो लक्ष्मयेचा वल्लभा ।
 तेथ सर्वसिद्धी स्वयंभा । येर नेणों ॥ ४७ ॥
 आणि समुद्राचा मेघु । उपेगें तयाहुनि चांगु ।
 तैसा पार्थी आजि लागु । आहें तये ॥ ४८ ॥
 कनकत्वदीक्षागुरु । लोहा परिसु होय किरु ।
 परि जगा पोसिता व्यवहारु । तेंचि जाणें ॥ ४९ ॥
 येथ गुरुत्वा होतसे उणें । ऐसें झणें कोणही म्हणें ।
 वन्हि प्रकाश दीपपणें । प्रकाशी आपला ॥ १६५० ॥
 तैसा देवाचिया शक्ती । पार्थु देवासीचि बहुती ।
 परी माने इये स्तुती । गौरव असे ॥ ५१ ॥
 आणि पुत्रें मी सर्व गुणीं । जिणावा हे बापा शिराणी^३ ।
 तरी ते शाहर्गपाणी । फळा आली ॥ ५२ ॥
 किंबहुना ऐसा नृपा । पार्थु जालासे कृष्णकृपा ।
 तो जयाकडे साक्षेपा । रीति आहें ॥ ५३ ॥
 तोचि गा विजयासि ठावो । येथ तुज कोण संदेहो ।
 तेथ न ये तरी वावो । विजयाचि होय ॥ ५४ ॥

म्हणोंनि जेथ श्री श्रीमंतु । जेथ तो पांडुचा सुतु ।
 तेथ विजय समस्तु । अभ्युदयो तेथ ॥ ५५ ॥
 जरी व्यासाचेनि साचें । धिरे मन तुमचें ।
 तरी या बोलाचें । धरुवचि माना ॥ ५६ ॥
 जेथ तो श्रीवल्लभु । जेथ भक्तकदंबु ।
 तेथ सुख आणि लाभु । मंगलाचा ॥ ५७ ॥
 या बोला आन होये । तरी व्यासाचा अंकु^१ न वाहें ।
 ऐसें गाजोनि बाहे । उभिलीं तेणें ॥ ५८ ॥
 एवं भारताचा आवांका^२ । आणूनि श्लोका येका ।
 संजयें कुरुनायका । दिधला हातीं ॥ ५९ ॥
 जैसा नेणां केवढा वन्ही । परी गुणाग्रीं ठेउनी ।
 आणिजे सूर्याचीं हानी । निस्तरावया ॥ ६० ॥
 तैसें शब्दब्रह्म अनंत । जाले सवालक्ष भारत ।
 भारताचें शतें सात । सर्वस्व गीता ॥ ६१ ॥
 त्याही सातां शतांचा । इत्यर्थु हा श्लोक शेषींचा ।
 व्यासाशिष्य संजयाचा । पूर्णोद्धारु जो ॥ ६२ ॥
 येणें येकेंचि श्लोकें । राहें तेणें असकें ।
 विद्याजाताचें निकें । जितिलें होय ॥ ६३ ॥
 ऐसेयां श्लोका शतें सात । गीतेचीं पदें आंगें वाहत ।
 पद्यें म्हणों कीं परमामृत । गीताकाशींचें ॥ ६४ ॥
 कीं आत्मराजाचिये सभे । गीते वोडवले^३ स्वांबे ।
 मज श्लोक प्रतिभे । ऐसें येत ॥ ६५ ॥
 कीं गीता हे सत्तशती । मंत्रप्रतिपाद्य भगवती ।
 मोहमहिषा मुक्ती । आनंदलसि ॥ ६६ ॥
 म्हणोंनि मनें कायें वाचा । जो सेवक होईल इयेचा ।
 तो स्वानंदसाम्राज्याचा । चक्रवर्ती करी ॥ ६७ ॥
 कीं अविद्यातिमिरारोखें । श्लोक सूर्यातें पैजा जिकें ।
 ऐसें प्रकाशिल गीतामिखें । रायें श्रीकृष्ण ॥ ६८ ॥

कीं श्लोकाक्षरद्राक्षलता । मांडव जाली आहे गीता ।
संसारपथश्रांता । विसंवावया ॥ ६९ ॥

कीं सभाग्यसंतीं भ्रमरीं । केले श्लोककल्हारीं ।
श्रीकृष्णारुयसरोवरीं । सासन्नलीं^१ हे ॥ १६७० ॥

कीं श्लोक नव्हती आन । गमें गीतेचें महिमान ।
वास्वणिते बंदिजन । उदंड जैसे ॥ ७१ ॥

कीं श्लोकाचिया आवारा । सात शतें करुनि सुंदरा ।
सर्वांगम गीतापुरा । वसों आले ॥ ७२ ॥

कीं निजकांता आत्मया । आवडी गीता मिळावया ।
श्लोक नव्हती बाह्या- । पसरुं का जो ॥ ७३ ॥

कीं गीताकमलीचें भृंग । हे गीतासागरतरंग ।
कीं हरीचे तुरंग । गीतार्थीचे ॥ ७४ ॥

कीं श्लोक सर्वतीर्थसंधातु । आला श्रीगीतेगंगेआतु ।
जें अर्जुन सिंहस्थु । जाला म्हणौनि ॥ ७५ ॥

कीं नोहे हे श्लोकश्रेणी । अचिंत्याचित्त चिंतामणी ।
कीं निर्विकल्पा लावणी । कल्पतरुंची ॥ ७६ ॥

पेसिया शतें सात श्लोकां । परी आगळा येकयेका ।
आता कोण वेगळिका । वानावा^२ पां ॥ ७७ ॥

दीपा आगिलु मागिलु । सूर्य धाकटा वडीलु ।
अमृतसिंधु खोलु । उथळु कायसा ॥ ७८ ॥

ताव्ही आणि पारठी । इया कामधेनूतें दिठी ।
सूनि जैसिया गोठी । कीजतीना ॥ ७९ ॥

तैसे पहिले सरते । श्लोक न म्हणावे गीते ।
जुनीं नवीं पारिजाते । आहाती काई ॥ १६८० ॥

आणि श्लोका पाहु नाही । हें कीर समर्थु काई ।
येथ वाच्यवाचकही । भागु न धरी ॥ ८१ ॥

जो इये शास्त्रीं येकु । श्रीकृष्णचि वाच्यवाचकु ।
हे प्रसिद्ध जाणे लोक । भल्लाही ॥ ८२ ॥

* बहरास आली. २ वर्णन करावें.

येथें जें अर्थें तेचि पाठें । जोडे येवढेनि धटें ।
 वाच्यवाचकें येकेंवटें । साधित शास्त्र ॥ ८३ ॥
 म्हणौनि मज कांहीं । समर्थनीं आतां विषो नाही ।
 गीता जाणा हें वाङ्मयीं । श्रीमूर्ति प्रभूची ॥ ८४ ॥
 शास्त्र वाच्यें अर्थें फळे । मग आपण मावळे ।
 तैसें नव्हे हें सगळे । परब्रह्मचि ॥ ८५ ॥
 कैसा विश्वाचिया कृपा । करुनि महानंद सोपा ।
 अर्जुनव्याजें रुपा^१ । आणिला देवें ॥ ८६ ॥
 चकोराचोनि निमित्तें । तिन्ही भुवनें संतप्तें ।
 निवविलीं कळावतें । चंद्रें जेवीं ॥ ८७ ॥
 कां गौतमाचोनि मिषें । कळिकाळज्वरितादोषें ।
 पाणिढाळु^२ गिरीशें । गंगेचा केला ॥ ८८ ॥
 तैसें गीतेचें हें दुभतें । वत्स करुनि पार्थातें ।
 दुभीनली जगापुरतें । श्रीकृष्णगाय ॥ ८९ ॥
 येथें जिवें जरी नाहाल । तरी हेंचि कीर होआल ।
 नातरी पाठमिषें तिंबाल । जीभचि जरी ॥ ९० ॥
 तरी लोह एकें अंशें । झगटलिया परिसें ।
 येरीकडे आपैसें । सुवर्ण होय ॥ ९१ ॥
 तैसीं पाठाची ते वाटी । श्लोकपाद लावा ना जंव वोठीं ।
 तंव ब्रह्मतेची पुष्टी । येईल आंगा ॥ ९२ ॥
 ना येणेंसीं तोंड वाकडें । करुनि ठाकाल कानवडें^३ ।
 तरी कानांही घेतां पडे । तेचि लेख ॥ ९३ ॥
 जे हे श्रवणें पाठें अर्थें । गीता नेदी मोक्षाआरौतें ।
 जैसा समर्थ दाता कोणातें । नास्ति न म्हणे ॥ ९४ ॥
 म्हणौनि जाणतया सवा । गीताचि येकी सेवा ।
 काय कराल आघवां । शास्त्रीं येरीं ॥ ९५ ॥
 आणि कृष्णार्जुनीं मोकली । गोठी चावळिली जे निराळीं ।
 ते श्रीकृष्णाचें केलीं करवलीं । घेवों ये घेसी ॥ ९६ ॥

बालकातें वोरसैं । माय जैं जेवउं बैसे ।
 तैं तया ठाकती तैसे । घांस करी ॥ १७ ॥
 कां अफाटा समीरणा^१ । आपैतेपण शाहाणा ।
 केलें जैसैं विंजणा^२ । निर्मूनियां ॥ १८ ॥
 तैसैं शब्दें जें न लभे । तें घडूनियां अनुष्टुभें ।
 स्त्रीशूद्रादि प्रतिभे । सामाविलें ॥ १९ ॥
 स्वातीचेनि पाणियें । न होती जरी मोतिये ।
 तरी अंगीं सुंदराचिये । का शोभते तें ॥ १७०० ॥
 नादु वाद्या न येतां । तरी कां गोचरु होता ।
 फुलें न होतां घेपता । आमोदु केवीं ॥ १ ॥
 गोडी न होतीं पक्वान्नें । तरी कां फावती रसनें ।
 दर्पणावीण नयनें । नयनु का दिसे ॥ २ ॥
 द्रष्टा श्रीगुरुमूर्ती । न रिगता दृश्यपंथी ।
 तरी काह्या उपास्ती । आकळता तो ॥ ३ ॥
 तैसैं वस्तु जें असंख्यात । तया संख्या शतें सात ।
 न होती तरी कोणा येथ । फावों शकतें ॥ ४ ॥
 मेघ सिंधूचें पाणी वाहे । तरी जग तयातेंचि पाहे ।
 कां उमप^३ तें नोहे । ठाकतें कोणहा ॥ ५ ॥
 आणि वाचा जें न पवे । तें हे श्लोकं न होते बरवे ।
 तरी कानें मुखें फावे । ऐसैं कां होतें ॥ ६ ॥
 म्हणौनि व्यासाचा हा थोरु । विश्वासि जाला उपकारु ।
 श्रीकृष्णउक्ती आकारु । ग्रंथाचा केला ॥ ७ ॥
 आणि तोचि हा मी आतां । व्यासाचीं पदें पाहतां पाहतां ।
 आणिला श्रवणपथा । मन्हाठिया ॥ ८ ॥
 व्यासादिकांचे उन्मेख । राहाटती जेथ साशंक ।
 तेथ मीही रंक येक । वाचाळी करीं ॥ ९ ॥
 परी गीता ईश्वरु भोला । ले व्यासोक्तकुसुममाला ।
 तरी माझिया दूर्वादला । ना न म्हणे कीं ॥ १०१० ॥

आणि क्षीरसिंधूचिया तटा । पाणिया येती गजघटा^१ ।
तेथ काय मुरकुटा^२ । वारिजतसे ॥ ११ ॥

पांखफुटें पारिवरुं । नुडे तरी नभींच स्थिरु ।
गगन क्रमी सत्वरु । तो गरुडही तेथ ॥ १२ ॥

राजहंसाचें चालणें । भूतळीं जालिया शाह्याणें ।
आणिकें काय कोणें । चालावेंचिना ॥ १३ ॥

जी आपुलेनि अवकाशें^३ । अगाध जळ घेपे कलशें ।
चुळीं चूलपणा ऐसें । भरुनि न निघे ॥ १४ ॥

दिवियेचा आंगीं थोरी । तरी तें बहु तेज धरी ।
वाती आपुलिया परी । आणीच कीं ना ॥ १५ ॥

जी समुद्राचेनि पैसैं । समुद्रीं आकाश आभासे ।
थिळरीं थिळराऐसैं । बिंबेचि पै ॥ १६ ॥

तेवीं व्यासादिक महामती । वावरो येती इये ग्रंथीं ।
मा आम्ही ठाकों हे युक्ती । न मिळे कीर ॥ १७ ॥

जिये सागरीं जळचरें । संचरती मंदराकारें ।
तेथ देखों शफरें^४ येरें । पोहों लाहती ॥ १८ ॥

अरुण आंगाजवालिके । म्हणोनि सूर्यातें देखे ।
मा भूतळींची न देखे । मुंगी काई ॥ १९ ॥

यालागीं आम्हां प्राकृता । देशिकारें बंधें गीता ।
म्हणणें हें अनुचिता । कारण नोहे ॥ १७२० ॥

आणि बापु पुढां जाये । ते घेत पाउलाची सोये ।
बाळ ये तरी न लाहे । पावों कार्या ॥ २१ ॥

तैसा व्यासांचा मागोवा घेतु । भाष्यकारांतें वाट पुसतु ।
अयोग्यही मी न पवतु । कें जाईन ॥ २२ ॥

आणि पृथ्वी जयाचिया क्षमा । नुबगे स्थावरजंगमा ।
जयाचोनि अमृतें चंद्रमा । निववी जग ॥ २३ ॥

जयाचें आंगिक अंशिकें । तेज लाहोनि अर्कें ।
आंधाराचें सायाडकें । लोहजत आहें ॥ २४ ॥

